Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Twee zestiende-eeuwse spelen van de Verlooren zoone

https://hdl.handle.net/1874/357894

. gm. 192, 1941

E. G. A. GALAMA

TWEE ZESTIENDE-EEUWSE SPELEN VAN DE VERLOOREN ZOONE DOOR ROBERT LAWET

N.V. DEKKER & VAN DE VEGT
UTRECHT 1941 NIJMEGEN

TWEE ZESTIENDE-EEUWSE SPELEN VAN DE VERLOOREN ZOONE

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT
1898 2888

Diss. Utrecht 1941

TWEE ZESTIENDE-EEUWSE SPELEN VAN DE VERLOOREN ZOONE DOOR ROBERT LAWET

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DE WAARNEMENDE RECTOR MAGNIFICUS L. VAN VUUREN, HOOGLERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, VOLGENS BESLUIT VAN DE SENAAT DER UNIVERSITEIT IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP VRIJDAG 12 DECEMBER 1941 DES NAMIDDAGS TE 4 UUR

DOOR

EGIDIUS GERARDUS ANTONIUS GALAMA
GEBOREN TE GOUDA

N.V. DEKKER & VAN DE VEGT
UTRECHT 1941 NIJMEGEN

UNIVERSITEITS BIBLIOTHEEK
UTRECHT

AAN TREESKE

Bij de afsluiting van mijn studie aan de Utrechtse Universiteit betuig ik mijn oprechte dank aan al haar hoogleraren, die tot mijn wetenschappelijke vorming hebben bijgedragen.

Hooggeleerde De Vooys, Hooggeachte Promotor, U dank ik in het bizonder voor de hulp en aanmoediging die ik gedurende mijn studie, en vooral bij het schrijven van dit proefschrift, op zo beminnelijke wijze voortdurend van U mocht ontvangen. U mijn leermeester te mogen noemen vervult mij niet alleen met dankbaarheid, maar ook met trots.

Hooggeleerde Geyl, met dankbaarheid denk ik terug aan Uw frisse, boeiende colleges. Uw afwezigheid is waarlijk een groot nadeel voor de Utrechtse Universiteit. Moge daarom Uw terugkeer aanstaande zijn.

Hooggeleerde Gosses, ook U dank ik voor de vele colleges waarop U met zoveel liefde sprak over de Friese taal- en letterkunde.

Behalve voor de talrijke belangwekkende en heldere colleges, Hooggeleerde Van Hamel, die ik bij U mocht volgen, dank ik U nog in het bizonder voor de vriendschappelijke hulp mij in moeilijke ogenblikken geboden.

Hooggeleerde Royen, Oppermann en Van den Berg, voor het vele dat ik op Uw colleges mocht leren betuig ik U mijn dank.

INHOUD

Blz.

Inleiding 1
Aantekeningen 5
Hoofdstuk I: De Kamer ZEBAER HERTEN en de Dichter AL QWAELCKE GHEWEDT 6
Aantekeningen 15
Hoofdstuk II: De Spelen van Robert Lawet 17
Aantekeningen 40
Hoofdstuk III: De Toneelinrichting bij Robert Lawet 41
Aantekeningen 55
Hoofdstuk IV: 1. Het Rijm in de spelen van de Verlooren Zoone 59
2. Taal en spelling 66

Bijlage *A* 70
Bijlage *B* 72
Bijlage *C* 75

Beschrijving van het Handschrift 83
Wijze van uitgave 87
Tekst van het eerste spel 89
Tekst van het tweede spel 155
Aantekeningen op het eerste spel 213
Aantekeningen op het tweede spel 294
Glossarium 357

Lijst van afkortingen en aangehaalde literatuur 394

INLEIDING.

De dichterlijke nalatenschap van de zestiende eeuwse Roeselaarse rederijker Robert Lawet stond bij zijn medekameristen van de „Zebaer Herten" hoog aangeschreven. Moeiten noch kosten werden door hen in 1596 gespaard om de nagelaten spelen in bezit te krijgen. Maar na verloop van tijd is hij, evenals zovele eens gevierde rederijkers, in de vergetelheid ondergegaan. Buiten de kleine kring belangstellenden in de plaatselijke geschiedenis en oudheden van Roeselare was zijn naam en zijn werk bij de literatuur-historici geheel onbekend, totdat prof. L. Scharpé hem „ontdekte", en in 1906 één van zijn spelen uitgaf: „R. Lawet: Gheestelick Meyspel van tReyne Maecxsele ghezeyt de ziele". Leuvense Tekstuitgaven 2. Leuven—Amsterdam 1906. De overige spelen van Lawet, die met het door prof. Scharpé uitgegevene in één hs. van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel bewaard worden, komen alle in deze uitgave ter sprake, evenals de aan hem toegeschreven, doch verloren geraakte spelen. Van vijf spelen uit dit Brusselse hs. geeft Scharpé bovendien tamelijk uitvoerige uittreksels, van de beide spelen van den Verlooren Zoone echter niet, omdat het in zijn bedoeling lag deze spelen afzonderlijk uit te geven in een volgend deeltje van de Leuvense Tekstuitgaven [1]). Het is daar echter niet van gekomen, zelfs werd in zijn nalatenschap geen afschrift van deze spelen aangetroffen.

Vervolgens schonk prof. Kalff enige aandacht aan het werk van Lawet in zijn „Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde" [2]). Maar zijn behandeling van onze rederijker is oppervlakkig en onnauwkeurig. Hij noemt slechts het „Spel van 'tReyne Maecxsele", het „Spel van het Tarwegraan" en het „Spel op het Vader onze". Zijn bewering dat het „Spel van den ontrouwen Rentmeester" van Lawet zou zijn is onjuist; het is van de Hasseltse Kamer De Roode Roos [3]). En het „Spel van Jhesus ten twaelf jaren oud", dat wèl van Lawet is, rangschikt hij onder Noordnederlandse spelen uit het archief van de Haarlemse Kamer „Trou moet Blycken".

De anders zo uitvoerige en volledige „Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde", door prof. te Winkel, noemt Lawet echter al niet meer [4]).

Pas prof. de Vooys vestigde weer de aandacht op Lawet door een artikeltje in de Nieuwe Taalgids van 1938, nadat hij in samenwerking met zijn leerlingen de bundel spelen had bestudeerd, waarbij het hs. zo goed als geheel door ons werd afgeschreven en de merkwaardige woorden op fiches gebracht, die werden toegevoegd aan het zestiende-eeuws lexicologisch apparaat berustende op de Nederlandse leeszaal te Utrecht [5]).

In de grote „Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden" die thans aan het verschijnen is, wijdt prof. van Mierlo ook enige regels aan Lawet [6]). Dat deze zijn werk tussen 1571 en 1583 geschreven zou hebben beweert van Mierlo zonder voldoende grond. Wel zijn dat vaststaande data voor enige van zijn spelen, maar de plaats in het hs. van de drie niet gedateerde spelen vóór dat van 1571 laat minstens ruimte voor de veronderstelling dat ze ook vóór dat spel zijn geschreven. Over de tijd van vervaardiging van de niet bewaarde spelen is niets bekend.

Groot is dus de belangstelling voor Lawet in later tijd niet geweest. Toch heeft hij wel recht op onze aandacht, en is een afzonderlijke studie over zijn persoon en zijn werk niet misplaatst. Niet om de grootheid van zijn kunstenaarschap verdient hij deze aandacht, al is hij een loffelijk beoefenaar van een merkwaardige kunstrichting, maar om het typische van zijn verschijning, met een omvangrijk werk in een tijd toen de rederijkerij begon vast te lopen in leeg vormengepraal, of nieuwe banen betrad onder invloed van de Renaissance. Lawet bezwijkt niet onder het eerste, wordt echter ook niet op een hoger artistiek plan verheven door het tweede. Hij is nog een rustige, evenwichtige, haast nog middeleeuwse figuur in de fel bewogen dynamische zestiende eeuw.

In hem en in zijn werk zien we bovendien een getrouwe afspiegeling van het Vlaamse rederijkersleven van het einde van de 16e eeuw. Zijn bundel spelen vormt een welkome pendant uit West-Vlaanderen van de Brabantse spelen in de bundel van de Hasseltse kamer „De Roode Roos"[7]), en van de Noordnederlandse uit de verzameling van de Haarlemse kamer „Trou moet blycken", en de „Zeven spelen van die wercken der Bermhertigheyd" uit Amsterdam [8]).

Een opsomming van de zeven spelen van Lawet die in het Brusselse hs. bewaard zijn gebleven moge thans volgen.

I. Een gheestelick spel van zinnen van Jhesus ten twaelf jaren oudt. Lucas 2 Capitele.

II. Een spel van Meest elcken [9]).

III. Een schoon gheestelick Meyspel van tReyne Maecxsele ghezeyt de ziele.

IV. Een schoen gheestelick spel vanden Helighen Sacramente. 1571.

V. Een gheestelick spel van zinnen rethoryckelick ghestelt up den Vader Onse ghezeit tPater Nostere. Luce 11. Vullent den 9en Septembere 1577.

VI. Een schoon gheestelick spel van zinnen van het Taruwe Graen ende tCrocke Saet. Vollent tot Brugghe desen iijen Novembere 1582.

VII. Twee schoone scriftuerelicke ende fyguerelicke gheestelicke rethoryckelicke speelen van zinnen vanden Verlooren Zoone. Luce int vichtienste capittele. Vollendt tot Brugghe desen 13en van Septembere 1583 — Vullendt tot Brugghe desen 21en van Septembere 1583.

Een uitgave van alle nog niet gepubliceerde stukken zou zeker overweging verdienen; enkele, b.v. het „Spel van Jhesus ten twaelf jaren oudt", en het „Spel vanden Helighen Sacramente", zijn een uitgave alleszins waard. Maar voor een proefschrift dient men zich te beperken. Daarom worden slechts de beide „Spelen van den Verlooren Zoone" in deze studie afgedrukt, terwijl van de andere spelen samenvattingen worden gegeven.

Juist de „Spelen van den Verlooren Zoone" zijn gekozen, omdat we daarin een merkwaardige bewerking aantreffen van een stof die in de wereldliteratuur zo dikwijls en op zo verschillende manieren behandeld is. De meest bekende bewerkingen zijn die als latijns schooldrama, door de Haagse rector Gnapheus: Acolastus, de filio prodigo.... Hag. Com. 1529, en door zijn Utrechtse collega Macropedius: Asotus evangelicus, seu Evangelica de filio prodigo. Busc. 1537 [10]). Over de talrijke bewerkingen van de parabel in de Duitse literatuur vergelijke men dr. F. Spengler, Der Verlorene Sohn im Drama des XVI Jahrhunderts. Innsbruck 1888. Spengler bespreekt niet minder dan 17 bewerkingen, alle uit de 16e of het begin van de 17e eeuw. Niet alle zijn origineel, vaak zijn het slaafse navolgingen van reeds bestaande bewerkingen, of vertalingen naar de bekende Latijnse spelen. In een slothoofdstuk noemt Spengler

nog verschillende bewerkingen in de wereldliteratuur, o.a. in Italië en Frankrijk. Ook het bekende Nederlandse volksboek van „De Historie van den Verloren Sone" komt ter sprake. Voor deze laatste bewerking van de parabel vergelijke men de uitgave van dr. G. J. Boekenoogen, in de reeks: Nederlandsche Volksboeken, uitgegeven van wege de Mij. der Nedl. Letterkunde te Leiden (no. XI, Leiden 1908). De vorm die de stof van de parabel hier gekregen heeft is al heel eigenaardig. Dramatische gedeelten worden afgewisseld door verhalende gedeelten in proza. Het is niet onmogelijk dat die prozagedeelten samenvattingen zijn van verzen uit een verloren gegane redactie van het spel. Deze Nederlandse bewerking is niet oorspronkelijk, maar een vertaling uit het Frans, n.l. van de Moralité de l'Enfant Prodigue, waarvan de oudste drukken op 1535 en 1540 worden gesteld. In dit Franse spel treft men in de lijst van spelers „l'Acteur" aan, wat er op kan wijzen dat men hier te doen heeft met een tekst voor een marionettenspel. In de Nederlandse vertaling kunnen dan de proza-gedeelten voor de Acteur bestemd zijn geweest. Een bewerking van de parabel van de Verloren Zoon als „Puppenkomedie" komt ook in de Duitse literatuur voor, zoals Spengler t.a.pl. blz. 102 terloops opmerkt.

Ook in Vlaanderen heeft men, vóór Lawet, de Verloren Zoon als drama gekend. In zijn „Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde in de 16e eeuw", vermeldt Kalff twee opvoeringen van een „Spel van Zinne vanden Verloren Zoon", in het naburige Oudenaerde, in de Paasdagen van 1547, en in 1548 [11]). Onder de spelen die in 1560 op Sacramentsdag te Kortrijk werden opgevoerd vermelden de stadsrekeningen: tSpel van den verloren Zone. Hierbij waren ook Roeselaarse rederijkers tegenwoordig; of Lawet daar misschien zijn inspiratie vond? Dat dit het spel van Lawet geweest zou zijn is immers niet aan te nemen; dat heeft als jaartal van vervaardiging 1583 [12]).

Lawet heeft bij de bewerking van deze blijkbaar zo populaire stof het eigenlijke parabelspel als een toelichting en illustratie opgenomen in een zinnespel, dat laat zien hoe Den troosteloosen Zondare wordt tot Den welgetroosten Mensche. De omvang werd daardoor zo groot, dat hij de uitwerking over twee spelen, die met een week tussenruimte werden vertoond, moest verdelen. Voor deze merkwaardige werkwijze had Lawet bepaald een voorkeur; immers ook de parabel van het onkruid onder de tarwe heeft hij als toelichting opgenomen in een spel dat moet aantonen dat God zijn

kerk niet in de steek laat, al duldt Hij dat de Vyant der menschen haar soms erg in het nauw brengt.

In de hoofdstukken die de tekst van het spel van den Verlooren Zoone vooraf gaan, wordt eerst gesproken over de omgeving van de dichter, de kamer „Zebaer Herten" en het Roeselaarse rederijkersleven; vervolgens over Lawet zelf en zijn werk in het algemeen, terwijl dan als typisch staal daarvan de afdruk van een volledig spel volgt. De toneelaanwijzingen in de spelen van Lawet voorkomend, gaven aanleiding tot een afzonderlijke bespreking, aan het rijm wordt enige aandacht geschonken, terwijl ook gewezen wordt op de belangrijkheid van Lawets werk voor onze kennis van de 16e-eeuwse rederijkerstaal, speciaal die in West-Vlaanderen. Het toegevoegde glossarium moge een beeld geven van de woordenschat van Lawet.

AANTEKENINGEN

[1]) Zie Scharpé, a.w. blz. 69 noot 2.

[2]) Groningen 1907; dl. III, blz. 261.

[3]) Vgl.: De Roode Roos. Zinnespelen en andere tooneelstukken der zestiende eeuw voor het eerst naar het Hasseltsche handschrift uitgegeven door Osc. van den Daele en Fr. van Veerdeghem. Bergen 1899. Aldaar blz. 80.

[4]) Dr. J. te Winkel, De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde[2]. Haarlem 1922—'27.

[5]) Vgl. De Nieuwe Taalgids, jrg. XXXII (1938), blz. 28—40.

[6]) 's Hertogenbosch—Brussel, 1940. Dl. II, blz. 371—372.

[7]) Vgl. de hier boven in noot 3 genoemde uitgave door Van den Daele en Van Veerdeghem.

[8]) Vgl. E. Ellerbroek-Fortuin, Amsterdamse Rederijkersspelen in de zestiende eeuw. Utrechts proefschrift, 1937; blz. 39—92.

[9]) Deze titel, die niet in het hs. voorkomt, wordt op blz. 40 noot 2 van hfdst. II verantwoord.

[10]) Vgl. dr. H. Holstein, Das Drama vom Verlornen Sohn. Halle a.d.S., 1880.

[11]) G. Kalff, Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in de 16e eeuw, Leiden 1889, dl. I, blz. 216, noot 3.

[12]) Vgl. E. vander Straeten, Le théatre villageois en Flandre, Bruxelles 1874, dl. I, blz. 60—61. Het jaartal 1660 in de noot op blz. 61 is een drukfout voor 1560.

HOOFDSTUK I

DE KAMER „ZEBAER HERTEN"
EN
DE DICHTER „AL QWAELCKE GHEWEDT"

Het is duidelijk, dat de spelen uit het Brusselse handschrift afkomstig zijn van de Roeselaarse Rederijkerskamer „Zebaer Herten". Immers, aan het slot van alle [1]) spelen maken de acteurs zich bekend als de „jonghers die Zebaer Herten scrijven" (2e spel), of nog volledíger, zoals aan het slot van het 5e spel:

„. . . .ghedaen om werren alle zwaer // smerten
Van ons Roesselaersche Barbaristen, bekent Zebaer // Herten."

Evenals van alle rederijkerskamers is ook de vroegste geschiedenis van de Roeselaarse Kamer duister. De Kamer bestond reeds op het einde van de 15e eeuw; dan vermelden de stadsrekeningen van Roeselare „ghesellen van den rethorycke van dese stede in hulpen thueren costewaert van viere spelen, die zij speelden bins deser stede in de vastene lestleden, angaende der passien ende der verrisenessen van onsen Heere God almachtich" [2]).

De oudste archieven van de Kamer waren reeds in het begin van de 16e eeuw verloren, tengevolge van brand en verwoesting, waardoor de stad getroffen was. De Kamer verloor daarbij al haar bezittingen, ook de oorkonde waarmee zij haar recht om mede te dingen in de prijskampen als vrije en soevereine Kamer bewijzen kon. Wel herleefden de rederijkerswerkzaamheden weer, het bestuur getuigt zelfs in 1516 dat in het gilde „vele ghesellen sijn van Rethorijcken dije daghelicx de edele conste hantieren in spelen van sinnen, esbatementen ende andersins", maar het gevaar bestond dat als hun de deelname aan een of ander landjuweel betwist werd, zij niet in staat zouden zijn hun goed recht met de stukken in de hand te verdedigen. Zij vreesden dan „als gheen camere van Rethorijcken bekendt te sijnne, midts de lanckheidt van der tijt" [3]).

Daarom verscheen het bestuur in 1516 voor de Magistraat van de stad met het verzoek om wettelijke erkenning en toestemming voor de reis naar Gent, om aldaar door de Kamer De Fonteine „gedoopt" te worden.

Gaarne werd die toestemming verleend, en zo had de 11e Juli 1517 te Gent de plechtige doop plaats door de „hooft cameren der Rethorijcken binnen desen lande ende graefschepe van Vlaenderen" [4]).

Evenals de oudste archivalia van de Kamer zijn ook de stukken en rekeningen over de 16e eeuw bijna alle verloren gegaan. Slechts enkele rekeningen bleven tot in de 19e eeuw bewaard, en werden toen in het Gulde-bouk II overgeschreven, waarna ze eveneens verloren zijn gegaan [5]).

Dit Gulde-bouk II, een hs. in fo. van 386 blz., werd in de 17e eeuw aangelegd, en diende tot het inschrijven van de nieuwe leden en het aantekenen van de bestuurswisselingen. De oudst ingeschreven akte is van 1666 (blz. 71), die van vroegere datum zijn afgeschreven naar oude documenten. Het boek opent met een afschrift van het octrooi van 1516, waarin de Magistraat van Roeselare de Kamer als wettig erkent, en de doopbrief in 1517 door de Gentse Kamer „De Fonteine" uitgereikt, beide afgedrukt als Bijlage, A op blz. 70 en B op blz. 72. Verder staat op blz. 72—79 het reglement van de Roeselaarse Kamer, op rijm, in 26 achtregelige strofen, afgedrukt in Bijlage C, blz. 75. Op blz. 310 begint „den Bouck vant Broederschap ende Guldezusters vande reijne Maghet Barbara binnen der kerck van Rousselare", van 1517, de heroprichting van de Kamer, af. Ook bevat dit Gulde-bouk nog een afschrift van het reglement van de Gentse Kamer „De Fonteine" uit 1608. Tenslotte zijn er in de eerste helft van de 19e eeuw in overgeschreven de toen nog voorhanden oude rekeningen uit 1575, 1576, 1577 (bij vergissing als 1474, 1476, 1477 overgeschreven, wat Angillis t.a.pl. blz. 2 tot een verkeerde conclusie omtrent de stichting bracht); 1596, 1597, 1598; 1616, 1617, 1618, enz. [6]).

Behalve dit Gulde-bouk II bestaan nog een Gulde-bouk III, en een Gulde-bouk IV; het oudste, het Gulde-bouk I, is verloren gegaan.

De lotgevallen van de Roeselaarse Kamer zijn reeds enkele malen beschreven.

Vooreerst door A. Angz. Angillis in zijn „Geschiedenis der Rous-

selaersche Rederijkkamer de Zeegbare Herten". Thielt, Horta-De Laere, drukker, Yperstraat 12, 1854 (55 blz. met 2 platen); vervolgens in zijn Rumbeeksche Avondstonden, Rousselare, De Brauwer-Stock, 1856, blz. 140—175: Kronyk der Rederykkamer de Zebaer Herten. Verder door E. Vandenberghe-Loontjens in „Schets eener Geschiedenis der Rederijkkamer Sinte Barbara, gezeid de Zeegbare Herten". Ieperen, K. Deweerdt, 1886 (152 blz.). En ook nog door Fr. De Potter in „Schets eener Geschiedenis van de stad Rousselare". Rousselare, Stock en Zusters, 1875 (blz. 110—156).

Over de artistieke bedrijvigheid van de Kamer binnen de stad in de loop van de 16e eeuw onderrichten ons de stadsrekeningen [7]), die herhaaldelijk posten vermelden wegens het spelen door de „ghesellen van den rethorycke" van „gheestelicke Spelen" in de Sacramentsprocessies, op Vastenavond, Palmzondag, Goede Vrijdag, Pasen, Pinksteren, Allerzielen, op de feestdagen van O.L. Vrouw Lichtmis, O.L. Vrouw Hemelvaart, van de Onnozele Kinderen, van St. Michiel, van St. Amands. Een spel van S. Barbara wordt in de rekeningen vermeld voor 1512 en 1522; eveneens voor 1512 een Spel der zeven weden van Onser Vrauwen [8]), voor 1563 een Spel van de Passie van Christus. Dit laatste schijnt met grote pracht te zijn opgevoerd, getuige de aanzienlijke som die in de stadsrekening wordt vermeld: „gheaccordeert die van den rhetorijcke ter hulpe van huerl. accoutratien, habillementen, temmeringe, scilderien ende andere groote reparatien ende oncosten noodtsaeckelicken dienende omme de passie te spelen.... LXXII lib. p."

Naar buiten bleek eveneens dat de Kamer tot de bloeiendste van Vlaanderen behoorde; zij verscheen op de landjuwelen te Tielt (1472), te Steenvoorde (1526), te Brugge (1526), te Belle (1548), te Diksmuide (1560), te Staden (1560), te Kortrijk (1560), te Meenen (1561), te Poperinge (1561), weer te Tielt (1562), te Oudenburg (1562), te Oudenaarde (1564); zij ging naar Wervik (1518) en naar Ieperen (1528, 1529, 1550) om daar in de processie om prijs te spelen. In 1519 nodigde de Kamer zelf bij gelegenheid van de processie op het feest van St. Michiel de Kamers van elders uit om met spelen voor opluistering te zorgen, waarop 8 Kamers verschenen, en de regering van de stad beriep in 1538 een landjuweel tot viering van de vrede tussen Karel V en Frans I [9]).

De woelige jaren van de tweede helft van de 16e eeuw [10]) zullen weinig bevorderlijk geweest zijn voor de verdere bloei van de Kamer. Roeselare kreeg geducht te lijden door de rampen van die tijd:

in 1566 raast de Beeldenstorm over de stad, in 1569 komt een Spaans garnizoen er zich vestigen. Talrijke aanzienlijke burgers verlieten de stad, en trokken naar Engeland of Holland.

Toch doen rekeningen uit de jaren 1575, 1576 en 1577 vermoeden dat de Kamer het toen nog heel wel stelde; er is dan sprake van gildemaaltijden waar aanzitten resp. 80, 79 en 77 disgenoten! De opsomming van de grote hoeveelheden verbruikte spijzen en dranken doen niet bepaald aan een tijd van duurte en schaarste denken [11]). Maar donkerder tijden naderden; in 1579 brengen de Waalse Malcontenten verwoesting en onrust over de stad bij hun bestrijding van de Gentse Calvinisten. Reeds in het jaar te voren had hun nadering vele inwoners van Roeselare naar Brugge doen vluchten, zoals de Bruggeling Guillaeme Weydts in zijn dagboek aantekende: „Op den XIIIIe van Octobre 1578 quamen naer Brugghe veel volck ghevlucht van Rosselaere ende van daer ontrendt, met groete drouſheyt, met goet, met pach en zach, met wyef ende kynderen, dat een deeren vas om zyene; zy vluchten van de vervaertheyt van de Vaelen; want zy zeer sterch nedervaerdt quaemen om roeven ende branden" [12]). Het leven in de Kamer stond toen blijkbaar stil: over de jaren 1578 tot 1595 hebben geen rekeningen bestaan, zoals een aantekening in het Gulde-bouk II, blz. 14 vermeldt [13]).

Met de rust in Vlaanderen, keerde in Roeselare de bedrijvigheid van de Rederijkers weer terug. Hun geschiedenis, „tsidert den Troubele" leze men in de boven aangehaalde werken.

„Al qwaelcke ghewedt" luidt de spreuk waarmee de spelen van ons hs. zijn ondertekend, en waarachter een van de Kamerbroeders schuilt [14]). Dat dit Robert Lawet is, heeft prof. Scharpé in zijn uitgave van tReyne Maecxsele, blz. 76—79 aangetoond [15]).

Zijn naam komt voor in de ledenlijst, „den Bouck vant Broederschap", afgeschreven in het Gulde-bouk II blz. 310 vlgg., te samen met die van zijn vrouw: nrs. 284—285 Robert Lauwet, Kateline Vanden Strate zijn wijf.

In het dagelijks leven was deze Robert Lawet hoogstwaarschijnlijk herbergier, gasthofhouder zoals prof. Scharpé dat noemt. Tenminste bij verschillende gildemaaltijden draagt hij de zorg voor het bereiden van de spijzen, en het aanrichten van de feestdis. Zo in de rekening van de gildemaaltijd van 19 Juli 1575 (Gulde-bouk II blz. 15): Item nog betaelt Robert Lauwet van koken mits tin en lyn-

waed tsamen iiij lib. XI s.; in die van 24 Juni 1576 (t.z. pl. blz. 11): item nog betaelt Robert Lawet van koken met tin en scolakenen (hs. scola commen) en serveeten t*zamen* vij lib. En in die van 9 Juni 1577 (t.z.pl. blz. 13) zal hij eveneens bedoeld zijn: item nog betaelt Rogier Lauwet van koken mits tleveren van tin en lynwaed vj lib. Immers in de al eerder vermelde ledenlijst komt onder de verschillende Lawet's geen Rogier voor; Rogier is blijkbaar een vergissing voor Robert. De bedreiging der Malcontenten in October 1578, die zoals we gezien hebben vele inwoners van Roeselare de wijk deed nemen naar Brugge, is misschien ook de oorzaak geweest van Lawet's verhuizen naar die stad; in ieder geval tussen September 1577, de datering van het Spel up den Vader Onse, en 1582 heeft hij zich te Brugge gevestigd, waar hij zijn spel van het Taruwe graen besluit met: Vollent tot Brugghe desen iij^{en} novembere 1582.

Daar in Brugge schijnt hij ook gestorven te zijn, en wel vóór 1596, zoals blijkt uit de gilderekening van dat jaar. Die rekening leert ons met welke moeiten en kosten de Roeselaarse Kamer in het bezit kwam van de werken „wylent toebehoort hebbende Robert Lawet, gildebroeder en componist vande weerdige edle Retoricke binnen der stede van Rousselare". Zij bewijst de grote waarde die men aan zijn werk hechtte, en de roem als kunstenaar die hij onder zijn vroegere Kamerbroeders genoot [16]).

In deze Robert Lawet ontmoeten we een merkwaardig vertegenwoordiger van de Vlaamse rederijkerij in een tijd toen van Frankrijk uit nieuwe kunst-idealen en vormen naar het noorden begonnen door te dringen.

Tijdgenoot van de Gentse schilder-rederijker Lucas de Heere, van Van der Noot, van Marnix, die allen reeds min of meer de bevruchtende invloed van de Renaissance ondervonden, blijft Lawet geheel en al een vertegenwoordiger van het verleden, doet zijn werk in alle opzichten nog sterk middeleeuws aan. Het blijkt uit zijn spelen, wat hij geven wil, is „nutte lering", een „zoeker van schoonheid" is hij niet.

Soms is zijn spel een eenvoudige dramatische uitbeelding van een episode uit de Bijbelse geschiedenis, als het spel van Jhesus ten twaelf jaren oudt; dan weer grijpt hij hoger, en behandelt het grote probleem van het lijden in de wereld, als in het spel van het Taruwe graen. Hij kan ook zonder meer leraren, als in het spel up den Vader Onse, en blijkt dan een vasthoudend en geduldig onderrichter, goed thuis in de Bijbel en de Kerkvaders. De grote waarheid van

het geheim der H. Eucharistie brengt hem niet verder dan een middelmatige lofzang aan het slot van het spel van den Helighen Sacramente, tot een lyrische ontboezeming komt hij niet, al was het maar in de trant van Jan van den Dale's ode: „Lof Hostie God levende vleisch en Bloet" [17]. Medelijden met zijn medemens, „den troosteloosen zondare", wiens gekweld gemoed hij tracht te verkwikken, doet hem de spelen van de Verlooren Zoone schrijven; en om het vertrouwen in Christus' verlossingswerk bij zijn toehoorders te versterken, schrijft hij het spel van tReyne Maecxsele, evenals hij het spel van Meest elcken schrijft om benarde zielen op te wekken troost en rust te zoeken bij de gekruiste Christus.

Lawet verschijnt voor ons in zijn spelen als een trouw zoon van de Katholieke Kerk. Van een opzettelijk stelling nemen echter in de strijd die toch ook in Roeselare beroering had gebracht [18], zien we bij hem niets. Behalve dan de zwakke toespeling van Extreict der Scriftueren in het spel van tReyne Maecxsele, die ergens zegt:

„Zoo bem ic, Extreict der Scriftueren, ghegheven
Met mynen broeder verheven //, Redelick Ghevoelen,
Om hemleden bescheeden *) die ligghen en woelen
In des questien poelen...." [19].

waarop Kalff reeds de aandacht vestigde. Deze merkt dan tevens op dat dit ook het enige van dien aard is door hem in het zestiende eeuwse drama aangetroffen [20]; in tegenstelling met het refrein (Anna Bijns!) werd het drama blijkbaar niet gebezigd om de nieuwe leer te bestrijden.

Dat de tijdgeest, die scherp de fouten zag in de oude Moederkerk, en vooral in haar bedienaren, van hoog tot laag, niet aan hem is voorbij gegaan, moge blijken uit de bekende passage uit het spel van het Taruwe graen met de merkwaardige regel tegen de geestelijkheid, ja zelfs tegen de Paus. Menich Mensche erkent daar dat de Kerk vooral te lijden heeft van

„De kinders des werelts, ...meer gheheldt zynde ter zonde
Dan ter duecht / zoo hare wercken gheven oorconde.
Want serteyn, men vonde // nu nauwe eene van thienen
Of men zietse als crocke zaet / den vyandt dienen;
De scherptste inghienen // ter werelt, voor alle dinghen,
An het tarwegraen / Gods Kercke / meest quaets vulbringhen.

*) te onderrichten.

Het blyckt ant ghehinghen // en dat ten waren begoome
An papen en municken / myts den boosen paus van Roome,
Die haer lastich vervolghen / als gherechte antechristen
Met water / vier / zwerdt / ende des oorloochs twisten,
Diemen met arghelisten // daghelicxs up haer ziet welven
Bin swerels bedelven" [21]).

Een dergelijke uitval is geen bewijs van sympathie met de hervormde leer, het is de bezorgdheid van de vrome Katholiek voor zijn Moeder de H. Kerk, die door het wangedrag, de wereldse gezindheid van sommige van haar leden, door het misbruik van positie van sommige van haar bestuurders, geschaad wordt. Die zelfde bezorgdheid deed Maerlant zijn „Der Kerken Claghe" schrijven, en gaf Boendale menige passage van zijn „Jans Teesteye" in de pen.

„Om dat die herden nu sijn doren *)
Ende met weelden hen versmoren,
So sijn die wolve nu rebel,
Nidech, gierech ende fel....
„Hoe menech wolf es nu haerde †)
Onder die scaep van groter waerde....

klinkt het bij Maerlant, en Boendale klaagt:

„....in der prelaten hove
En es nieman van love,
Noch oec weert, noch willecome,
Hine brenghe ghewin ende vrome §)....
„Want dat paepscap heeft verloren
Die seden die toebehoren
Der gherechter gheestelijchede.... [22])

Toch zouden zij beiden geheel met Anna Bijns hebben ingestemd, als deze vurige katholieke vrouw de priesters in bescherming neemt in haar refrein: „Priesters syn oec menscen als ander lien" [23]).

Wel verwondert het ons niet dat een, waarschijnlijk latere, lezer de regel „An papen en municken / myts den boosen paus van Roome" heeft doorgeschrapt; toen de hervormingsbeweging eenmaal geleid had tot duidelijk vijandige groeperingen, kon die regel makkelijk aanstoot geven, en licht de verdenking wekken van tot

*) gek.
†) herder.
§) voordeel.

het vijandige kamp te behoren, waar immers ook niets goeds van de geestelijkheid en de Paus gezegd werd.

Lawet bezat behalve liefde voor de Moederkerk, ook een grote kennis van haar leer en een formidabele belezenheid in haar Bijbel. Sommige gedeelten van zijn spelen zijn haast niet anders dan een aaneenschakeling van citaten uit, of zinspelingen op de H. Schrift. Dit hoeft ons niet te verwonderen, gezien het karakter van die spelen. Bovendien, een leek met een zo grote kennis van de Bijbel was in die dagen een gewoon verschijnsel [24]). Kennelijke invloed van de Hervorming moet men daarachter niet zoeken; die kennis was reeds in het begin van de 16e eeuw groter dan soms wel wordt voor gesteld, zoals prof. Van Mierlo, sprekend over Anna Bijns, betoogt[25]). Ook was die kennis voor een Rederijker vrijwel onmisbaar; immers, de meeste vragen die bij de oefeningen in de Kamer werden opgegeven, konden alleen aan de hand van de Bijbel beantwoord worden. Bijbelkennis was derhalve voor de Rederijker een eerste vereiste; dat was in de 16e eeuw zo, dat was later nog zo [26]).

De Roeselaarse Kamer heeft over de werklust van haar „gildebroeder en componist" [27]) Robert Lawet niet te klagen gehad. Voor eerst zijn van hem de zeven spelen uit het hier boven besproken Brusselse hs., waarvan er vier gedateerd zijn, resp. 1571, 1577, 1582 en 1583. Vervolgens is hij de auteur geweest van „Twee schoone spelen van zinnen van de vroome vrauwe Judich ende van Holofernes", evenals de twee spelen „van den Verlooren Zoone" waarschijnlijk een geheel uitmakend. Beide spelen zijn verloren gegaan; het eerste bestond echter nog in 1854 toen F. J. Blieck er in zijn artikel in het Gentse weekblad „de Eendragt" (26 Nov. 1854) over schreef. Het onderschrift luidde: Lanck 160/74 reghels — Al qwaelcke ghewedt — Vullent den 22 April 1577. Het oordeel van Blieck over dit spel is alles behalve mals, al weet hij ook een enkel lichtpunt te waarderen:

„Dit werk, behoorende tot het slechtste tydstip van het vlaemsch tooneel, mag men niet beoordeelen zonder zich te herinneren, wat het tooneel alsdan was. Beroofd van zyne oorspronkelyke eenvoudigheid, zoo bekrompen en onbeschaafd als in zijne kindschheid, bragt het, in onbeduidende historische vertooningen, praetzieke zinnekens en snoevende helden, uitdrukkende alledaegsche denkbeelden in eene taal vol bastaerdwoorden, stopwoorden, tusschenzinnen, slechte wendingen, gedwongen, gekunstelde en belachelyke rymen; slagtofferende aen het rym, alsdan de hoofdzaek, duidelyk-

heid, netheid, goeden smaak, met een woord, alle wezenlyke letterkundige schoonheden. Ons tooneelspel deelt in deze gebreken. Maer onze Rederyker heeft eene zekere macht op de berymde brabbeltael van zynen tyd; hy speelt er somtyds mêe op eene zonderlinge wyze. Bekennen wy het echter, zyne zinnekens kramen slechts onzin uit.

„Ziehier een staaltje van zynen dichttrant, genomen uit het beste van 't stuk. Judith, zich bereidende om te gaen tot Holofernes, spreekt hare dienstmaegd aldus aen:

Nu myn dienstmacht reene, hoort myn redens blyde.
Gaet haelt myn costelicke cleers met alle tghesmyde
Als riemen, ringhen, cransen, halsbanden en colieren
Strufven, rocxs ende kercls, niet om verdieren,
Updat ic my mach verchieren en costelick cleeden.
Myn chierlike patoffelen wilt oock bereeden,
De welriekende myritus ooly bringhende mede,
Updat ic my mach blancketten met reynder zede
Want zeer vrimde zaken die hebbic nu vooren" [28]).

Dan is het niet onmogelijk dat Lawet eveneens de schrijver is geweest van de twee spelen, die in 1570 en 1571 door de Roeselaarse Kamer werden opgevoerd; n.l. „een gheestelick spel van zinnen vanden vadere des huusghezins die bereeden dede een groot avontmael" (Lucas 14), met het onderschrift: finis est 1570, en „Een gheestelick spel van zinnen en dat van X personayghen, vertooghende scriftelick (lees: scriftuerlick) hoe dat al swerels ghebruucken ende doen niet en is dan ydelheyt der ydelheyt, naer swyse mans betooghen", met het merkwaardige chronicum:
GHESPEELT DERTICH MAERTE IN SBEROERTEN ANCLEVEN // ZIET VANDEN TIENDEN PENNINCK ENDE NOCH GHEGHEVEN // NIET [29]).

Tenslotte zouden ook nog van Lawet kunnen zijn de 8 spelen van Paulus, waarvan sprake is in de reeds eerder vermelde gilderekening van 1596: By denselven om te lichten de viij spelen van Paulus in eenen bouk xij L. viij s. [30]).

AANTEKENINGEN

[1]) Op het ontbreken van elke aanduiding aan het slot van het 1ste spel wordt op blz. 84 gewezen.

[2]) Geciteerd door prof. Scharpé, a.w. blz. 73—74 uit De Potter, Schets eener Gesch. van de stad Rousselare, welk boek ik niet in handen heb kunnen krijgen.

[3]) Zie voor dit en het vorige citaat Bijlage A, op blz. 70.

[4]) De ,,opene letteren" die de Roeselaarse Kamer bij die gelegenheid als bewijs van de ,,doop" ontving, staat afgedrukt in Bijlage B, op blz. 72.

[5]) Angillis, Gesch. der Roussel. Rederijkkamer, blz. 2.

[6]) Vgl. voor dit alles prof. Scharpé, a.w. blz. 73.

[7]) Vgl. prof. Scharpé, a.w. blz. 74, die verwijst naar de uittreksels van de stadsrekeningen bij De Potter, a.w. blz. 126—130.

[8]) In de Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden, dl. II blz. 253, vermeldt Van Mierlo een spel van de VII Weeën van O.L. Vrouw, door de priester Hendrik Maes geschreven; in 1492 te Antwerpen opgevoerd, werd het herhaaldelijk te Mechelen vertoond voor het Hof.

[9]) Vgl. Scharpé, blz. 75, die verwijst naar De Potter, a.w. blz. 134 en 135. Voor de vrede van 1538 zie Van Roosbroeck, Geschiedenis van Vlaanderen, dl. IV blz. 98.

[10]) Vgl. Van Roosbroeck, a.w. dl. IV blz. 150—210.

[11]) Vgl. prof. Scharpé, t.a.pl. blz. 76 en 77. De bedoelde rekeningen staan in het Gulde-bouk II resp. op blz. 15, 11—12, 13—14. Die van 1575 afgedrukt door Vandenberghe-Loontjens.

[12]) Geciteerd door prof. Scharpé, t.a.pl. blz. 85, naar G. Weydts, Chronique flamande 1571—1584, par Em. Varenbergh, 1869, blz. 10.

[13]) Vgl. prof. Scharpé, t.a.pl. blz. 77.

[14]) Voor het ontbreken van de ondertekening bij het 1ste spel zie blz. 84.

[15]) Scharpé vermeldt, a.w. blz. 72, een artikel van Blieck in het Gentse weekblad van Rens, De Eendragt (nummer van 26 Nov. 1854) waarin over Lawet gesproken wordt. Blieck durft daar in de vereenzelviging van ,,Al qwaelcke ghewedt" met Robert Lawet niet aan.

[16]) Bedoelde rekening is volledig afgedrukt door prof. Scharpé, a.w. blz. 78 en 79. De aanhef luidt als volgt:

,,Rekeninge en bewys vande oncosten geresen op Ste Barbelsdag wesende iiij December 95 en voor het heele gansche jaer tot Ste Barbelsdag 96, geduerende den tyd als Prince Laurens vande Pitte, deken Robert Werbrouck, Pieter Neyrinck en Jan de Bets besorgers, dewelke oncosten dit voorlede jaer groot en swaer gevallen syn duer het lichten van de bouken ende spelen wylent toebehoort hebbende Robert Lawet, gildebroeder en componist vande weerdige edle Retoricke binnen der stede van Rousselare.

Aldereerst betaelt by my Werbrouck aen Jan Lawet om te reysen tot Brugge en voor sijn verlet iiij L. enz.

[17]) In: Jan van Styevoorts Refereinenbundel, anno 1524. Naar het Berlijns handschrift uitgegeven door dr. Frederik Lyna en dr. Willem van Eeghen. „De Sikkel" Antwerpen. (privédruk 1930).

[18]) Ik wijs o.a. op de beeldenstorm van Augustus 1566. Een uitvoerig verslag over die ,,kerckbreekinghen", uit waarschijnlijk 1567, publiceerde Angillis in zijn ,,Analectes etc." opgenomen in de Annales de la soc. d'émul. S. III, t. 2, blz. 21—39. Ook De Potter heeft in zijn Schets eener Gesch. van de stad Rousselare deze episode uitvoerig beschreven, zoals Scharpé, a.w. blz. 75 vermeldt. In 1581 werd de kerk nog eens geplunderd door ruiters uit Brugge, Angillis, t.z.pl. blz. 39.

[19]) Zie de uitgave door Scharpé, a.w. vs. 99—102.

[20]) G. Kalff, Gesch. der Nederl. Letterkunde, III blz. 259.

[21]) In het hs. fol. 110 vo. Ook afgedrukt door prof. Scharpé, a.w. blz. 121, die echter niet op de kwestie ingaat.

[22]) Deze citaten naar Verwijs, Bloeml. uit Middelnedl. dichters.[3] II blz. 93 en 172.

[23]) Refereinen van Anna Bijns, uitgeg. d. Bogaers en Van Helten; no. XIII, blz. 42.

[24]) Vgl. Van Duyse, Rederijkkamers in Nederland, dl. II blz. 171, en Erné, Twee zestiende-eeuwse spelen van de Hel, blz. 80.

[25]) Zie Geschiedenis van de letterkunde der Nedl., dl. II blz. 356; vgl. ook t.z.pl. blz. 167.

[26]) Vgl. de aardige getuigenis voor de 18e eeuw bij Van Effen, Holl. Spectator, dl. IV, blz. 152.

[27]) „Componist" betekent niet factor van de Kamer, hetgeen kan blijken uit een overeenkomst in 1614 gesloten tussen de gildebroeders van de Leliecamer te Diest en „mr. Lodewijk Vanden Berghe, onsen facteur, om te anveerden het factoorsambt ofte officie, alsoo het eene oude costuyme ende manier is dat alle geëede Rethorycke eenen facteur hebben; in welcke officie Mr. Lodewijck als facteur de *componisten ofte liefhebbers* der voersc. Leliecamer sal gehouden wesen hunne reffereynen, ageringhen of eenige andere dichten te oversien, wysen, leeren de beste form ofte styl enz. des versocht sijnde".

F. J. Raymaekers, Historische oogslag op de Rederijkkamers van Diest. Vadl. Museum, III (1859—60), blz. 110. (door prof. Scharpé geciteerd, a.w. blz. 79).

[28]) Aldus citeert prof. Scharpé, a.w. blz. 81—83 deze passage uit het artikel van F. J. Blieck.

[29]) Vgl. prof. Scharpé, a.w. blz. 79—80, die deze spelen vermeld vond bij Angillis, Rumbeeksche Avondstonden, blz. 148 en 175, welk boek ik niet in handen heb kunnen krijgen.

Het schijnt dat de toeschrijving aan Lawet alleen berust op de data en de plaats van opvoering: de Roeselaarse Kamer. Het jaartal, zo als Scharpé het met een groter lettertype aangeeft, is raadselachtig. Bedoeld is 1571, toen een begin gemaakt werd met de inning van de Tiende-penning; ik kan er echter slechts 1521 uit op tellen. Zou Scharpé of Angillis verkeerd geciteerd hebben? Men kan tot 1571 komen als men één L en vier C's in de telling weg laat, en dan één D er aan toevoegt. Het lijkt mij niet onmogelijk dat de maker van dit chronicum het aldus bedoeld heeft.

[30]) Zie hier boven noot 16.

HOOFDSTUK II

De spelen van Robert Lawet

Van de zeven spelen van Robert Lawet, die ons in het Brusselse handschrift zijn overgeleverd, volgt thans een beschrijving van de inhoud.

I. fol. 1—9 Een gheestelick spel van zinnen van Jhesus ten twaelf jaren oudt, Lucas 2 Capitele. [1])
Personayghen:
Joseph den temmerman.
Maria de moeder Jhesu.
Jhesus Christus.
Scriba eenen Joode.
Pharizeus eenen Joode.
Saducheus eenen Joode.

1. Joseph en Maria zijn met Jezus te Jerusalem aangekomen voor het Paasfeest. Maria is bezorgd over Jezus, omdat Herodes en Archelaus hem haten. Joseph en Jezus stellen haar echter gerust; dan gaan ze de tempel binnen.

2. Drie „ghelerde der wedt", Scriba, Pharizeus en Saducheus zitten in de tempel te studeren. Zij betreuren het niet te weten of de Messias reeds gekomen is; de voorzegde tekenen in zon en maan hebben ze nog niet waargenomen. Dan komt, vriendelijk hen groetend, Jezus binnen, en begint een gesprek.

Hij stelt hen de vraag: „Wye eest die hemele ende eerde heeft ghescepen?", en op hun antwoord vraagt hij verder of die God „eist (is) een God eenich, ofte een in drien". Tegenover de mening van Saducheus, dat God is „een in persoone", toont Jezus uit de Schrift aan, dat hij is „een in drien". Op Jezus' vraag: „Wyens zoone dat den Messias wesen zal" antwoordt Scriba: van David, waarop Jezus weer vraagt, hoe David dan kan zeggen: „dien heere heeft tot mynen heere ghesprooken". Verbaasd vragen de geleerden, dat Jezus

dit dan zelf eens uitlegt. Daarna vraagt Jezus weer, of de Messias de beide bestaande Wetten, die der heidenen en die der Joden, zal eren en aanprijzen, òf dat hij een nieuwe Wet zal instellen. Scriba meent dat Moses' Wet altijd zal blijven gelden, wat Jezus weerlegt. Dan vervolgt hij: „Waeromme zal God senden hier zynen Messias?" Om de Joden te verlossen uit de Romeinse overheersing, meent Saducheus. Jezus ontkent dat, en beschrijft nu de ware Messias en diens ware taak. Grote verbazing en wrevel bij de wetgeleerden, omdat een kind hen terecht wijst. Jezus vraagt verder „of desen Messias zal moeten sterven". Verontwaardigd ontkent Scriba dat, maar Jezus weerlegt hem, en beschrijft uitvoerig de verguizing en de dood van de Messias. Woede en spijt bij de geleerden, omdat het kind hen zo zeer overtreft in kennis van de Schrift. Nog eens bevestigt Jezus dat de Messias sterven moet, en vraagt dan wat hij, volgens de Schrift, na zijn dood doen zal. Het onbevredigend antwoord geeft Jezus de gelegenheid te spreken over de zegepraal van de Messias over de hel, de bevrijding van de vaders uit het voorgeborchte, de verrijzenis, de hemelvaart en het zenden van de H. Geest. Nog grotere verbazing bij de schriftgeleerden; dat is geen natuurlijke wijsheid meer!

3. Het gesprek in de tempel wordt nu onderbroken door het opkomen van Maria, „lamenterende" tot Joseph dat zij het kind achter gelaten hebben in het vijandig Jerusalem. Zij zullen het gaan zoeken. Terwijl Maria nog klaagt, verlaten zij het toneel.

4. Het gesprek in de tempel wordt weer voortgezet. Jezus verklaart dat hij zelf „des menschen zoone" is, die op de jongste dag een ieder loon naar werk zal geven. Dan neemt hij afscheid, want hij ziet zijn moeder hem komen zoeken.

5. Maria nadert nu vol vreugde over het terugvinden van Jezus. Deze wijst haar erop, dat de tijd nadert waarop hij zich moet bezig houden met de zaken van zijn vader. Voorlopig gaat hij echter nog met haar mee naar Nazareth, om als een goed kind haar te gehoorzamen. In een slotrondeel prijzen de drie wetgeleerden nog eens de wonderbare wijsheid van de jongen.

Het grootste deel van dit 429 regels lange spel wordt in beslag genomen door het gesprek tussen Jezus en de schriftgeleerden. Op handige en verdienstelijke wijze heeft Lawet dit lange twistgesprek even onderbroken door het „lamenterende" opkomen van Maria in scène 3. In de verbazing en wrevel van de geleerden heeft

hij een climax weten te leggen. De stof in aanmerking genomen is Lawet erin geslaagd een aardig bijbels tafereeltje levendig voor te stellen.

II. fol. 10—16 Spel van Meest elcken. [2])
Personen: Meest elcken, een jonghelinck;
Donruste consientie, een vrauwe en
Godt voor de werelt.

Meest elcken, nog in zijn jeugd, mint „swerels vruechden"; Donruste consientie echter, die reeds oud begint te worden, versmaadt ze. De een tracht de ander tot zijn opvatting over te halen. Maar Donruste consientie overweegt, dat als zij „solaes" van de wereld verkiest, zij haar ziel, door Christus verlost, zal verliezen; zoekt ze haar troost bij God, dan staat de hele wereld tegen haar op. Die weifeling beneemt haar alle vreugde.

God komt nu Donruste consientie troosten, hij heeft haar klachten gehoord [3]). Terwijl Meest elcken spottend vraagt, wie daar wel aankomt „met soo magher cleeren", heet Donruste consientie hem vol vertrouwen welkom, en vraagt naar zijn naam. „Godt voor de werelt" krijgt ze ten antwoord, en dan begint God te spreken over eenvoud, onthechting en geduld in het lijden. Meest elcken komt onder de indruk, hij laat zijn spot na, en met Donruste consientie vraagt hij naar de eeuwige rust, waarover Godt voor de werelt daar sprak. Deze beweert dan het niet op hun geld gemunt te hebben, „maer met cleenen coste zoo werdt u ghevelt pyn": zij moeten „blyde van gheeste" zijn, want hij zal „hier gaen bescincken ter desen feeste thoochste en tmeeste". En dan toont hij in een tooch „zyn present, te weten Christum ghecruust", die zelf uit de hemel nederdaalde om de mensen te troosten. [4])

Godt voor de werelt verklaart vervolgens zijn „present": alleen in Christus is troost en rust te vinden, niet in de wereld. Donruste consientie sluit zich daarbij aan, en Meest elcken ziet nu zijn jeugdige domheid in.

Tot slot richten de drie spelers zich in een rondeel tot het publiek om het aan te sporen zich aan Christus te houden, immers „swerels vruecht valt cranckelick."

Bijzonder geslaagd kan men dit spel van 309 regels niet noemen. Een bekering van Meest elcken, die men op grond van het begin zou verwachten, wordt aan het einde niet dan terloops vermeld.

Van Godt voor de werelt kan men zich geen duidelijk beeld vormen; zijn uiterlijk is er blijkbaar niet naar om in hem God te herkennen, immers spottend vraagt Meest elcken:

„Wel wye compt ons hier ghescreden
Dus slicht van zeden voor alle dese heeren,
Met zoo magher cleeren?"

Zijn breedsprakige uiteenzettingen zijn niet overal samenhangend. Bovendien zijn z'n woorden inconsequent; nu eens spreekt hij als God: „Alle die hem te mywaert voughen, ic wilse verlossen", dan weer schijnt hij zich tot de mensen te rekenen: „Christus die quam ghedaelt omme te vertroostene der cantycken bruudt, dat zyn wy menschen".

Men krijgt de indruk, dat het spel voor een bepaald feest geschreven is, waarop een afbeelding van de gekruiste Christus werd onthuld, of aan de feestgenoten een plaatje van Christus werd uitgereikt, zoals nog wel het gebruik is aan het einde van een volksmissie in een R.K. Parochie. Godt voor de werelt zegt n.l.: „Teender ghedinckenesse en zalighe memorie laten wy hier dit present, elck wilt danckelick ontfanghen."

In ieder geval vormt het vertonen van het „present" wel het hoogtepunt.

Van alle spelen van Lawet is dit gelegenheidsspel, wat betreft compositie en uitwerking, wel het minst geslaagd; wat het rijm betreft is dat juist niet het geval.

III. fol. 19—45 Een schoon gheestelick Meyspel van tReyne Maecxsele ghezeyt de ziele.

Van dit spel bezorgde prof. Scharpé een volledige uitgave. Daarom wordt van dit 1358(?) regels lange spel de inhoud hier slechts in zeer grote trekken meegedeeld.

tAmorues Ingien, een jonghelinck, prijst de heerlijke Mei; tOngherust Herte, een „oudt lansman", daarentegen „den vercooren Oest". Hun twist hierover zullen Extraict der Scriftueren en Redelick Ghevoelen beslechten door een spel te laten zien.

In dat spel, 't eigenlijke spel van tReyne Maecxsele, ziet men hoe achtereenvolgens tReyne M. gelukzalig leeft in het paradijs; hoe twee „bastaerde duvels", afgunstig op het toekomstig eeuwig geluk van tReyne Maecxsele, besluiten haar te verleiden; hoe na de

zondeval God straft met het verlies van de Mei, waarvoor in de plaats komt „den winter vul van onghenaden". Pas als „den Warachtighen Lansman" zal komen, „die daer zal vertreden

Den wintere met alle zyn lastich bezwaren
En den vruchtbaren Oest zal commen verclaren",

zal er verlossing zijn. Dan ziet men hoe de „Doot" zijn werk doet, waarna tReyne Maecxsele naar de hel wordt gesleept.

Nu wordt dit spel onderbroken voor een verklaring van Extraickt der Scriftueren en Redelick Ghevoelen.

Als het spel wordt voortgezet, ziet men hoe tReyne Maecxsele in de hel gekweld wordt. Een engel, Troostende Surcoes, troost haar met de belofte van verlossing. Inderdaad stemt God toe dat zijn Zoon haar gaat helpen. Hij moet haar een Mei schenken, die zo groot en zwaar is, dat hij er de helse poort mee verbreken kan; hij moet als „Warachtighen Lansmans zoone" gaan „inden wech van lyden", om zijn „Oest" te vergaren „aerbeydende zuerich". Goetwillich van Herten, beladen met zijn kruis, de „Mey vul van ghenaden", begeeft zich naar Calvarië, om te sterven. Weer verrezen, dood en zonde overwonnen hebbend, breekt hij met zijn „Mey, den standaert der reynder liefde", de hel open en verlost tReyne Maecxsele:

„Compt laet ons gaen in onse lusthooven:
Den Winter es ghedaen, den hagel es verscooven
Den lustelicken Somer compt hem openbaren."

Daarna gaat Goetwillich van Herten heen om

„U de plaetse bereyden ter hemelscher schuere zoet,
Om u daer in, als taeruwe graen net en puere goet
Te vergaderene duer desen mynen Oest zaen,
Up datse vervult zy die langhe moste woest staen."

Het spel „concluderende" stelt tOngherust Herte vast dat hij het heeft gewonnen, „dat den Mey den Oest moet booghen", waaraan Redelick Ghevoelen de les vastknoopt:

„Scuwet
Oock sMeys jouesheyt nader tydelicker voorme,
Want tbrinckt ghemeenelick voort ydele stoorme;
Maer volcht Christum, den Waren Lansman reene,
Die hem zelven ghegheven heeft voor al tghemeene

Die in hem gheloovende vastelick betrauwen,
Updat hyse bringhen zoude uut alle benauwen
Ter hemelscher schuere als taruwe vul eeren,
Zoo dese onse materie elcken can leeren."

IV. fol. 48—59vo Een schoen gheestelick spel van den Helighen Sacramente. 1571.
Personayghen:
Hongherich Gheest, werrelick.
Des Voetsels Vertooghere, prophetelick.
Uutdeelder der Warachtigher Spysen, gheestelick.

Men kan dit eigenlijk moeilijk een spel noemen, veeleer is het een reeks van acht tooghen, die door langere of kortere dialogen met elkaar verbonden zijn.

Hongherich Gheest verlangt naar een geestelijke spijs die zijn ziel en zijn geest zal kunnen verzadigen. Maar wie zal hem die kunnen tonen? Dat wil Des Voetsels Vertooghere proberen, die hem „de spyse van langhe voorleden jaren zal openbaren".

Achtereenvolgens beschrijft en vertoont deze nu vijf maaltijden uit het Oude Testament, die telkens weer door Hongherich Gheest als ontoereikend worden afgewezen. De uitbeeldingen ervan worden als volgt beschreven.

1 Tooch: Hier zal men tooghen Abraham ghewapent
zynde als commende vanden stryde, ende
den priester Melchicedech hem presenterende
broodt ende wyn.

2 Tooch: Hier zal men Abraham tooghen ter tafele
zittende, maer niet ghewapent, ende met hem
noch drie inghelen.

3 Tooch: Hier zal men tooghen de kinderen
van Israël eetende het Paesschelam
al staende upghescurdt, met stocken
inde handen.

4 Tooch: Hier zal men tooghen het manna vanden
hemele vallende ende het zelve de kinderen
van Israël dat rapende elck by maten.

5 Tooch: Hier zal men tooghen Abygael de vrauwe,
commende gheladen met broot ende
wyn den coninck David te ghemoete,
al tzelve hem presenterende.

Als ook deze vijfde maaltijd Hongherich Gheest niet heeft kunnen verzadigen, kan Des Voetsels Vertooghere niets meer voor hem doen. Slechts weet hij nog te zeggen, dat er bij Salomon over een maaltijd van brood en wijn gesproken wordt. Deze kan hij echter niet verschaffen, want hij is nog „onder de besmedt wedt". Wel zal hij hem bij Uutdeelder der Warachtigher Spysen brengen, in wie „veel meer perfectie es". Deze verklaart de ontoereikendheid van die maaltijden uit „dinperfecxtie vander (oude) Wedt"; alleen „in Jhesum Christum es alle verzadicheyt, tLevende Broodt dat vanden hemel ghedaelt" is. Die maaltijd zal hij hem tonen. Maar nu weet Des Voetsels Vertooghere nog „een schoon poynt", hij wil eerst nog de maaltijd laten zien van een van de machtigste koningen van de oude Wet, n.l.

6 Tooch: Hier zal men tooghen den coninck Assuerius,
costelick ghecleedt zittende ter tafele, wel
voorzien zynde van spyse ende dranck,
oock potten ende schalen, neffens hem zittende
diversche persoonen, zeer costelick ghecleedt
als vorsten.

Maar deze kostelijk uitgedoste lieden moeten verdwijnen voor de maaltijd die Uutdeelder der Warachtigher Spysen nu laat zien.

7 Tooch: Hier zal men tooghen Jhesus Christus, zittende
ter tafelen met zyne apostels, al waer hy
tbroodt nemen zal ende het zelve ghebe-
nedien, brekende zalt zyne apostel gheven
inder ghelycken oock den kilck ofte
scale.

Des gevraagd verklaren Uutdeelder der Warachtigher Spysen en Des Voetsels Vertooghere deze beide maaltijden. Zeer uitvoerig weiden ze daarbij uit. De betekenis van de laatste maaltijd vooral wordt breed, al te breed wel, uiteengezet. Zij duurt nog steeds voort, en Hongherich Gheest kan er volkomen door verzadigd worden; zij verschaft een „warachtighe spyse tot een euwich leven",

want „duer dit voetsel zal elcken euwich niet sterven, maer twarachtich leven ghewinnen", en dat alles „duer Christus bloedighe wonden en verdiensten blyckelick."

Als een grootse apotheose verschijnt dan de drievoudige tooch waarin Christus aan het kruis tegelijk met de beide voorgaande tooghen zichtbaar wordt.

> 8 Tooch: Hier zal men tooghen Christum hanghende ant cruuse met loopende wonden [5]), ende het avontmael, myts oock de maeltyt van Assuerus; alle drie ghelyck te samen, alzoo reyn als men can of mach.

Dan knielt Hongherich Gheest dankbaar neer, eeuwig lof moet Christus gebracht worden

> „Omdat hy zynen gheest, inwendich duerdroncken,
> Die hongherich was, verzaedt heeft met zyn spyse crachtich,
> Die hy bezeghelt heeft ant cruuse zeer onzachtich."

Onder leiding van Uutdeelder der Warachtigher Spysen voegen de drie spelers hier een breed uitgewerkte lofprijzing aan toe, in de vorm van een opmerkelijk refrein. De 5 strofen van 17 regels hebben n.l. een stok van twee regels, en de 5e strofe is over de drie spelers verdeeld. Dan eindigt dit spel van 611 regels met een verzoek om de welwillendheid van het publiek.

Zoals reeds is gezegd vormen de 8 tooghen het hoofdbestanddeel in dit spel; de tekst, door de drie spelers voorgedragen, speelt feitelijk een secundaire rol. Dat de tooch bij Lawet een belangrijke plaats inneemt, zien we ook in de andere spelen van hem. Niet een terloops illustreren van wat door de spelers wordt gezegd, maar een integrerend bestanddeel van het spel. Die rol van de tooghen is in dit spel wel het grootst. Het toneelspel is hier volledig in een kijkspel overgegaan.

V. fol. 61—84 Een gheestelick spel van zinnen rethoryckelick ghestelt up den Vader Onse ghezeyt tPater Nostere. Luce 11. 1577.
Personayghen:
Scriftuerlyck Bewys, Warachtich Betooch,
Broederlick Troost, Devoote Contemplatie,

Redelick Onderstant, Menich Ongheleert,
Jhesus Christus, Andreas den Apostel.

Na een rondeel van Scrift. Bewys, War. Betooch, Broederl. Troost, Dev. Contemplatie en Red. Onderstant ter begroeting van de aanwezigen, vraagt Menich Ongheleert naar de „wech der zalicheyt". Bidden tot de hemelse Vader, in Christus' naam, krijgt hij ten antwoord; niet „met uutgereckte craghen als den Phariseus; maer als ghy bidt, gaet zonder eenighe bedwanghen in uwe slaepcamere, dats dyne concientie". En wat zal dat gebed dan uitwerken, vraagt Menich Ongheleert? Verhoring en overvloedige troost, want het gebed dringt door de wolken tot voor God. En dit antwoord wordt dan geïllustreerd in een dubbele tooch.

1 Tooch: Hier zal men tooghen God den Vadere in eenen troon, Christus ter rechter handt van hem ghezeten, den Helighen Gheest voor hemlieden beeden hanghende. Rolle ant rabadt:

Een vernedert odmoedich gheest zal ick verhooren,
Want ic bem barmertich, die Heere u God vercooren.

2 Tooch: Onder den troon zalmen tooghen eenen mensche, odmoedich liggende in zyn ghebedt, uut zynen mondt rysende tot voor Gods aenschyn een rolle daer in ghescreven:

Onse Vader die daer zyt int shemels verblyden,
Ghehelicht zy dynen name tot euwighen tyden.

Rolle ant rabadt:

De offeranden Gods zyn een ghebrooken gheest ghestadich,
Want een odmoedich herte en werdt hy niet versmadich.

Menich Ongheleert, die er niet veel van begrijpt, krijgt breedsprakig uitleg over de kracht van het gebed. Dat krachtige gebed wil hij wel leren. Goed, dan zal men hem „tPater Noster speelwys vertooghen". Het Pater Noster? vraagt Menich Ongheleert verbaasd,

„Wat, wilt ghy dies pooghen
Omme dat zelve nu te gaene bedien? Maer
Want ick can myn Pater Noster van over zestien jaer,
Ende oock myn Credo, naer de ghemeene ze,
Gheleert int cleene be."

„Jawel", zegt dan Devoote Contemplatie,
„Omdat volck nu zom
Latyn voor Vlaemschs leest, niet wetende wat bidt,
Zoo hebben wy voorghenomen hier in de stat dit
Spel speelwys te vertooghene naer de behoorte,
Updat men de menighe ongheleerde soorte
Zoude zyn onghelyck tooghen naert wel voughen
Om hem dies ghenoughen."

En dan klinkt Redelick Onderstant's aansporing: „Ziet eens binnen wiet Pater Noster ghemaeckt heeft". Waarna een kort bijbels toneeltje in de tooch te zien is, waarin Christus aan zijn apostelen het Onze Vader leert.

Nu kan het sermoen pas voorgoed beginnen! Breedvoerig en langdradig krijgt Menich Ongheleert uitleg over het Onze Vader, aan de hand van de verdeling van Sint Augustinus, die er 7 verschillende gebeden in onderscheidt. Deze taaie onderrichting wordt door Redelick Onderstant, Scriftuerlyck Bewys, Warachtich Betooch, Broederlick Troost en Devoote Contemplatie om beurten voorgedragen. [6]) Behalve op Sint Augustinus beroepen zij zich ook een enkele maal op S. Chrysostomus, S. Bernardus en S. Hieronimus; bovendien plunderen zij op de gebruikelijke wijze de Bijbel. [7]) Slechts enkele malen valt Menich Ongheleert in de rede om door zijn botheid het publiek te doen lachen, b.v. als hij met schrik meent te moeten vaststellen dat

„tSchynt zoo doende dat ick myn Pater Noster lase
Tot mynder verdommenesse, vul van afgryse!

Als hij dan bijna 800 regels geduldig heeft aanhoord, moet hij bekennen al die schone woorden en geschiedenissen al weer vergeten te zijn!

„O lasen, niet dan een aerme onwetende beeste
En bem ick hier binnen swerels foreeste.
Ach, waer ick noch jonck, ick ghinghe te scoole schier."

Warachtich Betooch troost hem: hij moet vertrouwen op God, die immers van arme vissers en herders geleerde apostelen gemaakt heeft, en Paulus in een ogenblik tijds veranderde van een vervolger in

„Een sachmoedich schaep ende een actyf clerck,
Zoo ghy binnen scauwende mueght nemen om u beclyf merck."

En dan wordt het Pinksterwonder in een tooch getoond, en in een andere er naast Paulus' bekering. De zes spelers vallen op hun knieën en zeggen om beurten een van de zes strofen van een refrein, waarvan de stok luidt:

„Lof Helich Gheest, ons Gods liefste wille inzayende."

Menich Ongheleert kan gerust zijn; als hij goed, en met vertrouwen bidt, zal ook hem de H. Geest geschonken worden. Dan bidden de vijf leraars, elkaar afwisselend, hem nog eens een paraphrase van het Onze Vader voor, en daarmee heeft hij „een schoone verclaringhe

Inhoudende het Pater Noster gheheelick
Zoot ghevloyt es uut Christus mondt juweelick."

Nu heeft Menich Ongheleert het begrepen, zo zal hij voortaan zijn Pater Noster bidden, en daarbij

„Over een zyde gaen alleene in een houcxkin
En daer open doen der concientien boucxkin."

Deze nieuwe gesteldheid vereist voor hem ook een nieuwe naam, voortaan zal hij heten: Nieu ghebooren herte.

Met een verzoek aan het publiek om de opvoering goedgunstig te beoordelen „als isse cleene van consticheyt" besluit Warachtich Betooch het spel.

Al lijdt dit spel van 1245 regels [8]) aan de gebruikelijke langdradige uitweidingen, toch zal het door zijn afwisseling en zijn 5 tooghen wel bij het publiek in de smaak gevallen zijn, als een onderhoudende preek over een vertrouwd onderwerp.

VI. fol. 87—114vo. Een schoon gheestelick spel van zinnen van het Taruwe Graen ende tCrocke Saet. 1582.

Personayghen:
Menich Meinsche, werelick.
Troost der scriftuere, gheestelick.
Gods gheestich verstercken, gheestelick.
Kennesse der waerheyt, gheestelicke vrauwe.
Den rycken lansman, als God.
De vruchtbaer eerde, werelicke vrauwe.

Den vyandt der menschen, duvele.
Uriel, de ie inghele.
Jeremiel, de ije inghele.
tCrocke zaet, een quade repalghe.
Het Taruwe graen, een jonckman.
Den Ouest, de doot.

I. Menich Meinsche klaagt dat Gods „gheloovighe kercke" overgeleverd schijnt in de handen van haar vijanden. „Neen", antwoordt hem Troost der Scriftuere, „want God es ghetrauwe in woordt ende wercken", hij zal zijn Kerk altijd bewaren,

„Zoo ick, Troost der scriftuere, u werde bewyselick
Duer de parabele pryselick des lansmans rycke,
Die goet zaet zayde in zynen ackere publycke.
Maer de vyant, vul verzycke, quam by nachte, daer
Onder zayende quaet zaet, met nydich ghedachte zwaer,
Dwelcke zyn de kinders des werels alle quaet uutvoerelick,
Die tgoede zaet, Gods kercke, eeuwich zyn beroerelick."

Maar aan de vertoning van die parabel gaan ruim 500 regels vooraf, waarin Troost der Scriftuere, Gods gheestich verstercken en Kennesse der Waerheyt een wijdlopige, met aanhalingen uit de bijbel doorspekte beschouwing geven over de vijandschap die er bestaat tussen Christus en de satan, tussen Christus' Kerk en de wereld. En evenals Christus heeft moeten lijden, zo moet ook zijn Kerk vervolging en versmading verduren. Zij weten zes punten op te geven waarom God, die zijn Kerk noemt

„Zyn lief, zyn bruudt, zyn duufve, zyn over scoone,
Ja, zyn uutvercooren onder veel duusent bevonden,"

toch die Kerk

„Dus anvechtende laet quellen hier upder eerden,
Dwelcke huer ghesciet van de meeste deser werelt."

Ten eerste is dan de zonde oorzaak van die kwellingen.
Ten tweede moet door het lijden

„De verdorfven natuere vul zondighe struucken
Ghetempt en ghedoot worden onder sgeests beluucken."

Ten derde, die beproevingen worden toegelaten

„Updat huer gheloove beprouft zynde voordachtich
Vreedsamich bestaen can ende datte zeer crachtich."

Ten vierde

„Updat zy ghelyckvoormich met vulder trauwen
Haer hooft Christum zoude wesen publyckelick,
Daertoe zou gheroepen es zeer autentyckelick."

Ten vijfde, het verdragen van het lijden moet bewijzen dat de Kerk het geloof

„Om tydelick profyt ofte goede daghen
Niet anghenoomen heeft, maer alleene om God behaghen."

Ten zesde

„Zoo laet God veel cruus ende lyden oock ariveren
Over zyn helighe Kercke, naer warachtich doceren,
Dwelcke huer es een ghetuughe, vaste int ancleven,
Dat naer dit leven huer een andere werdt ghegheven.
Te wetene deuwighe vruecht en dat erfvelickheyt
Als dit sterfvelicke andoen zal de onsterfvelickheyt."

Elk van deze zes punten heeft ook weer ruimschoots de gelegenheid gegeven talrijke aanhalingen uit de bijbel te pas te brengen. Nu tonen zij Menich Meinsche nog eens uitvoerig aan dat de Kerk met recht vergeleken wordt met de tarwe uit de parabel die zij terstond „fyguerlick zullen tooghen,

Updat ghy, Menich Mensche, nu ter tyt bevonden
Dese werelsche gronden als crocke zaet verwaten
Schuwende zout vlieden ende gheheel verlaten."

II. Dan, eindelijk, begint het spel van het Taruwe Graen. Christus, „ghecleet in voorme van eenen lansman die uutgaet om te gaen zayen zyn zaet", komt op en zegt tot de Vruchtbaer eerde:

„Zoo willick nu gaen zayen, bevryt alder zwaerheyt,
In uwen ackere vruchtbarich vul van virtuuten
Dat eedel taruwe graen, myn zaet costelick int spruuten,
Updat duer styts besluuten ende dat voorspoedich
Vruchten voort mach bringhen ende die overvloedich,
Dat zyn de kinderen des ryexs zeer autentycke,
Myn goede vergaringhe, helighe kercke publycke."

Na de toezegging van goed weer en een waarschuwing voor „den vyant der menschen", verlaat Christus de Vruchtbaer Eerde.
Maar nu verschijnt de Vyant der menschen, roepend:

„Liever den hals verstuucken
Dan langher ligghen duucken binnen mynder muuten!
Men zoude my varincxs achten een der slichter ghuuten
Die nauwe tot buuten zyn hooft zoude steken!"

Hij heeft daar juist gehoord dat het menselijk geslacht voorbestemd is de plaats te gaan innemen, die hij verloren heeft, want de Rycken Lansman bemint het als

„Zyn lieve beminde eedele vruchtbaer eerde,
In wyens ackere hy ghezayt heeft naer zyn gheryven
Zyn taruwe graen, updat vruchtbaer zoude beclyven,
Welck bedryven ick uutten gront myns herten behate."

Daarom besluit de Vyant der Menschen:

„Dies neme ick nu mynen ganck inder nacht al late,
Listich ende vyandich, met een valschs betrapen,
Dewyle dat alle menschen nu ligghen en slapen,
En dat alleenelicke ten Rycke Lansmans spyte,
In svruchtbaers eerden acker zayen tmynen apetyte
Myn boose oncruut tot staruwe graens onvrame,
Het welcke men tcrocke zaet es namende by name."

Dat zaaien schijnt een zwaar werk voor hem te zijn, want al dadelijk zucht hij:

„Van moetheyt zoudick wel als een cornuweel hyghen!"

De gevolgen van zijn werk blijven niet uit; twee dienaren van de Rycken Lansman, „in voorme van twee inghelen" zien met schrik hoe er onkruid tussen de tarwe is opgeschoten, wat ze aan hun meester melden. Deze verklaart hun:

„Dat heeft nu commen brauwen
In vulder ontrauwen den vyant des menschen,
Ende datte by nachte, naer zyns zins wenschen."

Maar zij mogen dat onkruid nog niet gaan uittrekken, dat zou de tarwe niet ten goede komen. Pas bij de oogst zal hij het onkruid laten verzamelen om het te verbranden.

Als de engelen verdwenen zijn, roept de Rycken Lansman „uutcommende, totter Vruchtbaer Eerde sprekende" deze ter verantwoording. Goed zaad heeft hij op haar akker gezaaid,

„Maer ghy hebt u ghemaeckt eens anders obediente
Buuten mynen consenten, ghy vrauwe, hoe mach dat wesen?
Zeght redene van desen."

De Vruchtbaer Eerde bekent haar schuld, en verhaalt wat de Vyant der Menschen heeft gedaan.

„... Hy es commen by nachte, van my onverwachtich,
Ende heeft tmynen ondancke als loos verlackere
Zyn crockezaet ghezaeyt in mynen ackere."

Dat is zijn bekende manier van doen, zegt de Rycken Lansman,

„Dit most ghy gheweeten hebben, myn beminde vrauwe!
Maer ghemerckt uwen rauwe, naer waer vermonden,
Zoo werdet u vergheven, wacht u voort van zonden."

Het nu volgend zinnekenstoneel tussen de Vyant der Menschen en tCrocke Zaet begint met het gebruikelijke scheld-rondeel. tCrocke zaet heeft gehoord dat het op het einde slecht met hem zal aflopen, daarom zoekt het nu hulp bij de Vyant der Menschen. Deze maakt zich als zijn vader bekend, en raadt aan zoveel mogelijk het Taruwe Graen te verdrukken. Als dit dan de last van tCrocke Zaet ondervindt, beginnen de twee ongelijke zonen van de Vruchtbaer Eerde te twisten en te schelden. Taruwe Graen eist dat tCrocke Zaet ruimte maakt,

„Want zoot anscau wyst, u leven es contrarie
Vanden mynen; dus vertreckt, en God bewarie
Met een drooghe harie; wilt elders den pot schumen
En om u bescot lumen!"

Maar tCrocke Zaet laat zich niet verjagen, ook niet door de klachten van de Vruchtbaer Eerde, die partij trekt voor Taruwe Graen. En het bezweert:

„Present alle dees lieden:
Men zoude my eer zieden en dat te zupe zoope,
Dan ick van het tarwe graen eens te stupe croope.
Maer als aerme jupe, noope zal hy met verstranghen
Noch dickmael ontfanghen."

Zelfs ontziet het zich niet zijn moeder te bedreigen:

„Poocht u tente verslane
En an deen zie te gane; serteyn, moet ick my stooren,
Zoo wee uwe ooren!"

Tegenover zijn vader, de Vyant der Menschen, beroemt tCrocke zaet zich op zijn succes,

„Want het tarwe graen, zeer hooghe van moede,
Dat hebbick onder de roede wel connen vaten,
Dwelck ick niet en laten te cortene zyne maten."

De Vyant der Menschen stelt nu een tafel op, waaraan beiden gaan zitten slempen. Onderwijl amuseren zij het publiek met hun drinkrondelen. Evenals in het spel van de Verlooren Zoone hebben de spijzen en dranken ook hier toepasselijke namen, als „Twist en ghescille", „Hoverdie ende nyt." Terwijl zij daar hun buik zitten te vermasten, hoort men „van binnen der gordynen" een niet onverdienstelijk lied van 8 zevenregelige coupletten zingen.

„Hoort alle die om loon en danck
Twee heeren te dienen pleghen;
Met reden merckt up onsen zanck
Ten zyn hier maer twee weghen:
Deene es goet en dander quaet
Dats Tarwe graen en tCrocke zaet
Daer elcken es toe gheneghen."

Men kan twee heren niet te gelijk dienen, het goede en het kwade. Men moet kiezen, voor het Taruwe Graen, of voor het Crocke zaet. Taruwe Graen, dat is Gods Kerk, ligt nu onder de voet gelopen, want

„Lasen, nu naer waer verstant
Int zoet prieel van Vlander lant
Zyn meer zonden dan duechden."

Maar bij de oogst, dat is de dood, wordt het goede beloond en het kwade gestraft. Daarom aan Gods Kerk de vermaning:

„Hout u vroom als tarwe slecht
In liefde en caritate;
Die wel doet zyn pyne verliest,
Dies altyts duecht voor tquade kiest
Als tarwe graen thuwer bate." [9])

Eindelijk kan de Rycken Lansman niet langer aanzien dat het Taruwe Graen verdrukt wordt. Daarom zendt hij zijn „Oust, inde voorme vande doot, inde handen hebbende een scherpe secxsene" om tarwe en onkruid af te maaien, de tarwe in zijn schuur te brengen, maar het onkruid te verbranden. Deze slaat met zijn zeis toe:

„Wel up, wel an! in smeesters name!
Ick bem den oust te bevreesene es mynen alame,
Want het es een ingien van zeer scherper snede.
Ghy Crocke ende Tarwe, ghy moet beede mede."

Hierop schreeuwt tCrocke Zaet verschrikt tot het publiek om hulp „Helpe! goelieden, moort, moort!" maar niemand kan het meer helpen. De beide engelen, Uriel en Jeremiel, openen de hel, en onder het kermen van

„Ja, helpe daermen!
Wilt myns ontfarmen van dit wreet verwerrenen"

wordt tCrocke Zaet daar in gesmeten. Taruwe Graen echter prijzen zij om zijn getrouwheid,

„Dies zullen wy u vergaderen ter deser huere
In srycke lansmans schuere tot uwer victoorie
In dhemelsche gloorie."

III. Na deze verdienstelijke weergave van de parabel, krijgt Menich Mensche in het slot-bedrijf van het spel weer een onuitstaanbaar langdradige uitleg van Troost der Scriftuere, Gods gheestich versterckcn en Kennesse der Waerheyt over de betekenis van wat hij gezien heeft. Menich Mensche erkent dat alles van toepassing is op de eigen tijd, dat inderdaad Gods Kerk ongenadig te lijden heeft van de „kinderen des werelts."

„Want serteyn, men vonde nu nauwe eene van thienen
Of men zietse als crocke zaet den vyandt dienen.
De scherpste ingienen ter werelt voor alle dinghen hs. *scherptste*
An het tarwegraen, Gods Kercke, meest quaets vulbringhen.
Het blyckt ant ghehinghen, en dat ten waren begoome,
An papen en monicken, myts den boosen paus van Roome, [10])
Die haer lastich vervolghen als gherechte antechristen,
Met water, vier, zwerdt, ende des oorlochs twisten,
Diemen met arghelisten daghelicxs up haer ziet welven
Bin swerels bedelven."

Als tenslotte nog verklaard is wat het lot van tCrocke Zaet en van het Taruwe Graen betekent, volgen twee tooghen, die dezelfde verklaring in beeld brengen, en dan nog achten Gods gheestich verstercken, Kennesse der Waerheyt en Troost der Scriftuere een honderd regels verklaring nodig, voor zij met een „oorlof notabele discrete wyse heeren fyn" voorgoed het toneel ontruimen!

Terecht is prof. Scharpé [11]) weinig enthousiast over dit 1673 regels lange spel, ofschoon het tweede bedrijf, dat feitelijk een op zich zelf staand spel is, wel verdienste heeft.

VII. fol. 116—173 Twee schoone rethoryckelicke speelen van zinnen ende dat vanden Verlooren Zoone. Luce int xve capittele. 1583.

Hoewel de volledige tekst van deze beide spelen hier achter staat afgedrukt, volgt hier ter completering van dit hoofdstuk een korte inhoudsopgave [12]).

Twee Sinnekens, Quaden Wille en Sinnelick Ingheven, openen het spel. Ze vertellen ons dat er feest is in de hel, en daar is reden voor, want het blijkt dat „de gheheele werelt ghezedt es in quade." Nog nooit is het zo'n goede tijd geweest; „nu es de yseren euwe gheheel voor handen, naer Ovidius verstanden." In deze passage heeft Lawet prachtig de gelegenheid gehad zijn mythologische kennis te bewijzen. Onder aanvoering van Lucifer treden behalve de traditionele Bijbelse duivels, als Leviathan, Asmodeus, Mammon, Beelsebub, enz., ook klassieke figuren op, al of niet uit de onderwereld, als „Charon den schippere", „Cherberus den helhondt", Pluto, Jupiter, en nog een hele reeks andere. Na een opsomming van de ergste zonden die nu heersen, beschrijven de Sinnekens de toebereidselen die men in de hel treft om de zielen te ontvangen met kwelling en pijniging. Zij zullen zorgen dat er slachtoffers zijn, 't is hun wel toevertrouwd, zij hebben immers zelfs Lucifer en Adam ten val gebracht!

Dan treedt „Den Troosteloosen Zondare" op, die zich beklaagt voor de verdoemenis bestemd te zijn, omdat hij uit Adam en Eva geboren is. „Scriftuerlick Troost" probeert hem echter aan de hand van de Bijbel vertrouwen op Gods barmhartigheid bij te brengen, wat „Rechtverdicheyt Gods" echter uit die zelfde Bijbel als onmogelijk aantoont. Nu treedt „De Barmhertícheyt Gods" zelf op, en

begint met „Rechtverdicheyt Gods" een twistgesprek daarover. De argumenten van deze laatste, vooral de opsomming van de gestrafte zondaren uit het Oude Testament, benauwen „Den Troosteloosen Zondare" meer en meer, en telkens onderbreekt hij het debat met uitingen van wanhoop. „Scriftuerlick Troost" beweert nu dat die strenge bestraffing alleen maar plaats had „inde ghescreven wedt, die van Moyses tot up Christum hadde regnatie"; door Christus is alles anders geworden, Hij heeft de zonden van de mensen op zich genomen, daardoor zijn die nu „onder de wedt van gratien." Als deze woorden nog niet helpen roept „Scriftuerlick Troost" de hulp in van haar broeder „Warachtich Bewys", en van haar zuster „sGheests Inspiratie." Deze herinneren er nu aan hoe Christus de zondaren vergaf, o.a. „het vraukin in overspel bevonden", Sint Petrus, die Hem driemaal verloochende, „den schaker ter rechterhandt", Maria Magdalena. Gods genade staat nog altijd gereed voor die in Hem geloven, en die dat doen zullen niet verloren gaan. „Rechtverdicheyt Gods" kan zich daarmee niet verenigen; met een „Ick en bems niet content" verlaat zij het toneel.

De pogingen om „Den Troosteloosen Zondare" te overtuigen worden voortgezet. Daartoe dienen ook de drie tooghen die nu volgen. Succes blijft niet uit; de „Troosteloosen Zondare" erkent „troost en consolatie" ontvangen te hebben, maar hij heeft nog één verzoek: omdat hij „vergetelick" is vraagt hij of hij „speelwys iet zonde mueghen anschauwen ter materie dienende." Aan dat verzoek zal voldaan worden, hij moet maar „over een zyde" gaan, dan zal men „een troostelicke fyguere speelwys tooghen."

Dan, eindelijk, begint het eigenlijke parabel-spel van de Verloren Zoon.

Aangespoord door „Sinnelick Ingheven" en „Quaden Wille" besluit „Den Verlooren Zoone" zijn erfdeel aan zijn vader te vragen, en er op uit te trekken om van zijn jonge leven te genieten. Niet dan met tegenzin, en onder talrijke vermaningen en waarschuwingen, geeft „Den Vadere" hem het geld. Vol vreugde trekt dan „Den Verlooren Zoone" de wyde wereld in. De Sinnekens komen nu weer te voorschijn en uiten hun vreugde over de goede gang van zaken. Zij zullen „Den Verlooren Zoone" volgen naar het land waarheen hij gereisd is, om hem tot ontucht en dronkenschap te verleiden; zo zal hij aan de hel niet ontkomen. Op hun inblazen besluit hij dan in het „huus der vruechden" te gaan „houden wake met schoone vrauwen."

Daarmee begint een uitvoerige, levendige herberg-scène. „De Werelt, werdinne" verwelkomt haar gast vriendelijk. Deze roept om spijs en drank, „Overdaet, den werdt" heeft die juist in overvloed. Twee „jonckwyven", „Wellust des vleesch" en „Begherlickheyt der ooghen" houden hem gezelschap, terwijl allerlei spijzen en dranken, met namen als „Der zonden Voetsele", „Versmaetheyt Godts", worden aangedragen. Het is een slemppartij waarbij het „Den Verlooren Zoone" aan liefkozingen en kussen van zijn „liefste dreelkins" niet ontbreekt. Als de avond begint te vallen, en de waardin de rekening opmaakt, toont „Den Verlooren Zoone" zijn goedgevulde beurs; hij maakt zich geen zorg over de betaling. Als hij dan aan de beide meisjes „een paer roosenobels" heeft geschonken gaat het hele gezelschap „ter camere binnen" om het feest daar voort te zetten.

Als de gordijnen van die „camere" gesloten zijn komen de beide Sinnekens weer op, „van binder gordynen". Zij doen verslag van de binnenshuis voortgezette slemppartij, die „Den Verlooren Zoone" ruïneren zal, en als ze dan eens binnen het gordijn kijken zien ze hoe „Den Verlooren Zoone" zelfs van zijn kleding beroofd is, en op last van de waard door een armoedig geklede vrouw naar buiten wordt gegooid.

Daarmee eindigt, voorlopig, de levendige en realistische uitbeelding van de parabel. De drie „gheestelicke personayghen" geven nu aan „Den Troosteloosen Zondare" uitvoerig verklaring van wat hij gezien heeft, waarmee het eerste spel besluit.

Het tweede spel opent weer met de beide Sinnekens. Ze genieten er van dat „Den Verlooren Zoone" zich in zo'n slechte toestand bevindt. Deze komt, klagende over „den zwaren dieren tyt" op; hij weet niet meer hoe aan de kost te komen; daarom besluit hij zijn diensten aan een „borghere des landts" te gaan aanbieden, die daar juist aankomt. Deze wil hem wel aannemen om zijn varkens te hoeden; hij mag dan van het varkensvoer mee eten. „Int veldt byde verkens" wordt hem echter de honger te machtig, hij krijgt een flauwte. Dan volgt een scène die in de tooch speelt. „God den Vadere" besluit zich over „Den Verlooren Zoone" te ontfermen; daarom zendt Hij Geloof, Hoop en Liefde tot hem. De beide Sinnekens onderbreken het spel nu weer; zij beroemen zich nog eens op hun succes, en tonen daarbij ook al belezenheid in de Bijbel! Vervolgens sporen ze de jeugd aan om toch vooral van de wereld te genieten;

de meisjes zeggen ze hoe ze gekleed moeten gaan, en hoe ze met eiwit zich moeten blanketten, en met „vermeljoene" de lipjes moeten rood verven.

Nu volgt weer een tooch, Mozes met de Tien Geboden. Intussen is „Den Verlooren Zoone" tot inkeer gekomen; hij ziet zijn misdaad in, voelt berouw, en wil terugkeren naar zijn vader. De beide Sinnekens komen even te voorschijn, bevreesd dat hun de zondaar toch nog ontsnappen zal.

Op weg naar zijn vader ontvangt „Den Verlooren Zoone" bemoediging van „Den Goeden Wille", „Hope" en „Gheloove", die hem met „De Liefde Gods" vergezellen. Deze verjaagt tenslotte de dreigende „Vreese" en bedekt „Den Verlooren Zoone" met een wit kleed. Aangespoord door „De Liefde Gods" ontvangt de vader zijn zoon liefderijk, beveelt zijn dienaren kleren en schoeisel voor hem te halen, en een groot feestmaal aan te richten.

Woedend komen de Sinnekens weer op; zij zullen moeten boeten voor deze ontsnapte prooi! [13]) Een koddige beschrijving volgt dan van de uitingen van woede en teleurstelling in de hel. Maar op bevel van Lucifer zullen zij er weer op uit trekken om nieuwe slachtoffers te maken. [14]) Met de waarschuwing: „Dies staet hem elcken voor ons te wachten wel!" verdwijnen zij voorgoed van het toneel.

De parabel wordt nu weer verder gespeeld. „Den Outsten Zoone" komt van het land en hoort het feestgedruis. Een knecht licht hem in. Als hij dan niet binnen wil gaan komt zijn vader hem daartoe overreden. Samen gaan ze dan binnen. Hiermee is het eigenlijke parabelspel ten einde.

De rest van het spel, nog 795 verzen, wordt in beslag genomen door nadere verklaringen van de drie „gheestelicke personayghen", waardoor „Den Troosteloosen Zondare" zo zeer getroost wordt dat men besluit hem een andere naam te geven. Deze, „Den Welghetroosten Mensche", wordt hem nu op zijn kleed gespeld. Gelukkig brengen een viertal tooghen nog enige afwisseling in de lange onderrichtingen. Aardig is de tooch waarin „Den Welghetroosten Meinsche" de zeven werken van barmhartigheid beoefent. Deze tooch bewijst nog eens duidelijk dat Lawet niet met de Hervorming besmet was; immers een geloof zonder de werken acht hij van geen waarde. Met een groots opgezette tooch, waarin de drie Goddelijke Personen, met in het wit gekleede zaligen en een paar engelen, komt dan eindelijk het einde van het spel in zicht.

Vergelijkt men Lawet's uitwerking van de parabel van de Verloren Zoon met de tekst van Lucas XV, 11—32, dan valt op dat hij van „et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose" een zeer uitgebreide herbergscène heeft gemaakt, daarin de mogelijkheden van een realistische en soms grappige uitbeelding ten volle benuttend. Een dergelijke uitwerking was blijkbaar geheel traditioneel; ze komt voor in nagenoeg alle spelen van de Verloren Zoon. Ook de bestanddelen van deze scène zijn overal vrijwel gelijk: slempen en brassen met de meisjes van plezier, die geschenken ontvangen; er is muziek en er wordt gedobbeld; als al het geld verteerd is, wordt de Verloren Zoon van zijn klederen beroofd en met hoon op straat gesmeten. Fr. Spengler, die in zijn boek „Der Verlorene Sohn im Drama des XVI Jahrhunderts" deze herbergscène in de vele door hem besproken Duitse spelen heeft geanaliseerd, meent dat men ze voor alle spelen kan terugvoeren op een, overigens onbekend, latijns origineel, waaruit ook Gnapheus geput zou hebben (a. w. blz. 10—11 en 29). Bovendien wijst hij doorlopend op de invloed van Plautus en Terentius op deze en dergelijke realistische scènes.

Het nagaan van Lawet's bronnen, en de verhouding van zijn spel tot andere zestiende-eeuwse bewerkingen van deze stof, zou een aparte studie vormen, en valt buiten het bestek van deze inleiding.

Niet ten onrechte besluit Kalff [15]), sprekend over de spelen van Lawet, dat daarin „allegorie, redenering en stichtelijke moralisatie" de boventoon voeren, en dat men ze soms ternauwernood drama's kan noemen, wegens de afwezigheid van handeling en karaktertekening.

Daarmee zijn ze echter volstrekt niet veroordeeld! Al is het waar dat ze voor ons niet meer in een aesthetische behoefte voorzien. Het succes in de 16e eeuw bewijst dat ze toen toch wel aan een behoefte voldeden. Dat hoeft niet op de eerste plaats een aesthetische geweest te zijn; onderricht en voorlichting, dat verlangde de 16e-eeuwer op velerlei gebied, en in de redenerende zinnespelen kon hij dat vinden. „Spel" zoals wij dat verstaan, actie, karakterontwikkeling, zocht hij niet op het toneel [16]).

Het woord „spel" in de titels bij Lawet moet dan ook wel heel ruim worden opgevat. Dat is trouwens ook het geval met de toevoeging „van zinnen" bij het spel van Jhesus ten twaelf jaren oudt: het is nog geheel een middeleeuws mysterie spel, waarin een episode

uit Christus' leven vertoond wordt. De allegorie ontbreekt geheel, een moraal is er niet in vervat. Hier heeft „spel van zinnen" de ruimere betekenis van spel waaruit men iets nuttigs kan leren, in tegenstelling met „spel van genouchten" dat men uitsluitend voor zijn verzet gaat zien.

Lawet past de allegorie anders overvloedig genoeg toe! Het door prof. Scharpé uitgegeven spel van tReyne Maecxsele is feitelijk een mysterie spel geheel in een allegorie omgezet. Het zijn niet Adam en Eva die in het paradijs bekoord worden en in de zonde vallen, neen, in het „prieel, lustich als een paradys" houden zich op „twee jonghe dochters, deene ghenampt de Vleeschelickheyt, ghecleedt int roode, en dandere ghenampt tReyne Maxsele, ghecleedt gheheel int witte", die bekoord worden door Quaet Ingheven, de duivel, „thooft als een vrauwe, maer nerewaert als een serpent" [17]). De Vleesschelickheyt bezwijkt voor de verlokking, en neemt „tfruut" aan (vs. 421). Daarmee is de zondeval een feit, en beiden, de Vleesschelickheyt en tReyne Maecxsele, zijn in het ongeluk gestort. De verlossing geschiedt niet door Christus, maar door Goetwillich van Herten, een jonghelinck.

In de andere spelen treffen we ook een ruim gebruik van allegorische personen aan. In het spel van de Verlooren Zoone b.v. zien we personificaties optreden van het geloof, de goede wil, de hoop, de liefde van God; de beide zinnekens, Sinnelick Ingheven en Quaden Wille, personifiëren 's mensen geneigdheid tot het kwaad, ten minste in een gedeelte van hun rol.

In dat alles is Lawet geheel een gildebroeder uit dat grote gezelschap zestiende-eeuwers dat, zoals Knuttel terecht oordeelt, wel niets groots, maar toch nog al wat verdienstelijks en veel aardigs heeft voortgebracht. [18]) En Lawet behoort dan tot degenen die een enkele keer in staat zijn geweest iets verdienstelijks tot stand te brengen.

AANTEKENINGEN

[1]) Misschien kunnen we dit spel, dat nu als eerste in de bundel staat, dateren op 1560 of eerder. Immers E. vander Straeten vermeldt in zijn „Le théatre villageois en Flandre", Bruxelles 1874, dl. I blz. 60—61, dat er in 1560 te Kortrijk een rederijkersfeest plaats had, waar o.a. de Kamer van Roeselare verscheen. Onder de vele spelen die dan worden opgevoerd wordt vermeld „'t Spel van Onsen Heeren t'zynen xij jaeren." Al verschaft dit geen zekerheid, onmogelijk is het niet dat we hier met een van de eerste spelen van Lawet te doen hebben.

[2]) Voor het ontbreken van een titel en een opgave van personen vóór dit spel, zie blz. 84. Omdat Meest elcken het spel opent en vrijwel de hoofdpersoon is, wordt dit spel naar hem genoemd.

[3]) Boven de eerste woorden van God staat „Godt naer de werelt", daarna is het altijd „Godt voor de werelt." Hier schuilt waarschijnlijk een toneelaanwijzing in. God begeeft zich hier naar de plaats op het toneel die de wereld voorstelt; verder heet hij dan „Godt voor de werelt", omdat hij voor de „werelt" staande zijn rol speelt. Vergl. aanduidingen in tReyne Maecxsele als „Den vader wech gaende" als opschrift boven een claus. (vs. 239). Vgl. blz. 43 en 48.

[4]) In deze tooch is de voorstelling van de gekruiste Christus geschilderd of getekend, zoals blijkt uit de woorden van Meest elcken: „als merckick onwyselick de fyguere verheven claer, staende ghescreven daer."

[5]) Deze realistische voorstelling van Christus „met loopende wonden" komt ook voor in het spel van tReyne Maecxsele; in de tooch na vs. 1072 hangt Christus aan het kruis; tReyne Maecxsele spreekt hem dan aldus toe: „Och ic en can niet spreken, vs. 1085
Ziende u, o lief, dus vanden bloede hanghen leken.
en „Och, lief, waer hebdy zoo veele mesdaen wreet vs. 1088
Dat ghy uutghestaen breet met loopende wonden
Dus moet zyn bevonden?

[6]) Scharpé, a. w., blz. 104, vergist zich als hij Redelick Onderstant uitsluit van de rol van leraar. Deze vijf spelers voeren in vaste volgorde het woord. Ook in het volgende, het 6e spel, komt een rol van leraar voor, verdeeld over drie spelers, die in vaste volgorde elkaar afwisselen.

[7]) Vgl. Van Duyse, De Rederijkkamers in Nedl. II blz. 171.

[8]) hs. 1246; Scharpé, blz. 68 leest 1248!

[9]) Zie de volledige tekst van dit lied op blz. 57.

[10]) Deze regel is in het hs. doorgeschrapt. Zie daarover blz. 12.

[11]) Vgl. Scharpé, t.a.pl. blz. 111.

[12]) Voor een uitvoeriger inhoudsopgave vgl. het artikel van prof. de Vooys in de N. Taalgids, jrg. 1938, blz. 29 vlgg.

[13]) Vgl. voor deze traditionele vrees voor straf bij de duivels: Haslinghuis, De duivel in het drama der M. E., blz. 137.

[14]) Vgl. hiermee het slot van sommige hellevaart-tonelen: als Christus na zijn dood de Vaderen uit de hel verlost heeft, beveelt Lucifer de leeggestroomde hel zo gauw mogelijk weer met nieuwe slachtoffers te vullen.

[15]) G. Kalff, Gesch. der Nederlandsche Letterkunde, III blz. 261.

[16]) Vgl. Te Winkel, Ontwikkelingsgang, II blz. 408 en 409 en J. A. N. Knuttel, Rederijkers eerherstel, in De Gids 1910, I, o.a. blz. 451—452.

[17]) Voor deze uitbeelding van de paradijsduivel vgl. Haslinghuis, De duivel in het drama der M. E. blz. 199—200, en voor een afbeelding ervan t. z. pl. blz. 165.

[18]) J. A. N. Knuttel, Rederijkers eerherstel, in De Gids 1910, I blz. 433—473.

HOOFDSTUK III

De toneelinrichting bij Robert Lawet

Uit de talrijke gegevens in de spelen van de Verlooren Zoone, evenals in de overige spelen van Lawet, kunnen wij ons een tamelijk goed beeld vormen van aankleding en inrichting van zijn toneel.

Het toneel waarop het spel van de Verlooren Zoone werd vertoond, behoefde geen verdieping of balcon te hebben; niets wijst er op dat iets te zien is elders dan gelijkvloers. De achterwand had minstens één brede opening, waarvoor een gordijn geschoven kon worden, en waarachter een tweede plan van het toneel lag. In de herbergscène in het 1ste spel trekt „den Verlooren Zoone" zich met zijn losbandig gezelschap achter dit gordijn terug„ter camere binnen, houden ons bancket", met de aantekening in margine: „Hier zullen zy tsamen binnengaen ende gordynen sluuten" (vs. 1149). Waarschijnlijk waren er in de achterwand, ter weerszijde van de opening in het midden, kleinere openingen; immers van de beide zinnekens wordt gezegd dat ze tegenover elkaar opkomen: „Hier zullen uutcommen beede de zinnekins jeghens elcanderen" (2e spel, vs. 177). Dat zal betekenen: elk aan een kant van het toneel, want opkomen van uit de zijwanden, zooals bij ons tegenwoordig toneel, is voor het zestiende-eeuwse niet waarschijnlijk [1]). Afgezien van de verdieping kan het toneel voor de Verlooren Zoone er dus ongeveer hebben uitgezien als dat voor het landjuweel van Antwerpen in 1561 [2]).

Wel kende Lawet het toneel met balcon of verdieping. Zo tenminste stel ik mij voor dat het toneel was bij de opvoering van het „Spel up den Vader Onse". In de eerste tooch (fol. 65) wordt beschreven hoe God gezeten is in zijn troon: „Hier zal men tooghen God den Vadere in eenen troon, Christus ter rechterhandt van hem ghezeten, den Helighen Gheest voor hem lieden beeden hanghende." Daarbij hoort de tweede tooch: „Onder den troon zal men tooghen eenen mensche, odmoedich liggende in zyn ghebedt, uut zynen

mondt rysende tot voor Gods aenschyn een rolle, daer in ghescreven....". Tegen het einde van dit zelfde spel wordt nog een dubbele tooch vertoond, waarvan het ene deel beschreven wordt als: „Ter slincker handt zalmen tooghen de bekeeringhe van Paulus, ghesleghen zynde vanden perde. Christus boven inden troon, van waer den Helighen Gheest dalen zal...." (fol. 80vo.) Het is wel heel waarschijnlijk dat men zich die troon op een balcon of verdieping moet denken.

Aan het toneel der oude mysterie-spelen, de z.g. simultaan scène, waar de verschillende plaatsen der handeling naast elkaar werden uitgebeeld of voorgesteld, en waar de spelers afzonderlijke „huisjes" hadden, waarin zij zich terugtrokken, maar zichtbaar bleven, wordt men heel sterk herinnerd in het spel van het Taruwe Graen. Er is daarin een „troon" waarop Christus heeft plaats genomen, na als „Rycken Lansman" het goede zaad gezaaid te hebben, en daar is hij zichtbaar voor het publiek. Immers als de beide engelen het onkruid hebben waargenomen, besluiten zij het hun meester te gaan zeggen, en vervolgen dan:

„Wy zyn al ree commen ter plecken, met goede acoorden,
Daer wy behoorden; ziet hier ons meester idoone
Ghezeten ten troone"

waar naast in margine nog: „Hier zullen zy beede commen voor den Rycken Lansman hem toesprekende." (fol. 100vo). Dan spreekt Christus vanaf zijn troon tot de engelen, verlaat vervolgens zijn „huisje", — „den Rycken Lansman uutcommende" staat als aanwijzing in de tekst (fol. 101vo) — en begeeft zich naar het huisje, „pauweljoene", van de Vruchtbaer Eerde. In dit „pauweljoene" bevindt zich behalve de Vruchtbaar Eerde, ook het Taruwe Graen, zoals blijkt uit een marginaal aantekening (fol. 102): „Hier zal den Rycken Lansman binnengaen, en de Vruchtbaer Eerde zal by Taruwe Graen gaen"; verder als derde nog tCrocke Zaet, zoals blijkt uit wat de Vruchtbaer Eerde hem toevoegt: „Treckt uut mynen pauweljoene" (vs. 970; fol. 104). Ook is er bij dit spel nog een hel op het toneel, die geopend kan worden, zoals de aanwijzing bij vs. 1289 (fol. 109) bewijst: „Jeremiel de helle opene doende". In die hel wordt tCrocke Zaet gesmeten: „Hier werpen zy tCrocke Zaet ter hellen binnen" (fol. 109), en daar geniet het de tegenwoordigheid van „den Vyant der menschen", die van uit de hel nog enkele woorden zegt. Blijkbaar zijn de spelers in de hel voor het publiek

zichtbaar. Dat is ook het geval met tReyne Maecxsele in het door prof. Scharpé uitgegeven spel, waarin eveneens een hel voorkomt. „Hier zal tReyne Maecxsele, inde helle zynde, duer een trailghe ligghen zien...." zoals een toneelaanwijzing boven vs. 701 aangeeft.

Van deze hel zijn stellig ook de muren te zien, want als Goetwillich van Herten met zijn Mey tReyne Maecxsele wil gaan verlossen, zegt hij (vs. 1228/9):

„Hier mede willick breken de helsche mueren slicht.
Tsya! helsche muerrayghen, wilt breken en schueren licht!"

Op een toneelinrichting waarbij op een gedeelte van het toneel een bepaalde plaats wordt voorgesteld, wijst, dunkt me, ook een typische naamgeving in het spel van Meest elcken. Boven de eerste claus van „Godt" staat als opschrift: „Godt naer de werelt", waarmee wordt aangegeven dat „Godt" zich begeeft naar de plaats op het toneel waar de „werelt" is uitgebeeld. Verder in het spel staat dan boven elke claus van „Godt" als opschrift: „Godt voor de werelt", blijkbaar omdat „Godt" zijn rol speelt, staande voor die op een bepaalde plaats voorgestelde „werelt".

Op een afgescheiden plaats op het toneel wijzen in dit spel ook nog de woorden van dOnruste Consientie:

„O Meest elcken, jonghelinck fier,
U zelven uut stellende als lichtverdich princhier
Binnen swerels quartier...." (fol. 10vo),

en die van Meest elcken:

„Ic Meest elcken, binden virgiere,
Bem al anders bedocht, ic stelt van thiene viere
Tplaysansen maniere." (fol. 11).

Iets dergelijks heeft men in het spel van tReyne Maecxsele, waar de toneelaanwijzing vòòr vs. 130 spreekt van een „prieel": „Hier zal een prieel ghemaeckt zyn, en dat lustisch als een paradys...." [3]) Dat dit „prieel" niet het gehele toneel beslaat bewijzen de woorden van tReyne Maecxsele tot de Vleesschelickheyt:

„By u dan daer buuten,
O lieve ghespelenede, willixs te commen meyen
Om in vruechden reyen." (vs. 144—6).

Een dergelijke inrichting van het toneel als bij de oude mysterie spelen, was bij de Rederijkers van het einde der 16e eeuw niet on-

gewoon. Duidelijker nog dan bij Lawet komt een dergelijke inrichting voor in de „Drie nieu spelen van sinnen", door Rijssaert van Spiere te Gouda uitgegeven in 1616, echter al in 1596 geschreven [4]). Aan het slot van b.v. het derde spel, het Spel van Sinne van de Loterye van Santvoort, geeft de dichter een „Ordonnantie des Toneels": „Op de hooghe zijde 's Hemels verjolijsen. Daer aen volghende Jerusalem. Daer aen Santvoort. Daer aen 't Hof van den rijcken. Op de leeghe zijde 't Helsch afgrijsen". [5]).

Een goed denkbeeld van een dergelijk ingedeeld toneel geeft de bekende afbeelding van het toneel voor het in 1547 te Valenciennes gespeelde Passiespel [6]). Hier is ook een hel te zien, met muren, een getralied venster, en een ingang in de vorm van een opengesperde muil.

Dat Lawet hoge eisen stelt aan de inrichting van zijn toneel zou men opmaken uit de beschrijving van het „prieel.... lustich als een paradys" dat in het spel van tReyne Maecxsele voorkomt. De Vleesschelickheyt spreekt daar immers van:

„Och hoe lustich staen hier, reyn van anschyne — vs. 133
De cruudekins dyvyne in netter lyne,
Wyens myne es laurier, sypres ten fyne
Bespoyt met meyschen dauwe!....
Hier daer de voghelkins ruuten.... — vs. 141
Ziet den fygheboom ghecnopt staen ten deele — vs. 150
Die als den caneele gheeft zoete luchten.
Den wyngaert die bloyt oock zonder duchten....
De garnaet appelen hebben nu ooghen ghecreghen.... — vs. 154
Oock nempt ter lyne stroom, en dat publycke, — vs. 157
De groote reviere Euphrates zeer autentycke
Huer hier deelende met zoo menigher adere
Noyt water cladere."

„Dat zien ic al gadere" bevestigt tReyne Maecxsele. Zagen ook de toeschouwers dat allemaal? Of wordt hier gespeculeerd op hun bereidwillige fantasie! We zullen hier wel aan een beschilderd achterdoek hebben te denken, waarop een weids paradijs was afgebeeld.

Eveneens zullen we aan beschilderd doek moeten denken, waar er in dit spel sprake is van de muren van de hel, die door Goetwillich van Herten verbroken worden om tReyne Maecxsele te bevrijden:

„Tsya! helsche muerrayghen, wilt breken en schueren licht!"
vs. 1229

Dergelijke muren van doek, gespannen over stokken, kwamen in 16e-eeuwsche spelen meer voor, vooral als het omverhalen er van moest worden voorgesteld [7]).

Een moeilijker taak voor de regisseur zal het vuur geweest zijn dat de duivels moeten stoken in de tooch aan het einde van het spel van het Taruwe Graen: „Voorts zal men tooghen de helle gheoopent, daer inne het Crocke Zaet, myts den Vyant der menschen, ende andere, die daar inne maken zullen vier, en tCrocke Zaet ghebonden daerinne ligghende, etc." (fol. 113) [8]).

Een belangrijk hulpmiddel om de aandacht der toeschouwers te boeien vonden de Rederijkers in de aanwending van „tooghen" of „figueren". [9]).

Ook in het werk van Lawet spelen ze een grote rol. Vooreerst is in drie van zijn spelen het eigenlijke spel waarop de titel slaat, feitelijk een breed uitgewerkte tooch, waarin de les van het redenerend zinnespel aanschouwelijk wordt voorgesteld. Dat is zo in het spel van tReyne Maecxsele, in het spel van het Taruwe Graen, en in dat van de Verlooren Zoone. In dit laatste zegt Scriftuerlick Troost uitdrukkelijk dat we hier met een tooch, een „fyguere" te doen hebben:

„Dies over een zyde gaet, met een nerstich pooghen nu, vs. 729
tWert een troostelicke fyguere speelwys te tooghen u".

In de zelfde geest getuigt Warachtich Bewys na het eigenlijke spel van de Verloren Zoon, vgl. vs. 563—565 van het 2e spel.

Een illustratie van de tekst, zoals de tooghen meestal zijn [10]), vormen de niet minder dan 8 tooghen die voorkomen in het slechts 611 regels lange „Spel van den Helighen Sacramente" [11]). Overigens zijn ze bij Lawet meestal veel meer dan louter illustratie.

De tooch b.v. in vs. 148 van het tweede spel van de Verlooren Zoone neemt aan de handeling van het spel deel, de „getoochde" personen zetten het spel voort. De tooch bij vs. 1107 van het zelfde spel levert a.h.w. de noodzakelijke requisieten voor de volgende scène; de „getoochde" personen: „diversche aerme lieden, als hongherighe, dustighe, ende naeckte, ziecke, enz.", nemen passief aan het spel deel; immers aan hen bewijst de Welghetroosten Meinsche zijn werken van barmhartigheid.

De tooghen waren ofwel schilderijen, ofwel tableaux vivants. Lawet past beide uitvoeringen toe. Een geschilderde tooch heeft men in het spel van Meest elcken, waar na „Hier zal Godt voor de werelt tooghen zyn present, te weten Christus ghecruust, staende over een fonteyne zuverlick toeghemaeckt", Meest elcken zegt:

„Maer nochtans es my gheheel tverstant bezwyckelick fol. 14
Als merckick onwyckelick de fyguere verheven claer
Staende ghescreven daer".

Ook de rijk gestoffeerde tooghen uit het spel „van den Helighen Sacramente" zullen wel geschilderd geweest zijn.

Daarnaast kent Lawet evengoed de uitbeelding met „levende beelden". Dat blijkt duidelijk waar de getoochde personen aan de handeling deelnemen, zoals de „diversche aerme lieden" uit de tooch bij vs. 1107 in het 2e spel van de Verlooren Zoone. Ook de omschrijving van de tooch bij vs. 580 in het 1ste spel van de Verlooren Zoone maakt het wel heel waarschijnlijk dat we hier met levende acteurs te doen hebben, die zelfs een korte pantomime opvoeren. Zonder twijfel heeft men met „levende beelden" te doen bij de vele z.g. sprekende tooghen die Lawet in zijn spelen verwerkt. Een van de personen spreekt dan van uit de tooch, zoals in die na vs. 920 in het 2e spel van de Verlooren Zoone, waar Christus, hangend aan het kruis, een refrein uitspreekt. Een merkwaardige tooch komt verder nog voor in het „Spel up den Vader Onse"; na vs. 197 (fol. 67) volgt: „3 Tooch. Hier zal men tooghen Jhesus Christus staende int middele van zyne Apostelen, ende eene uut hemlien, te weten Andreas, sprekende tot hem", waarna in de tooch een 26 regels lang toneelspelletjes volgt, waarin Christus aan zijn Apostelen het Onze Vader leert. Iets dergelijks hebben we in de reeds genoemde tooch in vs. 148 van het 2e spel van de Verlooren Zoone.

Afgezien van de enkele tooghen die klaarblijkelijk op een balcon of verdieping werden opgesteld, was de gewone plaats voor de tooch in Lawet's spelen het tweede plan van het toneel, van het eerste afgescheiden door een wand met doorgangen, die door middel van gordijnen konden worden afgesloten. Enkele plaatsen uit Lawet's werk tonen duidelijk aan dat de tooch achter een opening in de achterwand stond opgesteld. Zo zegt in het „Spel up den Vader Onse" Redelick Onderstant tegen Menich Ongheleert, als de zo pas genoemde 3e tooch getoond zal worden:

„Ziet eens binnen wiet Pater Noster ghemackt heeft".

En op een dergelijke manier wordt nog eens in het zelfde spel gewezen op een komende tooch, door Warachtigh Betooch, met de woorden: (vs. 1057; fol. 80).

„Zoo ghy binnen scauwende mueght nemen om u beclyf merck" [12]).

Van de gordijnen die voor het tonen van de tooch weggeschoven moesten worden, en na afloop de tooch weer aan het gezicht van spelers en publiek onttrokken, is telkens sprake. In het 2e spel van de Verlooren Zoone b.v. staat aan het slot van de sprekende tooch naast vs. 979 de marginaal aantekening: „Hier schuuft men de gordynen toe". En bij de tooch bij vs. 1107 heet het: „Hier zal Warachtich Bewys de gordyne oopene schuwen, tooghende...."

Meestal zal de tooch wel door de middelste opening zichtbaar zijn geweest. Een enkele maal wordt echter uitdrukkelijk aangegeven dat een van de zijdoorgangen gebruikt moet worden. Ook daar is weer sprake van gordijnen. Ik bedoel de aanwijzing na vs. 1072 in het spel van tReyne Maecxsele: „Hier zal ter zyden of Christus den Goetwillighen van Herten naeckt hanghen an een cruuse ende men zal een gordyne schufven dat zou hem zien mach ende zeght..."

In de regel zullen de tooghen slechts enkele ogenblikken zichtbaar gebleven zijn; bij een uitbeelding met „levende beelden" is dat ook haast niet anders mogelijk. Ook de tekst van het spel onmiddellijk volgend op de beschrijving van de meeste tooghen ondersteunt dit vermoeden. Zo spreekt Warachtich Bewys in het 2e spel van de Verlooren Zoone onmiddellijk na een tooch aldus: „Zeght ons.... wat ghy daer zaecht" (vs. 995), en in hetzelfde spel onmiddellijk na de laatste tooch: „Daer hebdy ghezien fyguerlick voor ooghen..." (vs. 1292). Ook de uitdrukkelijke vermelding van het tegendeel kan als bewijs gelden dat het niet de gewoonte was de tooch lange tijd zichtbaar te laten. Zo staat na de omschrijving van de dubbele tooch na vs. 1057 (fol. 80vo) in het „Spel up den Vader Onse": De tooghen zullen beede blyven openstaende...., en dan na 60 regels tekst: Hier zullen zy alle ghelyck upstande ende men zal de tooghen toesluten.

In het kijkspel dat feitelijk het „Spel van den Helighen Sacramente" is, wettigen de woorden van de spelers de mening dat de tooghen daarin tenminste enige tijd zichtbaar blijven. In het „Spel van Meest elcken" blijft het „present" dat „Godt voor de werelt"

daar na vs. 191 (fol. 13vo) toocht, waarschijnlijk gedurende de rest van het spel zichtbaar [13]).

Behalve enkele regie-aanduidingen in de tekst zelf, waar b.v. een van de spelers de andere uitnodigt „ter zyde aan een cant" te gaan staan om een tooch te aanschouwen —o.a. in vs. 992 van het 2e spel van de Verlooren Zoone — heeft Lawet overvloedig aanwijzingen voor de spelers in margine opgenomen. Zo is b.v. de herbergscène in het 1ste spel van de Verlooren Zoone rijkelijk van aanwijzingen voorzien (vs. 985 vlgg.); eveneens de scène in het 2e spel waar de Verlooren Zoone vergezeld wordt door de Vreese (vs. 336 vlgg.). Ook sommige opschriften boven een claus bevatten een aanwijzing, als „Maria, lamenterende" in het spel van Jhesus ten twaelf jaren oudt, en het reeds ter sprake gebrachte „Godt naer de werelt" in het spel van Meest elcken (blz. 43). Het spel van tReyne Maecxsele heeft eveneens enkele van die opschriften, b.v. „De Vleesschelickheyt, nemende tfruut" boven vs. 418 en „Den Vader, commende int virgiel" boven vs. 447. De echt middeleeuwse gewoonte om een speler met een „Waer sidi?" op te roepen [14]), volgt ook Lawet nog enkele malen; b.v. in het spel van het Taruwe Graen, waar Christus, den rycken Lansman, roept:

„Waer zydy myn Vruchtbaer Eerde, myn liefste, myn scoone",
fol. 98vo

en prompt komt dan de Vruchtbaer Eerde op om haar rol te spelen. Ook in het spel van tReyne Maecxsele hebben we in vs. 1301 een voorbeeld daarvan. Een dergelijk oproepen is bij de zinnekens heel gewoon, en komt ook in deze spelen van Lawet herhaaldelijk voor.

In hun uiterlijke verschijning zullen de spelers van Lawet wel traditioneel geweest zijn [15]); dat geldt vooral voor de allegorische personen. Een bewijs daarvoor geeft Lawet, dunkt mij, in het spel van tReyne Maecxsele, waar hij bij de toneelbeschrijving vòòr vs. 130 (in de uitgave van Scharpé op blz. 9) zegt: „.... twee jonghe dochters ....deene ghenampt de Vleeschelickheyt, ghecleedt int roode, en dandere ghenampt tReyne Maxsele, ghecleedt gheheel int witte *naer den heeschs*." Die allegorische personen zullen aan hun kleding en zeker ook aan hun attributen kenbaar geweest zijn. Plaat no. 56 (blz. 28—29) van de Platenatlas van Poelhekke, de Vooys en Brom geeft ons een aardig denkbeeld van dat uitbeelden van allegorische personen [16]). De Liefde b.v. heeft een paar kleine kinderen bij zich, wat op het toneel bezwaarlijk zou

gaan, maar zij draagt ook een schort, waarop een afbeelding van het symbool der liefde: de pelikaan die haar jongen voedt met haar eigen bloed. De Barmhertigheyt naast haar, met een vlammend hart in de hand, draagt eveneens zo'n symbolisch schort, met een voorstelling van de koperen slang door Mozes in de woestijn opgericht, teken van Gods barmhartigheid jegens de Joden (vgl. Numeri 21; 4—9). Een aardig voorbeeld van „sprekende" kleding geeft ook het costuum van twee personen uit het 16e-eeuwse spel „Die Trauwe", voorkomend in de bundel „De Roode Roos" van Hasselt [17]). Van „Allen Ambachten" heet het: een staetelyck man, hebbende op syn cleet schilden van alle ambachten (vs. 1002); van „Allen Staeten": een geestelyck man, hebbende geschilderde briefkens van geestelycke persoonen op syn cleet (vs. 1178).

Iets dergelijks vinden we bij Lawet ook. In het 2e spel van de Verlooren Zoone zegt sGheests Inspiratie, als de Troosteloosen Zondare eindelijk getroost is:

„Men zal u voordan doen een andere name draghen, vs. 886
Te weten voor den Troosteloosen Zondare
Den Wel ghetroosten Meinsche...."

waarnaast in margine staat: „Hem anstellende den Wel ghetroosten Meinsche". Op een of andere manier werd dit dus aan zijn uiterlijk zichtbaar gemaakt. Dat dit geschiedde door hem b.v. die naam op zijn kleed te spelden, wordt door een dergelijke naamsverandering in het „Spel up den Vader Onse" waarschijnlijk gemaakt. Devoote contemplatie zegt daar tegen Menich Ongheleert, als deze na een lange onderrichting de juiste manier van bidden heeft geleerd:

„Soo sulwy u stellen an fol. 83
Eenen nieuwen name, tot sgheests verjolysen.
Doet of dien ouden, want hy es te mesprysen:
„Menich Ongheleert" es vry een verlooren perte,
Elck doende oorbooren smerte."

En Redelick Onderstant vervolgt:

„Een „Nieu ghebooren Herte" fol. 83vo
Zoo werdy nu bekent zonder eenighe vercleente..."

Vergelijk ook nog de aantekening in een van de spelen uit het archief van „Trou moet blycken", waar het „Goetwillich hert" wordt bekeerd en voortaan „tGhelovich hert" zal heten; de toneel-

aanwijzing luidt dan: Hier setmen een ander rol op sijn borst: Gelovich hert [18]).

Het spreekt van zelf dat het publiek vertrouwd was met de gebruikelijke symbolen. Het zal dan ook niet vreemd hebben opgezien toen de Liefde Gods bij de woorden

„....de vreese des Heeren....,
Die daer es bedeckende uut sherten gronden
De menichfuuldicheyt van dese mans zonden...."

de Verlooren Zoone met een wit kleed bedekte, zoals de toneelaanwijzing zegt (2e spel van de Verlooren Zoone, vs. 393 vlg.). Moeten we misschien ook in het spel van tReyne Maecxsele, vs. 460 vlg., waar tReyne Maecxsele na de zondeval aan „God den Vadere" bekent:

„tCleedt des vruechdichs leven hebwy mesquame
Verlooren tonser blame."

veronderstellen dat zij inderdaad een symbolisch kleed der onschuld, zichtbaar voor het publiek, heeft verloren? Echter nergens blijkt dat zij niet meer in het wit gekleed is, zoals zij volgens de toneel aanwijzing bij de aanvang was (zie vòòr vs. 130), tenzij men de vs. 458/9

„O heer Vader verheven
Niet dan wy ons vinden naeckt int ancleven,"

die men wel niet letterlijk zal hebben te verstaan, voor een aanwijzing in die richting opneemt.

Waarschijnlijk als attribuut zijn bedoeld de „roede ende gheesele" waarmee Lawet in het 2e spel van de Verlooren Zoone de Vreese laat optreden. (vòòr vs. 285).

Voor de uitdossing der niet-allegorische personen geeft Lawet, evenals de meeste middeleeuwse en 16e-eeuwse dichters, zo goed als geen aanwijzingen [19]). De spelers verschenen meestal in de kleding van de eigen tijd. In het spel van de Verlooren Zoone vermeldt een kanttekening dat „Vrauwe Armoe" „zeer pover int habyt" is (1ste spel, vs. 1212), en de Outsten Zoone is daar te herkennen „als commende uutten ackere" aan de spade, die hij in de hand heeft (2e spel, vs. 502). Redelick Ghevoelen moet in het spel van tReyne Maecxsele „statelick" zijn, d.i. statig (vs. 107), wat ook wel op de kleding zal slaan. In het spel van het Taruwe graen is de Vruchtbaer

Eerde „een ghedaechde vrauwe" (opschrift boven vs. 635, fol. 98vo), en volgens de lijst van spelers in dit zelfde spel moet tCrocke Zaet „een quade repalghe zijn.

De „Doot" is in het spel van tReyne Maecxsele voorzien van „eenen schichte" of „strale" (resp. in de lijst der spelers, en vs. 589). In het spel van het Taruwe graen treedt de Oust op „inde voorme vande doot, inde handen hebbende een scherpe secxsene" (fol. 108). Van een engel wordt in het spel van tReyne Maecxsele gezegd dat hij gekleed is „als eenen bode" (vs. 741). De duivel die als Quaet Ingheven in dat zelfde spel de bekoringsscène speelt, wordt beschreven als „thooft als een vrauwe, maer nerewaert als een serpent" (vs. 326) [20]). Die zelfde duivel komt later (vs. 590) weer op, van kettingen voorzien, waarmee hij tReyne Maecxsele bindt en naar de hel sleept [21]). Als in het spel van het Taruwe graen de duivel te voorschijn komt, luidt de aantekening: „Hier zal uutcommen den Vyant der menschen als eenen bastaerden vyant" (fol. 99vo). Haslinghuis, a.w. blz. 178, meent dat we in gevallen als dit te doen hebben met een contaminatie van duivel en zot, beide traditionele figuren. Deze „bastaerden vyant" gedraagt zich geheel als een zinneken, zoals die in de spelen van Lawet optreden. Misschien moeten we hier denken aan een duivel met ook in zijn uiterlijke gedaante zinnekens-kenmerken. Dit wordt waarschijnlijker als we in het spel van tReyne Maecxsele de aantekening vinden: „Hier zullen uut commen twee zinnekens ghecleedt als bastaerde duvels. ." (fol. 25). In ieder geval zijn de zinnekens zeer na verwant aan de duivels [22]), en Lawet kent ze dan ook wel duivelrollen toe, zoals in het spel van tReyne Maecxsele. Als daar Christus, of Goetwillich van Herten, na zijn verrijzenis, de hel openbreekt om tReyne Maecxsele te verlossen, trachten drie duivels hem dat te beletten. Boven hun clausen staat resp. Quaet Ingheven duvele, Afjonstich Benyden zinnekin, Dootzondich Opereren zinnekin. De traditie eiste het optreden van twee zinnekens, paarsgewijs, de derde speler verschijnt dan als duivel, maar feitelijk is er tussen de drie geen verschil, behalve misschien in uiterlijk.

Haslinghuis, a.w. blz. 160, heeft er op gewezen, hoe de komische duivels vooral uitmunten door bewegelijkheid; ze lopen en springen en hebben altijd haast. Zitten kunnen ze blijkbaar niet lang! Aan deze eigenschap heeft Lawet gedacht, toen hij in het spel van het Taruwe graen de scène waarin de Vyant der menschen met tCrocke Zaet aan tafel zit te slempen, voorzag van viermaal de uitdrukkelijke

aantekening, dat zij moeten blijven zitten! En dat in nog geen 50 regels. (fol. 106 vlg.). Van het zinneken Quaden Wille luidt het in het 2e spel van de Verlooren Zoone (vs. 31): „tumelende van blytschepen"! en de beide zinnekens die de zondeval van tReyne Maecxsele hebben gezien, „schieten uutte al lachende datse scaeteren" (vs. 496 in de uitgave van Scharpé).

De gebruikelijke scheldpartijen in lachwekkende, ruwe dialogen ontbreken bij Lawet's zinnekens ook niet, evenmin als het traditionele opkomen, waarbij de zinnekens eerst alleen het hoofd naar buiten steken, om pas na enig gepraat, in de vorm van een rondeel, geheel te voorschijn te springen [23]).

De zinnekens in het spel van tReyne Maecxsele komen, als zij dit naar de hel hebben gebracht, te paard op: „Hier zullen uut commen beede de zinnekins elck up een malaen perdekin oft ander perdekin alsof zy tReyne Maecxsele gheconvoiert hadden ter hellen" (vs. 673). „Malaen" is uit het middelnederlands niet opgetekend. Prof. Scharpé verklaart in zijn uitgave van dit spel op blz. 125 „malaen perdekin" als stokpaardje; Haslinghuis echter, t.a.pl. blz. 198 vraagt of „malaen" misschien wijst op het Franse cheval mallet. Dit betekent postpaard, wat een mager, afgejakkerd paard kan wezen. Zou Lawet een magere knol voor zijn zinneken bedoeld hebben? Dat zou wel goed bij hen passen.

De H. Geest wordt door Lawet verschillende malen ten tonele gevoerd. Waarschijnlijk in de gedaante van een duif in het spel van het Taruwe graen, waar het in de beschrijving van de tooch tegen het einde luidt: „Hier zal men tooghen God den Vadere zittende, Christus ter rechter zyde van hem, het Taruwe graen knielende voor hemlieden, alwaer zy Tarwe graen crooneren zullen, en dHelich Gheest zal up hem dalen" (fol. 113). Aan een duif moeten we stellig ook denken bij de omschrijving van de 1ste tooch in het „Spel up den Vader Onse": „Hier zal men tooghen God den Vadere in eenen troon, Christus ter rechter handt van hem ghezeten, den Helighen Gheest voor hemlieden beeden hanghende". (fol. 65) [24]). In de dubbele tooch tegen het einde van dit spel (fol. 80vo) is er in het eerste „perck" een Helighen Gheest „dalende up den Apostelen met vierighe tonghen" [25]); in het tweede „perck", waar de bekering van Paulus te zien is, moeten we waarschijnlijk weer aan een duif denken: „Christus boven inden troon, van waer den Helighen Gheest dalen zal". De Rederijkers beeldden de H. Geest ook wel uit door een speler, blijkens een toneelaanwijzing

in het spel van Sout Leuven op het Landjuweel van Antwerpen in 1561: „Den Gheest Gods int witte met een gulden rayende aenschyn een duyve op 't hoofd ende eenen scepter in de handt" [26]). Aan een dergelijke uitbeelding zal men moeten denken in de laatste tooch van het 2e spel van de Verlooren Zoone: „Hier zal men tooghen God den Vadere zittende in eenen troon; neffens hem ter rechter handt Christus, ende daerby den Helighen Gheest...." (na vs. 1291).

In de lijsten der „personayghen", vòòr de spelen, worden de zinnebeeldige personen vaak aangegeven met „gheestelick" of „werelick", ook met „een gheestelicke vrauwe, een werelicke vrauwe". Dit betekent dat deze spelers de traditionele kleding van mannelijke of vrouwelijke religieuzen droegen, resp. die van de burgerij uit die dagen.

Endepols, a.w. blz. 116—127, heeft uitvoerig aangetoond dat de muziek een belangrijke rol speelde in de drama's der middeleeuwen en der 16e eeuw. Ook in de spelen van Lawet bemerken wij daar iets van. In twee van zijn spelen, in het spel van tReyne Maecxsele en in het spel van het Taruwe graen, komt een lied voor. In beide gevallen zijn de zangers onzichtbaar voor het publiek; immers men zingt „van binnen der gordynen". Meestal werden deze liederen gedicht op de een of andere bekende wijs. Voor het lied in het spel van tReyne Maecxsele wordt aangegeven: „upden voys: Och eedel mensche fier." Het is drie coupletten van tien regels lang, en wordt niet in eens afgezongen, maar tweemaal onderbroken door Goetwillich van Herten, die op het gezongene ingaat. Voor het lied in het spel van het Taruwe graen wordt geen wijs opgegeven. Het omvat acht coupletten van zeven regels, en is een tussenspel, een onderbreking van het slemptoneel tussen de Vyant der menschen en tCrocke Zaet. Vergeleken met de enkele voorbeelden van liederen uit rederijkersspelen die Endepols geeft, maken die van Lawet een heel goed figuur. [27]).

Tot slot vermeld ik nog dat Lawet de aanwijzingen „binnen gaende" en „wech gaende" door elkaar gebruikt, wanneer een speler zich terugtrekt in zijn „huisje" of naar de achtergrond, of het toneel geheel verlaat. De aanwijzing „uutcommende" betekent zowel op het toneel verschijnen, als uit een „huisje" of van de achtergrond naar het voorplan komen. Deze laatste betekenis hebben we b.v. in het 1ste spel van de Verlooren Zoone. Als het parabelspel geëindigd is, volgt de aanwijzing (na vs. 1220): „Hier

commen uut de gheestelicke personayghen metten Troosteloosen Zondare, tspel vervolghende". Deze zijn echter gedurende het hele parabelspel op het toneel aanwezig geweest, als toeschouwers; immers in 624/5 zei Scriftuerlick Troost:

„Dies over een zyde gaet met een nerstich pooghen nu,
tWert een troostelicke fyguere speelwys te tooghen u."

Precies het zelfde is het geval in het spel van het Taruwe graen, waer eveneens de spelers-toeschouwers na het aanschouwen van de parabel het spel hervatten (fol. 109vo).

In dit laatste spel treffen we ook een duidelijk voorbeeld aan van „uutcommen" bij een speler die uit zijn „huisje" naar het voorplan komt. „Den Rycken Lansman Christus" heeft, op zijn troon gezeten, het bericht over het onkruid onder de tarwe van de twee engelen vernomen. Dan gaat hij de Vruchtbaer Eerde ter verantwoording roepen, en de aanwijzing luidt: „Den Rycken Lansman uutcommende totter Vruchtbaer Eerde sprekende." (fol. 101vo).

AANTEKENINGEN

[1]) Op een aardig bewijs voor zo'n ,,sinnepoort" aan weerskanten van het toneel, hoewel uit veel later tijd, maakte mij prof. de Vooys attent. In het archief, uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 1930, publiceert D. A. Poldermans een rederijkersspel uit 1696 waarin een schets van het vereiste toneel voorkomt, door hem aldus uit het hs. overgenomen:

FIGEURE VANT TIJATER

Sinne-poort	Gevange-nisse	Houdeensij-Camer	Stathouwers Camer		Herberge	Sinne-poort

[2]) Zie voor een afbeelding van dit toneel: Ten Brink, Gesch. der Nedl. Letterkunde, t.o. blz. 232; Endepols, Het decoratief.... van het middel-nedl. drama, blz. 28; Poelhekke, de Vooys en Brom, Platenatlas bij de Nedl. Literatuurgesch. 4e dr. plaat No. 31, blz. 16 (in de 3e dr. No. 28, blz. 14). Onze Litteratuur in Beeld, door J. Kuypers en dr. Th. de Ronde. Hfdst. II Afb. 27.

[3]) Voor zo'n ,,prieel" op het toneel vgl. nog wat E. Ellerbroek-Fortuin, Amsterdamse Rederijkersspelen in de zestiende eeuw, blz. 153, aanhaalt uit een Meyspel van Sinnen.

[4]) Drie Nieu Spelen van Sinnen ghestelt op trouwe gaerde / Door Rijssaert van Spiere van Oudenaerde / Binnen der Goude in Hollandt eerst gecomponeert / Daer ick meer dan dertich jaer hebbe geresideert. / (6 versregels die in het kort de inhoud der spelen aangeven) / Ghedruckt ter Goude by Jaspar Tournay 1616. Een exemplaar is aanwezig in de Bibliotheek van de Mij. van Letterkunde te Leiden.

[5]) Vgl. ook Ellerbroek-Fortuin, t.a. pl. blz. 119, die het gebruik van huisjes of kamers naast elkaar aantoont voor de zeven Spelen van die wercken der Bermhertigheyd, in 1591 te Amsterdam gespeeld.

[6]) Zie de reproducties bij Endepols, a.w. t.o. blz. 8—9. (N.B. Het jaartal 1557 in het onderschrift is een vergissing.); Poelhekke, de Vooys en Brom, Platenatlas 4e dr. plaat no. 22, blz. 11 (in de 3e druk plaat no. 21, blz. 10.); Simons, Drama en Tooneel, dl. I, blz. 109. Vgl. ook de ,,Figeure vant tijater" voor het spel van de Stathouwer hierboven in noot 1.

[7]) Vgl. Endepols, a.w. blz. 47, die wijst op een spel van Duym ,,Benoude Belegheringh der Stadt Leiden". 1616. Over deze Duym vgl. het proefschrift van K. Poll, Over de tooncelspelen van den Leidschen Rederijker Jacob Duym. Groningen 1898.

[8]) In een van de spelen van de in de vorige noot genoemde Duym wordt ook vuur vereist. In ,,Een cort onderricht" vòòr zijn spel ,,Den Spieghel des Hoochmoets" schrijft hij dat op het toneel moet zijn ,,een ghedaente van een verbrande stadt, eenen hoop steenen noch roockende ende brandende, daer men vlassenwerck oft yet anders sal leggen, ende dat altemet roeren, so sal den brant vernieuwen."

[9]) Vgl. Endepols, a.w. blz. 128.

[10]) Vgl. b.v. de verschillende tooghen in de spelen van het Gentse landjuweel van 1539, uitgeg. door dr. L. M. van Dis en dr. B. H. Erné, Groningen 1939.

[11]) Vgl. blz. vlgg., waar deze tooghen allen zijn geciteerd.

[12]) In een ,,Spel van sinnen van de historie van Piramus en Thisbe", uitgegeven door G. Kalff in Trou Moet Blijcken, Groningen 1889 (blz. 29—53), komt een zelfde aanwijzing voor. Poetelyck geest zegt in vs. 557, vlak voor een tooch:

,,Siet daer binnen ghij sulter duecht bij winnen."

[13]) Een bewijs voor het terstond weer verdwijnen van de tooch vindt men ook in het in de vorige noot genoemde Spel van Piramus en Thisbe; na de geciteerde regel volgt: „Thoont hem nu Christum aent cruys, Maria Johannem daerbij onderstaende", waarna d'Amoreuse vervolgt met: „Dat *was* om sien boven maten zeer gratieus".

[14]) Vgl. Endepols, a.w. blz. 99.

[15]) Vgl. het hoofdstuk over Costumering in het a.w. van Endepols, blz. 68 vlgg.

[16]) 4e druk, 1933; in de 3e druk is het plaat no. 54, blz. 24—25. Ook Ten Brink, Geschiedenis der Nedl. Letterkunde geeft een aardige afbeelding van verschillende allegorieën, en wel t.o. blz. 242, waar hij de houtsnede reproduceert die voorkwam boven de uitnodigingskaarten van de Antwerpse Violieren voor het landjuweel en het haagspel van 1561. Deze houtsnede vindt men ook gereproduceerd in: Onze Litteratuur in Beeld, door J. Kuypers en dr. Th. de Ronde, Hfdst. II, afb. 25.

[17]) De Roode Roos. Zinnespelen en andere tooneelstukken der zestiende eeuw voor het eerst naar het Hasseltsche handschrift uitgegeven door Osc. van den Daele en Fr. van Veerdeghem. Bergen 1899. Het spel „Die Trauwe" op blz. 138 vlgg.

Ellerbroek-Fortuin, a.w. blz. 146 vermeldt nog dat er in een „Spel te speelen in tijden van oorloghe van Moortdadich Werck en Manhatighe tanden" een persoon optreedt, „Corrupcie" genaamd, behangen met beurzen.

[18]) Aldus geciteerd door Kalff in zijn bundel „Trou moet blycken", blz. XVIII.

[19]) Een uitzondering vormt de Leidse rederijker Jacob Duym, die in „Een cort onderricht" dat elk van de 6 spelen in zijn „Spieghelboeck" voorafgaat, het costuum van de spelers aangeeft. Ongetwijfeld eist hij de eigentijdse kleding in „Den Spieghel der Rechtvoordering" waar hij bij het voorschrijven van de kleding zegt: „De dienaers, den Verclicker, ende de Scharprichter *ghelijck haers ghelijcken*". Zie voor Duym en zijn werk het in noot [2]) genoemde proefschrift van K. Poll.

[20]) Vgl. voor deze traditionele uitbeelding van de paradijsduivel: Haslinghuis, a.w. blz. 199—200, en aldaar de illustratie op blz. 165.

[21]) Voor dat met kettingen binden en wegslepen van verdoemde zielen, zie Haslinghuis, a.w. blz. 194.

[22]) Vgl. Endepols, a.w. blz. 77.

[23]) Vgl. Endepols, a.w. blz. 108—109.

[24]) Vgl. voor deze gedaante van een duif de beschrijving in de Vlaamse kroniek van een vertoning bij gelegenheid van de Incomste van de hertog van Bourgondië te Gent in 1458, geciteerd door Endepols, a.w. blz. 74: „.... rayen, in midden den welken scheen vlieghende eene schoene witte duve, in manieren van den Heylighen Gheest".

[25]) Endepols, a.w. blz. 75, citeert een toneelaanwijzing uit het spel van Leiden op het Landjuweel van Rotterdam in 1561, waarin „den Heylighen Gheest op haer allen is dalende als vierighe tonghen op elcx hooft."

[26]) Aangehaald door Endepols, a.w. blz. 74. Voor dat „gulden rayende aenschyn" zie t.z. pl. blz. 90 de afbeelding van Apollo.

[27]) De tekst van de beide liederen van Lawet moge hier volgen.
Uit het spel van tReyne Maecxsele, vs. 784 vlgg.

Upden voys: Och eedel mensche fier.
O God almachtich // goet
Hoe can u godheyt ghehinghen
Dat tReyn Maecxsel clachtich // moet
Blyven in svyants stringhen?
Dhemel te schueren beghindt
Goetwillich Herte u kindt
Te zenden zyt ghezindt!
Laet liefde zoo ontspringhen
Dat hy den bandt ontbindt
Om huer tuwen hove bringhen!

Die thooft der vassalen // zyt
Uut liefden pynt te spoene.
Wilt eere behalen // wyt.
Dhelsche poorten poocht tondoene.
Compt doet uwen intreij.
Gaet draecht den coelen Meij
Lustich schoone ende veij.
Het es wel in saysoene.
tWerdt tReyne Maecxsels greij.
Zy verlanckt van herten coene.

Hoe mueght ghyt ghedooghen // noch
tReyne Maecxsel tziene in lyden!
Ach laet huer doch zooghen // tzoch
Der ghenaden nu ten tyden
En compt ontsluuten tslod
Als barmertighen God
Al van dat helsche cod
Up dat zou ten alle zyden
Uwen name bevryt van spod
Euwich mach ghebenedyden!

Uit het spel van het Taruwe graen, fol. 107.

Hoort alle die om loon en danck
Twee heeren te dienen pleghen;
Met reden merckt up onsen zanck
Ten zyn hier maer twee weghen:
Deene es goet en dander quaet
Dats Tarwe graen en tCrocke zaet
Daer elcken es toe gheneghen.

Het Tarwe graen licht onder voet
Dats Gods Kercke ghepresen
Alst God belieft duer zyn odmoet
Hy zal haren quets ghenesen
Waer tCrocke zaet al af ghemayt
En duechdich zaet int lant ghezayt
Het zoude al beter wesen.

tCrocke zaet dwinckt de goede vrucht
Die voortyts stont vul juechden
Wyens bloijen van zeer zoeter lucht
Ons brochte tzaet van vruechden
Maer lasen, nu naer waer verstant
Int zoet prieel van Vlander lant
Zyn meer zonden dan duechden.

Siet toe qua cruut den Oust compt an
tZal u vergaen te quade
Dat ghy den rycken ackerman
Ghedaen hebt grief en schade
De Tarwe inden hemel ryst
De Crocke wert in tvier ghewyst
Met hueren quaden zade.

Den Oust bediet de felle doot
Diet al zal commen pecken
Rype, groene, cleene en groot
Zou spaerse in gheene plecken
Den lansman diet al overziet
Sal tonzalich stinckende wiet
Doen uutter Tarwe trecken.

Men zal tdeel Tarwe graen
Inde schuere doen met feesten
De Crocke zalmen laten braen
Int helschs vier vul tempeesten
Het Tarwe graen werdt daer gheeert
tCrocke zaet gheen duecht vermeert
Behoort toe de boose gheesten.

Gods Kercke werdet blyde woort:
Compt int ryck van mynen Vader;
Gaet ghy vermalendyde voort
Int helsche vier al gader
Het Tarwe graen wert daer verblyt
Het Crocke zaet vermalendyt
Met Lucifer den verrader.

Ghedinck den zin goet en uprecht
Ghy Gods Kerck vrouch en late
Hout u vroom als Tarwe slecht
In liefde en caritate;
Die wel doet zyn pyne verliest,
Dies altyts duecht voor tquade kiest
Als Tarwe graen thuwer bate.

fol. 107vo

HOOFDSTUK IV

1. Het Rijm in de spelen van de Verlooren Zoone

Als vormbeheersing een kenmerk van Rederijkerskunst genoemd mag worden (vgl. B. H. Erné, De Rijmen in drie kluchten uit de 16e eeuw. Tijdschr. 51, blz. 154), dan is Lawet een niet onverdienstelijk kunstenaar geweest. Zijn vormbeheersing, zoals die blijkt uit deze spelen van de Verlooren Zoone, is niet gering.

Slechts een enkele maal wordt het grondschema verlaten; dit vindt dan zijn rechtvaardiging in de structuur van het spel, of in de natuurlijke eisen van de dialoog.

Dat grondschema bestaat uit het eenvoudig gepaard rijm, met rijkelijke toepassing van binnen- (meestal overlopend), en dubbelrijm.

Opmerkelijk is de manier, waarop in de dialoog de wisseling van sprekers wordt uitgedrukt: de eerste spreker eindigt met een hele regel plus een halve, de volgende begint met een halve regel; samen vormen deze regels een rijmpaar. Zo schakelt Lawet de clausen van de dialoog door het rijm aaneen.

Op een enkele uitzondering na rijmen beide halve regels op de voorafgaande hele; men heeft dus bij deze wisseling telkens een rijmpaar met binnenrijm in de tweede regel.

Deze verdeling van een rijmpaar over twee sprekers heeft Lawet gedwongen een enkele maal een onregelmatigheid in zijn gepaard rijm toe te laten, I vs. 490 valt geheel buiten het schema, terwijl I vs. 22, 51, 609, 1075 en II vs. 18, 186 en 411 een regel te veel in het paar vormen. Voor het oor echter is deze laatste groep onregelmatige regels niet zo storend, immers door binnenrijm wordt feitelijk een volledig rijmpaar gesuggereerd. De winst voor de toehoorders, n.l. de aaneenschakeling der clausen door het rijm bij wisseling van spreker, rechtvaardigt zeer zeker deze afwijkingen.

De slotwoorden van elk bedrijf vormen steeds een rijmpaar, uit twee hele regels bestaande, terwijl daar tevens dubbelrijm is,

behalve in de slotregels van het 1ste en 5e bedrijf van het tweede spel.

Deze manier van afsluiten past Lawet ook toe bij de meeste scènes, waarin we de bedrijven kunnen onderverdelen. Wordt van deze manier afgeweken, dan is daarvoor meestal een goede reden aan te geven.

In het eerste spel begint het 1ste, 4e en 5e bedrijf met een rondeel, door de zinnekens uitgesproken; het 3e begint met een ballade, terwijl in dat bedrijf nog een ballade voorkomt, beide door de Verlooren Zoone gezegd. In het tweede spel begint het 1ste en 3e bedrijf met een rondeel, ook hier door de zinnekens gezegd; het 2e, 4e en 5e met een ballade, uitgesproken door de Verlooren Zoone, de laatste door de Outsten Zoone. Bovendien bevat het 2e bedrijf nog een ballade door de Verlooren Zoone, en het 6e een refrein door Christus uitgesproken.

Het schema van de spelen ziet er als volgt uit.

Het eerste spel kan men verdelen in 6 bedrijven.

I vs. 1—143. Een zinnekens dialoog, beginnend met een rondeel van 16 hele regels, schema *abcd* ab *ab* abcd *abcd*, de curs. letters zijn de gelijkluidende regels; de beide zinnekens zeggen om beurten één regel. Daarna volgt gepaard rijm, de clausen bestaan uit meer dan één regel. Met vs. 94 verlevendigt de dialoog, elk zinneken zegt telkens een halve regel, waarvan telkens de tweede het rijm draagt. Het eerste tweetal, samen vs. 94, rijmt met het voorafgaande paar, een onregelmatigheid die de gebruikelijke rijmende overgang over halve regels vervangt. Ook na vs. 101 en na vs. 105 treft men een dergelijke verlevendiging aan.

In deze laatste passage ontmoet men een moeilijkheid voor de telling der verzen. Vs. 105 is een hele regel, er volgen 7 halve, waarna weer een hele komt. Opdeling in paren gaat niet; een halve regel, b.v. de eerste — wat met het rijm het beste zou uitkomen — voor één tellen, klopt niet met de honderdtallen van het hs. De meest waarschijnlijke oplossing lijkt mij, dat het hs. de eerste drie halve regels als vs. 106 bij een neemt.

Met uitzondering van het rondeel, en de reeds besproken vs. 22, 51, 94 en 106 gepaard rijm.

II vs. 144—625. Dit hele bedrijf gepaard rijm, met uitzondering van de reeds genoemde vs. 490 en 609.

In dit bedrijf komen drie tooghen voor, in vs. 492, vs. 524 en in vs. 580.

III vs. 626—849. Met dit bedrijf begint de uitbeelding van de geschiedenis van de Verloren zoon.

Het rijm vertoont duidelijk een verdeling in drie scènes.

De 1ste scène, vs. 626—745, begint met een ballade van twee strofen van acht en een halve regel; schema ababbcbcc; de tweede regel van elke strofe heeft nog een ver naar voren liggend binnenrijm (a).

Bij de telling der verzen moet de halve regel van de eerste strofe voor één geteld worden, aldus kloppen de honderdtallen van het hs.

De vs. 744/5, hele regels, waarmee Quaden Wille eindigt, vormen het einde van deze scène, een rijmpaar met dubbelrijm.

De 2e scène, vs. 746—842, begint eveneens met een ballade, van acht en een halve regel, schema ababbcbcc; ook hier bevat de tweede regel binnenrijm (a).

De scène eindigt eveneens met een rijmpaar van twee hele regels, met dubbelrijm.

De 3e scène, vs. 843—849, kan men eigenlijk nauwelijks een aparte scène noemen; vs. 843 is dan ook door het rijm aan het voorafgaande paar verbonden, is er een extra regel van.

IV vs. 850—1151. De zinnekens beginnen met een rondeel van 16 halve regels, waarvan ieder telkens één halve regel zegt. Het schema is precies gelijk aan dat van het zinnekens rondeel van het 1ste bedrijf: *abcd* ab *ab* abcd *abcd*.

Op twee plaatsen, vs. 974 en vs. 1061, wordt afgeweken van het gebruikelijke schema; een claus eindigt regelmatig met een hele en halve regel, die op elkaar rijmen; dan volgt een claus van slechts één halve regel, die buiten het rijm valt, waarna de eerste spreker weer begint met een halve regel, rijmend op het slot van zijn vorige claus; dus aA / B / AC....

De verklaring voor de eerste plaats is aldus: Als de Verl. Zoone gevraagd heeft het bier door het „jonckwyf" te laten brengen, is er een ogenblikje pauze voor deze met het bier opkomt en het voor hem neerzet met de woorden „Siet daer een bier", de halve regel die buiten het rijm valt; de Verl. Zoone beveelt dan het bier op de lat te schrijven, waarna hij het dienstertje toedrinkt. Deze halve regel van de Verl. Zoone rijmt nu weer wel, waardoor de dia-

loog over de korte onderbreking heen aan het voorafgaande vastgehaakt wordt.

De tweede plaats is een zelfde geval: De waardin zet de Verl. Zoone een glas wijn voor, dat hij eens proeven moet. Hij drinkt dan en proeft, en na die korte pauze vraagt hij — van zelf sprekend — met de niet rijmende halve regel naar het merk, waarop de waardin met de weer wel rijmende halve regel antwoordt.

Deze plaatsen kunnen bewijzen, hoe voor Lawet het rijmschema niet maar een dwingende uiterlijkheid was, veel eer een bewust door hem gehanteerd artistiek hulpmiddel.

Met vs. 1096 eindigt een claus niet met de gebruikelijke halve regel; hier strekt een rijmpaar zich uit over drie clausen, waarbij het vaste schema verlaten is, omdat de halve regel van de waardin slechts een korte onderbreking is van de woorden van de Verl. Zoone.

V vs. 1152—1220. Ook dit bedrijf wordt door het rijm in aparte scènes verdeeld.

De 1ste scène, vs. 1152—1210, is een dialoog van de zinnekens, die met een rondeel van 16 halve regels begint, waarvan elk telkens een halve regel zegt. Het schema is weer gelijk aan het rondeel van het 1ste en 4e bedrijf: *abcd* ab *ab* abcd *abcd*.

De laatste claus van Sinnelick Ingheven eindigt met een hele regel, vs. 1210, die met de voorgaande een paar vormt met dubbelrijm. Zo sluit het rijm deze scène af.

De 2e scène, vs. 1211—1220, begint met een nieuw rijm, en eindigt met een rijmpaar van twee hele regels met dubbelrijm.

Hier eindigt logisch het eerste deel van het eigenlijke spel van de Verlooren Zoone; het tweede deel wordt in het tweede spel gegeven.

VI vs. 1221—1380. In dit laatste bedrijf wordt het spel van de Troosteloosen Zondare weer voortgezet.

Het bedrijf begint met een rijmpaar met dubbelrijm dat gelijk is aan het laatste paar van het voorafgaand bedrijf. Verder heeft het eenvoudig gepaard rijm, met weinig dubbelrijm, en nog minder binnenrijm. Het is een dor, moraliserend betoog, waarbij het weinig afwisselende rijm heel goed past.

Met een rijmpaar van twee hele regels met dubbelrijm eindigt het eerste spel.

Het tweede spel bestaat eveneens uit 6 bedrijven. Het begint met de voortzetting van de geschiedenis van de Verloren Zoon.

I vs. 1—76. Een dialoog van de zinnekens, beginnend met het gebruikelijke rondeel van 16 hele regels; schema weer: *abcd* ab *ab* abcd *abcd*.

Op vs. 18 als een onregelmatigheid in het gepaard rijm is boven al gewezen.

II vs. 77—176. De Verl. Zoone begint met een kunstige ballade, schema abab / bcbc / cdcd / d, waarin alle b-regels bovendien dubbelrijm hebben, en, waar ze op een a-regel volgen, nog overlopend binnenrijm.

Opmerkelijk is, dat de eerste rijmklank de zelfde is als die van het laatste paar van het voorafgaande bedrijf. Wel met opzet, want de klacht van de Verlooren Zoone sluit onmiddellijk aan op de laatste woorden van Quaden Wille. Het „Pausa" in de margine betekent hier dan ook niet een lange onderbreking van het spel.

Temidden van het gepaard rijm verschijnt met vs. 134 een ballade, schema abaacaaccdcddee.

Met opzet heeft Lawet deze afwijking hier gebezigd als de vorm voor een klacht van de Verl. Zoone. Evenzo houden een klacht in de beide in het eerste spel voorkomende balladen, de ballade waarmee dit bedrijf begon, en die van het nog volgend 4e bedrijf. De ballade van de Outsten Zoone in het 5e bedrijf is d.e.t. geen klacht.

In vs. 148 staat een tooch vermeld. Feitelijk begint hier een nieuwe scène, spelend in die tooch. Toch vertoont het rijm geen afscheiding; in tegendeel, op de gebruikelijke manier verbindt het rijm de laatste woorden van de Verl. Zoone met de eerste van God den Vadere in de tooch.

III vs. 177—284. Deze zinnekens dialoog begint ook al met een rondeel, echter nu van 16 halve regels, schema weer *abcd* a*bab* abcd *abcd*.

Op vs. 186 als te veel in het paar is reeds boven gewezen.

IV vs. 285—501. Dit bedrijf begint met een tooch, waarin de Tien Geboden in twaalf paarsgewijs rijmende regels te zien zijn.

Dan begint de Verl. Zoone met een klacht, weer in de vorm van een ballade: aa ba bb...

In vs. 314, 336 en 406 zou men telkens van een nieuwe scène kunnen spreken; het rijm vertoont evenwel geen afsluitend rijmpaar. Een zelfde verschijnsel zagen we in het 2e bedrijf van dit spel bij vs. 148.

Opmerkelijk is dat de vs. 424/5 een rijmpaar vormen, met dubbelrijm, alsof een scène wordt afgesloten. Toch is dat hier niet het geval. Lawet heeft op deze manier misschien willen doen uitkomen dat hier een climax, het keerpunt van het spel ligt, n.l. de verzoening tussen vader en zoon.

Weer wordt een kennelijke scènegrens niet door het rijm aangegeven in vs. 447, waar een zinnekensdialoog begint. De clausen die zij om beurten zeggen zijn alle precies even lang, behalve de laatste, die normaal met twee hele regels sluit.

V vs. 502—562. Hier begint de Outsten Zoone met een ballade, schema: aba bb ..., in de 2e en 4e regel overlopend binnenrijm.

De beide slotregels van dit bedrijf hebben geen dubbelrijm.

Met dit bedrijf eindigt het eigenlijke spel van de Verloren Zoon.

VI vs. 563—1361. Met het laatste bedrijf wordt het spel van de Troosteloosen Zondare weer voortgezet.

Het gebruikelijke schema van eenvoudig gepaard rijm wordt hier driemaal verbroken; en wel na vs. 920 door een tooch, waarin Christus sprekend optreedt met een refrein van 4 coupletten, van 15 regels, schema: aab aab bc bccd ccd. De slotregel van het laatste couplet vormt met de eerste regel van de Welghetroosten Meinsche een rijmpaar.

Vervolgens na vs. 993, waar bij de wisseling van spreker de gebruikelijke halve regels ontbreken, terwijl de twee op een volgende rijmparen gelijke rijmklanken hebben.

En tenslotte na vs. 1291, waar eveneens de halve regels ontbreken.

In deze beide gevallen komt een stomme tooch voor. De afwijking vindt wellicht verklaring in de korte onderbreking van de dialoog tijdens het aanschouwen van die beide tooghen.

In de laatste tooch, die na vs. 1291, komen berijmde opschriften voor, één van 4 regels, met gekruist rijm: abab, en twee van 2 regels met gepaard rijm.

Dat de tooch in vs. 1107 geen invloed op het schema heeft, komt wel door dat deze de handeling niet onderbreekt, maar a.h.w. requisieten levert voor de volgende passage.

Het spel eindigt met een rijmpaar van twee hele regels met dubbelrijm.

De rijmen in deze spelen van de Verlooren Zoone zijn over het algemeen zuiver.

Onzuiver rijm in I vs. 310/1: buuterthiere // zwaer — vier // daer; I vs. 1333/4: treckene — bestreckende; II vs. 647/8: sterck — werckt; II vs. 1280/1: danckbere — anckere; II vs. 1326/7: reyndelick — serteynelick. Een rijm op -n en zonder -n komt één maal voor: I vs. 1012/3: smerte // drynckende — herten // schynckende.

Verschil in klemtoon hebben de rijmen I vs. 37/8: upzet // quaet — twinket // staet; II vs. 571/2: bycans // can — lans // man; II vs. 653/4: zonderlynghen — vulbrynghen; II vs. 705/6: messant — vyandt; II vs. 737/8: anlech // zwaer — wech // daer; II vs. 823/4: uutlech // vaten — wech // laten; II vs. 1112/3: voorspoede — goede; II vs. 1346/7: voorspoede — behoede.

Opmerkelijke rijmen zijn: I vs. 591/2: eerghe — berghe; I vs. 937/8: eerde — begherde — zwerde; II vs. 563/4: vrindt — diendt; II vs. 1162/3: vrindt — niendt. Hier is waarschijnlijk alleen voor het oog verschil.

Gelijkluidende rijmen, z.g. rediten, komen 11 maal voor, en wel I vs. 404/5: heeft; I vs. 589/0: heeft; I vs. 781/7: es; I vs. 1058/9: es; II vs. $42^1/2^2$: heeft; II vs. 130/1: zyn; II vs. 279/0: es; II vs. 377/8: es; II vs. 607/8: zyn; II vs. 633/4: es; II vs. 701/2: al. In al deze gevallen als tweede woord van een dubbelrijm. Behalve in het laatste geval zijn het telkens hulp- of koppelwerkwoorden.

Dubbele rijmparen, d.w.z. vier regels met gelijke rijmklank heeft men: I vs. 943—946 en II vs. 992—995.

Feitelijk zou men hiertoe ook kunnen rekenen de reeds besproken regels I vs. 22, 51, 609, 1075, en II vs. 18, 186, 411.

Opmerkelijk is het dubbelrijm waarvan de grens in het woord ligt: I vs. 478/9: roys // es — Moyses; I vs. 1014/5: pover // staet — overdaet; I vs. 1205/6: cockuut — loc // uut; I vs. 1241/2: Christi — list // zy; II vs. 571/2: bycans // can — lans // man; II vs. 613/4: beghin // meer — in // keer; II vs. 643/4: puere // dynghen — huerelynghen; II vs. 683/4: ghemist // vry — Christi.

Ongelijkheid van spelling komt in het rijm herhaaldelijk voor, b.v. II vs. 683/4: vry — Christi; II vs. 909/10: faelen — dalen; toch is ze vermeden in de trits I vs. 652/3: staute — haute — faute (vgl. d.e.t. I vs. 597/8: menichfout — stout — hout).

Opzettelijk is de eigenaardige spelling van stuuene en zuuene in rijm met ghevuene: II vs. 831/2.

2. Taal en Spelling bij Lawet

Met een enkel woord wees Prof. de Vooys in Tijdschrift, dl. LVIII blz. 264/5 reeds op de belangrijkheid van het werk van Robert Lawet voor onze kennis van het Westvlaams uit de 16e eeuw. Uit het materiaal dat de beide hier uitgegeven spelen bevatten, volgen hier enkele losse opmerkingen.

De meeste kenmerken die het Middeleeuwse Westvlaams onderscheiden van de andere Middelnederlandse dialecten treffen we ook in de taal van Lawet aan.

Zo heeft hij *u* i.pl.v. *o* in woorden als *vulle, vul* I vs. 40, 58, 65, enz.; *up* I vs. 66, 87, enz.; *dul* I vs. 107; *bucken* I vs. 222. Vgl. hiervoor Franck § 72. *Rudder* i.pl.v. *ridder* II vs. 1224. *Ie* (uit Germ. iu) i.pl.v. *uu*, b.v. *vier* I vs. 223; vgl. Franck § 73. *Ou* voor gutturalen en labialen (uit Germ. ô) i.pl.v. *oe*, b.v. *ghezouchte* I vs. 39, *bouck* I vs. 209, *vertoufven* I vs. 344, enz.; vgl. Franck § 30. De specifiek Vlaamse prothesis van *h-* komt voor bij *hut* I vs. 26, *heeschs* I vs. 446, *huere* I vs. 765 en op vele andere plaatsen; vgl. Van Helten § 132c. Voor het weglaten van een begin *h-* o.a. *anthieren* I vs. 736; vgl. Van Helten § 92b. De overgang van *ft* tot *cht* vindt men in *vichtienste* (zie o.a. in de titel van het eerste spel); vgl. Franck § 110. Herhaaldelijk ontmoet men rekking van de klinker vóór r + cons., b.v. *ontfaerme* I vs. 482, *eerfghename* I vs. 510; vgl. Franck § 53. Op het Westvlaams karakter van Lawet's taal wijst ook het gebruik van een nom. sing. fem. pron. pers. *zou* (o.a. I vs. 61); vgl. Franck § 212.

In de Aantekeningen achter de tekst van de spelen is telkens vermeld of een woord al of niet in het Mnl. Woordenboek is opgenomen. In hoofdzaak is Lawet's woordenschat Middelnederlands. Toch komen ook vele woorden voor die niet uit het Mnl. zijn overgeleverd, of daar slechts een heel enkele maal voorkomen. Met name ontbreken in het Mnl. Wdb. vele aan het Frans of Latijn ontleende woorden, als *adresse* I vs. 31, *desoleren* (bedroefd zijn) I vs. 183, *prejuditie* (nadeel) II vs. 723, *perfectelick* II vs. 729, *corecktelick* (stipt) II vs. 730, *clamatie* (geroep, gekerm) II vs. 746, *tarderen* (talmen) II vs. 1039. Andere daar ontbrekende merkwaardige woorden zijn nog *faetse* (kaakslag) I vs. 100, *snake* (slang) I vs. 108, *fuke* (list) I 885, *hauwaert* (hierheen) II vs. 103, enz. Deze laatste groep woorden zijn nog Westvlaams, De Bo vermeldt ze. Lawet levert dus voor deze hedendaagse woorden 16e-eeuwse bewijsplaatsen.

Van verschillende woorden is de betekenis zoals die bij Lawet voorkomt niet Mnl. B.v. *vanghen* = ontvangen II vs. 583, *benefitie* = weldaad II vs. 724, enz. Van andere woorden geeft het Mnl. Wdb. slechts één enkele bewijsplaats, Lawet biedt dan een aardige aanvulling. B.v. *heve* (smet) II vs. 5. Tenslotte ontmoet men bij Lawet nog talrijke woorden die in geen enkel woordenboek worden aangetroffen, men moet de betekenis uit het verband gissen, of de verklaring schuldig blijven. B.v. *mockebroot* I vs. 96. Mogelijk kan vergelijking met andere 16e-eeuwse teksten nog opheldering verschaffen.

Herhaaldelijk toont Lawet zich in zijn taal een echt Rederijker. Talrijk zijn b.v. de weinig betekenende stoplappen, als *snel* I vs. 18, *vry* I vs. 58, enz.; de afleidingen uitsluitend omwille van het rijm, b.v. *afgrysenesse*: verrysenesse I vs. 250; omschrijvingen als *ghewaghelick zyn* (vertellen) I vs. 651, *verhalicheyt doen* (verhalen) II vs. 779, *niet om verfieren* (zeer schoon) II vs. 201, *niet om vervaljanten* (zo voortreffelijk mogelijk) II vs. 771, enz.

Lawet schrijft altijd *ick bem*, op één uitzondering na: in II vs. 928 staat *ick ben*. Terloops tekende ik nog een voorbeeld van *ick ben* aan uit Lawet's spel van het Taruwe Graen, fol. 98, vs. 624. L u b a c h § 110a trof voor de 16e eeuw slechts éénmaal de vorm *ic bem* aan, en wel in de Gentse spelen van 1539.

Evenals in het Middelnederlands (V a n H e l t e n § 213) komen ook bij Lawet werkwoordsvormen voor waarbij de uitgang gesyncopeerd is voor een enclitisch pronomen. B.v. *werdse* I vs. 115, *zulwy* I vs. 177, 1190; II vs. 485, *hebzy* I vs. 1314, *comse* (n.l. de vossen) II vs. 497. Voor de 16e eeuw vgl. overigens L u b a c h § 79 f. Een zelfde syncope vinden we vóór het enclitische *der* uit *daer*, b.v. *zy werder* I vs. 114, *zulder* I vs. 254, *wy zulder* II vs. 358.

Een rest van de uitgang *-on* voor de 1ste pers. s. praes. indic. in het Ondfr. vinden we ook bij Lawet nog. In het Mnl. komt deze rest — *(e)n* een enkele maal voor, echter hoogst zelden bij sterke werkw. Vgl. V a n H e l t e n § 206. Bij Lawet vinden we deze uitgang in *ick zien* I vs. 496, 1197 en II vs. 103, 408. In de 16e eeuw is *ic zien* niet zo ongewoon, bij andere werkw. is deze uitgang echter wel zeer zeldzaam. Vgl. L u b a c h § 62. Uit Lawet's spel van het Taruwe Graen tekende ik terloops een vorm *ick laten* aan, echter in het rijm, fol. 106, vs. 1080.

Evenals de praeterito-praesentia *gaen, staen* en *doen* in het Mnl. een enkele maal in de 1ste pers. s. praes. indic. de oude uitgang

-n (uit -mi) vertonen (vgl. F r a n c k § 163, 164), zo ontmoet men bij Lawet deze uitgang eveneens verschillende malen bij deze praet.-praesentia. N.l. *ick gaen* of *gaen ick* in I vs. 689, 905, 1021 en II vs. 134; *staen ick* in II vs. 312, waarbij hoort *verstaen ick* in I vs. 532 en II vs. 1195; *ick doen* in I vs. 1028. Over het algemeen komen deze vormen in de 16e eeuw vaker voor dan in het Mnl.; vgl. L u b a c h § 108 en 106.

Van (*Jhesus*) *Christus* geeft Lawet heel vaak latijnse naamvalsvormen. B.v. *des ouderdoms Christi* I vs. 1241, *een vroom rudder Christi* II vs. 1224, *int bloet des lams, Jhesu Christi* II vs. 1327. *Die in Christo Jhesu zyn* I vs. 468, *duert gheloove an xpo* (= Christo) I vs. 509, *duer Christo ghesconcken* II vs. 900, *een warachtich ledt in Christo* II vs. 1099. *In mynen zoone Christum* II vs. 761, *duer Jhesum Christum onsen heere* II vs. 1244, *hem niet en zent tot Christum* II vs. 593, *tot up Christum* I vs. 324.

De overgang van *e* tot *ei* voor nasaal + s, waar F r a n c k § 58 over spreekt, vindt men ook wel bij Lawet. B.v. *tmeinschelick gheslachte* I vs. 541 naast *tmenschelick gheslachte* I vs. 549, de rijmtrits *weinsche*: *einsche* : *meinsche* II vs. 37/8, enz.

De overgang van *e* tot *i* in een beklemtoonde lettergreep vóór een gedekte nasaal komt voor in *inghele* I vs. 149, *gheingient* I vs. 226, *inkele* I vs. 277, *ingiene* I vs. 698.

Naast enige merkwaardige rekkingen als *menich/uuldicheyt* II vs. 394, *zoonder* II vs. 407, treft men bij Lawet talloze verkortingen aan, waarnaast evengoed de niet verkorte vormen voorkomen. B.v. *vrimde* I vs. 30, *zwerdt* I vs. 52, *beghernesse*: *dernesse*: kermesse I vs. 66/7, *studert*: *dominert* I vs. 93/4, *begherdt* I vs. 185, *hopt* I vs. 216, *west* I vs. 219, enz. Vgl. voor dergelijke verkortingen V a n H e l t e n § 4.

Eigenaardig is bij Lawet de soms zeer verwarde zinsbouw. Een eenmaal begonnen zin wordt niet altijd afgemaakt. Dit komt voornamelijk voor in de redeneringen van de „Gheestelicke personayghen", b.v. I vs. 390, II vs. 709 vlgg. Hiertoe kan men ook rekenen de overgang van enkelvoud op meervoud als in I vs. 331/2.

Evenals in het Middelnederlands (S t o e t t, S y n t § 203) vindt men ook bij Lawet vaak discongruentie in getal tussen onderwerp en gezegde. B.v. I vs. 226, 230 en II vs. 193/4, 648, 828.

Tot slot wil ik nog op enkele opvallende eigenaardigheden in de spelling van Lawet wijzen.

In II vs. 65/6 vindt men de rijmtrits *canse*: *strobanche*: *danse*; in II vs. 405/6 de trits *oordinanche*: *accoordanche*: *cansche*. Vergelijk hiermee de spelling van *docheren* I vs. 182.

Opmerkelijk is de *h* in *onchuisheyt*, I vs. 1290, II vs. 1151, de opeenhoping van conson. o.a. in *vleeschs* I vs. 161, *heeschs* I vs. 446, waarnaast *vleessche* I vs. 159.

In de regel spelt Lawet de *ks*-klank met *cxs*, b.v. *volcxs* I vs. 72; men ontmoet echter ook *smalendicxien* I vs. 181, *excesse* I vs. 377 en *exellent* I vs. 410.

Aandacht verdient nog de *fv*, die zeer vaak voorkomt. B.v. *sulfver* I vs. 111 (? zie de Aant. op dat vers), *starfver* I vs. 130, *vertoufven* I vs. 184, *bedroufven* I vs. 185, *behoufven* I vs. 345, *verwerfven* I vs. 388, *sterfven* I vs. 389, *ghestorfven* I vs. 458, *conserfven* I vs. 476, enz. Als er echter geen *e* volgt blijft de *v* weg; vgl. *eerfvenesse* II vs. 707 naast *erfghename* II vs. 722. Blijkbaar is in al deze gevallen de scherpe, stemloze *f* bedoeld. Immers Lawet spelt ook met *v*, b.v. *verheven* I vs. 220, *begheven* I vs. 221, *blyvick* I vs. 519, enz. In dit verband valt op de spelling van *twyffelen* I vs. 408, *twyffelinghe* II vs. 353, *vertouffen* I vs. 62, enz.

De *i* als aanduiding van verlenging van het voorafgaande klinkerteken vinden we in *heircracht* II vs. 1308, in *onchuisheyt* I vs. 1290 en II vs. 1151. Merkwaardig is de spelling *thuuin* II vs. 688, die van de *ue* in de rijmtrits *ghewuene*: *stuuene*: *zuuene* II vs. 831/2. Met slechts één teken is de lange klank in een gesloten lettergreep geschreven in *vuste* I vs. 1010, dat rijmt met *juuste*. Ook de gerekte klinker voor de gedekte *r* wordt vaak enkel geschreven; vgl. de rijmtrits *eerde*: *begherde*: *zwerde* I vs. 937/8.

BIJLAGE A.

Octrooi door de Magistraat van Roeselare in 1516 verleend aan de Rederijkerskamer „Zebaer Herten".

Allen den gonnen die dese presente letteren sullen sijen ofte hooren lesen Burghemeester ende Schepenen der stede van Rousselare saluijt doen te weten dat, opden dagh van hedent, voor ons ghecommen ende ghecompareert is in properen persoonen prinse, decken ende besoorghers vande ghulde van mer vrauwen Ste-Barbara, ons te kennen ghevende soo dat sij hebben een gulde, gheinstitueert ende gheconfijrmeert van den eerw. vader in Gode mijn heere den Bisschop van Doornicke, ende dat inde selve gulde vele ghesellen sijn van Rethorijcken dije daghelicx de edele conste hantieren in spelen van sinnen, esbatementen ende andersins, ende, hoewel sij tanderen tijden een camere van Rhetorijcke gheweest hebben, nemaer, bij den desolatie ende distructie van deser stede, bij de oorloghe ende brande, huer lieder saecken verloren ende verbrandt sijn gheweest; bijden welcken sij beduchten te moghen versteken wesen als gheen camere van Rethorijcken bekendt te sijnne, midts de lanckheidt vander tijt omme te mueghen trecken tallen steden ende plaetsen daer de cameren van Rethorijcken ontboden sijn, ende ons versouckende, biddende ende neirstelicken begheirende heml. te willen consenteren, octroijeren ende accorderen bijde gulde vande fonteine in Ghendt, ofte elders daert heml. believen sal, omme ghedopt te wesen, ende danof (= daarvan) letteren te hebben naer de constitutie ende oock paruere tijtels te nemen ende hebben van ons, tonser discretie, om van nu voort an camere van Rethorijcken bekendt te sijne ghelijck ander steden, ende, omme dat wij gheneghen sijn heml. daer inne te ghelieven in voordernesse vander edelder consten van Rethorijcken, soo hebben wij den voornoemden prinse, deken ende besoorghers vande voornoemde gulde gheconsenteert, gheoctroieert ende gheaccordeert te moghen trecken bij de gulde vande fonteinen in Ghendt ofte elders daert heml. believen sal, omme heml. aldaer te doen dopen ende camere van Rethorijcken bekendt te sijnne, naer de costumen gheuseert, omme van nu voortan te moghen trecken tallen plaetsen, daer cameren van Rethorijcken ontboden souden wesen, omme aldaer te spelene om prijs, ghelijck ander steden ende plaetsen, behoudens huerl. paeruere (= insigne, kenteken) van bordure, op de lijncke mauwe vande keerelts (= lang overkleed, tabbaard) ofte opden borst vande jornaden (= wambuis), van Ste-Barbara metten torre, een lelie commende duer den torre met eender rolle daer inne ghe-

schreven: *Sicut lilium inter spinas* (Hoogl. 2 vs. 2); ende voor huerl. devijse ondere *Zebaer Herten van Rousselare*, de selve paruere vande keerelts ofte jornaden te moghen veranderen jaerl. van couleuren thuerl. discretie, sonder prejuditie ofte verminderthede van iemandes ofte andere gulde, wel vermaende dat de voornoemde gulde van Rethorijcken gehouden wert te trecken tallen plaetsen daert den heere ende ons ghelieven sal, tsij metten gulde van den voetboghe, handtboghe ofte op huer selve ende emmers altijts bij consente van ons, mits theml. waert doende soo men schuldich is van doene. Versouckende ende begheirende ande voorseide fonteine van Ghendt ofte anderen dies versocht sijnde vande voornoemde gulde broeders dat sij hem lieden willen dopen ende ontfanghen als cameren van Rethorijcken ende heml. danof letteren gheven, soo daertoe dient ende behoort, mits satisfactie doende, naer de costumen, in kennissen der waerheden. Soo hebben wij Schepenen ende Raedt boven ghenompt dese presente letteren ghedaen seghelen metten seghele van saecken der voors. Stede den xij^{en} dach van novemb. int jaer ons heeren duist vijf hondert en sesthiene.

Aldus geciteerd in Angillis, Gesch. der Roussel. Rederijkkamer, blz. 2—4, alwaar nog vermeld wordt dat dit octrooi behalve in Gulde-bouk II fol. 1, ook nog staat afgeschreven in Gulde-bouk III fol. 1.

Bijlage B.

Doopbrief door de Gentse Rederijkerskamer „De Fonteine" in 1517 uitgereikt aan de Rederijkerskamer „Zebaer Herten".

Allen den ghonen die dese presente letteren sullen sien ofte hooren lesen, prinse ende raedt mette ghemeene gulde broeders vanden gheselschepe ende gulde vande h. drijvuldicheit dat men heet de fonteine, met datter toe behoort, binnen deser stede van Ghendt, ons hooftcameren der Rethorijcken binnen desen lande ende graefschepe van Vlaenderen, saluit, met kennissen der waerheit doen te weten dat wij ontfanghen hebben de ootmoedighe, nerenste bede ende begheirte van onsen lieve ende seer beminde vrijenden (= vrienden) den deken ende besoorghers vande gulde vande reine maghet Ste-Barbara, houdende haerl. resijdentie binnen der stede van Rousselare, onsl. te kennen ghevende hoe dat sij tselve gulde opghegaen (= ingesteld, opgericht) ende vervoordert hebben inder eere Gode van hemelrijcke, Marie sijne ghebenedijde moeder, mer vrauwen Ste-Barbara ende alle Gods lieve heilighen; midt dat voortijts heeft ghesijn een erbaer ende ghenouchel. gheselschap altoes hantieren de edele conste ende harte (= arte = kunst) van Rethorijcken, soo sij ons seiden ende te kennen gaven twel. (= 't welke) hier voormaels bijden ruwinnessen tijtle ende brande, gheheel ende al vergaen ende ghedeclijneert is, ghesien ende alnoch believen soude, ten ware door eenige goetwillighe herten die hem daer inne alnu gheirne emploijerende sijn ter vermeerderijnghe van alle goddel. ende eerbare dijnghen ende sonderlijnghe ter edelder consten ende herten (= kunsten) van Rethorijcken, willende daer inne, van nu voort aen persevereren ende blijven staende naer de gheliefde Godts, indient ons goetdunckt. Daer omme biddende dat wij heml. oversulcx souden willen promoveren ende kennen, alsnoch mits onsen octroije ende opene letteren, daertoe doende soot behoort, in ghel. (= ghelike) gheuseert uuten wel. ende considdererende het eerbaer upstel ende versouck vande supplianten, ghemerct, datter al niet dan eere, duecht ende alle scientien inne gheleghen is, soo eist dat wij prinsen ende raedt voorschr. gheneghen sijnde tot haerl. bede ende versouck, mits der augmentatien des goddel. dienst ende edelder conste ende aert (= kunst) van Rethorijcken, wij den selven gheaccordeert ende ghewillecoort hebben, accorderen, willecoorden (= willecoren = goedkeuren) ende octroijeren onse opene letteren de selve te wesen ende blijven onder heml. ende haer naercommers vande gheselscepe voornoempt een gulde ende camere van Rethorijcken als andere binnen desen lande van

Vlaenderen ende elders, soo verre alst in ons is, omme in alle steden, durpen ende plaetsen te moghen tooghen consten van Rethorijcken in wat manieren dat sij, gheestelijc en weerel., spelwijs ende andersins, naer de gheleghentheit vande saecke, prijsen te moghen winnen als andere gheoctroieerde ende gheconfijrmede cameren, sonder jemandts belet ofte wederseghen, ter contrarie. Hebben den selven oock gheconsenteert ende consenteren bij desen te moghen draghen, op huerl. abijten ende jornaden, een beelde van Ste-Barbara, ghebordeert, metten torre, een lelie daer duere, een rolle daer inne gheschreven *sicut lilium inter spinas* (Hoogl. 2 vs. 2) metten woorde *Zebaer herten van Rousselare* ende al ditte sonder jemandts prejuditie, midts dat ons duechdel. bleken is bij sekeren opene letteren van octroijen in prohemie (= inleiding), onder seghele autentijck in groenen wasse der stede van Rousselare uit hanghende met dobbelen stierte in date vanden xij^en november xv^cxvj^e als dat tselver gulde boven ghenompt, gheconfirmeert ende gheoctroieert is bijden heere ende wet van Rousselare voornompt ten tijtle voorschreven, soot behoort; begheirende, bij desen, met neresten (= met nadruk) an allen gulden ende cameren van Rethorijcken ende den gouverneurs van dien onsen lieven ende beminden mede broeders, dat sij den selven van Rousselare doen ende laeten ghebrucken vande jnhouden deser onse letteren ende met ons de die heeft willen kennen onder sulcx als voorschreven stadt behouden ons ende elcx recht, soot redene bewijsen sal; ende om dat alle dese saecken goet, vast ende van weerden souden blijven altijt tonserwaert behoudende jnterpretatie van desen op datter eenighe toe diende, soo hebben wij prinsen ende raet boven ghemeene dese letteren ghedaen seghelen metten seghele van onse gulde den xj^en dach in hoijmaendt (= Juli) int jaer ons heeren duust vijf hondert ende zeventhiene.

Aldus geciteerd door Angillis, a.w. blz. 5—7, die nog vermeldt dat deze doopbrief behalve in Gulde-bouk II fol. 2 ook voorkomt in Gulde-bouk III fol. 2vo.

Zowel het octrooi, in Bijlage A meegedeeld, als deze doopbrief zijn in het Gulde-bouk II ingeschreven uit het register van de Gentse Kamer, blijkens het opschrift: Copie van de babtisatie van Rousselare uuijten regijster vande Fonteinisten van Ghendt, ende was gheregijstreert fo. I^cxviij.

In zijn reeds herhaaldelijk aangehaalde werkje spreekt Angillis op blz. 7 over „het wapen of blazoen" van de Roeselaarse Kamer, en geeft daarvan dan een afbeelding, waarop men in een ruitvormige omlijsting onder elkaar een Z, een lijkbaar en twee harten ziet staan. Deze rebus kan men oplossen als: Ze-baer-herten, de naam van de Kamer. Het lijkt mij echter niet waarschijnlijk dat dit het *blazoen* van de Kamer is. Hoewel Angillis niet zegt hoe hij

aan zijn afbeelding komt, schijnt hij een *gildepenning* van de Kamer gekend te hebben, die er aldus uitzag. Vaak immers hadden de leden, als bewijs van hun lidmaatschap, een penning met de naam van de Kamer erop. (Zie afbeeldingen in Platenatlas, Poelhekke-De Vooys[3], no. 34—37). Het eigenlijke *blazoen* zal er wel hebben uitgezien ongeveer zoals hier boven het kenteken op de kleding van de gildebroeders is beschreven: een afbeelding van de Heilige Barbara bij een kasteeltoren, haar attribuut. Deze Heilige werd geboren in Nicomedië, in een toren opgesloten en door haar eigen vader uitgeleverd voor de marteldood. Ze stierf in 306 onder Maximinus Daza. Op het ogenblik van haar marteldood werd haar vader door de bliksem gedood. Vandaar dat de H. Barbara vereerd wordt als patrones tegen een plotselinge dood. (Vgl. De Katholieke Encyclopedie). In de kunst wordt de H. Barbara gewoonlijk afgebeeld als een jonge schone vrouw met een krans van rozen op het hoofd, een palmtak, of een Grieks kruis in de hand, naast haar de toren van haar gevangenschap. (Vgl. Peine, St. Barbara.... und ihre Darstellung in der Kunst. Leipzig 1896).

BIJLAGE C.

Caerte ende Reghelement bequame
Om blijven uut blame" ende sware smerten
Diemen sal volghen op onse Camer van Retorijca eersamen:
Binnen Rousselare bij name
Gheseijt SEBAER HERTEN.

Prijnse, deken ende eet [1]) naer betamen"
Om schuwen blame" int eerlijck converseren
Van onse Camer Retorica in Rouselare bij namen"
In SEBAER HERTEN t'welck wij continueren,
Hebben doen ramen" [2]) en dese caerte dicteren"
Diemen moet useren" (hoewel hem de jeuch stoort)
Ende de boete betalen diemen hier sal nareren;
Want goede wetten brenghen veel deught voort.

Eerst.

Als ghij ter Camer in compt doet reverentie,"
Tis onse intentie;" ende, eerbaerlick,
Husschelick sprekende, groedt elckx presensie"
Want hij verbeurt die hier in faelt.
Gheeft audientie" als er wort verhaelt
Refereijn, ofte dat hij hoort een liet singhen,
Ofte als de belle clinckt, anders hij dwaelt.
Confusie can veel saecken te niet brijnghen.

Tweede.

Siet! niemant en sal men in dese Camer ontfanghen",
Trecken, noch pranghen" jeghen sijnen danck:
Maer wie naer dese conste heeft verlanghen,
Sal, uut vrijen wille, volghen der consten gheclanck,
Bidden ende doen bidden op dat hij den ghanck
De conste onverseert ende blijft sonder praten an
Ghetuijgnisse van u leven ende dien wandel cranc;
Want ten is gheen bedwonghen spel dat men laten can.

[1]) eet = bestuur.
[2]) ramen = ontwerpen, opmaken.

Derde.

Alle jonghers sullen moghen sijn aenghenomen"
En in de Camer commen," al sijn zij onghetraut.
Maer willen der uut scheeden om hun vervrommen,
Als hij sal huwen, dit wel onthoudt,
Moet gheven thien stuijvers hoe cloeck, hoe stoudt.
Daeromme bepeijst u wel, ghij jonghelijnghen,
Ghetraut sijnde volght de Camer dat u niet en raudt,
Want de jeught en mach niet ghedwonghen sprijnghen.

Vierde.

Commende inde gulde sal elck moeten nantieren [1])"
(Sonder rouwen ofte vieren [2]))" twee stuvers net:
Dat voor den cnape. Voors sult ghij bestieren [3])
Noch drije stuijvers alsmen u te boucke set,
Dan suldij ghevonden sijn in dese Camer wet.
Ghij en meucther niet uut, naer uwen wille bloet,
Dan met bequame reden, verstaet noch bet:
Alle beloften sijn goet diemen luijde ende stille doet.

Vijfde.

Elck sal ghehouden sijn t'sondaechs ten drien,"
Sonder teghen strien," hem bij t'gheselschap te vinden.
Dese conste exerceren om gheests verblien.
Wie swinters voor den vijven comt sal men opbinden
Heel ghelach ende tsomers voor sessen, beminde.
Wie daer naer compt half wilt u bereden sijn
Tot ses ende seven blijft met den wel ghesinden:
Gheen gheselscap soo goet het moet ghescheijden sijn.

Sesde.

Niemant en sal moghen loopen op ander ghelaghen,"
Bij vrienden oft maghen" oft de boete bloot
Soude hij moeten betalen; sonder vraghen
Het waere een stuijver, mi hoort den cloot.
Brijnkt niemant op t'gheselscap min joot
Sonder consent, dus sijt indachtich stille,
Ten waere kameristen van binnen oft buijten groot.
Sot sijn ze die de conste verachten willen.

---

[1]) nantieren = betalen (Fr. nantir = borgstellen).
[2]) vieren = woedend, kwaad worden.
[3]) bestieren = betalen.

Sevenste.

Reden ist dat het jaerghelt hier sij ontrent"
Niemant en sij absent," het ware jeghens recht.
Twee stuijvers sjaers te gheven maeckt u ghewent,
Voor doot schult thien stuijvers, tsij rijck oft slechte.
Int huijs gaen [1]) niemant en kijfe, noch en vechte
Op dat ons andere niet in blaemte en pramen.
Maeckt u gheprezen metten wijsen cnechte:
Niemant en daerf hem van goede congregatie schamen.

Achste.

Refereijn sprekende seght met oorlof voor consent"
Oft ghij waert verblent" oft buijten weghe
Ende sghelijckx van lideken; blijft hier mede content.
Als een ander spreckt swijgt wel ter deghen
Oft een stuijver door sulcke schade creghen.
En wilt den weert te langhe borghen niet
Maer acht daghen oft het ware dobbel daer teghen.
Die sijn schult betaelt is uut de sorghe.

Negenste.

Ende op dat wij eerbaerlijck samen verheughen"
Niemant en sal vermoghen" oft ander t'wijncken
Om heel of halve potten onbehoorlijcke teughen,
Meer dan sijn wel moghen onmatelijck drincken
Daer mede sij Retorika haer eere crincken;
Een halven stuver dies blijfter elck in jonste valle
Daerome sijt matich, wilt hier op dincken,
Want bacus is viant vande consten alle.

Thienste.

Sijt commende om scheeden gaet nieuwers naer"
Om vraukens oneerbaer," ofte het soude u schaden,
In herberghen hier ofte daer;
Maer ghij sult een paer naer huijs stillen u paden.
Als ghij daer sijt meught ghij u beraeden
Ende gaen daer ghij wilt en naer u t'hiende [2]) rijden
Quade tonghen mochten u anders beladen:
Men moet de gebeurs soo wel als de vrienden mijden [3]).

---

[1]) = bij het naar huis gaan.
[2]) t'hiende = ?
[3]) mijden = ontzien.

Elfste.

Ist dat men verneemt oft sal willen leeren,"
Om vreucht te vermeeren," uut den gheest te spelen,
Daer en sal niemant, sonder oorsaecke, af keeren
Maer de conste vermeeren; al sonder vervelen
Hem ghewilligh emploijeren ende secretelijck helen
Op dat andere niet en crijghen ende romen blie,
Oft ghij verbeurt om dat ghij de conste laet stelen:
Den clappaert siet men verachten alomme Fije.

Twaelfste.

Tsal zijn soo wie een rolle weijgert sal verbeuren"
Twee stuijvers, sonder treuren," om zijn misdaet;
Wie aenveert ende besiet en noch stelt te leuren,
Drie stuijvers in dien hij blijft opstinaet.
Wiese acht daghen heeft, mij wel verstaet,
Ende weder brijnght, hij mach wel swijghen,
Een gulden verbeurt hij, volghende het placaet,
Want een tijt die wech is en can men niet weder crijghen.

Derthienste.

Die een rolle totten lasten ghehouden heeft"
Ende niet en can, hij sneeft;" dan gaet ('t) al qualick
En ('t) spel moet achter bliven, (hij) en is niet weert dat hij leeft.
Daer omme sal hij sijn boete betalich,
Twee guldens, om dat hij is schuldich
Der conste, en die eere die daer doore de siende verflauwen
Hem en sal men niet sparen, ick bent gheraden:
Wie sijn eere verliest magh wel sijn hooft crauwen.

Veertienste.

Ooft oock ghebeurde tot eeninghe stonden"
Deur waer uut ghesonden" bij princen verheven
Eenighe rollen van diversche faconden [1])
Al waerense met voor dachten raet uut gegheven
Men machse wederom nemen staet hier gheschreven:
Wie weijghert die verbeurt al wildij hem int nachte wenschen
De redene waeromme twert hier verdreven.
Men vijnt ter werelt niet veel vol maeckte menschen.

Vijftienste.

Als mene erghens een spel sal willen prouven"

[1]) Fr. faconde = welbespraaktheid.

Comt sonder touven" maer en brijnght niemant mede,
Sonder consent, ofte men sal u bedrouven;
Vijf stuijvers bleefve terstond ter stede.
Brijnckt oock niemant op stellijnghe om deerbaerhede
Ofte eenen gulden verbeurt hij met eene keere wijs;
Want daer veel volckx is vol onvrede,
Maer het is goed dansen waer ruijme plecke is.

Sestienste.

Als jemant van buijten ons comt besoucken"
Elck sal hem verkloucken" om eere te bewijsen
Userende Retorica om druckx af houcken
Van buijten oft uut boucken" siet se te prijsen.
Elck soucke den eendracht altijts te spijsen,
Wiet niet en doet hij sal waerachtigh sneven;
Vijf stuijvers voor boete compt sulckx te rijsene.
Goelieflick ist als de broeders eendrachtich leven.

Seventhien.

Voors eerweerde, expeerde mercurijalisten" [1])
Wilt gheen tijt verquisten" met onnutten clap:
Schuijt vieleinnie [2]), schimp, jnvije, vermijt alle twisten,
Midts heresie, jaloursie, weest oock niet slaep,
Stelt refereijnen, rondeelen met groote blijtschap,
Oock baladen soo weerdij in state reesen.
Van thiene tot vijfthiene maer gheen hoogher trap:
In alle dingh moet reghel ende mate wesen.

Achtienste.

Gheen ander thuijs spel [3]) in gheender manieren"
En machmen antieren," ofte op de Camer brijnghen;
Vloucken noch sweeren, roupen noch tieren,
Ofte men sal u de boete terstont doen opbrijnghen,
Want met wetten moet men de onwetende dwijnghen
Laet haet ende nijdt vaeren uut den ouden twistwaen.
Wilt uwen horen met traecheijt mijnghen:
Want discordia doet meest al te quiste gaen.

Neghent hienste. [4])

Alsmen sal zijn ghedachvaert bijden cnape"

[1]) *Hermes* werd door de ouden o.a. beschouwd als de god van de welsprekendheid.
[2]) Schuijt vieleinnie = schuwt schandelijke, gemene taal.
[3]) thuijsspel = dobbelspel.
[4]) Angillis tekent hier bij aan: De artikelen van 19 medebegrepen tot het einde zijn als proza neergeschreven.

Niemant en sal slapen," maer conparere
Op dat hij de boete gheen schade rape,
Ofte eenen halven stuijver moet hij geven.
Weer en weijghert gheen boete van op ende van nere,
Maer betaelt terstont oft ghij soudt belast werden
Met dobbel boete, niemant en refusere,
Want die misdoet die moet ghestraft werden.

Twintichste.

Alser iemant van de werelt scheet"
Spoet u ghereet" om tlichaem te eeren;
Het selve tot inde kercke ende grave leet,
Uwen lof suldij daer door vermeeren:
Wie anders doet hem naeckt verseeren.
Dinckt dat de doot op ons allen smertich leijt,
Om deerbaerheijt wille compt met swarte cleeren.
Begraven ist tlaste werk van bermhertichеijt.

Eenentwintichste.

Commende inde kercke om te hooren misse
Ende princepalick op de feestdaghen hier naer verhaelt
Op santa Barbara dach, onthout dese lesse,
Als patroonesse elck quite hem ende niet en faelt.
Daer naer op heijlich Sacraments dach, niet en dwaelt,
Op sinte Michiels dach om den diensts Godts vermeeren.
Die blijft in ghebrecke voor boete drije groote betaelt
Tot proffijte van den Autaer die men daer eeren sal.

Tweentwintich.

Alle boeten hier vooren generael werden gheoppreseert
Tot profijt vande gulde.
Daeromme een ijder jet quaet juijseert
Want men elck een hier mede waerschouwen wilde.
En weest niet haert, maer in toestaen milde;
Wilt dese caerte wel nauwe oorboeren recht.
Voorsichtich wandelen noijt mensche en schilde:
Het is goet wachten dat men u te vooren seght.

Drijentwintich.

Ten neghen hueren sal den cnape het toneel"
Uut hanghen daermen stick oft heel" sal willen vergaeren
Oft een stuijver verbuert hij voor sijn deel.
Hij moet oock inde haelen ende wel bewaeren.
Wij en willen, u broeders, niet voorder spaeren

Dan recht en reden onder alle lieden commen.
Laet ons ZEBAER HERTEN bij een vergaeren,
Want nijdighe herten oijt weijnich sijde sponnen.

Vierentwintich.

Ende offer gheschillen vielen teenigher tijt"
Elck sal subijt", om schuwen veel schande,
Den prince ende decken, sonder teghen strijdt,
Laten weten volghet ende stellen in handen,
Sijn vermogen ist noot wijder wijder verbanden,
Hier bij te voughen t'welck niemant schelde snel
Maer deijdienti [1]) volght met goeden verstande:
Want niemant soo wijs hij leert noch int ende wel.

Vijfentwintichste.

Dese caerte ende reghel, broeders ghepresen,"
Wilt doorsien, door lesen" en de reden oorbooren.
Tis ghedaen om datter eerbaerheijt mits desen
Onder ons soude wesen, naer t'wel behooren.
Dus niemant en wilt hem hier jeghens spooren
Soo hij misdoet, maer ghewilligh te buijghen.
Past want alle calaeijngen [2]), sonder verstooren,
Blijven jnden mont van twee ghetuijghen vast.

Aldus geciteerd door Angillis, t.a.pl. blz. 8—15, die vermeldt dat deze „Caerte" te vinden is in het Gulde-bouk II, fol. 72—79 incl.

Een tweede reglement uit veel later tijd, eveneens op rijm, en wel in 34 vierregelige strofen, maakte Angillis bekend in zijn „Analectes pour servir à l'histoire de Roulers." gepubliceerd in „Annales de la société d'émulation, pour l'étude de l'Histoire & des Antiquités de la Flandre." Série III, Tome IV, 1869; blz. 351—356.

De bepalingen in beide reglementen zijn vrijwel gelijk, een enkel oud voorschrift is weggelaten, een enkele nieuwe bepaling is opgenomen. Zo wordt in strofe 9 verboden tijdens het voorlezen van gedichten „touback (te) roocken, omdat de spraeck hier door lydt onghemack". Ook een bewys van kennis der Oudheid wordt gegeven: in strofe 19 wordt gewaarschuwd tegen onmatigheid,

[1]) deijdienti = ? Is het misschien een verschrijving? Er zijn meer verdachte plaatsen in dit reglement.
[2]) calaeijnge = Mnl. calange = eist (in rechte).

want „Een Mydas siet geiren de reden const vercleent" (Koning Midas prees de piepende herdersfluit van Pan boven het snarenspel van Apollo; daarvoor werd hij met ezels oren gestraft) en in strofe 20 tegen te grote luidruchtigheid op straat: „'T is een sot die wilt dat Momus met de seeghbaer herten spot". (Momus werd door de ouden vereerd als de god van de scherts en de spot).

N.B. Een enkele maal maal schijnt Angillis zich bij de weergave van de teksten in deze Bijlagen afgedrukt vergist te hebben. Die fouten zijn hier echter niet hersteld, de tekst van Angillis is volkomen nauwkeurig weergegeven. (b.v. Bijlage B, blz. 72, 9e r.v.o. *al niet dan*, lees: *el niet dan*; Bijlage C, str. 6 *mi hoort den cloot*, lees: *nu* ....; str. 10 *Sijt commende*, lees *Tyt* ...).

BESCHRIJVING VAN HET HANDSCHRIFT

Het handschrift waaruit de beide spelen van de Verlooren Zoone hier achter staan afgedrukt, berust in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, en draagt als katalogus nummer: II—154. Het is in een moderne band gebonden, waarvan de lederen rug gestempeld is met het opschrift: „Gheestelycke / Spelen / van Zinnen / HS. / 1572—1583". Volgens een later aangebrachte nummering (Scharpé a.w. blz. 65 spreekt van „onlangs") telt het hs. 173 bladen, terwijl zich vooraan en achterin een schutblad bevindt. Bij deze nummering echter is één bladnummer tweemaal gebruikt, n.l. 71. De bladen meten 20 bij 30 cm en zijn van een en dezelfde papiersoort, behalve de bladen 18, 47, 60, 86, 115 en 145, die uit grauw omslagpapier bestaan, en de scheiding vormen tussen de verschillende spelen. Behalve deze bladen zijn nog de volgende onbeschreven 1vo, 9vo, 16vo, 17vo, 19vo, 20vo, 45vo, 46, 48vo. 49vo, 61vo, 84vo, 85, 87vo, 88vo, 89vo, 116vo, 117vo, 146vo, 147vo, 148vo, 173vo, terwijl wat op 17ro staat niet tot de tekst van de spelen behoort. Wat daar staat is een schrijfproef, n.l. :„Alle de goene die dese presente / letteren sullen syn sien ofte(?) horen / salut(?) oyt(?) te wetene dat voor ons / ghecommen ende es gecomparert" en verder de naam Guilielmus Halewyn.

Over deze naam zegt Prof. Scharpé a.w. blz. 65 noot: Een Willem van Halewyn staat vermeld bij F. De Potter, Schets eener Gesch. van de stad Rousselare (Rouss., 1875) bl. 178, als koning, in 1622, en als keizer, in 1624, van de St. Jorisgilde. Guilielmus Halewyn komt niet voor op de lijst der Confraters van de Gilde. Maar wel zijn zoon: „nr. 694 Gillis van Hallewijn Filius Guilliame".

Bij het inbinden heeft de binder het dubbelblad 4—15 volgens de tegenwoordige nummering, verkeerd gelegd, zodat de tekst van fol. 3vo wordt voortgezet op fol. 15 en 15vo en dan weer op fol. 5, terwijl fol. 4 de voortzetting is van fol. 14vo, waar men dus achtereenvolgens heeft 14vo, 4, 4vo, 16 enz. Reeds dr. W. de Vreese wees op deze vergissing in een briefje, nu opgeplakt op het schutblad

voorin: De binder heeft zich hier vergist: het vel, waarvan de eene helft blz. 7—8, en de andere blz. 29—30 uitmaakt, is bij het innaaien verkeerd gelegd. Gent 7 Juli 1899 (get.) Willem de Vreese.

Over het algemeen is het hs. in goede staat bewaard gebleven. Enkele bladzijden slechts zijn bruin verschoten en vuil geworden, doordat zij de buitenkant vormden van de kleinere handschriften waaruit ons hs. later is samengesteld. Prof. Scharpé, a.w. blz. 66 heeft op grond van de vorm der vochtvlekken opgemerkt, dat bij dat verzamelen tot één groot hs. door de binder het eerste pak van 9 dubbelbladen, nu fol. 1 tot en met fol. 17, (na fol. 16 is een blad weggesneden) verkeerd is omgevouwen, waardoor het spel van Jhesus ten twaelf jaren oudt voorop kwam te staan, en het spel dat in het oorspronkelijke kleinere hs. voorop stond, op de tweede plaats. Bovendien merkt Prof. Scharpé t.z.pl. op dat het bedoelde pak dubbelbladen er oorspronkelijk 10 zal hebben geteld; één dubbelblad is verloren gegaan, en wel tussen fol. 9 en 10; het was dus in het oorspronkelijke kleinere hs. het buitenste blad. Zo is verklaard dat het spel dat nu op fol. 10 begint, en dat wij het spel van Meest elcken hebben genoemd (zie blz. 19), zonder titel en opgaaf van personen in het hs. voorkomt, terwijl alle andere spelen wel een titel en een opgaaf van personen op een apart voorafgaand blad hebben. Dat reeds vóór het inbinden het onderstelde buitenste dubbelblad verloren was, bewijst de bruin verschoten kleur van fol. 9vo en 10ro.

Eén blad in de bundel heeft aanzienlijke schade geleden, n.l. fol. 114. Bovenaan is een gedeelte weggescheurd, zodat een viertal regels op beide bladzijden geheel of gedeeltelijk is verloren gegaan. Door de gaatjes die in sommige bladen voorkomen, zijn meestal slechts enkele letters verloren gegaan, die makkelijk kunnen worden aangevuld. Met de benedenhoek die van fol. 11 gescheurd is, verdween slechts het laatste deel van het woord *per*[sonaje].

Het gehele hs. is van een en dezelfde, over het algemeen duidelijke, hand. Alleen is het onderscheiden tussen e en i soms, en tussen e en o dikwijls onmogelijk. Op welke gronden Prof. Scharpé, t.a.pl. blz. 65, het voor waarschijnlijk houdt dat wij hier met een autograaf van Lawet te doen hebben, is mij niet duidelijk. Er is wel niets dat ertegen pleit, maar ook niets dat er op wijst.

Behalve het eerste spel dragen alle spelen de kenspreuk „Al qwaelcke ghewedt" en de naam van de Kamer „Zebaer Herten". Toch is dat eerste spel zeker ook van dezelfde auteur; taal, woordgebruik, rijm en uitwerking wijzen daarop.

Een datum komt voor onder het 4e spel: 1571; onder het 5e: Vullent den 9en Septembere 1577; onder het 6e: Vollent tot Brugghe desen iijen Novembere 1582, en onder de beide spelen van de Verlooren Zoone, waaruit het 7e spel bestaat, resp. Vollendt tot Brugghe desen 13en van Septembere 1583, en Vullendt tot Brugghe desen 21en van Septembere 1583. Eigenaardig is dat vóór aan het 6e spel op fol. 87 onder de titel het jaartal 1582 staat, maar onder de titel op fol. 88, en onder de lijst der spelers op fol. 89 het jaartal 1583! In verband met de datum van het 6e spel zal 1583 wel een vergissing zijn. Deze data bij de laatste vier spelen en de vermelding „vollent tot Brugghe" die onder het 6e en 7e spel voorkomt, leverden het stellig foutieve tweede gedeelte van de titel: „Verzameling van zeven gheestelycke Spelen van Zinnen / waarschijnlijk gespeelt tot Brugge tusschen de jaren / 1571 en 1583", die later op de r° van het schutblad voorin geschreven is.

Op te merken valt nog dat in het 6e spel, het spel van het Taruwe Graen, de bladen een eigen nummering in rood hebben, van 1 op fol. 90 tot 25 op fol. 114.

In het eerste spel staan op fol. 2vo vóór Scriba, Phariseus en Saducheus namen gekrabbeld, waarschijnlijk van de personen met die rollen belast: *d....*, *maeren(?)*, *coorde*. In de ledenlijst in het Gulde-bouk no. 2 komen een paar malen hierop gelijkende namen voor: no. 100 Henderick Onaere, no. 378 Jan Omaere, en no. 77 Clement Coorde, no. 185 Meester Matheus Coorde Priester. (Vgl. Scharpé, a.w. blz. 92, noot).

Nog kan vermeld worden dat behalve op fol. 17ro, waarover boven reeds gesproken is, ook elders in het hs. nog enkele woorden voorkomen die niet tot de tekst behoren. Zo staat op fol. 16 links naast de opgave van de lengte van het daar eindigende 2e spel het woord „sapientie"; op fol. 48, het titelblad van het 4e spel, onderaan links het woord „Maet".

Het gehele hs. is met zwarte inkt geschreven, behalve de titels van de verschillende spelen en de daarbij behoorende lijst van spelers, die met rode inkt geschreven zijn. Eveneens in rode inkt zijn telkens de spelers aangegeven boven iedere claus. Nu eens rood, dan weer zwart, zijn de onderschriften van de spelen. Verder begint iedere claus met een rode hoofdletter, terwijl ook iedere nieuwe bladzijde met een rode hoofdletter begint.

In het spel up den Vader Onse zijn nog een groot aantal woorden rood onderstreept. Het zijn in de regel de woorden die bij de voor-

dracht meer moeten uitkomen. Wellicht zijn deze rode strepen ten behoeve van de spelers geplaatst.

Overzicht van de inhoud van het handschrift

I	fol.	1—9	Spel van Jhesus ten twaelf jaren oudt.
II	,,	10—16	Spel van Meest elcken.
	,,	17	onbeschreven, behoudens een schrijfproef.
	,,	18	grauw omslag papier.
III	,,	19—45	Spel van tReyne Maecxsele.
	,,	46	onbeschreven.
	,,	47	grauw omslag papier.
IV	,,	48—59	Spel van den Helighen Sacramente *)
	,,	60	grauw omslag papier.
V	,,	61—84	Spel up den Vader Onse.
	,,	85	onbeschreven.
	,,	86	grauw omslag papier.
VI	,,	87—114	Spel van het Taruwe Graen ende tCrocke Saet.
	,,	115	grauw omslag papier.
VII	,,	116—144	Spel van den Verlooren Zoone I.
	,,	145	grauw omslag papier.
	,,	146—173	Spel van den Verlooren Zoone II.

*) Na fol. 59 is een, waarschijnlijk onbeschreven blad weg gesneden.

WIJZE VAN UITGAVE

Het handschrift is zo getrouw mogelijk gevolgd. Alle afkortingen zijn opgelost, echter in cursief; anderszins toegevoegde letters staan aan de voet van de blz. verantwoord. Om het lezen van de tekst niet nodeloos te bemoeilijken is de spelling van *u* en *v* genormaliseerd. Het hs. heeft voor *u* nu eens *u*, dan weer *v*; hier is overal *u* gedrukt. B.v. hs. *nv* = *nu*; hs. *vlieder* = *ulieder*. Omgekeerd is altijd *v* gedrukt, terwijl het hs. voor de *v* ook dikwijls *u* gebruikt. B.v. hs. *neue* = *neve*; hs. *hieue* = *hieve*. Ook de spelling van *i* en *j* is genormaliseerd: geeft het hs. voor *i* een *j*, dan is toch altijd *i* gedrukt. B.v. hs. *jck* = *ick*. Soms heeft het hs. *ij*, meestal *y*; hier is steeds *y* gedrukt, omdat *ij* nooit klankverschil betekende. Overigens is de spelling van het hs. nauwkeurig gevolgd, hoewel het dikwijls heel moeilijk is onderscheid te maken tussen *e*, *o* en *u*, tussen *i* en *r*, tussen *u* (zonder kapje) en *n*, tussen *u* en *ie*, tussen *s* en *f*, tussen slot *-n* en *y*.

In het gebruik van hoofdletters is het hs. niet gevolgd. In het hs. is iedere eerste letter van een nieuwe bladzijde, en iedere eerste letter van een nieuwe claus een rode hoofdletter. De *d* is aan het begin van een woord altijd een hoofdletter, de *r* meestal en de *c* dikwijls. Eigennamen die niet met deze letters beginnen, staan zo goed als alle met kleine letter. Opmerkelijk is dat het hs. naast *s* en *z* als kleine letters alleen *S* als hoofdletter gebruikt.

Als rustteken heeft het hs. /. Dit kan betekenen een punt, een komma, ook wel een vraagteken (b.v. I vs. 408; II vs. 106), een dubbelpunt (b.v. I vs. 480; II vs. 212, 679, 866). Over het algemeen is de interpunctie van het hs. wel verzorgd. Ter verduidelijking van de tekst is, waar nodig, nog een moderne interpunctie toegevoegd.

Als teken voor het dubbel- en binnenrijm gebruikt het hs. //. Valt het dubbelrijm in een woord dan is, in navolging van het hs. dit teken niet geplaatst. B.v. I vs. 1241; maar: *lans* // *man* II vs. 572; *in* // *keer* II vs. 614.

De oorspronkelijke telling van het hs., in honderdtallen, is rechts

naast de tekst aangegeven. Te beginnen met 1100 kort het hs. de getallen af door de laatste nul weg te laten; dat gebeurt ook bij de opgave van het aantal verzen aan het slot van de spelen. Bij de telling zijn telkens twee halve regels voor één geteld, naar het voorschrift van Matthys de Castelein:

„Hier moet ghy weten Jonghers ghemeene
Groot ende cleene om des aerbeidts verslinden /
Dat twee alue reghels vulmaken eene /
(Const van Rhet., claus 204.)

De Bijbelaanhalingen zijn links naast de tekst blijven staan, zoals in het hs.; de overige marginaal aantekeningen zijn om technische redenen naar de rechter marge overgebracht, evenals de oorspronkelijke telling in honderdtallen.

TWEE SCHOONE RETHORYCKELICKE SPEELEN VAN ZINNEN ENDE DAT VANDEN VERLOOREN ZOONE. LUCE INT XVE CAPITTELE.

DEN EERSTEN BOUCK.

1583

TWEE SCHOONE SCRIFTUERELICKE ENDE FYGUERELICKE GHEESTELICKE RETHORYCKELICKE SPEELEN VAN ZINNEN VANDEN VERLOOREN ZOONE, LUCE INT VICHTIENSTE CAPITTELE.

1583

AL QWAELCKE GHEWEDT.

DEN EERSTEN BOUCK.

QUADEN WILLE, zinnekin, i^e *per*sonayghe.

Hau! Zinnelick Ingheven, talder liefste maechskin // my*n*!

SINNELICK INGHEVEN, zinnekin, ij^e *per*sonayghe.

Wat schuulter, Quaden Wille / mynen goeden compey*n* // rey*n*?

QUADEN WILLE.

Stickt uutte thooft / ende compt met my te velde // hier!

SINNELICK INGHEVEN.

Daer toe bem ick bereedt / voor minste / ende meeste.

QUADEN WILLE

Ick zoude met u wel dryncken een ghelaechskin // wy*n*!

SINNELICK INGHEVEN.

tZoude ons beede wel dienen / bin swerels ghemey*n* // pleyn.

QUADEN WILLE.

Hau! Zinnelick Ingheven / talder liefste maechskin // my*n*!

SINNELICK INGHEVEN.

Wat schuulter, Quaden Wille / mynen goeden compey*n* // rey*n*?

QUADEN WILLE.

Tsamen moeten wy stichten / een listich vlaechskin // fyn!

SINNELICK INGHEVEN.

Daer toe willick my voughen / ick zwerdt u serteyn, // greyn.

QUADEN WILLE.

Ja wel, compt voort dan buuten dynen ghehelde // schier!

SINNELICK INGHEVEN.

Dat willick emmers gherrene doen met blyden gheeste. Zinnelick ghi heel uut comende

QUADEN WILLE.

Hau! Zinnelick Ingheven / talder liefste maechskin // myn!

SINNELICK INGHEVEN.

Wat schuulter, Quaden Wille / mynen goeden compeyn // reyn?

QUADEN WILLE.

Stickt uutte thooft / ende compt met my te velde // hier!

SINNELICK INGHEVEN.

Daer toe bem ick bereedt / voor minste ende meeste
Ghewillich ten keeste.

QUADEN WILLE.

Wy hebben hedent feeste
Ten helschen foreeste // zoo ghy emmers mueght weten // snel,
Al waer men vry houden zal groot onghemeten // spel. fol. 118vo
Dies zynde ghezeten / wel / zonder iet tonberrene
Zoo waer icker gherrene.

SINNELICK INGHEVEN.

Ten staet my niet te werrene,
Want torsen en lanterrene // ter helscher taverrene
Met grooten begherrene / om die te maeken // claer.
Ontstickt men zonder slaken // daer.

QUADEN WILLE.

Elck poochter te waken // naer
Om vruecht te doen daken // zwaer / buuten allen ghescreye
Daer doende zyn intreye.

SINNELICK INGHEVEN.

Hut de donckere valeye
Es Luchifer, onsen meestere / en dat onbedwonghen,
Ter laveye ghespronghen.

QUADEN WILLE.

Ja! met alle zyne jonghen.
Daer werdt vry ghezonghen // by goeden expresse
Een zeer vrimde lesse.

SINNELICK INGHEVEN.

Jaet tot vyve ofte zesse
Met grooter adresse, // want al thelsche ghebroet // vroet
Werter scheppende moet // goet.

QUADEN WILLE.

Seer stranghe hem ter vloet // spoet
Charon den schippere / als een fraey piloote,
Om wachten de zielen / daer commende ter schoote,
Die hy al leedende es te coote // met listighen betrape
Ontspronghen zynde uut slape.

SINNELICK INGHEVEN.

En des duusterheyts knape
Cherberus, den helhondt / in alle zyn upzet // quaet,
Ontsluut de glenders / mackt dat oopen twinket // staet,
Van blytscap hulende / met thierende ghezouchte
Naer zyne ghevouchte.

QUADEN WILLE.

Pluto heefter vulle ghenouchte, fol. 119
Cryselende met zyne tanden / achtere en vooren,
Het es wondere te hooren.

SINNELICK INGHEVEN.

Alle de helsche mooren
Als Leviathan / Asmodeus / hooghe booven maten,
Mammon / ende Beelsebub / als lieden van staten,
Met Belphegor / Baalberech / in dese qua // daghen
Houden hare ra / slaghen.

---

vs. 46: in het hs. staat de rijmstreep na ra geschreven door de e van het eerst bij vergissing geschreven rae

QUADEN WILLE.

Noch compt hemlien na // vraghen
Den Aesterot / sluutende zeer wys van bestrecke
Tavys ter zelver plecke.

SINNELICK INGHEVEN.

Dan compt Belial ten portecke,
Als clerck vertooghende / zonder iet te snevene,
Het slodt der princen zevene.

QUADEN WILLE.

En zonder te beghevene
Jupiter / ende Scrobbe / met noch wel ellevene,
Dansen over tzwerdt / makende blyde gheruchten,
Vry zondere duchten.

SINNELICK INGHEVEN.

Dats vry wel te pluchten,
Want Cloto / Lachesis / en oock Atrophos mede,
Die stellen hare croocken / upt moyste met vrede,
Duer datse daer ter stede // alle vruecht ghewinnen,
Zy en haspen noch en spinnen.

QUADEN WILLE.

Tesser buuten en binnen
Al vulle vruecht / ende datte int openbare // vry.
Dies doeter clyncken / Orpheus zyne snare // hy,
Ende Proserpyna / by rade / van Plutos ghyde
Zidt zou an zyn zyde.

SINNELICK INGHEVEN.

Al thelsche ghebroet es blyde
Als nu ten tyde // zondere svertouffens pause,
Ende dat alleenelicken / uut zekere cause fol. 119vo
Dat nu de gheheele werelt ghezedt es in quade.
Want elcken die leeft es vul van onghenade.
Niemant en heeft / up eenen anderen met beghernesse
Eenighe dernesse.

---

vs. 54: hs. Lathesis.

QUADEN WILLE.

Tesser al svyants kermesse!
Fortune / die jondt den prince der duusterheden
Duusentwerf meer profyts / met alle haer leden,
Dan wy oyt ghezien hebben alle onse daghen;
Men macht wel ghewaghen.

SINNELICK INGHEVEN.

Wy hebben cause om jaghen
Meer volcxs ter hellen / en dat by groote sommen,
Dan wy wel connen vulcommen.

QUADEN WILLE.

Daer of mueghen wy rommen!
Want Quaden Wille / en Zinnelick Ingheven // snoo,
Hebben een zaedt ghezayt / vry zonder sneven // vroo,
Ten vrimden becleven // broo / up dat grieuwe
Dat ment hier naer hieuwe.

SINNELICK INGHEVEN.

De werelt maken wy nieuwe.
Nu es de yseren euwe / gheheel voor handen,
Naer Ovidius verstanden.

QUADEN WILLE.

Dats waer, want in alle landen
Licht Gods vreese / nu ghevallen ondere voeten.
Elcken ghebruuckt / zynen quaden wille / tot zyn verzoeten.
Dies staet ons noch over allen te regieren
Het swerels duwieren.

SINNELICK INGHEVEN.

Ja juuste naer onse manieren.
Want Zinnelick Ingheven / tot alder spatie
Heeft onder alle volcken groote dominatie,
Zoo dat wy twee / vry ten onsen behaghene,
Niet en hebben te claghene. fol. 120

QUADEN WILLE.

tWil al up den waghene,

Coppen ende Claeyken / elck nayende zyn naeykin,
Met Tryskin ende Maeykin / zeer vlugghe int baeykin,
Ende datte den rechten weeh met versnellen
Van hier ter hellen.

SINNELICK INGHEVEN.

Dockters ende ghezellen,
Mannen ende vrauwen / elcken heeft onghecessert
Ter boosheyt overal om best ghestudert.

QUADEN WILLE.

Symonie heeft nu coers.

SINNELICK INGHEVEN.

Ende wouckere dominert.

QUADEN WILLE.

Bedroch telt met vyven.

SINNELICK INGHEVEN.

Caritate es stocke // doot.

QUADEN WILLE.

Lucsurie es gheresen.

SINNELICK INGHEVEN.

Devotie gaet om tmocke // broot.

QUADEN WILLE.

Goet raet hanckt inden houck.

SINNELICK INGHEVEN.

Compassie es ghevleghen.

QUADEN WILLE

Den troost allomme versterft.

SINNELICK INGHEVEN.

Gods vreese licht versleghen.
tZyn al zaken die weghen // om verwachten zonder kaetsen
Gods toornighe faetsen.

QUADEN WILLE.

Ach! hoe bereed men de plaetsen 100
Ten helschen polcke / om al tvolck datter up groyt. // Ziet,
Elcken duvele esser besich.

SINNELICK INGHEVEN.

Niemant esser onghemoyt // iet.

QUADEN WILLE. fol. 120vo

Men wastere, men plastere.

SINNELICK INGHEVEN.

Men brautere, men ghietere.

QUADEN WILLE.

Men cockter, men smockter.

SINNELICK INGHEVEN.

Men braettere, men zietere
Een spyse fenynich / en die niet om vergenten,
Diverschs van tormenten.

QUADEN WILLE.

Padden ende slanghen.

SINNELICK INGHEVEN.

Schorpyoenen, serpenten.

QUADEN WILLE.

Dul briesschende draken.

SINNELICK INGHEVEN.

Basillicus en helsche mollen.

QUADEN WILLE.

Ja, bytende snaken!

SINNELICK INGHEVEN.

Viperen dicke ghezwollen,
Salmanders bollen, // duer gooten fenynich, bestreckt // jaet
Met sulfuer en peckt // quaet.

QUADEN WILLE.

Oolye ende leckt, // maet,
Met gloyende motael / zeer brandich van stancke,
In stede van drancke.

SINNELICK INGHEVEN.

Laetse vry commen te clancke,
Weer cruepel of mancke, // zy werder ghekeken
Duer onse treken.

QUADEN WILLE.

Dat werdse onbezweken!
Want wy weten de streken / en dat over langhe,
Ten zulcken bedwanghe.

SINNELICK INGHEVEN.

Dat doen wy even stranghe.
Want duer zinnelicken bevanghe // dede ick bevoelen
Luchifer met de zyne / te steken naer dhoochste stoelen.
Dies hy ter helscher poelen / lastich wert ghesmeten fol. 121
Van uut dhemelsche secreten.

QUADEN WILLE.

Duer squaden wille vermeten
Zoo dede ick daer naer Adam sneven, zeer onwys,
Int eertsche paradys.

SINNELICK INGHEVEN.

Ja, pluckende van een rys
De vruchten / die hem van God stonden verbooden,
Dies commende in nooden.

QUADEN WILLE.

Meenende als gooden
Metten zynen te domineren bin swerels bestallen,
Maer het es hem mesvallen!

SINNELICK INGHEVEN.

Dat dede u loos vergallen!
Dies wiert gheslooten / de duere vanden hoochsten palayse
Voor Pieter, Mese en Clayse.

QUADEN WILLE.

Iloo! eert quam te payse,
Daer starfver veele bedrouft inden vloet van tranen,
Men macht wel vermanen.

SINNELICK INGHEVEN.

Jaet byloo! veel groote hanen.
Want Christus moste zelve sturten het bloet // zyn
Tot smenschen behoet // fyn.

QUADEN WILLE.

Sonder sjeghenspoet // lyn
Hebben wy dit al bedreven / in tyden hier te vooren.
Wye zal ons nu ter werelt mueghen ontspooren,
Ghemerckt dat se nu alle doolen, schynende verdooft
En van zinnen berooft?

SINNELICK INGHEVEN.

Sy hebben al onsen raet ghelooft.
Dies en connen se ons ontgaen nochte ontryden
Ten gheene zyden.

QUADEN WILLE.

Dats een warachtich belyden!
Hier mede wy ons vermyden // van meer vermonden
Tot in toecommende stonden. fol. 121vo

SINNELICK INGHEVEN.

Ja, en als dobbele gronden,
Zouckende elcxs verslonden // bin swerels behooven // al,
Zoo dat van ons doen / int ende niemant belooven // zal.

PAUSA

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE, iije personaghe.

Ach! wee teuwegher tyt de groote mesdaden
In Adam ende Eva ten eersten zynde begaden,
Vallende in zonden / verliesende Gods gratie

Geni—3

vs. 131: hs. by loo
vs. 144: hs. teuwergher

Duert overterden zyns ghebodts, ter zelver spatie.
Dwelcke Gods gratie // zoo zeere was meshaghende,
Dat hyse met Cherubin den inghele was verjaghende,
Als ballinghen versteken / ten eertschen paradyse,
Ephe-2 Waeromme ick / en alle menschen / ten zwaren afgryse,
Kinderen des toorens zyn / zonder eenighe ficxtie,
Van natueren werdich de eeuwighe malendicxtie.
In zonden ontfanghen / ghebooren / ende oock leven,
Psal-50 Zoo my dat by den psalmiste / wel staet bescreven.
Jhere-17 Want smenschen herte es boos / en aerch, vul onwerdicheyt,
Esaie-64 Ja, als eenen besmetten douck es zyne rechtverdicheyt!
Vleesschelick ghebooren uut Adams generatie // zwaer.
1 Johan-1 En dat uutten vleessche / naer Scrifs aligatie // claer,
Ghebooren es, dats vleesschelick, dits openbaerlick.
Ende vleeschs en bloet / zeght ons Paulus eenpaerlick,
Roma-15 En zullen niet bezitten / der gloorien rycke.
Dies ick, aerme troosteloos zondare, vul van verzycke,
Zal moeten verdompt zyn / ten eeuwighen verzuchtene!
Want ick vul zonden / hoe zoudickt pynen tontvluchtene,
Ghemerckt openbaer / datter niemant van tusschen // mach?
Ach, wye zal my troostende / mynen rauwe blusschen, // ach?
O Scriftuerlick Troost / currert doch zonder perticheyt
Myne groote smerticheyt!

SCRIFTUERLICK TROOST, de iiij^e^ *per*sonayghe.

Gods goede baremhertichcyt
Die zal u vrylicken by staen / naer huere conditie,
Als dreecht u zyne rechtverdicheyt / ter justitie,
Myts dyne consientie, vul van clachtighe nope. fol. 122
Betrauwende ghelooft, hebt een warachtighe hope.
Ter noot werdick uwen troost / ende consolatie // vroet,
Myts Warachtich Bewys / en sGheests Inspiratie // zoet.
Hebt zonder fraudatie // moet / ten westen en oosten
Zulwy u vertroosten.

RECHTVERDICHEYT GODS, de v^e^ *per*sonayghe.

Behoudens dyne propoosten,
Ghy Scriftuerlick Troost / vul alles goets belooken,

vs. 176: hs. zouder frandatie (het tekentje boven de u is verkeerd gezet).
vs. 178: hs. allens

By u blycket claerlick / dat God heeft ghesprooken:
Levit-26 By wyen dat werdt ghebrooken // de wedt des Heeren,
Die es verdompt / in het smalendicxien verzeeren.
Ende daer en es gheen zonde / om waer docheren,
Men zietse regneren.

De Barmherticheyt Gods, de vj^e^ p*er*sonayghe.

En wilt niet desoleren,
Maer verblyt u, o ghy zondare / zondere vertoufven;
Want God en begherdt u doot niet / om u bedroufven,
Maer dat ghy u bekeert, zult wyselicken beraden,
Ezeciel-18 Up dat ghy eeuwelicken / mueght leven / in ghenaden.
Ezeci-33 Dies zonder versmaden // maeckt dat in u goet betrau / ryst.
Want God sprickt / Zoo wa*n*neer ghy warachtich berau // wyst,
Ick en werde dyne boosheden / niet meer ghedachtich.
Weest doch ditte achtich.

Rechtverdicheyt Gods.

Maer God sprickt warachtich,
En dat vrylick / duer Esayas ontbinden // al:
Esaie-24 De vermalendydinghe / het eerderycke verslinde*n* // zal;
Want zy hebben ghezondicht / alle die er up wuenen.
Exod-34 En God zal de mesdaet / up dochters ende zuenen
Vande vaders verzoucken / overtert hy de wedt // iet,
Int derde en vierde ledt // ziet.

De Barmherticheyt Gods.

Dy*n* oore tot my*n* vermedt // biet,
Want tot uwen trooste / zoo statere int zelve beradich:
Exod-34 Den Heere God es barmhertich ende ghenadich,
Lanckmoedich / ende van grooter ghenaden mede;
Dezelve ghebruuckende inden duusentichsten lede, 200 fol. 122v
Exod-34 Verghevende de mesdaet / en overtredende zonde
Uut barmhertighen gronde.

Rechtverdicheyt Gods.

Maer naer Jobs oorconde:

---

vs. 186: mogelijk staat in het hs. na bekeert een /, echter niet duidelijk.
vs. 195: in de marg. staat verkeerd: 24. Zie de aant.
vs. 199 en 202: in marg. heeft het hs. 24. Zie de aant. bij vs. 195.

Voor God / en can niemant rechtverdich byzonder // werden.
De Goddeloosheyt / zal den goddeloose tonder // terden.
Exod-32 De zonde / dat werdt der zondaren comdamnatie,
Want, zoo wye dat my zondicht / es Gods aligatie,
Om die zallick talder spatie // my pynen te spoene
Uut bouck des levens te doene.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Wee my tallen saysoene!
Dat ick duer Adam / een zondare dus bem ghebooren,
Naer dat ick eeuwelicken moet zyn verlooren.
Ende dat by der rechtverdigher Gods sententie,
Wyens redenen my oock gheven goede aparentie;
Want in myn consientie // bevoelick als weese
Des zondighen vermeese.

DE BARMHERTICHEYT GODS.

Hebt dies gheen vreese,
Maer hopt up God / Duer my alle u verstercken // staet,
Want Gods barmherticheyt / booven zyne wercken // gaet,
Psal-144 Der zondaren mesdaden / tot gratien bescickende.
Esaie-40 Dies ghy Jacops woremkins / west u niet verscrickende,
Aerme Israels hoopkin / want dynen God verheven
Zal u niet begheven.

RECHTVERDICHEYT GODS.

Ach, ghy mueght wel beven;
Mat-25 Want duer u zondich leven // es u deel metten bucken
Ten helschen viere / in een eeuwich verdrucken
Psal-29 By my Rechtverdicheyt / om dynder zonden rebel // fel.
Want God sprickt / duer den mondt van Ezeciel // snel
Ezeciel-7 Tot hemlieden alle / die zondich gheingient // leeft:
Hem te oordeelen / ghelycke dat hy verdient // heeft.
Ja ghevende alle wat zynen gruwel toebehoort // voort.
Myn ooghe en zalse niet sparen / Naer Gods woort // hoort: fol. 123
Den zondaren / die naken / zonder eenighe conditie,
Rechtverdighe punitie.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Ach, myn malitie

Es teuwigher verdo*mm*enesse dan / hoe ickt maken // can.
Om mynder zonden wille / wee my; ey laken // dan
Dees noote te craken // man / den cornel es bittere.
Wee my, dat ick my oyt was eenen besmittere,
Myns lusts bezittere // naer het zins ghenoughen.
Ach, my*n* consientie / compt my inwendich wroughen.
Wee haer die huer oyt mesdroughen // zoo ick hebbe ghedae*n* // waen.
Naer wercken / zallick moeten loon ontfaen // zaen,
Ick bemt wel indachtich / ick en mach niet voor // by.
Want niet goets / en bevindick / in alle tdevoor // my,
Maer vul alder ghebreken / en zondighe smetten,
Alsmer wil up letten.

De Barmhertigheyt Gods.

Daer jeghen wilt zetten
Christus verdiensten / en zyne barmhertighe zeden.
Esai-53 Want alle dyne cranckheyt / heeft hy zelve gheleden.
Psal-77 Ja, de Heere heeft verlost / alle tvolck experdt // zy*n*,
Ende oock alle mesdaet / va*n* hemlieden ghewerdt // fy*n*
Duer zynen crachtighen aerme / vry allen twiste,
zeght den psalmiste.

Rechtverdigheyt Gods.

Duer den evangeliste
Zeght Christus / den zondaren tot eender afgrysenesse:
Johan-5 Zy zullen voortgaen / inde uutterste verrysenesse,
Vande verdomde zy, die daer hebben ghezondicht.
Psal-7 Ende zoo byden psalmiste / oock es vercondicht:
Gheen boose en zulder wonen / by God den Heere,
Maer zullen alle co*mm*en ten helschen verzeere,
Duer my rechtverdicheyt / eeuwich abondantelick
Blyvende constantelick.

De Barmhertigheyt Gods.

Betrauwende valjantelick
Jheremi-31 Hopt up de barmherticheyt / zonder eenich versaghen,
O ghy dochter Syons / naer spropheten ghewaghen.
Jhere-31 Keert wedere zonder claghen, // vruecht wilt beghinne*n*, fol. 123vo
Want in euwigher liefden / heeft u God willen beminnen.

vs. 257: hs. Betrauwede

Dyne quaden wilt dinnen // en van zonden cessert // nu.
Als hebt ghy met veel boelleders gheboellert // schu,
Jheri-2 Ende twee quaden ghedaen / noyt gheen quadere,
Gode verlatende / de levende watere adere,
En u zelven pitten ghegraven / die heel verdrooghen,
Wilt u ter Gods barmhertich nerstich pooghen.
Want het es nu den tyt / ick en wils niet bedecken,
Jhere-33 Dat u God het ghenadich woordt wil verwecken,
Dat hy belooft heeft ende oock toeghezwooren
Het huus Israel / ende Juda / hier langhe te vooren;
Ende dat alleene uut barmhertigher jonste
Voor u upt ghezonste.

RECHTVERDICHEYT GODS.

Hoort noch ter deser wonste
Wat God / duer Esayas / noch es ontcnoopende,
Zegghende openbaerlick / my Rechtverdicheyt noopende:
Esaye-65 De zondaeren die werden alle in mynen toorne
Als eenen inckelen roock / voor elcken te bespoorne.
Ja een vier datten ganschen dach / dats eeuwich, branden // zal.
Ziet, zeght den Heere / het staet / doch in myn handen // al,
Ja voor myn aenschyn ghescreven / zondere falen // iet.
Ick en zalt niet vergheten / maer hemlien betalen // ziet,
Esaie-65 Ja in haren schoot loonen / en verghelden met quaden,
Hem ende oock haerliedere svaders mesdaden,
Deene metten anderen / al tsamen ghesompt // fyn.
Dynckt hoet becompt // dyn.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Ach, moet ick dan verdompt // zyn
Naer de rechtverdicheyt / van dit Gods artyckele?
Ick bem ennmers vul zonden / ick vreese tperyckele,
Naer dat elcken gheschien moet naer zyne verdienste,
Ick bem int onzienste.

RECHTVERDICHEYT GODS.

Als wyse gheingienste
Weet voorwaer / dat ghyt niet en cont ontvlieden.
Numer-15 Int bouck Numeri / staet claerlicken tbedieden
Van eenen mensche die hout raepte tzynen ghebruucke

Upden sabahot des Heeren / Hy wiert dies ten stuucke fol. 124
Numer-15 Ter doot ghesteent / naer God des Heeren oordineren,
Zondere cesseren.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Eeuwich int herderen,
Zoo mach ick ten rechten wel druckich worden,
Dic zoo menich werf / Gods ghebodt hebbe vertorden.
Ach, hoe zallick / Gods rechtverdighe justitie
Ghenieten / ghemerckt dat het sdoots punitie
Om zulck een cleen vitie, // vul alder dolueren
Moste ghebueren?

RECHTVERDICHEYT GODS.

Al meer esser commen in trueren
Duer de zondighe humueren // groot onghemeten.
Ezeci-28 Was den inghel Luchifer / niet uutten hemel ghesmeten
Apo-12 Om een zondich ghepeyns / ten helschen afgryse // wreet?
Geni-3 Oock God / den Adam uutten ertschen paradyse // smeet
Numer-16 Duer tverbreken Gods ghebodt / noyt meerder zonde.
Levi-10 Choore / Dathan / en Abieron / de eerde verslonde.
Nadab / ende Abehu / dede oock God te nieten
Gene-19 Metten viere // Ende omdat niet en lieten
De Zodomiten haer zondighen buuterthiere // zwaer,
God liet vanden hemel reghenen / sulpher en vier // daer,
Die beesten / vruchten / ende menschen destruwerde // al,
Doen huer lant ende steden al dessenderde // smal
Judic-9 Ten helschen gronde / zoo Scriftuere den cloot // weet.
Een wyf / Abimilecht met een steen stick ter doot // smeet
Josu-7 Om zyn zondighe daet / het quam hem zoo te griefte.
Achor / om dat hy listelicken ghedaen hadde een diefte
Inden roof te Jherico / was ghesteent met zwaerheyt // doot.
Dus zullen alle zondaren / dits vry de waerheyt // bloot,
By Gods rechtverdicheyt / haer punitie verwerfven.
Ezeci-18 Want de ziele die zondicht / zeght God, zal sterfven,
Zoo dat by Ezechiel / wel mach zyn beseven // nedt.
Up dit ancleven // ledt.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Dat was inde ghescreven // wedt,

Die van Moyses / tot up Christum hadde regnatie.
Roma-10 Maer Christus commen zynde / naer Paulus aligatie,
Es dat ende / des wedts gheworden voordachtich. fol. 124vo
Dies haer stranckheyt / een ende nam warachtich.
Johan-1 Want Christus es tlam / daer Johannes of sprack // luut,
Doen hy up hem wysende / den vingher stack // uut
Zegghende: Ziet tlam Gods / wech nemende swerels zonden // nedt.
Dies en esmen niet meer onder zulck een verbonden // wedt,
Maer zyn nu ondere de wedt van gratien reene.
Roma-9 Want Israels staende / vast zondere af te scheene,
Naer de gherechticheyt des wedts / om die vulsommen,
En zyn totter gherechticheyt des wedts niet ghecommen,
Om dat se de zelve uutten gheloove niet en zochten,
Maer uut swercken verdiensten / Dies zy niet en mochten
Gherechtverdicht werden, noch oock wesen zalich,
Es ons Paulus verhalich.

Den Troosteloosen Zondare.

Vreese des sdoots rigalich
Eist herte duer stralich // als ickt overdyncke.
Ach, hoe zoude Gods rechtverdicheyt hebben myncke
An my die styncke // duer myn zondich bedryven
Als een der aermer ketyven?

Scriftuerlick Troost.

Wilt vruecht bedryven!
Want tot u beclyven // zonder eenich vertoufven,
Zallick u stichtende troosten / tot u behoufven,
Myts de hulpe myns broeders / vul der vrame,
Warachtich Bewys gheheeten by name,
En myn zuster eersame, // sGheests Inspiratie,
Die hier beede commen tot uwer recreatie. Hier commen uut Warachtich Bewys en sGheests Inspiratie
Doetse salutatie, // ende dat naert wel behooren
Zonder jeghen spooren.

Den Troosteloosen Zondare.

Ach lieve vrinden vercooren,
Ulien heetick wellecommen zondere zwichtinghe,
Hopende van u te vercryghen verlichtinghe
En troostelicke stichtinghe, // want int openbare

Bem ick bevonden den Troosteloosen Zondare,
Beancxt / benaut / duer tzondich behanghen
In een zwaer verstranghen.

WARACHTICH BEWYS, de vij^e *per*sonayghe.
Wilt niet verlanghen! fol. 125
Zulckdanighe bedwanghen // hopen wy zaen te stre*mm*en,
Indien ghy met ons ter materie wilt clemmen.
Want Christus hier co*mm*ende / dy*n* zalicheyt verheven,
Heeft zy*n* ghenade / tooghende te ke*nn*en ghegheven,
Die hy draghende es / totten zondaers natuerlick,
Levit-20 Ant vraukin in overspel bevonden besmuerlick,
Die naer de wedt / doot ghesteent hadde moeten wesen.
Maer Christus / die daer quam tot zondaers ghenesen,
Johan-8 Heeft alle die zonden / uut liefden vergheven // haer,
Zoo ons by Joha*nn*es datte staet bescreven // claer,
Zegghende: Gaet henen / en zondicht niet meere // da*n*.
Voor alle zondaren / een troostelicke leere, // man;
Naer de wedt en was hy se niet co*n*damnerende.
Schelycxs es hy alle zondaers oock presenterende
Zyn barmhertighe ghenade / grootelicxs ten trooste,
Int weste ende ooste.

SGHEESTS INSPIRATIE, de viij^e *per*sonayghe.
Nempt dit vry ten propoos:e:
Mat-26 Gods barmherticheyt / es den zondaers ee*n* overvlietere.
Luce-24 Want hoe mindelick vergaf Christus / sente Pietere,
Die hem driemael was loochende by expresse.
Luce-7 Den schaker ter rechter handt / quaet van excesse;
Oock de zondaresse // Maria Macchdaleene,
Luce-19 Die zondelick gheleeft hadde openbaer onreene;
Luce-18 Matheus / Zachseus / myts oock den pubblicaen
Barmhertelick heeft hyse in gratien ontfaen,
Ende alle die af staen // van hare zonden pertich.
Want God es zoo ghenadich ende barmhertich,
Dat zy*n* milde gratie / zyn recht es gaende te booven,
Wel werdich te looven.

---

vs. 358: hs. str*m*men
vs. 362: In het hs. ontbreekt *hy*. Zie de Aant. bij dit vs.
vs. 370: hs. co*n*damnernde

SCHRIFTUERLICK TROOST.

Dat machmen claer bescooven,
Daer hy zelve zeght / Eist dat hy die leeft in godloosheyt
Hem zelven es af keerende van zyne boosheyt
Ezeci-18 En rechtverdicheyt doet / zoo zal hy verwerfven
Ezeci-33 Dat eeuwich leven / ende dies niet sterfven,
Maer zyn overtreden / vergheven zonder vermyncken,
Die niet willende ghedyncken. fol. 125vo

WARACHTICH BEWYS.

Latet u in zyncken
tWarachtich bewys / om dit wel te proberene,
Hoe dat God den Heere dreechde te razerene
Jona-3 De groot stadt Ninive / daer hy doen zant // goet
Den prophete Jonas / zynen predicant // vroet.
Als de Niniviten datte hebben ghehoort / claer,
Zy deden penitentie / recht te voort // daer.
Doen spaerdese de Heere / uut ghehertigher gronden
Verghevende haer zonden.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Soude God noch ten stonden
Zoo ghenadich zyn / up de zondaren onreene?
Ick duchte neene!

SGHEESTS INSPIRATIE.

Poocht zulcxs niet te breene! 400
Johan-3 Want hy es de waerheyt / ende niet lueghenachtich,
Zoo hy zelve es zegghende / duer Johannes voordachtich.
Ende oock tzelve Paulus reyn verclaert // heeft
Dat hy zynen eenighen Zoone niet ghespaert // heeft,
Roma-8 Maer voor ons allen ghegheven / zonder vermynck // iet.
Hoe en zoude hy ons met hem dan / alle dynck // niet
Ghegheven hebben / Zondere twyffelen ja // hy,
Johan-3 Up dat die in hem ghelooft / niet en verga // vry,
Maer hebben mach dat eeuwich leven exellent,
Inder eeuwicheyt bekent.

RECHTVERDICHEYT GODS.

Ick en bems niet content

Al hier present // in zulcker woorden ontgorden!
Of ten ware dat zy de wedt niet over torden,
Want elcken mensche / es die te houdene verbonden // vast.
Ja vermalendyt es hy / ten eeuwighe stonden // gast,
Die niet en doet al wat in tbouck des wedts verheven
Staet ghescreven!

Hier gaet Rechtverdicheyt ende Barmhertigheyt bede binnen.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Verlaet zulck ancleven!
Want den tyt vervult zynde/ zandt God ten dien motyve
Gala-4 Synen eenighen Zoone / ghebooren vanden Wyve, fol. 126
En onder de wedt ghedaen / up dat hy, zonder vermyden,
Die onder de wedt waren / verlossende zoude bevryden.
Want niemant en wordt rechtverdich / dits te bemercken,
Duer de wedt / met oock alle hare ghewercken.
Gala-3 Maer Christus / heeft ons / tonser verblydinghe // claer,
Verlost van des wedts vermalendydinghe // zwaer,
Doen hy voor ons allen / alleene vermalendyt // was,
Alzoo ons Paulus / es stellende het belydt // ras.
Wat mach tot zwaermoedicheyt / dy beweghen // nu?
Roma-8 Es God voor u / wye mach danne iet jeghen // u?
Christus es mensche worden / naer Paulus betemen,
Up dat hy duer die doot / de macht zoude nemen
Die des doots ghewelt hadde / dats den vyandt der hellen,
Hebr-2 Up dat hyse verlossen zoude / met jonstich versnellen,
Die overmyts vreese / des doots / waren onwyselick
Verbonden / der slavernien / des wedts afgryselick,
Up dat hy barmherticheyt / met een nerstich pooghen
Over al zoude tooghen.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Noch es my voor ooghen
Zynde onghetroost / ende noch blyvende ghequelt // hier,
Want duer Moyses / heeft God de wedt ghestelt // fier,
Zoo ick verstaen can / voor alle dese lieden
Het rechte bedieden.

WARACHTICH BEWIJS.

Johan-1 Duer Christum zietmen gheschieden
De ghenade / waer uut ghy zalich zyt principalich;

Want duer de wedt / zoo ons Paulus es verhalich,
Ephe-2 En compt niet dan kennesse der zonden alleene
Roma-3 Voor elcken ghemeene.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Ach, wat treckick best te beene?
Want vreese in my / jeghen der hopen heeschs // stuuent.
Dies weet ick / datter niet goets in myn vleeschs // vuendt,
Maer moet verdompt zyn / om Adams mesdaet // quaet,
Ende oock myn zondighe wercken / tonreyne obstinaet // zaet,
Duer wyen / Gods gherechticheyt / naer ware sommenesse,
Staet tmynder onvrommenesse.

sGHEESTS INSPIRATIE.

Soo de verdommenesse fol. 126v°
Duer eens menschen zonde quam / ter grooter onvreden,
Zoo es over alle menschen / hier ter werelt beneden,
Roma-5 Duer Christus gherechticheyt, nedt ende ydoone,
De rechtverdichmakinghe / over elcken persoone,
Des levens ghecommen / generalick over // al,
Die omme repareren Adams pover // val,
Ghestorfven es / voor alle bezwaerde zondaren.
Daeromme en zullense nu / naer Paulus verclaren,
Niet meer vreesen / duer eenighe zware bedwanghen;
Roma-8 Want zy gheen dienstachtighen gheest hebben ontfanghen,
Maer den gheest der vercooren kinderen puere,
Duer wyen zy roupen : Abba vadere, talder huere.
Want zy Gode verzoent zyn / duer zyns Soons doot // bloot,
En werden nu veel meer zalich / duer zyn leven minjoot // groot.
Roma-3 Want zyne barmherticheyt /die es onnommelick // ziet,
Zoo datter nu niet en es / dat mackt verdommelick // iet
Inden gheenen die in Christo Jhesu zyn eerwerdich,
Roma-5 Die den zondaren om niet es makende rechtverdich,
Up dat de ghenade / eeuwich zonder cesseren
Totten leven zoude regneren.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Sulckdanich docheren
Es emmer voor my wel te hoorene zeer troostelick,
Maer mynen zin die cleeft tallen tyden propoostelick

Up Gods rechtverdicheyt / diet al zal punieren.
Dies als hoorick scriftelicken troost alegieren,
Smakende mynder herten / als goede conserfven // zoet,
Ghemerckt die naer tvleeschs leeft emmers sterfven // moet,
Ditte verwerfven // doet / de vreese die vul roys // es,
En bem duert vernoys // wes.

Warachtich Bewys.

God sprack eens tot Moyses
Exo-33 Of hy zegghen wilde / Myn doen en werdt u niet schadich;
Die ick ghenadich bem / die bem ick ghenadich,
Psal-85 En die ick ontfaerme / ontfaerme ick barmhertich.
Dus Gods ghenade / en es zyne rechtverdicheyt niet smertich,
Want hy vertoocht / die zelve / met herten liberalich
Die hy wil maken zalich.

sGeests Inspiratie.

fol. 127

Dies en weest niet dwalich,
Maer hopt altyts up den Heere / tot u verzoeten // fier,
Psal-85 En merckt fyguere / hoe malcanderen ghemoeten // hier
Psal-65 De Barmhertichcyt / en Waerheyt / tot uwen sussene,
Oock Rechtverdicheyt en Vrede / pooghen te cussene
Malcanderen / ende dat in teekene van payse,
Zoo ons den psalmiste stelt / als sduechts bekoutere
In zynen zoutere.

Den eersten tooch

Hier zalmen tooghen de Barmhertichcyt ende de Waerheyt myts Rechtverdicheyt ende Vrede, vier jonghe dochteren, de welcke elcanderen voor by gaende zullen malcanderen cussen ende elck anderen nemende byder handt.

Den Troosteloosen Zondare.

Eens deels te stoutere
Zoo ghevoelick myn zelven / verstaende hier ghefigurert
Dat de rechtverdicheyt / nu payselick es gheacordert
Metter barmhertichcyt / van God dHeere almachtich.
Maer nochtans / als zien ick datte warachtich,

In de tooch staat Rechtverdicheyt afgekort met -z.

Hoe zoude my, die bem vul van zondighe dolueren,
Gods barmhertichcyt oock mueghen ghebueren?
Want ick kenne my zelven, lasen / met ghestadicheyt
Vul der zonden mesdadicheyt.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Uut puere ghenadicheyt,
Duert gheloove in Christo / niet uut swedts // wercken, 500
Roma-3 Waer in ghy maer en mueght der zonden quets // mercken.
Want mochte de gherechticheyt / duer de wedt zyn verworfven,
Galat-2 Zoo ware Christus / zeght Paulus / te vergheefts ghestorfven.
Ende waerder oock eenen wedt zoo crachtich ghegheven
Gala-3 Die levendich conste maken / zoot staet ghescreven,
Zoo quame de gherechticheyt / vander wedt ghesprooten.
Maer de Scrift hevet al onder de zonde beslooten,
Gala-4 Up dat de beloofte / duert gheloove / an Christo quame;
Als kinderen Gods / met Christus zynde eerfghename
Int rycke der hemelen / duer tgheloove noyalich
tWelcke maeckt zalich. fol. 127vo

WARACHTICH BEWYS.

Het fondament principalich
Es tgheloove / dat den mensche tzyne gheriefde // sterckt
Als datte crachtich duer vierighe liefde // werckt,
Zoo ons Jacobus, scryvende, de waerheyt bloot // stelt.
Want tgheloove zonder wercken / men over al doot // telt,
Ghelyck dat een lichgame doot es zonder den gheest
Bin swerels foreest.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Altoos, laest ende eest,
Zoo blyvick bevreest, // ende dat inwendich van binnen
Met onghetrooste zinnen.

SGEESTS INSPIRATIE.

Tot sverstants ghewinnen
Zullen wy u noch / tooghen, zondere verlaten,
Een troostelicke fyguere / tot uwen baten.

---

vs. 509: voor *Christo* staat de afkorting xpo

Dies staet over een zyde / en wilt zonder verflauwen
De fyguere schauwen.

Den tweeden tooch

Hier zalmen tooghen Christus als een schepherdere met macke ende male, hebbende een schaep ofte lam up zyne schouderen, tzelve draghende.

sGheests Inspiratie.

Een goet herder vul trauwen
Johan-10 Es Christus voor u / naer Johannes beleeden.
Ick zal, zeyt God / myne schapen zelve weeden.
tStaet zoo ghescreven inder propheten boucken:
Ezesi-34 Dat verlooren was wille ick wedere zoucken,
Dat verworpen was / wille ick wedere brynghen,
Dat ghebrooken es willick heelen voor alle dynghen,
Ende dat cranck es / willick ganselick ghenesen,
Zeght de Heere ghepresen.

Den Troosteloosen Zondare.

Wat verstaen ick by desen,
Ick aerem zondaer verknesen // ten trooste algaders?
Zeght als wyse beraders.

Scriftuerlick Troost.

Hut den schoot zyns Vaders
Psal-18 Es Christus ghedessendert / hier ter werelt beneden, fol. 128
Nyghende den hemele / zeght David met zeden,
Luce-2 Duer den Helighen Gheest / in een maghet vercooren.
Psal-19 Ende naer verloopen tyt / uut haer ghebooren,
Ende dat alleene by Goddelicker misterie.
Ende heeft inde werelt / met grooter myzerie,
Het verlooren schaepkin / tmeinschelick gheslachte,
Zouckende ghevonden / dwelcke hy doen brachte
Psal-19 Ter rechter coeye / Daeromme David zeght // fier:
Ick hebbe ghedoolt als een schaep / Heere, zouckt u knecht // hier.
Dit wel over lecht // schier / in tverstants memoorie,
tWert u een gloorie.

---

vs. 534: hs. berades

WARACHTICH BEWYS.

Naer tScrifs histoorie
Johan-10 Desen goeden herdere / Christus ghebenedyt // vroet,
Heeft alzoo ghezocht / ende dat in alder tyt // goet
tMenschelick gheslachte / zyn verstroyde cudde,
Zyne ziele daer vooren stellende in beschudde,
Met woorden / ende wercken / jeghen den verslindere,
1 Petr-5 Den helschen wulf / ende leu / die met hindere
Altoos es zouckende / wyen hy mach vernielen,
Daer Christus woorden en wercken altyts jeghen vielen,
Mathe-11 Die alle beladen menschen / zoo Matheus alegiert,
Tot hem roupt / ende oock mede comunikiert,
Zouckende by dien / den aermen verlooren zondare
Als schaep int openbare.

SGHEESTS INSPIRATIE.

Dats claer ende ware;
Want doen Christus / den goeden herdere warachtich,
Met grooter nersticheyt / wys ende voordachtich,
Het verlooren schaepkin ghezocht hadde, zeer smertich
In moyte ende aerbeyt / de jaren driendertich,
Ghevonden hebbende / wast up zyn schouders legghende,
Commende was hy tot zyn vrinden en ghebueren, zegghende:
Verblyt u alle met my / en dat uut jonstigher gronden,
Ick hebt verlooren schaep vonden.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Dit zelve oorconden
Es doens ghedaen / an alle het hemelsche ghezinne,
Het welcke hem meer es verblydende hier inne fol. 128v°
Als een zondare / hem bekeert als een experdighe,
Dant doet van neghentneghentich rechtverdighe
Luce-15 Die noyt gheene penitentie / en behoufden.
Dus ghetroost zynde / weest niet meer den bedroufden,
Maer gheloovende betraut / buuten allen verzeere,
In God dynen Heere.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Maer naer dynder leere

vs. 566: *schaep*, de *e* staat er in het hs. boven geschreven.

Om ten desen keere // schuwen alle onghevals // zwaer,
Dat Christus / tverlooren schaep hadde up den hals // daer,
Was datte ghenouch / den aermen zondare ten trooste
Int weste ende ooste?

WARACHTICH BEWYS.

Neent, maer ten propooste
Merckt noch een fyguere / met rypen verstande
Tot dynen ghehande.

Den derden tooch — Hier zalmen tooghen Christus, met zynen cruuse gheladen gaende, ende diversche Jooden hem ghebonden leedende al treckende by de coorden.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Ach vrinden valjande,
Van uwen goeden bewyse / moet ick ulien bedancken,
Want hier duere doet ghy myne droufheyt vercrancken,
Als die mestroosticheyt uut my cont confuus // jaghen,
Duer dat ick hier ghezien hebbe Jhesus zyn cruus // draghen
In zwaerder pynen / en met grooten doluere
Als troost ter cuere.

WARACHTICH BEWYS.

Dats de meeninghe puere.
Want de rechte fyguere / es ditte vry alleene
Luce-15 Van het schaep draghen / over al int ghemeene,
Dwelcke hy oock met blytschepen ghedreghen // heeft,
Waer duere hy u van alle zonden ontsleghen // heeft,
Johan-19 Als het verlooren schaepkin / quaet, vul van eerghe,
Daer hy anne gheoffert wiert / ten Calvarien berghe.
Esai-53 Want alzoo ons Esayas / wel es verhalende: fol. 129
Wy ghynghen alle ghelycke schapen dwalende,
1 Petr-2 Maer Christus / ons ten rechten weghe bereyde,
Doen hy alle ons onrechtverdichede / up hem leyde
Tot eenen troost / voor den zondaren menichfout
En datte zeer stout.

sGHEESTS INSPIRATIE.

Hy heeft zelve ant hout

Onze zonden gheoffert / en dat in zyn lichgame,
Up dat wy, de zonden ghestorfven zynde altsame,
Der rechtverdicheyt zouden leven / naer desen, 600
1 Petr-2 Duer wyens wonden wy alle zyn ghenesen.
Want ghy als een doolende schaepkin uutten weghen,
Mueght u nu bekeeren / ende datte ter deghen,
Totten herder / ende bisscop / dynder zielen vredich
Wel ende ghezedich.

Den Troosteloosen Zondare.

Dynder daden onledich
Te mywaerts bestedich, // o troostelicke monden,
Bedancke ick u ghehertich / ten desen stonden.
Want dinwendighe gronden // condy duer wonden,
Zoo dat ick hebbe bevonden // troost en consolatie.
Dies ghy, Scriftuerlick Troost / en sGheests Inspiratie
Myts Warachtich Bewys / wyen gheschie veel // prys,
Van ulieden hebbick ghehoort, mondelinghe keel // wys,
Veel schoone materien / ick bems my vermetelick.
Maer ulien biddick / duer dat ick bem verghetelick,
Dat u zoude beliefven / als vrinden vul trauwen,
Dat ick speelwys iet zoude mueghen anschauwen
Ter materie dienende / als vooren begonnen.
Wilt my doch dat jonnen.

Scriftuerlick Troost.

Naer ons beste connen
Zal u dat ghebueren, zonder eenighe fraudighe strypen,
Up dat ghy tverstant / van als mueght gaen begrypen.
Dies de zinnelickheyt wilt vernypen // hoort naer de masse,
Het es evangelie / zeer wel commende te passe.
Dies over een zyde gaet / met een nerstich pooghen // nu, fol. 129vo
tWert een troostelicke fyguere speelwys te tooghen // u.

PAUSA

Den Verlooren Zoone, de ix^{e} personayghe.

Ach vlieghende gheest, wat zallick beghinnen?

vs. 614: hs. marterien
vs. 620: hs. frandighe

Myn zinnen // staen groene / ter vruecht gheneghen,
Den Quaden Wille / ract my int herte binnen
Te volghene de zinnelickheyt / zoo jonghers pleghen.
Ende dit bemerckende, hebbick oversleghen
Het ryckdom myns vaders / niet om sommeren,
Dies my deel der goedinghen ware goet vercreghen,
Zoude ick metter werelt gaen tryompheren
En wel accoorderen.

Ick vreese ten fyne / voor zeer lettere hinders.
Kinders // zoo en zyn wy maer twee in ghetale;
Ick bem de joncxste / daer en es niet minders,
Ter wellust gheneghen / bevryt alder quale;
En myn vadere es de ryckste int generale
Die hier ontrent es / in alle zyn ghenerren;
Dus vercreghe ick myne goedinghen alletemale,
Zoo mochtick leven bevryt van iemants derren
Naer zins begherren.

Sinnelick Ingheven, zinnekin.

Dat zyn juuste de afferren
De alder beste die ghy zout mueghen bedyncken!
Ghebruuckt dyne jonckheyt / zondere vermyncken
Eer dat u de virtuuten dyns levens verflauwen.
Ghebruuckt schoone vrauwen!

Quaden Wille, zinnekin.

Ja ja, vreest gheen benauwen!
Ghy en mueght niet caveren duer eenighe zake,
Ghy zyt een jonghelinck / zeer wel ter sprake,
Lustich int anscauwen / ick moet onvertraghelick
U zyn ghewaghelick.

Sinnelick Ingheven.

Met allen behaghelick,
Want ghy schynt ghesneden zynde, recht als de staute,
Uut eenen haute.

Quaden Wille.

Ja ghy, zondere faute! fol. 130

Gheen voetsele der natueren / en es uut u verdreven,
Maer gratiues beseven.

SINNELICK INGHEVEN.

Dus sebyt, zonder begheven,
Gaet, heest dynen vadere / porchie ende deel // ghy
Dynder goeden gheheel // vry.

QUADEN WILLE.

Doet als liefste dreel // my.
Ende als ghyt hebt / wert wel / of met ghescille, // gaet,
Volcht u zinnelick ingheven / en dynen wille // quaet.
Zoo blyft ghy eenen prince / tot allen termyne
Los uut pyne.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Recht eist dat elck metten zyne
Tryomphert in vruechden / zonder iemants vraghen,
In zyn jonghe daghen!

SINNELICK INGHEVEN.

Dats een recht ghewaghen!
Dus gaet voort int propoost van uwen motyve
Tot dynen beclyve.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Dat ick ghestadich blyve
Ten mynen heessche / es een reden zonderlynghen;
Want dyversche poynten / my daer toe dwynghen.
Ten eerst, alzoo ghylieden zecht vry van abuuse,
Ick bem een jonghelynck van zeer goeden huuse;
Dies en betamet niet / dat ick, jonghe spruute,
Dus zoude blyven gaen / met tbuesekin uute.
Want tgheldt / doet corayghe ende moet // rysen
Zoo ghylieden tween / my dat cundt vroet // wysen.
Dus, als zoude den ondanck / myns vaders groot // zyn,
Van ghelde willick niet bloot // zyn.

QUADEN WILLE.

Laet datte texploot // zyn,

Zoo muechdy vercryghen / tot uwen vermeere
Reverentie en eere.

SINNELICK INGHEVEN.

Ja ghy, tot allen keere,
Eedelheyt / corayghe / wysheyt ende macht // groot. fol. 130vo
Buuten alle veracht // stoot.

QUADEN WILLE.

Syt wyselicken bedacht // bloot!
Gaet vry metter zake duere / naer onsen betyghe,
Achtes niet een fyghe!

DEN VERLOOREN ZOONE.

Den raet die ick ghecryghe
Van uliederen beeden / es vry het poynt byzondere
Dat ick porcye en deel heessche / als fray vermondere,
Van booven tot ondere // van alle myn goet en have
Ten eersten begave.

SINNELICK INGHEVEN.

Soo en blyfdy gheen slave,
Maer werdt een prince gheacht luude ende stille
Buuten allen gheschille.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Oorlof dan, ghy Quaden Wille
Ende Zinnelick Ingheven zeer fray in u manieren,
Eer dat ick slapen gaen / ick wil u sertifieren,
Zoo zallick naer ulieder advys / my zeer snel // spoen
Om my uut ghequel // hoen. Den Verlooren Zoone wech gaende

QUADEN WILLE.

Soo zuldy zeer wel // doen,
Ende lyber wesen / duer zulcke subtyle corayghe,
Van alle quellayghe.

SINNELICK INGHEVEN.

Ey valsche personayghe!

vs. 682: hs. uliederen

Wat maeckt ghy al wonders ter eertscher landauwen
Duer u quaet brauwen.

QUADEN WILLE.

Soo doedy oock, in trauwen!
Want duer u Zinnelick Ingheven / te water te lande,
Compter veele in schande.

SINNELICK INGHEVEN.

Ilo! nu hebben wy byden bande
tVoester kindt / daer Lucas of scryft met wysen ingiene
Capittele vichtiene.

QUADEN WILLE.

Daer an werdt vry te ziene fo. 131
Wat stick vueghels dat wy zyn in alle onsen doene
Met claeren bevroene!

SINNELICK INGHEVEN.

Dat zalt in corten saysoene!
Want ick, Zinnelick Ingheven / naer myn oude treken,
Zal hem ter lucxsuerien / zoo vierich ontsteken,
Dat hier ter eerden / binnen swerels bedycken
Niet werdt zyns ghelycken.

QUADEN WILLE.

En ick zonder bezwycken
Zal hem duer quaden wille / gaen stellen te bancke,
Hem zoo doen begheven / overvloedich ten drancke,
Dat hy hem dryncken zal / voor minste ende meeste
Als onredelicke beeste.

SINNELICK INGHEVEN.

Dats u doen ten keeste!
Want doen nu Noee / den wyngaert hadde gheplant,
En des wyngaerts cracht / hebbende gheen verstant,
Deet ghy hem droncke dryncken / Dies, zooment vertreckt, // ras
Van zyn zoone begheckt // was.

QUADEN WILLE.

En ghy hebt verweckt // tcas

Der lucxsurien / zoo groot hier ter eertscher stede // vroo,
Dat Lodt met beede zyne dochteren mesdede // snoo.
Ende Davidt met Bersabe / ter grooter onvramen,
Ghy mochtes u wel schamen!

SINNELICK INGHEVEN.

Duer sdronckscaps blamen
Deet ghy dat Olofernus stout, slapende onbewacht,
In zyn bloet was versmacht.

QUADEN WILLE.

En duer slucxsurien cracht
Deet ghy dat alle het Zodomytsche rycke
Verghinck tot slycke.

SINNELICK INGHEVEN.

Dats waer ende autentycke;
Dies ghemerck dan / dat wy in tyden voorleden
Alle dese schoone feyten / hebben doen besteden.
Hoe veel te bedt / zullen wy dit jonghelynck bedeghen fol. 131vo
Stellen te wandelen / boose doolende weghen
Naert ende pleghen / als schynende heel verdooft
En van zinnen berooft!

QUADEN WILLE.

Ja, myts dat hy ons raet ghelooft,
Hy en zalt ons ontgaen / nochte oock ontryden
Ten gheenen tyden.

SINNELICK INGHEVEN.

Dats een waer belyden,
Want in toecommende tyden // naken hem dolueren
Zwaer int betrueren.

QUADEN WILLE.

tGoet dat hem zal ghebueren,
Werdt de rechte cause / dat hy in zyn doen beseven
Grootelicxs zal sneven.

SINNELICK INGHEVEN.

Duer myn zinnelick ingheven

Zallick hem zoo betoveren / en in snootheyt stuwen,
Elcken mochts hem gruwen.

QUADEN WILLE.

Myts quaden wille / zonder schuwen
Zoo zal hy menighe zonde / te meer anthieren
Tallen quartieren.

SINNELICK INGHEVEN.

Ja, als maechden scoffieren,
Bordeelen verzoucken / slaen, hauwen ende steken,
Met al meer ghebreken!

QUADEN WILLE.

Over al vylonie spreken,
Ja vloucken ende zwerren / by God boove*n* al regent,
Al doolende blendt!

SINNELICK INGHEVEN.

Nu laet wachten den endt,
Up dat wy mueghen zien / zyn stuupen ende nyghen
Eer hy zyn goet zal cryghen.

QUADEN WILLE.

Nu duucken ende zwyghen!
En laet hooren / zyn listelick verclaren // al;
Hy es zot dier of roert / hy en weet hoet varen // zal.

PAUSA

DEN VERLOOREN ZOONE. fol. 132

Behoor ick niet, jonck herte coragues van moede,
Metten eedelen bloede // fray te converserene?
Ja ick vry / haddick tghebruucken van mynen goede!
Maer neen ick niet / dits cause om te dolerene.
My*n* ghebreck zallick dies pooghen te declarerene
An my*n* vader / die hier compt / zoot my es gheraden,
Want ick wil my stellen / te triompherene
Vruecht te tracterene // in alle myne daden
Wyent mach beschaden.

Den vader groetende. Totten vadere sprekende

De Goddelicke ghenaden
Die staen u in staden, // lieve vadere ydoone,
Voor een groeten te loone.

DEN VADERE, de x^e personayghe.

Den God ten hoochsten troone
Die gheve u lanck leven kindt / zonder turbatie,
Myns bloets generatie.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Vader, by uwer gratie,
Een woordt wilt hooren van dyn kindt, zonder tonberrene
Of dies iet te werrene.

DEN VADERE.

Ja ick, kindt, zeer gherrene;
Verclaert u begherte stout / als donghestoorde
In goeden accoorde.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Vadere, met corten woorde:
Gheeft my myn porchye vanden goede cleene ende // groot
My verstorfven zynde / van zulck een bekende // doot
Als ghy zelve weet / Zoo slaeckt ghy nu ter hueren
Alle myn dolueren.

DEN VADERE.

Porchie en deel moet u ghebueren,
Daer en bemick niet jeghen in gheender manieren,
Condyt wel regieren.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Laet my myn goet anthieren,
Vruecht doen multiplieren / zoo werdick verheven // gay.
Bem ick niet een jonghe spruute becleven // fray, fol. 132vo
Nedt booven screven // way / van alle mynen doene
Stout ende coene?

DEN VADERE.

Soone, al staen de blomkins groene,

Ghy zietse by tyde des jaers / wel anders verkeeren!
Dies verzint / eer dat ghy beghint / wilt wysheyt leeren!
Als zydy een jonckman van eeren // vry allen ghebreken,
Beraedt wyselick u zelven / doet naer myn spreken.
Veel goets es den jonghen / een oorspronck van plaghen!
Dinck om u oude daghen!

DEN VERLOOREN ZOONE.

Wat willick veel vraghen
Om tyt die commen zal / zeer cleene van pryse?
Meer goets dan tyt / scryvick, vader, voor devyse!
tSchaep werdt vanden yse / hebbick tgoet dat expert // es
En van my beghert // es.

DEN VADERE.

Maer als tgoet vertert // es,
Wye zoo zal u danne het lyf gaen sustineren
En u haveren?

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ick en mach niet caveren.
Dus vader, wilt cesseren // dees woorden te zayene
En temywaerts te drayene.

DEN VADERE.

Soone, zydy niet te payene?
Zoo eist wel recht / dat ick u alhier ter steden
Stelle te vreden.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Dats tslodt vande reden.
Als ick myn goet ghecryghe / dees woorden verzint,
Ick en vreese niet en twint!

DEN VADERE.

Ach myn lieve kint,
Eer dat ghy beghint // overdynck doch alle zaken!
Ende wilt dopynie / van dynen heessche slaken,

---

vs. 786: De *e* van *temywaerts* is onduidelijk. Misschien staat er *tmywaerts*.

Want het deel dyns goets / wert uwe ruwyne
Ten laetsten fyne. fol. 133

DEN VERLOOREN ZOONE.

Vader, hoe muechdy de pyne
Dat ghy zoo veel argumenten zyt uuttende?
Dincket u onrecht / of zeer quaelcke sluutende
Dat ick heessche myn substantie onvercleent
Die my God heeft verleent?

DEN VADERE.

Ach lasen, zoone, neent.
Maer cleene es uwe wysheyt / naer myne verstanden,
Om zulcxs te hebben in handen!

DEN VERLOOREN ZOONE.

Vadere, gheene schanden
En zulder nemmer meer commen tot uwen laste 800
Over myns persoons / dat beloove ick u vaste.
Dus ent u paste / ghevet myne zonder opstakele,
Daer en diendt niet meer eenich ghekakele
Ofte veel woorden / als van volcxkin beroyt,
Te vergheefs gestroyt.

DEN VADERE.

Ach met drucke besproyt
En tranen duer doyt // vindick my therte beladen.
O lieve kindt / dits tavys van eenighe quaden;
Die u ditte raden // es wel te bemerckene.
Ick trecke naer huus / omme met versterckene
Alleenelicken dynen heeschs te vulcommen. Den vadere weech gaende
Vertouft een weynich / zonder u meer berommen.
U goet zal u ghewerden / Wiste elcken zyn paert
By een vergaert.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Hey da / dan nemick de vaert
Alle vruecht anthieren / in vrimden regioene!
Hey da da / jonck herte / wat staet my al te doene!
Wye werter nu zoo coene // die my can ghederren?

Metter werelt willick my zelven gaen ghenerren,
En vroylick terren / met menighe schoone herte,
Vry van alder smerte!

Den Vader uutcommende met een buers oft zacxkin met ghelde.

DEN VADERE, uutcommende.

Ach tzwaermoedicheyts perte
Doet dat ick terte // in grooter pynen corosyvich.
Het scheen myns zoons zal my noch maken aflyvich,
Want van nu ketyvich // zoo beghinnick verdwynen.
Ick comme hier gheladen / met alle den zynen,
tGroufve metten fynen, // buuten allen gheschille,
tWelck hy begherdt heeft / by toedoen van Quaden Wille
Ende Zinnelick Ingheven / dat duer den vermane
My cost menighen trane.

fol. 133vo

TOTTEN VERLOOREN ZOONE.

Den Vadere hem kerende tot zynen zoone.

Nu, ghy die poocht te gane
Van my zoo ick wane // doende als de onvroede,
Staet zoo hebbick ghemaeckt / van alle mynen goede,
En tot voorspoede // compt dit voor part en deel // dyn.
Anverdet, myn kindt / Menich schoon juweel // fyn
Es daerinne beslooten / lastelick te sommeren.
Schuut doch quaet gheselscap / die u mochten tromperen.
Dits myn recomanderen // tuwaerts avyselick,
En regiert u wyselick.

Hem ghevende de buerse oft zacxkin.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Liefve vadere pryselick,
Weest u dies niet knyselick, // maer zyt vruecht oorboorlick.
My zelven zallick beleeden / ten besten behoorlick,
Want tot gheene ongheregheltheyt / en bem ick ghewuene.
Adieu, vaderlicke stuene!

Den Verlooren Zoone wech gaende.

DEN VADERE.

Adieu, mynen zuene!
Ghy zyt de guene // die van my zynen oorspronck // heeft,
Maer my es hertelick leedt / dat ghy van my dus jonck // sneeft.

Den Vadere binnen gaende.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Hey da / dit gheldekin / den moet zeer clouck // gheeft!

vs. 835: hs. davyselick
In de aanwijzing bij vs. 840 ontbreekt *Zoone*.

Dies der vruechden vonck // cleeft / up my alleene.
Hey da da / de werelt / die valt voor my te cleene
Om solaes te verbreene // ende vruecht tontdeckene!
Dies willick my nu pooghen / te gaen vertreckene
Verre uutten lande / in vrimde contreye // lustich,
Naer mynen wille / en zinnelicken greye // dustich.

QUADEN WILLE, uutcommende.
Au! Zinnelick Ingheven!

SINNELICK INGHEVEN.
Wat zeght dys, Quaden Wille?

QUADEN WILLE.
Ja, wildy niet ter loere?

SINNELICK INGHEVEN, fol. 134
Ick comme ten tornoye.

QUADEN WILLE.
Wat hebdy nieus beseven?

SINNELICK INGHEVEN.
Al goet! Secreet en stille!

QUADEN WILLE.
Au! Zinnelick Ingheven!

SINNELICK INGHEVEN.
Wat zegdys, Quaden Wille?

QUADEN WILLE.
Waer es den jonghen verheven?

SINNELICK INGHEVEN.
Dien es vry van ghescille!

QUADEN WILLE.
Heeft hy de buerse byden snoere?

SINNELICK INGHEVEN.
Hy heeft de heele proye!

QUADEN WILLE.

Au! Zinnelick Ingheven!

SINNELICK INGHEVEN.

Wat zegdys, Quaden Wille?

QUADEN WILLE.

Ja, wildy niet ter loere?

SINNELICK INGHEVEN.

Ick comme ten tornoye,
Licht als eenighe vloye.

QUADEN WILLE.

Naer datte ghespeelt es schoye
Met de vulle coye // als jonghen valjande,
Wy moeten hem volghen tot binden lande,
Daer hy nu ghereyst es / want wel ende propys
Zoo diendt hem advys.

SINNELICK INGHEVEN.

Dats een zeker bewys
Hoe hy hem best zal mueghen gaen gouverneren,
En zyn vleeschs tracteren.

QUADEN WILLE.

Dats een waer docheren,
Up dat hy hier naermaels / duer onse jonste,
Bezitte der hellen wonste.

SINNELICK INGHEVEN.

Wy weten de conste!
Vulmaeckter gheene / waren noyt ter werelt ghebooren
In tyden hier te vooren. fol. 134vo

QUADEN WILLE.

Dats waer en ghezwooren.
Noch oock niet commen en zullen / in tyden naer desen,
Zoo fraey int wesen.

SINNELICK INGHEVEN.

Als vrindt uutghelesen
Zallick hem vleesschelick / gaen steken, onmanierich,
Ter lucxsurien vierich.

QUADEN WILLE.

En ick werde hem stierich
Met quaden wille / ter dronckscap, als de snelle,
Duer mynen upstelle.

SINNELICK INGHEVEN.

Ten helschen ghequelle
Zoo moet zeer zaen / desen dommen jonghen
Commen ghespronghen.

QUADEN WILLE.

Ja hy, lyber en onbedwonghen
Van vrinden ende maghen / dit zyn zaken die nypen,
Wy zullen begrypen.

SINNELICK INGHEVEN.

Recht alzoo wy pypen
Zal hy moeten dansen / wel tonsen ghehande,
Tot zynder schande.

QUADEN WILLE.

Den roof es buuten lande!
Vreest u niet van brande // ofte eenich bejeghen,
Zyn goet es vercreghen.

SINNELICK INGHEVEN.

Dies zyn wy bedeghen,
Want dat wert cause / en oorspronck int ghemeene
Van veel zonden onreene.

QUADEN WILLE.

Dat werdet poynt alleene;
Want duer mynen verbreene // vul quade fuucken
Zal hy thelschs vier ghebruucken.

vs. 884: hs. poyt

SINNELICK INGHEVEN.

Hy en cant niet ontduucken
Duer de zinnelicke stuucken // ende valsche laghen
Daer mede icken zal plaghen. fol. 135

QUADEN WILLE.

Paeys! want onse daghen
En zyn noch niet alle / ten avende ghecommen.
De menighe mochte hooren / onsliedere berommen,
Zy zoudent veel min achten / dan vorte fyghen,
De walghe daer af cryghen.

SINNELICK INGHEVEN.

Nu dan, doen ende zwyghen!
Daer vindick de besten raet / zoo icxs bem verstaende,
Zoo ick oyt waende. Den Verlooren Zoone uutcommende.

QUADEN WILLE.

Sus! hy compt hier gaende
Als den wel ghedaende // jonghelinck, groot van pryse,
Nedt ende propyse.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ach spruutende keest jolyse
Uut den jonghen ryse // wel staende ter streken,
Kiest nu zinnelick / uwen wille / vry onbezweken.
Niet en mach u ghebreken // in alle u bedryven.
Ach lustich vleeschs / om u alleene te gheryven
En zallick niet ketyven // ofte vreckelick sparen, 900
Maer gheldt ende goet stellen om u welvaren,
Vry zondere bezwaren, // openbaerlick te pande.
Bet varick int watere / dan gheplaecht met brande!
Tot dynen ghehande // gaenick vernemen bin tquartier // hier
Naer een gratilick dier // fier.

SINNELICK INGHEVEN.

Ach eedel balsemier, // tvier
Der liefden butertier // schier / maeckt groote smerte.
Dies werret uutter herte.

QUADEN WILLE.

Ja bevryt alder perte;
Of anders haest zalt verterren in onvroet // moet
Dyn hertebloet // zoet.

DEN VERLOOREN ZOONE.

tHittich onspoet // gloet
Der minnen stoet // doet / het herte brandich layen
Met groot mespayen. fol. 135vo

SINNELICK INGHEVEN.

En wilt niet langher hayen,
Maer u nadekin naeyen // tot svruechts verzinne
Ten grooten ghewinne.

QUADEN WILLE.

Verkiest u een vrindinne
Die de blakende minne, // vry zondere ontberren,
Wel can bewerren.

SINNELICK INGHEVEN.

Ja ja, u en mach niet derren.
Wye zoude verterren // alle tgoet ende gheldt // dyn?
tMoet u ghespelt // zyn.

QUADEN WILLE.

Ghy hebt u ghestelt // fyn
Vry eeghen te zyne / naer jonghers manieren
Om vruecht anthieren.

SINNELICK INGHEVEN.

Int huus der vruechden wilt logieren
Onder veel schoone dieren, // scheppende corayghe
Tuwer aventayghe.

QUADEN WILLE.

Ja, als een Venus payghe
Daer doende omayghe, // vry zonder eenich dralen
Als eene der princhipalen.

SINNELICK INGHEVEN.

Den tyt zal u falen
Als bloyende juecht om u goet te verdoene,
Die nu es in saysoene!

QUADEN WILLE.

Ja, staende zeer groene,
Van herten coene, // verdreven uut alle pyne
Als een bloeseme dyvyne.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Dat behoert wel te zyne,
Want cleene ten fyne, // ick bemt te spreken gheneghen,
Es het ryckdom van Cresus / by het myne te weghen.
Dits vry onverzweghen // den keest vander zake.
Dies naer uliederen raet zallick houden wake,
Tot svleeschs ghemake // zonder eenich verflauwen,
Met schoone vrauwen. fol. 136

SINNELICK INGHEVEN.

Sulck jonstich anscauwen
Zal u doen ghelauwen // alle vruecht te loone,
Nedt ende ydoone.

QUADEN WILLE.

Want ghy spant de croone
Booven alle jonghelinghen / hier up der eerde,
Als liefve begherde.

SINNELICK INGHEVEN.

Ghegort met uwen zwerde,
Coragues experde // vry ten desen percke
In elckens anmercke.

QUADEN WILLE.

Vroomelick als de stercke.
Men zoude wel een kercke // zonder eenich tarderen,
Up u connen fonderen.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Solaes willick accepteren

Ende gaen tryompheren // ten eersten beghinne.
Hey da met vruechden / waer zydy, werdinne?
Verclaert u, myn minne // met jongstighen zinne.
Doet oopen de duere / ick moeter, zeck, inne
Om vruecht te anthieren / met alle den staet // dyn.
tZal zonder erch of quaet // zyn.

DE WERELT, werdinne, de xj^e^ personayghe.

Wellecomme, mannelick zaet // fyn,
Schoon toeverlaet // myn / reyn bloesem der jonghe jueghden.
Compt vrylicken hier binnen / int huus der vruechden.
Solaes naer den heeschs van uwen motyve
Vindy ten gheryve.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ach schoonste van beclyve,
Brinckt spyse / ende dranck / tot slyfs verterren.
Ghy werdt wel betaelt / vreest voor gheen derren.
Het es tyt te eetene / voor my die heeft gevast,
Hier weet ghy tlast.

OVERDAET, de werdt, de xij^e^ personayghe.

Ghy zyt een wellecomme gast,
Diet wel heeft ghepast // nu als ick hebbe ant spidt // wedere
Cappoenen, venisoenen / Dies scyckt u / ende zidt // nedere fol. 136vo
An dese tafele / ende dat gherynghe met versnelscap
Zonder eenich ghequelscap.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Tsya, heer werdt, hout my gheselscap
Om boeten het verlanghen / van mynder melancolien,
Nu ten desen thien.

OVERDAET, den werdt.

Datte zal u gheschien,
Want meest deel by dien // die hier commen terren,
Zoo voughe ick my / zondere eenich ontberren,
Met herten gherren // aldus over banck // fier.
Tsya, werdinne wyf / brinck spyse en dranck // hier.

vs. 958: hs. cappenen

Hem compt verlanck // schier / die up den banck // haye*n*.
Zulck reden moet ick stranck // zayen.

DIE WERELT, werdinne.

Hier mede wilt tverlanck // payen.
Van zulcxs alser es / jonckma*n* maeckt goede chiere.
Ick zal ons gaen halen / een pot / vanden besten biere.
Zyne cracht die zal u vry naer myn motyf // dwynghen,
En duer tlyf // drynghen.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Doet tbier u jonckwyf // brynghe*n*,
Ende ghy, werdinne / zoo my mynen droom // dryft,
U naer der spysen goom // styft.

WELLUST DES VLEESCHS, jonckwyf, xiij^e^ p*er*sonay*ghe*.

Siet daer een bier.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Dat anden boom // scryft.
Ick brinckt u, schoone maecht / recht met ons drien // uut
Om plucken der mellodien // fruut.

WELLUST DES VLEESCHS.

Tot sverblien // juut
Zoo wachtick datte / Als bem ick eene vande crancke,
Ick nempt in dancke.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Sidt neffens myne lancke
Stoutelicken te bancke, // zoo doet ghy / me*n* macht fy*n* // clyncken,
Alle my*n* ghepyn // zyncken. fol. 137

OVERDAET, de werdt.

Hey, laet ons wyn // dryncken!
Daer es den besten / ick moet zyn een vermeldere,
Die oyt was inden keldere.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ick werde den gheldere

Weer hier ofte eldere. // Doeten halen tuwen wille
Vry van ghescille.

WELLUST DES VLEESCHS. Wellust des vleeschs zittende.

Tjan, ick zitte stille,
Ghemerckt dat ick als dille // vry zonder kyven,
U mach gheryven.

OVERDAET, de werdt.

Daer zyn al meer jonckwyven
Om halen ende schryven // ja rekenen een somme.
Tsya, brynckt wyn, ghy domme!

BEGHERLICKHEYT DER OOGHEN, de xiiij^e personaygh*e*.

Terstont, meester, ick comme.
Hout daer, den eersten wyn / Eist hier datment scryft?
De redene verstyft.

DEN VERLOOREN ZOONE.

De plecke daertoe gheryft.
Dochtere, hier blyft, // naer my wilt zonder gheclach // helden.
Watmer vertert / ick zal zelve tghelach // ghelden.
Wye dat u mach // schelden, // zoo deffenderick // dy, Den Verlooren Zoone huer grypende.
En u accepterick // vry.

BEGHERLICKHEYT DER OOGHEN. Begherlickheyt zittende.

Thuwaerts consenterick // my,
Want wye myns begherdt / themwaerts ick wese // blyde.
Dies schicke ick my zittende / by u an dese // zyde.
Serteyn, ghy zyt een my alder liefste smullekin,
Een reyn ampullekin!

DEN VERLOOREN ZOONE.

En ghy het werste prullekin!
Ick werde thullekin // ende ghy werdet tpotkin,
Voor my een cort botkin.

WELLUST DES VLEESCHS. Hier vlieghen zy beede hem an, cussende. 1000.

Dats trechte slotkin.
Laet cussen, totkin, // vroylick levende zonder truere*n*
Ons levens ghedueren.

BEGHERLICKHEYT DER OOGHEN.

Laet besighen de creatueren!
Fy hem / die vruecht niet en es gheheel // pachtich,
Ende my Begherlickheyt / niet en es deelachtich.
Wat vruecht zalt hem dan zyn ten laetsten fyne?
El niet dan pyne!

OVERDAET, den werdt.

Hey! laet dryncken vanden wyne,
Dats uwe / dits myne, // als stouten beslaver // wat.
Ick brinckt eens *omme* / elcken een claver // blat.
Hey tsya! zonder touffen / hout binden vuste // tglas.
Ick zalt elck schyncken, ziet / fray het juuste // pas.
Als de cuuste // ras / moet ment *zyn*, zonder smerte, // drynckende.
Weest up de perte // dynckende.

Overdaet elcken scyncken-de.

WELLUST DES VLEESCHS.

Met milder herten // schynckende
Eist *emmers* den werdt / tSchint datter niet pover // staet,
Hy schinckt, *men* eist belover // jaet.

OVERDAET, den werdt.

Myn name es Overdaet;
Zoudick vyleynich zyn / dat ware *een* leelck voncxkin
Voor dusdanich *een* joncxkin.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ick brynghe elck een droncxkin,
Myn lieve dreelkins / Het zal met goeder moete // fyn
Jeghens den dust de boete // *zyn*.

DE WERELT, werdinne.

Siet daer *een* pot zoete // wyn,
Gheenen beteren int landt / mochte de assise // dalen.
Drinckt vaste, ghylien / ick gaen ander spyse // halen
Om elcken te verzadene / tot zyn behoetsele.
Ziet daer de spyse / ghenampt: Der zonden voetsele,
Een huenich zoetsele / wyesser noch es in *myn* scapraykin.
Lieve jonghen, prouft vry *van* dat suucker vlaykin,

Brynghende *een* pot wyns.

Nieu spyse up tafel zettende.

vs. 1016: hs. vouncxkin

Ick en zoude u gheen betere morseel // weten,
Eeter of een deel // beten.

OVERDAET, den werdt.

De spyse ca*n*men niet heel // eten!
Dies ick int breken / zeer wel myn devoor // doen. fol. 138
Tsya, nempt daer elck een stick up u teljoor // coen.
Ick Overdaet / wilt up my redene ghesmost // dyncken, Overdaet den werdt alle de spyse brekende.
En zal gheenen cost // myncken.

DE WERELT, werdinne.

Soudy wel nieue most // dryncken,
Zeght my, ghy jonckman / of icxs brochte een potkin
Rechts voor u, totkin?

DEN VERLOOREN ZOONE.

Eens ghezeyt voor ee*n* slotkin:
Brynck alle dat goet es / ten eersten intreye,
Tes wel tmynen greye.

DE WERELT, werdinne.

Dats bastaert, en malevezeye, De Werelt, werdi*n*ne bringhende twee potten.
Van elcxs eenen pot / Wilter of verzaden // tlyf.
En daers noch spyse ghestooft ende ghebraden // styf,
Zeer leckerlicken ghelardert ende ghevaest // wat, Zettende nieuwe spyse ter tafele.
Al metter haest // dat.

DEN VERLOOREN ZOONE.

De tafele daer duere verclaest // glat!
Elcken eete hem ghesolaest // zat / zonder gheschildekins,
My*n* amoruese bildekins.

BEGHERLICKHEYT DER OOGHE*N*.

Een ghilde der ghildekins
Vul alder wildekins // zydy daer duere pryselick
Wel ende propyselick.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ach liefkins paradyselick, Den Verlooren

In de aanwijzing bij vs. 1035 lijkt het als of bij *twee* de tweede *e* er boven staat bij geschreven.

Myn vruecht jolyselick // zyt ghy, wel aerdighe dierkins, Zoone cussende.
Myns herten pryeelkins / goe Venus carmerierkins.
Onder uwe colierkins // dyn aerdighe bosten // vry
Die zullen noch menighen penninck costen // my,
Naer dat ghylieden u dus / om een bezoetelen
Wilt laten troetelen.

W LLUST DES VLEESCHS.

Ghy mueght niet meswroetelen.
Als wildet ghy my cloetelen, // tware den heeschs // myn.
Ick, swerels cameriere / Wellust des vleeschs // fyn,
En zal nemmermeer / uwen wille / om waer betooghen,
Contrarie pooghen.

BEGHERLICKHEYT DER OOGHEN.

Ick Begherlickheyt der ooghen fol. 138vo
Zal al ghedooghen // dat u belief, eedel joncxkin,
U ghevende menich loncxkin.

OVERDAET, den werdt.

Hey tsya! elck een droncxkin!
Met een vierich voncxkin // zallick hueghelyck // scyncken.
Tsya / tsya, wilt de backen uut / zeer mueghelyck // dryncken,
En datte eerse verschalen / myts dattere int vadt // es
Ick gheloover gheen beter nadt // es.

DE WERELT, werdinne.

Prouft eest wat dat // es. Brynghende noch eenen pot wyns.
Naer dat men zadt // es / zoo drynckt men wel by podts,
Ende datte alle vodts.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Hoe heet dien wyn?

DE WERELT, werdinne.

Versmaetheyt Godts.
Tes eenen laetsten wyn / naer myn behoufven // goet,
Die niemant verdroufven // doet.

---

vs. 1048: het hs. heeft hier na *ghylieden* een niet duidelijke //.

Den Verlooren Zoone.

Van dien wyn ick proufven // moet.
Schynckt my, heer werdt / licht als een hasekin — Overdaet schinckende.
Een vulle glasekin.

Overdaet, den werdt.

Tsya dan, met dat masekin
Zoo spoelt u blasekin // als fray beslaver // glat,
Ghy werdes te gaver // wat.

Den Verlooren Zoone.

Ick droncxs wel een claver // blat
Eer dat ick daer af hadde myne verzadinghe
Ofte vulle ladinghe!

De Werelt, werdinne.

Drinck styf, dits myn beradinghe,
Ick hebts noch gadinghe. // Weest dies een behouvere
Vande Versmaetheyt Gods / ba, die hebbick couvere.
Meest wyen es prouvere // werter droncke inne
En blyde van zinne. — fol. 139

Den Verlooren Zoone.

By gherre, werdinne.
Ghy zyt te bedt myn minne, // myns zins keyserinne,
Die ick bekinne // booven elcke schoone // maecht.
Het es wel recht / dat ghy hier de croone // draecht.
Want van zulcken wyne / en haddick noyt de smake
Onder eenighen dake.

De Werelt, werdinne.

Vry voor alle zake,
Die my beminnen / ende datte uutten grondt der herten,
Die hebbick beminnende lief / buuten alle perten.
Zoo doen oock / alle myne camerieren // fier.
Zonder falgieren // schier.

Den Verlooren Zoone.

Mach ick logieren // hier
Ick en zal niet scheeden / uut desen logyste // dyn.
Nempt dit up vryste // fyn.

BEGHERLICKHEYT DER OOGHEN.

Ghy zult huer liefste complyste // zyn;
Want zou ziet zeer gherrene dusdanighe labareelkins
Voor hare deelkins.

Wellust en Begherlickheyt beede hem cussende.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ach myn liefste dreelkins,
Met gente juweelkins // zallick ulieden bestuucken
Mach ick dyns ghebruucken.

WELLUST DES VLEESCHS.

Wilt zwyghen ende duucken!
Duer onse fuucken // en zal u gheen caermen // lusten.
Ghy zult als werste lief / in onse aermen // rusten.
Als de nacht compt / men zalder naer gheen dach // haken!
Want by onsleden mach elcken zyn gheclach // slaken.
Mynen lust es tot alle jonghe vierighe joyuesen
Die zeer hittich vuesen.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Raschs! voor dese amoruesen
Brinckt wat nieus / ende dat goet om een bancket // net.

Den Verlooren Zoone cloppende.

DE WERELT, werdinne.

Wat wildy hebben?

DEN VERLOOREN ZOONE. fol. 139vo

Een schapen vet // let
Ende een posteye / van eenen goeden cappoene,
Oock een gherechte van dalder besten venyzoene,
Gheroost, ghebraden ende oock wel ghelardert.
Raschs, onghecessert!

DE WERELT, werdinne.

Van als bem ick gestoffert.
Maer, jonckman / zoo ghy ziet anden tyt / den dach // slaeckt,
Dus eerst u ghelach // maeckt.

BEGHERLICKHEYT DER OOGHEN.

Ba, daer toe u verdrach // staeckt.

vs. 1103: hs. staeck

Dan zoo zalmen / veynsters / ende dueren // sluuten,
Ende alle vyleynen / vruecht benyenden trueren // buuten,
En dan speelen metten volcke / vanden huuse // binnen,
Om swaerheyts abuuse // dinnen.

WELLUST DES VLEESCHS.

Sonder ruuse // minnen
Zoo moet men u / want therte naer gheen ander goom // slaet.
Daer en es maer van wyne / dat anden boom // staet,
Ende van binnen / zal de werdinne / zonder cromme // vlegghen
Bedt dan een stomme // zegghen.

DE WERELT, werdinne.

Ick zal de somme // legghen.
Ziet, jonckman / ick en wil niet dat ghy van myn // claecht.
Juuste thien dobbel duucaten / dat den wyn // draecht.
Dats de effene somme / ick en rekene niet nauwe
Hier ghezeyt in trauwe.

BEGHERLICKHEYT DER OOGHEN.

Maer van binnen, jonckvrauwe,
Zeght zoetelicken / up dat hy van onslieden niet // schee,
Want ghynghe hy wech / wy bleven int verdriet // bee.
Zeght, lief / zoudy scheeden / Duer tghepeyns verheenick,
En tzelve beweenick.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ach myn liefkins, neenick.
Want onse vruecht / en heeft noch maer een beghinnen,
Myn amoruese vrindinnen.

DE WERELT, werdinne.

Hoort voort van binnen;
Voort eerste gherechte / zondere maken quellinghen // iet, fol. 140
Zoo legghe ick juuste achtenveertich schellinghen // ziet,
Ende voor tweede zoo brochte ick tot verzoetsele
Het costelick gherechte / Der zonden voetsele,

---

vs. 1105: *benyenden* is aan het einde gevlekt. Duidelijk staat er *benyende*, dan volgt een gevlakte *b*, daarna een gevlakte *n*. Is de *b* een vergissing, en daarom onduidelijk gemaakt?
vs. 1113: hs. dracht

En daer vooren legick / als werdinne experdich // ras,
Tzestich schellinghen / dat ten rechten wel werdich // was,
Hoe wel ick en winder niet an een luucker // blaykin.
Twee roosenobels legick voor het suucker // vlaykin.
Ende naer costume zoo moet ghy noch betalen
Twee gouden croonen / voor schoon serveten ende dwalen.
Dus of ghecort, de somme / en dat ten principale // bedt,
Bedraecht twee hondert thien pont int generale // nedt.
Tsya, speelt up / ende dat tmynen eersten beromme,
De gheheele somme.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Hey! laet roeren de bomme
Vry waer ick comme // Ick en hebbe gheen boorghens // noot!
Ziet vry datte / en van u, werdt, alle zoorghens // stoot.
Het betalen van als / ick maeckt met blyde aenschyns // vroet,
my lettere ghepyns // doet.

Den Verlooren Zoone tooghende zyn buerse ofte zacxkin.

OVERDAET, den werdt.

Tsya, noch een paer stoopen wyns // goet
Om tavont te bancketteren / tot onsen vermete
Hier binnen int secrete.

WELLUST DES VLEESCHS.

Maer doet ons de wete,
Wat zullen wy hebben / die hier, bevryt van gheschille,
Zitten tot uwen wille?

DEN VERLOOREN ZOONE.

Hout ghylien dat, en zwycht stille.
Daer es elck een paer roosenobels / om te vervroyene
En pynt niet te schoyene.

Elcken vrauwe ghevende een paer roosenobels.

BEGHERLICKHEYT DER OOGHEN.

Dits om my te vermoyene
Ter eeren van u / myn liefste amorues juweelkin,
Wel aerdich dreelkin.

WELLUST DES VLEESCHS.

Bylo, met myn deelkin

Zallick oock tzelve doen / fyn met cloucke zinnen.
Dus lief, gaen wy tsamen ter camere binnen
Houden ons bancket / en alst u zal lusten // zaen
Zoo zullen wy om slapen / met u ter rusten // gaen.

fol. 140vo Hier zullen zy tsamen binnengaen ende gordynen sluuten.

PAUSA Hier zullen beede de zinnekins uut commen van binder gordynen.

SINNELICK INGHEVEN.

Hou, dats ghebancketert!

QUADEN WILLE.

Ja, met schoone vrauwen.

SINNELICK INGHEVEN.

Int huus der vruechden.

QUADEN WILLE.

En dat zeer overdadich.

SINNELICK INGHEVEN.

Hy werdt haest verabuzert!

QUADEN WILLE.

Commende in zwaer berauwen.

SINNELICK INGHEVEN.

Hou, dats ghebancketert!

QUADEN WILLE.

Ja, met schoone vrauwen.

SINNELICK INGHEVEN.

Hy werdt gheschandelazert.

QUADEN WILLE.

Hy zalder thooft omme crauwen!

SINNELICK INGHEVEN.

Ja hy, als den meswuechden.

QUADEN WILLE.

In droufheden onghenadich.

SINNELICK INGHEVEN.

Hou, dats ghebancketert!

QUADEN WILLE.

Ja, met schoone vrauwen.

SINNELICK INGHEVEN.

Int huus van vruechden.

QUADEN WILLE.

En dat zeer overdadich,
Stout ende onberadich.

SINNELICK INGHEVEN.

Nu zalter gaen vallen schadich,
Want byder werdinne / esser een somme lastelick
Gherekent / ende noch zoo terren zy vastelick.
Want by hem zyn nu commen / ick hebt ghezien ommers,
Oblye draghers / speellieden / ende oock mommers. fol. 141
Dynckt offer niet veel commers // zal commen duere
In zeer corter huere.

QUADEN WILLE.

Dat beloovick ter cuere!
Hoort, men esser uut ghetruere; // men speelter met flueten,
Zoo doet oock met terninghen / vry, met gheen kueten!
En watmer speelt / ofte te berde stelt // iet,
Den jonckman eist diet al zelve ghelt // ziet,
En wyere oock compt / van achtere ofte vooren,
Elckens cost essere ghebooren.

SINNELICK INGHEVEN.

Tesser al vruecht te hooren!
Maer een druckich bespooren // zalmer of zien roeren
Duer ons tamboeren.

---

vs. 1166: hs. beloouck

QUADEN WILLE.

Dats waer, want alle de hoeren
Cryghen met hare voeren // de proye in haer bedwanck.
Zy weten den rechten ganck.

SINNELICK INGHEVEN.

Dat doen zy even stranck.
Maer sprickt my eer lanck // van deser legende,
tWerter al allende.

QUADEN WILLE.

Ja, tgasthuus int ende!
Want ick wyse de bende // zeer cortelicken verschoyt
Als volcxkin beroyt.

SINNELICK INGHEVEN.

tGhelt es verschost, verpoyt,
Vertert, vermoyt; // want alle de spyse, onvermynckt,
Overdaet te nieten brynckt.

QUADEN WILLE.

Ja, en wyere drynckt,
Hy zelve schynckt // den wyn, gheensyns vercurtende,
Maer meestdeel sturtende.

SINNELICK INGHEVEN.

Ja, en elcken hurtende,
Up dat hy zoo doende / vulbrynghe zyne overdaet.
Noyt soberder staet!

QUADEN WILLE.

Ick en weet hem vry gheenen raet,
Want zoot hier nu gaet, // al binnen den lande, fol. 141vo
Ick duchte van brande.

SINNELICK INGHEVEN.

Tys claghelicke schande
Buuten allen verstande // zyn onredelick voort // stellen.

---

vs. 1180: hs. vlcxkin
vs. 1189: Het hs. heeft na *verstande* slechts /.

Met onsen doene zul wy hem haest over boort // vellen!
Want den honghere hier nu / onder cleen en groot // cleeft,
Zoo dat de rycke des lants nauwe ghenouch broot // heeft.
Des plaghen exploot // sneeft / up hem met versnellen
Tot een lastich bequellen.

QUADEN WILLE.

Helpe! vyanden der hellen!
Wel wat zal dit bespellen? // Wat werdt hier bedreven?
Ziet, au! Zinnelick Ingheven.

Hier zien beer de de zinne kins bynder gordynen.

SINNELICK INGHEVEN.

Haest werdt hy in sneven,
Zoo ickt cleven // zien daer met stranghe vlaghe // gaen.
De werdinne wil gheldt hebben van haer ghelaghe // zaen.
Het gater al vaghe // waen / de buerse es ydel van ghelde.
Dies es hy de ghequelde.

QUADEN WILLE.

tGater al met ghewelde!
Hy licht de ghevelde // onder svrauwen voet // stant.
Men speelt scabbeghen goet // pant.

SINNELICK INGHEVEN.

Es datte zyn ghemoet, // quant? 120
Bylo, zulckdanich zoet // lant / staet hem te bezuerene
In langhen gheduerene.

QUADEN WILLE.

Jaet vry te betruerene.
Want zy pluumen hem naecktere dan een cockuut.
Ende nu compter een vrauwe / van een ander loc // uut,
Een leelke pot spinnighe / en dat met eenen spinrocke,
Spelende vaste: docke docke.

SINNELICK INGHEVEN.

Niet beters dan: focke focke,
Eerdat wy vanden stocke // bin der krebben // glat
Ghecryghen ten deele up onse rebben // wat!

Hier gaen de zinnekins beer de binnen.

OVERDAET, den werdt.

Soo zoo, Aermoe / jaecht wech / den onwerden druut // mal.
Syn cleederen zyn vertert / zyn gheldekin es uut // al.
Gheen zulcke gasten / en willick meer gheryven // zoo,
Datse buuten blyven // vro!

Hier compt een vrauwe gheheeten fol. 142 Aermoe, zeer pover int habyt den Verlooren Zoone uut slaende.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ach, ketyf der ketyven // snoo,
Mach ick van myn zelven nu wel vermonden.
Dat dalder onwerdichste / allere vrauwen bevonden
My dus stelt als verzonden // in poveren state!
Ach Aermoe / ghy zyt een vrauwe van cleender bate,
Dat ghy my svruechden zate // met u bedwanck // sterck
Doet ruumen / dwelcke voor my es een cranck // werck.

Den Verlooren Zoone binnen gaende.

Hier commen uut de gheestelicke personayghen metten Troosteloosen Zondare, tspel vervolghende.

WARACHTICH BEWYS.

Elcken neme hier / tzy cruepele ofte manck, // merck,
En dat tot een exempele / binnen dit vranck // perck,
Hetwelcke commen zal ten trooste int openbare
Van elcken troosteloosen aermen zondare,
Zoo men dat int clare, // naer het sgheests virtuut // vlegghen,
Ten rechten zal tbesluut // zegghen.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Willet my doch uut // legghen,
Want ick weet voor warachtich / datter ghescreven // staet:
Den gheest mackt tleven / maer de lettere doot beseven // slaet.
Dies gheeft int ancleven // raet / uut jonstigher adere,
Want ick zach datten zoone / ontfynck vanden vadere
Alle tgoet / daer hy in mochte wesen deelachtich.
Wye was den vader voordachtich?

SCRIFTUERLICK TROOST.

Dheere God almachtich.

---

vs. 1225: hs. viruut
vs. 1230: hs. vaden *i.pl.v.* vanden

Desen hadde twee zoonen / zoo by Lucas gescreven // cleeft,
Die den joncxsten / naer zynen heeschs ghegheven // heeft
De porchye zyns goets / hem toecommende onbelaen
Naer Christus vermaen.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

By wyen zallick dan verstaen
tJoncxste zoonelick graen? // Zeght zonder vallen int eynsche
tVerstant te weynsche.

sGHEESTS INSPIRATIE.

Dats ter werelt den meynsche, fol. 142v°
Die zeer cranck es / en tot goet doen onghewuene,
Noch gheen vulcommen man zynde / vroom van ghestuene,
Als totter vulcommen mate / des ouderdoms Christi.
Ephe-4 Maer es als een kindt / dwelcke zonder list // zy,
Dat hem laet wanckelen / en waeyen met alle winden
Der valscher leeringhe ontbinden.

WARACHTICH BEWYS.

Naer waer bevinden
Hem niet ghenouch zynde / dat hy wel ende wyselick
Bewaert / gheregiert es / ende oock zeer pryselick
Bezoorcht es / van zynen hemelschen Vadere ryckelick,
Maer wil dan / zoot speelwys openbaer was blyckelick,
Uut quaden wille / en zinnelick ingheven / hebben zyn // goet,
Dat hem maer toe in toecommende termyn // stoet,
Van zynen vader / God den Heere vul jubilatien,
Als Goddelicke ghiften / by zynder goeder gratien,
Als wetenscap / syentie / wysheit / speciale,
Myts alle gheestelicke ghiften / die int generale
Jaco-1 Van booven nedere dale // vanden Vadere der lichten,
Naer Jacobus dichten.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Nu voorts tot stichten.
Als desen joncxsten zoone / heeft beseven // slecht
Dat hem zyn vader / alle zyn goet heeft ghegheven // recht,
Zoo heeft hyt by hem bestidt / onwyselick bedocht // mal,

vs. 1238: hs. mensche

Naer zyn zinnelickheyt / uut quaden wille overbrocht // al,
Niet tot Gods zyns Vader eere / of profyt zyns naesten,
Maer es danne buuten lande / verre ghereyst met haesten,
Dats duer het boose snoode zondich beleeden // quaet.
Hy zeer verre / van God zynen Vadere verscheeden // gaet,
Zoot verbreeden // staet / Deutronimini vulmaecktelick:
Deutr.32 Hy heeft God verlaten / die hem gheschepen heeft naecktelick,
Ende es wech ghegaen / van zyne eeghen zalicheyt
In grooter dwalicheyt.

Den Troosteloosen Zondare.

Naer spels verhalicheyt
Zach ich dat hy was commende in eene taverne,
Al watmer verterde / dat betaelde hy zeer gherne,
Al waer alle die jonckwyven / daer by hem zaten. fol. 143
Maer int ende zoo heeft hy tere alle ghelaten,
Gheldt / goet / cappe / kuevele ende cleeren
Tot zyn verzeeren.

sGheests Inspiratie.

Dus verlaten met oneeren
Heeft hy zynen vadere / God den Heere almachtich,
Ende es gaen trecken / naer den raet onbedachtich
Van Zinnelick Ingheven / en Quaden Wille versmadich,
Die hem zochten te verleeden ter onduecht dadich,
Want zeer onghestadich // zachmense hem stieren
Totter liefde des werels / en huere camerieren,
1 Johan.1 Als Wellust des vleeschs / en Begherlickheyt der ooghen,
Jacob.1 Duer wyen dat ontfanghen werdt / naer Jacobus vertooghen,
De zonde / en die vulbrocht zynde bin tconroot // bloot
Baerst zy het sdoot // noot.

Warachtich Bewys.

Voorts zachdy texploot // groot
Hoe onnuttelick dat hy verdede / Gods gaven beperelt
Met Overdact den werdt / en werdinne de Werelt,
Nuttende de spyse / voor een huenich zoetsele,
Dewelcke ghenampt was: Dootzondich voetsele,
Waer mede hy hem zelven was verbrasserene,
In gulsigher onchuisheyt overvloedich hoverene.

Oock drynckende den wyn zondere verlaetheyt,
In puere onachtsaemheyt / ghezeyt: Gods versmaetheyt,
Zonder eenighe vreese te hebbene met allen.
Ende es zoo int diepste der zonden ghevallen
Met Quaden Wille / en Zinnelick Inghevens verzycke
Niet achtende zyns vaders rycke.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Noch zach ick publycke,
Als zyn goet al vertert was totter laetster myte,
Zoo wiert hy naeckt uut ghezonden tzynen verwyte,
Ende hem quam een povcr wyf met ghecarem // toe
Hem slaende met een zwaeren // roe.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Datte was Aermoe
Die danne de zulcke / zondere eenich verflauwen,
Es slaende met ketyvicheyt ende zwaer benauwen, 130
Soo ghy claer zult anscauwen // in tyden naer desen. fol. 143vo
Prov-29 Die hem met hoeren ghenerdt / zal quyte zyns goets wesen,
En den hoererders is alle broot zoete bedeghen,
Eccle-29 Ende en werdt niet moede / totdat hy es ghesleghen.
Een hoere es een dyepe gracht / met hooghe wallen;
Prov-22 Wyen God onghenadich / dien zal daer in vallen,
Zoo ons des Wysemans woorden / nedt int verhooghen,
Wel connen bethooghen.

SGHEESTS INSPIRATIE.

Dies stelt ons voor ooghen
Den prophete Jheremias claer in zyn ghewaghen
Daer God den Heere / overe dezulcke can claghen,
Zegghende: Ick hebbe myn volck verzadt onghecessert,
Maer onbehoorlick levende / zoo hebzy ghehoerert,
Want haer vryers hebben / als hincxsten in haren doene
Jhere-5 Gheweest totter vrauwen / huncxter ende zeer coene
Elcken naer de huusvrauwe / van zyn even naesten.
Zallick up dese dinghen / niet zien met haesten?
Zeyt God de Heere / Ja ick / want met wrake
Zallick punieren de zake.

vs. 1298: hs. *vervyte*. Vgl. de Aant.

Warachtich Bewys.

Dies tzynen onghemake
Heeft Aermoe nu over hem hare dominatie.
Niet tot verdoen / want des Heeren visitatie
Tot wysheyt / ende oock tot goet bevroeden // weckt, Eccle-19
Daer den wyn / en vrauwen / den wysen vanden goeden // treckt.
Dies, wee hem die wyn hebben in hare brasserien,
Oock herpen ende luuten / tot haerlieder mellodien, Esai-5
Ende niet en zien // up des Heeren ghewercken
Bin swerels percken.

Scriftuerlick Troost.

Dus dan om waer bemercken,
Die God verlaten / ende haer ter werelt begheven
En gheldt / schadt / cleeren / dats alle gheestelickh*eyt* beseven,
O*n*nutteliken verdaen hebben / zou esse da*n* versmadere
Buuten allen troost / dan zoo zendt God den Vadere
Hemlien Aermoe toe / om haer vander werelt te treckene,
Veele lastighe slaghen / over hemlien bestreckende,
Zoo God zelve zeght / totter goddeloose synagoghe
Ofte dwalende menschen / naer Ozeas betooghe: Ozee-2 fol. 144
Ick zal uwen wech met doorens betuunen zwaerlick,
Dats u daer mede keeren / van dyn zonden eenpaerlick.
Want, zoo overvloet ende wilde stout onbesneden
Den mensche een oorzake es / ter werelt beneden,
Om hem met onvreden // te brynghen int verdo*mm*en,
Zoo es aermoe een cause / men macht bero*mm*en,
Om den mensche te co*mm*en // zeer autentyckelick
Tot God zynen Vadere / ende datte ryckelick
Byder ghehinghenesse Gods / crachtich alleene
Over al int ghemeene.

Den Troosteloosen Zondare.

Den troost es cleene
Die ick, zondare onreene, // hier uutte mach vate*n*
Tot mynder baten.

---

vs. 1330: als afkorting staat i.pl.v. *-eyt*: -z. Vgl. de zelfde afkorting in de tooch bij vs. 492. Fol. 144 vertoont enkele gaatjes, waardoor in enkele woorden letters zijn verloren gegaan. Stilzwijgend zijn die hier aangevuld.

sGheests Inspiratie.

Weest blyde in u ghelaten,
Want tuwer bâten // zult ghy den rechten troost ghewinnen
In zondaghe eerst commende / Dus tempert dyn zinnen.
Dan zal men voort beghinnen, // metter hulpe des Heeren,
Vervolghen den tecxs claerlick naer Lucas leeren,
Dwelcke een troostich vermeeren // ende groot verlichten
In den Troosteloosen Zondare / over al zal stichten.
Dus alle zwaerheyt wilt zwichten // naer ons betemen,
Ende laet ons hoosschelick eenen oorlof nemen,
Werrende de lemen // der onbehoorlickheden
Al hier ter steden.

Den Troosteloosen Zondare.

Den Heere God der vreden
Die wil elcken hier beneden // ter eertscher palen
Behouden / ende bewaren / voor alle qualen
Die zouden mueghen dalen // tot iemants verstooren;
Biddende ulieden al tsamen, vrinden vercooren,
Te willen commen hooren // in zondaghe ten eesten
Den troost diemen / voor minsten ende meesten
Oopelick zal ontkeesten // met scriftelicken verclare,
Ten trooste van my, Troosteloosen Zondare.
Ick hope eenpare // het werdt een waer betuughen
Om voetsele der zielen / daer uutte te zuughen.
Want de scriftelicke duughen // wel en advyselick, fol. 144vo
Zalmen claerlick oopenen / ende dat propyselick,
Up dat elcken wyselick // daer naer mach leven
Vry zonder begheven.

Warachtich Bewys.

Dat zalt voorwaer zonder sneven.
Dies met vast ancleven // laet ulieden ghenoughen
Ende compt, hoort de materie / tot u ghevoughen,
Om nerstich te ploughen // als aerbeyders wackere
Int helich woordt Gods / den vruchtbaren ackere,
Up dat ghy vruchten voortbrinckt zeer overvloedich.
Hier mede eenen oorlof / an elcken eenvoedich.

---

vs. 1375: het hs. heeft na *ploughen* slechts /.

Gods gratie zy elck behoedich // voor alle zwaer // smerten,
En nempt dees daet danckelick van ons, Zebaer // Herten.

Finis est.

Al qwaelcke ghewedt.
1583

Lanck 130 ende 78 reghels.

Vollendt tot Brugge, desen 13en
van septembere 1583.

TWEE SCHOONE RETHORYCKELICKE SPEELEN VAN ZINNEN ENDE DAT VANDEN VERLOOREN ZOONE. LUCE INT XVe CAPITTELE.

DEN TWEEDEN BOUCK.

1583

TWEE SCHOONE SCRIFTUERELICKE ENDE FYGUERELICKE GHEESTELICKE RETHORYCKELICKE SPEELEN VAN ZINNEN VANDEN VERLOOREN ZOONE, LUCAS INT VICHTIENSTE CAPITTELE.

fol. 147

1583

AL QWAELCKE GHEWEDT.

DEN TWEEDEN BOUCK.

PERSONAYGHEN: fol. 148

Sinnelick Ingheven, zinnekin.
Quaden Wille, zinnekin.
Den Verlooren Zoone.
Den Burgher des lants.
God den Vadere inden troon.
Gheloove, ee*n* vrauwe.
Goeden Wille, een ma*n*.
Hope, een vrauwe.
Liefde Gods, ee*n* vrauwe.
Den Vadere vanden Verlooren Zoone.
Den Outsten Zoone.
Wouterkin Lichteschuute, knape.
Warachtich Bewys.
Den Troosteloosen Zondare.
Scriftuerlick Troost.
sGheests Inspiratie.

xvj^e personayghen.

SINNELICK INGHEVEN, zinnekin, j^e *per*sonayghe. fol.
Wel, hoe gaet, au! Quaden Wille / wel lieve neve?

QUADEN WILLE, zinnekin, ij^e *per*sonayghe.
Met allen wel, Zinnelick Ingheven, myn cozyntin.

SINNELICK INGHEVEN.
Wel, wat maeckt nu onsen zeer d*om*men jonghen?

QUADEN WILLE.
Hy es ghezeten in pynelicken zwaren ghescreye!

SINNELICK INGHEVEN.
Hoe fraylick dede elcke hoere an hem e*en* heve!

QUADEN WILLE.
Dat deden zy fyn / lachende een drooch gryntin.

SINNELICK INGHEVEN.
Wel, hoe gaet, au! Quaden Wille / wel lieve neve?

QUADEN WILLE.
Met allen wel, Zinnelick Ingheven, myn cozyntin.

SINNELICK INGHEVEN.
Tjan! het ghyncker hatelicken over de schreve!

QUADEN WILLE.
Men tracker, bylo / om het laetste lyntin!

SINNELICK INGHEVEN.
Hy mostet ghedooghen / hy wasser toe bedwonghe*n*.

QUADEN WILLE.
Hy mach wel lichte dansen / doende zyne*n* intreye!

SINNELICK INGHEVEN.
Wel, hoe gaet, au! Quaden Wille, wel lieve neve?

QUADEN WILLE.
Met allen wel, Zinnelick Ingheven, myn cozyntin.

SINNELICK IBGHEVEN.

Wel, wat maeckt nu onsen zeer dommen jonghen?

QUADEN WILLE.

Hy es ghezeten in pynelicken zwaren ghescreye
Bin dees vrimde contreye!

SINNELICK INGHEVEN.

Hy es ghepeelt vande papeye!
Vry vanden reye / tot inde maent van Meye.
Ick zwerdt by den eye // en zal hys naer myn bescooven
Niet zeere belooven.

QUADEN WILLE.

Men zal hem niet berooven
Van ghelde / goet / schadt / nochte daer toe cleeren!
Hy es vry van dat verzeeren.

SINNELICK INGHEVEN.

Hy cant ontbeeren
Nochte oock ontfleeren // zulckdanich een quetsele. fol. 149vo
Hy en heeft nu gheen beletsele

QUADEN WILLE.

Te wachten smetsele.
Dies ick van blytschepen / als vruechdich pratere,
Lache dat ick schatere.

SINNELICK INGHEVEN.

Swycht! au! hoerecatere.
De zulcke mocht hooren / hier binden gheweste,
tBrocht ons ten quaden neste.

QUADEN WILLE.

Wilghe dat ick beste?
Ba, wacht naer de reste // ende hout, goet gheedt // ghy, Quaden Wille tumelende van blytschepen.
Hey da! met vruechden / toer jouers, de heedt // vry!
Dat vroylick anveedt // zy es duer desen ghezelle;

---

vs. 31: hs. aveedt
In vs. 31 is het woordje *es* bijgeschreven, terwijl er na *duer* een woordje is doorgeschrapt, wrschl. *dat*.

Dies ick noch sprynghen zal / uut mynen velle,
Want los van ghequelle // ten mynen behaghene
Zoo gaet mynen waghene!

SINNELICK INGHEVEN.

Gheen cause van claghene
En hevet kindt / alst emmers al zynen wille // doet,
Dwelcke ghebleken es / buuten alle ghescille // goet
In desen jonghelinck / ende dat tzynen weinsche,
Zonder vallen int einsche.

QUADEN WILLE.

Van menich meinsche
Gheschiet wel zommich werck / zeer vrimdt van abuuse,
Zoo dat hy onvoorzienich / wel tonser concluuse,
Es vallende in ruuse // die hem an ghedeert // cleeft
Als die zot inden steert // heeft.

SINNELICK INGHEVEN.

Rydende eer hy peert // heeft!
Breekende zoo aermen en beenen, ja alle leden
In grooter onvreden.

QUADEN WILLE.

Hadde met voorzienicheden
Adam den appel laten hanghen zonder proufven,
Daer en ware zoo veel volcxs niet int bedroufven
Alser nu commen es / lude ende oock stille,
Wel tonsen wille.

SINNELICK INGHEVEN.

Bevryt van ghescille
Hadde Olifernus wel ghebleven warachtich
Met alle zyn hercracht / voor Bethulia eendrachtich, fol. 150
Hadde hy voorzienich gheweest / met wysen bevroene,
Jeghens de compste van Judich, de vrauwe coene,
Die hem, onbewacht / als vrauwe der vrauwen,
Al slapende het hooft heeft af ghehauwen.
Dies tbenauwen // van Bethulia, naer waer betooghen,
Gheheel es vervlooghen.

QUADEN WILLE.

Hadden oock de ooghen
Van Julyus Cesar met alle zyn vroome capiteynen
Voorzienich gheweest / jeghens de Romeynen,
Ghelyck dat zy elders wel hebben gheplegen,
Zy en waren niet versleghen.

SINNELICK INGHEVEN.

Hadde oock niet vercreghen
Desen jonghelinck / zyn goedt en geldt / zoo wy spreken,
Hij ware dus niet ghebleken.

QUADEN WILLE.

Van elcken versteken.
Maer trauwen / de zulcke moeten tallen quartieren
De jonckheyt anthieren.

SINNELICK INGHEVEN.

Ja, maechden schoffieren,
Van thienen en vieren // stellende teender canse,
Makende vulle strobanche!

QUADEN WILLE.

Ten speele ten danse,
Als zouden zy naeckt gaen / als een verknesen // puut!
tBlyckt wel an desen // ghuut.

SINNELICK INGHEVEN.

Dies maecke ick uutghelesen // juut,
Niet achtende wy datter tot eenigher hueren
Omme mach trueren.

QUADEN WILLE.

Desen moet emmers bezueren,
Hebbende gheen cueren // als hildt hy hem expert,
Hy es pandeloos vertert.

SINNELICK INGHEVEN.

Ja, en nieuwers beghert,
Waer an wy hem ghebrocht hebben / met onsen gheluude
Ende vroomen ghestuude!

QUADEN WILLE.

Sus! niet meer zoo ruude! fol. 150vo
Hy compt hier gaende / al terdende zeer zachte. Den Verlooren Zoone uut commende.
Laet ons wat bezyden gaen / ende hooren zyn clachte.

PAUSA

DEN VERLOOREN ZOONE, de iije personayghe.

Ach, weemoedich herte / nochtans groot van gheslachte,
Hoe es u ghedachte // ghestelt int bezwaren // vry!
O, ghy stont voortyts in eeren / coragues van machte.
Nu licht ghy by crachte // plats tonder ghevaren // ghy.
O, rampzalich ketyf / wat zal oock nu naren // dy,
Die couvere placht te hebbene in overvloede?
Ach dyn jonghe lyf nu grootelicxs int versparen // zy,
Myts dat ick quyte bem / van alle mynen goede.
O, nu vindick my, lasen / in zeer grooter aermoede,
Myts datter eenen zwaren dieren tyt es gheresen
In alle dese landen / Dies ick niet en ghevroede
Hoe ick my zelven zal connen ontdraghen in desen.
Hier by wondt eenen borghere des landts ghepresen,
Hem willick my zelven gaen presenteren ten dienste
Om het lyf te ontdraghene, het dinckt my tzienste.
Als den wysen gheingienste, // schynt hy wel te zyne
Blyde van aenschyne.

DEN BOORGHER DES LANDTS, de iiije personayghe.

Ten desen termyne
Om spreken ten fyne // hoe dat hem elck tot jolyt // stelt!
Nochtans den menighen zeere den dieren tyt // quelt,
Zoomen hier int landt / over al mach schauwen // wel.
Voortyts waren veel mannen ende vrauwen // snel,
Die hemleden alle inden tyt van wilden // sterck
Eerlicken gouvernerden / ende onderhilden // twerck,
Die nu om boeten / des honghers bedwanck // stranck 100
Van duere te duere nemen haeren ganck // vranck,
Achtere lande doolende / niet weetende van waert.
Hola, ick zien ghundere eenen commende hauwaert,
Bloot van cleederen / gaende als zwaerheyts keestere
Duer sdroufheyts eestere.

DEN VERLOOREN ZOONE.

God groete u, meestere.
Ghebrickt u gheenen cnape / Hebbe ick wondere
ghevraecht by zondere?

DEN BOORGHER DES LANDTS.

Ick moets u zy*n* vermondere:
Voorwaer neenick / ick hebbe de vulte, couvere, fol. 151
Weer minder of grouvere.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Dies bem icks te drouvere,
Want aermoede brinckt my in zeer groot quellen,
Ick moet vertellen.

DEN BOORGHER DES LANDTS.

Me*n* darft my niet spellen!
Ick cant wel ghevroeden / vry voor alle zaken.
Maer wat condy maken?

DEN VERLOOREN ZOONE.

O meestere, eylaken.
Zulcxs alst u belieft / Ick en zal gheen pyne*n* // achten
Makende ten dien fynen // clachten.

DEN BOORGHER DES LANDTS.

Ghy mocht mij*n* zwynen // wachten.
Anders en hebbick te doene gheene wercken.
Ende daer up zoudy moeten nemen goet bemercken,
Eetende mette vercken // als frayen knecht // ghie,
Zulcxs als mense lecht // die.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Van dat ghy zeght // mie
Zoo bedancke ick u ghehertich, vrouch ende spade.
Den dienst die accepter ick / by uwer ghenade,
Als tenden rade, // zeer zwaer hertich bezeten.
Het es betere met verkens / ende beesten gheëeten,
Dan naermaels noch meer plaghen verworfven,
Of van hongher ghestorfven.

---

vs. 123: hs. *hetes* als één woord geschreven.
In het hs. lees ik onmiddellijk na de eerste *e* van *gheeeten* twee puntjes boven elkaar, waarschijnlijk als trema bedoeld.

DEN BOORGHER DES LANDTS.

Tys quaet tzyne bedorfven,
Dus heft uwe corfven // raschs ende wackere,
En gaet by myn zwynen / in mynen ackere.
Bewaertse my wel / want ick ghever u tlast // of,
Ende vindick u als eenen loyleghen gast // grof
Ruudelicken zoo zuldy van my ghestraft // zyn,
Want up myne verkens moet wel ghescaft // zyn.
Dus ziet wel toe / voorzichtich in alder manieren
Jeghens de wilde dieren.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Den Verlooren Zoone gaende int veldt byde verkens. fol. 151vo

Dat zallick tallen quartieren.
Nu gaen ick logieren // metten verckens int veldt.
Ach, van honghere / zoo en weet ick wat verzieren!
Zeer qwaelcke buuterthieren // zoo bem ick ghesteldt.
Eens al ick was hebbende / wel schadt ende gheldt,
Zoo leefdyck / ghelyck dat doet prince ofte grave.
Maer, o lasen, nu bem ick in des drucxs gheweldt,
Naeckt / gheldeloos / ende met aermoede ghequeldt,
My zelven ghevende by dien tot een aerme slave.
Ach, nu moet ick tlichgame gaen vullen met drave
Dat men de verckenen doet in hare spoelinghe.
Ach, dat ment my doch in tyts / tmynder nootdust gave,
Zoo waert tot myns honghers brandt een vercoelinghe.
Maer lasen, neent / dies duer shonghers ghevoelinghe
Zoo werdt myn herte flau / ende zeer zaen tenden
Duer deser allenden.

Hier zalmen tooghen God den Vadere zittende in eenen troon, by hem drie vrauwen als Liefde / Gheloove ende Hope, myts een mans personayghe die ghenompt es Goeden Wille.

GOD DEN VADERE INDEN TROON, de ve personayghe.

Barmhertich willick wenden
Myn ooghen van gratien / ende die zeer liberalich,
Duer u myne Liefde / die my gheheel es duerstralich,
Zoo dat ickt niet langhere / en mach ghedooghen

Of ick en moet u / myn Liefde / te zendene pooghen,
Verselscapt zynde met Gheloove ende Hope,
Totten Verlooren Zoone / voor een troostighe serope,
Die omme zyn overdaet / ende zondighen zwaerlick
Van my ghesleghen es / met aermoede eenpaerlick,
Zoo dat hy ter deghen ghevoelt myne dysciplyne.
Dies up dat hy niet en desperere ten fyne
Als hem kennesse der zonden compt ghedreven // an
Duer de wedt Moysi / hem van my ghegheven // dan,
Zoo zult ghy, Liefde / uut liefden zonder cesseren
Hem gaen consoleren.

De Liefde Gods, een vrauwe, de vj^e^ personayghe.

Ghestadich wy ons presenteren
Met een odmoedich verneren, // ende datte vrindelick,
Tot uwen gheboode / Tot allen tyden diendelick fol. 152
Daer ghy ons ghebiendelick // beveelt te gane,
Als ghetrauwe ghezusters tot uwen vermane.
Want Gheloove / Hope / ende de Liefde ghepresen
Moeten tsamen wesen.

God den Vadere.

Als myn beminde uutghelesen
Zoo daelt ghy drie neder dan / in myn behoeden // stille.
Ick zal hem oock mede zenden den Goeden / Wille
Om wederomme te keerene tot zynen vadere,
Daer ghylieden alle viere tsamen te gadere
Hem leeden zult, bevryt van allen confuuse,
Tot zyns vaders huuse.

Gheloove, een vrauwe, de vij^e^ personayghe.

Naer dyns woordts concluuse
Zullen wy doen naer dyns ghebodts verstercken // al,
Hopende / dat liefde / naer wille / gheloovich wercken // zal.

Hier zullen uutcommen beede de
zinnekins jeghens elcanderen.

Sinnelick Ingheven.

Au! Abseloen de schoone!

QUADEN WILLE.
Au! Achithophel de wyse!

SINNELICK INGHEVEN.
Compt, stelt u in state.

QUADEN WILLE.
Ja, als de verhevene.

SINNELICK INGHEVEN.
Met Senacherip ydoone.

QUADEN WILLE.
En Baltesaer jolyse.

SINNELICK INGHEVEN.
Au! Abseloen de schoone!

QUADEN WILLE.
180 Au! Achithophel de wyse!

SINNELICK INGHEVEN.
Anthiochus spant nu croone.

QUADEN WILLE.
En ghy, Herodes propyse.

SINNELICK INGHEVEN.
Nemende Aman ter baten.

QUADEN WILLE.
Ja, met vasten anclevene. fol. 152vo

SINNELICK INGHEVEN.
Au! Abselon de schoone!

QUADEN WILLE.
Au! Achitophel de wyse!

SINNELICK INGHEVEN.
Compt, stelt u in state.

QUADEN WILLE.

Ja, als de verhevene.
Pynt vry niet te snevene

SINNELICK INGHEVEN.

Als de onverdrevene.
Nempt met u Nabugodonozor / zonder te bevene,
Die de jaren zevene // als onredelicke beeste
Leefde ten foreeste.

QUADEN WILLE.

Met alle, minste ende meeste
Die metten zelven gheeste // zyn ghetorden int bootkin
Tot zulck een explootkin.

SINNELICK INGHEVEN.

Ick wilde om een oudt grootkin
Dat de rechte legende / van alle dese ghuuten
Oopelick verclaert ware / van binnen ende buuten,
Up dat hare virtuuten // ende groote messchieden
Bekent ware de lieden.

QUADEN WILLE.

Dats goet te bedieden;
Want het zynse alle, omme trechte slodt te weten,
Die voormaels / in eeren hooghe hebben ghezeten,
En naer dien zyn ghesmeten // in veele lachters.
Want zy waren van Gods ghiften de verachters.
Dies zy, sdroufheyts pachters // int weste ende ooste,
Faelden van trooste.

SINNELICK INGHEVEN.

Dat compt juuste ten propooste
Achter volghende onse materie / niet om verfieren,
Die wy hier anthieren.

QUADEN WILLE.

Recht in dier manieren
Heeftmen juuste desen jonghen / in grooter onbescheeden
Zyn leven zien leeden.

---

vs. 195: hs. zyse

SINNELICK INGHEVEN.

Ja, in costelicke cleeden,
Met purper / zyde / goudt / zelver / ende ander have fol. 153
Als prince ofte grave.

QUADEN WILLE.

Maer als aerme slave,
Verhonghert als rave, // es hy nu in druckich lyden
Ten allen zyden.

SINNELICK INGHEVEN.

Dat es hy zonder vermyden.
Dies psalmisten belyden // met vullen reken
Openbaerlicken / over hem es ghebleken,
Met vulder streken // tot een groot verzeeren,
Daer hy zeght / Den mensche voortyts zynde in eeren
En heeft gheen verstant ghehadt / in zyn doen blyckelick,
Maer es den onredelicke beesten ghelyckelick.
Dies nu myn herte ryckelick // lacht duer den upstelle
Myts dat ickt vertelle.

QUADEN WILLE.

Dats juuste zoo ick spelle
Van onsen ghezelle // ten propooste ghesprooken.
Want ten eersten zynde in alder eeren ghedooken,
Ja en onverbrooken // van elcken zeere ghepresen
Zondere verstant / zoo heeft hy ghezyn in desen
Als was hy gheresen // voortyts ter menigher feeste.
Nu moet hy hem houden / ten wilden forceste
Als onredelicke beeste // vul drucxs eenpaerlick
Int lyden zwaerlick.

SINNELICK INGHEVEN.

Sulcxs es hemlien naerlick
Die consumerende vertert zyn goet overvloedich,
Zoo dat hy namaels / moet bidden zeer onspoedich
Gheldt ende broodt / loopende menighe streke // groot,
Naeckt van ghebreke // bloot.

QUADEN WILLE.

Der zelver steke // stoot
Es over desen jonghen / eerst zittende in vreden,
Maer nu in grooter onleden.

SINNELICK INGHEVEN.

Vry duer ons besteden,
Naeckt ende desolaet / zittende onder den zwynen
In grooter pynen.

QUADEN WILLE.

Hy waendt, zeck, verdwynen
Soot blyckt ten fynen // duer hongherich zwerren, fol. 153vo
Niet hebbende om terren.

SINNELICK INGHEVEN.

Te vullen es zyn begherren
Den buuck met eekels of draf / dat de verkens eeten // slem,
Ende niemant en essere / die heeft ghequeeten // hem
Om hem daer of te ghevene / pardt ofte deel // iet.
Hy sterft gheheel, // ziet.

QUADEN WILLE.

Noyt lastigher ghreel // liet
Perdt / osse / buffele / gaen over zyns hoofts ghenaken,
Dits bitterder van smaken.

SINNELICK INGHEVEN.

Ghy joncxkins, ledt up de zaken!
Ziet te gheraken // an u goet, zynde verstorfven,
Maeckt dat zy verworfven!

QUADEN WILLE.

Als zout haest zyn bedorfven
Gater mede duere / en acht up niemants couten;
Doet als den stouten.

SINNELICK INGHEVEN.

En laet u niet verbouten,
Maer wilt in alle tryomphen gaen ende ryden,
Gheene stellende bezyden.

QUADEN WILLE.

Ja, en zondere vermyden
Verzouckt u zelven bordeelen / ende die ter cuere,
Achtes niet een luere.

SINNELICK INGHEVEN.

Stickt up venster ende duere
Met vroomen ryguere; // stelt oock tallen quartieren
Van thienen ende vieren.

QUADEN WILLE.

Naer sbotters manieren,
Als zoudy logieren // int gasthuus ten ende
Vreest gheen amende.

SINNELICK INGHEVEN.

Als eene der quader bende
Gordet mes an de zyde / ende treckt met playsansen
In speelen ende dansen.

QUADEN WILLE.

Vergheet oock niet uwe cansen,
Ghy jonghe dochterkins / gentelicken upghestreeckt, fol. 154
Maeckt dat ghy vruecht verreeckt.

SINNELICK INGHEVEN.

Ghy die in juechden zyt duerweeckt,
Eer dat ghy verbleeckt // duer twasschen sdroufheyts looghe
Stelt u ter tooghe.

QUADEN WILLE.

Als zydy maer bornekanne hooghe,
Peynst om u morkins kindt / het werste bloeykin;
Vercrycht oock u goeykin.

SINNELICK INGHEVEN.

Met een coragues moeykin,
Hoe gaet ghy dus naeckt ghecleedt tallen speele?
Verchieret hooft ende keele!

QUADEN WILLE.

Als es de somme niet veele,
Cleedt u lichgame / ghy en werdt niet begrepen,
Maeckt u cleeren die slepen.

---

vs. 254: De tweede *o* van *oock* is er boven bij geschreven.
vs. 259: hs. bloeyghen

SINNELICK INGHEVEN.

Vaste ant lyf ghenepen.
Binnen dien zult ghy zeere te knechte waert rysen
Om u verjolysen.

QUADEN WILLE.

Dyn ghelsche nachtdoucxs zyn te prysen,
Met de gheployde liggherkins / of mutsen met kobben
Voor cleene of groote hobben.

SINNELICK INGHEVEN.

Oock halscleers met langhe lobben.
Vulstandich metten stocke ghestelt / los van ghescreye,
Doet zoo uwen intreye.

QUADEN WILLE.

En met twitte vanden eye
Wast u snotgat / zoo werdy speghel claer en coene
Ten allen saysoene.

SINNELICK INGHEVEN.

Ja ja, en met vermeljoene
Maeckt u lipkins root / zoo blyfdy blomken uutghelesen,
Booven al ghepresen.

QUADEN WILLE.

Ende dan naer desen
Maeckt / kennesse / ande vrauwe vanden hospitale
Voor het principale. fol. 154vo

SINNELICK INGHEVEN.

Ja ja, die heeft een zale
Daer ghy menskins alle te male / zonder cesseren
Mueght ariveren.

QUADEN WILLE.

Wilt vry met huer accorderen,
Want het es een huus / dat zeer wel ghedaeckt // es
En niet voor verkens ghemaeckt // es.

SINNELICK INGHEVEN.

280 Schoyter in, wel ghestaeckt // ves.
Want het esser al beter pacht / als ghy in onspoet // cleeft
Desen bloet // heeft.

QUADEN WILLE.

Die onder sverkens ghebroet // sneeft,
Ende zyn leven daer mede moet voordan // leeden.
Alle goeden nacht / hier mede / wy der van // scheeden.

PAUSA

Hier zalmen tooghen Moyses met
de tafelen der thien ghebooden,
ghescreven zoo hier naer volcht.

1 Hebt lief booven al dynen Heere ende God.
2 Maeckt u gheen ghesneden goden tys zyn ghebod.
3 En zwerdt niet by zynen helighen name.
4 Helicht den Sabahot / naer den wel betame.
5 Eerdt vader ende moeder zonder verlaet.
Exo-20 6 En wilt niet dooden / met wille ofte daet.
Deu-5 7 Ghy en zult gheen onchuisheden bedryven.
8 Ghy en zult niet steelen / wat u mach gheryven.
9 Ghy en zult gheen valsche ghetuughenesse gheven.
10 Ghy en zult oock niet begherren / in al u leven
Dyns naesten huus, goet / ofte zyn eeghen wyf,
Cnape / osse / eesele / of eenich andere bedryf.

Hier dus tooghende Moyses met de
tafelen der ghebooden Gods zoo zal
van byder wedt een dochter bin commen
totten Verlooren Zoone, met een roede
ende een gheesele, ghenampt Vreese.

DEN VERLOOREN ZOONE.

285 Ach, wat zal my gheschien / in dese myne nooden!
O, noyt zoo ghestelt / duer zwaer pynelick bescrooden. fol. 155
Want in my zelven ghevoelick kennesse claerlick
Dat ick mesdaen hebbe jeghen des Heeren ghebooden,
My ghegheven zynde voor eenen reghele eerbaerlick

Om daer naer te levene / tallen tyden eenpaerlick,
Zoo my dese fyguere / wel es doende de wete.
Maer ick hebbe my zelven mesleeft als dondiscrete;
Dies my vreese by compt / zondere eenich verschuwen,
Die my inwendich es ghevende veele gruwen
Duer huere gheeselen / ende straffende dysyplynen
Die zou te my waert es keerende, wreet van mynen.
O God, wilt my beschynen // met cracht van ghedooghe,
Want van honger ende duste / ick zeer by verdrooghe,
En hoeveel huerlinghen / zyn in myns svaders beerfven,
Die alle brodts ghenoech hebben / jeghen shonghers bederfven,
Daer ick hier moet sterfven // zondere adresse
Byde verkens / als haer rowaert inde wildernesse.
Dies by expresse // tot my zelven commende voordachtich
Zoo zallick upstaen / en gaen tot mynen vader zachtich,
Zegghende dus tot hem / met rauwen duerwondicht:
O vadere, ick hebbe inden hemele ghezondicht
Ende jeghens u / ach lasen, tes my schult inexperdich,
Waer by ick u kindt / niet en bem te heeten werdich,
Dies maeckt my vulverdich // als eene van u dienaren.
Dit voornemen willick angrypen / zonder vervaren,
Updat alle bezwaren // zoo doende van my mach vluchten
Dies staen ick best up / zondere meer duchten;
Want sdroufheyts gheruchten // zyn hier hardt om verdraghen
In bosschen ende haghen.

Hier slaet Vreese naer den Verlooren Zoone met huer roe ende gheesele.

Hier zal upstaen den Verlooren Zoone ende wech gaen.

SINNELICK INGHEVEN, zinnekin.

Wel, wyen gaet hy tstick claghen
Dan meest hem zelven / als cause zyns lydens ghesnoerde
En ment te keeste roerde?

QUADEN WILLE, zinnekin.

Tjan, ick hoore de boerde.
Ja, meent hy oock te ghecryghene ter deser spatie
Zyns vaders gratie?

SINNELICK INGHEVEN.

Tware groote defamatie
Voor ons / die hem dus ghebrocht hebben met versnellen
Up den poynt der hellen.

QUADEN WILLE. fol. 155vo

Tjan, dat zoude ons quellen!
Hy en darf zyn hope niet stellen, // dyncken of verlanghen,
Dat hem zynen vadere / zoo zal willen ontfanghen
In gratien / dus eens zynde uut zynder vochdie;
tWert al fantazie.

SINNELICK INGHEVEN.

tWare oock teuwighen thie
Voor den vadere een schande / werdich te verwyten
Vul snooder redyten.

QUADEN WILLE.

Ba, hy zouden liever smyten
Met stocxs upt lyf / ja duer kerfven ende hauwen
Dan hy en zou willen schauwen!

SINNELICK INGHEVEN.

Ick zouts my betrauwen;
Nochtans heeft hy thooft naer zyns vaders ghenomen
Hopende zulcxs te becomen.

QUADEN WILLE.

tWerden al dromen
Ghesprooken van hem, ten zeer cleenen vermette
Cranck van upzette.

SINNELICK INGHEVEN.

Ontvliecht hy ons uutten nette,
tWerdt qwaelcke bewaert / dat wy in onse daghen
Hebben connen belaghen.

QUADEN WILLE.

Sus van u ghewaghen,
Want de menighe meent te commen uut trueren,
Dat hem niet en mach ghebueren.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ach, sdroufheyts dolueren,
Wat zwaerder humueren // hebdy my gheplant // bloot.
Ick ware langhe vergaen / en ware Gods hant // groot
Die my onderstant // boot / in alle myne allende.

De Vreese altyt by hem blyvende.

Nu up ghestaen zynde / duer kennesse des wedts amende,
Zoo en weet ick als blende // my zelven hoe keeren
Om commen uut verzeeren.

Den Goeden Wille, een man, de viij^e^ personayghe.
Hoorende wilt leeren
Tot sduechts vermeeren // grootelicxs tuwen loove
Naer den Goeden Wille Gods / Keert dyns vaders hoove, fol. 156
U zelven bekennende / jeghens hem ghestadich
Te zyne mesdadich.

Hope, een vrauwe, de ix^e^ personayghe.
Barmhertich ende ghenadich
Zoo es hy van herten / dit moet ghy bedyncken;
Want zoo wanneer ghy bekennen zult zonder vermyncken
Uwe mesdaden / hy zal u zonder te ontberrene
In ghenaden ontfanghen / uut goeder herten gherrene.
Want daer toe / omme de waerheyt te nopen,
Staen zyn aermen open.

Den Goeden Wille.
Wilt niet meshopen,
Maer verjaecht alle twyffelinghe huerder straten,
Het zal u baten.

Gheloove, een vrauwe.
En zondere verlaten
Gheloovet warachtich zoo / vry zonder vermyen,
Het zal u gheschien.

Hope, een vrauwe.
Jaet, tuwer mellodien.
Dus gaet met ons drien // met goede bescheeden,
Wy zulder u leeden.

Den Verlooren Zoone.
Daer toe willick my bereeden
Ende datte ter stont / als eenen mesdadere // zaen.
Ach, met Hope / en Goeden Wille / den beraedere // waen,
Willick tot myn vadere // gaen / zondere vertoufven,

Gheloovende dat hy my niet en zal bedroufven. De Vreese by hem blyvende.
Want ick zal tot hem zegghen / zoo my den zin oorcondicht:
Ick hebbe inden hemel / en voor u, vader, ghezondicht.
Ick en bem niet werdich / dynen zoone te heeten,
Maer doet my, o vader / zonder eenigher veeten,
Als eene van uwe dienderlinghen, zeer ydoone
An mynen persoone.

DEN GOEDEN WILLE.

Synen pays werdt u te loone.
Dus gaet met ons / zonder vreesen ofte duchten;
Ick darft u pluchten.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Ach, menich zwaer verzuchten
Doet my die Vreese an / ende dat int herte binnen, fol. 136vo
Zouckende myne consientie te over winnen. De Vreese toonende huer gheesele ende roede.
Nochtans zoo hopick wel ende vulmaecktelick,
Oock gheloovick warachtich puer naecktelick,
Up myns vaders barmhertighe groote goetheyt
tMynder behoetheyt.

GHELOOVE.

Die es in zulcker overvloetheyt
Dat waerlicxs dier ghelycke / niet om gronden // es.
Gheloovet vry dat warachtich myn vermonden // es,
En gaen wy tot uwen vadere / in sduechs vermeese
Tsamen tender sneese.

DEN VERLOOREN ZOONE.

Noch hebbick Vreese, De Vreese by hem zynde.
Die tot allen tyden / in my wil zyn beclyvende,
Rondt om my dryvende.

HOPE.

Syt in hope verstyvende;
De Liefde wert zaen verjaghende / de Vreese meshaecht;
Dus gaet vry onvertraecht.

DE LIEFDE GODS.

Siet! van my werdt verjaecht Hier verjaecht de Liefde Gods de Vreese.
Die quellende Vreese / met alle hare voeren,
Die de consientie inwendich can beroeren,

Van my, vulmaeckte Liefde / ten eersten vermane.
Tsya! ghy Vreese, poocht u zaen van hem te gane.
1 Johan-4 Rumpt hier de bane / want ick de Liefde coene
Blyve hem eeuwich by tot zynen verdoene,
Inde vreese des Heeren / bemerckt den zin // wel,
1 Pet-4 Waer of ick bem den oorspronck en tbeghin // snel,
Die daer es bedeckende / uut sherten gronden
De menichfuuldicheyt van dese mans zonden.
Dies nu ten stonden // laet ons accoordich tsamen
Voort gaen met vramen.

Hier deckt de Liefde den Verlooren Zoone met een wit cleedt.

DEN GOEDEN WILLE.

Als den wel bequamen
Zal u den Goeden Wille / voort dryven teganghe,
Uut goeden vryen wille, niet uut bedwanghe.
Wy werden eer langhe // bevryt van allen confuuse
Tot dyns vaders huuse.

fol. 157

GHELOOVE.

Suster Hope, zonder abuuse,
Tvooren gaen es uwse // bevryt van allen ghescille;
Ende de Liefde Gods / metten Goeden Wille
Die zullen den zoone / tot zynen vadere leen
Onder hemlien tween.

400

HOPE.

Gaen wy vooren dan zonder scheen;
Zy drie ghemeen // houdende goede oordinanche
Commen met accoordanche.

Hier gaet Gheloove en Hope vooren.

DEN VADERE, de x^e^ personayghe.

Ach, noyt meerdere cansche
Dan my nu es toecommende / zoonder eenich merren,
Want my dyncke ick zien / gunder commen van verren
Mynen joncxsten zoone / al mesmaeckt bedeghen
Ende zeere weersleghen.

DE LIEFDE GODS.

Uut liefden gheneghen
Zoo compt hem jeghen // met een vierich pleghen

vs. 401: hs. vuuse

In een vaderlick beweghen // zondere vertoufven, De Liefde Gods totten Vadere.
U hueghelick verblydende / buuten alle bedroufven.
Dats myn begherren / en al uut liefden warachtich
Dus weest hem indachtich.

DEN VADERE.

O Liefde zeer crachtich,
Duer u beweghen zachtich // ende goeden vermane
Zoo zallick hem pooghen vrindelicken tontfane,
Want wyde open staene // es dies therte onverdrooten,
Het welcke in voortyden zeer vaste was gheslooten,
Met drucke duer gooten // in een pynelick sneven.
Als heeft hy jeghens my mesdaen / tys hem vergheven. Hier gaet den Vader den Zoone toe, hem grypende in zyne aermen, hem cussende.
Ach myn zoone beseven, // u loopick toe in desen
En heete u wellecommen / uut liefden ghepresen,
Want u zienelick wesen // myn claghen sussen // doet,
Dies ick in myn aermen grypende u cussen // moet.

DEN VERLOOREN ZOONE.

O vaderlick herte, zeer ghenadich van moede,
Ick die ghewassen bem uut dynen eeghen bloede fol. 157vo
Tot mynen behoede // ontfanckt my doch in ghenaden.
Want ick hebbe ghezondicht / zeer onwys beraden,
Luce-15 Inden hemel / ende voor u ter grooter onvroomen;
Dies ick niet werdich bem / dat men my zoude noomen
Uwen zoone te zyne / en dat duert beslechten
Myns quaets uutrechten.

DEN VADERE.

Hoort ghy, myn knechten,
Doet dat ick ulieden beveele, zondere verzeeren.
Brynckt haestelicken hier vande beste cleeren Hier zal men hem andoen andere cleeren ende schoen anden voeten.
Ende doetse hem anne / Voor alle dynghen
Gheeft hem an zyne handen gouden vingherlynghen,
Schoens an zyne voeten / ende dat zynde ghedaen // zaen
Brynckt een ghemest calf / dat zuldy onbelaen // slaen,
Up dat wyt tsamen mueghen eeten ter deser hueren
Luce-15 Met myne vrinden / ende alle goede ghebueren

vs. 428: In het hs. staat na *behoede* slechts /.
vs. 437: De slot *-n* van *anden* in de margine is zeer twijfelachtig.

Zonder trueren // maer vroylickheyt zyn anclevende.
Want dese mynen zoone was doot / my beghevende,
En es weder levende // zonder eenich beschaden.
Hy was verlooren / doolende zeer vrimde paden, Hier gaen zy alle ghelyck binnen.
Maer vry en onbeladen // es hy weder ghevonden.
Lof zy God tallen stonden.

QUADEN WILLE, zinnekin.

Wy werden verslonden,
Gheschuert als honden, // veel mindere dan biesen
Duer dit verliesen!

SINNELICK INGHEVEN, zinnekin.

Als ick hem zach kiesen
Den wech te keerene / naer zyns vaders lande,
Ick vreesde van brande.

QUADEN WILLE.

Wee ons der grooter schande!
Onse zielen staen te pande // onder de helsche natie
Buuten alle gratie.

SINNELICK INGHEVEN.

Met vulder desperatie
Alle trybulatie // binnen der helscher bedelven
Willen zy up ons welven.

QUADEN WILLE. fol. 158

Luchifer verworcht hem zelven.
Pluto / Belial / ende Asterot / ten grooten bespotte
Die speelen int zotte.

SINNELICK INGHEVEN.

Belsegor versmoort inden snotte,
Ende Cherberus den hellehont / briest als een stier.
Orpheus werpt zyn herpe int vier.

QUADEN WILLE.

Noyt zulck ghetier!
Allecto met alle haer serpenten wilter al vernielen,
Versmoorende de zielen.

Sinnelick Ingheven.

Ecxion met alle zyne wielen
Die smytse in snatere / naer de oude costuumen
tVelt willende ruumen.

Quaden Wille.

Tranen groot als duumen
Weendt Proserpyna / met een druckich vermeten
In een houck ghezeten.

Sinnelick Ingheven.

Quaet ende verbeten
Es Tantalus verhardt / hy en can niet ghewateren,
Niet wetende wat sateren.

Quaden Wille.

Dan zitten en snateren
Cloto / Lacheses / en Atrepos / als buuten huer zinnen
Int haspen ende spinnen.

Sinnelick Ingheven.

Noyt droufver beghinnen
En wasser ghezien / duer tverlies van desen ghezelle
Dant nu es ter helle!

Quaden Wille.

Mammon, als quade rebelle,
Uut puerder aercheyt / Asmodeus / in een houck // stack
Als eenen douck // slack.

Sinnelick Ingheven.

Beelsebub pist in zyn brouck // vlack,
En dan compt Asterot / die wil hem verrasschen
Die pist in dasschen.

Quaden Wille.

De duustere plasschen fol. 158vo
Die zyn vervult / van beroerten / gheheel met allen,
Duer dit mesvallen.

SINNELICK INGHEVEN.

Maer waer zullen wy ons stallen
Om alle grief te schuwen / beede tonser baten?
Weet ghy eenighe gaten?

QUADEN WILLE.

Ja ick, zondere verlaten,
Want daer zyn placaten // alle nieuwe bevonden
Van Luchifer ghezonden.

SINNELICK INGHEVEN.

Raschs! wilt die doch vermonden
Nu ten stonden, // ghy Quaden Wille, spytich als slanghe,
Ende datte int langhe.

QUADEN WILLE.

Tjan, hy beveelt ons stranghe
Dat wy ons beede te ganghe // zouden stellen, sebyt // coen,
Om andere profyt // doen.

SINNELICK INGHEVEN.

Daer toe zulwy int cryt // spoen,
En dat om tzelve te bezoucken / bin swerels boorde,
Stout als de ghestoorde.

QUADEN WILLE.

Treckt ghy dan int noorde,
Ick vlieghe naer tzuude / zonder achter cro*m*men,
Tot elckens verdo*m*men.

SINNELICK INGHEVEN.

Al es ons desen ontco*m*men,
Ick zwerdt byde blo*m*men // va*n* my voortyts ghelesen,
tZal eens anders wesen!

QUADEN WILLE.

Wy zullen dit ghenesen.
Maer corts naer desen // zalder menighe, in trauwen,
Zyn hooft o*m*me crauwen!

---

vs. 484: Door een gaatje in het hs. zijn de *o* en *n* van *ons* onduidelijk.
vs. 487: hs. al

SINNELICK INGHEVEN.

Jaet, ma*n*nen ende vrauwen!
Want duer my*n* brauwen van nu ghespreedt zy*n*, elcxs macht schuwen,
Nedtten ende vluwen.

QUADEN WILLE.

Sy mueghen vry wel gruwen, fol. 159
Want zoo men de vossen vanckt in haer duwiere,
Zoo comse in dangiere.

SINNELICK INGHEVEN.

Ja zy, ten allen quartiere.
Dies wy als de fiere // hier mede zegghen: adieu,
Tot eens up een nieu!

QUADEN WILLE.

Meer quaets licht ende grieu
Zullen wy noch doen / dan wy oyt dede*n* met crachten // fel;
Dies staet hem elcken / voor ons te wachten // wel! 500

PAUSA

Hier zal uut co*m*men den Outsten
Zoone met een spade in zyne handen
als co*m*mende uutten ackere.

DEN OUTSTEN ZOONE, de xj^e^ personayghe.

Nu voordan zoo late ick den ackere in vreden,
Den aerbeyt es heden // ghedaen, ick meens.
Ick trecke naer huus rusten myne leden
Die my moede zy*n* ghereden. // Adieu, wy scheens.
Wel, wat hoorick daer roeren alghemeens
Ten myns vaders huuse / of eist fantazie?
Wel neendt / ick verneme spel ende mellodie!
Tjan, dit gheeft my / al te groot een wondere,
Dies roupick den knecht / om weten byzondere
De cause waero*m*me / zy valt my verlanghelick.
Au! Wouterkin, au / ghy loopt zoo stranghelick!

vs. 495: hs. enden

Zeght my een vraghe / ghy wetet ten saysoene,
Wat, goet jaer / es tmyns vaders huuse te doene?
Want ick hoorder gheluut tot svruechts bestedene,
Zeght my de redene.

WOUTERKIN LICHTESCHUUTE, de xij^e personayghe.

Om u dies te vredene,
De rechte cause es / om de waerheyt te sommen:
Myns meesters zoone / uwen broeder es commen.
Dies der vruchden bommen // zondere vermyncken
Doet uwen vadere van blytschepen clyncken.
Willet vry bedyncken // ghy er oock ghenoot // cleeft.
Tzynder eeren / hy een ossekin nu ghedoot // heeft,
Want een wellecomme gast / es hy inghetorden // vry.
Dus gaet naer / wilt met vruechden begorden // dy
Soo alle uwe vrinden doen / van drucke ontlast fol. 159vo
Indient u zoo past.

DEN OUTSTEN ZOONE.

Neen, het es beter ghevast
Dan thuus ghegaen / in zulck eenen voorspoede,
Naer mynen bevroede.

DEN VADERE.

Ach zoone van mynen bloede,
Weest doch te vreden / als goet kindt onbegrepen,
Want ghy weet hoe dat met my stont gheschepen.
In sdroufheyts strepen // was ick al by verslonden,
Duer tverlies dyns broeders / zoo ghy hebt vonden,
Die als nu ten stonden // met goeder obedientie
Odmoedich gheccommen es / in myne presentie.
Dits de intentie // dat wy vrinden verblyden
Wyes ghy oock muecht ten tyden.

DEN OUTSTEN ZOONE.

Dat stellick bezyden.
Wilt van dien vermyden / ach vader eerbaerlick,
Oock van u droufve ghelaet / my vallende zwaerlick.
En myn redene claerlick // hoort zonder bequeelen:
Veel jaren u dienende / hebbick ghedaen dyn beveelen

Zonder die tovertreden / als jonckman pertich.
En noyt en kondick u tmywaerts zoo ghehertich,
Luc-15 Dat ghy my een vedt bocxkin / hadt willen gheven
Om te eetene / met myne goede vrinden verheven,
Dat my therte doet beven // in een spytich beroeren.
Maer dyn zoone / vertert hebbende zyn goet met hoeren,
Met luuten en tamboeren, // hout ghy hem een feeste!
Naer dien hebdy oock / dits om te spyten tmeeste,
Een ossekin ghemest / tzynder eeren ghesleghen,
Die u nochtans / noyt gheen winninghe heeft vercreghen.
tZyn redenen die weghen // ghezeyt voor alle lien
Diet hooren ende zien.

DEN VADERE.

Van zulcxs wilt vermien
Ghy mynen beminden zoone / tys wel myn begherren.
Ghy hebt altyts by my ghezyn / doende u afferren;
Dies alle dat myne es / dats uwe warachtich,
Want het es noot / weest doch dit indachtich,
Dat wy tsamen eetende vroylick zouden wesen.
Want hier u broeder die doot was / es verresen
En wederomme in desen // levendich gheworden;
Hy was verlooren / gheacht als gheheel vertorden,
Maer hy es nu wederomme als ghevonden,
Dies zy Gods lof ghesprooken van alle monden.

fol. 160

Hier gaen zy alle ghelyck binnen.

PAUSA

Hier commen uut de gheestelicke
personayghen met den Troosteloosen
Zondare, hem troostende.

WARACHTICH BEWYS, de xiij^e personayghe.

Weest nu ghemoet / buuten allen bezware, // vriendt.
Dese fyguere / den Troosteloosen Zondare // diendt,
Zoo ghy die speelwys ghezien hebt propoostelick.
Want de Liefde Gods / voor u zeer troostelick,
Die dede den Vader ontfanghen / den Zoone mesdadich
In gratien ghenadich.

vs. 563: hs. vrindt

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE, de xiiij^e^ *per*sonayghe.

Ja ick, en dat ghestadich,
Maer onberadich // my een zake onghevraecht // pynde:
Den Verlooren Zoone / vande Werelt verjaecht // zynde,
Zoo ick den zin des spels / onthouden bycans // can,
Es ghec*omm*en van daer / tot eene*n* rycken lans // man
Zoo zy pleghen / die raubandyghe cokynen // slachten,
En die stelde hem / dat hy zoude zy*n* zwynen // wachte*n*.
Dus moste hy zy*n* als een aerme slave // daer,
Begherende tlyf te vullen / met drave // maer,
Nochtans niemant en gaf noch zulcke provantie
Naer spels oordinantie.

SCRIFTUERLICK TROOST, de xv^e^ *per*sonayghe.

Syn gheestelicke substantie
Dus alle overbracht hebbende zeer ydelick,
Zoo compt hy in ghebreck / ghevoelende pyne lydelick
Die God over hem laet dalen / om tzondich bedryven,
Up datse niet onghestraft en zoude blyven,
Uut welcker pynen / hy ee*n* druckich propoost // vanckt.
Dies zy*n* hongherighe consientie naer troost // lanckt.
Verjaecht vande Werelt / die hem dan es versmaende,
Want zy hem va*n* zyn hongher / niet ca*n* zyn versaende, fol. 160vo
Zoo gaet hy da*n*ne / als eenen bedrucken zoorghere
En stelt hem te dienen / een des selfs lants boorghere,
Die zelve behanghen es / met swerels ghebruuck // mal,
Die God niet en diendt / maer zynen buuck // al,
Roma-16 Zoo ons Paulus totten Romeynen zeer exellent
Dat maeckt bekent.

sGHEESTS INSPIRATIE, de xvj^e^ personayghe.

Den desen hem niet en zent
Tot Christum / ofte zyn helich woordt ryckelick,
Om zyne hongherighe ziele / in pyne verzyckelick,
Daer mede te conforteren / en verstercken,
Maer zendt hem upt veldt / om voeden de vercken,
Dat zy*n* vleesschelicke begherten / va*n* snooder weerde,

---

vs. 569: hs. onghevracht
vs. 585: hs. hen
vs. 595: De *c* van *vercken* staat er in het hs. boven geschreven.

Al waer dat hy verzaedt te zyne begheerde
Met draf en eekels / dat was der zwynen weedinghe,
Dat niet en es dan ydele philosopsche verleedinghe,
Colo-2 Ja, loose vindinghe / der zielen besmettinghe, 600
In vernufte woorden / naer swerels inzettinghe.
Maer niemant en heeft hem dat willen gheven
Dies es hy hongherich bleven.

WARACHTICH BEWYS.

Dats warachtich beseven.
Want gheen smenschen ongheruste consientie
Ofte hongherighe ziele, naer Scrifs sententie,
By al zulcker leeringhe / mach niet verzaedt // zyn
Ofte te vullen ghetroost / hoeser up verlaedt // syn.
Wantsi met veel schoon woorden zyn upgeblasen,
Van gheestelick voetsel / heel ydel, watse rasen,
Waer by den verdoolden / jamerlick verdooft //es.
Ditte doch beschooft // ves.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Dus van trooste berooft // wes,
Hem zelven wetende / gheen ende nochte beghin // meer
Om wedere te ghecryghene eenen in // keer
Tot God zynen Vadere / zoo stelt hem God voor ooghen
Roma-8 De thien ghebooden der wedt / die hem tooghen
Kennesse der zonden / die hem dan ghestadelick
Bewyst hoe quaet / ende wat jamere schadelick fol. 161
Jheri-2 Dat hem inbrinckt het verlaten van God zynen Heere;
Waer of hy hem dan wort te bevreesene zeere,
Luc-15 En zeght / Hoeveel diendelinghen heeft myn vadere
die daer broodts ghenouch hebben alle gadere;
En ick die zyn zoone bem / zondere confoort // moet
Bederfven van honghere / zyns Goddelicxs woort // zoet,
Amo-8 Daer Amos den prophete / of doet een ghewaghen
Met een beclaghen.

DEN TROOSTELOOSEN ZONDARE.

Noch zoo moet ick vraghen:
Ick zach dat God tot hem zandt in zyn benauwen
Een mans persoon / myts noch drie vrauwen.

Willet my ontfauwen // updat icker uut nope
Troostighe syrope.

sGheests Inspiratie.

tWas de vulmaeckte Hope
Myts warachtich Gheloove / en ghedueríghe Liefde
1 Johan-4 Die de Vreese verdryft, zoo Johannes briefde,
Die de pyne gheeft / die de zondaere smertich //es.
De Hope die zeght / dat God zeer barmhertich // es;
En duert Gheloove / den zondare / hoe desolaet // quaet,
Luc-15 Hy terstont / met Goeden Wille / zondere verlaet // gaet,
Hem onwerdich kennende / duer zyn zonden onreynich,
Staet up de goedertiericheyt / zyns vaders forteynich,
Zegghende: ick zal gaen / zoo Christus oorcondicht.
O God, hemelschen Vadere / ick hebbe ghezondicht
Inden hemele / en oock voor u Goddelicke secreeten.
Dies en bem ick niet werdich dynen zoone te heeten,
Luce-15 Maer duer uwe goede barmhertighe puere // dynghen
Hout my doch als eene van dyne huerelynghen,
Up dat ick tbroodt dyns Goddelicxs woordt crachtich
Oock mach zyn deelachtich.

Warachtich Bewys.

Dus voorts gaende voordachtich
Met Gheloove / ende Hope / in een vast betrau // sterck,
In droufheden / die tot zalicheyt een berau // werckt,
Zoo ons Paulus schryft / tot een duechdich vermeeren,
Soo beghonste hy weder tot zynen vader te keeren. fol. 161vo
2 Cor-7 Maer lasen, hy was noch verre / nempt tverstant // waer,
Als wast dat hem God / den Goeden Wille zant // daer.
Want tvulbrynghen ghebrack hem noch zonderlynghen,
Phil-2 Dat Gode werckt, beede twillen ende vulbrynghen,
Up dat hy een wel behaghen / naer Paulus schryven,
In hem zoude verstyven.

Den Troosteloosen Zondare.

Troosteloos moet ick blyven,
Want als ghevoelick den wille / de zonde te latene,
tGoet doen en vindick niet / wat eist my dan batene?
Aldus zoo vindick nu in my een groot ongherust // wedt.

Inwendich hebbick naer Gods wedt eenen lust // nedt,
Roma-7 Maer een ander wedt stryt / jeghen de wedt des ghemoets // myn,
Zoo dat ick vinde / dat in my niet en mach iet goets // zyn.
Want als bem ick metten ghemoede / ter Gods wedt verbonden,
Metten vleesche zoo diene ick de wedt der zonden;
En hoe zoudick dan mueghen gheraken tot God // vry?
Want zoo wye dat overtredende een ghebod // zy,
Jaco-2 Die es, zoo Jacobus zeght / in allen beschuldich.
En alle myn overtreden / dat es menichfuldich,
Dies my de wrake der zonden / zoo ick wel meer // weet
Vallen zal zeer // wreet.

Scriftuerlick Troost.

Laet u zonden zyn metten keer // leet.
Hopt / ende ghelooft in God / zonder eenich meswanen,
Eccle-18 Want overvloedich groot es over den onderdanen
Die uutvloyende barmherticheden des Heeren // zoet
En zyn ghenade / over die tot hem te keeren // spoet,
Naer sWyse mans leeren // vroet / Oock Johel bescreven // heeft:
Johel-2 Bekeert u totten Heere God / die eeuwich verheven // leeft.
Hy es goederthieren / barmhertich ende lanckmoedich,
Milde om vergheven / de boosheden overvloedich.
Tobi-3 Hier omme zeght oock Tobyas / Zondaers wort bekeert // wat;
Doet rechtverdicheyt voor God / gheloovende leert // dat
Hy barmherticheden / met ulieder zal zeer coen // doen.
Willet te bevroen // spoen.

sGheests Inspiratie.

Ja up elck saysoen // coen.
Want ghy zondaers / den rechten wech zynde ghemist // vry,
Als die voortyts verre van God waert / duert bloet Christi fol. 162
Zytghy naer by gheworden / want hy es uwe vrede.
Ghy die in Christo zyt / duert gheloove reyn van zede,
Die uut tween / een ghemaeckt heeft zeer puere,
Af brekende den thuuin / ofte middele muere
Die tusschen u ende hem was / te weetene:
Ephe-2 De vyandtscap / zoo Paulus dat weet uut te metene.
Want hy heeft ant hout / duer zyn eeghen vleeschs // daer

---

vs. 681: hs. uleder

Wech ghenomen / de wedt / met alle haren heeschs // zwaer,
Zoo verre de zelve / met scriftelick verstranghen
Waren bevanghen.

Warachtich Bewys.

Christus ant cruuse ghehanghen
Heeft thandt ghescrift uutghevaecht / duer sliefden verbreen,
Colo-2 Up dat hy eenen nieuwen mensche uutten tween
Scheppen zoude / vrede makend int slod // boude,
Up dat hyse beede zoo versoenen met God // zoude
In een lichgaem duer teruus / merckt upt omwelven // wel,
Ephe-2 En heeft zoo de vyandtscap gedoot duer hem zelven // snel,
Verghevende de zonden / onverdient om niet // al. 700
Want God heeft u / met hem overghezedt / es Scrifs bediet // al,
Int rycke zyns Zoons / tot dyn zalicheyts behoet // goet,
Waer anne ghy verlossinghe hebt / duer zyn bloet // zoet,
Vander macht der duusternesse / die u dede messant,
Ja helle / zonde / vyandt.

Scriftuerlick Troost.

U schynckende den onderpant,
Ephe-1 Den Helighen Gheest / het deel dynder eerfvenesse,
Den gheloovighen een zeghel / vry der bederfvenesse.
Want den zondare noch verre zynde / zoo ment briefde,
Ziende myts tgheloove / Gods vaderlicke liefde,
Johan-3 Dat hy /alzoo ons thelich Evangelie verclaert,
Zynen eenighen Zoone niet en heeft ghespaert,
Maer heeft hem ghegheven / met rypen verstande
Tot een wel riekende / levendighe offerande
Om den zondaren zalich te makene alle gadere,
Ghestorfven / verresen / uut der liefden adere,
1 Themo-1 Gheworden voor den Vadere // zondere verlaet
Den eenighen middelare / ende goede advocaet, fol. 162vo
1 Johan-2 Die voor ons es biddende altyts ghestadelick,
Up dat zy gheloovighe / zeer wys beradelick
Ephe-1 Als kinderen Gods / vul van alder vrame
Gala-4 Dat rycke Gods / als mede erfghename
Bezitten zouden / zonder eenighe prejuditien,
Vry van malitien.

sGheests Inspiratie.

Dese benefitien
Vaste ghelooft van God / in hem gheschiet te wesen,
Zoo wordt hem / met dit crachtich gheloove ghepresen,
2 Corin-1 Den Helighen Gheest ghegheven / naer Scrifs verhalicheyt,
Tot eenen zekeren pandt / van teerfve der zalicheyt,
2 Cori-5 Welcken gheest / verzekert zynen gheest perfectelick
Dat hy een kindt Gods is / duer gheloove corecktelick.
Dus verzekert zynde / gaet hy zonder af te scheene
Tot God zyn Vader reene.

Warachtich Bewys.

Hem bekennende zoo cleene
Dat hy zonder Gods hulpe / niet en mach vulbrynghen,
Zoo compt hy van verre / en dat voor alle dynghen
Met eenen goeden wille / hem van God ghezonden,
En gaet hem te ghemoete / up dat ten stonden
Van vyandt / vleeschs / en swerels valschs anlech // zwaer
Luce-15 Niet en zoude zyn blyvende up den wech // daer,
Alzoo ghy daer waert ziende in speelders legende.
Want eer hy noch zyn schult / metten monde bekende,
Ontfinck hem zynen vadere / en heeft hem vergheven
Zyn mesdadich leven.

Scriftuerlick Troost.

By Esayas staet bescreven:
Den zondaren die hem keeren van tzondich bedryven,
En eenen goeden wille hebben tot haer beclyven,
God die ontfanctse terstont in zynder gratien.
Esay-65 Want al eer zy roupende doen huere clamatien,
Zoo willicxse verhooren / zeght den Heere ghenadich.
Den bekeerden zondare / hoe quaet ende mesdadich.
Zal hy, zoo ghy zaecht, voor zyn roupen ende kaermen
Ghenadich ontfaermen. fol. 163

sGheests Inspiratie.

Nemende in zyn aermen,
Dats in zynen Zoone / Jhesum Christum onghelaeckt,
Jhere-31 Die den aerme Gods es / zeer anghename ghemaeckt

vs. 745: hs. onfant

Als hy hem / als eenen meinsche wilde vernederen
En uut zyns Vader schoot vlooch zonder vederen,
Hem zeer vrindelick ghevende een cusse der minnen,
Die hy tot hem was draghende van voor swerels beghinnen;
Bewysende zoo zyn ghenade overvloedich milde
Totten aermen zondare / als of hy zegghen wilde:
Zoone, als eist dat ghy / eenen langhen onvroome // tyt
Ghedoolt hebt / nochtans ghy my wellecoome // zyt.
Ick wil u in mynen zoone Christum in ghenaen // vaen,
Die overvloedich ghenouch / voor u heeft ghedaen // zaen.
Want duer hem eist gheschiet, zonder verflauwen,
Dat Justitie ende Vrede / Gods gheestighe vrauwen,
Malcanderen custen / en dat in teeken van accoorde
Zoo men fyguere oorboorde.

Ephe-1
Psal-85
Psal-65

Den Troosteloosen Zondare.

Ick zach ende hoorde
Dat den vadere / zyn knechten dede brynghen tbeste // cleet,
Dat men hem an dede uut sliefden conqueste // heet,
Voorts een vingherlinck ande hant, schoen ande voeten.
Doet my tverstant ghemoeten.

Warachtich Bewys.

Fyguerlick om u verzoeten
Zoo zyn de cnapen ghezent / niet om vervaljanten:
Alle dienaers des woordts, Gods predicanten,
Wyen den vader beveelt / dats God, heere der heeren,
Zyne naecktheyt ziende / van gheestelicke cleeren,
Hiet hemlien bringhen / dats leeren in haer predicatie,
Dat hy vastelicken ghelooven zoude in God vul gratie,
Levende inde liefde Gods / up dat hy ten fyne
Becleedt zy met tcleedt / der gherechticheyt dyvyne,
Zoo dat hy metten prophete mach doen verhalicheyt:
Hy heeft my anghedaen / dat cleedt der zalicheyt,
En den rock der gherechticheyt / nedt int verhooghen,
Heeft hy my an ghetooghen.

Luce-15
Esay-61

fol. 163vo

Scriftuerlick Troost.

Met een nerstich pooghen
Dus ghesticht zynde / in een warachtich gheloove,

vs. 761: Voor *Christum* staat de afkorting xpm.

Zoo wordt zyn ziele dan / zonder eenighen verdoove,
Van God met een rinck / zoo men speelwys heeft ghescaut,
Ozee-2 Als met een singet / des vasten gheloofs ondertraut
Naer twoordt des propheten / an zyn handen chierelick,
Up dat tzelve gheloove verchiert zy anthierelick
Mette wercken der liefden / boovenal pryselick,
Gal-5 De welcke Paulus / ter zalicheyt es bewyselick,
Den Troosteloosen Zondare / een beradighe nope
Zoete als syrope.

sGheests Inspiratie.

Gheschoyt met ghestadighe hope
Met de schoens van daghelicxs hem selfs te sterfven,
Up dat hy zyn voeten / om tverstant te verwerfven,
Dwelcke zyn zyne begherten / an eertsche zaken,
Niet en quetse / duer eenich zondich mesraken,
Maer bereedt mach zyn / om vercondighen alle lieden
De blyde bodscap / die men over hem heeft zien gheschieden:
Vanden eeuwighen pays / die God met hem ghemackt // heeft
Die duer tgheloove / die in hem vrindelick ghesmackt // cleeft,
Psal-66 Zegghende: Compt, hoort toe / ghy alle die God // vreest, 800
Ick zal u vertellen / tot dyn zalicheyts bescod // meest
Wat den goeden God / an mynder zielen heeft ghedaen
Zeer wyselick beraen.

Warachtich Bewys.

Noch hoordet ghy doen vermaen
Luce-15 Van het vette oskin / by zynen vader ghegheven // jaet,
Es Christus Jhesus / om ghedoot tzyne / zoot ghescreven // staet,
Johan-6 Als hy nu voor den zondare / ant cruuse ghestorfven //es,
Den zelven hem tot een gheestelicke spyse verworfven // es
Esay-59 Om metten vadere / en zyn huusghezin inden gheest // hier
En naermaels int eeuwich leven te verblyden meest // fier.
Zaka-7 Smackt wel den keest // schier / alle zondaers verzeert // wyt,
Hoe ghenadich dat God es / en themwaerts bekeert // zyt
Soo zal hy hem tot u keeren zonder eenich vermyden, fol. 164
Esay-59 Want daer ghescreven / naer Esaias belyden:
De handt des Heeren / om helpen en es niet verhindert
Vercoort ofte vermindert.

vs. 797: hs. verzondighen all lieden
vs. 806: hs. ghescreve

Den Troosteloosen Zondare.

tWoordt my therte duerzindert.
Es God den zondare / zoo ghenadich talder spatie
Zoo ghy, Warachtich Bewys / myts sGheests Inspiratie
En Scriftuerlick Troost / my zyt de nopen // ghevende,
Zoo bem ick dan eensdeels up vaster hopen // levende,
Hoewel myne zonden zyn / zwaer ende lastelick,
Up hope stuenick vastelick.

Scriftuerlick Troost.

Esa-55 Ghelooft dies mastelick
Ende wilt spropheten woordt / en zyn uutlech // vaten:
Als die ongoddelicke zal zynen boose wech // laten,
Zaka-6 En weder totten Heere keert / God zal hem ontfaermen.
Want hy heeftse alle ghemackt, rycke en aermen,
Zoorghe draghende / over die / zonder vermyden // iet,
2 Phara-16 Want sHeeren ooghen / daerderyck duere tallen tyden // ziet,
1 Phara-18 Ja, al smenschen ghedachten / zyn in zyne bemerckheyt.
Alle die in hem ghelooven / die gheeft hy sterckheyt,
Want voor dezelve / zoo hy oyt was ghewuene
Es hy een vaste stuuene.

sGheests Inspiratie.

tBleeck anden Verlooren Zuuene,
Luce-15 Want ghy zaecht hoe onnuttelick hy zyn goet verterde,
Nochtans zoo wanneer dat hy gratie begherde
Zyn vadere ontfinck hem uut liefden ghenadich
Zoo wanneer hy hem zelven bekende mesdadich.
Psal-36 Daeromme doet ghy / naer het psalmisten verclaren:
Dynen zondighen wech / wilt den Heeren openbaren,
Hopende up zyne barmherticheyt, up elck saysoen,
Hy zal se met u doen.

Den Troosteloosen Zondare.

Met een vastelick bevroen
Zoo willick gheloovich / my in hope verstercken.
Want scriftelick hoor ick / al hier ten percken,
Fyguerlick doet ghy mercken // naer sgheests behaghen
Dat over al zeer groot es / ten allen daghen

vs. 831: hs. ghevuene

Die overvloedighe barmherticheyt / des Heeren // myn fol. 164vo
En zyne ghenade / voor die tot hem bekeeren // fyn.
Eccle-17 Dies zonder sverzeeren // pyn / zoo beghinnick betrauwen
In hem te ghecryghen / zonder te verflauwen,
Hebbende een anschauwen // up uliedere uutten
Vul van virtuuten.

Warachtich Bewys.

Naer scrifs ontsluuten
Veel gheeselen / tes recht dat ick het verclaren // doe,
Zoo behooren alle de boose zondaren // toe,
En dat naer Gods groote gherechticheyts verstranghen.
Maer des Heeren barmherticheyt zal hem ommevanghen
Psal-16 Die in hem hopt / Dus wilt inden gheest vervroyen,
Want den zondaers / en begherdt hy niet te verstroyen,
Maer tontfaermen / ghelyck den vader zyn kindt // doet
Psal-102 Zoo men by den psalmiste bescreven vindt // vroet.
Dus wilt in hope / Gods barmherticheyt verwachten
Met blyde ghedachten.

Scriftuerlick Troost.

tZondighen wilt verachten,
Ende voor Gode ontdeckt alle dyne ghebreken
Met eenen goeden wille / zonder die te versteken,
Prov-16 Zoo zuldy tallen tyden ter duecht accoort // staen
En alle uwe upzetten / zullen ter zalicheyt voort // gaen.
By den Wyseman / staet u al ditte vertoont // bet,
Psal-5 En zoo David zeght / Hy heeft u ghecroont // net
Metten schildt / zyns goeden wille uprechtelick;
Hy onderzouckt alle herten / vry niet slechtelick,
1 Para-28 Maer verstaet alle ghedachten / buuten ende binnen,
Zoo doet hy alle zinnen.

Den Troosteloosen Zondare.

In my heeft een beghinnen
Den goeden wille / myts hope / buuten alle beschoove,
Zoo dat ick duer Gods barmherticheyt gheloove,
Naer sgheests inspireren / over al zeer propys,
Myts oock tuutlegghen / van Warachtich Bewys
En Scriftuerlick Troost / een schoon bescreven // lesse,

Van alle myne zonden / te vercryghen verghevenesse,
Zoo my hier ghebleken es / duer spels vercondighen;
Met uprechter meeninghe / niet meer te zondighen, fol. 165
Maer tot goet doen / alleenelicken my te beghevene,
Varincxs liever te sterfven / dan te levene.
Want el niet dan bedroch / en es swerels hooscheyt,
En ick bem maer een eerden vadt / vul alder brooscheyt.
Hoe zoudick my dan van zonden / onder de zunnen
Ghewachten cunnen?

sGheests Inspiratie.

Alzoo ghy hebt beghunnen
Gaet altyts voort / en wilt duer gheen onvrame // claghen.
Men zal u voordan doen een andere name // draghen, Hem anstellende den Wel ghetroosten Meinsche.
Te weten voor den Troosteloosen Zondare
Den Wel ghetroosten Meinsche / int openbare,
Myts dat ghy meeninghe hebt luude ende stille
U zelven te voughene / met eenen goeden wille
Tot gheloove / hope / ende liefde gheryvelick,
Welcke liefde / u eeuwich moet zyn by blyvelick
Esai-31 Zout ghy als Gods volck / de schoonheyt der vreden anscauwen,
Als een Gods kindt vul trauwen.

Den Welghetroosten Mensche.

Ach, mach ick dat ghelauwen?
Vry gheen benauwen // en zal my van Gode doen scheeden!
Maer wil my ter rechter boet beeteringhe bereeden,
Want ick begrype te vullen, zondere slakatie,
Mynen warachtighen troost / te zyne uut gratie,
Niet uut verdiensten / of mynder wercken ontsoncken // vry,
Maer alleene uut liefden / duer Christo ghesconcken // my,
Waer vooren / hem lof en danck / eeuwich ontruerelick 900
Van my moet zyn ghebuerelick.

Warachtich Bewys.

Doet dat gheduerelick
Uut goeder liefden puerelick, // twert tuwer vroomen,
Want lof ende danck / es van God wel anghenomen
Psal-50 Booven eenighe oblatien / ofte offeranden.
De calveren der lippen / met rype verstanden

Zyn voor den Heere / zeght David / altyts bequame.
Psal-113 Looft den Heere / ende zynen helighen name
Ghy alle die den Heere diendt / zondere faelen, fol. 165vo
Psal-113 Want van trysen der zonne / tot haer neder dalen
Moet sHeeren name ghelooft zyn / ende ghepresen
Grootdadich int wesen.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Dat moet hy uutghelesen
En dat van alle volcken / uut goder herten vierich,
Psal-117 Want groot es zyne goetheyt / over al regierich
Zoo ghy wel manierich // hier mueght mercken.
Want om de zyne te cryghen uut svyandts vlercken
Heeft hy dus willen wercken // stout en valjandich
Phili-2 Totter doot / ja totter doot des cruusen schandich,
Den zondaren een troost ghehandich / zoeter dan sucaden,
Waer inne hem elcken wel te vullen can verzaden.

Hier zalmen tooghen Christus
ant cruuse hanghende ende sprickt.

CHRISTUS SPREKENDE.

Compt alle tot my, ghy troosteloose onberaden.
Mat-11 Compt alle tot my, ghy die met zonden zyt beladen.
Compt tot my, cruepele / doove ende blende.
Compt tot my, ghy hongherighe / ick zal u verzaden.
Apo-21 Compt alle, ghy dustighe / tot mynder ghenaden.
Compt, drynckt tlevende water / liefste bekende.
Jher-2 Compt zonder gheldt / vreest gheen amende.
Esai-50 Compt tot my / ick ben de levende fonteyne.
Compt, ick zal vertroosten al dyn allende.
Compt tot my, dynen zalichmackere alleyne.
Esai-45 Compt tot my, daer en es vry anderen gheyne.
Hebr-2 Compt tot my, dynen broeder, weest niet benoost.
Compt tot my, ghy zondaren groot ende cleyne.
Compt, ick hebbe u in myn bloet gewasschen reyne.
Compt alle tot my, ick bem dynen eenighen troost.

---

vs. 921: In het opschrift staat achter sprekende nog een overbodig *de*.
vs. 921: hs. ontbreekt *my*
vs. 925: In het hs. ontbreekt *ghy*; vgl. vs. 951.
vs. 930: In *-mackere* is de *c* er boven bij geschreven.
vs. 931: hs. ontbreekt *es*

Compt alle tot my / die zyt in zondighe zwaerheyt.
Johan-14 Ick bem dat leven / den wech / ende waerheyt;
Johan-10 Ick bem vander schaepkoye de rechte duere;
Johan-8 Ick bem twarachtich licht / des werels claerheyt;
Johan-11 Ick bem de verrysenesse / en slevens eenpaerheyt; fol. 166
Johan-15 Ick bem den wynstock / en ghy de rancken puere;
Johan-6 Ick bem tbroodt des levens / eeuwich in vyguere;
Apo-1 Ick bem het ende / en oock dat beghinnen;
Esa-41 Ick bem die tzondighen uut doe teuwigher huere;
Ick bem die daelde / van booven de seraphinnen;
Gen-3 Ick bem tbeloofde zaet, het vyandts verwinnen;
Gen-48 Ick bem den prophete uut dyns broeders begloost;
Johan-1 Ick bem tLam Gods / dat Johannes dede bekinnen;
Ick bem die alle swerels zonden doet dinnen.
Compt alle tot my / ick bem dynen eenighen troost.

Compt alle, ghy bedruckte, vry zonder sneven:
Apo-1 Ick hebbe voor u ontdaen de poorte van tleven;
Esai-50 Ick hebbe den slotel des doots / en helle mede;
Esai-53 Ick hebbe voor u / myn rugghe den slaghers ghegheven;
Ozee-13 Ick hebbe ghestremt sdoots handt zynde gheheven;
Jhere-31 Ick hebbe dyn weenen verkeert in vroylichede;
Esai-44 Ick hebbe dyn boosheyt uutghedaen makende vrede;
Esai-63 Ick hebbe de persse ghetorden alleene voordachtich;
1 Pet-2 Ick hebbe dyn zonden ghedraghen die men my uplede;
1 Cori-15 Ick hebbe die ant hout gheoffert uut liefde crachtich;
Esai-25 Ick hebbe de doot verwonnen / duer myn doot warachtich;
Ozee-13 Ick hebbe de helle verbeten spyts hueren provoost;
Ick hebbe de vyant verslonden / die u was machtich;
Ick hebbe de werelt gheondamnert onzachtich.
Compt alle tot my / ick bem dynen eenighen troost.

Prince.

Princesse, myn bruudt der cantycken vercooren,
Ozee-2 Ick bem uwen brudigom / int gheloove ghezwooren;
Jhere-31 Ick hebbe u bemindt van voor swerels fondamenten;
1 Petr-2 Ick hebbe u voorzien langhe tyt te vooren;
Apo-7 Ick hebbe u verlost / doen ghy laecht verlooren;
1 Johan-1 Ick hebbe u ghereynicht / als den exellenten
Duer sturten myns bloets / niet om vergenten.

Psal-102 Ick hebbe als pellicaen inde wostyne desolaet
Roma-8 Myn bloet ghegheven / wilt dit in prenten.
1 Thimo-2 Dies compt tot my / en tot gheen andere gaet,
1 Joha-2 Ick bem u voorsprake / ende eeghen advocaet.
Ick hebbe voor mynen Vadere uwe zonden gheloost, fol. 166vo
Dus compt tot my / die tot een stoel der ghenaden staet.
Ick hebbe de verzoeninghe ghedaen voor u mesdaet, Hier schuuft men de gor-
Compt alle tot my / ick bem dynen eenighen troost. dynen toe.

Den Welghetroosten Meinsche.

Ach, nu hebbick verstaen met een goet propoost
Dat den eenighen troost // in Christo es te vinden,
Ende dat alleenelick uut zynder woorden ontbinden.
Maer zoo my dochte / ick hoorden spreken byzondere
Dat hy doot / ende vyandt / ghebrocht heeft tondere,
Ick hebbe dies wondere // zondere eenigh vermien
Hoe en wanneer dat zulcxs al mochte ghescien,
Ick zouder my in verblien, // mochtick tot sgheests verstercken
Zien zulcke wercken.

sGheests Inspiratie.

Dat zal men u doen mercken
Binnen dese percken // en wilt dies niet bedroufven.
Het zal troostelick wesen wel tot u behoufven.
Dus zonder vertoufven // ter zyden an een cant // staet,
Updat ghy der fygueren rechte verstant // vaet.

Hier zalmen tooghen Christus Jhesus
glorieuselicken verrysen, onder
voeten hebbende den vyandt ende
de doot als verwonnen zynde.

Warachtich Bewys.

Ghy Welghetroost Mensche / eedel valjant // zaet,
Zeght ons vrymoedich / met een permant // daet
Wat ghy daer zaecht / met goeder propysenesse
Tot uwer bewysenesse.

Den Welghetroosten Meinsche.

Christus verrysenesse,
Ende onder zyn voeten / zoo icke tbegonnen // zach,

My dochte datter eenen vyandt verwo*n*nen // lach,
Myts oock de doot die tonder was in benauwen
Zoo ick zach tanscauwen.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Dats warachtich in trauwen. 1000
Want by Paulus / es ons daer of tverstant verworfven.
Roma-4 Christus, zeght hy / es om onse zonden ghestorfven
En om onse gherechticheyt wedero*m*me verresen, fol. 167
Waer duere hy heeft / zoomen claerlick can lesen,
1 Cori-15 De doot verslonden / sterckelick inder victoorie,
Zoo ghy fyguerlicken daer zacht de memoorie,
Esaye-25 Waer of by Esayas / te vooren wel ghezeyt // zy:
Hy zal de doot neder werpen inder eeuwicheyt // vry.
Ende noch stater by Ozeeas dhelighen prophete:
Ozee-13 O doot, ick bem dyn doot / o helle, ick bem u bete.
O doot, zeght Paulus, waer es nu den strael // dy*n*,
1 Cori-15 Helle, waer es u victoorie / die quaet wilt als regael // zy*n*.
Fyguerlick tmorael // fy*n* / hebdy hier of doorconde
Al nu ten stonde.

sGHEESTS INSPIRATIE.

sDoots strael es de zonde,
Ende de cracht der zonden / es des wedts // daet,
Zoo ons dat by Paulus / in zyns ghescriften ghezedts // staet,
Den zondaren tot een eeuwighen memoorie // ghescreven.
1 Cori-15 Maer Gode lof, hy heeft ons victoorie // ghegheven
Duer onsen Heere Jhesum Christum ghebenedyt // goet.
Dies, lieve broeder / met alle die hier zy*n* int cryt // zoet,
Ghelooft ende hopt / duer Christus victoorie // leuwich
Te verwerfven by gratien / Gods gloorie // eeuwich,
Zoo ghy hier speelwys / ende dat fygueraelick,
Ghezien hebt fynalick.

DEN WELGHETROOSTEN MEINSCHE.

Ja ick, wel ende realick,
Maer principalick // esser noch te nope*n* een // stick.
Ick bem een zondare / my zelven dies vercleen // ick,
En als es God barmhertich / Christus mynen troost // snel,

---

vs. 1025: In het opschrift heeft het hs. hier *Mensche*, anders altijd *Meinsche*.
vs. 1028: Boven *mynen* staat nog een afkortingsteken: my*n*nen.

Hoe zallick noch mueghen best / naer u propoost // wel
In hemel rycke commen tot mynen batene,
tStaet my wel te vatene.

WARACHTICH BEWYS.

Poocht de zonde te latene
En daer of een warachtich berau te grypen // an.
Alle ongherechticheyt / u zelven te nypen // van,
Esaye-58 Maer duert gheloove / inde liefde te rysene.
De zelve caritatyfvelecken te bewysene:
Dynen broeder te spysene // in shonghers nooden,
Den dorstighen laven / zoot van God staet ghebooden,
Den naeckten cleeden / den zieken vysiteren,
Den ghevanghenen verlossen / zondere tarderen. fol. 167vo
Oock moet ghy u occuperen // in alder manieren
Den ongheherberchden ghewillicken te logieren.
Zoo zuldy tot u verchieren // in een vruechdich oorbooren
Esai-58 Roupen totten Heere God / en hy zal u verhooren.
Dyn licht zal als den moorghenstont uutbreeden
Ende sHeeren gloorie / zal u allomme gheleeden;
Vry gheene weeden // ofte oock lastighe hinderen
En zullen u verminderen.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Als een der Gods kinderen
Zuldy ruste nemen / duer den Heere zonder zwaerheyt.
Dyne ziele werdt vervult / met blynckende claerheyt,
Ende tuwer eerbaerheyt // zoo zuldy gheacht wesen
Als een fonteyn adere / tallen tyden reyn in desen,
Esay-58 Vloyende uutghelesen // ende datte onbezweken,
Wyen dat gheene wateren / en zullen ontbreken.
Ende van u zalmen spreken, // doende verhalicheyt,
Dat ghy een man zyt / die zonder eenighe falicheyt
De thuunen reparert / ende oock alle weghen
Ende datte ter deghen.

sGHEESTS INSPIRATIE.

Syt dies altyts gheneghen
tQuaet te verwinnen / met goet doen tallen tyden.

---

vs. 1030: hs. heeft 2 × *commen*
vs. 1049: De afkorting voor *-eyt* is weer een *-z*.

Roma-12 Ghebenedyt / ende en wilt niet vermalendyden.
Verblyt u metten blyden, // weent met die weenen.
2 Cori-8 Loont niemant quaet met quaet / wilt u dies speenen,
Hebr-2 Maer benersticht u tot alle goet doen te weinsche,
Niet alleene voor God / maer oock voor alle meinsche,
U zelven niet wrekende / als een God, alder liefsten,
Deut-32 Maer gheeft plaetse den toorne ten gheriefsten.
Want de wrake es myne / ick zal loonen ten keere,
Sprickt God die Heere.

Warachtich Bewys.

Ja, en tot sdueehts vermeere
Weest ghy vulmaeckt / ende dat tallen stonden,
Mat-5 Ghelyck u hemels Vader vulmaeckt es bevonden,
Luce-6 Die zyn zonne doet upgaen / over goede en quade,
Ende laet oock den reghen commen met stade
Over de rechtverdighe / en onrechtverdighe alle.
Ghy weet datter ghescreven staet / ten goeden bevalle: fol. 168
Ghy zult lief hebben uwen vrindt / en u vyandt haten // mal.
Maer ick zegghe ulien / zeght Christus, tuwer baten // al:
Mat-5 Hebt lief dynen vyandt / en doet wel voor alle zaken // ziet
Luce-6 Die u hatende benyden / of zoucken te mesraken // iet.
Bidt oock voor hemlieden / en dat met versnellen // fier,
Die u vervolghen / ende ten onrechte quellen // hier,
Updat ghy kinderen muecht wesen zonder verdooven
Dyns Vaders hier booven.

Scriftuerlick Troost.

Dies met een blyde beschooven,
Ist dat u vyandt honghert / te spysen wilten ghedyncken.
Roma-12 Is hy dustich / tzynder lavenesse gheeften te dryncken.
Zoo wanneer ghy dit zyt doende / zondere bezwaren,
Prov-25 Ghy zult vierighe coolen up zyn hooft vergaren.
Dus naer ons verclaren // als de wel gheruste
Ouffent u ter barmherticheyt / en dat met luste,
Uut een broederlicke liefde / onder malcanderen
Vrindelick wesende / den eenen totten anderen
Commende vrindelick met eerbiedinghe te ghemoete.
Weest niet traech int voornemen / tot uwen verzoete,
Roma-12 Maer vierich inden gheest / Scickt u naer styts gheluucken,

Zyt vroylick in hope / en lytsaem int verdruucken,
Ghestadich int ghebet / ende als den ghewillighen
Nempt an den nootdust / alle der Gods helighen,
Ende ziet dat ghyse herbercht van herten gherrene
Zonder tonberrene.

DEN WELGHETROOSTEN MEINSCHE.

Dat en staet my niet te werrene,
Want totter liefde ongheveynst / zoo willick my draghen
Als een warachtich ledt in Christo alle myn daghen.
Dies wilt my ghewaghen / en te zegghen ontbinden,
Waer ick mynen behoufvighen broeder mach vinden.
Als eenen wysen ghezinden // willicxse commen ter baten
Uut loutere caritaten.

sGHEESTS INSPIRATIE.

Werpt u broodt by maten
Ecclc-11 Up dese voorbyloopende wateren als de valjande,
Ende naer veele verloopen tyden / tuwen ghehande
Zult ghy die wederomme vinden, zeer ghestadich,
Ecclc-11 Zeght den Wyseman beradich.

Hier zal Warachtich Bewys de gordyne
oopene schuwen tooghende diversche
aerme lieden als hongherighe, dustighe,
ende naeckte, ziecke, etc.

WARACHTICH BEWYS.

Hy woukert weldadich
Ende dat anden Heere God / zeer wys voordachtich,
Die barmhertycheyt doet / an dese aermen warachtich.
Pro-19 Want zynen wederloon / zal hem bin shemels ghehelden
God grootelicxs verghelden.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Als den welghestelden
Wilt dese ghequelden // alle commen ten voorspoede,
Hemlieden deelende van uwen tydelicken goede

---

vs. 1107: voor *etc* aan het slot van de toneelaanwijzing staat in het hs. iets wat op *ex* lijkt.

Eccle-3 Met blyden moede // ghestadich als de goedertiere.
Want zoo twatere blust / den brandende viere,
Alzoo wederstaen de aelmossen / tot allen stonden
De menichte der zonden.

Hier zal den Welghetroosten Meinsche den aermen deelen broodt, bier ende cleeren, ende voorts alle ander zaken.

Den Welghetroosten Meinsche.

Uut goehertigher gronden
Willick dat vulcommen / als eenen milden bevroedere.
Nempt, daer es broodt / voor u ghy hongherighen broedere, Broodt ghevende.
Verzaedt u daer mede / het es u zeer wel ghejonnen.
Nempt, wilt uwen dust te blusschene begonnen Bier ghevende.
Ghy die dustich zyt / ick wilt u gherrene schyncken.
Ghy naeckten nempt, wilt u cleeden zonder myncken. Cleeders ghevende.
Ende ghy crancken broedere / God wil u bevreden,
Nempt dat cussen / rust daer up u crancke leden. Cussen ghevende.
Ende ghy ghevanghenen vrindt / in zwaer verlanghen, Boyen of doende.
Ziet daer uwe boyen of / wilt nu gaen uwe ganghen.
Ende ghy vrimdelinck / doolende hier int presente,
Gaet daer ten dien huuse / tot uwen logemente. fol. 169
Wat ghy er vertert / ghewillich als den realen Zendende ter herberghe.
Zallick ghehuldelicken / voor u betalen.
Voorts zonder falen // zoo willick gaen slaven
Om met Tobyas de doode lichgamen te begraven
Van myne ghestorfven broeders tot allen plecken
Zonder eenich vertrecken.

sGheests Inspiratie.

Sulck een bestrecken
Der liefden / uut eenen waren gheloove rysende,
Gal-5 Es een werck ter zalicheyt / es Paulus wysende.
Want met berau van zonden / ter goeder inventie
I Cori-5 Boetbeteringhe doende voor haere penitentie,
Myts eenen goeden wille / de zonden te verlaten,
Dus vulbrynghende de wercken van caritaten
Zyn de rechte straten // om tot Gode te gane
Naer den voor vermane.

---

vs. 1130: In de margine staat *zendede*.

DEN WELGHETROOSTEN MEINSCHE.

Maer ten wel verstane
Zoo ick wane // die hier de zonden willen boeten,
Wullen gaen / waken / ende oock vasten moeten
Om huere penitentie / en dat voor alle dynghen
Wel te vulbrynghen.

WARACHTICH BEWYS.

Tys goet tlichgaem dwynghen,
Een oorzake ter zalicheyt / van grooter weerde // fyn,
Want Paulus zeght / Doodt de leden die up deerde // zyn,
Als quade begherten / overspel / ende onreynicheyt,
Onchuisheyt / quade lusten / en in serteynicheyt,
Colo-3 De ghiericheyt / dat afgoderies es beseven,
Om wyens wille Gods toorne / compt ghedreven
Over den kinders des ongheloofs / zoot int mercken // luut.
Dus treckt den ouden meinsche / met zyne wercken // uut
En doet an den nieuwen / die naer tbelde Gods // zoet
Gheschepen es / en dat tot zalicheyts bescods // goet,
Met vrindelickheyt / en hertelick ontfaermen mede
Zoo ghy deedt met vrede.

DEN WELGHETROOSTEN MEINSCHE.

Het es wel een goede zede, fol. 169vo
Zoo ick de rechte snede // daer of wel ghevroen // can,
Dat ick myn leven lanck hope oock te doen, // tjan.
Maer als dit alle ghedaen es / zeght my als vriendt,
Heeft men Gods rycke verdiendt?

SCRIFTUERLICK TROOST.

In trauwen, niendt!
Maer zoo Paulus zeght / ghy zyt principalich
Ephe-2 Duert gheloove / uut ghenaden gheworden zalich.
Ja, zoo dezelve oock zeght / Christus eerwerdich
Die heeft u om niet / voor hem ghemaeckt rechtverdich.
Roma-3 Nu rechtverdich ghemaeckt zynde / naer Scrifs vermaen,
Zoo moet ghy Gods ghebooden wesen onderdaen,
Uut goeder liefden / die anders wanen, zy doolen.

vs. 1161: In het hs. ontbreekt de rijmstreep na *doen*.
vs. 1162: hs. vrindt

Want als wy alle ghedaen hebben datter es bevoolen
Zoo moeten wy bekennen / met een warachtich berechten,
Luce-17 Dat wy tsamen niet en zyn / dan onnutte knechten.
Want wy maer ghedaen hebben / naer Christus verclaren,
Dat wy schuldich waren.

DEN WELGHETROOSTEN MEINSCHE.

tSchynt dan zonder sparen,
Om de waerheyt openbaren // dyns woordts ontpluucken,
Al wat men es doende / ofte brinckt int ghebruucken
Dat moet alleene gheschien / ten waren bescoove,
Uut den reghele / van een warachtich gheloove,
Tender ende ten fyne / wys en voordachtich,
Tot danckbaerheyt / van God den Heere almachtich,
Om dat hy ons duer Christum zynen eenighen Zoone
Den hemele gheoopent heeft / voor ons ydoone,
Ende dat onverdient / uut rechter liefde puere
In eeuwighen gheduere.

SGHEESTS INSPIRATIE.

Dats den keest der Scriftuere.
Want Christus / zoo hy in devangelie vermaen // gheeft:
Men doet hem / datmen een ander in zyn name ghedaen // heeft.
Mat-10 Want zoo wye te dryncken gheeft / als Gods verzinste,
Mat-25 Eenen croes cout waters / dese zyn alder minste,
Mat-10 Dat en zal hier namaels / niet ongheloont blyven. fol. 170
Ende daer en teghen / naer Jacobus bescryven,
Een lastich oordeel / zonder eenich ontfaermen
Jaco-2 Zal over hemlieden gaen / lasen wachaermen,
Die hier gheen barmherticheyt / en hebben bewesen
An haren broeder ghepresen.

DEN WELGHETROOSTEN MEINSCHE.

Soo verstaen ick in desen,
Naer dat ick den zin ten rechten zy ghesmakelick,
Dat my kennesse der zonden / ten eersten es nootzakelick,
Die my gheschieden can / in een vaste ancleven
Duer de wedt Gods / my by Moyses ghegheven,

---

vs. 1174: Voor *Christus* staat de afkorting *xps*.
vs. 1195: In het opschrift heeft het hs. *Mensche*, vgl. boven vs. 1025.

Alzoo ick fyguerlick / wel hebbe connen mercken
Anden Verlooren Zoone / grootelicxs tot verstercken.
Daer naer een warachtich berau / en clare belydinghe,
Myts eenen goeden wille / der zonden vermydinghe,
Oock gheloove / hope ende liefde vulmaecktelick
Tot God / up God / in God / ende mynen naesten naecktelick
Waer uut dat rysen moeten / de wercken der caritaten,
Die ick ghedaen hebbe / ende doen zal zonder verlaten
Totten ende myns levens / zoo ghylien vrinden gheeerdt
My wel hebt gheleerdt.

Warachtich Bewys.

Doet dat ghestadich, onverzeerdt,
Als een goet zondare bekeerdt // met vulle propoosten,
Tooghende in als / dat ghy zyt den welghetroosten,
Ghedoochsaem zynde inden wille Gods, verduldich
Zoo ghy zyt schuldich.

Den Welghetroosten Meinsche.

Ach, dat willick ghehuldich.
Dies, o God drievuldich // inden hemel omnipotent // gent,
Dyne zoete gratie / my ter noot toe bekent // zent,
Up dat thelsche serpent // blent / my niet en stelt in qualen.
Ende alst u belieft, Heere / wilt my van hier halen,
Want myn ziele lanckt naer u ten hemelschen pleyne
Zoo tghejaechde herdt doet / ten watere der fonteyne.
O myn God alleyne, // bekendt doch mynen goeden wille
Ende wilt my behouden / voor allen zwaren ghescille, fol. 170vo
Up dat ick luude ofte stille // ter zielen blamatie
Niet valle in desperatie.

Scriftuerlick Troost.

Verdraecht temptatie
Als een vroom rudder Christi / en niet en desolert,
Maer int gheloove / myts hope / vulstandich perseverert.
2 Thimo-2 Wye u temptert, // den vyandt / werelt / ofte eeghen vleeschs,
Wederstaetse vroomelicken / niet doende haren heeschs,
Wetende dat u beproufde gheloove voordachtich
Verduldicheyt werckt / Want zalich es warachtich

---

vs. 1214: In de margine: *Den....* wat volgt is onleesbaar; vgl. de Aant.

Jaco-1 Den man becooringhe verdraghende / als vertorden,
Want als hy ten rechten gheprouft zal worden
Zoo zal hy ontfanghen van God / ten hemelschen troone
Het slevens croone.

sGheests Inspiratie.

Die God belooft heeft ydoone
Alle die hem lief hebben / uut goeder herten // fier.
Jaco-1 Dus en acht niet eenighe tydelicke smerten // hier,
Mat-10 Maer weest vulstandich / totten ende in desen,
Ghy zult zalich wesen.

Warachtich Bewys.

Dies als een Gods kindt ghepresen
Verodmoedicht u onder de crachtighe handt des Heeren,
Up dat hy u verheffe / tzynder tyt / tot svruechts vermeeren.
Alle uwe zoorghe worpt up hem / met een versnellen,
1 Petr.-5 Want hy zoorcht voor u / in al dyn lastich quellen,
Hy die u uut ghenaden gheroepen heeft ghetrauwe
Tot zynder zalicheyt / en heerlicken bescauwe,
Duer Jhesum Christum / onsen Heere vercooren,
Tot dyns vruechts oorbooren.

Scriftuerlick Troost.

Die zelve al vooren
U zal / ghy die eenen cleenen tyt lanck hier lydet,
1 Pet-5 Vulmaeckt en sterck maken zal / ja onvermydet
Bevestighen / becrachtighen / en dat anghename fol. 171
Duert gheloove vul vrame.

sGheests Inspiratie.

Dwelck ghy naer den betame
1 Pet-5 Vaste by u houden moet / als een vroom schildt ghedverich,
2 Thimo-4 Waer mede ghy weder staen mueght zeer fluerich
Ephe-6 Den boosen vyandt / met alle zyne quade adrarenten
Niet om vergenten.

Warachtich Bewys.

Voorts als den exellenten
Jo- Hout u inder eeuwicheyt byder Gods liefde,
hann-14 Zoo blyfdy in God /en God in u / zoo Johannes briefde,
1 Johan-4 Die u als de onghegriefde // en dat voor alle zaken
Vulmaeckt can maken.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Voorts noch zonder slaken
Hebt oock vulmaeckte hope / tot uwer baten.
Roma-5 Want de hope / en zal niemant beschampt laten,
Maer wordt u eenen stercken troost jeghen tvernielen,
Hebr-6 Ja eenen zekeren anckere dynere zielen.
Roma-13 Oock duer de hope, es ons Paulus verhalich,
Zydy gheworden zalich.

sGHEESTS INSPIRATIE.

En weest gheen tyt dwalich,
Maer betraut inden Heere uutten grondt dynder herten
Prove-3 Hoe benaut dat ghy oock zyt / of in wat smerten,
Want die inden Heere hopt / stout als den bouden,
Zal wesen behouden.

DEN WELGHETROOSTEN MEINSCHE.

Ach, zonder vercouden
Zoo blyve ick byder liefde Gods / zondere begheven,
Myts int warachtich gheloove / met vast ancleven,
Oock in vulmaeckte hope / en dat ghehoorsamelick,
Verwachtende myn verscheden / duer de doot lichgamelick
Psal-30 Met eenen goeden wille / nu zegghende: o Heere,
In u alleene betrau ick / en laet my nemmermeere,
Naer twoordt des psalmisten / commen ter schanden fol. 171vo
Bin swerels waranden.

WARACHTICH BEWYS.

Tot uwer ghehanden
1 Johan-3 Zoo zydy een Gods kindt / dus doende warachtich,
Eenen stercken troost hebbende / wys voordachtich,
Duer dat ghy dus ghevloden zyt, met stercker nope,
U te houdene an die voor ghezetter hope,
De welcke u nu es / weest God dies een danckbere,
Hebre-6 Gheworden tot eenen zekeren ende vasten anckere
Uwer zielen, ingaende tot binnen in sherten gronden,
Naer Paulus oorconden.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Waer an ghy verbonden
Zult blyven up dat, wanneer hem God zal openbaren,

Ghy een toevlucht hebben mueght / jeghen alle bezwaren,
En niet beschampt en wort / in zyn toecompste reene,
Maer hem mueght ghelyck zyn / zonder af te scheene.
Want ghy zult hem zien / ghelyck hy es in persoone
Nedt ende ydoone.

sGheests Inspiratie.

Een fyguere schoone
Zalmen u van dien tooghen / dienende ten propooste.
Wy hopen dat gheschien zal grootelicxs tuwen trooste.

Hier zalmen tooghen God den Vadere zittende in eenen troon; neffens hem ter rechter handt Christus, ende daer by den Helighen Gheest; diversche personayghen daer vooren int witte ghecleedt, knielende met palme tacken in haerliedere handen.

Rolle ant rabadt:

Ghebenedydinghe, prys, danck ende eere,
Wysheyt en sterckheyt vul alder leuwicheyt
Zy onsen God, den almachtighen Heere,
Ende dat van eeuwicheyt tot eeuwicheyt.

Apoc-7

Een inghele ter rechter handt inden troon, tooghende dese rolle: fol. 172

Rolle.

Salicheyt zy onsen God vul Goddelicke secreten
Die daer up zynen stoel crachtich es ghezeten.

Apo-7

Een inghele ter slincker handt inden troon, tooghende dese rolle:

Rolle.

Helich / helich / helich tot allen tyden eendrachtich
Zy onsen Heere God over al almachtich.

Apoc-4

WARACHTICH BEWYS.

Daer hebdy ghezien fyguerlick voor ooghen
Geni- Den God Adonai / ghezeten in den hooghen,
Wyen dat alle eere / ende prys diendt ghegheven.
Ende Christus tot zynder rechterhandt verheven,
Die u uutter doot int leven eerst brochte,
Apo-1 Doen hy u met zynen eenighen bloede cochte
Uut alle gheslachten / tonghen ende natien,
Up dat ghy als de dese uut puerder gratien
Ephe-1 Zyn rycke zout bezitten / u bereedt uut minnen
Van voor swerels beghinnen.

DEN WELGHETROOSTEN MEINSCHE.

Ach, met al myn zinnen
Zondere verdinnen // hebbick daer naer verlanghen.
Luce-2 Dies ick gheneghen bem met een nerstich verstranghen
Metten God vreesende Symion / te zegghene heden:
Heere laet nu dynen knecht / naer u woordt in vreden,
Want myne ooghen hebben ghezien zonder verdooven
Psal-83 Dyne glooric bereyt / voor alle die in u ghelooven.
O Heere / der heircrachten / bevryt alder opstakelen,
Hoe reyn ende schoone zyn uwe tabernakelen,
Die vul betrauwes zyn / ende een rycke ruste.
Esay-32 Ach, myn ziele begherdt die met grooten luste.
O Heere, wanneer / zallick commen my te openbaren
Voor dyns aenschyns verclaren?

SCRIFTUERLICK TROOST. fol. 172vo

Weest dies niet int bezwaren.
Den Heere God / es het deel van dynder eerfvenesse.
Hy en zal u vry hier niet laten in bederfvenesse,
Tobi-3 Maer hy zal u up nemen / alst hem ghelieven // zal,
Behouden ende bewaren uut des mesgrieven // val,
Zoo hy oyt ghedaen heeft / ende noch doet de zyne,
Alzoo ghy hier ghezien hebt / met blyden aenschyne,
Apoca-7 De knechten Gods / die daer nu zonder versaghen
Het tecken des Lams / in hare voorhoofden draghen,

---

vs. 1293: Het cijfer van het hoofdstuk uit Genesis ontbreekt in het hs. Waarschijnlijk is de aanduiding een vergissing, in *Gen.* komt *Adonai* niet voor.
vs. 1315: hs. lataen; bedervenesse

Ghecleedt int witte / zuvere niet om vervaljanden
Myts palmen inde handen.

sGheests Inspiratie.

Naer des waerheyts verstanden
Dese zynt die uut grooten drucke zyn ghecommen,
En hebben hare cleederen thaerlieder vrommen
Ghewasschen ende ghewidt / en dat zeer reyndelick, Apo-7
Int bloet des Lams, Jhesu Christi serteynelick.
Daeromme zynse voor den stoel Gods / tuwer exsempele,
Hem dienende nacht ende dach in zynen tempele.
En die up den stoel zidt / zal met een vierich jonnen
Eeuwich over haer wonnen.

Warachtich Bewys.

Gheen hitte der zonnen
En zal haer quellen / noch up haer vallen // ziet.
Oock tlyden des honghers en dust / zalse doen smallen // niet,
Want tLam Christus / tsvaders rechter handt ghezeten, Apo-7
Die reghiertse naer zyne Goddelicke secreten,
Hemlieden leedende / haer gheen tyt beghevende,
Tot de wateren / van der fonteyne levende.
Gheroup / ende leedt zal hemlien niet meer derren,
Want alle tranen zal God van haer ooghen werren,
Dat zonder ontberren // u oock gheschien zal ydoone
In uwen persoone.

Den Welghetroosten Meinsche.

God ten hemelschen troone fol. 173
Biddick daeromme met goeder herten ghestadich,
Want dit tydelick leven valt my puer onghenadich. Psal-16
Maer therte wordt verzadich // met David vul trauwen,
Als ick uwe gloorie / o Heere, zal anschauwen Psal-26
Int landt der levendigher zielen vul van voorspoede,
Het welcke ick gheloove te ziene tmynen behoede,
Zoo ghylien als de vroede // lieve vrinden bequame
My kennelick ghemaeckt hebt / ter zielen vrame.
Dies ick ulieden tsame / als een jonstighe brancke
Hertelicken bedancke.

vs. 1343: De *k* van *tydelick* is tengevolge van een gaatje verdwenen.
vs. 1344: hs. Daud
vs. 1347: De *z* van *ziene* onduidelijk door beschadiging van het hs.

SCRIFTUERLICK TROOST.

Blyft als vruchtbaer rancke
In Christo Jhesu / den wynstock voor alle dynghen,
Up dat ghy overvloedighe vruchten voort muecht brynghen,
Alzoo wy u gheleert hebben tot uwer adresse,
En menich troosteloos zondare tot eender lesse,
Up datse troostenesse // daer uut zouden vaten.
Hier mede eenen oorlof / an alle staten.
Wilt dyn zondighen laten // en ten Gode bekeeren,
Up dat ghylien tryomphant / metten Heere der heeren
Vruecht muecht vermeeren, // bevryt van zwaer // smerten.
En nempt danckelick dees daet van ons, Zebaer // Herten.

Finis est.

Al qwalcke ghewedt.
1583

Lanck 130 ende 60 reghels.

Vullendt tot Brugghe, desen 21en
van septembere 1583.

VERKLARENDE AANTEKENINGEN.

Behalve verduidelijking van de tekst, beogen de volgende aantekeningen tevens een globaal beeld te geven van de woordenschat van deze 16e eeuwse Westvlaamse Rederijker.

Wat L. M. van Dis in zijn proefschrift „Reformatorische rederijkersspelen uit de eerste helft van de zestiende eeuw" (1937) op blz. 230 zegt, geldt ook nu nog: een volledig beeld van de 16e eeuwse taal geven de woordenboeken nog niet. Totdat in die leemte zal zijn voorzien is het nuttig bij een tekstuitgave uitvoerig de woordvoorraad te beschrijven, als bijdrage tot de kennis van het 16e-eeuws.

HET EERSTE SPEL.

Een *lijst van spelers*, die de spelen van Lawet gewoonlijk voorafgaat, komt bij dit eerste spel niet voor.

Titel. **speelen van zinnen:** Vgl. voor deze benaming Van Mierlo, Gesch. van de Letterk. der Nedl. II, blz. 241. Oorspronkelijk werd deze benaming gebruikt voor ieder spel waarin naar lering werd gestreefd. Zo stond deze naam waarschijnlijk tegenover *„spel van ghenouchten"*, waarin men uitsluitend het vermaak op het oog had. Vergl. ook nog Worp, Gesch. van het Drama en het Tooneel, I blz. 110.

ende dat: en wel het spel ... Men zou dit hier wellicht kunnen weergeven met *n.l.*

schriftuerelick: aan de H. Schrift ontleend.
Vgl. *scriftelick* in vs. 475.

figuerelick: Dit adj. betekent hier waarschijnlijk *voorzien van fygueren, tooghen.* Vgl. II vs. 766, 770, 1024. Mnl. Wdb. II, 802 geeft een bijw. *figuerlike* = aanschouwelijk, door een (levend) voorbeeld.

vichtienste: vijftiende. Voor de overgang van *f* voor *t* tot *ch* zie Van Helten § 98, C; Franck § 110.

N.B. Bij aanhalingen uit de Bijbel wordt verwezen naar de latijnse tekst van de Vulgaat, een enkele maal ook naar „De Katholieke Bijbel", vertaling uit de oorspr. tekst, uitgave Teulings, 's-Hertogenbosch 1938.

Al qwaelcke ghewedt: Deze spreuk, die de naam *Lawet* verbergt, kan zoveel betekenen als: *niets is zeker*. Immers als men *wedt* over b.v. de afloop van een oorlog, dan meent men die afloop zeker te kennen. Lawet wil dus zeggen dat het *wedden* over welke zaak dan ook altijd hachelijk is, omdat men van niets zeker kan zijn.

1—16 Deze 16 hele regels vormen een rondeel. Bij Lawet spreken de zinnekens meestal bij hun opkomen in de vorm van een rondeel.

1 **Hau:** hei daar! Tussenwerpsel, waarmee Q. W. zijn makker te voorschijn roept. Mnl. Wdb. III, 181. Lawet gebruikt nu eens *hau*, dan weer *au* (b.v. vs. 850); beide vormen komen ook in het Mnl. voor.

talder: De *t*— is rest van het lidwoord; voor de ingeschoven —*d*— vgl. Franck § 116, 1.

maechskin: verkleinwoord van *maech* = bloedverwant. Hier: neefje. In het rondeel waarmee het tweede spel opent, spreken de zinnekens elkaar aan met *neve* en *cozyntin*. Voor de oude, herhaaldelijk hier voorkomende deminutief uitgang vgl. Jacobs blz. 289, IV, 1.

2 **wat schuulter:** wat is er. Mnl. Wdb. VII, 807 kent voor *schulen* deze bet. niet; daar alleen *schuilen, verborgen zijn*.

compeyn: gezel, makker. De gewone Mnl. vorm is *compaen* Mnl. Wdb. III, 1740. Vgl. palaes — paleis.

4 **bem:** ben. Deze in het Mnl. algemeen gebruikelijke vorm (vgl. Van Helten § 243a), komt bij Lawet zo goed als uitsluitend voor. Lubach § 110a, heeft voor de 16e eeuw slechts èèn maal deze vorm opgetekend, en wel uit de Gentse spelen van 1539. *Ic bem* is de Vlaamse vorm. Voor het enige voorbeeld van *ic ben* bij Lawet zie II vs. 928 en de Aant.

voor minste ende meeste: voor de geringste en de aanzienlijkste, voor rijk en arm, voor allen zonder onderscheid. Mnl. Wdb. IV, 1611, 2.

5 **ghelaechskin:** een portie, een rondje. Verkleinwoord van *ghelaech* — ghelach. Mnl. Wdb. II, 1186/7 enkele plaatsen: *een gelach biers*.

6 **ghemeyn:** geheel. Mnl. Wdb. II, 1350, b.

pleyn: *swerels pleyn*, omschrijving voor *wereld*. Mnl. Wdb. VI, 461: *Plein* met gen. verbonden dient tot omschrijving. Vgl. nog Tielebuys vs. 513: Ghelt en goet wert onghelijck ghecreghen In swerrels pleijn.

9 **stichten:** op touw zetten, uithalen. Mnl. Wdb. VII, 2116, 4.

listich: vals, bedrieglijk, listig (in ongunstige zin). Mnl. Wdb. IV, 676.

vlaechskin: heftige, onstuimige aanval. Mnl. Wdb. IX,

575/6: *vlage* = vlaag, heftige beroering (van natuur, gemoed, hartstocht).

10 **greyn:** voortreffelijke. Aanspreking. Westvlaams voor *graen*. M n l. W d b. II, 2125, 6: De bet. *pit, kern,* gaat over in die van *het puik* of *beste, het uitgelezene*; *de bloem, de keur* van iets, vooral van personen gezegd.

11 **ghehelde:** schuilplaats? Niet Mnl. M n l. W d b. III, 293 s.v. *helde*: boei, band, gevangenschap. Misschien hoort het bij *hem houden,* zich ophouden (M n l. W d b. III, 641, 6). Vgl. II vs. 1110: „bin shemels ghehelden".

15 **te velde:** voor de dag.

17 **ten keeste:** geheel en al, tot het binnenste. *Keest* = pit, kern, het binnenste. Vgl. M n l. W d b. III, 1271: Du hebs dijnre herten keest (uw gehele hart) met minnen ghegheven eenen wive, *O. Vl. Lied. e. G.* 503, 332. Comt tot mi alle bedructe ten keest (gij die tot in uw binnenste bedroefd zijt), *Boom d. Scr.* 883.

hedent: heden. Met paragogische —*t*, vgl. F r a n c k, 116, 4.

18 **foreeste:** ten helschen foreeste, omschrijving voor: in de hel. *Foreest* heeft hier wrschl. de ruimere bet. van onherbergzaam oord, vgl. M n l. W d b. II, 836.

19 **onghemeten:** oneindig groot, buitengewoon groot; onmatig, buitensporig. M n l. W d b. V, 622.

spel houden: pret, plezier maken. *Houden* = zich bezighouden met, vgl. M n l. W d b. III, 637, 12.

20 **tonberrene:** te ontberen. Voor het ontbreken van de *t* van *ont*— zie F r a n c k § 115, 9.

21 **werrene:** beletten, verhinderen, trans. Mnl. W d b. IX, 2304, 5.

22 **torsen:** toortsen, fakkels. Syncope van *t* niet in het Mnl., vgl. M n l. W d b. VIII, 603.

taverrene: ter helscher taverrene, omschrijving voor: *in de hel.* M n l. W d b. VIII, 101 *taverne* = herberg. In het Mnl. komt *taverne* wel enkele malen voor in de bet. van *de hemel.*

23 **die:** slaat terug op *helscher taverrene.*

24 **zonder slaken:** zonder ophouden.
Vgl. M n l. W d b. VII, 1228 *slaken,* intr. = losgaan, bedaren, verminderen.

25 **daken:** neerdalen. Vgl. M n l. W d b. II, 41: Mueghelic winnynghe zal op ons daken = te beurt vallen; *Belg. Mus.* 6, 54, blijkens de B o u w s t o f f e n, blz. 74, no. 57, 2° een citaat uit Esbatement van den Visscher door *Corn. Everaert.* In het Westvlaams betekent *daken* nog *raken, treffen*; D e B o.

26 **hut:** uit. Voor prothesis van *h*— in het Vlaams zie V a n H e l-

ten § 132, C. en voor de verklaring Van der Meer § 95 Anm. Lawet gebruikt ook het woord zonder *h*— b.v. I vs. 500 *uut*.

de donckere valeye: omschrijving voor de hel. *Valeye* = dal. Mnl. Wdb. VIII, 1190.

27 **onbedwonghen:** uit eigen beweging, vrijwillig, zonder dwang. Mnl. Wdb. V, 214, 1.

28 **ter laveye springhen:** gaan wandelen, kuieren, en wel op 's duivels manier: niet rustig voortwandelend, maar springend. Vgl. Mnl. Wdb. IV, 218, *ter laveie gaen* = gaan slenteren, kuieren. Kil.: laveyen = vagari otiose.

jonghe: leerling, kwekeling. Mnl. Wdb. III, 1060, 2. Het meer gewone woord is *jongher*.

29 **by goeden expresse:** De gewone bet. van *by expresse, nadrukkelijk* (Mnl. Wdb. II, 765) past hier slecht.

30 **vrimde:** vreemde. Over deze verkorting vòòr *m*, die bij Lawet telkens weer voorkomt, vgl. Franck § 43.

tot vyve ofte zesse: een aanduiding van tijd? Of is het een aan het dobbelspel ontleende uitdr. evenals *van thienen en vieren*? vgl. de Aant. op II vs. 65.

31 **adresse:** behendigheid? Fr. *adresse*. Of *succes*? Vgl. *adresseren* = goed uitvallen, slagen, in het Mnl. Handwdb. In het Mnl. Wdb. komt het woord niet voor. Vgl. nog II vs. 301 en 1354.

32 **stranghe:** met geweld, hevigheid. *Bijw.* Mnl. Wdb. VII, 2269, 4.

33 **fraey:** flink, ervaren. Mnl. Wdb. II, 846, 1.

piloote: stuurman. Mnl. Wdb. VI, 347 geeft slechts èèn plaats: *Ann. Em.* 4, 234, 23 (a. 1488); blijkens de Bouwstoffen, blz. 10, 2e kol. is de geciteerde plaats *Vlaams*. Kil. piloot j. pijlloot = nauarchus.

34 **schoote:** waterkant, oever. Vgl. Jacobs, blz. 301: *Schoot*, m. (valkant van een waterloop). In het Mnl. Wdb. VII, 658, 6 komt *schoot* voor in de bet. van *schuine zijde, schuinaflopende kant van stenen*. In het Westvlaams komt *schoot* nog voor in de bet. van: schuine kant van een weg langs het water; De Bo.

35 **te coote:** naar de hel. *Cot* = hut, huisje; kot enz. Vgl. Mnl. Wdb. III, 1988. Hier: het kot, hol van de hel.

met listighen betrape: door ze listig in zijn macht te brengen. Vgl. Mnl. Wdb. I, 1162,1: *betrapen* = iem. vangen, betrappen; machtig worden. Hiervan het subst. *betrap* = *het in bezit nemen, vangen* komt ook in het Mnl. voor. Men kan de uitdr. hier wellicht eenvoudig weergeven door *op listige wijze*. Vgl. hier bij nog Tielebuys vs. 255: Daer men hem insteken sal *met sulcken betrape*, wat vertaald wordt met *zo listig*(?).

36 **ontspronghen zynde uut slape:** ontwaakt uit zijn slaap. (Hoort bij *hij*). Voor deze bet. van *ontspringhen* zie Mnl. Wdb. V, 1283, 4.

37 **Cherberus:** Bij vele voorstellingen van de hel komt de klassieke hellehond als portier voor; vgl. Haslinghuis, a.w. blz. 152, waar ook gewezen wordt op een afbeelding van de hellehond op „het Laatste Oordeel" van Lucas van Leiden.

38 **glenders:** hekken. Vgl. Mnl. Wdb. II, 1993: *glenden* = rasterwerk aanbrengen, en ibidem II, 1223: *gelent* = borstwering, balustrade, omheining, schutting; Schuermans 145: *gelint* = traliewerk van latten of ijzeren staven; de Bo: *gelent* = hek van latten. Vgl. nog Duits: Geländer.

winket: deur, poort. Mnl. Wdb. IX, 2535, 1 *wiket* = een kleine deur in een muur, poortje. Kil. wincket, wiket = portula, foricula, fenestella.

39 **ghezouchte:** geraas, leven. Mnl. Wdb. II, 1662: *gesoech* = 1° gezwoeg, gehijg; 2° geraas, leven. Over de uitspraak van *ou* vgl. Jacobs, blz. 9, en Franck § 30.

40 **ghevouchte:** zin, wens, lust. Mnl. Wdb. II, 1823. *ou* zie voorgaande Aant.

De namen die de duivels dragen zijn ontleend aan de bijbel en aan de klassieke mythologie! Een zelfde mengelmoes komt voor in II vs. 456 vlgg. Vgl. nog de Aant. op vs. 51.

vulle: ten volle, volop. Bijw. Vgl. Mnl. Wdb. IX, 858.

ghenouchte hebben: genoegen, vermaak, plezier hebben. Mnl. Wdb. II, 1436.

41 **cryselende:** knarsende. Mnl. Wdb. III, 2108.

achtere ende vooren: voortdurend. Vgl. Mnl. *vore ende na* = vroeger en later, te allen tijde, Mnl. Wdb. IX, 937. Vgl. nog Groote Hel vs. 1003 Aant.

42 **wondere:** een wonder. Bij de uitdr. met *wonder* en *horen* die het Mnl. Wdb. IX, 2778 opgeeft ontbreekt overal het lidwoord *een*.

mooren: ook in het Mnl. als benaming van duivels, vgl. Mnl. Wdb. IV, 1923. Kil. Moor = maurus, aethiops.

43—45 De nu volgende duivelnamen zijn aan de Bijbel ontleend.
Leviathan: vgl. Job. 3, vs. 8; 40, vs. 20 en Jes. 27, vs. 1. Er is daar sprake van een monster, een slang of krokodil.
Asmodeus: vgl. Tobia 3. vs. 8.
Mammon: vgl. Matth. 6, vs. 24 en Luc. 16, vs. 9, 11 en 13. De verpersoonlijking van de rijkdom als afgod.
Beelsebub: vgl. IV Kon. 1, vs. 2, 3, 5 en 16. De naam van een afgod uit Ekron. Ook in het N.T. wordt hij genoemd, n.l. Matth. 10, vs. 23; 12, vs. 24 en 27; Marc. 3, vs. 22; Luc. 11, vs. 15, 18 en 19.
Belphegor: vgl. o.a. Num. 25, 3 en 5. Een afgod der Moabieten. De

naam luidt eigenlijk Baäl-Peor. In II vs. 457 schrijft Lawet *Belsegor*.
Baalberech: vgl. Recht. 8, 33. Een afgod. In de Vulgaat luidt de naam Baalberith.

46 **ra slaghen:** beraadslagingen. Merkwaardig is hier de opoffering van de eigenlijke vorm van het woord *raet* aan het rijm!

47 **Aesterot:** Astarte. Vgl. o.a. Recht. 2, vs. 13. Een vrouwelijke afgod van de Kanaänieten. In IV Kon. 23, vs. 13 wordt Astarot een god der Sidoniërs genoemd.

bestrecke: verlokking, verleiding? Van *bestricken* = verstrikken, verlokken. M n l. W d b. I, 1122, 3c. Bij Aesterot als een vrouwelijke afgod past dit wel, vgl. de vorige Aant.

48 **tavys:** (dat avys) raad. M n l. W d b. I, 501. Bij Lawet komt ook de vorm *advys* voor, vgl. vs. 690.

Belial: vgl. o.a. Recht. 19, vs. 22. Belialskind is in de Bijbel een veel gebruikt scheldwoord voor schurk, vgl. nog II Paral. 13, vs. 7.

portecke: zuilengang, gaanderij? Uit lat. porticus, niet Mnl. Wel geeft het M n l. W d b. VI, 591 s.v. *porte* een var. van *Rijmbijbel* 23765: portiken = zuilengang, gaanderij.

49 **clerck:** secretaris. Het optreden van een secretaris van Lucifer is in helletonelen niet ongewoon, vgl. B r o u w e r s g i l d e, waar onder de „parsonages" vermeld staat: *den Secretaris*, en de Aant. aldaar op blz. 64. Voor deze bet. van het woord vgl. M n l. W d b. III, 1534, 4.

vertooghende: mededelende. M n l. W d b. IX, 155, 3. K i l. vertoogen, Fland j. vertoonen = demonstrare.

sneven: hakkelen, stotteren? M n l. W d b. VII, 1404, 1. De gewone bet. van het woord is *struikelen, wankelen, onvast zijn in zijn gang*.

50 **slodt:** besluit, beslissing (n.l. aangaande de bestemming der zielen). M n l. W d b. VII, 1306, 7.

der princen zevene: Met deze 7 hellevorsten worden de zo even genoemde Leviathan, Asmodeus, Mammon, Beelsebub, Belphegor, Baalberech en Aesterot bedoeld.

zonder te beghevene: zonder ophouden, onafgebroken. De Mnl. uitdr. is: *sonder begeven*, vgl. M n l. W d b. I, 700.

51 **Jupiter:** Behalve deze oppergod der Romeinse mythologie doen nog meerdere figuren aan de klassieke mythologie ontleend hier dienst als duivels. Die klassiek-mythologische duivels kwamen vooral veel voor in Franse spelen, vgl. H a s l i n g h u i s, a.w. blz. 153. Voor het Nedl. toneel geeft schr. slechts èèn voorbeeld uit de *Sev. Bliscap*, vs. 1009.

Scrobbe: Dit moet een eigennaam zijn. In het M n l. W d b. VII, 778 komt *schrobbe* voor in de bet. van *haveloze, landloper;* Verdam zegt er van: „Misschien hetzelfde als bij Kil. *schobbe*,

dat o.a. de bet. heeft van scurra, d.i. (Synon. 3, 67): boef, rabaut, netboeve, scherluin. Vgl. Kil. schobben j. schrobben = scalpere". De Jager, Freq. 1, 605 geeft *schrobbe* = een vrouw die lijken opgraaft.

ellevene: Het rijm eist hier klemtoon op de 2e lettergreep! Het Mnl. Wdb. II, 610 geeft daar ook voorbeelden van: „ellevene (: levene), met onjuisten klemtoon; vgl. Eng. eleven".

52 **dansen over tzwerdt:** voeren een zwaarddans uit. De uitdr. komt niet in het Mnl. Wdb. voor.

53 **pluchten:** ergens voor instaan. Dial. bijvorm van *plichten*. Mnl. Wdb. VI, 491 geeft een 16e eeuws voorbeeld waarin de bet. is *opdringen, doordrijven*.

54 **Cloto, Lachesis, Atrophos:** De drie schikgodinnen uit de Romeinse mythologie. Hs. *Lathesis* is verbeterd, vgl. spel II vs. 468.

55 **stellen hare croocken:** schikken hun krullende lokken. Vgl. Kil. kroke, krooke, Fland. = cincinus, coma muliebris; en Mnl. Wdb. III, 2139.

56 **duer datse:** omdat ze. Vgl. Mnl. Wdb. II, 311.

57 **haspen:** garen op de haspel winden. Mnl. Wdb. III, 174. Vgl. Kil. haspelen, haspen. De Bo haspen.

60 **ghyde:?** Hoort het misschien bij Fr. *guide* = gids? Hier wordt gezinspeeld op Pluto de god van de Onderwereld die Proserpina als echtgenote begeerde, haar van de aarde ontvoerde en als koningin van het dodenrijk naast zich liet zetelen.

61 **zou:** zij. De nom. sing. fem. van een oorspronkelijk demonstr. pron., dienst doende als pron. personale van de 3e pers. In het Mnl. komt het naast *si* voor, echter vooral in Vlaamse teksten, vgl. Franck § 212. Van Halteren § 17 heeft het voor de 16e eeuw slechts één maal aangetroffen, en wel in de *Gentse Refreinen* van 1539. Bij Lawet komt *zou* nog verschillende malen voor, n.l. vs. 1086, 1331; II vs. 296.

62 **svertouffens pause:** uitstel. Vgl. de uitdr. *sonder vertoef* = onverwijld, onmiddellijk. *Vertouffen* = talmen, met iets ophouden. Mnl. Wdb. IX, 154.

64 **ghezedt es in quade:** gebracht is tot kwaad. Vgl. Mnl. Wdb. VII, 1009, 6: *setten*, trans.: in een zekere toestand brengen.

65 **elcken:** ieder, iedereen. Uit *elck een*. Voor de vorm zie Van Halteren § 96.
onghenade: hardheid, wreedheid, ongevoeligheid, onbarmhartigheid, hardvochtigheid. Vgl. Mnl. Wdb. V, 627, 2. Kil. onghenaede = inclementia.

66 **up:** met.

67 **dernesse:** medelijden. Het Mnl. kende deze bet. nog niet, vgl.

M n l. W d b. II, 100: „*deernesse*, ons *deernis*, doch in den zin van droefheid, smart, verdriet (thans medelijden)".

svyants kermesse: feest van de duivel. Voor *kermis* = *feest* zie M n l. W d b. III, 1371, 2; ook D e B o. *Duivels kermis* = regen als de zon schijnt. Vgl. Als het regent en de zon schijnt, is het kermis in de hel.

68 **Fortune:** Fortuna, de godin van het lot.

jondt: gunt. *Jonnen* is Vlaams naast gonnen. Voor de overgang van *g* tot *j* vgl. F r a n c k § 108.

prince der duusterheden: de vorst der duisternissen, Lucifer.

69 **met alle haer leden:** in alle opzichten, geheel en al? Vgl. M n l. W d b. IV, 687, 8: met allen leden = in alle opzichten.

71 **ghewaghen:** vermelden. Het obj. is —*t* van *macht*. Mnl. *iet gewagen* = iets vermelden. Vgl. M n l. W d b. II, 1854.

72 **somme:** getal, menigte. M n l. W d b. VII, 1530, 3.

73 **vulcommen:** volbrengen. M n l. W d b. IX, 849, 3; K i l. volcomen, vet. Fland. = exequi.

daer of ... rommen: daarop ... roemen, trots zijn. M n l. W d b. VI, 1522.

74 **snoo:** verdorven, slecht. Hoort bij Zinnelick Ingheven. M n l. W d b. VII, 1424, 3.

75 **zonder sneven:** zonder mankeren, zonder twijfel. Een stoplap zonder veel betekenis in de zin hier. Vgl. M n l. W d b. VII, 1409.

vroo: vroeg, in de vroegte. Bijw. M n l. W d b. IX, 1376, 1. Waarschijnlijk een zinspeling op Matth. 13 vs. 25. Ook de bet. *vrolijk, opgewekt* zou hier een goede zin geven.

76 **ten vrimden becleven:** tot een vreemd opgroeien, opschieten. *Becliven* = wortel schieten, opschieten. M n l. W d b. I, 798, 1.

broo: Misschien omwille van het rijm verkort uit *broder* = broeder, aanspreking, gericht tot Sin. Ingheven?

grieuwe: Misschien de 3e pers. sing. opt. van *grieuwen* en bijvorm van *gruwen?* Het onderwerp kan in de slot —*t* van *dat* verscholen zijn. *Gruwen* = onpers. afkeer inboezemen, gruwen. M n l. W d b. II, 2206. Voor de klank vgl. *grieu*, II vs. 499.

77 **hieuwe:** Praet. van *houwen* = hakken, kappen, vellen (van bomen). Hier: *oogsten, maaien*. M n l. W d b. III, 666.

78 **de yseren euwe:** Vgl. Ovidius' Metamorphoses I vs. 128—150. Aldaar vs. 149: *victa iacet pietas* zou Lawet voor de geest hebben kunnen staan toen hij vs. 80 en vs. 98 schreef! Mogelijk heeft Lawet latijn gekend; vgl. nog de latijnse naamvalsvormen van Christus, die vooral in het 2e spel herhaaldelijk voorkomen.

79 **verstanden:** mededelen, aantonen, te kennen geven. Mnl. Wdb. IX, 9, 12 s. v. verstaen.

80 **Gods vreese:** de vrees voor God, gen. objectivus.

onder voeten: onder de voet gelopen, in treurige, armzalige toestand verkerend. Vgl. Mnl. Wdb. IX, 743; Stoett, Spreekw. III no. 2328.

81 **tot zyn verzoeten:** om het zich aangenaam te maken. Onb. wijs als subst. gebruikt. Vgl. Mnl. Wdb. VIII, 2505, 3: versoeten = veraangenamen.

83 **het swerels duwieren:** Omschrijving voor de wereld. *Duwiere* = schuilplaats, spelonk, krocht, hol. Mnl. Wdb. II, 487. Het is lijd. voorw. van *regieren*, dat ook verbonden is met *over allen* uit de vorige regel. Dergelijke onregelmatigheden in de zinsbouw komen bij Lawet herhaaldelijk voor.

84 **tot alder spatie:** overal. Mnl. *spacie* = ruimte van plaats; vooral een bepaalde ruimte, een afgezette ruimte, vgl. Mnl. Wdb. VII, 1619.

85 **dominatie:** heerschappij, invloed, macht. Niet Mnl. In Nedl. Wdb. III², 2785 wel domineren = heersen, enz.

86 **wy twee:** wij met ons tweeën. Vgl. Stoett, Synt. § 95.

87 **twil al up den waghene:** ze willen allen in ontucht leven? In het verband past deze bet. goed. Het Mnl. Wdb. IX, 1597 citeert s.v. *wagen* twee plaatsen die op deze bet. kunnen wijzen: Dat hi Kaerle hiet ... om datten sijn vader wan *op eenen waghen* aen een dienstwijf. (Froissart, 2, 185, 137). Karel Marteel ... was in overspele ghewonnen, maer niet wi gheweten en connen weder *op karre ofte op waghen.* (ald. 152). Vgl. nog de afleiding van *bastaard*, Franck-Van Wijk: bastaard < bast + suff.-ard. *Bast* komt ook voor in ofr. *fils de bast* = *bastaardzoon*. Oorsprong onzeker, wordt wel verklaard uit ofr. *bast* = pakzadel: dit werd als bed gebruikt in herbergen door muildierdrijvers. Vgl. nog Duits *Bankert*, ouder *Bankart—Bankhart:* uneheliches, eigentlich auf der Bank, nicht im (Ehe-) Bett, erzeugtes Kind, Kluge, Etym. Wörterbuch. (N.B. Kluge vermeldt in bedoeld art. een Nedl. *bankaard*, dat echter in het Nedl. Wdb. niet voor komt).

88/89 **Coppen, Claeyken, Tryskin, Maeykin:** eigennamen. *Coppen:* een mannenaam, vgl. Jacobs o.a. blz. 219: „Betaelt op den selven dach Coppin de Poortere hem derder (hem met twee anderen) ..." Misschien een afkorting van *Jacob?* (Hoort hier misschien *Coppe* als vrouwenaam bij? Vgl. de naam van de vermoorde hen in *Van den Vos Reinaerde*, vs. 287). *Claeyken:* een mannenaam; vgl. Jacobs o.a. blz. 140, die uit een rekeningenboek van Nieuwpoort citeert: „... Claykin Arnauds, Artevelts duunherdere ..." Mogelijk een vorm van *Nicolaas*, vgl. de gebruikelijke

afkorting *Claise* (J a c o b s blz. 37). *Tryskin:* waarschijnlijk een vrouwenaam. Misschien een vorm van *Treeske*, van *Theresia? Maeykin:* vrouwenaam, vervormd uit *Maria*. Vgl. J a c o b s blz. 193 en blz. 230, waar hij een passage citeert uit een spel van Michiel de Swaen, waarin optreedt: *Maey*, een moeder.

88 **nayende zyn naeykin:** zijn gang gaand, zijn zin doend. In het Mnl. is deze uitdrukking niet bekend. S t o e t t, S p r e e k w. II, 1589: Zijn naadje naaien = zijn gang gaan. D e B o: Laat elk zijn naad naaien = bemoei u niet met andermans zaken. Vgl. nog vs. 913: *u nadekin naeyen.*

89 **zeer vlugghe int baeykin:** de betekenis ontgaat me. M n l. W d l. I, 512: „baeisch, van baey. K i l. levidensa, pannus vilis raro et tenui textu. Eene soort van grove wollen stof". D e B o: baai: wollen kamizool, geweven of gebreid.

90 **met versnellen:** haastig, snel. *Hem versnellen* = zich haasten, M n l. W d b. VIII, 2491.

91 **dockters:** doctors, dus afgestudeerden, geleerden, t.o. **ghezellen:** die nog in de leer zijn, onontwikkelden.

92 **onghecessert:** onophoudelijk. Niet Mnl. Vgl. M n l. W d b. I, 1495, 2: cesseren = ophouden, niet voortgaan; *sonder cesseren* = zonder ophouden.

93 **om best:** zo goed mogelijk.

94 **symonie:** het kopen of verkopen van geestelijke ambten of rechten, N e d l. W d b. XIV, 1360. Naar Simon de tovenaar uit Hand. 8, vs. 18.

heeft ... coers: is gangbaar, is in gebruik. M n l. W d b. III, 1666, vooral van geld. K i l. coers hebben = in usu esse.

dominert: heerst. Niet Mnl. Vgl. N e d l. W d b. III², 2785. Zie Aant. op vs. 85.

95 **telt met vyven:** bloeit. Vgl. M n l. W d l. VIII, 207: „Met viven tellen, een uitdrukking die in haar oorsprong niet duidelijk is, de bet. moet zijn: overvloed hebben, in goeden doen zijn".

stocke doot: morsdood. *Stock* bet. in het Mnl. in heel veel samenstellingen een versterking: *stockblind, stockoud;* M n l. W d b. VII, 2177, 2. Deze samenstelling komt echter niet voor. Evenmin bij K i l. Wel in het Mnd.: *stokdôt* = helemaal dood.

96 **lucsurie:** onkuisheid, wellust. M n l. W d b. IV, 923.

gheresen: toegenomen. M n l. W d b. VI, 1453, 2: hoverde ... zo groot ... geresen.

gaet om tmockebroot: Het verband vraagt een bet. als: gaat uit bedelen. *Mockebroot* is waarschl. een of andere soort brood. Vgl. D e B o: mok(k)e = koekje van peperkoekdeeg. N.B. K i l.: mocke, vet. Ger. = scropha (= zeug). Bij overdracht: vuile vrouw, slet, lichtekooi. Vuyl mocke = sordida mulier.

97 **hanckt inden houck:** is niet in tel, wordt veronachtzaamd. Deze uitdr. niet Mnl. Vgl. Mnl. Wdb. III, 469, 2: *hoek* = schuilhoek, waar iets niet dadelijk opgemerkt wordt.

ghevleghen: uitgeplunderd, uitgeschud. Mnl. Wdb. IX, 574, 3. Deelw. van *vlaen*; oorspr. gevlaghen; vgl. dwaen-ghedweghen, Franck § 127. Kil. vlaeden, vlaen, Fland. j. villen = deglubere.

98 **troost:** hulp, steun die men ontvangt. Mnl. Wdb. VIII, 719, 9.

versterft: verdwijnt, gaat te niet. Mnl. Wdb. IX, 56, II.

Gods vreese: zie Aant. op vs. 80.

versleghen: verslagen. Deelw. van *verslaen*. Mnl. Wdb. VIII, 2454, 4. Zie voor de vorm Franck § 143 en 127.

99 **weghen:** gewicht in de schaal leggen, van gewicht zijn. Vgl. Mnl. Wdb. IX, 2042, 2, waar deze figuurlijke betekenis nog niet voorkomt. Vgl. nog II vs. 551.

zonder kaetsen: ongetwijfeld, zonder mankeren? De gewone bet. van het Mnl. *kaetsen* is: balslaan. Hiervan bestaat de vorm *ketsen*, met als gewone bet.: vervolgen, jagen. In een Aanm. bij dit woord zegt het Mnl. Wdb. III, 1408: Het is twijfelachtig of met dit ketsen gelijk is het ketsen van wapenen = niet afgaan; fig. mislukken.

100 **faetsen:** afstraffingen, slagen. In het Mnl. niet bekend. De Bo.: faatse = kaakslag.

101 **ten helschen polcke:** in de hel. Een van de vele omschrijvingen voor de hel. *Polcke* is niet Mnl. De Bo: polk = kuil.

om: ter wille van, ten behoeve van. Mnl. Wdb. V, 95, 9.

up groyt: op groeit. Opgroeien, groter worden, in de zin van *leven*. *Groyen* = groeien. Mnl. Wdb. II, 2150.

102 **onghemoyt:** met rust gelaten, niet er bij betrokken. Mnl. Wdb. V, 625.

iet: enigszins, in enig opzicht. *Bijw.* Mnl. Wdb. III, 801.

104 **smockter:** men smoort er, n.l. vlees. Mnl. Wdb. VII, 1376, Aanm.: In de 16e eeuw werd *smoken* ook trans. gebruikt als de benaming ener wijze van bereiding van het vlees, n.l. *roken;* en misschien ook *smoren* (in gesloten pot op zacht vuur). Vgl. Kalff, Trou moet Bl. blz. 19, 432. Schuyfman vs. 433: „Gesoijen, gebraijen, goet vleesch gesmoockt".

105 **niet om vergenten:** aller voortreffelijkst. *Gent*, adj. bet. edel, lief, bevallig, mooi; Mnl. Wdb. II, 1454/5. *Vergenten* = *gent* maken, evenals *verfieren* = fier, trots maken. Deze constructie, *niet om* + *inf*, met de betekenis *in voortreffelijkheid niet te overtreffen* is heel gebruikelijk bij de Rederijkers. Vgl. vele voorbeelden uit Anna Byns, Van Helten, Gloss blz. 48.

108 **basillicus:** lat. basiliscus, de koningsslang, volgens de voorstelling der ouden de gevaarlijkste van alle slangen. Vgl. Nat. Bloemen VII, 153 vlgg. De gewone Mnl. vorm is: *basilisc*, Mnl. Wdb. I, 589.

hèlsche mollen: benaming voor duivels. Mnl. Wdb. IV, 1860 citeert voor het Mnl. *Leelec swert mol* (Sacr. 1035) als benaming voor de duivel.

snaken: slangen. Niet Mnl. De Bo.: snake, snaak = slang. Vgl. ook Eng. *snake*.

109 **viperen:** adders. Lat. vipera = adder. Vgl. Nat. Bloem. VI, 821 vlgg. De gewone Mnl. vorm is *vipra;* Mnl. Wdb. IX, 529.

110 **salmanders bollen:** bollen van salamanders, dikke salamanders? Mnl. *bolle*: alles wat een ronde of bolvormige gedaante heeft; Mnl. Wdb. I, 1355. Ook *kop* is mogelijk, en geeft een goede zin.

duer gooten met: overgoten met ... Mnl. Wdb. II, 323.

bestreckt: bestreken met ...? Deze bet. zou hier heel goed passen. Maar *bestriken* is sterk! De zwakke w.w. *bestrecken:* zich uitstrekken; gelegen zijn; rusten, en *bestricken, bestrecken:* strikken, vaststrikken geven geen goede betekenis.

jaet: welzeker. Een veel gebruikte stoplap. Over het schijnbaar overbodig pron. achter *ja* vgl. Stoett, Synt. § 33. Het is nog algemeen gebruikelijk in het Westvlaams, vgl. De Bo s.v. *ja*.

111 **sulfuer:** zwavel, lat. sulfur. In het Mnl. is de laatste lettergr. meestal toonloos, *—er*. Zie vs. 311 *sulpher*. Op grond hiervan zou men de *u* van het hs. misschien mogen opvatten als een *v*. Men heeft hier dan de zelfde spelling als b.v. in *starfver*, vs. 130. Vgl. nog hierboven blz. 69.

peckt: pek. Uit lat. picem, cas. obl. van pix. Mnl. Wdb. VI, 217. Hier met paragogische *—t*; vgl. Franck § 116, 4 en Van Helten, § 136c, die dit woord echter niet heeft.

leckt:? Weer vorm met paragogische *—t*? *Leck* kan betekenen een soort van gering bier, Mnl. Wdb. IV, 346. De Bo. lek = de laatste uittrek van den draf in de brouwkuip; het lek volgt na de weerse en wordt als spoel aan 't vee gegeven. Of moeten we hier een bijvorm van *lak* = zegellak, aannemen? Bij Kil. komt *lac* in deze betekenis voor.

maet: maat, kameraad. Een in de 16e eeuw veel voorkomende aanspreking. Vgl. Esb. van den Blinden vs. 157: En dat sijn geldeken wech is, maet, nu, dats daer.

112 **motael:** metaal. Uit lat. metallum. In de eerste lettergr. vertoont dit woord in het Mnl. ook wel een *a: matael*. In het Westvlaams nog *motaal*, vgl. De Bo. Vgl. nog *allende* vs. 1178.

brandich: branderig. Van *branden*.

113 **commen te clancke:**? *Clanck* = klank; spel? De betekenis van deze uitdrukking ontgaat me.

114 **weer ... of:** hetzij ... of. M n l. W d b. IX, 1895.

zy werder: zij worden er. Syncope van de uitgang komt bij Lawet herhaaldelijk voor, niet alleen bij een enclitisch pronomen, vgl. vs. 115 *werdse*, zoals ook vaak in het Middelnedl. (V a n H e l t e n § 213), maar ook, zo als hier en o.a. ook in vs. 697: *compter vele*, bij een enclitisch bijwoord *daer, er*. Vgl. boven blz. 67.

ghekeken:? Van *kiken* = kijken?

115 **treken:** streken, listen. M n l. W d b. VIII, 664.

werdse: worden zij. Voor deze gesyncopeerde vorm zie de Aant. op vs. 114. Vgl. nog *zul wy* in vs. 1190.

onbezweken: vast en zeker, stellig. Niet Mnl. Vgl. N e d l. W d b. X, 1160.

116 **streken:** streken, listen. M n l. W d b. VII, 2283, 4.

overlanghe: allang, sedert geruime tijd. M n l. W d b. V, 2199, 2.

117 **bedwanghe:** dwang. M n l. W d b. I, 672.

118 **bevanghe:** een bepaalde gemoedsstemming; M n l. W d b. I, 1178, 4. Vgl. ook *met minnen bevaen* = verliefd.

bevoelen: het plan opvatten. Mnl. *bevoelen* = gevoelen, in zich gevoelen dat men iets is. M n l. W d b. I 1189, 1.

119 **steken naer:** verlangen, streven naar. M n l. W d b. VII, 2057, 5, waar plaatsen uit de 16e eeuw gegeven worden. K i l. steken nae = ambire, captare, adspirare.

dhoochste stoelen: Gods zetel, Gods plaats. *Stoel* in de bet. van zetel, de troon van God is ook gebruikelijk in het Mnl. Vgl. M n l. W d b. VII, 2161, 2.

120 **lastich:** met moeite gepaard gaande. Hier: met grote, zware strijd? M n l. W d b. IV, 178, 3.

121 **dhemelsche secreten:** omschrijving voor de hemel. *Secreet* = afgezonderde plaats, M n l. W d b. VII, 943, 1.

vermeten: vermetel, voor niets terug deinzend. deelw. bijvnw. M n l. W d b. VIII, 2133. K i l. vermeten j. vermetel.

122 **sneven:** ten val komen, ongelukkig worden. M n l. W d b. VII, 1405, 3.

123 **rys:** tak. Herhaaldelijk komt dit woord voor in het Mnl. als er sprake is van de paradijs appel. Daarom merkt Verdam op: „Misschien moet men *rys* hier eerder weergeven door *boom*". M n l. W d b. VI, 1397. Inderdaad komt *rys* in de bet. *boom* verschillende malen voor, zie t.a.pl. kol. 1400, 2a. Vgl. nog vs. 897.

124 **stonden:** waren. *Staen* bet. o.a. zich bevinden, in een zekere toe-

stand zijn of verkeren, zijn. M n l. W d b. VII, 1865, 2. Vgl. in vreese staen; versteld staan.

126 **swerels bestallen:** omschrijving voor de wereld. *Bestal*, ingesloten ruimte? Werkw. *bestallen/bestellen* = insluiten. M n l. W d b. I, 1110. Vgl. nog vs. 142 *swerels behooven.*

127 **mesvallen:** tegengelopen. Het mesvalt mi = het loopt mij tegen. M n l. W d b. IV, 1750.

u: uw. In deze vorm komt het pron. poss. van de 2e pers. onverbogen voor. De verbogen vorm is *uwe*. Vgl. S t o e t t, D r. K l u c h t e n, blz. XVI; in die kluchten treft men ook steeds *u* als onverbogen, en *uwe* als verbogen vorm aan.

loos: vals, bedriegelijk, trouweloos. M n l. W d b. IV, 779, 2.

vergallen: bederven, benadelen. Eigenlijk gezegd van de vis. M n l. W d b. VIII, 1739.

128 **den hoochsten palayse:** omschrijving voor de hemel.

129 **Pieter, Mese en Clayse:** eigennamen. *Pieter:* de gewone vorm voor het lat. Petrus; *Mese:* Misschien verkorting van Thomas? De in het Westvlaams gebruikelijke verkorting van Thomas is Maes, vgl. J a c o b s, blz. 37. *Clayse:* een veel voorkomende Vlaamse vorm van Nicolaas. Vgl. J a c o b s blz. 37.

iloo: de gewone vorm is *byloo*. Tussenwerpsel, verbasterde bezweringsformule. Vgl. vs. 131. M n l. W d b. I, 1257. Zonder *b*— komt het woord ook voor vs. 697.

130 **starfver:** stierven er. Gesyncopeerde vorm. Zie de Aant. op vs. 114.

131 **vermanen:** vermelden. Deze bet. ook Mnl., vgl. M n l. W d b. VIII, 2101, 4: gewag maken van, spreken over. Vgl. ook K i l. vermaenen = mentionem facere, inducere in memoriam alicujus.

groote hanen: Als benaming van een mens komt *haen* in het M n l. W d b. niet voor. Het M n l. H a n d w d b. geeft als 4e bet.: *losse kwant.* B r e d e r o ' s M o o r t j e vs. 2632: *haantje* = vechtersbaas. Vgl. Ndl. haantje-de-voorste.

133 **behoet:** redding. In deze bet. niet Mnl. Vgl. M n l. W d b. I, 747: bescherming, hoede; veiligheid.

sonder sjeghenspoet lyn: zonder belemmering van tegenspoed? *Lyn* = *touw, snoer*, bij uitbreiding misschien ook *boei*, iets dat verhindert. M n l. W d b. IV, 652. De bedoeling is *zonder tegenspoed.*

135 **ontsporen:** ontsnappen, ontkomen. In het M n l. W d b. niet opgenomen. Bij *spore, spor* = voetspoor. M n l w d b. VII, 1781, 1. Vgl. nog vs. 138: Dies en connen se ons ontgaen nochte ontryden.

136 **ghemerckt dat:** aangezien. Niet Mnl. *Gemerken* = opmerken' waarnemen, M n l. W d b. II, 1354.

137 **al:** allen. M n l. W d b. I, 315, 4. Meestal komt het verbogen voor. Echter ook Mnl.: al riepen si = zij allen riepen.

139 **ten gheene zyden:** naar geen enkele kant, nergens heen. M n l. W d b. VII, 1048, 4.

140 **ons vermyden:** ons onthouden van. *Hem vermyden van* = zich onthouden van. M n l. W d b. VIII, 2139, III.

141 **als dobbele gronden:** als valse lieden. (?) *Dobbel* kan vals, dubbelhartig betekenen, M n l. W d b. II, 218, 2. *Grond*: M n l. W d b. II, 2173, 4: Uit de bet. het diepste van het gemoed, de grond van het hart ontwikkelde zich de bet. van binnenste, geest, gemoed, inborst, aanleg, karakter. K i l. grond j. aerd = indoles, natura; quaden grond = mala mens, malus animus, mala indoles. Voor grond > persoon met bep. karakter, aard, vgl. M n l. W d b. I, 196 s.v. *aert*, Aanm.: die Gods aert = overdrachtelijke toepassing voor een persoon van zekere geaardheid.

142 **verslonden:** verslonden, verzwolgen zijn, ondergang? *Verslonden* is hetzelfde als *verslinden*, M n l. W d b. VIII, 2466. *Verslinden*, intr. geeft het M n l. W d b. VIII, 2459 op èèn plaats, n.l. bij *Hildgb.*

swerels behooven: omschrijving voor *de wereld*. Vgl. vs. 126 *swerels bestallen*. Is dit woord misschien uit *hof:* omheinde ruimte? Dan zou *bestallen* kunnen samenhangen met *stal* = afgesloten ruimte, M n l. W d b. VII, 1912, 5.

143 **van ons doen ... belooven:** ons doen, optreden, handelen prijzen. Het M n l. W d b. I 868/9 kent *beloven* = prijzen, goedkeuren, echter niet met *van*. Wel *hem beloven van ...* = prijzen, iemands lof verkondigen.

144 **teuwegher tyt:** tot in eeuwigheid.

145 **ten eersten:** het eerst. M n l. W d b. II, 572, 4. In het Mnl. zonder *ten*.

zynde begaden: bewerkt (door de duivel). *Begaden* = in orde brengen, bewerken. M n l. W d b. I, 683, 1b.

147 **overterden:** overtreden. Voor deze metathesis, zie F r a n c k § 105, en V a n H e l t e n § 121.

ter zelver spatie: op het zelfde ogenblik. *Spatie* is eigl. tijdruimte. M n l. W d b. VII, 1620, 2. Bij Lawet komt het woord herhaaldelijk voor, zie het Glossarium.

149 **met:** door. Lat. per, door middel van een persoon; M n l. W d b. IV, 1505, 10.

inghele: engel. Voor de overgang van *e* tot *i* voor een gedekte nasaal zie F r a n c k § 57.

150 **versteken:** verdreven, verjaagd. Deelw. van *versteken* = verdrijven. M n l. W d b. IX, 38, 2.

151 **Ephe - 2:** Geen overeenkomstige plaats hier te vinden. Er zijn meer aanhalingen die verdacht lijken.

152 **zonder eenighe ficxtie:** stellig, vast en zeker. *Ficxtie* komt in het M n l. W d b. niet voor. Het bet. verdichtsel, verzinsel.

153 **malendicxtie:** vervloeking. Let op Lawet's spelling! Lat. maledictio. M n l. W d b. IV, 1060. Dat deze *n* geen vergissing in de spelling is bewijst het nog zes maal aldus gespeld voorkomen van dit woord, n.l. I vs. 181, 193, 415, 425, 426 en II vs. 1059.

156 **aerch:** kwaad, slecht, gemeen. M n l. W d b. I, 443.

157 **besmetten:** bevlekt, bevuild, verontreinigd. Deelw. *besmet* van *besmetten*, zw. w.w. = *bevlekken*. M n l. W d b. I, 1065. Het beeld is ontleend aan de Bijbel, Jesaja 64, 6. Vgl. voor verschillende zinspelingen op deze plaats uit de 16e eeuwse lit. V a n D i s blz. 268 vs. 230.

158 **zwaer:** bezwaard, beladen, belast (n.l. met de erfzonde). M n l. W d b. VII, 2471, 3.

159 **dat:** dat wat.

naer Scrifs aligatie: zo als de H. Schrift aanvoert. Niet Mnl. M n l. W d b. I, 346: *allegeren* = aanhalen, aanvoeren, bewijzen. Voor de *i* in *aligatie* vgl. de Mnl. vorm *allyeren* aan het slot van Verdams artikel.

161 **eenpaerlick:** gestadig; onveranderlijk. *Bijw.* Hier meer een stoplap. M n l. W d b. II, 543.

163 **verzycke:** gezucht; vrees. M n l. W d b. VIII, 2433, s.v. *versyc.*

164 **ten eeuwighen verzuchtene:** tot eeuwig verlangen. Omschrijving voor de *hel*, waar het verlangen naar de hemel nooit gestild zal worden? *Verzuchten* = 1° zwaar, diep zuchten; 2° naar iets snakken, hijgen, verlangen. M n l. W d b. IX, 37.

165 **pijnen:** proberen, trachten, moeite doen. Mnl. W d b. VI, 304, 5.

166 **ghemerekt dat:** aangezien. Deelw. van *mercken* = gewaarworden, inzien. M n l. W d b. IV, 1459, 6.

van tusschen mach: er tussen uit kan, er aan ontkomen kan. Vgl. vs. 165. De uitdr. komt in het M n l. W d b. niet voor.

167 **blusschen:** doen ophouden, bedaren, stillen. Deze uitgebreide bet. ook Mnl.; M n l. W d b. I, 1325, 3.

168 **currert:** genees. M n l. W d b. III, 2218 geeft slechts één plaats: *M. en Vr. Heim.* 497. De imperatief enkv. hier met —t, vgl. S t o e t t, S y n t. § 351.

zonder pertichеyt: zonder kwade luim, welgezind. Niet Mnl. Vgl. A n t w. I d i o t. 955: pertig = gestoord, kwalijk gezind, van kwade luim.

170 **vrylicken:** voorzeker, gewis. Vgl. geloof dat vrij; Duits: freilich.: M n l. W d b. IX, 1366, 8.

conditie: aard. Het Mnl. *condicie* kan o.a. bet. *vorm, gedaante,* M n l. W d b. III, 1758. Vgl. nog N e d l. W d b. III², 2108, 2: conditie = aard, in deze bet. verouderd.

171 **als:** al, alhoewel, ofschoon, hoezeer. M n l. W d b. I, 361.

172 **myts:** benevens. M n l. W d b. IV, 1568, 6.

clachtighe nope: verwijtende aanval (op het gemoed), stoot, duw. M n l. W d b. IV, 2533: *nope* = stoot, duw; aanval.

174 **ter noot:** in de nood.

176 **zonder fraudatie:** zonder (zelf) bedrog. In het Mnl. wel een enkele maal *fraude* = bedrog; M n l. W d b. II, 848. Mogelijk is het woord hier gevormd omwille van het rijm.

ten westen en oosten: in het westen en oosten; overal? Deze uitdr. komt niet in het Mnl. voor. Vgl. nog vs. 373: int weste ende ooste.

177 **zulwy:** zullen wij. Voor deze gesyncopeerde vorm vgl. de Aant. op vs. 114.

behoudens: zonder te krenken, te kort te doen aan, inbreuk te maken op. Deelw. met adverbiale *—s* (die in het Mnl. nog niet voorkomt) van *behouden* = bewaren, behouden. M n l. W d b. I, 757, 1b.

propoost: uiteenzetting, redenering. M n l. W d b. VI, 736. Nog in het Westvlaams: *propoost* = rede, gesprek, D e B o.

178 **belooken:** Onb. wijs als subst. gebruikt. *Bevatten, omvatten, inhouden.* M n l. W d b. I, 872, 3.

180 **bij:** door. M n l. W d b. I, 1233, 6.

181 **het smalendicxien verzeeren:** de kwelling der vervloeking, verdoeming. Voor de spelling van *malendicxie,* vgl. vs. 153 Aant. *Verzeeren:* M n l. W d b. VIII, 2407: kwellen, pijn doen.

182 **docheren:** leren. M n l. W d b. II, 364: *doseren,* slechts op één plaats, R. van Leiden, waarbij Verdam vraagt of men hier wel te doen heeft met *leren.* De plaats is twijfelachtig. *Om waer docheren* = om de waarheid te zeggen.

183 **desoleren:** bedroefd zijn. Niet in het M n l. W d b. opgenomen. Fr. désoler.

184 **zonder vertoufven:** zonder talmen, onmiddellijk. *Vertoufven* = talmen, dralen, M n l. W d b. IX, 153, II. Vgl. nog: *sonder vertoef* = onverwijld, onmiddellijk.

186 **zult** ...: dat gij u zult ...

u ... beraden: op uw heil letten, voor u zelf zorgen. *Hem beraden,* M n l. W d b. I, 907, 4.

188 **betrau:** vertrouwen. Mnl. Wdb. I, 1165, 2.

189 **zoo wanneer:** indien. *Voegw.* Mnl. Wdb. IX, 1702, II. Over de algemeen makende kracht van het bijw. *zoo* vgl. Mnl. Wdb. VII, 1438, 5.

wyst: bewijst, toont. Mnl. Wdb. IX, 2687, 8. Vgl. nog uit het Spel van het Taruwe Graen: „Want zoot anscau wyst, u leven es contrarie van den mynen", geciteerd in Hfdst. II, blz. 31.

191 **ditte:** dit. Voor deze langere vorm vgl. Franck § 218 en Van Helten § 354, g. In vs. 1137 komt nog de vorm *datte* voor.

weest achtich: denk hier aan, acht hier op. Rederijkers omschrijving. Mnl. Wdb. I, 13, 2 *achten* = denken aan iets.

192 **ontbinden:** ontvouwen, mededelen. Mnl. Wdb. V, 987.

194 **wuenen:** wonen. Voor deze Vlaamse klank *eu* i. pl. v. *ō*. Zie Jacobs blz. 277, k.

195 **Exod – 24:** Dit moet zijn 34, 7. Evenzo in vs. 199; Exod. 34, 6.

196 **verzoncken ... up:** straffen aan, wreken op? Mnl. *versoeken* kan o.a. betekenen: tot iem. komen met vijandelijke bedoelingen, iem. aantasten; Mnl. Wdb. VIII, 2499, 6. Staten vert. heeft: *bezoekende*. De Kath. Bijbel vertaalt: *straft aan*.

197 **ledt:** lid, graad, geslacht. Mnl. Wdb. IV, 683, 3: *lid* als uitdrukking van de graad van bloedverwantschap.

vermedt: plechtige verzekering. Mnl. Wdb. VIII, 2122, 2b.

198 **beradich:** genadig. Van *beraden* in de bet. van helpen, bijstaan, genadig zijn; vgl. God moete mi beraden. Mnl. Wdb. I, 904, 8b.

201 **duusentichsten:** duizendste. Vgl. voor deze vorm van het rangtelw. Mnl. Wdb. II, 475.

lede: geslacht. Mnl. Wdb. IV, 683, 3.

203 **grondt:** het diepste van het gemoed, inborst, aard, grondtoon van iem's wezen. Mnl. Wdb. II, 2173, 4. Hier: *uit barmhartigheid*. Vgl. nog vs. 398: „uut ghehertigher gronden" en II vs. 1117: „uut goehertigher gronden".

oorconde: getuigenis, verklaring. Mnl. Wdb. V, 1973, 1.

205 **tonderterden:** onder de voet treden, ten onder brengen. Mnl. zonder *te*. Mnl. Wdb. V, 436.

206 **comdamnatie** veroordeling. De gewone vorm is *condemnatie;* Mnl. Wdb. III, 1756.

207 **zoo wye dat:** al wie (dat). Vgl. Mnl. *so wie so*, Van Helten § 363b.

my: tegen mij. Datief, afh. van *zondicht*. Vgl. Mnl. Wdb. VII, 1562: Tis my ghenoech ter rechtveerdicheit, dien alleen goedertieren te hebben, dien (*dat.*) ic alleen ghesundicht hebbe. (Sp. o. B. 226 v.).

Gods aligatie: zo als God zegt. Vgl. vs. 159 Aant.

208 **talder spatie:** altijd, te allen tijde. Vgl. de Aant. op vs. 147.

209 **tallen saysoene:** voor altijd. *Saysoen* in de bet. van tijd, M n l. W d b. VII, 62, 5.

211 **naer dat:** nademaal, dewijl, omdat. Grondaanduidend voegw., vgl. M n l. W d b. IV, 2079, II, 2.

212 **by:** door. M n l. W d b. I, 1233, 6.

sententie: vonnis. M n l. W d b. VII, 977: Voc. Cop. een sententie, vonnisse, ordeel, sententia.

213 **aparentie:** waarschijnlijkheid, schijn. Niet Mnl. T e i r l i n c k I.

214 **bevoelick:** gevoel ik. M n l. W d b. I 1189, 1.

215 **vermeese:** banvloek, een vorm bij Mnl. vermenesse, *banvloek, verbanning:* M n l. W d b. VIII, 2109; òf bij vermenesse, ald. kol. 2108 van vermenen = door misdaad in 't verderf storten. Hier zou het woord dan kunnen bet. *ramp.*

dies: daarover. 2e naamv. van *dat,* afhangend van *vreese hebben.* Vgl. M n l. W d b. IX, 1298: (hi) hadde vrese *van* ongevalle, Lanc. II, 1619.

216 **verstercken:** sterk, krachtig worden (in geestelijke zin). M n l. W d b. IX, 52, II.

220 **hoopkin:** hoopje, klein aantal. M n l. W d b. III, 577. Vgl. voor deze verzen Jesaja 41, 14 (niet hfdst. 40, zoals in de margine staat!)

221 **begheven:** verlaten, in de steck laten. M n l. W d b. I, 699, 1.

222 **bucken:** bokken. Vgl. Matth. 25, 32—33 en 41.

224 **rebel:** weerspannig. M n l. W d b. VI, 1073. Achter geplaatst adj.

226 **zondich gheingient:** zondig gezind. Vgl. amoreus gheëngienste = het liefderijkst gezind, M n l. W d b. II, 1094. Voor de *i* uit *e* vgl. hier boven blz. 68.

leeft: Enkelvoud. Men zou na *hemlieden alle* meerv. verwachten. Lawet zet hier de zin in het enkelv. voort.

230 **naken:** naderen; bedreigen. Vgl. M n l. W d b. IV, 2145 K i l. o.a. imminere. N.B. Het werkw. staat hier in het meerv. terwijl het onderw., *punitie* enkelv. is. Is dit punitie op te vatten als collectief? Vgl. S t o e t t, S y n t. § 200. Of is het meerv. hier onder invloed van: zondaren, die ... ontstaan?

231 **punitie:** straf. M n l. W d b. VI, 767, slechts twee plaatsen, o.a. Mar. v. Nieum.

malitie: boosheid, slechtheid. M n l. W d b. IV, 1065.

233 **ey laken:** helaas. De gewone vorm is: *lacen.* M n l. W d b. IV, 5. Hier door het rijm wrschl. *laken.* Vgl. de zelfde vorm met —*k*— in II vs. 113.

234 **man:** stoplap. Vgl. vs. 369.

cornel: kern, pit. De oorspr. vorm van het tegenw. *korrel*. Vgl. Mnl. Wdb. III, 1929: in deze bet. niet Mnl. De Bo heeft nog de vorm *kornel*.

235 **besmittere:** iemand die bezoedelt; een schender. Mnl. Wdb. I, 1066. Voor *my* vgl. hem besmitten = zich bezoedelen. Vgl. nog *besmetten douck* in vs. 157.

236 **ghenoughen:** behagen scheppen, welgevallen, lust. Mnl. Wdb. II, 1441, 2.

238 **haer:** hen. Plur. masc. vgl. Van Halteren § 24 en Van Helten § 337k.

waen: ach, wee. Tussenwerpsel van beklag. Mnl. Wdb. IX, 1644, 3.

240 **ick en mach niet voorby:** Ik kan er niet langs, ik kan er niet aan ontkomen. Deze bet. reeds Mnl., vgl. Mnl. Wdb. IX, 953, 2.

241 **devoor:** werk, iemands doen en laten. Niet Mnl. De Bo: neerstige poging en werkzaamheid om zijn brood te winnen en door de wereld te geraken.

my: mijn. Pron. poss. Van Halteren vermeldt deze vorm niet. Vgl. Eng. *my;* Antw. Idiot. 64: *mij geld;* Nedl. *me* in mevrouw, en het steeds meer gehoorde *me* i. pl. v. *m'n*. Vgl. Stoett, Synt. § 72 Opm.

243 **alsmer:** als men er.

244 **zeden:** wijze van doen, daden. Mnl. Wdb. VII, 846, 4.

246 **experdt:** voortreffelijk. Niet in het Mnl. Wdb. Het Mnl. Handwdb. geeft: *ervaren*.

247 **fijn:** geheel en al, volkomen. *Bijw.* Mnl. Wdb. II, 808.

248 **vry allen twiste:** zonder twijfel, ongetwijfeld. Voor *twist* in de bet. *twijfel, onzekerheid* zie Mnl. Wdb. VIII, 833, 4.

250 **eender:** voor deze vrouwelijke datiefvorm zie Van Halteren § 93e.

251 **voortgaen:** op komen, voor de dag komen. Mnl. Wdb. IX, 1186, 3.

in de uutterste verrysenesse: bij de laatste verrijzenis, d.w.z. de wederopstanding voor het Laatste Oordeel. *Uutterste* = laatste, vgl. uiterste wil; Mnl. Wdb. VIII, 1025.

252 **de verdomde zy:** de verdoemde zijde, n.l. de linkerkant, waar bij het Laatste Oordeel de verdoemden zullen staan. Vergl. Joh. 5, vs. 29.

254 **gheen boose:** meervoud, zoals blijkt uit *zulder* en *maer zullen alle commen*. Voor *zulder* vgl. de Aant. bij vs. 114.

255 **verzeere:** kwelling, pijn. Vgl. het verb. *verseren*, pijn doen, kwellen. Mnl. Wdb. VIII, 2407.

256 **abondantelick:** overvloedig. Fr. *abondant*. Niet Mnl. Vgl. abundantie = overvloed O n t r. R e n tm. vs. 282, 1139; abundant = overvloedig O n t r. R e n tm. vs. 96, 313, 526, 620, 1290, 1365, 1584.

257 **valjantelick:** flink, kloek, vast (?, wegens *betrauwende*). M n l. W d b. VIII, 1191, 1: valiant = dapper, flink, kloek.

258 **versaghen:** bevreesd zijn. M n l. W d b. VIII, 2317, III.

259 **ghewaghen:** vermelden, zeggen. Hier onb. wijs als subst.: *het woord van de profeet*. M n l. W d b. II, 1854.

260 **vruecht wilt beghinnen:** begin met u te verheugen. Vgl. Mnl. ene nieuwe minne beginnen, M n l. W d b. I, 706, 1. Vgl. nog de aant. op vs. 343.

willen: Dit werkw. dient ter omschrijving van de imperatief. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 352.

262 **quaden:** zonden, (zedelijk) slechte daden. M n l. W d b. VI, 817, 1

dinnen: verminderen, trans. M n l. W d b. II, 468, alleen in de bet. van *dun maken, verdunnen*. Voor de umlaut in deze vorm vgl. F r a n c k § 35a.

cessert: ophouden met, niet voortgaan met. M n l. W d b. I, 1495, 2.

263 **boellederS:** hen die ongeoorloofde liefde plegen. Mnl. alleen: boel, M n l. W d b. I, 1337, 2b. Moet men hier lezen: *boellerders?* Zie volgende Aant.

boelleren: minnehandel drijven, ongeoorloofde liefde bedrijven. M n l. W d b. I, 1338.

schu: wild, ongebonden. Als ethisch begrip. K i l. agrestis. Het M n l. W d b. VII, 792, 3 wijst op de bet. *ongebonden* van het fries. *skou*.

264 **twee quaden:** twee misdaden. Vgl. Jerem. 2, 13.

quadere: ergere, adj. comp.

266 **pitten:** putten. Deze vorm met umlaut (vgl. F r a n c k § 35a) is nog in het Westvlaams gebruikelijk; vgl. D e B o.

269 **het ghenadich woordt:** is lijd. voorw. N.l. de belofte een Verlosser te zenden. Vgl. Jerem. 33, 14.

verwecken: opwekken, verlevendigen. N.l. bij u nog eens in herinnering brengen. M n l. W d b. IX, 317, B.

273 **upt ghezonste:** het heilzaamst. Superl. van ghezont. M n l. W d b. II, 1668, 4.

ter deser wonste: te dezer plaatse. *Woonste* komt in het Mnl. niet in deze algemene bet. voor. M n l. W d b. IX, 2805, 2. Of bedoelt Rechtv. Gods: op deze plaats, n.l. waar wij hier spelen? Dus het *huis* waarin de Rederijkers hun toneel voorstelling geven.

274 **es ontcnoopende:** verklaart, uiteenzet. Mnl. Wdb. V, 1122, 4.

275 **noopende:** aansporend. Mnl. Wdb. IV, 2538, 9.

277 **inckelen:** enkele? De bet. is hier niet duidelijk. Misschien: meer niet als, zonder meer. Deze bet. niet Mnl., vgl. Mnl. Wdb. II, 671. Voor de overgang van *e* tot *i* voor een gedekte nasaal zie Franck § 57.

te bespoorne: te bespeuren, te zien. Niet in het Mnl. Wdb. opgenomen. Vgl. Esb. van den Blinden vs. 330: Dus loop ick van cante, eer hij mij besporen mach.

280 **zonder falen iet:** zonder dat er iets aan ontbreekt. *Sonder falen* = zonder mankeren, ongetwijfeld, voorzeker; Mnl. Wdb. II, 776, 3.

284 **tsamen ghesompt:** bijeen geteld. *Sommen* = optellen, samentellen. Mnl. Wdb. VII, 1533, 1.

285 **hoet becompt dyn:** hoe het u zal bevallen, bekomen. Mnl. Wdb. I, 804, B2. Voor praes = futurum vgl. Stoett, Synt. § 242e.

286 **artyckele:** wetsvoorschrift, punt van de wet, artikel. Mnl. slechts articule = punt, zaak, één plaats; Mnl. Wdb. I, 470.

287 **peryckele:** gevaar, of waarschijnlijk heel algemeen: wat als iets onaangenaams te wachten staat. Mnl. Wdb. VI, 278.

289 **int onzienste:** er het slechtst aan toe. Van *onziene*, adj., onaanzienlijk, gering. Mnl. Wdb. V, 926, 3.

als wyse gheingienste: als de wijste van zin, verstand. Van *gheingient*, van verstand, van zin. Mnl. wys gheëngient = wys van sinne. Mnl. Wdb. II, 1094. Vgl. ook vs. 226 Aant. Merkwaardig is hier de superlatief, die ook in het Mnl. voorkomt: amoreus gheëngienste = het liefderijkst gezind.

290 **cont:** kunt. De normale Mnl. vorm. Vgl. Van Helten § 220 en Franck § 160.

ontvlieden: ontvluchten. Met epenthesis van d. Ook bij Kil. reeds. Vgl. Van Helten § 133.

291 **tbedieden:** het verhalen, vertellen, beduiden. Mnl. Wdb. I, 639, 2. Hier te vertalen als een subst.

Numer — 15: Num. 15, 32.

293 **ten stuucke:** terstond? *stuuc* = stoot, duw. Mnl. Wdb. VII, 2380. Vgl. op slag = terstond.

294 **oordineren:** verordenen, bepalen, bevelen. Mnl. Wdb. V, 1956, 6.

295 **zondere cesseren:** zonder ophouden. Hier: zonder verwijl? Mnl. Wdb. I, 1495.

herderen: verduren (n.l. van straf voor de zonde). Mnl. Wdb. III, 150, 1.

296 **druckich:** bedrukt, bedroefd. M n l. W d b. II, 444.

299 **het sdoots punitie:** de doodstraf. Punitie = straf, vgl. de Aant. op vs. 231.

300 **vitie:** misslag, zonde. Niet Mnl. Lat. vitium = gebrek, het verkeerde.

dolueren: smarten. Niet Mnl. Lat. dolor-is; Fr. douleur. Vgl. behalve de plaatsen hier bij Lawet nog C h a r o n vs. 74: de sulcke is blij in sanders doleren.

302 **humueren:** gemoedstoestanden. Deze bet. niet Mnl., vgl. M n l. W d b. III, 737: vocht, vochtmenging in het menselijk lichaam.

ongemeten: onmetelijk, oneindig. M n l. W d b. V, 622: bijwoord van graad bij *groot*.

304 **ten helschen afgryse:** naar de afschuwelijke hel. Typische rederijkers constructie.

306 **duer:** vanwege, om. M n l. W d b. II, 310, 3.

meerder: groter. Vgl. M n l. W d b. IV, 1300.

307 **Numer — 16:** Vgl. Num. 16, 31—32. De Kath. Bijbel: Korach, Datan, Abiram.

verslonde: verslond. Praet.sing. Deze eigenaardige vorm wrschl. omwille van het rijm; mogelijk analogie van *begonde*, waarover V a n H e l t e n § 146c. L u b a c h tekende geen *verslonde* op.

308 **Levi — 10:** Levit. 10, 1—2.

dede ... te nieten: vernietigde. Vgl. M n l. W d b. IV, 2400, II, 1b: niet = het niet-zijn.

310 **haer:** hun. De gewone plur. poss. in het Mnl. Vgl. F r a n c k § 214.

buuterthiere: verdorven, boosaardig; of wulps, liederlijk. Aangenomen dat dit het zelfde woord is als het Mnl. *butertieren*, dat volgens M n l. W d b. I, 1483 een verbastering is van *putertier*. Het is niet onmogelijk dat we op deze plaats in tegenstelling met het Mnl. wel moeten uitgaan van de bet. *wulps*, enz. van het grondwoord *pute*. Vgl. M n l. W d b. VI, 783. Verdam geeft slechts twee plaatsen voor de bet. *liederlijk*, *wulps*. Bij Anna Byns komt het ook voor in de bet. *hoerachtig*, *ontuchtig*, *onkuis;* zie V a n H e l t e n, G l o s s. 58.

312 **destruwerde:** verdelgden. M n l. W d b. II, 142, b. Voor meerv. onderw. en enkelv. gezegde zie S t o e t t, S y n t. § 203.

313 **dessenderde:** afdaalden, neerdaalden. Lat. descendere. M n l. W d b. II, 137 geeft slechts èèn plaats uit *Lev. v. Sint Amand.* Voor enkelv. tegenover meerv. subj. zie weer S t o e t t, S y n t. § 203.

smal: gering, klein, enz. Hier een stoplap met wrschl. weinig betekenis. M n l. W d b. VII, 1336.

314 **ten helschen gronde:** in de afgrond van de hel. Vgl. Mnl. *der hellen grond* = de helse afgrond. M n l. W d b. II, 2171.

den cloot weet: het nauwkeurig weet. S. v. *cloot* = bal geeft het M n l. W d b. III, 1583 twee plaatsen met waarschijnlijk deze bet.: *verstaet den cloot* = versta het goed; *dit is den cloot* = dit is de zaak, geeft acht. Deze plaats uit Lawet kan men toevoegen aan de plaatsen door V a n D i s, blz. 321, vs. 2175 Aant. opgegeven.

315 **Judic — 9:** Rechters 9, 53 (Lat. Judices).

Abimilecht: met toevoegende *—t.*

steen stick: een stuk steen. Vulgaat: fragmen molae. M n l. W d b. VII, 2360, 3: stuck = deel van iets.

smeet: gooide. In tegenstelling met Mnl. hier wel: werpen met kracht, geweld. Vgl. M n l. W d b. VII, 1374, 2.

316 **te griefte:** tot onheil. In deze vorm is het woord niet Mnl. Wel *grief*, M n l. W d b. II, 2132.

317 **listelicken:** heimelijk, in stilte. Adv. M n l. W d b. IV, 676.

diefte: diefstal. M n l. W d b. II, 156, 1a. Een diefte doen = een diefstal plegen.

318 **met zwaerheyt:** met hevigheid. M n l. W d b. VII, 2477, 9.

322 **beseven:** vernomen. Deelw. van *beseffen*. Zo men dat uit E. wel kan vernemen, in E. kan lezen. Vgl. M n l. W d b. I, 1019, 7. *Mnl.:* Bi der bybele eist wel beseven.

nedt: nauwkeurig, juist. *Bijw.* Een zeer veel voorkomende stoplap. M n l. W d b. IV, 2364, II.

323 **ancleven:** wat er bij hoort (n.l. bij het zondigen: de straffen!), den aankleve. Vgl. M n l. W d b. III, 1539, 2: *cleven* = verbonden zijn met, gepaard gaan met iets. Tgraefscap van Poytiers ende datter *an claf*. Vgl. nog N e d l. W d b. I, 193: met den aankleve van dien.

ledt: geef acht, let op. M n l. W d b. IV, 422, 5. K i l. letten op eenighe saecke = intentum esse alicui rei.

324 **hadde regnatie:** van kracht was. Vgl. M n l. W d b. VI, 1206, 1.

325 **commen:** gekomen. Deelw. zonder *ge-*. Dit komt nog veel voor in de 16e eeuw; vgl. L u b a c h § 82. Voor het ontbreken van *ge-* in het Mnl. zie V a n H e l t e n § 193a, en S t o e t t, S y n t. § 288. Het tegenwoordig Westvlaams gebruikt nog *kommen* als deelw. vgl. D e B o s.v. komen.

aligatie: het bijbrengen; zoals P. bijbrengt, aanvoert. Vgl. de Aant. op vs. 159.

326 **voordachtich:** met opzet; met vooropgezette bedoeling gedaan. M n l. W d b. IX, 968, 2.

327 **stranckheyt:** gestrengheid. M n l. W d b. VII, 2275, 2.

328 **luut:** luide; duidelijk hoorbaar. M n l. W d b. IV, 867. N.l. Johannes de Doper aan de Jordaan. Vgl. Joh. 1, 29.

330 **nedt:** volledig, geheel en al? Anders in de bet. van *juist, nauwkeurig;* hier een stoplap (vgl. vs. 322).

331 **verbonden:** vastgestelde. Van *verbinden* = in rechte verbinden, bepalingen maken betreffende iets. M n l. W d b. VIII, 1490, 8.

332 **zyn:** meervoud, terwijl het onderwerp in de voorgaande zin *men* is. Hier gaat Lawet weer van het enkelvoud op het meervoud over. Vgl. de overgang van meerv. op enkelvoud in vs. 226.

reene: zuiver, onbesmet, ongerept. M n l. W d b. VI, 1221, 3f.

333 **Israels:** Israel, onderwerp. Meervoud? vgl. het meervoudig gezegde *zyn* in vs. 335 en *se ... zochten* in vs. 336.

staende ... naer: strevende naar. Vgl. M n l. W d b. VII, 1870, 3.

vast: met ijver; voortdurend. Bijw. M n l. W d b. VIII, 1294, 5 en 1296, 7. Deze laatste bet. ook bij K i l.: assidue, continuo, semper.

zondere af te scheene: zonder ophouden. *Scheene* = schedene, verbogen vorm van *scheden*, scheiden. Mnl. *afscheden* = uitscheiden, ophouden. M n l. W d b. I, 262, 3, alwaar ook de uitdr. *sonder afsceden* = zonder ophouden, voor altijd.

334 **vulsommen:** geheel vervullen? *Sommen* = optellen, samen tellen. Hiervan het deelw. *gesommet* = zonder dat er iets ontbreekt; M n l. W d b. VII, 1533, 1.

Over het ontbreken van *te* voor de inf. na om zie S t o e t t, S y n t. § 282 en Opm. Ook het tegenwoordig Westvlaams kent dit nog, vgl. D e B o s.v. om.

336 **de zelve:** die (n.l. de gerechtigheid). Vgl. V a n H e l t e n § 358c. Hier heeft men de bet. van het latere *dezelve*, niet zozeer van het Mnl. dieselve = is ipse, juist deze. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 45 Opm. III.

339 **es ... verhalich:** verhaalt. Vaak voorkomende rederijkers omschrijving.

vreese des sdoots: vrees voor de dood. Genitivus objectivus.

rigalich: venijnig (bij *doot*). Mnl. *regael* = rattenkruid. Het bijvoeglnw. komt in het Mnl. niet voor. Voor *ri-* naast Mnl. *re-* zie de verschillende vormen in M n l. W d b. VI, 1188. Als bijvoeglnw. is *regalig* = vergiftig, venijnig, nog Westvlaams; D e B o s.v.

340 **eist herte duerstralich:** doorsteekt het hart. Rederijkers omschrijving. Mnl. *straelen* = steken, prikken, M n l. W d b. VII, 2268, 2. K i l. *straelen*, Fland. Holl. = aculeo, spiculo, stimulo pungere.

341 **hebben myncke:** gebrek hebben; te kortschieten. Te verstaan: hoe zou Gods Rechtvaardigheid te kort schieten jegens mij ...; de rechtvaardigheid zal dus *ten volle* toegepast worden. Voor minke —menke = gebrek, mankement zie Mnl. Wdb. IV, 1418, 2. In de bet. *verminking* nog Westvlaams, zie De Bo s.v. minke. Groote Hel vs. 420: mincksel = gebrek.

343 **ketyven:** rampzaligen. Mnl. Wdb. III, 1280, 2.

wilt vruecht bedryven: verheug u, wees verheugd. Vgl. mnl. *druc bedriven* = berouw hebben. Mnl. Wdb. I, 659, b. Is deze uitdr. syn. met *vruecht wilt beghinnen* in vs. 260? Voor *willen* ter omschrijving van de imp. zie de Aant. op vs. 260.

344 **beclyven:** voorspoed. Onbep. w. als subst. gebruikt. *Becliven* = voorspoedig zijn, toenemen in welvaart. Mnl. Wdb. I, 798, 2a.

zonder vertoufven: zonder dralen. Vgl. sonder vertoef = onmiddellijk. Mnl. Wdb. IX, 154, 2.

345 **tot u behoufven:** tot uw nut, voordeel. Vgl. tot enes behoef; Mnl. Wdb. I, 744, 4. We hebben hier wrschl. te doen met de inf. als subst. gebruikt.

346 **vul der vrame:** vol nut, baat. Mnl. Wdb. IX, 1239. Voor de gen. na *vul* zie Stoett, Synt. § 165, I.

349 **recreatie:** verpozing; hier: troost? Mnl. Wdb. VI, 1266.

350 **doetse salutatie:** groet ze. De uitdr. niet Mnl. Mnl. Wdb. VII, 114: *salutatie* = begroeting, het maken van zijn compliment.

351 **zonder jeghen spooren:** zonder u te verzetten, bereidwillig. *Sporen* = intr. zich verzetten; Mnl. Wdb. VII, 1784, II. Mnl. kent wel *jeghensporich*, bnw. = weerspannig, t.a.pl. III, 1039.

vercooren: uitverkoren; bemind, geliefd. Mnl. Wdb. VIII, 1939, 1 en 3. Deelw. van *verkiesen*.

352 **zondere zwichtinghe:** zonder beperking. swichten = betomen, beperken. Mnl. Wdb. VII, 2549, 2.

354 **troostelicke:** troostvolle, bemoedigende. Mnl. Wdb. VIII, 720, 1.

stichtinghe: stichting, wat tot vroomheid opwekt. Mnl. Wdb. VII, 2120, 4.

356 **behanghen:** verstrikken. Door het verstrikken der zonden. Mnl. Wdb. I, 729, 2.

357 **zwaer:** groot, hevig. Mnl. Wdb. VII, 2469, 7.

verstranghen: benauwen, beangstigen. Als subst.: kommer, druk, verdriet. Mnl. Wdb. IX, 80 noemt het speciaal voor de 16e eeuw.

wilt niet verlanghen: wees niet verdrietig; wees niet ongeduldig. Beide bet. passen in het verband. Mnl. Wdb. VIII, 1971, II, 1. Voor *willen* ter omschrijving van de imp. zie de Aant. op vs. 260.

358 **bedwanghen:** zorgen, droefheden. M n l. W d b. I, 672, 2.

stremmen: stuiten, tegen gaan, stillen. Mnl. Wdb. VII, 2290.

359 **materie:** stof, onderwerp. M n l. W d b. IV, 1233, 3.

clemmen: komen tot, overgaan tot. Vgl. M n l. W d b. III, 1522 de voorbeelden onder aan de kol.

360 **dyn zalicheyt verheven:** bijstelling bij Christus.

362 **die:** slaat terug op *ghenade*. Men kan dit vs. als een tussenzin opvatten, immers het slot van vs. 361 sluit aan bij vs. 363. In het hs. ontbreekt *hy;* zonder deze emendatie is de zin niet te verstaan.

363 **bevonden:** schuldig bevonden; betrapt? M n l. W d b. I 1187, 7. Wie *in* desen ... bevonden worden ...

364 **doot ghesteent:** (ter dood) gestenigd. Van *stenen;* M n l. W d b. VII, 2081. K i l. kent alleen de vorm *stenigen*.

369 **troostelicke:** troostvolle, bemoedigende. Vgl. M n l. W d b. VIII, 720, 1.

man: man. Aanspreking tot de Troosteloosen Zondare. Vgl. vs. 234.

370 **condamnerende:** veroordelende. Lat. condemnare. M n l. W d b. 1756.

371 **schelycxs:** desgelijks, evenzo. Mnl. des gelike, desgelycs. Een verkorte vorm zoals hier geeft Verdam niet op. Vgl. Mnl. Wdb. II, 138.

373 **int weste ende ooste:** overal? De zelfde uitdr. in vs. 578; vgl. vs. 176: ten westen en oosten.

propooste: houd dit voor ogen. *Propoost* = wat men zich voorstelt, voor ogen heeft. M n l. W d b. VI, 736.

374 **es ... een overvlietere:** is ... overvloedig. *Overvlieten* = overvloeien, overstromen; M n l. W d b. V, 2328, I.

375 **mindelick:** liefderijk, vol liefde. M n l. W d b. IV, 1632, 1. Voor de vorm *mindelick* naast *minnelick* vgl. V a n H e l t e n § 134a, en de opmerking van Verdam aan het begin van zijn art. *minnelyc*.

376 **loochende:** verloochenend. Voor de bet. vgl. M n l. W d b. IV, 726, 4. De vorm is van de weinig voorkomende verkorte vorm *lochen;* vgl. mhd. *lougen, logen* naast *lougenen, logenen*. Zie de opmerking van Verdam s.v. *logenen*, t.a.pl. kol. 725.

by expresse: uitdrukkelijk. M n l. W d b. II, 765. Slechts één plaats uit de *Brab. Yeesten*.

377 **schaker:** rover, moordenaar. M n l. W d b. VII, 256: vooral gezegd van de moordenaars aan het kruis.

excesse: ontaarding. In deze bet. niet Mnl. Vgl. *exces* = buitensporigheid bij V a n D i s blz. 236, Aant. op vs. 175.

379 **zondelick:** zondig, in zonde. *Bijw.* Met dit suffix ook Mnl.: vgl. M n l. W d b. VII, 1540.

380 **pubblicaen:** tollenaar. M n l. W d b. VI, 761.

381 **barmhertelick:** barmhartig. *Bijw.* Dit woord komt in het M n l. W d b. niet voor, wel in het M n l. H a n d w d b.

382 **afstaen van:** afstand doen van, nalaten, op houden met. M n l. W d b. I, 272, 5.

pertich: nukkig. M n l. W d b. VI, 306.

385 **bescooven:** waarnemen, opmerken. Niet Mnl. Vgl. N e d l. W d b. II², 1993.

390 **vergheven:** kwijtgescholden. Deelw. Hoort bij *overtreden.*

zonder vermyncken: geheel en al? Mnl. *verminken* = verminken; schenden. M n l. W d b. VIII, 2145. Vgl. nog de Aant. bij vs. 341.

391 **willende:** Het onderwerp dat hier bij hoort is *hy* uit vs. 386, dus *God.* De constructie is hier niet zuiver.

inzyncken: doordringen in u. M n l. W d b. III, 924, 3.

392 **proberene:** bewijzen. M n l. W d b. VI, 698, 1.

393 **razerene:** met de grond gelijk maken. K i l. raseren een stad oft kasteel. M n l. W d b. VI, 1049, 3.

397 **penitentie:** boete. Vgl. M n l. W d b. VI, 242, waar Verdam zegt dat de eigenlijke bet. is *berouw.*

recht te voort: aanstonds, onmiddellijk. Mnl. W d b. VI, 1123, 2b.

398 **spaerdese:** spaarde hen. Voor dit enclitisch *—se* vgl. V a n H e l t e n § 340.

uut ghehertigher gronden: Uit barmhartigheid. Vgl. vs. 203 en de Aant. *Ghehertich* = een hart hebbend, vgl. M n l. W d b. II, 1140. Vgl. nog D e B o gehert = een hert hebbende.

399 **noch ten stonden:** nog op dit ogenblik.

400 **ghenadich ... up:** genadig jegens, voor. Niet met dit voorzetsel in het Mnl. Vgl. M n l. W d b. II, 1386.

401 **neene:** neen. Deze emphatische vorm wel om wille van het rijm. Vgl. nog in volkstaal *neeë.*

te breene: te verbreiden, n.l. de mening dat God nu niet meer genadig is. M n l. W d b. I, 1424, 4. Door wegvallen van *d* uit *breden.*

403 **voordachtich:** opzettelijk. M n l. W d b. IX, 968, 2.

404 **reyn:** geheel en al, in alle opzichten. M n l. W d b. VI, 1223, 3. Kan men hier misschien weergeven met: *duidelijk?*

406 **zonder vermynck iet:** zonder enige verminking, geheel en al? Vgl. vs. 390. In het Westvl. bestaat *vermink* nog in de bet. van verminking. D e B o s.v. vermink.

411 **content:** tevreden. M n l. W d b. III, 1820. *Daarover* schuilt in de -s van *bems*.

412 **al hier present:** hier tegenwoordig. Slaat terug op *Ick*. Waarschl. meer een stoplap.

ontgorden: verklaren, uiteenzetten, spreken, zeggen (van zulke woorden). M n l. W d b. V, 1122, 4.

414 **houdene:** onderhouden, naleven, in acht nemen. Vgl. M n l. W d b. III, 628, d.

verbonden: verplicht. M n l. W d b. VIII, 1519, 2.

415 **vermalendyt:** vervloekt. De gewone Mnl. vorm is *vermaledyt;* de vorm met *-n-* komt echter ook voor, vgl. M n l. W d b. VIII, 2094.

gast: (voor eeuwig) vreemdeling, uit de hemel buitengeslotene. Vgl. M n l. W d b. II, 927, 1 voorb. als: Gods toren meret vaste, soe dat *des hemels gaste* daer af beven moeten. Die stede was also vaste, dat siere lange *waren gaste*.

417 **Verlaet sulck ancleven:** Versta: Houd op een dergelijke mening aan te kleven. Vgl. M n l. W d b. s.v. cleven, III, 1540, B4. Vgl. de Aant. op vs. 323.

418 **ten dien motyve:** tot dat doel. K i l. propositum. M n l. W d b. IV, 1983.

420 **onder de wedt ghedaen:** aan de wet onderworpen. Vgl. Gal. 4, 5. Voor *onder* vgl. M n l. W d b. V, 311, 5: Doe die van Romen alle die werelt onder hem gedaen hadden, *Pass. W.*

zonder vermyden: zonder iets na te laten. Deze uitdr. is ook Mnl. Vgl. M n l. W d b. VIII, 2138, 2.

423 **ghewercken:** werken. Subst. M n l. W d b. II, 1899, 3. Vgl. De zondaren, die licht van deughden zijn ende gheen ballast van *goeden ghewercken* voeren.

427 **es stellende het belydt:** verkondigt. *Belydt* hoort bij *beliën* = belijden. Voor dit woord zie M n l. W d b. I, 849. Een typische rederijkers omschrijving.

428 **dy:** u. De oude obj. vorm van het pron. pers. 2e persoon enkelv. In de 16e eeuw nog niet zo heel zeldzaam, vgl. V a n H a l t e r e n § 2. Naast dit *dy* gebruikt Lawet ook de obj. vorm *u*. Voor de afwisseling *du* — *u* vgl. S t o e t t, S y n t. § 25, Opm.

430 **worden:** geworden. De oorspr. vorm zonder ge- is nog regel in de 16e eeuw. Zie L u b a c h § 82.

betemen: spreken, meedelen, verzekeren? In het Mnl. onbekend. Vgl. *teme* = onderwerp, datgene waarover men spreekt. M n l. W d b. VIII, 215. Vgl. nog *teem* = denkbeeld, opvatting, V a n D i s a.w. blz. 280, Aant. op vs. 609.

432 **vyandt der hellen:** de vijand uit de hel, de duivel. M n l. W d b.

IX, 430, 2. waar nog andere uitdrukkingen met *vyant* = *duivel* gegeven worden.

433 **versnellen:** zich haasten. Intr. Mnl. Wdb. VIII, 2491, III.

435 **verbonden der slavernien:** onderworpen aan de ... *Verbinden onder* = onderwerpen. Mnl. Wdb. VIII, 1490, 61.

436 **nerstich:** ernstig, volhardend. Van *nernstich*, zie Mnl. Wdb. IV, 2352, A1. Voor het wegvallen van de *-n-* vgl. Franck § 115, 4.

439 De zin loopt hier weer niet normaal door.

ghestelt: te boek gesteld. Mnl. Wdb. VII, 2067, 5. Kil. stellen te boecke.

fier: eerbied afdwingend. Mnl. Wdb. II, 800, 3. Hier een stoplap.

440 **voor alle dese lieden:** het publiek waarschijnlijk. Het komt herhaaldelijk voor dat de spelers de toeschouwers in het spel betrekken.

441 **het rechte bedieden:** de juiste betekenis. Voor *rechte* vgl. Mnl. Wdb. VI, 1079, 7.

442 **principalich:** voornamelijk. Adv. *Principael* = voornaam, belangrijk, adj. Mnl. Wdb. VI, 686, Ib.

445 **voor elcken ghemeene:** voor ieder in het algemeen, voor allen. Mnl. Wdb. II, 1332, 2.

wat treckick te beene: wat trek ik mij aan, wat neem ik mij ter harte, wat maakt indruk op mij. Deze uitdr. niet Mnl. Mnl. Wdb. I, 679, 1: *te bene binden* = zich iets aantrekken. Het Nedl. Wdb. II[1], 1302 citeert de uitdr. *iets te beene trecken* uit de *Antw. Spelen, Anna Bijns* en *Trou moet Blycken* (blz. 41).

best: het best. Voor de weglating van het lidwoord bij het in de superlatief geplaatste bijwoord zie Stoett, Synt. § 92e.

446 **heeschs:** verlangen, wens. Mnl. Wdb. II, 600, 2 s.v. *eisc. Heesch:* voor prothesis van *h-*, specifiek voor het Vlaams, zie Van Helten § 132, c.

stuuent: leunt, steunt tegen; verzet zich tegen? Het Mnl. kent alleen de eerste twee bet.; Mnl. Wdb. VII, 2209, III s.v. *stonen*. Het verband eist iets als de derde bet.
Voor de eigenaardige spelling vgl. *stuuene* in II vs. 831.

447 **vuendt:** woont. Voor de Vlaamse *eu* klank zie Jacobs blz. 277, k. De *v* aan het begin is raadselachtig. Men heeft hier toch niet te doen met een Westvl. overgang van w > v waarover Van Helten § 102, Opm. 5 spreekt?

450 **duer wyen:** slaat terug op Adam uit vs. 448.

sommenesse: vermelding. Mnl. *sommen* = opsommen, vermelden: Mnl. Wdb. VII, 1533, 2.

451 **onvrommenesse:** ongeluk, onheil, ramp. Mnl. onvrome; M n l. W d b. V, 1538.

452 **onvreden:** ellende, ramp. M n l. W d b. V, 1527, 6.

454 **nedt ende ydoone:** zuiver en schoon. Behoort bij *gherechticheyt*, dus: geheel volmaakt?

456 **des levens:** hangt af van *de rechtverdichmakinghe*.

generalick: in het algemeen. Niet in het M n l. W d b. Wel komt *generaël* = *algemeen* in het M n l. H a n d w d b. voor.

457 **die:** n.l. Christus.

pover: arme, armzalige. Adj. In het Mnl. niet gebruikelijk, vgl. M n l. W d b. VI, 627. K i l. pover = pauper, egenus, inops, tenuis.

458 **bezwaerde:** gekweld, bedroefd, belast. Deelw. van *bezwaren;* M n l. W d b. I, 1127, 2.

460 **bedwanghen:** zorgen, noden. M n l. W d b. I, 672, 2.

461 **dienstachtighen:** dienstbare. Dit zelfde woord ook Mnl., M n l. W d b. II, 165, 2.

463 **duer wyen:** door welke (n.l. die gheest).

talder huere: altijd. Voor *huere* met prothetische h- (Vlaams) zie V a n H e l t e n § 132, c.

464 **Gode:** met God.

bloot: Wrschl. stoplap met weinig bet. *eenvoudig*. Zo ook het Mnl. *bloot*, vgl. M n l. W d b. I, 1322.

465 **minjoot:** beminnelijk, vererenswaardig. M n l. W d b. IV, 1620.

467 **mackt:** maakt. Verkorting van de stam klinker voor cons. + t van de uitgang komt heel vaak voor bij Lawet. Vgl. voor het verschijnsel V a n H e l t e n § 4, b.

469 **om niet:** voor niets, gratis. In deze bet. ook wel Mnl.; M n l. W d b. IV, 2399.

471 **regneren:** heersen. In het Mnl. meestal met een ondeugd als onderwerp. M n l. W d b. VI, 1207, I b.

sulckdanich: zodanig. K i l zegt hier van *vetus*.

472 **emmer:** in elk geval, voorzeker. M n l. W d b. II, 628, 2.

473 **cleeft ... up:** blijft denken aan. Mnl. *cleven* = bij iets blijven, vgl. M n l. W d b. III, 1539, 2.

propoostelick: ter zake dienende, bij de zaak blijvend. Niet in het Mnl. P l a n t i j n geeft *propoostelick* = à propos. K i l *te proposte* = ad rem, commode, opportune. Zie M n l. W d b. VI, 736 s.v. *propoost*.

475 **scriftelicken troost:** troost uit de H. Schrift, aan de H. Schrift ontleend. Object van *alegieren*. In de titel staat *schriftuerelick*.

alegieren: aanvoeren, vermelden, zeggen. Mnl. *allegieren*, M n l. W d b. I, 346. Vgl. het subst. hier bij o.a. in vs. 325.

476 **conserfven:** ingelegde vruchten. Niet Mnl. In het M n l. W d b. komt slechts *conserveeren* voor.
Deze regel hoort bij *troost*.

477 **ghemerckt:** aangezien. Deelw. van *gemerken* = opmerken. M n l. W d b. II, 1354. In deze vorm en bet. niet Mnl.

478 **roy:** ellende, verdriet. Nog Westvlaams, D e B o *rooi* = moeite, last. Vgl. het art. M n l. W d b. VI, 1565.

479 **vernoys:** verdriet. Mnl. *vernooy* = verdriet. M n l. W d b. VIII 2206, 1. T.a.pl. kol. 2216: *vernooysel* = leed, verdriet: 16e eeuw.

wes: wis, gewis, ontwijfelbaar? De zin is niet erg duidelijk. Of is *wes* het zelfde als Mnl. *wisch*, subst. = lap, vaatdoek, voetveeg (Mnl. Wdb. IX, 2673, 3) dat ook als adj. gebruikt kan worden in de bet. van *onderdanig? Wes* zou hier dan kunnen betekenen *terneergeslagen*, hetgeen een goede zin geeft. Voor de eerste opvatting pleit nog het voorkomen van *wes* = *gewis* in II vs. 612.
Het onderwerp in deze zin is *ich* uit vs. 475.

480 **schadich:** schadelijk. Deze vorm niet in het Mnl. wel *schadelyc*.

482 **ontfaerme:** over wie ik mij ontferm ... Merkwaardig is hier de constructie. Voor het Mnl. *ontfarmen* in deze bet., dat als onpers. werkw. voorkomt zie M n l. W d b. V, 1351, I. K i l ontfermen = miserari, wijst dit op een constructie als hier bij Lawet?

483 **smertich:** krenkt zijn rechtvaardigheid niet, doet zijn rechtvaardigheid geen afbreuk. Dit bijvnw. bij het w.w. *smarten* = een verwonding toe brengen. Vgl. *smartenisse* = krenking, hoon. M n l. W d b. VII, 1348 en 1349.

484 **liberalich:** goedertieren, mild. Zie M n l. W d b. IV, 450 s.v. *liberael*.

485 **die:** aan de gene die ...

weest niet dwalich: omschrijving voor *dwaal niet*.

486 **hopt:** hoopt. Zie Aant. op vs. 467.

altyts: altijd. Met adverbiale *-s*. Deze adverbiale *-s* kennen wij nog in *eertijds, somtijds*.

487 **merckt:** beschouw, bekijk. M n l. W d b. IV, 1455, 2.

fyguere: tooch. Deze bet. heeft het Mnl. *figure* nog niet, wel de bet.: afbeelding, beeld. M n l. W d b. II, 803, 3.

ghemoeten: ontmoeten. M n l. W d b. II, 1373, 1.

488 **tot uwen sussene:** om u tot bedaren, tot kalmte te brengen. Hier *troosten*, n.l. het verdriet van de Troosteloosen Zondare stillen. M n l. W d b. VII, 2439.

491 **bekoutere:** verkondiger. Niet Mnl. Bij het Mnl. *couten* = praten. M n l. W d b. III, 2004. K i l kouter = fabulator, nugator.

492 **zoutere:** het boek der Psalmen. M n l. W d b. VII, 1611. K i l. *souter* = psalterium.

eens deels: van de ene kant? Vgl. ons *deels ... deels*. Het tweede lid schuilt in vs. 496. Het Mnl. kent *eens deels* = gedeeltelijk, wat hier ook past. M n l. W d b. II, 94.

te stoutere: des te moediger, des te meer getroost. Voor *te* voor de comparatief vgl. S t o e t t, S y n t. § 196.

493 **ghefigurert:** uitgebeeld. Vgl. *fyguere* vs. 487 Aant.

494 **gheacordert:** tot overeenstemming gekomen. M n l. W d b. I, 305.

496 **zien ick:** Hier hebben we te doen met een oude uitgang van de 1ste pers. sing., die in het Ondfr *-on* luidde. In het Mnl. komt deze uitgang bij sterke werkw. uiterst zelden voor, bij zwakke werkw. vaker. Vgl. V a n H e l t e n § 206. In de 16e eeuw is *ic zien* niet zo ongewoon, vgl. L u b a c h § 62, bij andere werkw. is deze uitgang echter weer zeer zeldzaam. In deze beide spelen komt *ick zien* verder nog voor in vs. 1197 en II vs. 103, 408. Vgl. nog hierboven blz. 67.

498 **ghebueren:** te beurt vallen, ten deel vallen. M n l. W d b. II, 988, a.

499 **met ghestadicheyt:** voortdurend. *Gestadicheit* = duurzaamheid, bestendigheid. M n l. W d b. II, 1692, 1.

502 **quets:** kwetsing, kwaad. M n l. W d b. VI, 891. Vgl. K i l. quets, vetus, *malum;* quetse, malum, dolor.

504 **te verghеefts:** te vergeefs. M n l. W d b. VIII, 1763. Merkwaardig is de ingevoegde *-t-*.

507 **quame:** kwam. Met *-e* als oorspronkelijke uitgang voor 1ste pers. sing. van de Optativus Praet. Deze uitgang was Mnl. reeds verdwenen. Vgl. F r a n c k § 126. Van de vorm *cam*, die zich naast *quam* ontwikkelde (zie V a n H e l t e n § 156 c) heeft L u b a c h § 24 c een vorm *came*.

508 **beslooten:** ingesloten. M n l. W d b. I, 6, waar echter alleen plaatsen met letterlijke bet. gegeven worden.

509 **beloofte:** belofte. Rekking ook Mnl. Zie M n l. W d b. I, 863.

510 **zynde:** tegenw. deelw.

511 **noyalich:** trouw, oprecht. Mnl. *noyael;* M n l. W d b. IV, 2487.

512 **principalich:** voorname, belangrijke. Mnl. *principael;* M n l. W d b. VI, 686, I b.

513 **tzyne gheriefde:** tot zijn vreugde, voordeel, of iets dergelijks. Mnl. *geryf* kan ook vele dergl. betekenissen hebben; vgl. M n l. W d b. II, 1541.

515 **bloot stelt:** bekend maakt, bloot legt, openbaart. M n l. W d b. I, 1321, 2: *bloot* = bekend, openbaar. Deze uitdr. niet Mnl.

516 **telt:** telt, rekent, houdt voor. M n l. W d b. VIII, 207, 2.

518 **bin swerels foreest:** in de wereld. Omschrijving. Mnl. *foreest* = bos. Voor de meer algemene bet. *gebied* zie V a n D i s a.w. blz. 246, Aant. op vs. 518.

laest ende eest: het laatst en het eerst, altijd. Voor *laest* zonder *t* vgl. *lest*.

520 **ghewinnen:** tot voordeel van het verstand, verlichting van 't verstand. Mnl. *gewinnen* = winnen. M n l. W d b. II, 1914, 2.

521 **zondere verlaten:** zonder op te houden, onverwijld? M n l. W d b. VIII, 1985, III.

523 **staet over een zyde:** ga aan de kant staan, ter zijde staan. *Over een side* = *ter zijde* is ook Mnl.; M n l. W d b. VII, 1048, 4.

sonder verflauwen: zonder uw aandacht te laten verslappen. *Verflauwen* = zwak, krachteloos worden. M n l. W d b. VIII, 1718.

Tooch **schepherdere:** schaapherder. Eigenaardig is de korte vorm *schep-* die in het Mnl. niet voorkomt; vgl. M n l. W d b. VII, 230. Wel vermeldt Verdam s.v. *schaper*, t.a.pl. kol. 311, tweemaal de variant *scepper* naast *sceper*.

macke: herdersschopje (Lange steel, klein blad). Niet Mnl. D e B o. *mak*, *makke* = schaperschup.

male: herderstas. M n l. W d b. IV, 1057.

524 **vul trauwen:** vol getrouwheid. M n l. W d b. VIII, 734, 1.

525 **beleeden:** naar de vorm hoort het bij Mnl. *beleiden*, *beleden* = geleiden, besturen; naar de betekenis echter bij Mnl. *beliën* = belijden. Mogen we hier een opzettelijke vervorming om het rijm aannemen? Uit de bet. *voor het gerecht brengen, in rechte aanvoeren* die *beleiden* hebben kan (M n l. W d b. I, 834, 7 b) zou men desnoods een hier passende betekenis kunnen distilleren: *verkondigen*.

526 **zeyt:** zegt. Samengetrokken uit *seghet*. Vgl. deelw. *geseget* — *geseit*.

weeden: weiden, hoeden. M n l. W d b. IX, 2056, 1.

532 **verstaen ick:** De praet. praes. *staen*, *gaen* en *doen* bewaren in de uitgang *-n* van de 1ste pers. s. praes. indic. een oude uitgang. Slechts zelden komt deze uitgang in het Mnl. nog voor. Vgl. F r a n c k § 163 en 164, en voor een enkel Middelnederlands voorbeeld V a n H e l t e n § 241 en 239. Ook in de 16e eeuw komen de vormen *ic staen*, *ic gaen*, *ic doen* weinig voor, ofschoon vaker dan in het Mnl.; vgl. L u b a c h § 108 en 106. Vgl. nog hier boven blz. 67.

533 **verknesen:** gekweld. Deelw. van *verknisen:* kwellen. M n l. W d b. VIII, 1923 noemt het 16e eeuws.

algaders: geheel en al, alles te zamen. Met adverbiale *-s*.

534 **beraders:** raadslieden. Hier in het verband waarschijnlijk *troosters*,

zoals ook het Mnl. *berader* kan betekenen, van God of Christus gebruikt. Zie Mnl. Wdb. I, 909, 2.

535 **ghedessendert:** nedergedaald. *Lat.* descendere. Mnl. Wdb. II, 137 geeft slechts één plaats, uit *Lev. v. Sint Amand*, dat volgens Bouwstoffen blz. 8 no. 19 *Oostvlaams* is.

536 **met zeden:** met ingetogenheid, ingetogen. Hier een stoplap. Vgl. Mnl. Wdb. VII, 848, 6.

539 **misterie:** geheim, geheimenis. Inzonderheid gezegd van Gods raadsbesluiten. Mnl. Wdb. IV, 1740. Hier zou men om het verband kunnen vertalen met *geheimzinnige, verborgen wondermacht.*

540 **myzerie:** ellende. Niet in het Mnl. Wdb., echter wel in het Mnl. Handwb.

542 **brachte:** bracht. Voor deze lange vorm van het praet. zie Van Helten § 203. Volgens Lubach § 60a algemeen gebruikt in de 16e eeuw.

543 **rechter:** echt, waarachtig, waar. „De ware schaapsstal". Mnl. Wdb. VI, 1078, 6.

coeye: schaapskooi. Mnl. Wdb. III, 1835. Deze bet. is de gewone van het Mnl. *cooye.*

545 **schier:** spoedig, aanstonds, onmiddellijk. *Bijw.* Hier meer een stoplap. Mnl. Wdb. VII, 504, 2.

memoorie: denkvermogen. Mnl. Wdb. IV, 1368, 2.

546 **Scrifs histoorie:** geschiedenis, vermelding in de H. Schrift. Ook hier het verdwijnen van de *-t-* voor de genitief *-s* zoals dat bij Lawet regel is. Vgl. b.v. *swerels bedycken*, vs. 704; *swerels anlech*, II vs. 737.

550 **daer vooren:** daar voor, n.l. voor het menselijk geslacht, de mensen.

in beschudde: tot bescherming. Mnl. wel *bescuddinge.* Voor *in* = *tot*, uitdrukking van een doel zie Mnl. Wdb. III, 822, 5.

551 **verslindere:** verslinder (der zielen), gezegd van de duivel. In het Mnl. alleen als *zwelger, gulzigaard, vraat.* Mnl. Wdb. VIII, 2461. Vgl. nog de volgende Aant.

552 **leu:** leeuw. Vgl. voor dit beeld van de duivel 1 Petr. 5, 8, waar ook het woord *verslinden* (Vulgaat: devorare) gebruikt wordt, wat het *verslinder* uit het vorige vs. verklaart.

met hindere: met nadeel, schade (voor de mensen). Mnl. Wdb. III, 439.

554 **jeghen vielen:** tegen streden. Vgl. Mnl. Wdb. VIII, 171, 2: *tegenvallen* = iem. op een vijandelijke wijze behandelen.

555 **alegiert:** aanvoert, vermelt, zegt. Vgl. Aant. op vs. 475.

556 **comunikiert:** communiseert, zich meedeelt. Mnl. Wdb. III, 1739: *communiseren*, dat bij Lat. communisare hoort. Dit *com(m)-unikieren* hoort bij Lat. communicare.

560 **nersticheyt:** ijver, volharding. Mnl. Wdb. IV, 2353. Vgl. de Aant. op vs. 436.

voordachtich: bedachtzaam, voorzichtig. Mnl. Wdb. IX, 967, 1.

562 **moyte:** moeite, inspanning. Mnl. Wdb. IV, 1796, 3.

de jaren driendertich: gedurende drie-en-dertig jaren. Achterplaatsing van het telw. was gebruikelijk in het Mnl.; vgl. Stoett, Synt. § 94.

565 **uut jonstigher gronden:** uit een welwillend gemoed. Mnl. Wdb. II, 2173, 4.

566 **vonden:** gevonden. Voor het ontbreken van *ge-* zie de Aant. bij vs. 325.

dit zelve oorconden: deze zelfde mededeling. Inf. als subst. gebruikt. Mnl. Wdb. V, 1981, 5. *Dit zelve* = dezelfde, vgl. Mnl. Wdb. VII, 961, II 2.

567 **ghezinne:** gezelschap, hofhouding. Mnl. Wdb. II, 1648, 2.

569 **experdighe:** voortreffelijke. Niet Mnl. Bij expert = uitstekend, voortreffelijk. Vgl. de Aant. op vs. 246.

570 **neghentneghentich:** voor de *t-* voor *tneghentich* zie Franck § 233. In het Westvlaams is die *t-* behouden. Zie De Bo s.v. *tnegentig*. Vgl. nog *tzestich* in vs. 1127.

573 **betraut ... in:** vertrouw op. Mnl. Wdb. I, 1165, 2.

buuten allen verzeere: vrij van alle smart, droefheid. Mnl. *verseren* = pijn hebben, smart, droefheid hebben. Mnl. Wdb. VIII, 2408, II. Vgl. nog de Aant. op II vs. 434.

575 **ten desen keere:** bij deze gelegenheid, nu. Vgl. Mnl. *tien kere* = bij die gelegenheid, toen. Mnl. Wdb. III, 1263, 7.

onghevals: ellenden, rampspoeden. Opmerkelijk is het meerv. op *-s*. Voor deze meervouds -s in het Mnl. zie Van Helten § 251, 256, 260, 284, 289.

578 **int weste ende ooste:** overal? Vgl. vs. 373.

neent: neen. Over de *-t* als schijnbaar overbodig pronomen zie Stoett, Synt. § 33.

ten propooste: ter zake dienende. Zie Mnl. Wdb. VI, 736. Vgl. nog de Aant. op vs. 473.

579 **merckt ... fyguere:** vgl. vs. 487.

580 **tot dynen ghehande:**? De zin vraagt iets als *tot uw voordeel*. Hoort het misschien bij *hant* = zinnebeeld van hulp, zekerheid, veiligheid (Mnl. Wdb. III, 107, 4 en 110, 7)? In deze spelen

komt de uitdr. nog voor in vs. 879, 905, II vs. 1105, 1275; in het Spel van den Helighen Sacramente, vs. 70 (fol. 51) kan *tot uwe ghehanden* ook deze betekenis hebben. Vgl. nog het adj. *ghehandich* in II vs. 919, en *messant doen* in II vs. 705.

valjande: edele. Mnl. Wdb. VIII, 1192, 3.

581 **bedancken ... van:** bedanken voor. Vgl. voor dit voorzetsel *van* Mnl. Wdb. I, 610—611.

582 **vercrancken:** afnemen, verminderen. Mnl. Wdb. VIII, 1192, 3.

583 **als:** evenals.

mestroosticheyt: wanhoop (de oudste bet.); mistroostigheid. Mnl. Wdb. VI, 1743. *Object* in de zin waar van *confuus* het subject is.

confuus: smaad, hoon, en wel Christus aangedaan. In deze speciale betekenis en verbinding heel gewoon in het Mnl. Zie de voorbeelden. Mnl. Wdb. III, 1774, 3.

586 **ter cuere:** naar wens, naar de eis, voortreffelijk. Bij *core*, cuere = keus. Mnl. Wdb. III, 1896. Kil. wel te keure = egregie.

587 **de rechte fyguere:** de juiste uitbeelding. Mnl. Wdb. II, 803, 3.

589 **blytschepen:** blydschap. Evenals in het Mnl. hier een meerv. dat wij niet gebruiken. Vgl. Stoett, Synt. § 197.

ghedreghen: gedragen. De oudste vorm van het part. praet. Vgl. Franck § 143. Voor de verbreiding van deze vorm in de 16e eeuw vgl. Lubach § 36, a.

591 **eerghe:** kwaad, slechtheid. *Arch*, Mnl. Wdb. I, 446, 1.

592 **daer hy anne:** bedoeld is het kruis dat Christus in de tooch draagt. Vgl. vs. 598.

595 **bereyden:** gereedmaken, toerusten. Mnl. Wdb. I, 927, 1b.

596 **ons** = onze. De verkorte vorm naar analogie van b.v. *myn*. Vgl. Van Helten § 343, a en voor de 16e eeuw, Van Halteren § 34.

600 **ghestorfven zynde:** afgestorven zijnde. Mnl. Wdb. VII, 2109, 4.

601 **der rechtverdicheyt ... leven:** voor de rechtvaardigheid leven. Ook in het Mnl. komt *leven* voor met een 2e naamval i.pl.v. een voorzetsel bepaling. Zie voorbeelden Mnl. Wdb. IV, 433, 2.

naer desen: bedoeld is Christus.

606 **ghezedich:** braaf. Vgl. Mnl. Wdb. II, 1620: *geseedt*.

onledich: druk. Mnl. Wdb. V, 796, 2.

607 **te mywaerts bestedich:** die gij aan mij besteedt.

608 **ghehertich:** hartelijk. Deze bet. niet Mnl. Vgl. Mnl. Wdb. II, 1140.

609 **dinwendighe gronden:** het diepst van het gemoed, het hart. Zie Mnl. Wdb. s.v. *gront* II, 2173, 4.

612 **gheschie:** moge geschieden, moge te beurt vallen.

prys: eer, roem. Mnl. Wdb. VI, 674, 3.

613 **keel wys:** Het zelfde als *mondelinghe*. *Wys* = wijze, manier. Vgl. *in alle wisen* = op alle manieren. Mnl. Wdb. IX, 2673, 1.

614 **materien:** onderwerpen. In 't enkelvoud: *stof*. Mnl. Wdb. IV, 1233, 3.

ick bems my vermetelick: ik verzeker, verklaar. Omschrijving bij het wederk. w.w. *hem vermeten*, Mnl. Wdb. VIII, 2127, 3.

617 **speelwys:** in een spel, als een spel, in de vorm van een spel.

620 **fraudighe:** vals, bedrieglijk. Mnl. Wdb. II, 848.

strypen: streken. In deze bet. niet Mnl., maar vgl. Mnl. Wdb. VII, 2326 de plaats uit *Scalc en Cl.*: in also quaden stripen. Van Helten, Gloss vermeldt het voor Anna Bijns.

621 **verstant:** betekenis. Mnl. Wdb. IX, 29, 5.

622 **vernypen:** onderdrukken, te niet doen. Niet Mnl. Kil, minuere. De Bo: *vernijpen* = verknijpen, door benijping bederven, door beklemming ineendrukken en verminderen.

masse: ?

626 Hier begint het eigenlijke parabelspel van de Verlooren Zoone.

vlieghende: ongedurige. Bij *vliegen* = zich snel bewegen. Mnl. Wdb. IX, 618, 2.

627 **groene:** bloeiend, jeugdig; wellustig. Het Mnl. Wdb. II, 2153, 2 zegt dat de bet. *jeugdig* zich in de 17e eeuw uitbreidde tot die van *wulps, dartel, wellustig*. Hier past echter die bet. ook zeer goed.

629 **jonghers:** jongelingen. Mnl. Wdb. III, 1062, 1.

630 **oversleghen:** overzien, berekend. Van *overslaen*. Mnl. Wdb. V, 2274, 5b.

631 **niet om sommeren:** onmetelijk. *Sommeren* = optellen, berekenen. Mnl. Wdb. VII, 1533.

632 Hier is na *dies* een voegwoord met de bet. van *indien* verzwegen.

goedinghen: goederen. Mnl. vooral *vaste goederen*, landerijen. Mnl. Wdb. II, 2032, 2.

633 **tryompheren:** vreugde bedrijven, pret maken. Mnl. Wdb. VIII, 699. Uit de 16e eeuw opgetekend.

634 **accoorderen:** tot overeenstemming komen. Vgl. Mnl. Wdb. I, 305.

635 **ten fyne:** ten slotte, per slot van rekening. Mnl. Wdb. II, 804.

lettere: weinig, niet veel. Adj. Algemeen Mnl. is *luttel, lettel*, waar-

naast de Vlaamse vorm: *lutter*. (M n l. W d b. IV, 911). De vorm *letter* komt bij D e B o nog in talrijke voorb. voor.

hinders: belemmeringen. M n l. W d b. III, 439.

636 **en:** Voor deze negatie *en* in een zin met *maer* zie S t o e t t, S y n t. § 231.

637 **niet minders:** niemand jonger. Vgl. M n l. W d b. IV, 1610, 3.

639 **int generale:** in het algemeen. Vgl. de Aant. op vs. 456.

640 **ontrent:** in de omtrek van. Voor de assimilatie van *m* vòòr *t* tot *n* zie V a n H e l t e n, § 125.

ghenerren: bedrijf; vermogen? Mnl. *generen*, intr. = de kost winnen, nering doen (M n l. W d b. II, 1412, 1). Hier: *bedrijf?* Vgl. Mnl. *neringe, nerringe* = o.a. vermogen, M n l. W d b. IV, 2343, 8.

642 **derren:** kwaad doen, schaden. M n l. W d b. II, 129: *deren*.

643 **afferren:** zaken, handelwijzen. M n l. W d b. I, 221: *affare*. Fr. affaire.

645 **zonder vermyncken:** geheel en al? Zie de Aant. op vs. 390.

646 **virtuuten:** krachten. M n l. W d b. IX, 530, 2.

647 **ghebruucken:** vleselijke omgang hebben met. M n l. W d b. II, 1018.

648 **caveren:** zich bezorgd maken. Het komt in het M n l. W d b. niet voor. Vgl. N e d l. W d b. III, 1980, B2.

650 **lustich:** aantrekkelijk. M n l. W d b. IV, 894, 2.

onvertraghelick: zonder vertragen, onmiddellijk.

651 **ghewaghelick zyn:** melden, vertellen. Rederijkers omschrijving voor *ghewaghen*.

652 **ghesneden ... uut eenen haute:** De bet. is hier waarschijnlijk *slank en kaarsrecht van houding*. De uitdrukking sluit aan bij vs. 650.

655 **beseven:** uitgekomen, voor de dag gekomen. Vgl. M n l. W d b. VII, 1025 s.v. **seve*. Vgl. vs. 732.

sebyt: dadelijk. M n l. W d b. VII, 2389.

zonder beghéven: zonder er mee op te houden. M n l. W d b. I, 700, c.

656 **heest:** eis van ... Over de prothesis van *h-* als speciaal Vlaams zie V a n H e l t e n § 132, c.

657 **dreel:** boel, geliefde, liefje. Niet Mnl. In het Mnl. wel *dreelinc* = troetelkind. M n l. W d b. II, 398 s.v. *dretelinc*. K i l. *dreelen*, troetelen; *dreel*, boel. V a n H e l t e n, G l o s s, vermeldt het voor Anna Bijns. In het Westvla. is *dreel* nog bekend als *streling met de hand; dreelen* als *aaien, strelen*. Vgl. D e B o. Het verkleinwoord *dreelkin* komt voor in vs. 1018, 1087, enz.

658 Versta: goedschiks of kwaadschiks.

660 **tot allen termyne:** altijd. *Termyn* = tijdstip, M n l. W d b. VIII, 259, 5.

661 **los uut:** vrij van. M n l. W d b. IV, 806, 1. In het Mnl. niet met dit voorzetsel.

eist: is het.

662 **tryomphert:** pret maakt. Zie vs. 633.

664 **int propoost van uwen motyve:** wat gij u voorstelt van uw zin, volgens uw eigen zin? Vgl. M n l. W d b. VI, 736 s.v. *propoost* en IV, 1983: *naer myn motyf* = naar mijn zin.

665 **beclyve:** voordeel. M n l. W d b. I, 797, 1.

666 **heessche:** eis. Vgl. de Aant. op vs. 656.

reden: redelijkheid, betamelijkheid. M n l. W d b. VI, 1150, 1.

zonderlynghen: bijzonder, het gewone te boven gaande. M n l. W d b. VII, 1558, 4.

668 **vry van abuuse:** terecht. In de bet. *vergissing* komt *abuus* het eerst voor in een van de door Verwijs uitgeg. *Tien goede boerden*, I, 67; M n l. W d b. I, 7.

670 **jonghe spruute:** jonge man, jongeling. M n l. W d b. VII, 1838, 2.

buesekin: jasje? Verkleinw. van *buus* van *wambuis* = korte rok, mantel of jak; N e d l. W d b. III[1], 1770, 1. Hier: zonder jasje, niet opgeknapt, niet op z'n Zondags, zonder goede sier te maken?

673 **vroet wysen:** bekend maken. Vgl. Mnl. *vroet maken*, M n l. W d b. IX, 1386, 4 c. *Wisen* in de bet. van *onderwijzen, leren*. Zie M n l. W d b. IX, 2686, 7.

675 **bloot van:** zonder. M n l. W d b. I, 1321, 4.

exploot: verklaring, woorden. Niet in het M n l. W d b. Vgl. V a n D i s blz. 269, Aant. op vs. 241.

676 **vermeere:** vergroting van eer, aanzien. Bij *vermeerren* = iemands eer of aanzien vergroten. M n l. W d b. VIII, 2112.

677 **reverentie:** eer, verering, eerbied. M n l. W d b. VI, 1314.

tot allen keere: op alle wijzen, in alle opzichten, geheel en al, volkomen. Vgl. de Mnl. uitdr. *tallen keere*, M n l. W d b. III, 1264 (8).

679 **veracht:** verachting, geringschatting, minachting. Mnl. wel *verachtinge*, M n l. W d b. VIII, 1424.

syt wyselicken bedacht: wees verstandig. *Bedacht zyn* = denken, zijn verstand gebruiken. M n l. W d b. I, 606, 6a.

680 **betyghe:** leiding; zeggen? Bij Mnl. *betien* = iets leiden, M n l. W d b. I, 1158, 5, òf = iets vermelden, t.z.pl. kol. 1159, 8.

681 **niet een fyghe:** niets, geen zier. M n l. W d b. IX, 472.

683 **vermondere:** mededeler. Van *vermonden* = vertellen, berichten; M n l. W d b. VIII, 2165.

685 **ten eersten begave:** als een eerste gave, gift? overdracht (van goederen)? Bij 't w.w. *begaven* = stoffelijke gaven schenken; M n l. W d b. I, 694, 1. Voor de tweede bet. vgl. M n l. W d b. II, 1794, 1c: *geven* = In rechte. *Overdragen.*

686 **luude ende stille:** op allerlei wijzen, in alle opzichten, geheel en al. De Mnl. uitdr. is ook wel *stille ende lude.* Vgl. M n l. W d b. VII, 2141, 2 s.v. stille.

687 **oorlof:** vaarwel. Gebruikelijk bij het afscheid nemen. M n l. W d b. V, 1990.

689 **ic ... gaen:** zie de Aant. op vs. 532.

sertifieren: verzekeren, officieel verklaren. Vgl. *certificeeren* in N e d l. W d b. III², 1999. Lat. certificare.

690 **advys:** raad. M n l. W d b. I, 501 s.v. *avys.* Vgl. vs. 48 waar de vorm *avys* voorkomt.

691 **hoen uut:** hoeden, houden uit, buiten. Vgl. M n l. W d b. III, 463, 3.

692 **lyber:** vrij. Niet in het M n l. W d b. N e d l. W d b. VIII, 1867.

subtyle: listige, sluwe. M n l. W d b. VII, 2393, 6.

693 **quellayghe:** kwelling. Verdam geeft het op voor de 16e eeuw. M n l. W d b. VI, 874.

694 **ter eertscher landauwen:** omschrijving voor: op aarde. Voor *landauwe* zie M n l. W d b. IV, 91.

695 **brauwen:** brouwen, beramen. Vgl. *kwaad, onheil brouwen.* M n l. W d b. I 1461, 2.

in trauwen: in waarheid, inderdaad, voorzeker. M n l. W d b. VIII, 736, 2: *trouwe* = waarheid. Vgl. ook *entrouwen.*

697 **compter vele:** Vorm met syncope van de uitgang, vlg. de Aant. op vs. 114.

ilo: bylo. Vgl. de Aant. op vs. 129.

by den bande: in onze macht. Vgl. M n l. W d b. I, 571, 2.

698 **ingiene:** verstand. M n l. W d b. II, 660 s.v. *engien.* Voor de overgang van *e* tot *i* vgl. hierboven blz. 68.

699 **vichtiene:** vijftien. Voor de overgang van *f* voor *t* tot *ch* zie V a n H e l t e n § 98 c.

700 **stick vueghels:** *Stick* is hier een versterkend bijvoegsel, *stukken vogels*, vgl. ons *brok* in *galgebrok.* O u d e m a n s 6, 583 citeert uit Bredero: *Wat schortje, seck, sticke vleys?* en *O neen ghy stucke Boefs.*

701 **in corten saysoene:** in korte tijd. M n l. W d b. VII, 62, 5.

703 **lucxsurien:** onkuisheid, wellust. M n l. W d b. IV, 923.

704 **swerels bedycken:** omschrijving voor *de wereld*. Door een *dijk* afgesloten land.

705 **zonder bezwycken:** zonder ophouden, zonder in krachten te kort te schieten. M n l. W d b. I, 1131.

706 **stellen te bancke:** naar de kroeg doen lopen. *Stellen* = plaatsen, zetten, doen zitten. M n l. W d b. VII, 2068, B1. *Te bancke: banck* = zitbank, waarop men bij een drinkgelag zat. Vgl. *aen bancken gaen* = naar het wijn- of bierhuis gaan, kroeg lopen. (M n l. W d b. I, 562, 2). Bij uitbreiding betekende *bank* de *tafel*, waaraan men zat bij het drinkgelag, bij het feest. D e B o geeft het woord *bank* = *tafel, feestdisch* nog op voor het huidige Westvlaams. N e d l. W d b. II¹, 976, 2 geeft nog een voorbeeld uit later tijd, n.l. uit *Sluyter, Buitenleven*, 15: Sy zijn dan hier dan daar ter bank.

708 **voor minste ende meeste:** voor rijk en arm, voor allen zonder onderscheid. Hier misschien: in het openbaar? M n l. W d b. IV, 1611, 2.

709 **ten keeste:** juist. Van *keest* = 't pit, 't binnenste, de kern. M n l. W d b. III, 1270.

712 **vertreckt:** verhaalt. M n l. W d b. IX, 172, 6.

713 **cas:** geval. Lat. casus. M n l. W d b. III, 1214.

714 **ter eertscher stede:** omschrijving voor: op aarde.

716 **onvramen:** ongeluk, onheil. M n l. W d b. V; 1522.

717 **blamen:** schande. M n l. W d b. I, 1285, 3.

718 **onbewacht:** onbewaakt; onbeschermd. Bij *bewachten* = bewaken; beschermen. M n l. W d b. I, 1198.

719 **versmacht:** versmoord. *Versmachten*, trans. M n l. W d b. VIII, 2468, I.

720 **het Zodomytsche rycke:** het rijk van Sodoma. Vgl. Gen. 19.

721 **autentycke:** echt, waar. *Dats waer ende autentycke.* N e d l. W d b. II¹, 748. Het M n l. W d b. I, 486 kent slechts de bet. *beroemd, aanzienlijk, vermaard* uit Mar. v. Nieumegen. Vgl. nog in vs. 1343 *autentyckelick* = waarachtig.

722 **ghemerck:** merk op. Imp. sing. M n l. W d b. II, 1354.

723 **besteden:** verrichten, doen. M n l. W d b. I, 1108, 10.

724 **bedeghen:** voortreffelijk? Van *bedegen, bedien* = vooruitkomen, vorderen; M n l. W d b. I, 641, 2.

726 **pleghen naer:** streven naar. M n l. W d b. VI, 441, 2: Wie hem niet en voecht na doocht te pliene.

als schynende heel verdooft: Tautologisch voor *als heel verdooft* of *schynende heel verdooft.*

728 **hy . . . zalt:** hij zal. Hier heeft de 3e pers. de uitgang *-t*. L u b a c h § 93 vermeldt verschillende praet. praesentia met een onregelmatige uitgang in de 3e pers. sing., echter niet deze vorm! B.v. *hy cant*. Vgl. nog V a n H e l t e n § 224 die soortgelijke gevallen voor het Mnl. geeft, waaronder ook *hi salt*.

729 **belyden:** vermelden, zeggen, getuigen. M n l. W d b. I, 851, B, 4. Vgl. nog A n n a B y n s III, 66d, v. 8. Dat zyn quade begeerten, so schrifture belydt.

731 **betrueren:** betreuren. Niet in het M n l. W d b., waar wel *treuren* = *bedroefd zijn* voorkomt.

ghebueren: te beurt vallen. M n l. W d b. II, 988, 2a.

732 **rechte:** echte, werkelijke, wezenlijke. M n l. W d b. VI, 1078, 6.

beseven: openlijk? Waarmee hij voor de dag komt. Vgl. *beseven syn* = uitkomen, voor de dag komen. M n l. W d b. VII, 1025 s.v. *seve. Vgl. vs. 655.

733 **sneven:** vallen, (in zedelijke zin:) zondigen. M n l. W d b. VII, 1407, 4.

734 **betoveren:** het hoofd op hol brengen. Aldus slechts in het M n l. H a n d w d b.

735 **mochts hem gruwen:** zou er voor mogen terug schrikken. Vgl. M n l. W d b. II, 2206, waar het w.w. echter niet wederk. voorkomt.

myts: door. M n l. W d b. IV, 1566, 3.

736 **anthieren:** bedrijven, begaan. M n l. W d b. III, 117, 5b. Voor het verdwijnen van de *h-*, speciaal in het Vlaams, zie V a n H e l t e n § 92b.

737 **tallen quartieren:** overal. Het Mnl. *quartier* kan betekenen: deel van een gebied, district (M n l. W d b. VI, 856, 3a). K i l: *quartier* gheweste, regio. In de 16e eeuw: verblijfplaats, woonstede. (M n l. W d b. VI, 856, 4). Vgl. B r o u w e r s g. 4: *in allen quartieren* = overal.

scoffieren: onteren, verkrachten. M n l. W d b. VII, 608, 3. Verdam noemt *Kiliaen* als de oudste bron voor het woord in deze betekenis: „Schoffieren oft schenden een maeght".

738 **verzoucken:** bezoeken. M n l. W d b. VIII, 2496, 5.

739 **vylonie:** schandelijke woorden. K i l. impuritas, turpitudo. Vgl. M n l. W d b. IX, 492.

740 **regent:** gebieder, bestuurder, heer. *Subst*. Vgl. M n l. W d b. VI, 1198.

742 **stuupen ende nyghen:** zoete broodjes bakken. Eigl. *buigen*. Deze verbinding ook bij P l a n t i j n; nog in 't Westvl., vgl. D e B o s.v. *stuipen*. Vgl. M n l. W d b. VII, 2374, 2.

745 **dier of roert . . . :** die er over spreekt, terwijl hij niet weet hoe het af zal lopen.

roeren = gewagen of spreken van; M n l. W d b. VI, 1547, 5.
varen = goede of slechte uitslag hebben, er mee gaan; M n l. W d b. VIII, 1261, 3.

746 **moede:** gemoed. M n l. W d b. IV, 1814, 4.

747 **converserene:** omgaan, verkeren. M n l. W d b. III, 1834.

748 **tghebruucken van:** de vrije beschikking over. M n l. W d b. II, 1018, 3.

749 **dolerene:** bedroefd te zijn. Niet in het M n l. W d b. Lat. dolere.

750 **declarerene:** uit te leggen, verklaren. Alleen in het M n l. H a n d w d b.

752 **triompherene:** pret te maken. Vgl. de Aant. op vs. 633.

753 **vruecht te tracterene:** zich bezig houden met vreugde, genoegens. Synoniem met *triompheren*. *Tracteren* = behandelen. M n l. W d b. VIII, 637.

755 **staen u in staden:** moge u te hulp komen, bijstaan. Conjunctief, vgl. *geve* in vs. 757. M n l. W d b. VII, 1850.

ydoone: lief, goed, bevallig. M n l. W d b. III, 790.

757 **turbatie:** verwarring, stoornis. Niet in het M n l. W d b. Van Lat. turbatio.

758 **generatie:** voortbrenging. Omschrijving voor *kind*. Niet in het M n l. W d b.

759 **zonder tonberrene:** zonder u er aan te onttrekken. M n l. W d b. V, 968, 1. Vaak bet. de uitdrukking: *zonder mankeren*, vooral in rederijkerstaal, als stoplap. Vgl. N e d l. W d b. X, 1810. In deze laatste bet. treft men de uitdrukking aan I vs. 915, 964; II vs. 349, 1097.

760 **dies iet te werrene:** daarvan iets te beletten, verhinderen. M n l. W d b. IX, 2304, 5.

762 **in goeden accoorde:** in goede overeenstemming (met mij). M n l. W d b. I, 306, 2.

764 **my verstorfven:** krachtens erfrecht op mij overgegaan. M n l. W d b. IX, 56, II, 3. K i l. *versterven* = devolvi ad aliquem morte parentis aut propinqui. Vgl. nog II vs. 241.

een bekende doot: een bekende dode, overledene. Gesubst. adj. vgl. M n l. W d b. II, 299. Waarschijnlijk is hier de moeder bedoeld, ofschoon deze in het Evangelie niet vernoemd wordt.

765 **slaeckt:** slaken, verzachten, doen bedaren. M n l. W d b. VII, 1227, 2.

nu ter hueren: nu op dit uur, ogenblik. Voor de voorgevoegde

h- zie Van Helten § 132, c. Voor het Westvlaamse rijm *hueren : dolueren : ghebueren* zie Franck § 45.

766 **ghebueren:** ten deel vallen. Zie vs. 731.

767 **in geender manieren:** op geen enkele wijze. *geender:* ingevoegde *-d-* zie Franck § 116, 1.

768 **condyt:** kondet gij het ... Aanvoeg. wijs.

anthieren: beheren, beschikken over. Mnl. Wdb. III, 120, 9. Vgl. ook de Aant. op vs. 736.

769 **multiplieren:** vermeerderen. Vgl. Mnl. Wdb. IV, 2009, waar Verdam twee plaatsen opgeeft, waarnaast één plaats met *multipliceren.*

verheven: in hoge mate. Bijw. v. graad. Vgl. Mnl. Wdb. VIII, 1832.

gay: vrolijk, lustig. Mnl. Wdb. II, 895.

770 **becleven fray:** prachtig opgegroeid. *Becliven* = opschieten. Mnl. Wdb. I, 798, 1.

771 **booven screven:** boven mate, buitengewoon. Van *screve* = streep, lijn, grenslijn. Mnl. Wdb. VII, 755 vermeldt de uitdrukking speciaal voor de 16e eeuw.

way: wel. Interj. De gewone vorm is *wa*, die Mnl. Wdb. IX, 1489 op geeft voor de 16e eeuw. Vgl. nog *Waeije, ic sal over zere gaen,* Playerwater 45.

772 **groene:** fris. Mnl. Wdb. II, 2153, 2a. Vgl. vs. 627: jeugdig.

773 **by tyde des jaers:** in de oogsttijd; in het najaar? Vgl. Mnl. Wdb. VIII, 348, 6: In het bijzonder wordt *tyt* gebruikt als *de tijd van het jaar waarin de vruchten rijp zijn.* Mogelijk kan men deze uitdrukking ook wel stellen naast ons: *bij tijd en wijle.*

anders verkeeren: anders worden. Eigl. betekent *verkeren* reeds *veranderen. anders worden.* Mnl. Wdb. VIII, 1893, III.

774 **verzint eer dat ghy beghint:** Bezin eer gij begint. Spreekwoord. Zie voor het Mnl.: Mnl. Wdb. VIII, 2437, 2. Vgl. nog vs. 791.

775 **vry** + 2e *naamval:* vrij van. Mnl. Wdb. IX, 1315, 6.

779 **cleene van pryse:** gering van waarde, weinig van aanzien. Mnl. Wdb. VI, 672, 2.

781 **tschaep ...:?** verwijder het schaap van het ijs, als ik ... *Weren* = verwijderen, Mnl. Wdb. IX, 2236, 6. De bet. van de zin is niet duidelijk. Een spreekwoord?

expert: voortreffelijk. Vgl. de Aant. op vs. 246.

783 **sustineren:** helpen, ondersteunen; hier: onderhouden. Vgl. Mnl. Wdb. VII, 2443.

784 **haveren:** van het nodige voorzien? Misschien denominatief van

have = goed, geld. Vgl. met ander suffix en andere klemtoon: *havenen* = iem. van het nodige voorzien. Mnl. Wdb. III, 188, b.

caveren: bezorgd zijn. Nedl. Wdb. III, 1980, B2. Vgl. vs. 648.

785 **woorden te zayene:** woorden te zeggen, aldus te spreken. Vgl. Mnl. Wdb. VII, 33, 4: *saeyen* = een praatje, gerucht uitstrooien, verspreiden.

786 **drayene:** richten, wenden (n.l. woorden). In het Mnl. niet gebruikelijk in deze bet. Vgl. Mnl. Wdb. II, 372.

te payene: tot kalmte te brengen, tot vrede, tot rust (zodat hij zijn eis weer laat varen). Mnl. Wdb. VI, 14, 1.

789 **ghecryghe:** krijg, in handen krijg. Met perfectief praefix *ghe-*. Vgl. Stoett, Synt. § 286, IIa.

verzint: let op deze woorden. Mnl. Wdb. VIII, 2438, 3.

790 **niet en twint:** geen zier. Mnl. Wdb. VIII, 825, 1. Vgl. vs. 681 *niet een fyghe. Twint* bet. eigenlijk *oogopslag, oogwenk.*

792 **wilt dopynie . . . :** blijf niet op je stuk staan met je eis, laat je eis varen. Vgl. *sine opinie houden* = op zijn stuk blijven staan; Mnl. Wdb. V, 1769, 1.

793 **ruwyne:** ondergang. Vgl. Mnl. Wdb. VI, 1683, 1 waar het alleen voor komt als variant in de bet. van *ruïne, bouwval.*

794 **ten laetsten fyne:** tenslotte. Vgl. Mnl. *ten fine*, wat bij Lawet ook voorkomt, b.v. vs. 635. Fyn = einde; Mnl. Wdb. II, 804.

hoe muechdy de pyne: hoe heeft u plezier, schept u behagen in de moeite, inspanning. Spottend bedoeld. Voor deze bet. van *mueghen* zie Mnl. Wdb. IV, 1852, 3.

796 **quaelcke sluutende:** slecht sluitend, slecht passend, niet betamend. Mnl. Wdb. VII, 1321, 5.

797 **substantie:** eigendom, have. Vgl. Plantijn, *substantie*, goedt, rijckdom. Vgl. Mnl. Wdb. VII, 2390.

799 **verstanden:** mening, kennis, inzicht. Mnl. Wdb. IX, 15, 3.

802 **over myns persoons:** ten opzichte van mij. Let op de genitief na *over.*

803 **ent u paste:** indien het u schikte. Voor *en, ende* als onderstellend voegw. zie Mnl. Wdb. II, 643, d.

opstakele: hinderpaal, tegenstand. Het Mnl. Wdb. V, 1874 geeft één plaats: *hinderpaal* (Vlaams).

804 **ghekakele:** gepraat. Niet Mnl. Bij *kakelen* = bij uitbreiding: snappen, babbelen. Mnl. Wdb. III, 1111.

807 **duer doyt:** weg gesmolten? *Doyen* = smelten van ijs. Mnl. Wdb. II, 270. Vreemd dat *tranen* zonder voorzetsel staat. *Duer* is versterking: zeer. Vgl. Mnl. Wdb. II 313, 3.

810 **met versterckene:** met krachtig zijn, zonder (van droefheid) te bezwijmen? Vgl. Mnl. Wdb. IX, 52, II: *versterken* = sterk, krachtig worden.

811 **vulcommen:** voldoen aan, vervullen. Mnl. Wdb. IX, 851, 6.

812 **vertouft:** wacht. Intr. Mnl. Wdb. IX, 153, II.

u ... berommen: *hem berommen* = zich verhovaardigen. Mnl. Wdb. I, 954, 3.

813 **wiste:** wist. Praet. optativi. Ook in de indic. is de *-e* zowel in het Mnl. als in de 16e eeuw gewoon; vgl. Van Helten § 230, Lubach § 99.

Wat de Vadere hier in deze regels bedoelt is me niet duidelijk.

814 **dan nemick de vaert:** dan ga ik, reis ik. *Vaert* = het gaan; reis, tocht. Mnl. Wdb. VIII, 1165.

815 **vruecht anthieren:** om vreugd na te jagen. Mnl. Wdb. III, 188. Vgl. Aant. op vs. 736. Het finale verband is hier niet door een voegw. uitgedrukt. Vgl. Stoett, Synt. § 305, II.

regioen: landstreek, gewest. Mnl. Wdb. VI, 1205. Hangt af van: *nemick de vaert.*

817 **ghederren:** deren. Mnl. Wdb. II, 1052.

818 **hem ghenerren:** omgaan met, blijven bij. Mnl. Wdb. II, 1411, 3.

819 **terren:** eten en drinken, verteringen maken, maaltijd houden, vooral buitenshuis, in een herberg. Vgl. Mnl. Wdb. VIII, 249, II.

herte: vleinaam voor meisje. Het Mnl. Wdb. geeft deze bet. niet. Wel vindt men daar, III, 390 (onder), enige plaatsen waar *hart* in de plaats van de persoon staat. In het Mnl. Handwdb. komt voor *goey herte* = lieve vriendin.

820 **perte:** kwade luim, streek, poets. Hier dient het meer als omschrijving van *zwaermoedicheyt.* Vgl. Mnl. Wdb. VI, 305.

821 **terte:** *terten* is Westvlaamse bijvorm naast *terden*, stappen, gaan. Vgl. Mnl. Wdb. VIII, 654 en De Bo s.v. terten.

corosyvich: bijtend. Bij Mnl. *corrosyf*, Mnl. Wdb. III, 1939, alwaar een vorm *corisivich* uit de *Polit. Refr.* wordt aangehaald. Vgl. ook nog Van Helten, Gloss. die het woord uit Anna Bijns opgeeft.

822 **scheen:** scheiden.

aflyvich: dood. Mnl. Wdb. I, 252.

823 **ketyvich:** ellendig, rampzalig. Mnl. Wdb. III, 1284, 2.

verdwynen: wegkwijnen. Mnl. Wdb. VIII, 1692.

824 **alle den zynen:** al het zijne. De verbuiging van het zelfstandig gebruikte pron. is als van het zwakke subst., wat de regel is in de 16e eeuw. Vgl. Van Halteren § 51 en Van Helten § 323.

825 **tgroufve metten fynen:** het grove en het fijne; 't kleine en grote, het minder en meer kostbare? *Grouf* is de gewone Vlaamse vorm naast *grof*.

827 **vermane:** dringend verzoek. Vgl. het verb. *vermanen* = ernstig, dringend verzoeken. M n l. W d b. VIII, 2097, 3. Onder het subst. *vermaan* geeft Verdam deze bet. niet.

830 **staet:** inventaris. M n l. W d b. VII, 1895, 12.

831 **tot voorspoede:** tot voorspoed voor u?

832 **juweel:** kleinood, kostbaar voorwerp. M n l. W d b. III, 1082, 2.

833 **sommeren:** berekenen, optellen. M n l. W d b. VII, 1533.

834 **tromperen:** bedriegen. Fra. *tromper*. Niet in het M n l. W d b. Wel komt daar voor: *trompernie* = bedriegerij. K i l. *trompen* = fallere.

835 **recomanderen:** aanbevelen, aanbeveling. Hier vermaning. Niet in het M n l. W d b. Daar wel: *recommendacie*, aanbeveling.

avyselick: raad gevend? Bij *avys* = raad, M n l. W d b. I, 501, 2. De lezing *davyselick* van het hs. is waarschijnlijk foutief.

836 **regiert u:** gedraag u. *Hem regieren* = zich gedragen; M n l. W d b. VI, 1200, II, 2.

837 **weest u dies niet knyselick:** knies hier niet over. Van het w.w. *cniesen, cnisen* geeft het M n l. W d b. III, 1629 slechts twee plaatsen.

zyt vruecht oorboorlick: omschrijving voor: *vruecht oorbooren* = vreugde bedrijven, pleizier maken, vrolijk zijn. Vgl. B r o u w e r s g. vs. 139: *wellust torboren* = wellust genieten. Vgl. M n l. W d b. V, 1935, 5. Vgl. *vruecht anthieren* in vs. 815.

838 **hem beleeden:** zich gedragen. M n l. W d b. I, 835.

839 **hem ghewuene tot:** ben gewoon aan. Voor *tot* vgl. de Mnl. constructie met *te*. M n l. W d b. II, 1925, 3.

840 **vaderlicke stuene:** Eigenaardige omschrijving. *Stuene* = *steun*, niet in het M n l. W d b., wel het verb. *stonen* (*stuenen*) = steunen, stutten. M n l. W d b. VII, 2208.

842 **van my ... sneeft:** van mij afdwaalt, mij verlaat. M n l. W d b. VII, 1410, 8d geeft *sneven van* = zich van een (zedelijk) hoger standpunt verwijderen.

844 **cleeft up my:** blijft bij mij. M n l. W d b. III, 1539, 2.

846 **solaes:** pleizier, genot. M n l. W d b. VII, 1500, 2.

te verbreene: te vermeerderen. *Verbreen* uit *verbreden*. M n l. W d b. VIII, 1542, 2.

ontdecken: openbaren. M n l. W d b. V, 1010, 5.

849 **greye:** wil, welgevallen. *naer mynen greye* = overeenkomstig mijn wil. M n l. W d b. II, 2122.

dustich: begerig, verlangend. *Dustich* staat voor *durstich, dorstich.* M n l. W d b. II, 362, 1ste art., 2. Het wegvallen van de *-r-* voor *-s* is specifiek Westvlaams; vgl. F r a n c k § 115, 10.

850—857 vormen een rondeel van 8 regels, uit telkens twee halve bestaande. Vs. 850 = 853 = 856; vs. 851 = 857. De gewone vorm der regels wanneer de zinnekens optreden.

850 **au:** hei daar. Tussenwerpsel. Vgl. o.a. vs. 1, waar Lawet de vorm *hau* gebruikt.

851 **ter loere:**? op de loer (naar de prooi), voor de dag. *Loeren* = loeren, gluren. M n l. W d b. IV, 709.

tornoy: strijd. Versta: Ik kom mee strijden. M n l. W d b. VIII, 593. Of moet men hier misschien verstaan: de plaats voor het toernooi, het *strijdperk* = het toneel? Immers de zinnekens komen tijdens deze passage weer op het toneel te voorschijn.

852 **beseven:** deelw. van *beseffen* = vernemen, horen. M n l. W d b. I, 1019, 7.

secreet: stil! Hier het zelfde als het onmiddellijk volgende *stille.* In deze betekenis komt het in het Mnl. niet voor.

854 **verheven:** trots, overmoedig. M n l. W d b. VIII, 1831, II, 2. Van *hem verheffen.*

dien: Het gebruik van de acc. vorm in de nom. is sterk verbreid in de 16e eeuw. Vgl. V a n H a l t e r e n § 56 en ook § 42.

vry van ghescille: vrij van ongenoegen, buiten alle moeilijkheden. M n l. W d b. II, 1609, 2.

855 **by den snoere:** bij het koord. Versta: in zijn bezit, in zijn macht.

858 **eenighe:** een, de een of andere. Als bijv. vnw. M n l. W d b. II, 663, II.

naer datte: nademaal, dewijl. M n l. W d b. IV, 2079, II, 2.

schoye spelen: omschrijving voor *schoyen* = weggaan. Vgl. M n l. W d b. VII, 642. *Schoyen* = *weggaan* komt voor in vs. 1145.

859 **coye:**? Dit woord kan bet. *kooi, schaapskooi;* ook *kudde.* M n l. W d b. III, 1835. Betekenis hier in de zin echter niet duidelijk. Men zou verwachten iets van *beurs.*

valjant: flink, kloek; ook in ongunstige zin: trots. M n l. W d b. VIII, 1191, 1 en 1192, 5.

Ik versta deze passage: Omdat de jongeman met zijn volle beurs(?) is weggegaan, moeten wij hem volgen.

861 **propys:** M n l. W d b. VI, 736: op een geschikte of doelmatige wijze. Als bijvnw. gunstig, geschikt. Speciaal in de 16e eeuw. Lat. propitius. Hier synoniem met *wel* = zeker, stellig, ongetwijfeld. (M n l. W d b. IX, 2085, 7).
Vgl. nog vs. 1043: *wel ende propyselick.*

862 **dats:** dat es = namelijk (slaat terug op *advys*).

bewijs: aanwijzing. Mnl. Wdb. I, 1220, 1.

863 **hem gouverneren:** zich besturen, zijn leven leiden, zich gedragen. In het Mnl. Wdb. komt dit woord niet voor.

864 **zyn vleeschs tracteren:** zijn lichaam onthalen. Mnl. Wdb. VIII, 637, 4. Kil. *accipere.*

866 **der hellen wonste:** de hel. Vgl. de Mnl. omschrijving voor hemel: *de hemelicke woonste.* Mnl. Wdb. IX, 2805, 2.

867 **gheene:** evenals het Mnl. *negheen* staat het achter het zelfstnw. of wat daar voor dienst doet. Soett, Synt. § 87.

868 **ghezwooren:** zeker. Vgl. Kil. ghesworen vijand = inimicus certus. Mnl. Wdb. II, 1725, 1.

871 **steken:** aanzetten, aansporen. Mnl. Wdb. VII, 2052, 8.

onmanierich: op een onbehoorlijke wijze. Vgl. Mnl. *onmanierlike,* Mnl. Wdb. V, 811.

872 **ick werde hem stierich ... ter:** omschrijving voor: *ick stier hem ter* = aansporen tot. Het zelfde als *steken* in vs. 871. Kil. *stieren* = agere, adigere, instare. Mnl. Wdb. VII, 2377, 6 kent deze bet. alleen uit *Kil.* en *Teuth.*

873 **als de snelle:** snel, vlug. Omschrijvende adverbiale uitdrukking, ook in het Mnl. gewoon. Vgl. Mnl. Wdb. I, 363, 1 a.

874 **upstelle:** aanslag, boosaardig plan. Mnl. Wdb. V, 1879. Kil. o.a. machinatio.

876 **onbedwonghen:** vrij. Synoniem met *lyber.* Gebruikelijk in het Mnl. is de combinatie *vry ende onbedwonghen.* Vgl. Mnl. Wdb. V, 214, 1.

877 **nypen:** benauwen, in het nauwbrengen. Mnl. Wdb. IV, 2453.

878 **begrypen:** ter hand nemen, met verzwegen obj. *zaken* uit vs. 877. Of *intrans.* gebruikt: *beginnen, een aanvang maken,* wat niet Mnl. is. Vgl. Mnl. Wdb. I, 717, 2.

pypen: fluiten (op een instrument) pijpen, Mnl. Wdb. VI 379, 3. Vgl. naar iemands pijpen dansen.

879 **tonsen ghehande:** tot ons voordeel, om ons te gerieven? Vgl. Aant. op vs. 580.

880 **roof:** buit. Mnl. Wdb. VI, 1603, 2. Nog in de 17e eeuw gewoon voor *buit* (o.a. Vondel). Vgl. Ned. Wdb. XIII, 1224.

buuten lande: Versta: De buit is buiten het land waar ze behaald is, de rovers zijn dus veilig voor achtervolging, immers bij de grens hield de rechtsmacht op.

881 **vresen van:** vrezen, bang zijn voor. Intr. Mnl. Wdb. IX, 1303, III. Voor de constr. met *van* zie een voorbeeld t.z.pl. onder II wederk.

brand: brandmerk. Als straf voor misdadigers. Mnl. Wdb. I, 1419, 4b.

bejeghen: verzet. Als subst. gebruikt w.w., waarvan de gewone vorm is: *bejegenen* = zich verzetten tegen. Mnl. Wdb. I, 774, 3.

882 **bedeghen:** geslaagd, „binnen". Deelw. van *bediën*. Mnl. Wdb. I, 641, 2. Vgl. *bedeghen werden* = goede zaken maken. Moortje 1592. Oudemans, 1, 334 haalt nog aan uit Hooft: *bedegen zyn* = bevoordeeld zijn.

884 **poynt:** punt. Dat wordt het punt alleen, n.l. zijn rijkdom wordt de oorzaak van zijn zondigen.

885 **verbreen:** verbreiden, in kracht of omvang doen toenemen; Mnl. Wdb. VIII, 1543, 3. Hier: door mijn optreden, door mijn handelwijze?

fuucken: listen, hinderlagen. Niet in het Mnl. Wdb. Nog Westvlaams, zie De Bo, fuik = list, hinderlaag, slimme trek om iem. te bedriegen.

886 **ghebruucken:** genieten. Mnl. Wdb. II, 1017. Slechts één plaats geeft Verdam op waar er sprake is van een onaangename gewaarwording. Men kan het woord daar echter ook ironisch opvatten, evenals hier bij Lawet.

887 **stuuck:** stoot, duw, por. Mnl. Wdb. VII, 2380. Nog Westvlaams, zie De Bo. s.v. *stuik*.

888 **paeys:** stil! Als interj. niet in het Mnl. Het behoort bij *pais* in de bet. van *rust*, Mnl. Wdb. VI, 44, 2. Vgl. Plantijn sus, paix, tace, sile. Vgl. *secreet* = *stil*! in vs. 852.

889 Vgl. het spreekwoord: Men moet de dag niet voor de avond prijzen.

890 **de menighe:** menigeen, velen. Het werkw. staat hier bij in het enkv. of in het meerv.; vgl. Stoett, Synt. § 107.

berommen: pochen. Mnl. Wdb. I, 954, 2.

891 **veel min:** veel minder. *Bijw.* Comp. zonder positief, vgl. Van Helten § 321.

vort: rot, verrot. Mnl. Wdb. IX, 1170, 1. Vooral Vlaamse plaatsen. In het Vlaams is het nog gebruikelijk, vgl. o.a. De Bo.

vorte fyghen: vgl. vs. 681 *niet een fyghe* = niets, geen zier.

895 **welghedaende:** schoon, welgevormd. Komt in het Mnl. Wdb. niet voor. Hoort bij *gedaende* = gedaante.

896 **nedt ende propyse:** juist en geschikt. Vgl. *wel ende propys* in vs. 861 en de Aant. daarop.

keest: kiem. Mnl. Wdb. III, 1270.

jolyse: bekoorlijk, schoon. Mnl. Wdb. III, 1057, 3.

897 **ryse:** tak, boom. Vgl. de Aant. op vs. 123.
Hij bedoelt hier zich zelf.

ter streken staen: Bij De Bo *streke zijn, streke staan* = effen zijn, in orde zijn, klaar zijn. Hier: er goed voor staan?

898 **onbezweken:** stellig. Stoplap. Vgl. Aant. op vs. 115.

900 **lustich:** dartel, wulps, wellustig. Mnl. Wdb. IV, 894, 3.

gheryven: aangenaam zijn, behagen, van dienst zijn. Mnl. Wdb. II, 1551.

901 **ketyven:** als een arme, behoeftige leven. Bij *keityf* = een arm man, een behoeftige. Vgl. Mnl. Wdb. III, 1281, b. Een werkw. *keitiven* citeert Verdam slechts één maal (t.a.pl. kol. 1284), maar hij wil daar een bijvl. nw. lezen: keytiveliker; m.i. onnodig.

vreckelick: op gierige wijze, als een vrek. Kil. *vreckelick* = avare.

902/3 **stellen ... te pande:** verpanden, beschikbaar stellen, er aan wagen. Mnl. Wdb. VI, 94, 1. Plantijn te pande stellen = mettre en gage.

904 Waarschijnlijk een spreekwoord. Liever stel ik me bloot aan het kleinere gevaar dan aan het grotere?

905 **tot dynen ghehande:** om u te gerieven, om u uw zin te geven? Vgl. de Aant. op vs. 580.

gaen ick: zie de Aant. op vs. 532.

quartier: woning. De oudste plaats is van 1546. Vgl. Mnl. Wdb. VI, 856, 4.

906 **gratilick:** bevallig, liefelijk. Eigenaardige vorm naast *gracilyck;* wrschl. onder invloed van Lat. *gratia.* Mnl. Wdb. II, 2088, 2.

dier: meisje. Mnl. Wdb. II, 171, 2e art.

fier: schoon, opgeschikt. Mnl. Wdb. II, 800, 5.

balsemier: balsemboom. Mnl. Wdb. I, 541. Hier een vleinaam?

907 **butertier:** wulps, zinnelijk. Vgl. de Aant. op vs. 310.

908 **pert:** luim, gril. Vgl. Aant. op vs. 820.

909 **onvroet moet:** dwaze lust, begeerte. Voor deze bet. van *moet* zie Mnl. Wdb. IV, 1816, 5.

910 **hittich:** heet, vurig, hartstochtelijk. Bijv. nw. Mnl. Wdb. II, 448, 2.

onspoet: verderfelijk. Bijvnw.? In het Mnl. alleen als zelfstnw. bekend. Mnl. Wdb. V, 939.

gloet: blijkens de *t-* van *thittich* onzijdig. In het Mnl. slechts masc. of fem.; Mnl. Wdb. II 1998.

stoet: stoet, gevolg. Mnl. Wdb. VII, 2169, 3e art. Deze passage is niet erg duidelijk.

911 **brandich:** brandend. Bijw. gevormd van *brand.* Niet Mnl.

layen: vlammen, branden, hevig branden. Mnl. Wdb. IV, 41.

912 **mespayen:** droefheid, onvoldaanheid. Onbep.wijs als subst. M n l. W d b. IV, 1698.

hayen: begeren, verlangen. M n l. W d b. III, 28.

913 **u nadekin naeyen:** uw zin doen, uw gang gaan. Zie de Aant. op vs. 88.

tot svruechts verzinne: Hoort dit subst. misschien bij het verb. *versinnen* = letten op, enz.?

915 **zondere ontberren:** zonder mankeren. Vgl. de Aant. op vs. 759.

916 **bewerren:** Blijkens het rijm = Mnl. *beweren*. Hier is de bet. van verdedigen, beschermen, in standhouden. Vgl. M n l. W d b. I, 1214, 3.

918 **ghespelt zyn:** vermeld zijn, genoemd zijn, gezegd zijn. M n l. W d b. VII, 4.

919 **eeghen zyn:** onafhankelijk zijn, zijn eigen baas zijn. Vgl. M n l. W d b. II, 591, 2. Aldaar nog: *eigyn vri* = geheel vrij, onafhankelijk.

920 **logieren:** logeren, verblijf houden. In het M n l. W d b. IV, 730 alleen het subst. *logys*.

922 **aventayghe:** In het M n l. W d b. komt dit woord niet voor. Hoort het misschien bij Fr. *abondant* = overvloedig? Het kan dan bet. *wat overvloedig is, wat geheel en al voldoet*. In het Westvla. bestaat *avendant* = onmatig, buiten de palen gaande; D e B o zegt daarvan: Dit w., van fr. *abondant*, is sedert eeuwen in onze spraak thuis.

923 **omayghe doen:** hulde brengen. Verdam geeft *homage* op èèn plaats, M n l. W d b. III, 536. Van Fr. hommage.

924 **princhipalen:** voornaamsten. M n l. W d b. VI, 687, II, 2.

den tyt: Voor *den* bij het onderwerp zie V a n H a l t e r e n § 56 en 42.

926 **die:** slaat terug op *u*.

in saysoene syn: jeugdig zijn. M n l. W d b. VII, 61.

staende: zijnde. M n l. W d b. VII, 1865, 2.
Bedoeld is de Verlooren Zoone.

groene: jeugdig. Vgl. Aant. op vs. 627.

928 **dyvyne:** goddelijk, zeer voortreffelijk. Fr. *divin*. Niet in het M n l. W d b. Wel komt daar voor het tot subst. geworden adj.: *divine* = godgeleerdheid; lat. divina scientia.

930 **het ryckdom:** In het Mnl. slechts zelden onz. Vgl. M n l. W d b. VI, 1387.

het myne: sc. ryckdom, onz.

weghen: achten, schatten, tellen. M n l. W d b. IX, 2045, 3.

931 **keest:** kern, pit. Mnl. Wdb. III, 1270. Vgl. nog vs. 896.

932 **wake houden:** nachtbraken. Zie voor het subst. *wake* in deze bet. Mnl. Wdb. IX, 1611, 1; voor het verb. *waken* aldaar kol. 1616, 4b. Verbind *houden wake* met *met schoone vrauwen* van vs. 934.

933 **ghemake:** genoegen. Mnl. Wdb. II, 1312, 1.

934 **anscauwen:** het voorkomen van iemand. Hij ziet er immers heel goed uit, vgl. vs. 936/7. Mnl. Wdb. I, 141.

935 **ghelauwen:** genieten, smaken. Mnl. Wdb. II, 1203, 2.

936 **nedt ende ydoone:** nauwkeurig en schoon. Hier een stoplap. Vgl. Mnl. Wdb. resp. IV, 2364, II en III, 790.

de croone spannen: de kroon spannen, boven anderen uitmunten. Deze uitdr. was ook reeds Mnl. Vgl. Mnl. Wdb. III, 2129, 1. De zelfde uitdrukking komt zonder lidwoord voor in II vs. 181. De zelfde bet. heeft vs. 1077: Het es wel recht dat ghy hier de croone draecht.

938 **begherde:** begeerde, die begeerd wordt. Eigen vorming bij verb. *begeren*. Niet te verwarren met Mnl. *begeerde* = begeerte.

939 **experde:** man van ervaring, van aanzien. *Subst.* Vgl. Aant. op vs. 781.

940 **anmercken:** opmerken. Mnl. Wdb. I, 125. Versta: Een man van aanzien in ieders oog.

vroomelick: krachtig; hier: standvastig. In deze bet. komt wel het Mnl. *vromelike, bijw.* voor; Mnl. Wdb. IX, 1406, 2e art.

941 **tarderen:** dralen, aarzelen. Fr. *tarder*. Niet in het Mnl. Wdb.

942 **solaes:** genot, genoegen, plezier. Mnl. Wdb. VII, 1501, 3.

accepteren: ontvangen. Fr. *accepter*. Niet in het Mnl. Wdb.

943 **tryompheren:** pret maken. Vgl. de Aant. op vs. 633.

945 **verclaert u:** vertoon u, kom voor de dag. Imp. van *hem verclaren* = zich vertonen. Mnl. Wdb. VIII, 1914, II 4.

946 **zeck:** zeg! Zoveel als een interjectie. Eigenlijk de imp. van *zegghen*. (Voor de slotklank *-k* vgl. Van Helten § 91, d). De zelfde interj. in II vs. 232. Vgl. nog *hou seck* in Trou moet bl. 6, 66; Lubach § 55a verwijst voor voorbeelden van een imp. *seck* naar de *Gentse spelen* van 1539. Een andere verklaring, nl. uit *zeg ik* gaf W. de Vreese in Tijdschr. v. N. T. en L. XII, blz. 289 vlg.

947 **staet:** heel uw gezelschap, de gene die bij u inwonen. Vgl. Mnl. Wdb. VII, 1893, 8: *huishouding*.

948 **erch:** kwaad, arglist. *Subst.* Mnl. Wdb. I, 447, 2. s.v. *arch*. De *e* vorm is Vlaams. (Vgl. Franck § 65).

mannelick zaet: omschrijving voor man, jongeling. (Eigl. man-

nelijke nakomeling). Vgl. *zaet* = nakroost, afstammelingen. M n l. W d b. VII, 47, 6.

951 **naer den heeschs van uwen motyve:** volgens de eis van uw zin. zo als ge het verlangt. M n l. W d b. IV, 1983: *naer myn motyf* = naar mijn zin. Vgl. nog de Aant. op vs. 664.

952 **ten gheryve:** naar uw zin, wens; tot uw genoegen, genot. M n l. W d b. II, 1541—3.

schoonste van beclyve: schoonste, die dat altijd zult blijven? Bij verb. *beclyven* = bestendig zijn, iem. bijblijven. M n l. W d b. I, 799.

953 **slyfs verterren:** teerkost, spijs voor het lichaam. Voor dit werkw. als subst. in deze bet. zie M n l. W d b. IX, 131, 6 laatste voorbeelden.

954 **derren:** nadeel, benadeling. Inf. als subst. gebruikt, vgl. M n l. W d b. II, 130, 3.

956 **tlast:** wat mij drukt, kwelt. M n l. W d b. IV, 168, 4.

Overdaet, de werdt: Onmatigheid, de waard. M n l. W d b. V, 2115, 7.

957 **het wel passen:** het goed schikken. M n l. W d b. VI, 180, 4.

nu als: nu. *Voegw.* Gebruikelijker is *nu dat.* M n l. W d b. IV, 2569, III.

958 **cappoen:** kapoen, gesneden haan. M n l. W d b. III, 1189. De lezing van het hs. is hier gewijzigd op grond van *cappoene* uit vs. 1098.

venisoen: wild, wildbraat. M n l. W d b. VIII, 1402.

959 **gherynghe:** snel, vlug. *Bijw.* M n l. W d b. II, 1547. K i l. cito, velociter, statim.

met versnelscap: met spoed. Eigenvorming bij verb. *versnellen, hem versnellen* = zich haasten, zich spoeden. Zie volgende Aant.

960 **ghequelscap:** kwelling. Bij *ghequellen* = iem. leed doen. N.B. Dit woord komt in het M n l. W d b. II, 1476 voor. Verdam zegt er van: Comische woordvorming in rijm op *geselscap*, Ned. Kluchtsp[2]. 90, 159.

tsya: heidaar, vooruit! Interj.

961 **boeten:** stillen, bevredigen. M n l. W d b. I, 1346, 2.

het verlanghen van . . . : het verdriet van . . . Als subst. gebruikt werkw. Onpers. *verlangen* = verdrieten. Zie M n l. W d b. VIII, 1971, II. Vreemd is de ruststreep na *verlanghen*. Of moet men *verlanghen* opvatten in onze bet., als het Mnl. *verlangenisse?* Ook *zich vervelen*, welke bet. het onpers. verlangen in de 16e eeuw kan hebben, zou hier kunnen. M n l. W d b. VIII, 1972, III, 2.

962 **ten desen thien:** op dit ogenblik, op deze tijd.

963 **meest deel:** meestal. *Bijw.* In het Mnl. niet precies deze bet. Vgl. M n l. W d b. IV, 1313.

964 **zondere ontberren:** zonder na te laten. M n l. W d b. V, 968: *ontberen* = nalaten, achterwege laten. Hier wellicht stoplap: *zonder mankeren*. Vgl. de Aant. op vs. 915.

965 **over banck:** hoort bij *zoo voughe ick my*. Het voorzetsel *over* is vreemd.

967 **verlanck:** verlangen; verveling. Beide betekenissen passen in het verband. Vgl. de Aant. op vs. 961. Voor de bet. zie M n l. W d b. VIII, 1974.

up den banck hayen: *Hayen* kan bet. *begeren, verlangen*. (M n l. W d b. III, 28, 1 en hier vs. 912), en *verdragen, het uithouden* (ald. kol. 29, 2). Hier: op de bierbank blijven zitten, lange tijd zitten. Vgl. voor *banck* de Aant. op vs. 706.

968 **zulck reden:** zulke woorden. M n l. W d b. VI, 1155, 4.

stranck: voortdurend, met nadruk. *Bijw.* Vgl. M n l. W d b. VII, 2271: *stranck* = bijvlnw. groot, sterk, enz.

zayen: zeggen. Vgl. Aant. op vs. 785. De bedoeling van dit vs. is niet geheel duidelijk. Wordt dit ter zijde gezegd, en geldt het de Verlooren Zoone, of wordt het tot hem gezegd en geldt het de waardin?

payen: bevredigen. M n l. W d b. VI, 14, 1. De regel schijnt in de lucht te hangen. Zet zij hem iets voor?

969 **goede chiere maken:** zich zelf te goed doen. Verdam geeft als enige plaats *Trou moet bl.* 12, 252; M n l. W d b. VII, 1089, 3. (s.v. siere). Vgl. nog T i e l e b u y s 228: Ick hebbe ghemaect die beste chiere met wijne met biere; ald. 233 Die met goeij chier maken blust sijn ghepijnken.

971 **naer myn motyf:** naar mijn zin, naar mijn wens en bedoeling. M n l. W d b. IV, 1983.

972 **jonckwyf:** dienstbode, dienstertje. M n l. W d b. III, 1072. K i l.: ancilla, famula.

973 **droom:**? In het Mnl. kan het woord bet. *droom* en *drom, menigte*. Hier moet de bet. ongeveer zijn: *verlangen*.

974 **hem styven naer:** zich ernstig bezig houden met. Deze bet. niet in het Mnl., wel trans. *iets bevorderen, steunen*, M n l. W d b. VII, 2158.

goom: opmerkzaamheid, aandacht, zorg. M n l. W d b. II, 2056. Vgl. nog *sinen goom nemen* = zorg dragen voor. De regel betekent dus: Draag goed zorg voor de spijzen. Vgl. nog G r o o t e H e l 876: goom nemen = achtslaan op. Vgl. ook vs. 1108.

975 **siet daer:** alstublieft (vgl. Fr. *voici* bij het overreiken van iets). Vgl. *hout daer* in vs. 990.

an den boom scryven: op de lat schrijven, borgen. In deze bet. komt *boom* in het Mnl. Wdb. niet voor. Vgl. nog vs. 1109: *daer en es maer van wyne dat an den boom staet.*

976 **ick brinckt u uut:** ik wijd u deze dronk. Van *uutbringen* geeft Verdam deze bet. niet, wel *voor de dag brengen, te voorschijn brengen*, enz. Mnl. Wdb. VIII, 880.

977 **mellodie:** genot, vreugde. Mnl. Wdb. IV, 1366, 2. Vgl. voor een andere bet. vs. 1326.

juut: vreugde, gejuich. Bij het verb. *juten* = juichen. Kil. *iuyten* = jubilare. Het Mnl. Wdb. III, 1081 geeft enkele 16e eeuwse plaatsen voor *juut*, o.a. der engelen iuut, *De Roovere.*

978 **wachten:** beantwoorden (een dronk), bescheid doen op een dronk. Het Mnl. Wdb. IX, 1500, 12 geeft er 2 plaatsen voor.

eene van de crancke: slecht (n.l. zedelijk bedorven), een slet(?) Vgl. Mnl. Wdb. III, 2051, 6: *Dat hi in cranken poente leeft* = slecht leeft.

979 **lancke:** zijde. Mnl. Wdb. IV, 105.

980 **clyncken:** luide verkondigen. Mnl. Wdb. III, 1553, II, 2.

981 **ghepyn:** pijn, last, wat iem. kwelt. Mnl. Wdb. II, 1468.

zyncken: bedaren, verminderen. Mnl. Wdb. VII, 1153, 3.

982 **een vermeldere zyn:** omschrijving voor *vermelden, zeggen.*

983 **gheldere:** betaler, hij die betaalt. Versta: ik zal betalen. Mnl. Wdb. II, 1209, 1.

984 **weer ... of:** hetzij ... of. Mnl. Wdb. IX, 1895, b. Dit komt bij De Bo nog voor.

eldere: elders. Lawet gebruikt nog de oude vorm zonder *-s*. Vgl. Mnl. Wdb. II, 620.

985 **tjan:** Bij Sint Jan! 16e eeuwse uitroep. Vgl. *tjacob* = bij Sint Jacob. Mnl. Wdb. VIII, 376. *Tjan* komt ook voor bij Anna Bijns.

986 **ghemerckt dat:** aangezien. Niet Mnl. Nedl. Wdb. IV, 1422, 1.

dille: slet, deerne. In het Mnl. had het woord deze bet. nog niet; het bet. daar *babbelaarster.* Mnl. Wdb. II, 196.

988 **schryven:** n.l. om de vertering op de lat te schrijven.

990 **hout daer:** daar hebt ge. Vgl. Fr. tiens, tenez = voilà. Vgl. vs. 975 *siet daer.* Mnl. Wdb. III, 627.

scryft: op de lat, op de lei schrijft. Deze vraag kan gericht zijn tot de waard, wat volgt is weer tot de Verlooren Zoone gezegd.

991 **redene:** rekening, verantwoording. Mnl. Wdb. VI, 1154, 3.

verstyven: vermeerderen, op lopen. Voor deze bet. van *verstyven* = *versterken* geeft Verdam èèn plaats uit de 16e eeuw, echter trans. Mnl. Wdb. IX, 62, 2.

plecke: een geldstuk. Zie er over M n l. W d b. VI, 408, 3. Vgl. de nog bekende benaming *plak* voor een $2^1/_2$ cent stuk.

gheryven: ten dienste staan, beschikbaar zijn. M n l. W d b. II 1551, 2.

992 **helden:** hellen, neigen. M n l. W d b. III, 294, 2e art.

994 **wye dat:** wie ook. Voor deze versterking van het pron. met *dat* zie S t o e t t, S y n t. § 49, en voor een geval als dit V a n H e l t e n, V o n d e l 's t a a l, II § 218.

schelden: berispen, tegen iem. uitvaren, iem. uitschelden. M n l. W d b. VII, 393, 3.

deffenderen: verdedigen. Niet in het M n l. W d b. Lat. *defendere*.

995 **accepteren:** aannemen. Niet in het M n l. W d b. Fr. *accepter*.

hem consenteren: zich ter beschikking stellen van. In het Mnl. wel intr., in de bet. van *in iets toestemmen*. M n l. W d b. III, 1807.

996 **myns begherdt:** In het Mnl. heeft *begeren* ook wel de genitief bij zich. M n l. W d b. I, 697, 1.

998 **smullekin:** snoeper, lieve jongen, liefje. Vleinaam. Vgl. M n l. W d b. VII, 1382 s.v. *smul* = iem. die verzot is op mingenot. ,,Een jongh meysken ende ouden smul dats alle jare eene wieghe vul". Vgl. nog D e B o s.v. *smul*, die bovendien nog een plaats uit J. de Harduyn citeert.

999 **ampullekin:** Waarschl. vleinaam, zonder bep. betekenis. Het woord betekent in het Mnl. *kannetje*.

werste: liefste. M n l. W d b. IX, 2316, II wert = bemind. K i l. gratus. Het wegvallen van de dentaal is een gewoon geval van assimilatie, dat bij Lawet herhaaldelijk voorkomt.

prullekin: prulletje. Vleinaam, zoals dit woord nu nog gebruikt wordt. In het M n l. W d b. niet opgetekend.

1000 **hullekin:** dekseltje. M n l. W d b. III, 736. Versta: Ik word het dekseltje en jij het potje, we zullen goed bij elkaar passen, en het dus samen goed hebben. Vgl. bij D e B o: Er is geen pot of er past een hulleken op.

1001 **een cort botkin:** een kleinigheid. Hier in de zin van: dat kost me weinig moeite, het spreekt van zelf dat we het goed eens zullen zijn. **Bot** is de naam van een munt. *Niet een bot* = heel weinig, geen oortje; M n l. W d b. I, 1392. **Cort** van munten gezegd bet. niet het volle gewicht hebbend. Vgl. M n l. W d b. III, 1942 waar Verdam citeert: ,,monnaie courte, qui n'a pas tout-à-fait le poids requis". Misschien kan men hier bij vergelijken *corten* = verkleinen, in omvang doen verminderen (M n l. W d b. III, 1052, 1a), en *cort* weergeven met *besnoeid*.

1002 **totken:** snoetje. Weer een vleinaam. Aanspreking. M n l. W d b.

VIII, 558, 1 geeft voor *tote, toot* de bet. *tuit*, misschien ook *vaas* (ald. kol. 612). Kil. snoet, snavel. De Bo. s.v. *toot*, citeert o.a. uit een Westvl. weekblad: Niemand en sprak er, niemand en roerde zyne tote. Ook bet. het bij De Bo *kus*. Vgl. het zelfde woord in vs. 1033.

sapi — 2: Merkwaardig is hier het verwijzen naar Wijsh. 2, 6 vlgg. Voor het verstaan van heel deze passage is deze Bijbelplaats van veel belang.

1003 **ons levens ghedueren:** ons leven lang. *Ghedueren* = duren, voortduren. Mnl. Wdb. II, 1086, II, 1.

laet besighen de creatueren: laat ons gebruik maken van al het geschapene. De Vulgaat, Sap. II, 6 heeft: *et utamur creatura*. Opmerkelijk is het ontbreken van *ons*. Dit ontbreekt eveneens in vs. 1007: *laet dryncken vanden wyne*.

1004 **fy:** foei. Hier met een pron. pers. Vgl. ons *wee hem*. Mnl. Wdb. II, 798.

pachtich zyn: omschrijving voor *pachten = genieten*. In het Mnl. Wdb. VI, 4, 3 wordt voor de 16e eeuw *pachten = verdragen, verduren* alleen opgegeven in verbinding met iets onaangenaams. Van Helten, Gloss, 55 vermeldt *pachten* in de zin van *genieten* bij Anna Byns.

1006 **ten laetsten fyne:** ten slotte, per slot van rekening; of wegens *laetsten:* op het einde van het leven, bij de dood. Mnl. Wdb. II, 804.

1008 **dats uwe, dits myne:** is een onderbreking van de zin; de waard wijst ieder z'n glas!

beslaver: iem. die hard werkt (dus dorst heeft?) Bij *beslaven* = hard en moeilijk werk verrichten. Mnl. Wdb. I, 1057.

1009 **ommebringhen:** verkwisten, er doorbrengen. Mnl. Wdb. V, 111.

claverblat: een drietal. De waard wil dus op drie glazen wijn tracteren. Mnl. Wdb. III, 1493. Wellicht te vergelijken met: *een klaverblaatje met een steeltje* in Bredero's *Moortje*, vs. 2037. Zie de uitvoerige aantekening in Stoett's uitgave, blz. 186—187.

1010 **binden vuste:** in de vuist, de hand.

1011 **het juuste pas:** de juiste maat. Vgl. *Gef broot, mi honghert boven pas* = boven mate; in de 17e eeuw: *van passen;* ons *van pas*. Mnl. Wdb. VI, 173, 8.

1012 **cuuste:** superlatief van *cuusch = zuiver, rein*, Mnl. Wdb. III, 2236. Het hoort bij het onderwerp *men*.

1013 **perte:** streek, list, gril, nuk. Hier: denk aan de grillen van de wijn, hij is koppig? Mnl. Wdb. VI, 305.

1014 **emmers:** telkens weer. Hij had immers drie glazen toegezegd! vgl. vs. 1009. Mnl. Wdb. II, 627, 1.

tschint: het schijnt dat het er niet pover voor staat.

1015 **men eist belover:** men vindt het goed. *Beloven* = prijzen, goedkeuren. M n l. W d b. I, 868, 3.

1016 **vyleynich:** gemeen, laaghartig. M n l. W d b. IX, 488. Beter zou hier passen *gierig*.

voncxkin: vonkje. Een lelijk ding? Of is de bedoeling: *een ongeluk, tegenslag*.

1017 **dusdanich:** Dit slaat wel op de waard zelf, niet op de Verlooren Zoone.

1018 **dreelkin:** liefje. Vgl. de Aant. op vs. 657.

met goeder moete: kalm, bedaard, op z'n gemak, met gemak. M n l. W d b. IV, 1824/5. D e B o *met moete* = met gemak.

1019 **dust:** dorst. Het wegvallen van de *-r-* voor *-s* uit *durst* is Westvlaams. Vgl. F r a n c k § 115, 10.

boete: middel M n l. W d b. I, 1345, 4.

1020 **assise:** accijns. M n l. W d b. I, 478, 1.

1021 **vaste:** maar door, altijd door. *Bijw.* M n l. W d b. VIII, 1296, 7.

ick gaen: zie de Aant. op vs. 532.

1022 **behoetsele:** bescherming; verzadiging? Vgl. voor deze bet. uitbreiding de bet. van het deelw. *behoet:* van iets goed voor zien, M n l. W d b. I, 742, 1b. Het eigenaardige suffix achter het gebruikelijke *behoet* om het rijm met *voetsele*.

1024 **huenich zoetsele:** een zoete spijs, zo zoet als honing. Vgl. *honichspise* = een spijs zo zoet als honing. *Zoetsele* is een door Lawet gevormd woord, onder invloed van *voetsele*. Dezelfde uitdrukking in vs. 1287.

wyesser: waarvan er. Absoluut zeker is de dubbele *-ss-* niet; misschien is de eerste slechts een bij vergissing achter de *-e* gezette streep.

1026 **morseel:** hapje, beet. Hier: spijs. M n l. W d b. IV, 1950.

1028 **ick... doen:** zie de Aant. op vs. 532.

devoor: plicht. Fr. *devoir*. Het staat slechts vermeld in het M n l. H a n d w d b.

1029 **teljoor:** bord. Deze bet. pas in de 16e eeuw. Vgl. M n l. W d b. VIII, 11.

1030 **wilt ... dyncken** is een tussen zin.

my redene: mijn woorden. Vgl. voor dit poss. *my* de Aant. op vs. 241.

ghesmost: ?

1031 **cost:** kost, spijs. M n l. W d b. III, 1971, 3.

myncken: beschadigen, bederven. Mnl. Wdb. IV, 1419, 3. Is hier bedoeld, in verband met het breken van de spijzen: ik zal ze niet bederven? De hele passage is niet duidelijk.

most: gistende jonge wijn. Mnl. Wdb. IV, 1979.

1032 **of:** gesteld dat. Mnl. Wdb. V, 24.

1033 **rechts:** juist. Mnl. Wdb. VI, 1130.

totkin: Zie de Aant. op vs. 1002.

slotkin: slot, besluit, einde. Mnl. Wdb. VII, 1305, 4. Het verkleinwoord is wel omwille van het rijm.

1035 **tmynen greye:** naar mijn welgevallen. *Grei* = wil, welgevallen. Mnl. Wdb. II, 2122.

bastaert: een soort van zoete wijn, nog in de 17e eeuw *basterd* genoemd. Mnl. Wdb. I, 593, 2.

malevezeye: benaming van een zoete Griekse wijn. In het algemeen van een zoete wijn. Mnl. Wdb. IV, 1070. Vgl. nog Mar. v. Nieumeghen vs. 325: Bastaert, maleueseye wert uwen eersten dranck.

1037 **styf:** zeer, sterk, hard. Mnl. Wdb. VII, 2130. Hier een stoplap zonder veel betekenis.

1038 **ghelardert:** met reepjes spek opgevuld. Mnl. Wdb. IV, 157.

ghevaest: met gehakt opgevuld. Deelw. van *vaersen*. Mnl. Wdb. VIII, 1164. Bij De Bo komt dit woord in deze bet. ook nog voor. De vorm *vazen* is nog Westvlaams. Voor die assimilatie van *rs* tot *s* in het tegenwoordige Westvlaams zie *De Bo* op *rs*.

1039 **verclaest:** wordt opgeluisterd. Intrans. De Vlaamse vorm *verclaersen* staat als intensieve vorm naast de gewonere *verclaren*. Voor het wegvallen van de *-r-* vgl. de vorige Aant. Voor de bet. zie onder *verclaren*, trans., Mnl. Wdb. VIII, 1910, 4.

Een op gelijke wijze gevormd intensief is *baersen* naast *baren*, vs. 1284.

glat: De Mnl. bet. *glad, glibberig* past hier niet. Wel de tegenwoordige: *geheel, volkomen, totaal*. Vgl. dat is glad verkeerd. Voor deze bet. citeert het Nedl. Wdb. V, 12, 2 plaatsen uit Hooft. Plantijn heeft *glat afslaen* = abattre ou couper tout net.

1040 **ghesolaest:** tot zijn genoegen. Bij *solaes* = genot, genoegen; Mnl. Wdb. VII, 1500, 2.

zonder gheschildekins: zonder twist, onenigheid. Verkleinwoord van *gheschilde*, dat naast *gheschille* staat. Vgl. *zonder gheschille;* Mnl. Wdb. II, 1609, 2.

1041 **amorues:** lief. Adj. Bij het Mnl. subst. *amours* = liefde. Mnl. Wdb. I, 402.

bildekins: beeldjes. Vleinaam voor schone, jonge vrouw. Reeds Mnl. Vgl. M n l. W d b. I, 676, 2.

ghilde der ghildekins: *Ghilde* bet. ook lid van een gilde, en dan *verkwister, doordraaier*, zoals in de 17e eeuw de gewone bet. is. Hier: *royale meneer.*

Voor deze z.g. superlatieve genitief, een aan het latijn ontleende constructie, vgl. S t o e t t, S y n t. § 152 Opm. waar voorbeelden als: dat heilege der heilegen (lat. sacrum sacrorum); o blomme der blommen (Jezus); Urbaen, bisscop, knecht der knechte (lat. servus servorum). Bij Lawet komt deze constructie nog driemaal voor n.l. I vs. 1214: *ketyf der ketyven;* II vs. 53: *vrauwe der vrauwen;* II vs. 773: *heere der heeren.*

1042 **vul wildekins:** vol weelde, rijkdom. Voor de vorm vgl. vs. 1040 *gheschildekins.*

1043 **wel ende propyselick:** zeker en stellig. Vgl. de Aant. op vs. 861.

1044 **jolyselick:** bekoorlijk, schoon. Bij *jolys*, M n l. W d b. III, 1057.

dierkins: meisjes. Vgl. vs. 906.

1045 **pryeelkin:** liefelijk oord, lusthof. Overdrachtelijk. M n l. W d b. VI, 630, 2.

goe: goede. Voor de syncope van de *-d-* tussen twee vocalen zie F r a n c k § 115, 5 en vele voorbeelden bij V a n H e l t e n § 130.

camerierkin: dienaresje. Verkleinwoord van het Mnl. *cameriere* = hofdame, kamenier. M n l. W d b. III, 1147.

1046 **colierkin:** Verkleinw. van Mnl. *collier* = halsdoek, borstdoek van vrouwen. M n l. W d b. III, 1708, 2. K i l. kolliere, halsdoeck, halskleed, amiculum quo mammillae adstringuntur.

bosten: Voor het wegvallen van de *-r-* vgl. vs. 1039: *verclaest*, vs. 1038: *ghevaest.*

1048 **om een bezoetelen:** om te genieten; om voordeel te behalen (want hij zal ze er voor betalen!) Eigen vorming van Lawet, van het w.w. *besoeten*, in deze bet. nog Westvlaams. Vgl. *besuren.* M n l. W d b. I, 1076.

1049 **meswroetelen:** Bij het w.w. *wroeten. Mes-* in samenstellingen bet. *verkeerd*, enz., ons *mis-*. De bedoeling is niet heel duidelijk.

1050 **cloetelen:**? Waarschijnlijk hoort dit woord, ondanks het klankverschil, bij *cloot*, in de bet. die K i l. opgeeft: *coleus, testis.* De betekenis zou dan zijn: *beslapen.* Het verband verzet zich daar niet tegen. De klankwijziging is misschien wel opzettelijk, een euphemisme. Vgl. nog de Aant. bij *vuesen*, vs. 1095.

1052 **om waer betoghen:** om de waarheid te zeggen. Vgl. *om waer docheren* in vs. 182.

1053 **contrarie pooghen:** zich verzetten tegen. *Contrarie*, subst. = het tegenovergestelde; M n l. W d b. III, 1825.

1054 **dat u belief:** dat u behaagt, belieft. M n l. W d b. I, 853. Voor het wegvallen van de uitgang *-t* vgl. de voorbeelden bij F r a n c k § 115, 9.

1055 **loncxkin:** verleidelijk knipoogje. K i l. *loncksken* = ocellus illecebrosus.

1056 **voncxkin:** vonkje? Slaat het op de waard: *met lust?* Vgl. het volgende *hueghelyck.*

hueghelyck: blijde, opgewekt. *Bijw.* Voor de bet. zie M n l. W d b. III, 514, 1 s.v. *hogelyc*, adj.

1057 **back:** beker, glas. K i l. back, beker, *poculum, vas potorium.*

mueghelyck: met smaak. M n l. W d b. IV, 1841, 5 haalt uit K i l. aan: *moghelick eten*, edere cum appetitu. Gevormd van *mogen* = lusten, een spys, naar analogie van *hueghelyck* naast het w.w. *hoghen* = zich verheugen.

1060 **by podts:** in grote hoeveelheid, bij kannen. *Pot* = kan, kroes; M n l. W d b. VI, 614, 2. K i l. *pot, kanne*, calix, poculum.

1061 **vodts:** Wel het zelfde als *vort* = bedorven. Vgl. M n l. W d b. IX, 1170: *vurte wine.*

1062 **versmaetheyt:** verachting, versmading. M n l. W d b. VIII, 2481, 3.

1063 **laetsten:** voortreffelijkste? De gewone bet. van *laatst, lest* passen hier niet goed. In de 17e eeuw kan *laatst* bet.: hoogste, belangrijkste, gewichtigste, O u d e m a n s 4, 4. Vgl. nog *zaaken van 't laatste belank* in Ned. Hist. van Hooft, ed. Stoett, Nedl. Klass. 4e dr. blz. 62, en noot 12.

1064 **verdroufven:** bedroefd worden, treurig worden. M n l. W d b. VIII, 1668, III.

1065 **licht als een hasekin:** vlug als een haasje. In het Mnl. heeft *licht* ook de bet. van *vlug*, vgl. M n l. W d b. IV, 461, 3.

1066 **masekin:** Hoort het misschien bij het Mnl. *mase* = modder, slijk? (M n l. W d b. IV, 1202, 2e art). Het zou dan een ironische benaming van de wijn zijn.

1067 **spoelt u blasekin:** De waard denkt zeker aan het feit dat iemand die veel drinkt veel moet urineren.

beslaver: iem. die hard moet werken. Vgl. de Aant. op vs. 1008.

glat: geheel, stoplap. Vgl. de Aant. op vs. 1039.

1068 **gaver:** gij wordt daarvan des te volmaakter, gezonder. M n l. W d b. II, 937, II. Misschien in verband met het volgende: *verzadigder, voller.* Voor het bijw. *te* + comp = des te vgl. M n l. W d b. VIII, 121.

claver blat: een drietal (glazen) Vgl. vs. 1009. De *-s* van droncks = daarvan, van die wijn.

1070 **vulle ladinghe:** volle lading. In deze concrete bet. komt het woord in het Mnl. niet voor. Vgl. M n l. W d b. IV, 40.

styf: ferm, stevig door. *Bijw.* M n l. W d b. VII, 2130, 5. Als bijw. van graad is *stijf* nog Westvlaams, vgl. D e B o.

beradinghe: raad. Niet Mnl. Van *beraden* = raden, raadgeven. M n l. W d b. I, 901, 1.

1071 **gadinghe:** volop, overvloed, zoveel als ge maar wilt (*gadingh* = zin, lust). M n l. W d b. II, 872, 3.

weest een behouvere: heb maar behoefte aan, trek in.

1072 **couvere:** in overvloed. M n l. W d b. III, 1671, 2e art. vermeldt alleen een adj. en dat alleen voor de 16e eeuw. Voor het subst. vgl. II vs. 82.

1073 **meest wyen:** bijna ieder die er van proeft.

1074 **by gherre:** te verstaan als *bylo gerrene* als antwoord op de woorden van de waardin?

1075 **te bedt:** des te meer. M n l. W d b. I, 1138.

1076 **bekinnen:** erkennen. M n l. W d b. I, 782, 7.

1079 **onder eenighen dake,** onder enig dak, ergens.

1081 **buuten alle perten:** zonder grillen, nukken. Vgl. *bevryt alder perten* in vs. 908, en de Aant. op vs. 820.

1083 **falgieren:** in gebreke blijven. *Zonder falgieren:* zonder mankeren. M n l. W d b. II, 770 en 773, 4.

1084 **logyste:** logement, verblijf. M n l. W d b. IV, 730. Nog Westvlaams, D e B o *logist* = logement.

1085 **up vryste:** Mnl. *vrist* = uitstel; M n l. W d b. IX, 1371, 1. Hier: op uitstel? als iets wat ge nog te goed hebt beschouwen?

complyste: ?

1086 **zou:** zij. Vgl. de Aant. op vs. 61.

labareelkin: snoeper? Mogelijk hoort het bij een w.w. *labben* = slorpen, drinken, M n l. W d b. IV, 3 s.v. *labay*. Vgl. D e B o *labben, labberen* = slorpen.

1087 **deelkin:** meisje. Aangenomen dat *deelkin* = *dellekin*, naast *delle, dille* = meisje. M n l. W d b. II, 196.

dreelkin: liefje. Vgl. de Aant. op vs. 657.

1088 **gent:** mooi. M n l. W d b. II, 1455, b.

juweelkin: kleinood, kostbaar geschenk. M n l. W d b. III, 1083.

bestuucken: rijkelijk overladen? Het zou dan een denominatief moeten zijn van het in het Mnl. niet overgeleverde *stuke* = *hoopje*, bep. hoeveelheid van iets, dat wel in verwante talen voorkomt. Vgl. M n l. W d b. VII, 2368, 2 s.v. *stuken*. D e B o kent nog

stuik = een hoopje van omtrent twaalf graanschoven; *stuiken* = schoven in kleine hoopjes zetten.

1089 **ghebruucken:** (vleselijke) omgang hebben met. M n l. W d b. II, 1018, 2.

duucken: bukken. Hier wel niet letterlijk op te vatten als in vs. 743. Men kan hier ook een trans. bet. aannemen: *verbergen, niet meer over spreken.* Vgl. N e d l. W d b. III², 3573, 3, waar de bet. *verbergen* als Zuid-Nedl. wordt opgegeven.

1090 **fuucken:** listen, streken. Zie de Aant. op vs. 885. Hier is het niet in ongunstige zin gebruikt.

1091 **werste:** wertste = dierbaarste. M n l. W d b. IX, 2318, 5. Voor het verdwijnen van de *-t-* bij superlatieven vgl. F r a n c k § 115, 9.

1094 **joyuesen:** wellustelingen. (Misschien iets te sterk). Bij het Mnl. *joye* = vreugde, genot, bepaaldelijk *mingenot;* vgl. M n l. W d b. III, 1053.

1095 **hittich:** hartstochtelijk. Vgl. de Aant. op vs. 910.

vuesen: Westvlaamse vorm naast *veursen.* In het M n l. W d b. niet opgetekend. D e B o *veurzen* = veurs steken, zaad schieten (gezegd van vissen). Dit zal hier bedoeld zijn. Dat Lawet zich hier zo plat uitdrukt vergroot de waarschijnlijkheid van de bij vs. 1050 gemaakte veronderstelling. Men kan het woord weergeven met *beslapen.*

amorueusen: liefjes. Vgl. het bijvnw. in vs. 1041.

1097 **let:** lid, deel van het lichaam, hier: bout. M n l. W d b. IV, 682, 2.

1098 **posteye:** pastei, een vleesspijs met fijn deeg toebereid. M n l. W d b. VI, 187.

1099 **venyzoene:** wild, wildbraad. M n l. W d b. VIII, 1402.

1100 **gheroost:** geroosterd. *Roosten* waarvan wij alleen het frequentatief gebruiken. M n l. W d b. VI, 1612.

1101 **onghecessert:** onverwijld, zonder onderbreking. Vgl. de Aant. op vs. 92.

ghestoffert: voorzien. Van *stofferen* = voorzien van. M n l. W d b. VII, 2174, 4.

1102 **den dach slaeckt:** de dag neemt af, loopt op een einde. *Slaken* = verminderen; M n l. W d b. VII, 1228, II, 3 waar geen voorbeeld met dag voorkomt.

Bij het aangeven van de honderdtallen boven 1000 wordt in het hs. de laatste nul steeds weggelaten. Vandaar ook aan het slot van beide spelen de eigenaardige manier om de lengte van het spel op te geven: *lanck 130 ende 78 reghels,* wat dus betekent: *1300 ende 78.*

1103 **ghelach maecken:** gelag, vertering vast stellen. Of *gelag betalen? Maken* komt niet in die zin in het Mnl. voor, wel echter in de bet. van *weer in orde maken*, wat er niet zo ver van afstaat. M n l. W d b. IV, 1045, 7.

verdrach: Uit de bet. *hetgeen men te dragen heeft, leed, smart* (M n l. W d b. VIII, 1637, 5) zou men misschien kunnen besluiten tot de bet. *zorg*, n.l. over de betaling van het gelag (*daer toe*).

staeckt: houd op met, staak. Deze, thans gewone bet. van het w.w. *staken* komt pas in de 16e eeuw op; M n l. W d b. VII, 1906, 7.

1105 **vyleyn:** kinkel, ruwe kerel, onbeschaafde mens. M n l. W d b. IX, 487.

trueren: mogen buiten blijven treuren.

1107 **swaerheyt:** verdriet. M n l. W d b. VII, 2476, 7.

abuuse: het verkeerde. M n l. W d b. I, 6. Hier te verstaan: *het ongerijmde verdriet.*

dinnen: doen afnemen, verminderen. *Trans.* Vgl. de Aant. bij vs. 262.

Hier gebruiken wij de inf. met *te*. Bij Lawet, evenals in het Mnl. blijft na een voorzetsel, vooral na *om*, dit *te* weg. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 282.

ruuse: onenigheid, twist, ruzie. M n l. W d b. VI, 1708, laatste art. Moet men misschien achter *ruuse* een komma lezen?

1108 **naer gheen ander goom slaet:** slaat op niemand anders acht. Vgl. de Aant. op vs. 974.

1109 **anden boom:** op de lat staat slechts wijn. Vgl. de Aant. op vs. 975.

1110 **van binnen:** van wat binnen, n.l. in de keuken waar de spijzen zijn klaar gemaakt, nog te betalen open staat ...

zonder cromme vlegghen: zonder mankeren. *Vlegghe* = gebrek, mankement; M n l. W d b. IX, 601. Hierbij staat *cromme* als een versterking; adj., met de bet. van *krom*, ook *verkeerd, slecht.* M n l. W d b. III, 2123. Het past dus goed als versterking bij *vlegghe.*

1111 **legghen:** vaststellen, berekenen. M n l. W d b. IV, 315, 3.

1112 **van myn:** over mij. Voor deze vorm op *-n* die in de 16e eeuw algemeen gebruikelijk was, vgl. V a n H a l t e r e n § 10. Ook in het Mnl. was deze vorm gewoon, vgl. V a n H e l t e n 329. In de 17e eeuw en later is het gebruik tot de volkstaal beperkt; vgl. V a n H e l t e n, V o n d e l 's t a a l § 116.

1113 **draecht:** bedraagt, beloopt. M n l. W d b. II, 384, III, 2.

1114 **effen:** juist, precies. Of in verband met het volgende: *billijk.* Adj. M n l. W d b. II, 578, of 579, 5.

nauwe: scherp, inhalig. M n l. W d b. IV, 2216, 4.

1115 **in trauwe:** op mijn woord van eer. M n l. W d b. VIII, 737, 3.

van binnen: Zie de Aant. op vs. 1110.

1116 **zoeteliicken:** zachtjes aan. M n l. W d b. VII, 1486. Versta: Maak het niet te bar met de rekening, maak ze niet te hoog, anders loopt hij weg.

schee: scheide. Uit de optatief vorm *schede* van scheden. Voor verlies van de *-d-* vgl. mee — mede, F r a n c k § 115, 5.

1117 **bee:** beiden. Vgl. de voorgaande Aant.

1118 **ghepeyns:** gedachte (aan iets, n.l. aan het weggaan van de Verlooren Zoon). M n l. W d b. II, 1465, 1.

verhenen: anstig worden, bang worden. M n l. W d b. VIII, 1707 s.v. *verenen*. De *h-* is Vlaams. Vgl. voor meerdere voorbeelden V a n H e l t e n § 132, c.

1120 **heeft een beghinnen:** begint. Rederijkers omschrijving.

1121 **van binnen:** Zie de Aant. op vs. 1110.

1122 **quellinghe:** kwelling. Versta hier: *zonder het te erg te maken*, als antwoord op wat Begherlickheyt der ooghen zo juist heeft gezegd.

1123 **legghen:** rekenen. Vgl. de Aant. op vs. 1111.

1124 **tot verzoetsele:** tot veraangenaming. Bij *versoeten:* zoeter maken, aangenaam maken. M n l. W d b. VIII, 2505. Verdam geeft in kol. 2506 een voorbeeld van *versoetsel* = verzachting. Ook K i l. heeft het in deze betekenis.

1126 **experdich:** voortreffelijk. Vgl. de Aant. bij vs. 569. Ook *expert* komt voor, vgl. de Aant. op vs. 246.

1127 **tzestich:** zestig. Voor de *t-* zie F r a n c k § 233. In het Westvlaams is die *t-* behouden, zie D e B o s.v. *tsestig*. Vgl. nog *-tneghentich* in vs. 570.

dat: dat het = die het. Over dit pron. rel. *dat* bij een antecedent van een ander getal en geslacht zie S t o e t t, S y n t. § 51.

ten rechten: ten volle. M n l. W d b. VI, 1086, 3.

1128 **winder:** win er, met ingevoegde *-d-*, te vergelijken met de *-d-* in *minder;* vgl. F r a n c k § 116, 1.

luucker blaykin: ? Bij D e B o staat *luker* = knipmes (van Mnl. *luken* = *sluiten*). *Blaykin* = verkleinw. van *blat*, dat van verschillende platte, op een blad gelijkende voorwerpen gezegd wordt. (M n l. W d b. I, 1290, 4). Hier kan dus bedoeld zijn: *het blad, het lemmet van een knipmes*, en dan *iets van weinig waarde*. Dus: Ik verdien er zo goed als niets aan.
Een tweede veronderstelling: *blaykin* = blaadje van een boom, dat als iets van geringe waarde beschouwd kan worden; vgl. *niet een blat* = volstrekt niets (M n l. W d b. I, 1289, 1). *Luucker*

zou dan een adj. moeten zijn. De vreemde uitgang *-er* kan men misschien op rekening van het rijm zetten. Een adj. *luuck* = *week, slap* kende Verdam nog niet uit het Mnl., maar hij veronderstelde het bij een subst. *luucheit* = weekheid. (M n l. W d b. IV, 913). Hier zou men dan hebben *een slap blaadje*, wat mijns inziens beter past dan *blad van een mes*.
Hoewel ik het nergens vond bevestigd, zouden we hier ook met de naam van een oude munt te doen kunnen hebben.

1129 **roosenobel:** Naam van een gouden munt. M n l. W d b. VI, 1632.

1130 **naer costume:** volgens gewoonte. M n l. W d b. III, 1984 geeft slechts *van, bi costume(n)*.

1131 **croone:** Benaming van allerlei gouden munten. M n l. W d b. III, 2132, 5.

dwale: handdoek, dekservet. M n l. W d b. II, 493.

1132 **ofghecort:** afgerond? *Afcorten* = korter maken; *afkorting* = korting; M n l. W d b. I, 243.

ten pricipale: tot de hoofdsom, wat de hoofdsom betreft. (M n l. W d b. VI, 687, B 2). Er moet dus nog meer betaald worden!

1133 **pont:** benaming van een geldswaarde. M n l. W d b. VI, 557.

int generale: in het algemeen, alles te samen, in totaal. Vgl. de Aant. op vs. 639.

1134 **speelt up:** betaal, kom voor de dag met. Deze samenstelling komt in het M n l. W d b. niet voor. Vgl. *een kaart opspelen* = uitspelen, open op tafel leggen; N e d l. W d b. XI, 1227, 2.

tmynen eersten beromme: bij mijn eerste eis, manen? *Berommen* = roemen, pochen. M n l. W d b. I, 954.

1135 **bomme:** trommel. M n l. W d b. I, 1357 geeft alleen het verkl.w. *bommekyn* = vaatje. K i l. bonghe, j. bomme = tympanum. Bij *Anna Byns* komt *bomme* = *trommel* reeds enkele malen voor; vgl. V a n H e l t e n, G l o s s. blz. 13.

1136 **gheen boorghens noot:** ik behoef niet te lenen. *Borghen* = geld opnemen, M n l. W d b. I, 1379, 6.

1137 **datte:** dat. Vgl. de Aant. op vs. 191.

zoorghens: zorgen. De *-s* kan als een genitief-s na *alle* opgevat worden.

1138 **met blyde aenschyns:** met een blij gelaat. Hier heeft men contaminatie van twee constructies. *Met blyde aenschyne* en *blyden aenschyns*, een adverbiale uitdrukking als ons *goedsmoeds*. (Over deze vgl. S t o e t t, S y n t. § 171). Het rijm kan deze contaminatie in de hand gewerkt hebben.

1139 **lettere:** weinig. M n l. W d b. IV, 902, 2. De gewone vorm is

lettel, luttel. De vormen op *-er* zijn Vlaamse bijvormen, die nog bestaan. Zie D e B o. s.v. *letter.*

1140 **vermet:** stout stuk. M n l. W d b. VIII, 2122, 1.

1141 **int secrete:** in het geheim, niet in het openbaar, op een plaats niet voor ieder toegankelijk. M n l. W d b. VII, 943.

doet ons de wete: deel ons mede. *Wete* = kennisgeving. M n l. W d b. IX, 2375, 5.

1143 **hout:** neemt aan. M n l. W d b. III, 627. Vgl. ook vs. 990.

1144 **vervroyen:** zich verheugen, zich verblijden, blij zijn. *Intr.* M n l. W d b. IX, 249.

1145 **pynen:** zich inspannen. Intr. M n l. W d b. VI, 362, III, 3. Hier dient het ter omschrijving.

schoyen: weggaan, er van doorgaan. M n l. W d b. VII, 642: 16e eeuw. Vgl. *schoye spelen* in vs. 858.

1147 **dreelkin:** liefje. Hier gezegd van de Verlooren Zoone. In vs. 1018 en 657 wordt het van een meisje gezegd!

1150 **bancket:** feestmaal, feestgelag. M n l. W d b. I, 564 geeft alleen het w.w. *banketeren* = een feestmaal houden, feestvieren.

1152—1159 De zinnekens openen hun scène weer met een rondeel.

1154 **verabuzeren:** benadelen; hier sterker: ten gronde richten. M n l. W d b. VIII, 1421.

1156 **schandelazeren:** te schande maken. M n l. W d b. VII, 299, 3. Vgl. voor de vorm: *schandaliseren*, waar van de *-a-* is overgegaan in *-e-* wegens de geringe klem, en door de bijgedachte aan *schande.*

1157 **ja hy:** over dit schijnbaar overbodige pron. bij *ja* vgl. S t o e t t, S y n t. § 33. Het is nog algemeen gebruikelijk in het Westvlaams, vgl. D e B o s.v. *ja.*

als den meswuechden: als de misleide. *Meswueghen* = misleiden; trans. In het Mnl. bestaat *meswegen* = een verkeerde weg in slaan, verdwalen, intrans. M n l. W d b. IV, 1757. Voor de klank vgl. het West vla. *weugen* = geleiden; D e B o s.v.

1160 **onberadich:** onbezonnen, ondoordacht. M n l. W d b. V, 248.

schadich vallen: nadelig uitvallen, aflopen. Dit adj. is niet Mnl. Het behoort bij *schade* = nadeel; M n l. W d b. VII, 202, 2. Voor *vallen* = uitvallen, een goed of slecht gevolg hebben vgl. M n l. W d b. VIII, 1208, 7.

1161 **lastelick:** bezwarend, zeer groot. *Bijvoeglnw.* M n l. W d b. IV, 171, 2.

1162 **vastelick:** bestendig, zonder onderbreking. *Bijwoord.* M n l. W d b. VIII, 1300, 3.

1163 **ommers:** immers. M n l. W d b. II, 629, 3. De gewone Mnl. vorm was *emmer(s)*. Verdam citeert *ommers* uit Noord-Nedl. bronnen; ook thans is het nog in Hollandse dialecten de gewone vorm. Het is echter ook gebruikelijk in het Westvlaams, vgl. D e B o.

1164 **oblye draghers:** oblieventers. *Oblye* = oblie, dun wafeltje. M n l. W d b. V, 3.

mommer: gemaskerde, hier: rondtrekkende komediant. M n l. W d b. IV, 1883.

1166 **in zeer corter huere:** zeer binnenkort. Op de voorgevoegde Vlaamse *h-* is reeds meermalen gewezen. Vgl. V a n H e l t e n § 132, c.

Voor het Westvlaamse rijm *duere: huere* zie F r a n c k § 45.

beloovick: verzeker ik. M n l. W d b. I, 867, 2.

ter cuere: stellig. Bijwoordelijke uitdrukking, ter versterking. M n l. W d b. III, 1897.

1168 **terningh:** dobbelsteen. M n l. W d b. VIII, 262.

met gheen kueten: niet met bikkels. Dus: geen onschuldig kinderspelletje, om grof geld? Het woord komt in het M n l. W d b. niet voor. D e B o *keute* = koot, bikkel, waarmee kinderen spelen.

1169 **te berde stellen:** op het speelbord, schaakbord zetten, n.l. de inleg waarom gespeeld wordt. M n l. W d b. I, 972.

1170 **ghelden:** betalen. M n l. W d b. II, 1204, 1.

1172 **elckens cost essere ghebooren:** ieders kost is er gereed, ieder vindt er de tafel gedekt. *Cost* in de bet. van *eten en drinken;* M n l. W d b. III, 1971, 4. *Ghebooren* komt in deze bet. niet voor in het Mnl.

1173 **bespooren:** onbep. wijs als subst. gebruikt. Het woord komt in het M n l. W d b. niet voor. Misschien kan men het naast *sporen* = *aanvallen, bestoken* zetten (M n l. W d b. VII, 1784, 2), en dan vertalen met *aanval van een ongeluk, ongeluk, ramp.*

roeren: opkomen, te voorschijn komen. Intrans. M n l. W d b. VI, 1546, 3.

1174 **tamboeren:** trommelen, op de trommel slaan. M n l. W d b. VIII, 59. Hier niet letterlijk op te vatten. Bij D e B o bet. tamboeren: *lawaai maken, iem. afrossen.*

1175 **voere:** streek, eerloze handeling. M n l. W d b. IX, 725, 4 b.

1176 **stranck:** onverbiddelijk, stipt, streng. M n l. W d b. VII, 2274, 8.

1177 **legende:** leven, n.l. dat daar geleid wordt. In deze bet. komt *legende* ook in het Mnl. voor; vgl M n l. W d b. IV, 307. Vgl. nog K i l. legende = vita divorum.

1178 **allende:** ellende. De aanduiding van de onduidelijke vocaal van de zwak beklemtoonde eerste lettergreep wisselde in het Mnl. wel.

Vgl. naast *metael* ook *matael, motael.* (zie vs. 112). In het Westvlaams bestaan de vormen *allende* en *motaal* nog, vgl. De Bo. Zie voor een soortgelijk geval nog II vs. 154: *serope* en II vs. 630 *syrope*

gasthuus: armhuis. Mnl. Wdb. II, 931, 2.

1179 **ick wyse....verschoyt:** ik jaag weg. *Wysen* = leiden, de weg wijzen; Mnl. Wdb. IX, 2686, 6. *Verschoyen* = op de loop gaan, zijn biezen pakken; Mnl. Wdb. VIII, 2372.

cortelicken: binnen kort, spoedig. Mnl. Wdb. III, 1950.

1180 **verschossen:** brassen, slempen. Mnl. Wdb. VII, 685. Het is nog Westvlaams, zie De Bo.

verpoyen: verdrinken, door drank verkwisten. Mnl. Wdb. VIII, 2254, waar èèn 16e eeuwse plaats wordt opgegeven.

1181 **vermoyen:** verkwisten aan mooie dingen, aan opschik. Mnl. Wdb. VIII, 2168 geeft voor deze bet. geen bewijsplaatsen, maar verwijst naar Oudemans voor plaatsen uit de 17e eeuw.

onvermynckt: zonder mankeren, zonder dat er iets aan ontbreekt: geheel en al. Bij het w.w. *verminken* = verminken, schenden, Mnl. Wdb. VIII, 2145. Vgl. de uitdr. *zonder myncken* = zonder dat er iets aan ontbreekt, Mnl. Wdb. IV, 1420, II, 3, die in het tweede spel voorkomt, II vs. 1123. Ten grondslag ligt het subst. *menke, minke* = gebrek, mankement; Mnl. Wdb. IV, 1418, 2.

1183 **vercurten:** beperken. Hier: karig schenken, de glazen niet vol schenken. Mnl. Wdb. VIII, 1942, 2.

1184 **sturten:** uitgieten, overgieten. Hier: de glazen zo vol schenkend dat ze overlopen. Mnl. Wdb. VII, 2239, 4.

hurten: aansporen, aanzetten (sc. om te drinken). Mnl. Wdb. III, 607.

1185 **vulbrynghe zyne overdaet:** zijn misdaad voltooie. (Versta: Behalve zelf door onmatigheid te zondigen, spoort hij anderen ook nog er toe aan). Voor *overdaet* = misdaad, vgl. Mnl. Wdb. V, 2113, 5.
Of moet men verstaan: *aan zijn* (n.l. van de Verl. Z.) *overvloed een einde maken?* Maar *overdaet* heeft in het Mnl. deze bet. nog niet, en van *volbringen* = *een einde maken aan* geeft Verdam slechts èèn plaats, vgl. Mnl. Wdb. IX, 800, 2.

1186 **noyt soberder staet:** nooit was hij er slechter aan toe. *Staet* = toestand, gesteldheid, Mnl. Wdb. VII, 1887, 1.

1188 **duchten van:** vrezen voor. Als praep. bij *duchten* heeft het Mnl. zowel *voor* als *van*. Mnl. Wdb. II, 452.

brand: het vuur n.l. als straf in de hel.

1189 **voort stellen:** manier van doen, bedrijf. Inf. als subst. gebruikt. Mnl. *vortstellen* komt alleen trans. voor = plegen, bedrijven. Mnl. Wdb. IX, 1208, 7.

1190 **zul wy:** Voor deze gesyncopeerde vorm vgl. de Aant. op vs. 114.

over boort vellen: in het ongeluk storten. Verdam vermeldt de uitdrukking niet. Vgl. onze uitdr. *iemand over boord werpen* = iemand benadelen, te gronde richten, enz. Harrebomée I, 80 b.

1191 **cleven:** Hier heeft het werkw. een meer algemene bet., *zijn*. M n l. W d b. III, 1540, B.

1193 **exploot:** In het M n l. W d b. niet opgenomen. N e d l. W d b. III, 4323 geeft: *geruchtmakende daad* (gebeurtenis). Hier dan misschien: *ramp, catastrophe*.

sneven: vallen, neerkomen op M n l. W d b. VII, 1404.

met versnellen: haastig, snel. M n l. W d b. VIII, 2491: *hem versnellen* = zich haasten.

1194 **bequellen:** bezuren. M n l. W d b. I, 900.

vyanden der hellen: duivels van de hel. Comisch hulpgeroep!

1195 **bespellen:** betekenen, beduiden. M n l. W d b. I, 1083, 2.

1196 **in sneven werden:** rampzalig worden, aan een slecht einde komen. Omschrijving voor *sneven* in deze bet. M n l. W d b. VII, 1405, 3.

1197 **cleven:** In het verband zou men willen vertalen *gebeuren*. Het woord wordt in deze bet. echter nergens gevonden.

ick...zien: Vgl. de Aant. op vs. 496.

stranghe vlaghe: harde slagen. M n l. W d b. IX, 576, 4.

1199 **het gater al vaghe waen:** het is er geheel ijdele hoop, n.l. voor de waardin om haar geld te krijgen, want de beurs is leeg.(?) *Waen* = hoop, verwachting; M n l. W d b. IX, 1524, 1. *Vaghe* is een adj. In het Mnl. bestaat een adj. *vaghe* = *woest, onbebouwd*, van land. Past dat hier? Vgl. nog ons *vaag*.

ydel: ledig. M n l. W d b. III, 785, 1.

1201 **de ghevelde:** als de gevelde, neergeveld, gevallen; omschrijving voor het verl. deelw.

svrauwen voet stant: het staan (?) van de voet van de vrouw. *Stant* van *staen*.

1202 **scabbeghen:** Verkleinwoord van *scabbe*, een kledingstuk, linnen kiel; M n l. W d b. VII, 193. In het Westvla, bestaat het woord nog in deze betekenis; D e B o. Verdam vermeldt t.a.pl.: *Scabbeken is goet pant*. Goedthals 63 (met de bijvoeging *„au saillir faut argent ou gage, qui n'a argent si laisse gaige"*.) De zelfde uitdrukking in een refrein uit een bundel van 1524, door prof. de Vooys gepubliceerd in Tijdschr. 21, bl.z 103:

In die stadt en waren sy niet die hem kinden
ey lacen dies moest *scabbeken goet pant syn*
Syn tabbaert bleef daer / syn loos onderwinden

bedrooch hem / dies mocht hy wel inden brant syn
Hy liep half naeckt thuyswert /....
Hier bij Lawet zal de betekenis van de uitdrukking zijn: *men kleedt hem uit, men berooft hem van zijn kleren.*
Quaden wille wil dus zeggen: Omdat hij niet meer betalen kan, moet hij zijn kleding afstaan, men doet hem zijn kiel uit.

ghemoet: de behandeling die hij ondervindt, bejegening. M n l. W d b. II, 1371, 4.

quant: gezel, kameraad, Vgl. M n l. W d b. VI, 845.

1203 **zoet lant:** Versta: de herberg waar hij het zo goed gehad heeft.

1204 **in langhen ghedueren:** voor lange tijd. *Ghedueren* = duren, voortduren. M n l. W d b. II, 1086, 1.

1205 **pluumen:** plukken. M n l. W d b. VI, 497.

cockuut: kookoek. M n l. W d b. III, 1694.

1206 **van een ander loc:**? M n l. W d b. IV, 738, geeft *loc* = gat, opening, hol. Men verwacht hier iets als: *van een andere soort.*

1207 **pot spinnighe:** Waarschijnlijk vormen de beide woorden één scheldnaam, waarvan echter het eerste deel niet duidelijk is. Het M n l. W d b. VI, 624 kent wel *potridder* als schimpnaam.
spinnighe: spinster. M n l. W d b. VII, 1742.

1208 **vaste:** herhaaldelijk, voortdurend. Adv. M n l. W d b. VIII, 1296, 7.

docke docke: mep mep. K i l. geeft een verb. *docken* = dare pugnos, ingerere verbera (afrossen, ranselen). D e B o *dokken* = kloppen, slaan; en *dok* = stoot, slag.

focke focke: buk buk. D e B o *zich fokken* = zich nederhukken, hurken. Het woord kan hier ook betekenen: *weglopen*, vgl. O u d e m a n s 2, 214: nae huis toe fokken = naar huis gaan.

1209 **bin der krebben:** in de hel? *Krebbe* kan betekenen een *kolk* of *vuilnisput* (M n l. W d b. III, 2072, 2), bij overdracht kan de *hel* bedoeld zijn.

glat: glibberig, van de hel gezegd? Dit is de gewone bet van het woord. M n l. W d b. II, 1988. Of is het weer een stopwoord, als in vs. 1039, vgl. de Aant.

1210 **ghecryghen ten deele:** als aandeel krijgen.

1211 **onwerd:** verachtelijk, nietswaardig. M n l. W d b. V, 1571, 5.

druut: kwant, snaak. M n l. W d b. II, 447, 2.

1212 **uut:** op, verteerd. M n l. W d b. VIII, 868, 6.

1213 **gheryven:** van dienst zijn, bedienen. M n l. W d b. II, 1551, 2. In het Westvlaams is het nog gebruikelijk; zie D e B o s.v. *gerieven.*

1214 **vro:** vrolijk. Als stoplap heeft het weinig betekenis.

ketyf: rampzalige. M n l. W d b. III, 1280, 2. Voor de hier gebruikte superlatieve genitief vgl. de Aant. op vs. 1041.

1217 **stelt als verzonden:** wegjaagt. Omschrijving voor *versenden* = wegjagen; M n l. W d b. VIII, 2405, 2.

1218 **bate:** voordeel. M n l. W d b. I, 597.

1219 **zate:** woning, huis. M n l. W d b. VII, 176, 3. *svruechden zate* is synoniem met het herhaaldelijk gebruikte *huus der vruechden.*

1220 **ruumen:** ontruimen, n.l. het huis der vreugde.

1221 **manck:** verminkt, gebrekkig. M n l. W d b. IV, 1124.

merck nemen: op letten, acht slaan op. *Merck* = aandacht, oplettendheid. M n l. W d b. IV, 1451.

1225 **int clare:** duidelijk, klaar, helder. M n l. W d b. III, 1461.

sgheests virtuut: de kracht van de geest, het verstand. M n l. W d b. IX, 530, II.

vlegghen: De zin is: voor zover de gebrekkigheid, de onvolmaaktheid van de kracht van het verstand toe laat. Is dit *vlegghen* een eigengemaakt verb. van *vlegge = gebrek, mankement,* dat men ook in vs. 1110 aantreft? (zie aldaar de Aant.).

1226 **tbesluut:** tot besluit, tot slot? Want object van *zegghen* is *dat* uit vs. 1225.

1228 **beseven:** openlijk stellig. Stoplap met vage betekenis. Deelw. van *beseffen.*

1229 **ancleven:** aangelegenheid. Vgl. de Aant. op vs. 323.

adere: gemoed, geest, zin. M n l. W d b. I, 57, 2.

1232 **voordachtich:** bedachtzaam, voorzichtig. M n l. W d b. IX, 967, 1.

1233 **cleven:** zijn, staan. Het werkw. is hier koppelwerkwoord. *Cleven* = vast zitten, blijven zitten. M n l. W d b. III, 1538.

1235 **onbelaen:** onbezwaard. M n l. W d b. V, 238. Zodat er dus niets meer af hoeft? Vgl. *een onbezwaarde erfenis.*

1236 **verstaen by:** verstaan onder, opvatten als. M n l. W d b. IX, 8, 9 en kol. 9 , 10.

1237 **zoonelick graen:** zoon. Meestal bet. *graen,* gezegd van een persoon, *een uitstekend persoon.* M n l. W d b. II, 2093, 2.

int eynsche vallen: boos worden, ontstemd worden. *Eynsch = boos, ontstemd* komt in het M n l. W d b. niet voor. Het is echter nog Westvlaams: D e B o, *einsch* = nijdig, nors. Vgl. nog II vs. 38 de zelfde uitdrukking. In het spel van het Taruwe Graen komt voor *zondere verenschen* (fol. 93, vs. 254), en in een van de andere spelen vindt men nog *int eynsche stellen.*

1238 **verstant:** betekenis. M n l. W d b. IX, 29, 5.

te weinsche: naar wens, naar behoren; hier misschien nog beter: geheel en al. Vgl. M n l. W d b. IX, 2155.

1240 **vroom:** krachtig, kloek. M n l. W d b. IX, 1397. **Van** = *tengevolge van?* of *in?*

ghestuene: strijd, of verzet tegen de zonde. M n l. W d b. II, 1719.

1242 **list:** kennis. M n l. W d b. IV, 672, 1.

zy: is. Onder invloed van de conjunctief ontstane vorm voor de indicatief. Vgl. voor het voorkomen van deze vorm in de 16e eeuw L u b a c h § 110 b, en voor het Mnl. V a n H e l t e n § 243 b. In het Mnl. treft men de vorm zowel in als buiten het rijm aan, in de 16e eeuw meestal in het rijm. Lawet gebruikt hier deze vorm nog in II vs. 83, 666 en 1008; telkens in het rijm. In II vs. 1196 komt nog voor *ick zy*, echter niet in het rijm.

1243 **waeyen:** heen en weer bewogen worden (door de wind.) M n l. W d b. IX, 1518, 2.

1248 Zoals zo dikwijls in de lange zinnen van de *Gheestelicke personayghen* loopt ook hier de zin niet normaal door. De constructie is verward.

1250 **toe... staen:** toekomen. M n l. W d b. VIII, 480, 3.

termyn: tijd, tijdstip. Hier niet in de bet. van *tijdruimte*. M n l. W d b. VIII, 259, 5.

1251 **jubibatie:** zaligheid. M n l. W d b. III, 1076.

1255 **den Vadere der lichten:** God. Vgl. Jac. 1, 17: a Patre luminum, n.l. van de sterren.

1256 **dichten:** schrijven, n.l. in zijn brief. M n l. W d b. II, 146, 1.

1257 **beseven:** bemerkt. Van *beseffen*. M n l. W d b. I, 1018, 5.

1259 **bestidt:** Bijvorm van *besteet, besteit?* Van *besteden* = wegbergen, bij zich steken. M n l. W d b. I, 1107.

onwyselick bedocht: onverstandig. Vgl. Mnl. *dullike bedocht syn* = dwaas zijn. M n l. W d b. I, 607.

1260 **overbrenghen:** verkwisten, opmaken. M n l. W d b. V, 2104, 3.

1261 **vader:** Dit is nog de oude regelmatige genitief, zonder uitgang Vgl. F r a n c k. § 191. K o l t h o f f § 8 c geeft slecht 5 plaatsen waar deze oude genitief in het zestiende eeuws door hem is aangetroffen.

1262 **danne:** dan, vervolgens. Hier nog in de oorspronkelijke vorm. Vgl. M n l. W d b. II, 50, 1.

1263 **beleeden:** leven. *Hem beleden* = zijn leven leiden. M n l. W d b. I, 836, 2.

1264 **verscheeden:** verwijderd. Deelw. van *verscheden*, intrans. = zich verwijderen, weggaan. M n l. W d b. VIII, 2345, 2.

1265 **verbreeden:** bekendmaken; het bericht, de mededeling. M n l. W d b. VIII, 1542. De onb. wijs als subst. gebruikt.

Deutronimini: Deuteronomium, en in de genitief: Deuteronomii.

1268 **dwalicheyt:** dwaling, dwalend zijn. Deze vorm is niet Mnl. Bij *dwalen* = dolen, M n l. W d b. II, 494.

verhalicheyt: een zelfde vorming als het voorgaande *dwalicheyt*. Van *verhalen* = meedelen, mededeling doen; M n l. W d b. VIII, 1791, 5.

1272 **tere:** Uit *te eenre* = bij elkaar, te samen. Vgl. M n l. W d b. II, 529, k: voorafgegaan door een voorzetsel heeft *een* de bet. van *elkander*.

alle: alles. *Alle* is de oudere vorm naast het reeds in de M. E. meer gebruikelijke *al*. Vgl. M n l. W d b. I, 317, 2.

laten: achterlaten. M n l. W d b. IV, 188, 9 b.

1273 **kuevele:** kap, mantelkap. M n l. W d b. III, 2008 s.v. *covel*. Verdam merkt op: „Het onderscheid tusschen *cappe* en *covele* is niet duidelijk: hoogstens zal het slechts een klein onderscheid in den vorm zijn geweest".

1274 **verzeeren:** verdriet, smart. Onb. wijs van intr. *verzeeren* = verdriet hebben, als subst. gebruikt.

1276 **onbedachtich:** onbezonnen, onverstandig. Het hoort bij *raet*. M n l. W d b. V, 209.

1277 **versmadich:** verachtelijk. Van *versmaden* M n l. W d b. VIII, 2473, 3.

1278 **dadich:** Omschrijving voor *tot ondeugd doen. Dadich zijn* = doen.

1280 **cameriere:** hofdame, kamenier, dienares. M n l. W d b. III, 1147. Vgl. vs. 1045: *camerierkins*.

1283 **conroot:** Dit woord bet. in het Mnl.: *aanhang, gevolg;* vooral gezegd van het gevolg van de duivel. M n l. W d b. III, 1804. Het N e d l. W d b. III², 2117 citeert plaatsen uit *Van Ghistele* en *Houwaert* waar *tswerelts conroot* betekent *de wereld*. Hier zou men *conroot* wrschl. 't best weergeven met *wereld*. Vgl. nog bij *Everaert:* thelsche conroot = de hel.

1284 **baerst:** baart. *Baersen* is de intensieve vorm van *baren*. Vgl. *verclaersen* naast *verclaren*, vs. 1039. M n l. W d b. I, 520, 1ste art.

exploot: schandelijke daad. Vgl. de Aant. op vs. 1193.

1285 **beperelt:** kostbaar. Van *perle* = parel; met parels voorzien. Niet in het M n l. W d b. Voor *bepeerelt* in de meer algemene bet. van *versierd, gesmukt* vgl. de 16e eeuwse plaatsen door Van Helten aangehaald, V a n H e l t e n, G l o s s. blz. 9, o.a.

„Ou die lobben en staen niet soo sij souwen;
Een vrouwe der vrouwen sijdij bepeerelt".

uit het spel v. S. op die questie: Wat den mensch aldermeest tot conste verweet, blz. 568.

1289 **hem verbrasseren:** slempen, zwelgen. In het Mnl. alleen: *verbrassen*, trans. Bij P l a n t i j n een wederk. *hem verbrassen* = manger trop, s'engouler. Vgl. voor de lange vorm van het woord Mnl. *brasseren* naast *brassen*; M n l. W d b. I, 1422.

1290 **onchuisheyt:** Deze spelling behoeft niet op een tweeklank te wijzen; een *i* als teken achter een ander klinkerteken ter aanduiding van de lange klank bezigt Lawet ook in *heircracht*, II vs. 1308. Vgl. nog *thuuin* in II vs. 688.

hoveren: pret maken, feest vieren. M n l. W d b. III, 682.

1291 **zondere verlaetheyt:** zonder ophouden. M n l. W d b. VIII, 1966.

1293 **met allen:** voorzeker, inderdaad. M n l. W d b. I, 319, b.

1295 **met:** door, het latijnse *per*. M n l. W d b. IV, 1505, 10.

verzyck: gevaar. M n l. W d b. VIII, 2433, 2. K i l. *versyck*, Fland. = periculum.

1296 **zyns vaders rycke:** Bedoeld zal wel zijn *de hemel*, het rijk van God zijn Vader.

1297 **myte:** Benaming van een zeer kleine koperen munt. M n l. W d b. IV, 1761. Vgl. *niet ene mite* = geen zier.

1298 **wiert:** Deze praet. vorm komt in de 16e eeuw bijna uitsluitend in Zuid-Nedl. bronnen voor; vgl. L u b a c h § 12 C. Voor het Mnl. vergelijk V a n H e l t e n § 141 en 75; ook F r a n c k § 138, 2.

uutzenden: naar buiten jagen. Vgl. M n l. W d b. VIII, 1040, 2.

tzynen verwyte: tot zijn schande. M n l. W d b. IX, 347, 2. De lezing van het hs. is een vergissing, die makkelijk kan plaats hebben, omdat de *w* bestaat uit een *v* met nog een volgende haal.

1299 **toecomen:** op iem. afkomen (met vijandelijke bedoeling). M n l. W d b. VIII, 426, 2.

1301 **zonder verflauwen:** zonder ophouden. *Verflauwen* = zwak, krachteloos worden. M n l. W d b. VIII, 1718. De uitdrukking *zondere verflauwen* kan ook bet.: snel, spoedig, dadelijk; het zelfde als *metter vaert*.

1302 **ketyvicheyt:** ellende. M n l. W d b. III, 1285, 2.

1304 **hem ghenerren:** om gaan met, zich afgeven met. M n l. W d b. II, 1411, 3.

quyte: met 2e nval. Beroofd van. In deze bet. minder gewoon; vgl. M n l. W d b. VI, 918, 2. Geconstrueerd met *van* komt het voor in II vs. 84.

1305 **bedeghen:** geworden. Van *bedien*, M n l. W d b. I, 640, 1.

1306 **werdt:** Het onderwerp *hy* moet men uit *hoererders* van het vorige vers halen!

1308 **onghenadich:** onbarmhartig, geen barmhartigheid bewijzend. Mnl. Wdb. V, 629, 1. Misschien moeten we hier eerder denken aan *in ongenade, niet in de gunst van* God, door de zonde. Het Mnl. *ongenade* heeft deze bet. nog niet, wel komt het woord in die bet. bij Plantijn voor; *in yemandts ongenade zijn* = estre à la malgrace d'aucun. (Mnl. Wdb. V, 628, Aanm.).

1309 **Wyseman:** Salomo. Vgl. Mnl. Wdb. IX, 2522: Salomon, die wijsman, seghet.

nedt int verhooghen: zuiver in het verheugen. Versta: die de mens verheugen, troosten. Zoveel als een stoplap. Mnl. Wdb. VIII, 1842. Vgl. ook II vs. 781.

1313 **verzadt:** verzadigd. Deelw. van *versaden*. Mnl. Wdb. VIII, 2310, 1.

onghecessert: zonder ophouden. Vgl. de Aant. op vs. 92.

1314 **hebzy:** Voor deze gesyncopeerde vorm zie de Aant. op vs. 114.

1315 **Jhere — 5:** Vgl. voor deze passage Jer. 5, 8.

haren: hun. De oorspr. vorm van het poss. van de 3e pers. plur. Voor het doordringen van het poss. *hun* in 16e eeuwse geschriften zie Van Halteren § 35. Bij Lawet komt dit poss. *hun* nog niet voor.

1316 **huncxter:** Waarschijnlijk een adj., evenals *coene*. De bet. is: *hinnikend*. Immers de Vulgaat heeft Jr. 5, 8: unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. *Hunxter* moet dan bij een werkw. behoren dat in het Westvlaams nog *hunkeren* is; zie De Bo, *hunkeren* = brieschen, neien van peerden. In de Staten vert. Jer. 5, 8: „Als welgevoederde henghsten ... sy hunckeren, een yegelick na sijns naesten huysvrouwe" bet. *hunckeren* blijkens de kanttekening ook *neyen, briesschen*. Vgl. Nedl. Wdb. VI, 1318, 2e art.

1322 **verdoen:** doden, ombrengen. Mnl. Wdb. 1617, II.

visitatie: verschijning, openbaring, n.l. in de rampen die de zondaar treffen. Mnl. Wdb. IX, 554, 2. Hier kan men vertalen met: *bezoeking*.

1325 **brasserie:** brasserij, zwelgpartij. Dit woord komt in het Mnl. Wdb. niet voor. Wel *brassinge*.

1326 **mellodien:** amusement, feestelijkheid. Aldus ook in het Mnl. de bet. van het meerv. Vgl. Mnl. Wdb. IV, 1367. Voor het enkelv. = *genot, vreugde* vgl. vs. 977.

1327 **zien up:** achtslaan op, letten op. Mnl. Wdb. VII, 1080.

ghewerck: daad, werk. Mnl. Wdb. II, 1899, 3.

1328 **bin swerels percken:** omschrijving voor *in de wereld*. Perck = *omheining; omheinde ruimte*. Vgl. *ter eertscher palen* in vs. 1359.

1329 **haer:** zich. Voor de verbreiding van dit *haer* in de 16e eeuw zie Van Halteren § 24. Vgl. voor de verklaring van de vorm Van Helten, Vondel's taal. § 113.

1330 **gheestelickheyt:** vroomheid, godsvrucht. Mnl. Wdb. II, 1103, 2.

dats ... beseven: dat is. *Beseven zyn* is dikwijls gelijk aan *zyn*. Vgl. Mnl. Wdb. I, 1019.

1331 **zou:** zij. Vrouwl. enk. Waar slaat dat op terug? Misschien denkt Lawet hier aan *siele*. Men zou verwachten *si* meerv., het onderwerp uit de vorige zin. Vgl. ook *hemlien* meerv. in vs. 1333. Voor de vorm vgl. de Aant. op vs. 61.

1334 **bestrecken:** uitdelen, doen neerkomen op? *Trans.* In het Mnl. komt *bestrecken* alleen onz. en wederk. voor, in de bet. *zich uitstrekken*. Mnl. Wdb. I, 1121. Het Nedl. Wdb. II², 2174, B6 haalt uit *Const-thoon. Juw.* 184 een plaats aan waar bestrecken betekent: *iets uitgeven, besteden;* Kil erogare.

1336 **betoogh:** het aantonen, zeggen. Hier weer te geven met *het woord*, vgl. de Aant. op vs. 259. Van Mnl. *betogen* = tonen. Mnl. Wdb. I, 1159. De 2e bet. *bewijzen* past hier minder goed.

1337 **betuunen:** omheinen. In het Mnl. bestaat wel *tunen*, trans. = omheinen. Mnl. Wdb. VIII, 768, II.

1338 **eenpaerlick:** onafgebroken, gestadig, aanhoudend. Mnl. Wdb. II, 543.

1339 **wilde:** weelde. Naast *weelde* geeft het Mnl. Wdb. IX, 2023 wel de vorm *welde* op, niet de vorm *wilde*. Voor de afwisseling *e* — *i* in vele Mnl. woorden zie Franck § 68. De vorm *wilde* is nog Westvlaams, vgl. De Bo.

stout: vermetel, nl. die vermetel maakt. Mnl. Wdb. VII, 2247, 2.

onbesneden: onbeperkt, onmetelijk. Mnl. Wdb. V, 267, 3.

1341 **onvrede:** gemis aan gemoedsrust. Mnl. Wdb. V, 1526, 5.

1342 **berommen:** roem dragen op, roemen op. In het Mnl. met een 2e nval. *des*, hier met accus. *dat* (n.l. de slot *-t* van *macht*). Mnl. Wdb. I, 954.

1343 **Om den mensche** ... voor de mens om te komen ...

autentyckelick: waar, waarachtig. Vgl. de Aant. op vs. 721.

1344 **ryckelick:** rykelijk, ruimschoots. Bijw. bij *commen*. Mnl. Wdb. VI, 1415, 4.

1345 **ghehinghenesse:** macht, kracht. Mnl. Wdb. II, 1137, 2.

1347 **vaten:** verkrijgen, verwerven. Het zelfde als *vatten*. In het Westvla. bestaat *vaten* nog, vgl. De Bo. Mnl. Wdb. VIII, 1314, 3.

1348 **ghelaten:** uiterlijk voorkomen, gedrag. Onbep.wijs als subst.

gebruikt. Van *hem ghelaten* = zich gedragen, zich voordoen, zich houden. M n l. W d b. II, 1200, III, 2.

Vgl. de oorspr. bet. van *gelaat*, n.l. de wijze waarop iemand zich voordoet. In deze bet. citeert het N e d l. W d b. IV, 1026 het woord uit de *Staten Vert.* en uit *Cats.*

1349 **ghewinnen:** krijgen. M n l. W d b. II, 1914, 3. Het begrip *met moeite* dat oorspr. in *ghewinnen* lag opgesloten is hier op de achtergrond geraakt.

1350 **temperen:** matigen, beteugelen, bedwingen. M n l. W d b. VIII, 228, 4.

zin: gemoed, hart. Hier: gevoelens. M n l. W d b. VII, 1134, 4.

1351 **voort:** dadelijk, terstont. M n l. W d b. IX, 1168, 2 b.

1352 **vervolghen:** te vervolgen. Over het gebruik van een inf. zonder *te* na *beghinnen* zie S t o e t t, S y n t. § 281.

1353 **troostich vermeeren:** Rederijkers omschrijving voor *vermeerdering van troost. Vermeeren* = vermeerderen; M n l. W d b. VIII, 2111.

verlichten: verlichten, opgewekt stemmen van het gemoed. Hier de onb. wijs als subst. gebruikt. *Opmontering.* M n l. W d b. VIII, 2022, 3.

1355 **zwaerheyt:** zwarigheid. M n l. W d b. VII, 2476, 5.

zwichten: stillen, sussen. M n l. W d b. VII, 2549, 1.

betemen: verzekeren, spreken. Versta: zo als gezegd. Zie de Aant. op vs. 430.

1356 **hoosschelick:** beleefd, welgemanierd. De normale vorm is *hoveschelick;* M n l. W d b. III, 690. Vgl. nog L u y s t e r v i n c k 65: *heusschelijck* = *netjes.*

1357 **werren:** keren, zich verzetten tegen, verhinderen. M n l. W d b. IX, 2233.

leme: smet, iets dat niet te pas komt. M n l. W d b. IV, 359 s.v. *lem.* Versta: de onbehoorlijke daden.

1359 **willen:** Ter omschrijving van de optatief. Vgl. M n l. W d b. IX, 2593, 3. *Wil behouden* = *behoude.* Volgens S t o e t t, S y n t. § 292 komt deze omschrijving in het Mnl. hoogst zelden voor.

ter eertscher palen: omschrijving voor *op aarde.* Pael = grens, gebied binnen bep. grenzen. Vgl. *bin swerels percken* in vs. 1328.

1363 **in zondaghe ten eesten:** op de eerstvolgende Zondag. Vgl. vs. 1350.

1364 **voor minsten ende meesten:** voor allen zonder onderscheid. Vgl. de Aant. op vs. 4.

1365 **oopelick:** De *-n-* van de niet beklemtoonde lettergreep is voor de *-l* weggevallen, door werking van de assimilatie. Vgl. voor meerdere voorbeelden uit het Mnl. F r a n c k § 115, 4.

ontkeesten: tot op de *keest* onthullen, volledig duidelijk maken. Van *keest* = kern, pit. Vgl. de Aant. op vs. 931.

verclaer: verklaring, uitlegging. Het zelfde als *verclaringhe;* van *verclaren.* M n l. W d b. VIII, 1903.

1367 **eenpare:** voortdurend. Bijw. M n l. W d b. II, 543.

1369 **scriftelicke duughen:** *Duge* = duig, hoepel van een vat. M n l. W d b. II, 453. Als men de duigen van een vat opent, wordt de inhoud zichtbaar. Hier wordt dus bedoeld dat de leer van de H. Schrift duidelijk zal worden gemaakt, zal worden uiteengezet.

advyselick: met overleg, welberaden. Van *advys, avys* = raad, beraad. Het zelfde als *bi avise.* M n l. W d b. I, 501, 2.

1370 **propyselick:** op een doelmatige wijze (zodat ieder het vatten kan). M n l. W d b. VI, 736. Vgl. ook de Aant. op vs. 861.

1372 **zonder beghéven:** zonder ophouden, voortdurend. M n l. W d b. I, 700, c.

zonder sneven: zonder mankeren, wis en zeker. M n l. W d b. VII, 1409.

1373 **met vast ancleven:** met bestendige verbondenheid? Versta: als ge er nu genoegen mee neemt, blijf er dan ook in de toekomst genoegen mee nemen. Voor *cleven,* onb. wijs als subst. = verbondenheid, innige vereniging, zie M n l. W d b. III, 1541. Voor **vast** = bestendig, duurzaam, zie M n l. W d b. VIII, 1290, 7.

hem laten ghenoughen: tevreden zijn. M n l. W d b. II, 1439. *Met* uit de vorige Aant. moet men niet met dit werkw. verbinden, de uitdr. *met vast ancleven* staat op zich zelf, vgl. II vs. 1269.

1374 **ghevoughen:** welbehagen, genoegen. Onb. wijs als subst. gebruikt. M n l. W d b. II, 1827.

1378 **eenvoedich:** ? Misschien omwille van het rijm gevormd uit *eenvoudich.* Dit dan als bijw. in de bet. van *oprechtelijk.* M n l. W d b. II, 551.

1379 **zy ... behoedich:** behoede, bescherme.

1380 **daet:** daad. Hier: opvoering. In deze bet. komt het woord niet in het M n l. W d b. voor.

danckelick: in dank. M n l. W d b. II, 64.

zebaer: zedig, ingetogen. De gewone vorm is: *zedebaer.* M n l. W d b. VII, 849, 1.

HET TWEEDE SPEL.

Titel. Vgl. de Aant. op de Titel van het 1ste spel.

Personayghen: In tegenstelling met het eerste spel geeft Lawet hier wel de lijst der 16 spelers. Onder de lijst staat „xvi^{e} personayghen". De *e* achter het cijfer is geen schrijffout, maar de slot *-e* van *zesthiene*. Vgl. b.v. het jaartal aan het slot van het Octrooi in Bijlage A, blz. 71: *duist vijf hondert en sesthiene*, wat in de Doopbrief in Bijlage B, blz. 73 wordt weergegeven met xv^{c} xvj^{e}. Aan het slot van die zelfde Doopbrief staat nog het jaartal *duust vijf hondert ende zeventhiene*, dus ook weer met die *-e*.

1—16 Het gebruikelijk rondeel, waarmee de zinnekens opkomen. Hier zijn telkens twee regels aan elkaar gelijk, n.l. 1 + 2 = 7 + 8 = 13 + 14, en 4 + 5 = 15 + 16.

2 **met allen:** voor zeker, inderdaad. M n l. W d b. I, 319, b.

cozyntin: neefje. Fr. cousin. Niet in het M n l. W d b. Vgl. voor deze aanspreking *maechskin* in I vs. 1.

3 **maeckt:** doet. Vgl. Duits *machen*. M n l. W d b. IV, 1044, 5.

5 **een heve doen an enen:** iemand bezoedelen. *Heve* = smet, vlek, op zedelijk gebied. M n l. W d b. III, 413, 3, waar slechts één plaats wordt opgegeven, n.l. *Parthonopeus van Bloys*, 7022.

6 **gryntin:** Verkleinw. van *gryn* = grijnslach. M n l. W d b. II, 2139. Hier: spotlachje.

9 **hatelicken:** lelijk. Bijw. Wat haat, afkeer inboezemt. M n l. W d b. III, 177.

over de schreve: over de schreef. Als onze uitdrukking. M n l. W d b. VII, 754, 2 *schreve* = streep, lijn. Men kan de zin ook zo opvatten: *het ghyncker hatelicken*, = het ging er op een hatelijke wijze, *over de schreve* = boven mate, buitengewoon. Dus synoniem met *buyten schreve*, dat bij K i l voorkomt.

10 **om het laetste lyntin trecken:** tot het uiterste gaan? *Lyntin* is een verkleinw. van *line* = *touw*. Vgl. uitdr. als *men trecket omt lanxte* = het spant er, M n l. W d b. IV, 103, 2.

11 **bedwonghen:** gedwongen, genoodzaakt. Van *bedwinghen* = dwingen, noodzaken. M n l. W d b. I, 674, 1.

12 **intreye:** intrede. M n l. W d b. III, 941. Bedoeld is wrschl. zijn intrede in de hel, wegens zijn zonden.

17 **ghepeelt vande papeye:** ? Mnl. *pelen* = pellen, de bast afdoen; afpalen, afgrenzen; glad maken, opsieren. (M n l. W d b. VI, 221/2). *Papeye* komt in het M n l. W d b. niet voor. D e B o *papei* = kakkerlak, ovenbeest.

18 **vry vanden reye:** Waarschijnlijk een spreekwoordelijke uitdrukking met de betekenis van: *vrij van pret, plezier, in een ellendige*

toestand verkerend. Rey kan *dans* betekenen, van daar *dansfeest, feest*, enz. Vgl. M n l. W d b. VI, 1210.

19 **by den eye:** bij het ei. Komische bezweringsformule. *Een ei* kan zinnebeeld zijn van een kleinigheid, *niet een ei* = niet zóveel.

bescooven: mening? Onb. wijs als subst. gebruikt. Dit woord ontbreekt in het M n l. W d b. Het N e d l. W d b. II[a], 1993 vermeldt het voor de 16e eeuw, met de bet. van *iets waarnemen.*

20 **belooven:** dankbaar zijn voor. Met een genitief, hier verscholen in de slot *-s* van *hys.* M n l. W d b. I, 868, 4.

21 **daertoe:** bovendien. M n l. W d b. II, 33, 2.

22 **verzeeren:** kwelling, last. Onb.wijs als subst. *Verzeeren* = pijn, smart hebben. M n l. W d b. VIII, 2408, II.

ontberen: zich onttrekken aan. Geconstrueerd met het object in de 4e nval, zoals het ook in het Mnl. voorkomt, naast de gewonere constructie met 2e nval. M n l. W d b. V, 971, C.

23 **ontfleeren:** ? Het zinsverband vraagt iets als *ontkomen aan, ontlopen.* Ik heb het woord nergens kunnen vinden. Of moet men hier *ontfeeren* lezen, als bijvorm van *ontverren* = *aan iets ontsnappen*, dat in het M n l. W d b. V, 1370, 2 voorkomt?

quetsele: nadeel, schade, ongeluk. Het Mnl. woord is *quets*, vgl. I vs. 502. *Quetsen* = benadelen, schade toebrengen. M n l. W d b. VI, 896, 3.

24 **beletsele:** beletsel. Het Mnl. woord is *belet*, M n l. W d b. I, 843, 2.

De zin loopt hier over twee clausen door.

wachten: afwachten, verduren. M n l. W d b. IX, 1500, 7.

smetsele: smet, bezoedeling. Het Mnl. woord is *smette;* M n l. W d b. VII, 1368.

25 **blytschepen:** Herhaaldelijk komen in het Mnl. abstracte zelfst. nw. in het meervoud voor; vgl. S t o e t t, S y n t. § 197. Volgens M n l. W d b. I, 1302 is dat bij *bliscap* ook vaak het geval.

26 **hoerecatere:** Scheldwoord, schimpnaam, zoveel als *wellusteling. Cater* kan overdrachtelijk van de *duivel* gezegd worden; M n l. W d b. III, 1237, 2. P l a y e r w a t e r 383: Wat maechty hier, hier, segc, horencater! Vgl. nog dergelijke scheldwoorden G r o o t e H e l 955: *hoerenverraer*, en 957: *hoerensoon.*

27 **de zulcke:** deze of gene, de een of ander. M n l. W d b. VII, 2419, C 2.

gheweste: gewest, streek. M n l. W d b. II, 1904, Aanm. vermeldt dat het woord uit het Mnl. niet is opgetekend. K i l.: plaga mundi, regio, enz.

28 **nest:** *nest*, bij uitbreiding ook *verblijfplaats, woning.* Hier is wel met *quaden neste:* de hel bedoeld. Vgl. nog roversnest. M n l. W d b. IV, 2359.

wilghe: wilt gij. Deze vorm is door Lubach in de 16e eeuw niet aangetroffen, vgl. L u b a c h § 102 vlgg.

beste: waarschijnlijk van *bersten* = van een scheuren, openbarsten. Vooral in het Westvlaams verdwijnt de *r* voor *s*. Vgl. F r a n c k § 115, 10.

29—31 Deze regels zijn niet zeer duidelijk. Ik wil verbinden: *ende hout... de heedt* = houd het bevel. (M n l. W d b. III, 237). Wat daar tussen staat zegt Q. W. tot zich zelf, en wel met betrekking tot het „tumelen". *Goet gheedt ghy* = goed gaat ge.

30 **toer jouers:** waarschijnlijk een verbastering van Fr. toujours, *altijd, steeds*. In het hs. ontbreekt het gebruikelijk tekentje boven de *u*.

tumelen: kopjeduikelen, buitelingen maken. M n l. W d b. VIII, 766, 1.

33 **los van:** vrij van. M n l. W d b. IV, 806, 1.

36 **buuten alle ghescille:** zonder enige twijfel. *Ghescil* = twijfel, onzekerheid. M n l. W d b. II, 1609, 4.

38 **int einsche vallen:** boos, ontstemd, worden. Vgl. de Aant. op I vs. 1237.

van: door. M n l. W d b. VIII, 1226, 12.

39 **van abuuse:** bij vergissing. Vgl. M n l. W d b. I, 7.

40 **onvoorzienich:** onvoorziens; zonder dat hij het voor zag. M n l. W d b. V, 1521.

tonser concluuse: Het M n l. W d b. kent dit woord niet. Het is van lat. *conclusum*. De bet. is hier wrschl. *volgens ons besluit, overeenkomstig onze wens*.

41 **ruuse:** last, moeite. Niet in het M n l. W d b. D e B o ruize = *rooi, last, moeite*.

ghedeert:? deelw. van *deren* = leed doen, verdriet doen.
Moet men verbinden: *an cleeft?* = bij blijft.

42 **als die zot inden steert heeft:**? Waarschijnlijk een spreekwoord, echter nergens gevonden.

44 **onvrede:** ellende. M n l. W d b. V, 1527, 6.

met voorzienicheden: met bedachtzaamheid. M n l. W d b. IX, 1082, 3. Vgl. voor het meerv. van een abstract zelfst. nw. *blytschepen* in vs. 25, en de Aant.

46 **int bedroufven:** in ellende, in droefheid. Onb. wijs als subst. gebruikt. *Bedroeven* = bedroefd zijn. M n l. W d b. I, 665.

47 **commen:** gekomen. Wegens de reeds perfectieve bet. van *comen* mist dit verl. deelw. het proefix *ge-*, dat oorspr. een perfectieve kracht had. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 288. In de 16e eeuw is dit nog vrij algemeen; vgl. L u b a c h § 82.

lude ende oock stille: op allerlei wijzen, in alle opzichten, geheel en al. De Mnl. uitdrukking is ook wel: *stille ende lude*. Zie M n l. W d b. VII, 2141, 2 s.v. *stille*.

48 **ghescille:** ongenoegen. M n l. W d b. II, 1609, 2.

49 **Olifernus:** Over deze geschiedenis van Holofernes vgl. Judith, hfdst. 12 en 13.

50 **hercracht:** legermacht. M n l. W d b. III, 220. In vs. 1308 spelt Lawet *heircracht*.

eendrachtich: eensgezind. Hier als stoplap, met vage betekenis. M n l. W d b. II, 538.

51 **voorzienich:** op zijn hoede. M n l. W d b. IX, 1081, 4. In het Mnl. met *van*; hier met *jeghens* = *voor*.

bevroen: verstand, inzicht. Onb. wijs als subst gebruikt. Uit *hem bevroeden* = verstandig zijn. M n l. W d b. I, 1197, 1. Voor het wegvallen van de *-d-* vgl. F r a n c k § 115, 5.

52 **Judich:** Schrijffout? De bedoeling is *Judith*.

53 **onbewacht:** onbewaakt, onbeschermd. Van *bewachten*, M n l. W d b. I, 1198.

vrauwe der vrauwen: aller voortreffelijkste vrouw. Vgl. voor deze superlatieve genitief de Aant. op I vs. 1041.

55 **benauwen:** nood. Onb. wijs als subst. gebruikt. *Benauwen* = in het nauw brengen. M n l. W d b. I, 879.

betooghen: bewijs. Onb. wijs als subst. gebruikt. M n l. W d b. I, 1160, 2.

59 **ghepleghen:** De oude oorspr. vorm van het deelw. van het sterke w.w. *pleghen* = gewoon zijn. M n l. W d b. VI, 451, 10. In de 16e eeuw is deze sterke vorm nog algemeen, vgl. L u b a c h § 29, d.

60 **versleghen:** De oude vorm van het deelw. van het sterke werkw. *verslaen*. In de 16e eeuw komt zowel de vorm met *e* als met *a* voor; vgl. L u b a c h § 35 en 36, a.

62 **dus:** aldus. Bijv. M n l. W d b. II, 473.

gebleken: aan de dag gekomen. Van *bliken* = blijken, aan de dag komen. M n l. W d b. I, 1299, 4.

versteken: verstoken, verstoten. Het oorspr. deelw. van *versteken* = verstoten. M n l. W d b. IX, 37.

63 **trauwen:** voorwaar, voorzeker, inderdaad. Bijw. M n l. W d b. VIII, 745. Het zelfde als *in trouwen*.

tallen quartieren: overal. Vgl. de Aant. op I vs. 737.

64 **anthieren:** najagen. Vgl. de Aant. op I vs. 736.

schoffieren: onteren, verkrachten. Zie de Aant. op I vs. 737.

65 **van thienen en vieren stellende teender canse:** uitdrukking aan het dobbelspel ontleend. De bet. is: alles er doordraaien, alles verbrassen, slempen. M n l. W d b. VI, 786 s.v. putier vermeldt: *Adag.* 67 *„van tienen en van vieren"* omnem jacere aleam, dat door *Sart.* I, 4, 87 weergegeven wordt door *„kap en kovel wagen"*. V a n H e l t e n, G l o s s.: *'t van thienen, van elven stellen*, waarschijnlijk = brassen, slempen, slampampen. Verder geeft Van Helten nog twee plaatsen uit *De Bie*, Cl. v. d. jaloursen Dief en Madam Sacatrap:

12. Lustigh dat gaeter op aen, ick loop nu eens uyt swieren
En *stellen alles aen van thienen en van vieren.*

22. Twort al verbrilt (*verbrast*) *van thienen en van vieren.*

Vgl. hier bij nog M a r i k e n v. N i e u m e g e n vs. 447.

Alle die vroukens vanden leuen, alle die putyeren,
Diet *van tienen, van vieren stellen* int wilde.

Ook bij L a w e t behalve in dit spel vs. 250 nog een plaats, in het spel van *Meest elcken*, vs. 45:

Ic Meest elcken binden virgiere
Bem al anders bedocht, ic *stelt van thiene viere.*

canse: worp bij het dobbelspel. M n l. W d b. III, 1171. K i l. *jactus aleae.*

66 **makende vulle strobanche:**? Blijkens het rijm moet men *-che* gelijk stellen met *-se*.

67 **verknesen:** gekwelde. Hier: ellendig. Deelw. van *verknisen* = kwellen. M n l. W d b. VII, 1923. Verdam noemt het 16e eeuws.

puut: kikker. M n l. W d b. VI, 797.

68 **ghuut:** guit, jonge man. M n l. W d b. II, 2208 geeft er één plaats van, uit de klucht van *Playerwater*. In ongunstige zin komt het nog voor in vs. 191. Vgl. voor deze bet. nog T i e l e b u y s 165: ghuijt = deugniet.

juut: gejuich. Zie de Aant. op I vs. 977.

69 **wy:** wie. Lawet spelt meestal *wye*.

tot eenigher hueren: te eniger tijd. Voor de specifiek Vlaamse *h-* vgl. V a n H e l t e n § 132, c. Voor het Westvlaamse rijm *hueren: trueren: bezueren: cueren* zie F r a n c k § 45.

70 **bezueren:** de treurige gevolgen ondervinden, ontgelden, boeten. Het object *dat, het* schuilt in de slot *-t* van *moet*. M n l. W d b. I, 1126, 6 b.

71 **cueren hebben:** keuze hebben. M n l. W d b. III, 1895 s.v. *core*.

hildt: hield. Praet. van *houden*. Volgens L u b a c h § 42 is de vorm *hielt* in de 16e eeuw de gewone, alhoewel *hilt* nog vrij dikwijls voorkomt. *Hem houden* = zich gedragen. M n l. W d b. III, 640, 4.

expert: voortreffelijk. Bijw. Vgl. de Aant. op I vs. 246.

72 **pandeloos:** zonder onderpand, n.l. voor zijn redding, dus: redde-

loos? *Onderpand* is de gewone bet. van het Mnl. *pant;* M n l. W d b. VI, 94, 1. Misschien kan het ook bet. *zonder bezit, arm?*

vertert: te gronde gericht. Deelw. van *verteren.* M n l. W d b. IX, 132, 10.

nieuwers: nergens. Met adverbiale *-s.* De gewone vorm in het Mnl. is nog zonder *-s,* ofschoon *niewers* ook voorkomt. M n l. W d b. IV, 2431. Bij K i l. alleen de vorm met *-s: niewers.*

73 **gheluut:** iemands woorden. M n l. W d b. II, 1305, 4.

74 **ghestuut:**?

ruude: hard, luid. In deze bet. komt het in het M n l. W d b. VI, 1735 vlgg. niet voor. Wel als *krachtig, sterk:* kol. 1737, 6 b; *ruw, hard, onzacht:* ald. 7.

75 **terdende:** stappende, lopende. Tegenw. deelw. van *terden.* M n l. W d b. VIII, 653 s.v. *treden.* Bij Lawet de vorm met metathesis; in het Mnl. wisselen beide vormen af; vgl. V a n H e l t e n § 121.

77 **gheslachte:** afkomst, geboorte. M n l. W d b. II, 1654, 1. Hij spreekt tot zich zelf.

78 **bezwaren:** droefenis, kwelling, ellende. Onb. wijs als subst. gebruikt. M n l. W d b. I, 1127, 2.

79 **voortyts:** vroeger, voorheen. M n l. W d b. IX, 1112.

coragues: fier, trots. Niet in het M n l. W d b. Van Fr. *courage.*

80 **by crachte:** met geweld. M n l. W d b. III, 2017, 5.

plats: geheel en al, volkomen, volslagen. *Bijw.* Mnl. W d b. VI, 433.

tonder ghevaren ligghen: overwonnen, verslagen liggen. *Tonder varen* synomien met *tonder gaen* = overwonnen worden, het onderspit delven. M n l. W d b. V, 315.

81 **ketyf:** ongelukkige. M n l. W d b. III, 1280, 2.

dy: Volgens V a n H a l t e r e n § 2 (blz. 5) is deze vorm van het pron. van de 2e pers. in de 16e eeuw nog niet zo heel zeldzaam. Vgl. nog vs. 119 *die,* en vs. 130, 337 waar *dy* als enclyticum in de 1ste nval. voorkomt.

82 **couvere:** overvloed, voorraad, vermogen. M n l. W d b. III, 1670, 1. Vgl. ook de Aant. op vs. 109. Een adv. *couvere* vindt men in I vs. 1072.

placht: De regelm. vorm van het praet. is *plach.* De vorm met paragogische *-t* is reeds Mnl., waar hij afwisselt met de regelmatige zonder *-t.* Vgl. V a n H e l t e n § 161, c. Ook in de 16e eeuw komen beide vormen voor; L u b a c h § 29, d. Bij Vondel is *plagh* regel, *placht* komt slechts zelden voor; V a n H e l t e n, V o n d e l ' s *taal* § 41.

83 **versparen:** spaarzaamheid, zuinigheid; hier: gebrek. Onb. wijs als subst. gebruikt. M n l. W d b. VIII, 2512.

zy: is. Vgl. de Aant. op I vs. 1242.

84 **myts dat:** omdat. M n l. W d b. IV, 1569, 3.

quyte zyn van: beroofd zijn van, zonder. Vgl. de Aant. op I vs. 1304.

85 **hem vinden:** zich bevinden (in een toestand). M n l. W d b. IX, 506, II.

87 **ghevroeden:** inzien, zien, weten. M n l. W d b. II, 1842, II.

88 **hem ontdraghen:** in zijn levensonderhoud voorzien. M n l. W d b. V, 1028, 1.

89 **wondt:** woont. Verkorting onder invloed van de twee volgende consonanten. Vgl. F r a n c k § 42.

ghepresen: geacht. Deelw. van *prisen* = prijzen, loven, roemen. M n l. W d b. VI, 692, 3.

91 **het lyf ontdraghen:** z'n leven redden. M n l. W d b. V, 1027.

het dinckt my tzienste: het dunkt mij het beste. M n l. W d b. VII, 1084: *siene* = adj. schoon; *dat siene* = goede toestand; in de superl. *dat sienste* = het beste.

92 **gheingienste:** verstandigste. Bij *engien* = vernuft, geest; M n l. W d b. II, 659, 1.

93 **termyn:** tijdstip. M n l. W d b. VIII, 259, 5.

94 **hem stellen tot:** iets najagen. M n l. W d b. VII, 2070, 6. Voor de praep. zie ald. kol. 2069, 5.

95 **den menighen:** menigeen. M n l. W d b. IV, 1397.

97 **snel:** levenslustig. M n l. W d b. VII, 1397. Hier niet op te vatten als een stoplap, wat dit woord overigens zeer vaak is.

98 **wilde:** weelde. Wisselvorm naast *welde*. Zie de Aant. op I vs. 1339.

99 **hem gouverneren:** zich gedragen. In het M n l. W d b. onbekend. Fr. gouverner.

onderhouden: gaande houden. M n l. W d b. V, 362, 3. *tWerck onderhouden:* aan het werk blijven, werken. Vgl. het bij S t a l l a e r t 2, 255 gegeven voorbeeld: een misdaad begaan, bedrijven.

100 **boeten:** stillen. M n l. W d b. I, 1346, 2.

stranck: sterk, groot. M n l. W d b. VII, 2271, 1.

101 **vranck:** vrij, vrijmoedig, vrijpostig. *Bijw.* M n l. W d b. IX, 1241, 2.

102 **achtere lande:** door het land heen, overal in het land. M n l. W d b. I, 17, 3.

van waert: van waar? Misschien een bijvorm van *waer*, met paragogische *-t* onder invloed van het rijm. Vgl. F r a n c k § 116, 4.

103 **ick zien:** Voor deze vorm vgl. de Aant. op I vs. 496.

hauwaert: hierheen. In het M n l. W d b. niet opgetekend. In het Westvlaams bestaat nog *hauwaarts* = herwaarts, D e B o.

104 **bloot aen:** zonder, arm aan. M n l. W d b. I, 1321, 4.

zwaerheyts keestere: *Keest* bet. pit, merg, kern (M n l. W d b. III, 1270). *Keester* = iem. die het binnenste er uithaalt? Hier: iem. die het diepst van de ellende naar boven haalt, iem. die de grootste ellende ondervindt?

105 **eestere:** gebied, terrein. Overdrachtelijk gebruikt. M n l. W d b. II, 575: tuin, plantsoen. Vgl. voor enkele aardige 16e eeuwse plaatsen N e d l. W d b. III², 3934: inder vruechden eestere, *Everaert.*

106 **ghebreken** met de 3e nval van de pers.: nodig hebben. M n l. W d b. II, 1007, 9. Vgl. voor de verkorte vorm *ghebrickt* F r a n c k § 17.

cnape: knecht. M n l. W d b. 1611, 3. Bij Lawet wisselt *cnape* af met *knecht*, vgl. vs. 118. De knecht Wouterkin wordt in de lijst van spelers aangeduid met *knape*, in de tekst wordt hij genoemd *knecht*, vgl. vs. 510.

wondere: iets dat wonderlijk, vreemd is. M n l. W d b. IX, 2776, 3. Blijkbaar heeft de Boorgher des landts op de eerste vraag een gebaar van verbazing gemaakt.

107 **vermondere zyn:** zeggen. vertellen. Omschrijving voor *vermonden.* M n l. W d b. VIII, 2165.

108 **neenick:** Voor dit schijnbaar overbodig pron. zie S t o e t t, S y n t. § 33. Vgl. nog *ja ick* in I vs. 1319, en de Aant. op I vs. 1157.

109 **de vulte:** overvloed; volop. *Vulte van dranke*; M n l. W d b. IX, 891.

couvere: overvloed. Vgl. vs. 82. Vgl. nog het citaat uit Boëth. dat Verdam geeft s.v. volte: In hem (God) es ... *volte*, copie, *couver* ende versaedde van allen goede.

110 **weer ... of:** hetzij ... of. M n l. W d b. IX, 1895, b.

grouver: *comp.* groter, overvloediger, meer. M n l. W d b. II, 2163, 3. Het verband met het vorige vers is niet heel duidelijk.

111 **moet:** moet het. Het obj. van *vertellen, dat*, zit in de slot *-t* opgesloten.

darft: behoeft. Van *dorven*, een praeterito-praesens. Regelmatig is de 3e sing: *darf*. De *-t* naar analogie van de werkelijke praesentia. In het Mnl. komt dit slechts een enkele maal voor; vgl. V a n H e l t e n § 224. Voor de 16e eeuw vgl. L u b a c h § 93.

spellen: verklaren, uitleggen. M n l. W d b. VII, 1694, 1.

113 **maken:** doen. M n l. W d b. IV, 1044, 5. Vgl. vs. 3.

eylaken: helaas. M n l. W d b. IV, 5. Voor de eigenaardige *-k-* vgl. I vs. 233.

115 **ten dien fynen:** ten opzichte daarvan, daarover. *Fyn* = doel; Lat. finis. M n l. W d b. II, 805, 5.

mocht: moogt. Praesens, met verkorting van de klinker.

wachten: hoeden. M n l. W d b. IX, 1496, 1.

117 **bemercken nemen up:** acht slaan op. In het Mnl. bestaat een werkw. *bemerken* = het oog houden op; Mnl. Wdb. I, 875. Hier een onb. wijs als subst. gebruikt.

118 **vercken:** varkens. De *-e* van het meervoud ontbreekt ook vaak in het Mnl. Vgl. Franck § 178. Lawet gebruikt ook het meerv. *verkens*, o.a. vs. 123. Vgl. voor een dat. plur. *verkenen:* vs. 143.

118/9 **ghie — die — mie:** De normale schrijfwijze bij Lawet is *ghy, dy* (vgl. vs. 81), *my*. Deze spelling bewijst nog eens ten overvloede dat de *y* bij Lawet niet gediftongeerd is. Vgl. voor deze spelling Van Helten § 330, a, en Franck § 20, Anm. 1.

119 **zulcx als:** zo als. Mnl. Wdb. VII, 2421 geeft wel op *sulcs dat* = zodat, 16e eeuw.

120 **ghehertich:** van harte. Bij het subst. *herte*. Het Mnl. *gehertich* heeft deze bet. niet. Vgl. Mnl. Wdb. II, 1140.

121 **uwer ghenade:** Voor een dergelijke verbinding van een pron. met een subst. vgl. ons *uw edele*. Volgens Mnl. Wdb. II, 1385, 7 begint *genade* in de latere middeleeuwen gebruikt te worden als personificatie voor iem. van hoge rang.

122 **als tenden rade:** als ten einde raad.

zwaerhertich: teneergeslagen, bedrukt. Mnl. Wdb. VII, 2477.

bezeten: Deelw. van *besitten*. Dit bet. o.a. trans. *iem. vervullen met*, Mnl. Wdb. I, 1051, 7. Hier hebben we het deelw. daarvan, absoluut gebruikt = *gestemd*. Dit komt in het Mnl. niet voor. Precies het zelfde hebben we in het Mnl. wel bij *bevaen*, vgl. Mnl. Wdb. I, 1174, 14. Het deelw. *bevaen* kan daar betekenen *gestemd:* Dat si quamen sonder beyden: haer here waer also bevaen, dat hise soude gherne ontfaen te sire vrienscap, Melib. 3471.

123 **gheeeten:** Dit is de oude regelmatige vorm van het deelw. (Meestal gesyncopeerd, *geten*). De vorm met een dubbel praefix komt in het Mnl. minder voor. Vgl. Van Helten § 161, a. In de 16e eeuw treden beide vormen naast elkaar op. Vgl. Lubach § 29, b.

125 **bederfven:** in het verderf storten, doden. Mnl. Wdb. I, 628, 1.

129 **loyleghen:** lui. Verbinding van het Mnl. adj. *loy* met leeg = ledig. Elders niet aangetroffen.

130 **ruudelicken:** hardhandig, streng. Bijw. Mnl. Wdb. VI, 1737, 7.

131 **scaffen:** letten op, passen op. In het Mnl. Wdb. niet opgetekend. Kil.: schaffen = agere, tractare, *curare*. De Bo: schaffen = letten op.

132 **voorzichtich jeghens:** op zijn hoede voor. In het Mnl. Wdb. IX, 1073 heeft *voresichtich* deze bet. niet. Het woord is hier synoniem met *voorzienich* (zie vs. 51); vgl. ook Plantijn: voersichtich oft voersienich.

133 **tallen quartieren:** overal. Hier meer een stoplap. Zo ook in vs. 497. Vgl. de Aant. op I vs. 737.

134 **gaen ick:** Vgl. de Aant. op I vs. 532.

135 **verzieren:** bedenken, verzinnen. M n l. W d b. VIII, 2431, 2.

136 **buuterthieren ghesteldt zyn:** er slecht aan toe zijn, het onaangenaam hebben. Synon. met *qwaelcke ghesteldt zyn*. In het Mnl. komt voor *putertieren vallen* = iem. lastig vallen, onaangenaam zijn; M n l. W d b. VI, 784, 3. Voor *buuterthieren* = *putertieren* zie de Aant. op I vs. 310.

140 **gheldeloos:** zonder geld, arm. M n l. W d b. II, 1204.

143 **verckenen:** Een regelmatige dat. plur. vorm. F r a n c k § 178. Vgl. ook de Aant. op vs. 118.

spoelingh: spoelwater, spoeling, beestendrank. In verband met *draf* uit de vorige regel moet men *spoelingh* hier opvatten als het vloeibare deel van het voer, *draf* als de vaste bestanddelen daarin. In de 16e eeuw zijn *draf* en *spoelingh* wel synoniem. Vgl. M n l. W d b. VII, 1768.

144 **in tyts:** op tijd.

nootdust: voedsel, kost. M n l. W d b. IV, 2515, 4.

146 **ghevoelinghe:** het voelen. Hier misschien: *het knagen, de pijn*, als datgene wat men van de honger voelt. Het hoort bij het Mnl. werkw. *gevoelen*, M n l. W d b. II, 1827.

147 **tenden:** verbinden met *werdt*. *Tenden werden* = tot een einde komen, bezwijken. Vgl. *ten ende bringen* = eindigen. M n l. W d b. II, 647, 6.

148 **allende:** Zie de Aant. op I vs. 1178.

149 **liberalich:** onbekrompen, mild, goedertieren. M n l. W d b. IV, 450 s.v. *liberael*.

150 **duerstralich zyn:** Omschrijving voor *duerstralen*.

152 **of ... en:** De ontkenning in de afhankelijke zin wegens het negatieve karakter van de hoofdzin. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 231 en Opm. I.

153 **verselschapt met:** vergezeld van. M n l. W d b. VIII, 2404, Aanm.

154 **voor:** als. M n l. W d b. IX, 934, 12.

serope: zoete artsenij. De normale vorm is *sirope*, die als *syrope* voorkomt in vs. 630. Voor de wisseling *i* — *e* vgl. de wisseling *allende* — *ellende*, enz. waarop gewezen is in de Aant. op I vs. 1178.

155 **overdaet:** onmatigheid. M n l. W d b. V, 2115, 7.

156 **eenpaerlick:** Als adj. bij *aermoede:* aanhoudend, blijvend. Vgl. M n l. W d b. II, 543.

157 **ter deghen:** ter dege. Het behoort bij het werkw. *dien* = *gedijen*. De Mnl. vorm is *ter dege;* M n l. W d b. II, 102.

dysciplyne: tuchtiging, kastijding. M n l. W d b. II, 211, 3.

159 **aendriven:** opdringen. Vgl. *enen iet aendriven* = iem. iets opdwingen; bij deze constr. zou *de wedt Moysi* subject zijn, en *kennesse der zonden* object. M n l. W d b. I, 93, 2.

161 **zonder cesseren:** zonder ophouden. Hier: onverwijld? Vgl. de Aant. op I vs. 295. M n l. W d b. I, 1495.

162 **consoleren:** troosten, bemoedigen. In het M n l. W d b. komt het niet voor; wel *consolatie*.

163 **verneren:** vernederen. Onb. wijs als subst. gebruikt. *Hem verneren* = zich vernederen, verootmoedigen. M n l. W d b. VIII, 2180, 2.

164 **tot allen tyden:** altijd.

diendelick: gedienstig, tot dienen bereid. Gevormd van het deelw. *diende* < dienende; zie de volgende Aant. Vgl. M n l. W d b. II, 162.

165 **ghebiendelick:** gebiedend. Evenals *diendelick* een adj. met de zelfde bet. als het deelw. waar het van gevormd is. Het deelw. *ghebiende* < ghebiedende; vgl. ghebien < ghebieden.

166 **tot uwen vermane:** op uw bevel, gebod. M n l. W d b. VIII, 2080, 1.

168 **uutghelesen:** uitgelezenen. Deelw.-adj. als subst. gebruikt. De uitgang van het meervoud, *-e*, is gesyncopeerd. Vgl. V a n H e l t e n § 223, b.

169 **stille:** ingetogen *Bijw.* Voor de bet. zie M n l. W d b. VII, 2141, 4 s.v. stille, adj. Het woord heeft veel van een stoplap.

172 **tsamen te gadere:** te samen. Merkwaardige tautologie!

173 **confuuse:** smaad, schande. M n l. W d b. III, 1774, 3.

174 **concluuse:** besluit. Lat. conclusum. In het M n l. W d b. niet opgetekend.

175 **verstercken:** bevestiging. Onb. wijs als subst. gebruikt. M n l. W d b. IX, 51.

176 **jeghens elcanderen:** tegenover elkaar. M n l. W d b. III, 1038. Het was gebruikelijk dat de zinnekens ieder aan een kant van het toneel opkwamen.

177—184 Weer het gebruikelijk rondeel, waarmee de zinnekens opkomen. Nu bestaat het uit 16 halve regels.

177 **Abseloen:** De zinnekens roepen een reeks verdoemden aan. *Absalom*, die zich tegen zijn vader David verzette. Vgl. II Kon. 14, vs. 25 enz. tot 18.

Absalom wordt daar als beroemd om zijn schoonheid geprezen.

Achithophel: Deze, eerst raadsman van David, koos de zijde van de opstandige Absalom. Hij pleegde zelfmoord. Vgl. II Kon. 15, vs. 12 en 31; 17, vs. 23.

178 **hem in state stellen:** op een rij gaan staan. Vgl. *state* = optocht, stoet; M n l. W d b. VII, 6 b.

Senacherip: Een koning van Assyrië, die het Rijk van Juda beoorloogde en Jahwe hoonde; vgl. o.a. IV Kon. 18, vs. 13 enz.

ydoone: schoon. M n l. W d b. III, 790: Een woord uit de latere middeleeuwen.

Baltesaer: Koning van Nieuw-Babylonië, de zoon van Nebukadnezar; Baruch 1, vs. 11 en 12. Hij ontwijdde op een feestmaal de heilige vaten, buitgemaakt bij de verwoesting van de tempel te Jeruzalem; Dan. 5, vs. 1 enz.

jolyse: vrolijk, opgewekt. M n l. W d b. III, 1057, 1. Lawet kan hierbij wel aan het feestmaal van de koning gedacht hebben! De epitheta bij al deze namen gebruikt bewijzen dat Lawet de Bijbel goed kende; ze zijn bijna allen ontleend aan gegevens uit de Bijbel.

181 **Anthiochus:** Antiochus Epiphanes, koning der Assyriërs, tegen wie de Joden onder leiding van de Machabeën omstreeks 165 v. Chr. in opstand kwamen. Deze geschiedenis staat in I Mach. 1, vs. 11 enz.

croone spannen: de kroon spannen. Vgl. de Aant. op I vs. 936, waar de uitdrukking met het lidwoord voorkomt.

Herodes: De bekende koning Herodes van de kindermoord te Bethlehem; o.a. Matth. 2, vs. 1 enz. Of de tetrarch, viervorst, van Galilea die genoemd wordt in het Lijdensverhaal van Christus; Luc. 23, vs. 7 enz.

propyse: genadig? Lat. propitius. M n l. W d b. VI, 735 geeft 16e eeuwse plaatsen met de bet. van *gunstig, geschikt*. Misschien gebruikt Lawet dit woord hier in ironische zin. Herodes immers kennen we uit de Bijbel als wreed: vgl. de kindermoord te Bethlehem, Matth. 2, vs. 16; de onthoofding van Joannes de Doper, Mark. 6, vs. 27.

182 **Aman:** Een van de rijksgroten onder de Perzische koning Artaxerxes waarover sprake is in de geschiedenis van Esther. Vgl. Esth. 3, 1 enz. Hij wilde geheel het Joodse volk laten uitroeien, maar werd zelf op last van de koning opgehangen.

ancleven: trouw. Onb. wijs als subst. gebruikt. *Enen ancleven:* iem. aanhangen. M n l. W d b. I, 112, 3.

185 **pynen:** zijn best doen, zich moeite geven. M n l. W d b. VI, 364, 5.

sneven: vallen; n.l. uit een staat van geluk; zie de volgende Aant. M n l. W d b. VII, 1405, 3. De zin loopt ook hier weer in de volgende claus over.

onverdrevene: de niet verdrevene, verjaagde. De zondaar wordt verdreven uit de staat van geluk, zoals Adam en Eva uit het Paradijs; of de zondaar wordt bij het Oordeel door God naar de hel verdreven.

186 **Nabugodonozor:** De koning van Babylonië, ten tijde van de Joodse ballingschap. Omdat hij zich beroemde op zijn grootheid en macht werd hij door God gestraft: uitgestoten door de mensen leefde hij zeven jaar als een krankzinnige in de wildernis. Vgl. Daniël 4, vs. 25 — vs. 30.

187 **de jaren zevene:** zeven jaar. Het telw. is eigenlijk een zelfst. nw., dat met een gen. partitivus geconstrueerd, achter het geregeerde zelfst. nw. kon staan. Vgl. voor deze constr. S t o e t t, S y n t. § 99.

188 **foreest:** wildernis. M n l. W d b. II, 837, Vgl. vs. 302 *wildernesse*.

alle, minste ende meeste: allen zonder uitzondering. *Minste ende meeste* = de geringste en de aanzienlijkste, rijk en arm, allen zonder onderscheid. M n l. W d b. IV, 1611, 2.

189 **zelven:** zelfde, voorafgegaan door het bep. lidwoord, dat opgesloten zit in *metten* = met den. M n l. W d b. VII, 961, 2.

gheest: Hier concreet als aanduiding van Nabugodonozor?

ghetorden: Deelw. van terden = treden, stappen. In het Mnl. staan de vormen met of zonder metathesis naast elkaar; vgl. V a n H e l t e n § 121. Evenzo in de 16e eeuw, vgl. L u b a c h § 29, c. In het Westvlaams is dat nog zo, vgl. D e B o s.v. terden.

int bootkin: Is hier de boot van de Onderwereld bedoeld, waar mee Charon de schimmen vervoerde? Of moet men hier een uitdrukking aannemen als ons gezegde *met iemand in een schuitje zitten?*

190 **explootkin:** geruchtmakende onderneming. N e d l. W d b. III[3], 4323, 1 (Plaats uit de *Const. v. Reth.*).

oudt grootkyn: Verkleinw. van *groot*, de naam van een munt, eigl. een dikke, massieve penning. *Grootkyn* was eveneens de naam voor een bep. munt, vgl. M n l. W d b. II, 2187. *Oude groot* gold ook als naam van een munt. Vgl. nog N e d l. W d b. V, 1086.

191 **legende:** geschiedenis. M n l. W d b. IV; 307.

ghuut: guit. In ongunstige zin: *schurk*. Vgl. de Aant. op vs. 68.

192 **verclaren:** vertellen, meedelen. M n l. W d b. VIII, 1913, 12.

193 **virtuut:** deugd. Ironisch bedoeld. M n l. W d b. IX, 529, 1.

messchied: zonde. *Subst.* Van het Mnl. werkw. *messchieden*, M n l. W d b. IV, 1715, 3.

194 **ware:** Enkelvoud bij een meervoudig subj. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 203.

195 **slodt:** slotsom, datgene waarop tenslotte iets neerkomt. M n l. W d b. VII, 1305, 5.

199 **pachter:** huurder, pachter. Versta: zij die door hun daden droefheid erlangen. M n l. W d b. VI, 5.

int weste ende ooste: overal? Vgl. I vs. 578.

200 **faelen van:** missen. M n l. W d b. II, 776, 4.

ten propooste: van pas. M n l. W d b. VI, 736. Vgl. de Aant. op I vs. 473.

201 **achtervolghen:** vervolgen, voortgaan met. In het M n l. W d b. wordt geen enkele plaats met deze bet. vermeld; wel komt de bet. in het M n l. H a n d w d b. voor.

materie: stof, onderwerp. M n l. W d b. IV, 1233, 3.

niet om verfieren: zeer schoon, mooi. *Fier* = mooi, schoon; M n l. W d b. II, 800. Voor deze in de 16e eeuw gebruikelijke omschrijving vgl. V a n H e l t e n, G l o s s. blz. 48.

202 **anthieren:** behandelen, zich bezighouden met. M n l. W d b. III, 118. Voor het verdwijnen van de *h-* in het Vlaams, zie V a n H e l t e n § 92, b.

recht: juist, precies, net. Bijw. M n l. W d b. VI, 1106, 4. Het zelfde als *juuste*.

203 **onbescheeden:** overmoed; dwaasheid. Meervoud van *onbescheedt*. M n l. W d b. V, 258. Herhaaldelijk treft men ook in het Mnl. een meerv. van abstracta aan. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 197.

204 **cleeden:** kleren. Meervoud van *cleedt*, kledingstuk. M n l. W d b. III, 1501, 2. Het meerv. *cleeren* komt voor in vs. 264; vgl. nog *halscleers*, vs. 268.

205 **have:** kostbare zaak, kostbare stof. M n l. W d b. III, 182.

207 **verhonghert als rave:** uitgehongerd als een raaf. De oorspr. vorm is *raven*, M n l. W d b. VI, 1070, die in de 16e eeuw nog wel voorkomt, vgl. K o l t h o f f § 64. Voor het wegblijven van het *lidw.* vgl. S t o e t t, S y n t. § 92, j. Een zelfde geval in vs. 223.

druckich: droevig, smartelijk. M n l. W d b. II, 444.

208 **zonder vermyden:** zonder mankeren. M n l. W d b. VIII, 2138, 2.

209 **belyden:** verklaren, getuigen. Het Mnl. *belien* komt niet in precies deze bet. voor. Vgl. M n l. W d b. I, 849. Vgl. Anna Byns: *soe Paulus belydt*. N e d l. W d b. II, 1729, 1.

met vullen reken: volledig? *Reke* = rij, reeks.

210 **bliken over:** zichtbaar zijn aan. In het Mnl. met een 3e nval. M n l. W d b. I, 1298, 2.

211 **met vuider streken:** volledig? *Streke* = een bep. lengte. M n l. W d b. VII, 2283, 6. Is deze uitdrukking misschien synoniem met *met vullen reken* uit vs. 209?

verzeeren: kwelling, smart. Onb. wijs als subst. gebruikt. M n l. W d b. VIII, 2408.

215 **lachen:** in zijn schik zijn. (Vooral met *herte* als onderw.). M n l. W d b. IV, 9, 2.

upstel: boosaardig plan, aanslag. M n l. W d b. V, 1879. Vgl. K i l. *opstel* = conatus, machinatio, insidiae, tumultus, enz.

216 **myts dat:** doordat. M n l. W d b. IV, 1569, III.

217 **ten propooste:** ter zake dienende. Vgl. M n l. W d b. VI, 736.

218 **ten eersten:** in het eerst. M n l. W d b. II, 570, c.

duken: zich baden in, overstelpt worden. Fig. gebruikt. M n l. W d b. II, 454, 3.

219 **onverbroken:** onafgebroken. M n l. W d b. V, 1440, 2.

220 **heeft hy ghezyn:** is hij geweest. *Ghezyn* is part. praet van *zyn*, naast *ghewezen*. In het Mnl. was deze vorm niet zeldzaam, vgl. V a n H e l t e n § 243, f. L u b a c h § 110, e geeft slechts één plaats uit de 16e eeuw, n.l. uit de Gentse spelen van 1539. De vorm *ghezyn* is Vlaams. Vgl. ook nog D e B o s.v. *zyn:* vroeger zei men ook *gezijn*. De vervoeging met *hebben* is oorspronkelijk vgl. M n l. W d b. VII, 1103, en S t o e t t, S y n t. § 269.

221 **risen tot:** gaan naar, opgaan naar. De gedachte „naar de hoogte" hoeft men hier niet te veronderstellen; vgl. *Opgaan naar de tempel*, waar men oorspr. dacht aan de op een hoogte gelegen tempel. In het M n l. W d b. wordt deze bet. niet opgegeven.

223 **eenpaerlick:** aanhoudend, gestadig. M n l. W d b. II, 543.

224 **enen naerlick zyn:** iem. naderen. Omschrijving voor *naren*, naderen.

226 **bidden:** bedelen. M n l. W d b. I, 1239, 2. Vgl. *broodbidder* = bedelaar.

onspoedich: rampspoedig. M n l. W d b. V, 937.

227 **streke:** afstand. Vgl. M n l. W d b. VII, 2283, 6; K i l. streke = o.a. tractus, limes.

228 **naeckt:** berooid, behoeftig. M n l. W d b. IV, 2090, 2.

stoot: moeilijkheden, onaangenaamheden. M n l. W d b. VII, 2214, 4.

230 **onlede:** bekommering. M n l. W d b. V, 792.

besteden: toedoen. Onb.wijs als subst. *Besteden* = verrichten, doen. M n l. W d b. I, 1108, 10 alwaar slechts één plaats.

231 **desolaet:** zeer, diep bedroefd. Niet in het M n l. W d b. opgenomen. Vgl. N e d l. W d b. III², 2438.

232 **zeck:** zeg! Interjectie. Eigenlijk imp. van *zeggen*. Vgl. de Aant. op I vs. 946.

verdwynen: bezwijken. M n l. W d b. VIII, 1691. Voor het ontbreken van *te* bij de inf. na *wanen* zie S t o e t t, S y n t. § 281.

233 **zwerren:** pijn hebben. M n l. W d b. VII, 2529, 1. Hier de onb. wijs als subst. gebruikt: *pijn. Hongherich zwerren* = pijn van de honger, het knagen van de honger.

234 **terren:** eten. M n l. W d b. VIII, 249, II.

235 **slem:** Wrschl. een stoplap: erg, slecht. Het zou ook bij *verkens* kunnen horen, en dan bet. *verachtelijk;* vgl. K i l. slim, vetus, *vilis*. M n l. W d b. VII, 1279, 2.

236 **hem quiten:** z'n best doen, zich inspannen. M n l. W d b. VI, 930, 2.

237 **pardt:** deel, gedeelte. M n l. W d b. VI, 154, 1. *Pardt* en *deel* betekenen het zelfde. Vgl. onze uitdr. *part noch deel aan iets hebben.*

238 Vgl. vs. 147 waar de Verlooren Zoone in bezwijming is gevallen. De zinnekens zien hem nu voor dood op het toneel liggen.

ghreel: gareel, jalsjuk. M n l. W d b. II, 2074. De gewone vorm in het Mnl. was *goreel*. In het Westvlaams kent men *gareel, goreel* en *greel;* vgl. D e B o.

239 **over zyns hoofts ghenaken:** Merkwaardige constructie. Versta: over zijn kop komen.

241 **verstorfven:** krachtens erfrecht iem. toegevallen, verstorven. Deelw. van *versterven;* M n l. W d b. IX, 56, 3. Vgl. K i l. *verstorven goed* = bona relicta, bona per mortem parentum aut propinquorum ad aliquem devoluta. Vgl. I vs. 764.

242 **dat:** dat het.

bederfven: te niet gaan, verloren gaan. Onz. M n l. W d b. I, 630, 3 b.

243 **duere gaen:** weggaan. In het Mnl. niet in deze bet., vgl. M n l. W d b. II, 319. Voor deze bet. pleit dat ook de Verlooren Zoone met zijn geld naar elders wegging, ondanks de vermaningen van zijn vader. In het Westvlaams betekent *doorgaan* weggaan, vertrekken. Vgl. D e B o. Vgl. Nedl. *er van doorgaan.*

achten up: zich bekommeren om, zich bekreunen om. M n l. W d b. I, 12, 7c.

244 **hem laten verbouten:** zich vrees laten aanjagen. *Hem niet en laten verbouten* = zich niet door vrees van iets laten afhouden. M n l. W d b. VIII, 1537, 2. De normale Mnl. vorm van het woord is *verbouden.*

245 **tryomphe:** feestelijke optocht (in verband met *gaen* en *ryden in*). In het Mnl. komt het in deze bet. niet voor. Vgl. M n l. W d b. VIII, 698. Vgl. P l a n t i j n triomfe, *heerlicke inkomst* oft bliscap = triomphe, pompeuse entree. K i l. triomffe = triumphus.

246 **bezyden stellen:** overslaan. Vgl. *besiden staen* = buitenstaan, niet meedoen; M n l. W d b. I, 1039, 5.

zondere vermyden: zonder ophouden. M n l. W d b. VIII, 2138, 2.

247 **hem verzoucken:** bezoeken? Vreemd is het *wederk. voornw.* Volgens het M n l. W d b. VIII, 2500 komt *versoeken* slechts ééns als wederk. in het Mnl. voor, in de bet. *de proef nemen*. Voor *versoeken* = bezoeken vgl. M n l. W d b. VIII, 2496, 5.

ter cuere: in hoge mate. M n l. W d b. III, 1898, ε.

248 **niet een luere:** geen zier, niets. *Luere* = lap, lor, vod. In het Mnl. komt deze bet. niet voor, vgl. M n l. W d b. IV, 804 s.v. *lore*. Wel in de 17e eeuw O u d e m a n s 4, 168 *loer* = lor, vodde, versleten lap. In het Westvlaams is nog *leure* een versleten lap, vodde; D e B o.

upsteken: openstoten. M n l. W d b. V, 1878, 8.

249 **vroome:** onversaagd. M n l. W d b. IX, 1398, 2.

ryguer: gewelddadigheid. M n l. W d b. VI, 1386.

tallen quartieren: overal. Vgl. de Aant. op I vs. 737.

250 **van thienen ende vieren stellen:** brassen, slempen. Vgl. de Aant. op vs. 65.

botter: valsspeler, schelm. M n l. W d b. I, 1395.

251 **gasthuus:** ziekenhuis. M n l. W d b. II, 931, 3. Vgl. I vs. 1178 waar de bet. is *armhuis*.

252 **amende:** boete, straf. In het M n l. W d b. komt het niet voor; wel in het M n l. H a n d W d b. Fr. amende.

bende: bende, troep. In het M n l. W d b. I, 879 wordt deze bet. nog niet vermeld; wel in het M n l. H a n d w d b.

253 **playsanse:** plezier, genoegen, pret. Fr. plaisance. In het M n l. W d b. VI, 405 komt slechts *plaisant* = bevallig, lief, mooi voor.

255 **gentelicken:** mooi, lief, bevallig. *Bijw.* M n l. W d b. II, 1455.

upghestreeckt: uitgedost? Het kan als deelw. behoren bij een werkw. waarvan het simplex *streken* kan betekenen *gladstrijken van kleren*. M n l. W d b. VII, 2284.

256 **verreeken:** verkrijgen. M n l. W d b. VIII, 2287, 2.

duerweeckt in: geheel vervuld van. Hier: die nog volop in uw jeugd zijt. Vgl. N e d l. W d b. III[a], 3105: *Sam. Coster:* doorweyckt in guytery.

257 **looghe:** loog, bijtend vocht. M n l. W d b. IV, 721. Let op het aardige beeld hier door Lawet gebruikt.

258 **bornekan:** waterkan. M n l. W d b. I, 1383.

259 **morkin:** moedertje. Verkl. woord van *moer*. M n l. W d b. IV,

1949 geeft slechts één plaats, uit de 16e eeuw. In het Westvlaams is *morken* nog moedertje; De Bo.

werste: liefste. Superl. van *wert;* Mnl. Wdb. IX, 2316.

bloeykin: naam voor een jong kind, meisje. Verkleinwoord van *bloet*, dat in het Mnl. voorkomt in de bet. van *mens, persoon*. De tegenwoordige bet. van *bloed* geeft Verdam op één plaats: Dit arm bloet, wat haddet hem misdaen! Gesta Rom. 94d; Mnl. Wdb. I, 1313, 5.

260 **vercryghen:** zich meester maken van Mnl. Wdb. VIII, 1952, 3.

goeykin: Verkl.woord van *goet*.

moeykin: Verklein woord van *moedt*.

261 **naeckt:** kaal, behoeftig, armelijk. Mnl. Wdb. IV, 2090, 2.

262 **verchieret:** Imperatief met een enclytisch lidwoord. *Verchieren:* opsmukken, optooien. Mnl. Wdb. VIII, 2427, 1. Het is merkwaardig dat noch Kil. noch Plantijn bij *versieren* deze bet. opgeven!

keele: hals. Mnl. Wdb. III, 1287, 1. Vgl. *kelebant* = halsband van een hond.

somme: geldsom (n.l. die ter beschikking staat, die door de erfenis verkregen is; vgl. vs. 241 en 260) Mnl. Wdb. VII, 1531, 4.

veele: groot. Mnl. Wdb. VIII, 1368, B.

263 **begripen:** gispen, laken, berispen. Mnl. Wdb. I, 716, e.

264 **slepen:** over de grond slepen. Wrschl. kenmerk van weelde. Vgl. wat Verdam uit *Hs. Kloosterr.* 28r aanhaalt: „Die overrocken sal men alsoo maken, dat sie niet en slepen op die eerde". Mnl. Wdb. VII, 1267, 1.

vaste: nauwsluitend. *Bijw.* Deze bet. die het verband vraagt, kan men wel uit de Mnl. afleiden. Vgl. Mnl. Wdb. VIII, 1292, 1: *vaste* = vast, stevig, zó dat iem. of iets vast in iets besloten is.

265 **binnen dien:** ondertussen, intussen. Mnl. Wdb. I, 1264, d.

zeere: snel, vlug. Bijw. Mnl. Wdb. VII, 984, 3.

rysen: gaan. Vgl. de Aant. op vs. 221.

266 **hem verjolysen:** zich verheugen, pret maken. Mnl. Wdb. VIII, 1879, waar het alleen trans. en intrans voorkomt.

ghelsch: geel? Eigenaardige vorm, wrschl. bij *gheel*. Of hoort het misschien bij *geil* = *weelderig?*

nachtdouc: halsdoek. Mnl. Wdb. IV, 2068.

267 **liggherkin:** platliggend kraagje?

kobbe: pluim, veer? In het Mnl. is het woord zeldzaam; de oorspr.

betekenis is wrschl. geweest *kop, knop, bolvormige verhevenheid.* In het Westvlaams bet. *kobbe: kuif, vederbos op het hoofd van een vogel;* De Bo.

268 **voor cleene of groote hobben:**?

halscleers: halsdoeken. Meerv. van *halscleet;* Mnl. Wdb. III, 58.

lobbe: kantenstrook. Mnl. Wdb. IV, 694.

269 **vulstandich:** voortdurend, bestendig. Mnl. Wdb. IX, 889, III.

stock: een of ander kledingstuk, kousen? Mnl. Wdb. VII, 2183, 17 zegt Verdam: „Tusschen allerlei namen van kleedingstukken en toiletartikelen komt ook tweemalen een *barnende stoc* voor; de beteekenis is onbekend. Misschien is zij een bepaald soort (*barnende, vuurrode?*) *kousen.* Vgl. verouderd eng. *stocks, nether stocks,* eng. *stockings;* hd. dial. *stock,* „het middelste deel van een hemd".

ghestelt: getooid. Vgl. Mnl. Wdb. VII, 2069, II 4: *hem stellen* = zich tooien, sieren.

ghescreye: rumoer; geween, verdriet. Mnl. Wdb. II, 1615.

271 **snotgat:** neus. Mnl. Wdb. VII, 1433 noemt het 16e eeuws. Vgl. nog Tielebuys vs. 274/5: ghij crijght eenen stoot met mijnder vuijst op u lanck snotgat.

272 **ten allen saysoene:** voor altijd. Vgl. I vs. 209 en de Aant.

275 **hospitaal:** ziekenhuis. Het zelfde als *gasthuus* in vs. 251.

276 **voor het principale:** in het bijzonder, voornamelijk. Omschrijving voor het bijwoord. Vgl. Mnl. Wdb. VI, 687, III.

277 **zonder cesseren:** zonder verwijl? Vgl. de Aant. op I vs. 295.

278 **ariveren:** aankomen. Mnl. Wdb. I, 466 geeft uitsluitend plaatsen met de bet. *aan land komen.*

279 **wel ghedaeckt:** van een goed dak voorzien. Vgl. *O. Vl. Lied.* 416: „Daernaer hebben sy vonden een huys seer dun gedaeckt". Mnl. Wdb. II, 1035.

280 **schoyen:** gaan. Mnl. Wdb. VII, 642: 16e eeuw. *Schoyter in* = schoyt daer in.

ghestaeckt: Deelw. van *staken* = met *staken* of palen schoren, stutten. Mnl. Wdb. VII, 1905. Slaat dit weer op het *huus* uit vs. 279?

ves: Het zelfde als *wes:* wis, waarachtig? Het lijkt op een interjectie, een bevestiging. Vgl. nog vs. 612.

281 **het esser beter pacht:** het is daar beter. *Pacht* = pachtsom, huur, die men betaald, hier voor een huis (Vgl. Mnl. Wdb. VI, 1, 2). Is *beter pacht* misschien te vergelijken met het Vlaamse *beter koop* als comp. van *goedkoop?*

onspoet: rampspoed, ellende. M n l. W d b. V, 937, 2.

cleven: zijn, verkeren in. Vgl. de Aant. op I vs. 1191.

282 **bloet:** bloed, sukkel, beklagenswaardig mens. Vgl. de Aant. op vs. 259.

De constructie van de zin is niet duidelijk. Moet men verbinden *al beter pacht... desen bloet heeft* waarbij dan het voegw. *dan* is weggevallen? Weglating van een voegw. is niet ongewoon in het Mnl., vgl. S t o e t t, S y n t. § 226—229, maar een voorbeeld van weglating van *dan* is niet bekend.

283 **voordan:** voortaan, voor het vervolg. M n l. W d b. IX, 1173, c.

4e gebod **naer den wel betame:** zoals het hoort. *Betane* is subst. M n l. W d b. I, 1143, 2e art.

5e gebod **zonder verlaet:** zonder ophouden. M n l. W d b. VIII, 1964, 3.

6e gebod **wil:** begeerte. N.l. de begeerte om te doden is reeds zonde. M n l. W d b. IX, 2561, 4.

8ste gebod **gheryven:** aanstaan, behagen. M n l. W d b. II, 1551, 1.

10e gebod **bedryf:** zaak, ding. Dit moet hier wel de bet. zijn. Het kan behoren bij *bedriven* in de algemene bet. van *doen*. Vgl. M n l. W d b. I, 658/9.

van byder wet: Ik versta dit aldus: Bij de getoochde ,,tafelen der thien ghebooden", de tafelen der wet, staat een vrouw, die van daar nu weg gaat (*van byder wedt*) en op het toneel waar zich de Verlooren Zoone bevindt opkomt (= bin commen). Voor *wet* vgl. ,,Dat is verboden int ander ghebodt (het 2e) vander ouder wet, die god mit sinen ghebenediden vingheren screef inden stenen tafelen". *Rijmb.* 152. Vgl. M n l. W d b. IX, 2365, 5.

286 **bescrooden:** knagen van het geweten, wroeging. Niet in het M n l. W d b. Bij het werkw. *schroden* = knagen. M n l. W d b. VII, 782, 2.

289 **eerbaerlick:** vol eer en deugd, voornaam; hier meer een stoplap met vage bet. Vgl. M n l. W d b. II, 560 s.v. eerbaer.

290 **eenpaerlick:** gestadig, voortdurend. *Bijw.* M n l. W d b. II, 543, 2.

292 **hem mesleven:** verkeerd leven, z'n leven slecht besteden. M n l. W d b. IV, 1690: alleen intrans.

ondiscrete: onverstandige. Van *discrecie* = oordeel des onderscheids. M n l. W d b. II, 213, Voor *ondiscreet*, adj. geeft het M n l. W d b. V, 476 de bet. *verward*.

293 **bycomen:** naderen. M n l. W d b. I, 1253, 1.

verschuwen: wijken, achter uitgaan. Synoniem met *erselen*. Evenals dit kan bet. *aarzelen* (M n l. W d b. II, 721), kan men voor *zondere verschuwen* ongetwijfeld de bet. *zonder aarzelen* aannemen.

294 **gruw:** dat wat afkeer wekt. M n l. W d b. II, 2205. *Gruwen gheven* = afkeer wekken.

295 **dysyplyne:** kastijding; hier: het werktuig waarmee de kastijding gegeven wordt, *roede?* M n l. W d b. II, 211, 3. Vgl. vs. 157.

296 **zou:** zij. Vgl. de Aant. op I vs. 61.

myne: gebaar, uitdrukking van het gelaat. M n l. W d b. IV, 1616, 3.

297 **ghedooghe:** lijdzaamheid, geduld. Mnl. *gedooch* heeft deze bet. niet. Vgl. *gedogen*, intrans. = lijdzaam, geduldig zijn. M n l. W d b. II, 1070, 2.

298 **zeer by:** bijna, zo goed als. Bijwoordelijke uitdrukking. Zo niet in het Mnl. *By* als bijw. in deze bet.: „Dattet bi was, dat men den tempel verbernen soude mitten zwaerde", M n l. W d b. I, 1236, II. Voor *zeer* bij een bijw. vgl. „zeer dickwils", M n l. W d b. VII, 983, c.

299 **beerfven:** bezitting, landgoed. Vgl. *beërven* = door erfenis in bezit krijgen; N e d l. W d b. II, 1338, II.

300 **brodts:** Voor de verkorting voor de dubbele cons. (-ts) vgl. F r a n c k § 42.

bederfven: te gronde gaan, sterven (van honger). M n l. W d b. I 629.

301 **daer:** terwijl. Voegw. M n l. W d b. II, 24, 1.

zondere adresse: onbekend? *Adres:* opgave van verblijfplaats. In het verband past deze bet. zeer goed. Of *hulpeloos*, vgl. *adresseren* = goed uitvallen, slagen, in het M n l. H a n d w d b. In het M n l. W d b. niet opgenomen. Vgl. nog I vs. 31 en II vs. 1354.

302 **rowaert:** hoeder. M n l. W d b. VI, 1315, 4.

303 **by expresse:** uitdrukkelijk. Vgl. de Aant. op I vs. 376.

voordachtich: bedachtzaam. M n l. W d b. IX, 967, 1.

304 **zachtich:** genadig, goedertieren. Achtergeplaatst adj. M n l. W d b. VII, 17, 3.

307 **my:** possesief *mijn*. Vgl. de Aant. op I vs. 241.

inexperdich: dom, onverstandig? M n l. H a n d w d b. geeft *expert* = ervaren. Vgl. t R e y n e M a e c x s e l e 491: O inexperde ghespelenede.

309 **vulverdich:** bereidvaardig. M n l. W d b. IX, 892.

311 **bezwaren:** kwelling, last. Onb.wijs als subst. M n l. W d b. I, 1127, 2. Men zou hier ook een meerv. van *bezwaer* = *kwelling, last* kunnen aannemen, dat echter niet in het Mnl. bestaat. Het N e d l. W d b. II², 2505 citeert voor *bezwaer* als oudste plaats *Everaert.*

312 **staen ick:** Vgl. de Aant. op I vs. 532.

313 **gheruchte:** pijn, onaangename toestand. M n l. W d b. II, 1566.

314 **haghe:** bosje van laag hout. M n l. W d b. III, 23. Vaak met *bosch* verbonden, waarmee het dan in bet. overeenkomt.

In afwijking van de gewoonte beginnen de zinnekens hier niet met een rondeel. Dat is evenmin het geval in vs. 447.

stick: toestand. M n l. W d b. VII, 2367, 16.

315 **ghesnoerde:** benauwenis, druk? Bij *snoeren* = met snoeren binden. M n l. W d b. VII, 1429.

316 **en:** indien. M n l. W d b. II, 643, d.

te keeste: tot in de kern, de grond. *Keest* = pit, merg, kern. M n l. W d b. III, 1270.

roeren: aanroeren, spreken over. M n l. W d b. VI, 1541, 4.

317 **ter deser spatie:** op dit ogenblik, nu. *Spatie* is tijdruimte, M n l. W d b. VII, 1620, 2. Vgl. nog G r o o t e H e l 1162: *tot deser spacy* = nu.

318 **defamatie:** schande?

319 **met versnellen:** met spoed. Onb.wijs als subst. *Hem versnellen* = zich haasten, spoed maken. M n l. W d b. VIII, 2491, II.

320 **poynt:** toestand, staat waarin men verkeert. M n l. W d b. VI, 514, 11. Hier: in de toestand waarin hij naar de hel moet, dus *op de weg naar de hel.* Gewoonlijk wordt *poynt* door een bijvl.nw. bepaald; vgl. M a r. v. N i e u m e g e n vs. 946: ,,Ende nv vindic v hier onder dit ghedroom in desen soberen puente".

321 **darf:** Praes. van *dorven: behoeven; mogen.* Beide bet. passen in het verband. M n l. W d b. II, 363/4.

324 **teuwighen thie:** te eeuwigen tijde. Voor de spelling *-ie* van *thie* vgl. de Aant. op vs. 118/9.

326 **redyt:** afkeurenswaardige daad of zaak. Vgl. t R e y n e M a e c x s e l e 614: ,,Wy zyn twee helsche neckers vul van redyte". In het M n l. W d b. komt het woord niet voor. O u d e m a n s 5, 796 geeft op: iets dat aanmerking uitlokt, dat niet in de haak is. Wrschl. verband met Fr. *redire.* De geciteerde plaats is uit het *Const-thoonende Juweel* van 1607.

328 **en:** enclytisch = hem.

hem betrauwen: vertrouwen stellen in, ergens op vertrouwen, ergens gerust op zijn. M n l. W d b. I, 1166, III. In het Mnl. met een voorz. *te, in, op.* Hier met de *genitief.*

329 **thooft nemen naer:** zich wenden naar, zijn toevlucht nemen tot? Deze uitdr. komt in het M n l. W d b. niet voor. Wel vindt men daar (III, 698) *hooft = raadsman:* Al syn vrenden hebben een guet hooft an hem; *hooft = raad:* Alle namen si an mi hooft.

330 **droom:** iets onbeduidends. Hier: woorden zonder uitwerking die hij tot zijn vader zal zeggen. M n l. W d b. II, 436.

331 **vermet:** plan. M n l. W d b. VIII, 2122, 1.

333 **bewaren:** waar maken. M n l. W d b. I, 1209.

334 **sus:** Hier imp. van *sussen,* intrans. = zwijgen. M n l. W d b. VII, 2439, II.

337 **planten:** inplanten, vastzetten in het gemoed.

340 **amende:** boete. Vgl. de Aant. op vs. 252.

342 **verzeeren:** ellende, smart, verdriet. Onb. wijs als subst. gebruikt. Het lidw. schuilt in de slotklank van *uut*. M n l. W d b. VIII, 2408, II.

343 **lof:** eer, roem. M n l. W d b. IV, 713, b. Hier: *vreugde?* In zijn uitg. van *Theophilus* heeft Verdam *lof* aldus verklaard blz. 125, Aant. op vs. 31; in het M n l. W d b. IV, 717 Aanm. verwerpt hij deze verklaring weer, en noemt *lof* = *vreugde* voor het Mnl. niet bewezen. Op deze plaats van Lawet zou de bet. *vreugde* echter zeer goed in het verband passen.

344 **keert dyns vaders hoove:** keer terug naar. Eigenaardig is het ontbreken van *tot* of *te*. Of kan men het opgesloten achten in de slotklank van *keert*?

348 **zoo wanneer:** wanneer. M n l. W d b. IX, 1702, II. Over de algemeen makende kracht van het bijw. *zoo* vgl. M n l. W d b. VII, 1438, 5. T e u t h o n i s t a so wanneer = quandocunque.

vermyncken: verkleinen. Vgl. voor deze bet. M n l. W d b. VIII, 2146, laatste citaat. De eigl. bet. is *krenken, schenden.*

349 **zonder te ontberrene:** zonder mankeren. Vgl. de Aant. op I vs. 964.

350 **uut goeder herten:** van harte. Vgl. Mnl. *met goeder herten,* M n l. W d b. III, 389.

351 **nopen:** treffen; hier meer algemeen: *zeggen.* Vgl. voor deze bet., die niet in het M n l. W d b. voorkomt, een plaats uit *Everaert,* gecit. door W o r p, *Drama en Tooneel* I, 117: „omdat jc te veil de waerheyt jn noopte".

352 **meshopen:** wanhopen. M n l. W d b. IV, 1678.

353 **verjaghen huerder straten:** wegjagen. Voor de bijw. genitief *huerder straten* vgl. M n l. W d b. VII, 2279, 3. Wij zeggen nog zijns weegs gaan = weg gaan. Verdam merkt t.a.pl. nog op: „De uitdr. staat meermalen gelijk met *weg*, waar zij van een zaak wordt gebruikt (zo als hier) of niet met een w.w. van richting verbonden is.

354 **verlaten:** ophouden. M n l. W d b. VIII, 1985, III 2.

355 **zonder vermyen:** zonder na te laten, zonder ophouden. M n l. W d b. VIII, 2138, 2.

Let op de spelling *-yen: -ien.*

356 **mellodie:** genoegen, vreugde. M n l. W d b. IV, 1366, 2.

357 **bescheit:** inzicht, verstand. M n l. W d b. I, 990, 6. Voor het meervoud van abstracta vgl. S t o e t t, S y n t. § 197.

358 **wy zulder:** Voor deze gesyncopeerde vorm vgl. de Aant. op I vs. 114.

359 **zaen:** voorwaar, voorzeker. Bevestigingsformule, als stoplap. M n l. W d b. VII, 42, 4.

360 **beraeder:** helper, trooster. Meestal wordt dit van Christus gezegd. M n l. W d b. I, 909, 2. Wordt hier misschien het *Geloof* bedoeld? Want er zijn drie personen die de Verl. Zoone zullen begeleiden; hij noemt *Hope* en *Goeden Wille*, maar *Gheloove* niet. Een bezwaar is dat *Gheloove* door een vrouw wordt voorgesteld! Het eenvoudigste is dit als een bijstelling bij Goeden Wille op te vatten.

waen: ach. Tussenwerpsel van beklag. M n l. W d b. IX, 1644, 3.

361 **zondere vertoufven:** zonder talmen, dralen. M n l. W d b. IX, 154, 2. Vgl. *sonder vertoef* dat dezelfde bet. heeft.

363 **zin:** verstand. M n l. W d b. VII, 1129, 2.

oorcondighen: te kennen geven. M n l. W d b. V, 1981, 5.

366 **doen:** behandelen. Vgl. „Dat alle menschelike scare elc andren als broeders dade" *Jan Praet;* vgl. M n l. W d b. II, 238.

veete: vijandschap, wrok. M n l. W d b. IX, 419. P l a n t i j n: *veete, verborgen haet* = rancune.

367 **dienderlingh:** dienaar. In het Mnl. *diender* en *dienre*.

ydoon an: heilzaam voor. M n l. W d b. III, 790. Een woord uit de late M. E. Synoniem van *bequame*. Voor de bet. zie M n l. W d b. I, 898, 10 s.v. *bequame*.

370 **dorven:** durven. M n l. W d b. II, 364, 3. Deze bet. behoort eigl. bij het werkw. *dorren;* reeds in het Mnl. liepen beide werkw. dooreen; V a n H e l t e n § 232, a. Voor de toestand in de 16e eeuw vgl. L u b a c h § 101.

pluchten: voor iets instaan. Het object schuilt in de *-t* van *darft*. K i l. *plechten* fland. = spondere merces probas esse, spondere rem sinceram. In het Mnl. komt deze bet. niet voor. Vgl. M n l. W d b. VI, 476, 1 s.v. *plichten*.

versuchten: diep zuchten. Onb.wijs als subst.: *diepe zucht*. M n l. W d b. IX, 87, 1.

374 **naecktelik:** te enen male. M n l. W d b. IV, 2092, 4.

376 **behoetheyt:** veiligheid, redding. Van *behoet*, zie de Aant. op I vs. 133.

overvloetheyt: overvloed. Wrschl. omwille van het rijm door Lawet gevormd.

378 **vermonden:** vermelden, verkondigen. Onb.wijs als subst.: *uitspraak*. M n l. W d b. VIII, 2165.

379 **sduechs:** Voor het wegvallen van de *dentaal* vgl. het herhaaldelijk voorkomend *swerels*.

vermeese: vermeerdering. Uit *vermeerse* — *vermeersinge*. *Vermeese* is de Westvlaamse vorm; vgl. de aanh. uit Brugge door Verdam, M n l. W d b. VIII, 2113 s.v. vermeersinge.

380 **tender sneese:** te ende der sneese. Mnl. *sneese* bet. snoer. Tot het einde van het snoer, een uitdr. voor *tot het einde toe?*

381 **beclyven in:** voortdurend blijven in. In het Mnl. geconstrueerd met *ane* of een 3e nval. M n l. W d b. I, 799, c.

382 **dryven:** steeds bezig zijn, te keer gaan. Vgl. het bijv. nw. *bedrijvig*. M n l. W d b. II, 419, 4.

verstyven: sterker worden. M n l. W d b. IX, 62, III 2. Vgl. „Na dat die meinsche wille poghen om *gracie*, so sal so(e) haer boghen te hem waert ende *verstiven*" M a e r l a n t, *Wap. Rog.* 966.

383 **wert verjaghende:** zal verjagen. Hier is het futurum omschreven door *werden* + part. praes. Deze omschrijving komt in het Mnl. hoogst zelden voor. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 243 Opm. IV. Het voorbeeld door Stoett aangehaald zou onder invloed van het mhd. zijn ontstaan, waar deze constructie eveneens voorkwam. Voor meerdere Mnl. voorb. zie M n l. W d b. IX, 2181/2.

meshaecht: onaangenaam, gehaat. Deelw. van *meshaghen*; M n l. W d b. IV, 1674.

384 **onvertraecht:** zonder talmen. Bij *vertragen* intrans. = traag worden in iets; M n l. W d b. IX, 163, II 2.

385 **voere:** daad, manier van doen. M n l. W d b. IX, 725, 4.

388 **hem poghen:** zich toeleggen op. M n l. W d b. VI, 527, II. Hier dient het veel eer ter omschrijving van de imperatief.

389 **de bane rumen:** het veld ruimen, weg gaan. Vgl. *die bane schuwen* = het veld ruimen. M n l. W d b. I, 556, 1. *„Alse men rumen sal dit arme ertsche dal"*. M a e r l a n t, Wap. Mart. III, 441.

390 **verdoen:** voordeel. Vgl. „Te zijnen verdoene ende prouffijtte" door Verdam, M n l. W d b. VIII, 1619, 3, aangehaald uit de D. Warande 1, 407, 21. Blijkens B o u w s t o f f e n blz. 269, no. 9 is dat uit een zinnespel van Corn. Everaert, en wel volgens een sterk Westvlaams, zelfs specifiek Brugs gekleurd hs.

393 **uut sherten gronden:** uit de grond des harten. *Grond* = het diepste, innerlijkste. M n l. W d b. II, 2173, 4.

394 **menichfuuldicheyt:** menigte. M n l. W d b. IV, 1405, 1 „Die menichfoudicheit uwer ghebreke", *Runsbroec.*

396 **vrame:** voordeel, nut. M n l. W d b. IX, 1239.

bequame: heilzame, nuttige. M n l. W d b. I, 898, 10.

397 **te ganghe:** uws weegs. Vgl. *tsinen gange gaen* = zijns weegs gaan; M n l. W d b. II, 906, 5.

398 **bedwangh:** dwang. *Uut bedwanghe* = gedwongen. Vgl. *bi bedwanghe;* M n l. W d b. I, 671.

399 **confuus:** schande. M n l. W d b. III, 1774, 3.

400 **zonder abuuse:** terecht. Vgl. *vry van abuuse* in I vs. 668 en de Aant.

401 **tvooren gaen es uwse:** het voorop gaan komt u toe. Het hs. heeft *vuuse*. Dubbele *uu* voor *w* is niet onmogelijk, al komt het

bij Lawet elders niet voor. De schrijver van het hs. kan deze spelling hebben toegepast omdat hij, toen hij eenmaal het gewone teken voor de *v* had gezet, wilde vermijden dat er twee van die *v*-tekens achter elkaar kwamen; immers de normale *w* bestaat uit een *v* + een teken dat veel op onze schrijfletter *b* gelijkt. Als genitief vorm naast *uws* vermeldt Van Halteren § 8 wel *uwes*, maar niet de eigenaardige vorm *uwse*.

404 **onder hemlien tween:** met hun tweeën. Mnl. Wdb. V, 317, 2.

405 **ghemeen:** gezamenlijk. Mnl. Wdb. II, 1335, b.

oordinanche: orde. Mnl. Wdb. V, 1952, 1.

406 **met accoordanche:** eensgezind. Vgl. *accoordich* in vs. 395.

cansche: goed geluk. Mnl. Wdb. III, 1171.

407 **zoonder merren:** zonder uitstel, onmiddellijk. Mnl. Wdb. IV, 1465.

408 **my dyncke:** mij dunkt. Mnl. Wdb. II, 463. Hier is de *conj.* gebruikt in de plaats van de *indic.*, wat volgens Verdam t.a.pl. herhaaldelijk voorkomt. Franck onderstelt invloed van de omgekeerde volgorde: dunckemi uit duncket mi.

ick zien: Vgl. de Aant. op I vs. 496.

409 **bedeghen:** zijnde. Deelw. van *bedien* = worden, zijn. Mnl. Wdb. I, 640.

410 **weersleghen:** ter neer geslagen. Mnl. Wdb. IX, 1971, 1.

411 **met een vierich pleghen:** vol vuur. Hier is de bet. van *pleghen* verbleekt tot *doen*. Vgl. Mnl. Wdb. VI, 454, 12.

412 **in een vaderlick beweghen:** als vader ontroerd. *Beweghen* = roeren, treffen. Hier is het intrans., geroerd worden; de onb.wijs als subst. gebruikt. Vgl. „ende bina beweget totten tranen toe". Mnl. Wdb. I, 1211, B.

413 **hueghelick:** opgewekt, blijde. *Bijw.* Mnl. Wdb. III, 516.

416 **beweghen:** aansporen. Mnl. Wdb. I, 1210.

zachtich: goedertieren, genadig. Mnl. Wdb. VII, 17, 3.

418 **staene:** Men verwacht hier het part. praes. *staende*. Een verschrijving is uitgesloten, het woord rijmt op *ontfane*.

onverdrooten: onverdroten, opgewekt. Mnl. Wdb. V, 1449.

419 **vaste:** vast, stijf. Hier: stevig, dicht. *Bijw.* Mnl. Wdb. VIII, 1292, 1.

420 **sneven:** ongeluk, smart, rampzaligheid. Onb.wijs als subst. Mnl. Wdb. VII, 1405, 3: *sneven* = ongelukkig, rampzalig worden.

422 **beseven:** stellig, voorwaar. Stoplap met vage betekenis. Deelw. van *beseffen*. Vgl. 1 vs. 1228.

toe: naar — toe. Mnl. Wdb. VIII, 386, 1.

424 **zienelick:** zichtbaar; zienelick wesen = uiterlijk. M n l. W d b. VII, 1087.

426 **vaderlick herte:** lieve vader. Vgl. de Aant. op I vs. 819.

moet: gemoed (als zetel van het gevoel), hart. M n l. W d b. IV, 1814, 4.

429 **onwys beraden:** onverstandig, dom. Gebruikelijk in het Mnl. is *wel beraden* = verstandig; M n l. W d b. I, 907, A2. Vgl. nog *wyselick bedacht syn; dullike bedacht syn* = verstandig zijn; dwaas zijn.

430 **onvroome:** ongeluk, nadeel. M n l. W d b. V, 1538.

432 **beslechten:** beslechten, uitmaken; hier: volvoeren, plegen. M n l. W d b. I, 1058 geeft slechts plaatsen als: „Om met stride die sake te beslichten". Het N e d l. W d b. II², 2031, 4 citeert 16e eeuwse plaatsen, o.a. *De Castelein*, waar het woord bet.: *'n werk, onderneming uitvoeren, beredderen.*

433 **myns quaets uutrechten:** van mijn slechte daden. Onb.wijs *uutrechten* = uitvoeren (M n l. W d b. VIII, 1002, 1) als subst. gebruikt, waarvan de genitief *quaets* afhangt.

434 **zondere verzeeren:** zonder bedenken, gewillig? Mnl. *verseren* = pijn, droefheid hebben; M n l. W d b. VIII, 2408, II. Tot deze bet. zou men ook kunnen brengen *buuten allen verzeere* in I vs. 573. Vgl. nog *onverzeerdt* in vs. 1209.

436 **voor alle dynghen:** vooral M n l. W d b. II, 202.

In marg. **schoen:** schoenen. Het oorspr. meerv. van *schoe*. In vs. 438 komt een vorm met een dubbelmeervoud voor: *schoens*, zoals wij hebben in *schoenen*. Vgl. nog *schoens* in vs. 793. Volgens K o l t h o f f § 14d is een meervoud op *-s* bij dit woord uitzondering; hij vond het slechts op één plaats, n.l. De conste der minnen (Brugge, 1581).

437 **vingherlyngh:** vingerring. M n l. W d b. IX, 520, 2. In het Westvla. nog *vingerling* = ring; D e B o. Vgl. vs. 785: *rinck*.

439 **onbelaen:** onverwijld? *Beladen syn* = belast zijn met iets. Als men met niets anders belast is, kan men onverwijld handelen. O u d e m a n s 5, 62 geeft voor *onbeladen* o.a. op *geredelijk* (Hooft), *vlug* (Vondel).

slaen: slachten. M n l. W d b. VII, 1203, 3. D e B o geeft nog „een zwijn slaan". Vgl. ons *slager* naast *slachter*.

440 **ter deser hueren:** op dit uur, nu. Voor de in het Vlaams voorgevoegde *h-* vgl. V a n H e l t e n § 132, c.

Voor het Westvlaamse rijm *hueren: ghebueren: trueren* zie F r a n c k § 45.

442 **zyn anclevende:** Het onderwerp *wy* staat in vs. 440. *Ancleven* = *bedrijven*, welke bet. wel af te leiden is uit *iets aankleven, nauw verbonden zijn met*. M n l. W d b. I, 112, 1.

443 **begheven:** verlaten. M n l. W d b. I, 699, 1.

446 **onbeladen:** niet belast, bezwaard (door zonden). Vgl. M n l. W d b. V, 238, 2: „So mach hi van rechte onbeladen altoos bidden omme genaden".

447 Evenmin als in vs. 314 beginnen de zinnekens hier met een rondeel, wat anders hun gewoonte is.

448 **schueren:** havenen, toetakelen. M n l. W d b. VII, 667, 3.

biese: bies, stro, iets van weinig waarde. M n l. W d b. I, 1249. Vgl. *niet een bies* = niet het minste, geen zier.

451 **vresen van brande:** bang zijn voor, vrezen voor. M n l. W d b. IX, 1304, 2.

De bet. van de uitdr. zal wel zijn *vrezen voor iets onaangenaams*. *Brandt* zonder meer kan wel eens *hel* betekenen, ook *brandmerk* als straf voor misdadigers. (Vgl. M n l. W d b. I, 1418/9). Zou deze laatste bet. hier bedoeld zijn? Vgl. I vs. 881.

452 **te pande staen:** onderpand zijn, in onderpand staan. M n l. W d b. VI, 94. Vgl. P l a n t i j n: *te pande stellen* = mettre en gage.

454 **der helscher bedelven:** Omschrijving voor de *hel*. Onb.wijs *bedelven* = met aarde bedekken, begraven (M n l. W d b. I, 621, 1) als subst. gebruikt in de bet. van *graf*.

455 **welven up:** doen neerkomen op. Vgl. M n l. W d b. IX, 2139: „Welft groote stene voir der duwieren gat" (Haagse Bijbel) = *wentelen*.

456 Hier volgt weer een opsomming van duivels, evenals in I vs. 40 vlgg. een mengelmoes van klassieke en bijbelse namen!

bespot: bespotting. M n l. W d b. I, 1085.

457 **int sotte speelen:** zich dwaas aanstellen, zich uitzinnig aanstellen. Vgl. M n l. W d b. VII, 1597 de bet. van het adj. *sot*.

459 **ghetier:** getier, geraas. Niet Mnl. Van *tieren* = misbaar maken. M n l. W d b. VIII, 331, 5. K i l. *tieren* = o.a. clamorem, strepitum edere.

460 **Allecto:** Een van de Furiën; ze waren pekzwart, hadden vurige ogen, klauwen in plaats van handen, en *slangenhaar*.

461 **Ecxion:** Ixion. Een van de verdoemden in de Tartaros. Tijdens zijn leven had deze Thessalische vorst zijn schoonvader verbrand, en Hera beledigd, toen hij eens op een godenmaaltijd was uitgenodigd. Daarom was hij op een wiel gebonden dat door de stormwind voor eeuwig rondgedraaid werd.

wiel: wiel, rad. *Een folterwerktuig* in de vorm van een rad. M n l. W d b. IX, 2445, 3.

462 **die smytse in snatere:** ? *Smyten* = slaan. *Snatere* = gesnap, gebabbel, volgens M n l. W d b. VII, 1388 is het 16e eeuws. Wat de uitdr. betekent is me niet duidelijk.

costume: gewoonte, gebruik. M n l. W d b. III, 1984, 1.

463 **tvelt rumen:** het veld ruimen, weg gaan, als overwonnene. M n l. W d b. VI, 1692, 5 geeft een plaats uit *Rijmbijbel*, 5527: „(Si) braken ... up haer geteld, ende ruumden also dat felt".

464 **vermeten:** stemming. In de regel bet. *vermeten* een overmoedige stemming. M n l. W d b. VIII, 2133, 1. Echter ook in het Mnl. komt het woord voor als *stemming* zonder meer.

465 **verbeten:** woedend. M n l. W d b. VIII, 1475, 1.

466 **verhardt:** verbitterd, verhard in het kwaad, halsstarrig. M n l. W d b. VIII, 1805, 2 en 3.

ghewateren: wateren. M n l. W d b. IX, 1813, 5 s.v. *wateren* zegt Verdam: „Uit het Mnl. is het woord in dezen zin niet opgeteekend. De oudste vermelding is bij Kil. *waeteren*, j. *pissen*, mejere".

467 **sateren:** ? Misschien een iteratief vorm van *saten*, in de bet. van *tot bedaren komen*. Vgl. M n l. W d b. VII, 183, 3: „Voc. Cop. *saten, aflaten van woede*, debachari".
wat kan bet. *hoe*, bijw. met de kracht van een vragend voornw., vgl. M n l. W d b. IX, 1801, V 3.

469 **haspen:** garen op de haspel winden. M n l. W d b. III, 174. K i l. haspelen, haspen. D e B o haspen.

472 **puer:** zuiver, louter. M n l. W d b. VI, 793, 3. N.B. Wij gebruiken hier ook wel *puur*. De vorm is hier geen comperatief, maar een 3e nval. vrouwl.

aercheyt: ergernis. M n l. W d b. I, 450, 3.

in een houck steken: in een hoek duwen, stoten, smijten. M n l. W d b. VII, 2046, 5.

473 **douck slack:** slappe doek. Het adj. achter het subst. Voor *slack* = *slap* vgl. M n l. W d b. VII, 1227, 1.

brouckvlack: Vgl. ons *zitvlak*. *Vlack* is hier subst. In het Mnl. komt het voor in de bet. van *oppervlakte, vlakte* vooral van water, de zee. M n l. W d b. IX, 578, 6.

475 **asschen:** as. Meervouw van *assche*. In het Mnl. was het meervoud naast het enkelv. gebruikelijk, vgl. M n l. W d b. I, 476. Voor de 16e eeuw vermeldt K o l t h o f f § 64 het als *passim*. In het tegenwoordig Westvlaams is het meervoud nog gewoon, D e B o.

de duustere plasschen: de donkere poelen; omschrijving voor de *hel*. M n l. W d b. VI, 421, 1ste art.: „Doe lucifer ghevallen was beneden in den helschen plas" W. v. Hildegaersberg.

476 **gheheel met allen:** geheel en al. Vgl. Mnl. *gheheel ende al*. M n l. W d b. II, 1124.

477 **mesvallen:** onheil, ramp. Onb.wijs als subst. gebruikt met de zelfde bet. als het subst. *mesval*. M n l. W d b. IV, 1746, 1.

hem stallen: zich verbergen. In het M n l. W d b. VII, 1920, 1 komt *stallen* alleen voor als *op stal zetten*, van dieren. Bij *Anna Byns* komt een werkw. *stallen* voor = *wonen;* vgl. V a n H e l t e n, G l o s s.

478 **grief:** onheil. M n l. W d b. II, 2132, 1.

schuwen: ontwijken. M n l. W d b. VII, 837, II 3.

479 **zondere verlaten:** zonder uitstel. In het M n l. W d b. VIII, 1986 wordt *verlaten = zich verlaten, talmen* alleen geciteerd uit de Teuthonista.

482 **nu ten stonden:** nu op dit ogenblik, nu. Vaak blijft *nu* weg, vgl. I vs. 399. M n l. W d b. VII, 2205.

spytich: nijdig, kwaad (wegens het mislukken van het plan de Verl. Zoone in het verderf te storten). Voor het Mnl. geeft Verdam voor deze bet. slechts één plaats, uit Lancelot, vs. 43 „menich spitich woort". Vgl. M n l. W d b. VII, 1754, Aanm.

483 **stranghe:** met aandrang; hier: gestreng, d.w.z. onder bedreiging, met straf. Voor deze laatste bet. heeft Verdam geen Mnl. plaats. Hij citeert het voor de 17e eeuw uit Oudemans: „Godt beyt langh, maer wreekt strangh". Vgl. M n l. W d b. VII, 2269, Aanm.

484 **hem te ganghe stellen:** zich op weg begeven.

sebyt: terstond, dadelijk. Deze bet. heeft *subyt* in het M n l. W d b. VII, 2389 niet: *plotseling, onverwachts.* Het woord bet. hier het zelfde als in het Nedl.; vgl. N e d l. W d b. XVI, 435, 2.

485 **profyt doen:** voordeel behalen. Vgl. de vert. in *Voc. Cop.* profijt doen = proficere. M n l. W d b. VI, 720.

zulwy: Voor deze gesyncopeerde vorm vgl. de Aant. op I vs. 114.

486 **bezoucken:** proberen, beproeven. M n l. W d b. I, 1074, 12.

bin swerels boorde: Omschrijving voor *de wereld. Boordt* = grens.

487 **ghestoorde:** die boos of kwaad is. Van *hem storen* = zich boos maken, ontstemd zijn. M n l. W d b. VII, 2228, II 2.

488 **zonder achter crommen:** zonder aarzelen, zonder talmen? *Achtercrommen* komt in het M n l. W d b. I, 30 slechts op één plaats voor (Velthem) in de bet. van *achterwaarts wenden. Hem crommen* betekent *omwegen maken; crommen* betekent *met bochten gaan, slingeren* (M n l. W d b. III, 2127). Voor de hier veronderstelde betekenis vgl. *aarzelen,* oorspr. *achterwaarts gaan.*

492 **corts:** kort, korte tijd. *Bijw.* met bijwoordelijke *-s.* M n l. W d b. III, 1958, 1.

493 **crauwen:** krabben. M n l. W d b. III, 2068 *Dat hovet crauwen,* zich het hoofd krabben ten teken van verlegenheid of radeloosheid is reeds Mnl.

494 **brauwen:** toedoen. Onb. wijs als subst. *Brouwen* = beramen, uitdenken, veroorzaken. M n l. W d b. I, 1461, 2. Vgl. *kwaad, onheil brouwen.*

elcxs: elk, ieder. M n l. W d b. II, 625. *Elcxs* is eigl. de genitief vorm van *elc*, die ook in alle andere naamvallen gebruikt wordt. Vgl. Ndl. *zulks*, dat bij Lawet voorkomt voorafgegaan door *van: van zulcxs*, vs. 552.

schuwen: zich wachten voor, zich in acht nemen voor. M n l. W d b. VII, 837, II 2. Vgl. vs. 501: Dies staet hem elcken voor ons te wachten wel.

495 **vluwe:** net. M n l. W d b. IX, 680. Vgl. nog D e B o vluwe = visnet.

496 **duwiere:** hol, onderaardse gang. M n l. W d b. II, 487.

497 **comse:** Voor deze gesyncopeerde vorm vgl. de Aant. op I vs. 114.

dangier: gevaar. De meest voorkomende bet. van dit woord in het Mnl. zijn *macht, geweld, vertoon van macht, verzet, bezwaar;* M n l. W d b. II, 58.

ten allen quartiere: overal. Vgl. de Aant. op I vs. 737. Hier meer een stoplap, als in vs. 133.

498 **adieu:** adieu, vaarwel. Komt niet voor in het M n l. W d b., wel in het M n l. H a n d w d b. Het woord rijmt hier met *nieu*, achter welke schrijfwijze de uitspraak *nieuw* schuilt. Deze uitspraak *adieuw* komt ook bij Vondel voor, n.l. in 't rijm met *nieuw*, vgl. N e d l. W d b. I, 814.

499 **up een nieu:** op nieuw, op een nieuwe, een volgende keer. M n l. W d b. IV, 2424, 4.

licht: gauw, spoedig. M n l. W d b. IV, 472, 1 c. Vgl. Ndl. *lichtgeraakt;* D e B o allicht = *welhaast.*

grieu: gruwelijkheid, wat afkeer verwekt. De Vlaamse vorm van *gruw*. M n l. W d b. II 2205 kent alleen de vorm *gruw;* K i l. noemt *grouw*, Fland. j. *grouwel*, horror. Vgl. nog *grieuwe*, I vs. 76.

505 **ghereden:** Deelw. van *riden*. De bet. *rijden* past hier niet. Wel *kwellen, plagen*, n.l. door zware arbeid. M n l. W d b. VI, 1353, II geeft deze bet. als de duivel, een boze geest of een ziekte onderwerp is; ook wel bij een persoon als onderwerp.

506 **roeren:** zich bewegen, intrans. M n l. W d b. VI, 1544, III 1. Hier: wat hoor ik daar voor een leven.

alghemeens: in het algemeen. M n l. W d b. II, 1348, 2 s.v. gemene.

508 **mellodie:** muziek, gezang. M n l. W d b. IV, 1366, 1.

509 **dit gheeft my een wondere:** dit verbaast mij. *Wonder* = verwondering, verbazing. De Mnl. uitdr. is zonder lidw. *het gevet mi wonder*, waarin *wonder* ook subst. is. Vgl. M n l. W d b. IX, 2776 s.v. wonder, en II, 1799, 9 s.v. geven.

511 **zy valt my verlanghelick:** ik verlang er naar. *Eenen verlanghelick vallen:* voor iem. begerenswaardig zijn. Zie *vallen* = *zijn.* M n l. W d b. VIII, 1208, 11. Vgl. *dat valt mij zwaar.*

512 **stranghelick:** snel. Deze bet. geeft het M n l. W d b. VII, 2270 niet. Ze zou echter wel passen bij de plaats uit het 16e eeuwse *Volksboek van Troyen* die Verdam aanhaalt onder *met kracht, met inspanning*: „Een hert twelc ic jaegde so strangelic, dat ic al mijn gheselle achterliet".

513 **ten saysoene:** juist van pas, nauwkeurig. Vgl. *int saisoen* dat synoniem is met *getidich.* M n l. W d b. VII, 61, 1 en II, 1746, 1.

514 **goet jaer:** Als een interjectie gebruikt. Eigl. een zegenwens. Vgl. „Goet salich jaer hebbe vrau Trauwe" *O. Vl. Lied. e. G.* 347, 960. M n l. W d b. III, 985 geeft nog: *wat quaet jaer* = wat duivel!

515 **besteden:** schenken. M n l. W d b. I, 1108, 9.

517 **sommen:** vermelden. M n l. W d b. VII, 1533, 2. Vgl. Ndl. *opsommen.*

519 **bomme:** trommel. Vgl. de Aant. op I vs. 1135.
zondere vermyncken: wis en zeker? Een stoplap. Vgl. de Aant. op I vs. 390.

520 **blytschepen:** Voor het meerv. van abstracta zie S t o e t t, S y n t. § 197.

521 **cleeft:** zijt. Hier doet *cleven* de dienst van een hulpwerkw. Vgl. de Aant. op I vs. 1233.

524 **naer:** naderbij. Hier heeft het woord nog duidelijk een comparatieve betekenis. Vgl. M n l. W d b. IV, 2104.

hem begorden met vruechden: zich voorzien van. Hier: *verheug u, wees vrolijk.* Vgl. „God die mi begort heeft mit starcheden"; M n l. W d b. I, 710, 1c.

529 **onbegrepen:** onberispelijk. M n l. W d b. V, 219, 2b.

531 **in sdroufheyts strepen:** in de treurige toestand van smart, in grote droefheid. Vgl. voor deze bet. M n l. W d b. VII, 2326, 2 s.v. *stripe,* waar Verdam „in also quaden stripen" met *treurige toestand* vertaald en N e d. W d b. i. v. streep.

al by: bijna. Letterl. *geheel nabij.* Voor het bijw. *by* = nabij vgl. M n l. W d b. I, 1236.

532 **vinden:** bevinden, opmerken, waarnemen. M n l. W d b. IX, 499, 5. Voor het ontbreken van *ge-* bij het deelw. vgl. S t o e t t, S y n t. § 288.

535 **intentie:** bedoeling, reden. In het M n l. W d b. niet opgenomen. Het N e d l. W d b. VI, 2040 citeert een plaats uit een pamflet van 1583: De intentie ende meyninghe van sijnder Hoocheyt...

536 **wyes:** waarover gij u ook moogt verblijden. *Wyes* is de oorspr. vorm voor de genitief. Van deze oorspronkelijke gen. sing. neutr.

wies geeft Van Halteren § 74 nog maar enkele plaatsen uit de 16e eeuw; de vorm was aan het verdwijnen.

ten tyden: nu, op dit ogenblik. Mnl. Wdb. VIII, 343.

537 **vermyden:** nalaten, aflaten van, ophouden met. Geconstrueerd met *van*. Mnl. Wdb. VIII, 2138, 2. Ook de volgende regel *van u droufve ghelaet* hangt van dit werkw. af.

539 **zonder bequeelen:** zonder bezwijmen, hier meer een stoplap: *aandachtig, oplettend?* Van *bequeelen* = *bezwijmen* geeft het Mnl. Wdb. I 900 Aanm. een plaats uit de latere M. E.

541 **overtreden:** Meestal gebruikt Lawet de vormen met metathesis. B.v. vs. 523 *inghetorden*. Zie verder het glossarium op *terden* en *overterden*.

pertich: nukkig, luimig. Mnl. Wdb. VI, 306, 1. De bet. kan echter ook zijn *flink*, aldaar sub 2. In het Westvlaams komt *pertig* ook in ongunstige en gunstige zin voor; De Bo.

542 **noyt en kondick u ...:** nooit wist ik u ... Regelmatig praet. *konde* van *konnen*. Het Mnl. *connen* betekende ook *verstand hebben van iets, kennen, weten;* het is dan synoniem met *kennen;* vgl. Mnl. Wdb. III, 1797 s.v. connen. Vgl. nog: „Soude soe smaken dan die doot, die ic mi so hout kinne?" *Maerlant, Wap. Mart.* II, 323; Mnl. Wdb. III, 1312, 3.

ghehertich: hartelijk. Vgl. de Aant. op I vs. 608. Vgl. nog 't Reyne Maecxsele vs. 312: „Een ghehertich groeten".

545 **spytich:** ontstemd, misnoegd. Vgl. de Aant. op vs. 482, en *spyten* in vs. 548.

548 **spyten:** misnoegd zijn. Vgl. Kil. *spyten* = stomachari.

549 **ghesleghen:** geslacht. Deelw. van *slaen* = slachten; zie vs. 439.

550 **winninghe:** voordeel, winst. Mnl. Wdb. IX, 2648, 5.

551 **weghen:** van gewicht zijn. Vgl. Mnl. Wdb. IX, 2043, 2 waar deze fig. bet. nog niet voorkomt. Vgl. I vs. 99.

552 **vermien van:** zich onthouden van. Mnl. Wdb. VIII, 2137, 2.

554 **ghezyn:** geweest. Vgl. de Aant. op vs. 220.

556 **noot zyn:** nodig zijn, noodzakelijk zijn. Mnl. Wdb. IV, 2508, 4. *Noot* is feitelijk een subst.

559 **levendich:** levend. Mnl. Wdb. IV, 439, 1. In het Ndl. staat *levendig* niet meer tegenover *dood*, wel nog in dialecten. Lawet gebruikt ook wel *levend*, b.v. vs. 1337: de wateren van der fonteyne levende.

560 **vertorden:** verdorven, in het verderf gestort. Deelw. van *verterden, vertreden* = in het verderf storten. Mnl. Wdb. IX, 166, 2.

563 **ghemoet:** welgemoed. In het Mnl. zo goed als altijd met een bijw., *wel ghemoet*, enz. Verdam geeft slechts één plaats, waar *ghemoet*

zonder bijwoord *flink, moedig* betekent. M n l. W d b. II, 1373, 3: „Daer en was onder hen allen nyet voele yemant soe ghemoet, hem en verwandelde syn bloet". *Servatius* II, 2368.

564 **fyguere:** Bedoeld is hier het zo juist geeindigde mirakelspel.

dienen: nuttig zijn, dienstig zijn. M n l. W d b. II, 161, 2.

565 **propoostelick:** ter zake dienende, van pas. Vgl. de Aant. op I vs. 473. Vgl. nog *ten propooste*, vs. 217. Stoplap.

569 **onberadich:** geen raad wetend. Het zelfde als het deelw. bijvnw. *onberaden*. Vgl. M n l. W d b. V, 247, 5.

onghevraecht: ongetwijfeld, zeker. M n l. W d b. V, 738.

572 **lansman:** ingezetene, bewoner van het land, landsman. M n l. W d b. IV, 133, 2. Vgl. in de lijst der spelers: „den burgher des lants".

573 **raubandygh:** Waarschijnlijk = *rabaudigh*. Misschien door bijgedachte aan *rauw* = ruw, onbeschaafd. Door z.g. volksetymologie: *rauw* = ruw, onbeschaafd, losbandig. *Rabaudigh* = bandeloos, onbehoorlijk, gemeen. Van *rabaut* (ribaut) = landloper, boef, schurk. M n l. W d b. VI, 1323/4.

cockyn: landloper. M n l. W d b. III, 1693.

slachten: gelijken op. M n l. W d b. VII, 1197, II. Mij is uit het dial. van Maas en Waal nog bekend: *hij beslacht jou wat* = hij doet net als jij, z'n doen lijkt op dat van jou. In het Westvlaams bestaat *slachten* = *gelyken op* nog; D e B o.

577 **provantie:** voedsel. Nevenvorm bij *provande*. M n l. W d b. VI, 739. *Provantie* is blijkbaar de Zuidnedl. vorm; Verdam citeert er voor het *Gendsch Charterboekje*. Ook het werkw. *provancien* citeert Verdam alleen uit een Brab. gekleurde tekst, n.l. de z.g. *Delftse Bijbel* van 1477.

578 **naer spels oordinantie:** uiteenzetting. Dit zou men misschien voor een parallel kunnen houden van „Na onser ordinanciën" = *naar onze wijze van bewerking* in de Bijbel van 1360. Vgl. M n l. W d b. V, 1953, Aanm.

578 **substantie:** zelfstandigheid. Hier: zijn geestelijke goederen, het leven van zijn ziel. M n l. W d b. VII, 2390.

579 **overbrenghen:** verkwisten. M n l. W d b. V, 2104, 3.

580 **lydelick:** wat geleden, geduld moet worden, smartelijk. Deze betekenis heeft dit woord in het Mnl. nog niet. Vgl. M n l. W d b. IV, 493.

583 **druckich:** dwingend, zodat hij tot de volvoering genoodzaakt wordt. Deze bet. is niet Mnl. *Wel enen drucken* = iem. dwingen, M n l. W d b. II, 444, 2.

propoost: voornemen, plan. M n l. W d b. VI, 736.

vanghen: aangrijpen, opvatten. Vgl. M n l. W d b. VIII, 1145 vlgg.

584 **langhen:** verlangen. Deze bet. komt in het Mnl. nog niet vaak voor. Vgl. M n l. W d b. IV, 95, 3.

585 **versmaende:** Uit *versmadende*. Voor het wegvallen van intervocalische -d- zie F r a n c k § 115, 5.

586 **versaende:** Uit *versadende*. Zie vorige Aant.

587 **danne:** dan. Lawet gebruikt hier de oorspr. lange vorm. Vgl. M n l. W d b. II, 50.

bedrucken: Moet men dit opvatten als een sterk part. naast regelmatig *bedruckt?* Of moet men lezen *bedruckten?*

zoorghere: iem. die zorg heeft, vrees heeft, een tobber. In het Mnl. komt het alleen voor in de bet. van *opzichter*, lat. curator. Vgl. H u y g e n s, *Voorhout* 817 sorger = tobber.

589 **behanghen met:** verstrikt in. Vgl. K i l. behanghen met gierigheyd = implicitus, irretitus avaritia. Ook M n l. W d b. I, 729, 2 geeft enkele plaatsen voor deze figuurlijke bet.

ghebruuck: genot. M n l. W d b. II, 1022, 1. Van *gebruken* = genieten.

591 **Paulus totten Romeynen:** Paulus in zijn brief gericht tot de Romeinen.

593 **helich woordt:** de H. Schrift.

954 **verzyckelick:** verzuchtend. Van *versiken* = verzuchten; M n l. W d b. VIII, 2433.

595 **conforteren:** versterken. Synoniem met het volgende *verstercken*. M n l. W d b. III, 1771, 1.

596 **om voeden:** om te voederen. Evenals in het Mnl. is het in de 16e eeuw nog zeer gewoon na *om* de infinitief zonder *te* te gebruiken. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 282 en de Opm.

597 **snoodt:** schandelijk, verderfelijk. Vgl. voor deze bet. M n l. W d b. VII, 1423, 6. Versta: die de eigenschap hebben iem. te schande te maken, te verderven.

598 **verzaedt:** verzadigd. Deelw. van *verzaden* = verzadigen; M n l. W d b. VIII, 2310, 1.

599 **weedinghe:** voedsel. K i l. weydinge = pastus. M n l. W d b. IX, 2057 citeert slechts één plaats; het woord bet. daar *het weiden* of *grazen*.

600 **philosopsch:** wijsgerig, hier in een meer ongunstige betekenis, n.l. *spitsvondig*. In het Mnl. komt het adj. niet in deze vorm voor.

601 **loos:** bedrieglijk. M n l. W d b. IV, 779, 2.

vindinghe: verzinsel. Bij *vinden* = uitdenken, verzinnen. M n l. W d b. IX, 501, 9.

602 **vernufte:** listig? In het M n l. W d b. VIII, 2218 komt het woord

alleen voor in de bet. *verstandig*. Het verband eist hier een minder gunstige bet., *listig?*

inzettinghe: gebod, voorschrift. M n l. W d b. III, 923.

604 **bleven:** gebleven. Voor het wegblijven van het praefix *ge-* bij dit werkw. vgl. S t o e t t, S y n t. § 288 en Opm I en II.

beseven: Stoplap, stellig, voorwaar. Zie de Aant. op vs. 422.

606 **sententie:** uitspraak, getuigenis. In het Mnl. komt het woord alleen voor als *vonnis, gerechtelyke uitspraak*. M n l. W d b. VII, 977.

608 **hoeser up verlaedt syn:** hoe zij er ook op vertrouwen? *Hem verlaten up* = vertrouwen op. Maar dat is *sterk*, en wordt vervoegd met *hebben*. Mogen we hier een bijvl. nw. aannemen, misschien onder invloed van het subst. *verlaet* dat *hoop op redding of behoud* kan betekenen (M n l. W d b. VIII, 1965, 3)?

610 **ydel:** ledig. M n l. W d b. III, 785, 1.

watse: hoezeer ze ook. Bijw. met de kracht van een onbep. voornw.; vgl. M n l. W d b. IX, 1802. D,

612 **beschoven:** acht slaan op. N e d l. W d b. II², 1993. Dit in de 16e eeuw veel voorkomend woord wordt in het M n l. W d b. niet vermeld.

ves: wis, waarachtig? Vgl. vs. 280, en de Aant.

wes: gewis. Bijw. M n l. W d b. IX, 2671.

618 **jamer:** leed. Dit is de oorspr. vorm van het woord. M n l. W d b. III, 1011.

619 **inbringhen:** veroorzaken, opleveren. M n l. W d b. III, 836, 3.

621 **diendelingh:** dienaar. In vs. 367: *dienderlingh*. Vgl. nog *diendelick* = gedienstig, vs. 164.

623 **confoort:** hulp, troost. M n l. W d b. III, 1770. Vgl. vs. 595 conforteren.

624 **bederfven:** omkomen, sterven. M n l. W d b. I 629, 2. Dikwijls komen in het Mnl. *bederven* en *sterven* naast elkaar voor; *bederven* betekent dan een onnatuurlijke dood sterven.

zyns goddelicxs woort: De genitief hangt af van *honghere*, honger naar.

625 **een ghewaghen doen of:** spreken van.

627 **zandt:** zond. De oorspr. regelm. vorm van het praet. sing. Dit komt in de 16e eeuw nog vrij veel voor. Vgl. L u b a c h § 15.

629 **nopen:** nijpen, persen. M n l. W d b. IV, 2535, e.

630 **troostich:** troostend, heilrijk. M n l. W d b. VIII, 729, 2.

syrope: zoete artsenij. M n l. W d b. VII, 1168. Vgl. de vorm *serope* in vs. 154.

631 **ghedueric**h: bestendig. M n l. W d b. II, 1088, 2.

632 **briefven**: in zijn brief getuigen, meedelen.

635 **desolaet**: troosteloos. Niet opgenomen in het M n l. W d b.

636 **zondere verlaet**: zonder uitstel, onverwijld. M n l. W d b. VIII, 1965, 4.

637 **hem kennen**: zich bewust zijn (van zijn onwaardigheid). Vgl. M n l. W d b. III, 1318, II 1.

638 **staen up**: vertrouwen op. M n l. W d b. VII, 1868: ,,U sal... vallen als enen ridder gebuerde, die also seer op sijns wijfs woorden stont". *Geven Wisen Volksb*, 50 v.

forteynich: goedgunstig. In het M n l. W d b. niet opgenomen.

639 **oorcondighen**: verkondigen. Mnl. *orconden*. M n l. W d b. V, 1981, 4.

641 **secreet**: geheimenis M n l. W d b. VII, 944, 2.

643 **duer**: om wille van. M n l. W d b. II, 310, 3.

...**dynghen**: uwe goedheid, barmhartigheid en zuiverheid. Letterlijk: goede, barmhartige, zuivere dingen. Vgl. M n l. W d b. II, 203: ,,Lachterlike dinc" = schande. ,,Ware dinc" = waarheid. ,,An hare (Maria) die twoort ontfinc vul gracien ende waerre dinc".

646 **voordachtich**: bedachtzaam. Bijw. M n l. W d b. IX, 967.

647 **betrau**: vertrouwen. Bij het werkw. betrauwen; M n l. W d b. I, 1165, 1. Het woord zal wel onder invloed van het rijm gevormd zijn.

648 **werckt**: Het onderwerp *die* is meervoud: *droufheden*. Voorbeelden van niet overeenstemming tussen subj. en praed. vindt men S t o e t t, S y n t. § 203. T. z. pl. § 197 vindt men een aantal voorbeelden van abstracte zelfst.nw. in het meervoud.

649 **een duechdich vermeeren**: een vermeerdering van deugd. Rederijkers constructie.

650 **beghonste**: Deze vorm van het praet. van *beginnen* komt in de 16e eeuw vrij vaak voor; vgl. L u b a c h § 14.

651 **verstant**: uitlegging. M n l. W d b. IX, 30, 6. De t. z. pl. kol. 29, 5 gegeven vertaling *betekenis* past hier ook.

653 **zonderlynghen**: in het bijzonder, inzonderheid, bovenal. *Bijw.* M n l. W d b. VII, 1554, 5.

654 **wercken**: totstand brengen. M n l. W d b. IX, 2271, II 1.

656 **verstyven**: versterken. M n l. W d b. IX, 62, 2.

658 **batene**: voor baat, voordeel. Moeten we hier de verbogen vorm van de infinitief aannemen? Het subst. is *bate*.

659 **ongherust**: rusteloos, woelig. M n l. W d b. V, 667.

wedt: wed, poel, kolk. M n l. W d b. IX, 1876. s.v. *wedde*, waar het alleen voor komt in de bet. *drinkplaats* en *doorwaadbare plaats*.

661 **de wedt des ghemoets myn:** de wet van mijn geest, van mijn innerlijk. Vgl. M n l. W d b. II, 1365, 3.

666 **zoo wye dat:** alwie. Vgl. de Aant. op I vs. 207.

zy: is. De conj. vorm inplaats van de indicatief. Vgl. de Aant. op I vs. 1242.

667 **in allen:** in alles. De oorspr. 3e nval van *alle*, bij verkorting *al*. Vgl. M n l. W d b. I, 316.

beschuldich: schuldig. M n l. W d b. I, 1012.

670 **metten keer:** op uw beurt. Vgl. M n l. W d b. III, 1263, 7. Vgl. Ndl. *eens op een keer*.

671 **meswanen:** wantrouwen. Onb. wijs als subst. gebruikt. M n l. W d b. IV, 1757, 2.

674 **spoet:** Hier is het werkw. *spoeden* = *haastmaken, zich haasten* intransitief gebruikt. Vgl. M n l. W d b. VII, 1765, III.

675 **sWyse mans leeren:** de leer van Salomo, wat Salomo zegt.

bescriven: schrijven. M n l. W d b. I, 1006: „Sinte Pauwels... in sijn eerste epistel, die hi bescrivet totten Corinthen" *Gesta Rom.* f. 24 c.

682 **te bevroen spoen:** spoedig inzien, begrijpen. Er staat: wil haast maken met het te begrijpen.

up elck saysoen: altijd. *Saysoen* = jaargetijde, en tijd in het algemeen Vgl. M n l. W d b. VII, 60 vlg.

683 **zynde ghemist:** hebbende gemist, hebbende verloren. M n l. W d b. IV, 1732, 3.

Vgl. voor *zynde* het in de volkstaal gebruikelijke ik ben 't verloren = ik ben 't kwijt. *Den rechten wech missen* = de verkeerde weg inslaan.

687 **uut tween:** Met de oude 3e naamvals uitgang. Vgl. F r a n c k § 232, 2.

688 **thuuin:** haag, heining. M n l. W d b. VIII, 786, 1. Let op de merkwaardige spelling; in vs. 1056 *thuunen*. Vgl. nog de Aant. op I vs. 1290.

middele: Hier nog een adj. *De in het midden tussen twee plaatsen in staande*. De middenmuur, de tussenmuur.

690 **uutmeten:** uitmeten, (uitvoerig) zeggen. In het M n l. W d b. VIII, 984 komt het alleen voor in de zin van *in het klein bij de maat verkopen*. Vgl. onze uitdr. De voordelen van iets breed uitmeten.

691 **ant hout:** aan het kruishout.

692 **de wedt:** Vgl. Eph. 2, vs. 15. Sint Paulus bedoelt hier de oude wet van Mozes. Klaar en duidelijk zijn de uiteenzettingen die de gheestelicke personayghen geven nu bepaald niet; bovendien is de zinsbouw herhaaldelijk zeer verward.

heeschs: eis, n.l. de lastige voorschriften die de oude Joodse wet gaf.

693 **zoo verre de zelve:** voor zo ver deze. Bedoeld is *de wedt* en *haren heeschs.*

scriftelick verstranghen: knellende, benauwende bepalingen overeenkomstig de Schrift.

694 **ghehanghen:** Wij gebruiken hier een part. praes. In het Mnl. kwam een dergl. part. praet. vaak voor. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 261. De bet. is hier: *zijnde gehangen = hangende.*

695 **handtghescrift:** ondertekende verklaring, schuldbekentenis. M n l. W d b. III, 124, 2. Vgl. Staten Vert. Luc. 16, 6: Neemt u hantschrift,.... N e d l. W d b. V, 1953, 2 haalt nog een plaats aan uit *Gentsche Spelen* 185, waar *thandtgescrift* voorkomt in de bet. van *schuldbrief.*

uutvaghen: uitvegen (zodat het niet meer te lezen is). M n l. W d b. VIII, 1090 geeft slechts één plaats: schoonmaken, van een wond.

sliefden verbreen: het toenemen van de liefde. M n l. W d b. VIII, 1543, II.

697 **boude:** weldra, spoedig. Hier meer een stoplap, die evengoed onvertaald kan blijven. Vgl. M n l. W d b. I, 1397, 2 en 3.

699 **merckt upt omwelven:** let op het omverwerpen? Van de scheidsmuur uit vs. 688? *Omwelven* = omverwerpen, onderste boven keren. M n l. W d b. V, 197.

701 **onverdient:** zonder dat gij, zondaar, het verdiende.

703 **behoet:** bescherming, verzekering. M n l. W d b. I, 747.

705 **macht der duusternesse:** macht van de eeuwige duisternis, van de hel. De uitdrukking wordt a.h.w. verklaard in het volgend vs.: *ja helle, zonde, vyandt.*

messant doen: onheil aandoen, benadelen? Misschien door assimilatie uit *meshant*, dat dan mogelijk samenhangt met het meermalen bij Lawet voorkomende *ghehande = heil, voordeel, gerief.*

708 **zeghel:** zegel, als bewijs van betrouwbaarheid. Vgl. Eph. 1, vs. 13 en II Korinth. 1, vs. 22.

vry der bederfvenesse: onvergankelijk. *Bederfvenesse* = ondergang. M n l. W d b. I, 626.

709 **briefde:** in de brief (n.l. aan de Ephesiërs) schreef.

710 **myts:** door. M n l. W d b. IV, 1566, 3.

714 **levendich:** levend. Vgl. de Aant. op vs. 559.

716 **uut der liefden adere:** uit liefde. Omschrijving met weinig betekenis, zoals Lawet die herhaaldelijk gebruikt. B.v. vs. 695: *duer sliefden verbreen*; vs. 768: *uut sliefden conqueste.*

717 **zondere verlaet:** zonder uitstel, onverwijld. M n l. W d b. VIII, 1965, 4.

720 **zy gheloovighe:** *Gheloovighe* kan men misschien opvatten als een bijstelling zonder lidwoord bij *zy*. Voor de uitgang vgl. *erfghename* in vs. 722. In het Mnl. kwam een bijstelling zonder lidw. slechts zelden voor; vgl. S t o e t t, S y n t. § 205, Opm. II.

beradelick: op zijn heil lettend, voor zijn heil zorgend. Bij *hem beraden;* M n l. W d b. I, 907, 4: „Doe mi tilijc dijn ghenaden bekinnen, Here, ende mi beraden". Men kan *wys beradelick* ook eenvoudig weergeven met *verstandig;* vgl. *wyselick beraen* in vs. 804, en de Aant.

721 **vrame:** nut, voordeel, heil. M n l. W d b. IX, 1239.

723 **prejuditie:** schade, nadeel. Fr. *prejudice*. In het M n l. W d b. niet opgenomen. Dit woord komt ook nog voor in het octrooi door de Roeselaarse Magistraat in 1516 aan de Kamer „Zebaer Herten" verleend: *sonder prejuditie ofte verminderthede van iemandes ofte andere gulde...*, hiervoor Bijlage A, blz. 71. Het zelfde woord in Bijlage B, blz. 73.

724 **malitie:** boosheid, slechtheid. M n l. W d b. IV, 1065.

benefitie: weldaad. Lat. beneficium. In het M n l. W d b. Komt het woord niet voor; in het M n l. H a n d w d b. slechts in de bet. van *inkomsten uit kerkelijke goederen.*

727 **naer Scrifs verhalicheyt:** zo als de H. Schrift verhaalt. Rederijkers omschrijving.

728 **eerfve:** erfdeel. Subst. onz. M n l. W d b. II, 725, 1.

729 **perfectelick:** op volmaakte wijze, heel stellig. In het M n l. W d b. niet opgetekend. Voor de bet. vgl. N e d l. W d b. XII, 1202, B.

731 **dus verzekert zynde:** die verzekering ontvangen hebbende. Vgl. vs. 729.

zonder af te scheene: zonder er van af te wijken. *afscheden* = van iets afgaan, het laten varen. M n l. W d b. I, 262, 2 c.

732 **hem bekennen:** zich verklaren. Hier is ook mogelijk: Daar hij inziet zo klein te zijn... Vgl. M n l. W d b. I, 783/4, 2 en 5.

734 **voor alle dynghen:** vooral. Van *dinc* in de bet. van *zaak, ding*. Vgl. voor dergl. uitdrukkingen M n l. W d b. II, 200, 3 (vooral kol. 202/3).

736 **ten stonden:** terstond. Deze bet. ontwikkeling uit *opdat ogenblik* is reeds Mnl. vgl. M n l. W d b. VII, 2203.

737 **anlech:** aanklacht, beschuldiging. K i l. *aenlegghe*, vetus, actio, accusatio. In deze bet. komt het subst. niet in het M n l. W d b. voor. Wel het verb. *enen iet aenleggen* = iem. van iets beschuldigen. M n l. W d b. I, 120, 6.

738 **legende:** wat voorgelezen moet worden, hier: wat door de spelers moet worden gezegd, nog algemener: *het spel van de spelers.*

744 **beclyven:** voordeel. Onb. wijs als subst. gebruikt; het zelfde als

beclyf. M n l. W d b. I, 797, 1. Of van *becliven* in de bet. van *bestendig iemands deel zijn;* dus: bestendig een goede wil hebben.

746 **clamatie doen:** roepen, kermen. (Vgl. vs. 749). Van lat. clamatio. In het M n l. W d b. niet opgenomen.

750 **enen ontfaermen:** zich over iem. ontfermen, medelijden hebben met iem. Het werkw. *ontfaermen* is hier intrans. en regeert de datief. In het Mnl. volgt meestal de genitief; vgl. M n l. W d b. V, 1353/4, II. De datief kwam in de 16e eeuw wel meer voor, vgl. V a n H a l t e r e n § 6 noot **. Vgl. nog V a n D i s, blz. 208, vs. 2117 „Maer hy en seyt niet: ic wil u om der missen ontfermen", en de Aant. blz. 320. S t o e t t, D r i e K l u c h t e n (Esbatement v. d. Schuyfman) blz. 25 vs. 563 „O! paerdeken o! ontfermpt u heer!" en de Aant. blz. 121. Straks in vs. 857 komt dit *ontfaermen* weer voor.

751 **onghelaeckt:** volmaakt. Waarin niets te laken, berispen is. Vgl. de bet. *onberispelijk* in M n l. W d b. V, 580.

753 **als:** toen. M n l. W d b. I, 367, 2. In afwijking van het tegenwoordig gebruik wees *als(e)* in het Mnl. en in de 16e eeuw ook op een handeling in het verleden. Voor de 16e eeuw. vgl. S t o e t t, Dr. K l u c h t. Gloss. s.v. *als*.

754 **zonder vederen:** naakt, arm, behoeftig. Vgl. bij dit beeld het hier gebruikte werkw. *vlooch*. Bij de H. Geest wordt het beeld van de duif op grond van Matth. 3, vs. 16 algemeen gebruikt. Hoe Lawet hier bij Christus aan deze beeldspraak komt is mij niet gebleken. In de Bijbel zijn *vleugels* wel het symbool van bescherming, dus macht, vgl. Ps. 16, vs. 8; 35, vs. 8; 56, vs. 2 en 60, vs. 5. Voor *zyns vaders schoot* vgl. Joh. 1, vs. 18.

759 **onvroome:** heilloos. Voor *vrome*, subst., in de bet. van *nut voor iemands zieleheil* zie M n l. W d b. IX, 1402, 3.

761 **vaen:** vangen, ontvangen, hier: *aannemen*.

762 **zaen:** voorwaar, voorzeker. Bevestigingsformule, hier als stoplap. M n l. W d b. VII, 42, 4.

763 **zonder verflauwen:** zonder mankeren. Hier stoplap. Van *verflauwen* = zwak, krachteloos worden. M n l. W d b. VIII, 1718. In het Mnl. bet. *sonder verflauwen* vaak *zonder vertragen*, welke bet. hier ook wel zou passen.

764 **Justitie:** Rechtvaardigheid. Vgl. voor deze regels I vs. 487 vlgg. en de daar voorkomende tooch.

gheestich: geestelijk. Dit zal wel tevens op het uiterlijk slaan: als religieusen gekleed. In het Mnl. is *geestich* in bet. gelijk aan *geestelyc*. M n l. W d b. II, 1104. Lawet gebruikt zowel *gheestich* als *gheestelick*, deze laatste vorm n.l. in de aankondiging dat *Warachtich Bewys Scriftuerlick Troost*, enz. weer aan het spel gaan deelnemen; I vs. 1221; II vs. 563.

766 **fyguere oorboren:** in een tooch tonen, toghen. *Orboren* = oefenen,

beoefenen. M n l. W d b. V, 1935, 5. Verdam geeft daar voor de 16e eeuw nog de uitdr. „musijcken orboren" = muziek maken (*Ndl. Kluchtspel*[2] 110, 45); „vreucht orboren" = pleizier maken, vrolijk zijn (*Ndl. Kluchtspel*[2] 110 opschr.; *Liedeb.* S. 21, 21). Aan deze laatste uitdr. herinnert I vs. 837: „zyt vruecht oorboorlick", II vs. 1042: „in een vruechdich oorbooren" en II vs. 1245: „dyns vruechts oorbooren". Vgl. nog P l a n t i j n „laet ons vruecht orboren = menons ioye, laetemur, gaudeamus".

768 **conqueste:** verovering. In het M n l. W d b. komt wel het werkw. *conquereren* = *veroveren* voor. Vgl. nog de Aant. op vs. 716.

770 **verstant:** betekenis. M n l. W d b. IX, 29, 5.

ghemoeten: ontmoeten, vinden. Hier: kennen. M n l. W d b. II, 1373.

fyguerlick: aanschouwelijk, in de „fyguere", in de tooch.

verzoeten: iem. aangenaam stemmen, iemands toestand veraangenamen, zijn leed verzachten, hier: *troosten*. Vgl. M n l. W d b. VIII, 2505, B.

771 **ghezent:** gezonden. De zwakke vorm is de oorspr. Vgl. voor de verbreiding van sterke vormen van dit oorspr. zwakke werkw. in de M.E.: V a n H e l t e n § 147; voor de verbreiding in de 16e eeuw: L u b a c h § 15.

niet om vervaljanten: zo voortreffelijk mogelijk. *Valjant* = flink, kloek, voortreffelijk; M n l. W d b. VIII, 1191. Voor deze in de 16e eeuw heel gebruikelijke omschrijving vgl. V a n H e l t e n, G l o s s. blz. 48.

773 **heere der heeren:** Voor deze z.g. superlatieve genitief vgl. de Aant. op I vs. 1041.

778 **dyvyne:** goddelijk. Vgl. de Aant. op I vs. 928.

779 **verhalicheyt doen:** verhalen, zeggen. Dergelijke omschrijvingen van een werkw. komen bij Lawet herhaaldelijk voor. Vgl. vs. 727.

781 **nedt int verhooghen:** wat de mens verheugt. Vgl. de Aant. op I vs. 1309.

784 **zonder eenighen verdoove:** zonder enige vermindering. Hier een stoplap met vage bet. Bij het werkw. *verdoven* = krachteloos maken; M n l. W d b. VIII, 1632, 4.

785 **speelwys:** spelsgewijze, in het spel.

786 **singet:** zegelring. De normale vorm is *signet*. M n l. W d b. VII, 1097.

787 **chierelick:** sierlijk, schoon, mooi. M n l. W d b. VII, 1093 s.v. *sierlyc*.

788 **anthierelick:** passend? Vgl. *hanteren* = regelen, besturen, inrichten; M n l. W d b. III, 120, 9.

791 **beradich:** genadig. Vgl. de Aant. op I vs. 198.

nope: drank, wat men ergens uitperst. Vgl. vs. 629/630. Elders bet. *nope* stoot, duw, enz., de oorzaak van de handeling; hier het gevolg van de handeling.

792 **gheschoyt:** geschoeid.

793 **schoens:** Vgl. voor dit dubbel meerv. de Aant. na vs. 436.

hem selfs sterfven: zich zelf afsterven, leven alleen voor het geestelijke. Vgl. Mnl. Wdb. VII, 2109, 4, waar enkele plaatsen uit *Ruusbroec* vermeld worden, alle met de genitief van het wederk. voornw.

796 **mesraken:** dwalen, verdolen. In deze meer uitgebreide bet. ook reeds Mnl. Vgl. Mnl. Wdl. IV, 1706, 1. Hier is de onb.wijs als subst. gebruikt.

800 **tgheloove, die...** Naar alle waarschijnlijkheid moet *dat gheloove* antecedent zijn van *die!* Wel kan *gheloove* in het Mnl. als vrouwl. voorkomen, maar hier staat er een onz. lidwoord voor, wat het geval vreemd maakt.

802 **bescod:** groei, vermeerdering. In het Mnl. Wdb. komt het niet voor. Kil. proventus, incrementum, augmentum.

804 **wyselick beraen:** verstandig. Deelw. van *hem beraden.* De gebruikelijke Mnl. uitdr. is: *wel beraen.* Vgl. Mnl. Wdb. I, 907, 2.

vermaen doen van: vermelden, vermelding maken van. Het zelfde als *vermanen,* Mnl. Wdb. VIII, 2101, 4. De uitdr. is reeds Mnl., vgl. Mnl. Wdb. VIII, 2080, 2.

809 **Esay — 59:**? Het tweede cijfer is gevlakt, zo goed als niet leesbaar. 59? 50?

811 **den keest smaken:** begrijpen waar het om gaat. Vgl. voor deze rederijkers uitdr. Groote Hel vs. 123 „siet wat men doet, wilt vrij den keest smaken" en de Aant. daarop.

Het Mnl. Wdb. III, 1271 geeft meerdere uitdr. in deze zin: „Smaect wel miere woorden keest", *Sev. Blisc. v. M.* 569. „Poortiers, cocx, smaeckt wel den keeste" (n.l. mijner woorden) *Belg. Mus.* 9, 191, 54.

schier: snel, spoedig, vlug. Hier een stoplap. Mnl. Wdb. VII, 504.

verzeert: bedroefd, verdrietig. Mnl. Wdb. VIII, 2392. Hier misschien bedoeld als synoniem van *troosteloos?*

wyt: wijd, ruim. *Bijw.* Hier wellicht op te vatten als een bijw. ter versterking: *zeer.*

812 **bekeert zyt:** weest bekeerd, bekeert u.

816 **vercoort:** verkort. Voor deze z.g. rekking voor *r* + *cons.* zie Van Helten § 8, a. Bij Lawet komt ze herhaaldelijk voor: vs. 825 *ontfaermen;* 826 *aermen;* 827 *zoorghe;* enz.

duerzinderen: doortrillen. Het komt in het Mnl. niet voor. In het Westvlaams bestaat nog *zinderen* = tintelen, sidderen; De Bo.

817 **talder spatie:** altijd, te allen tijde. Vgl. de Aant. op I vs. 208.

819 **de nopen gheven:** *Nope* = stoot, duw, aansporing (vgl. I vs. 172) Hier: wat zij met nadruk, beslistheid zeggen. Zo is de uitdr. weer te geven door: *verzekeren, stellig beweren.*

821 **lastelick:** drukkend. Synoniem van *zwaer.* M n l. W d b. IV, 171.

822 **mastelick:**? Kan het misschien behoren bij *mast,* het stamwoord van *mesten,* waarvan wij nog hebben *vermast* = *zwaar geladen,* zich vermasten = zich overeten? Vgl. M n l. W d b. IV, 1209.

824 **ongoddelicke:** goddeloze. Adj. als subst. gebruikt. Vgl. M n l. W d b. V, 761.

laten: verlaten. M n l. W d b. IV, 191, 11.

828 **ziet:** het onderwerp is *ooghen.* Een dergelijke discongruentie tussen onderwerp en gezegde komt bij Lawet meer voor. In het Mnl. is dit niet zeldzaam; vgl. S t o e t t, S y n t. § 203.

829 **bemerckheyt:** Omschrijving voor *bemercken:* zien, letten op, acht geven op. Voor deze bet. zie M n l. W d b. IV, 1456, 4 s.v. *merken. Bemerckheyt* zou men kunnen weergeven door *aandacht.*

831 **oyt:** altijd, gezegd van het verleden; de oorspr. bet. van het woord. Vgl. M n l. W d b. V, 1599, 1. Bij *Anna Byns* is deze bet. de gewone, vgl. V a n H e l t e n, G l o s s. blz. 53. Deze bet. heeft het woord zeer lang behouden, het N e d l. W d b. geeft nog een plaats uit Bilderdijk.

834 **zoo wanneer:** wanneer ook. Vgl. de Aant. op vs. 348 Hier, en in vs. 836 zou beter passen *zodra als.*

839 **up elck saysoen:** altijd. Vgl. vs. 682.

840 **met vastelick bevroen:** met grote zekerheid. *Hem bevroen* kan bet. *zeker zijn.* Vgl. M n l. W d b. I, 1197.

842 **scriftelick:** uit de H. Schrift. Vgl. *scriftuerelick* in de titel.

hier ten percken: hier ter plaatse, hier. *Perck, parck* = besloten ruimte. M n l. W d b. VI, 136, 1.

846 **bekeren:** tot inkeer komen, zich bekeren. De hier voorkomende constr. met *tot* komt in het Mnl. nog niet voor. Vgl. M n l. W d b. I, 790, 6 b.

fyn: geheel en al. Bijw. M n l. W d b. II, 808.

847 **zonder sverzeeren pyn:** zonder enige moeite? *Verseren* = pijnlijk worden; of: sterker, krachtiger worden (M n l. W d b. VIII, 2409). Hier heeft men wrschl. een versterking van de uitdr. *zonder pyn* = zonder moeite. Vgl. M n l. W d b. VI, 356 s.v. *pine.*

849 **anschauwen:** De zin vraagt hier: *vertrouwen.* Een bewijsplaats uit het Mnl. is niet bekend. Vgl.: uitzicht op een betrekking hebben — vertrouwen een betrekking te zullen krijgen.

uutten: uitspreken. Hier: woorden. Onb. wijs als subst. gebruikt. M n l. W d b. VIII, 987, 5.

850 **vul van virtuuten:** krachtig, sterk, vast. *Virtuut* = kracht, M n l. W d b. IX, 530.

853 **gherechticheyts verstranghen:** strenge rechtvaardigheid. *Verstranghen*, een in de 16e eeuw zeer gebruikelijk werkwoord, afgeleid van *stranc*. Hier is de onb.wijs als subst. gebruikt, met de bet. van: *gestrengheid* (Vgl. M n l. W d b. VII, 2274, 8). Bij Lawet komt deze constr. van subst. in de genitief + onb.wijs meer voor.

854 **ommevanghen** omhelzen, omarmen. Hier met de bijgedachte *ter bescherming?* M n l. W d b. V, 188, 2.

855 **vervroyen:** zich verheugen. Intrans. M n l. W d b. IX, 249, III.

862 **versteken:** verbergen (n.l. die gebreken). M n l. W d b. IX, 42, 3.

863 **accoort staen:** in overeenstemming zijn met. Hier: geschikt zijn tot? Immers ook in het Mnl. is de bet. van het woord tamelijk weifelend. Vgl. M n l. W d b. I, 308, Aanm. 1. *Accoort* is hier bijw., vgl. *accort syn* = overeenstemmend zijn, M n l. W d b. I, 308, Aanm. 2.

864 **upzet:** onderneming, daad. M n l. W d b. V, 1843, 5.

voortgaen: succes hebben. M n l. W d b. IX, 1187, 5.

866 **ghecroont metten schildt:** Dit eigenaardige beeld komt ook in de Vulgaat voor: Psal. 5, vs. 13: „ut scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos". „De Katholieke Bijbel" uitg. Teulings, 's-Bosch, vertaalt: „als met een schild omringt gij...."

868 **niet slechtelick:** grondig. Van *slechtelick* in de bet. *oppervlakkig* is uit het Mnl. geen voorbeeld opgetekend, vgl. M n l. W d b. VII, 1250, Aanm. K i l. slechtelick naeyen = ruditer consuere; slechtelick seggen = dicere perfunctorie.

871 **buuten alle beschoove:** in hoge mate? Voor *beschoof* geeft het N e d l. W d b. II², 1993 enkele 16e-eeuwse plaatsen met de bet. *opmerkzaamheid, oplettendheid;* soms is de betekenis vaag!

873 **inspireren:** ingeven. In het M n l. W d b. wel *inspiratie* = ingeving. M n l. W d b. III, 929.

propys: gunstig, geschikt. M n l. W d b. VI, 735.

876 Verbind vs. 872 *gheloove* met *van alle myne zonden...*

878 **meeninghe:** voornemen. M n l. W d b. IV, 1416, 7.

880 **varincxs:** bijna. Vgl. voor deze betekenis ontwikkeling uit de gewone bet. *snel, spoedig* M n l. W d b. VIII, 1269, 3.

881 **el niet dan:** anders niets dan, niets anders dan, slechts. M n l. W d b. II, 608.

hooscheyt: Uit *hovescheyt:* fijne vormen, beschaafde manieren, beschaving. M n l. W d b. III, 687.

884 **hem ghewachten van:** zich onthouden van, nalaten. M n l. W d b. II, 1846, 2.

hebt beghunnen: zijt begonnen. In het Mnl. werden de participia der intrans. werkw. met *hebben* verbonden als het werkw. tot de imperfectiva behoorde. Vgl. S t o e t t, S y n t. § 268.

885 **onvrame:** ongeluk. M n l. W d b. V, 1522.

886 **voordan:** voortaan, voor het vervolg. M n l. W d b. IX, 1173, c. Vgl. voor wat hier gebeurt blz. 49.

889 **myts dat:** omdat. Voegw. M n l. W d b. IV, 1569, III 1.

luude ende stille: geheel en al. Zie de Aant. op vs. 47.

891 **gheryvelick:** aangenaam. Adj. M n l. W d b. II, 1551.

892 **by blyvelick zyn:** bijblijven. Rederijkers omschrijving.

894 **ghelauwen:** deelachtig worden. M n l. W d b. II, 1203, 2.

896 **boetbeeteringhe:** boete. Eigenlijk tautologisch, want zowel *boet* als *beeteringhe* betekent *boete;* vgl. M n l. W d b. I, resp. 1343, 1 en 1154, 3. Dit woord komt ook nog voor in vs. 1139.

897 **zondere slakatie:** zonder verslapping, zonder vermindering? Wrschl. nagenoeg synoniem met *te vullen, ten volle.* In het M n l. W d b. komt de uitdr. niet voor. Waarschijnlijk hoort *slakatie* bij *slac* = slap, los, traag; M n l. W d b. VII, 1227.

899 **ontsincken:** voortkomen uit. Bij dit werkw. is het begrip *naar beneden, wegzinken,* het meest voorkomend, echter ook het tegenovergestelde komt voor: *zwellen, opzwellen.* Vgl. M n l. W db. V, 1257. Ook bij andere met *ont-* samengestelde werkw. heeft men twee tegenstrijdige betekenissen; vgl. T ij d s c h r. 19, 256 vlg.

901 **ontruerelick:** zonder droefheid. Wrsch. door Lawet zelf gevormd. *Treurlyck* = bedroefd.

902 **ghebuerelick zyn:** geschieden. Het zelfde als *ghebueren.*

gheduerelick: bestendig, voortdurend. *Bijw.* Het zelfde als *ghedurich* = bestendig, dat ook als bijw. voorkomt; vgl. M n l. W d b. II, 1088, 2.

Voor het Westvlaamse rijm *ontruerelick: ghebuerelick: gheduerelick: puerelick* vgl. F r a n c k § 45.

903 **vroome:** voordeel, baat. M n l. W d b. IX, 1309.

905 **oblatie:** offergave. In deze bet. komt het woord in het M n l. W d b. niet voor. Fr. *oblation.*

906 **calveren der lippen:** Het beeld is niet aan de Bijbel ontleend, maar waarschijnlijk van Lawet zelf. Vgl. Ps. 50, vs. 17.

907 **bequame:** aangenaam. M n l. W d b. I, 895.

912 **grootdadich:** grote daden doend; verheven. Mnl. Wdb. II, 2188.

913 **goder:** goed. Met de oorspr. *o*-klank. Vgl. got. *gods*. Met deze *o*-klank komt *goed* voor in *godale*, een zeer goede soort bier. Het woord luidt ook *goedale;* vgl. Mnl. Wdb. I, 333 s.v. *ale*.

915 **wel manierich:** op goede, duidelijke wijze. Van *maniere* = goede, schone wijze. Mnl. Wdb. IV, 1114, 3.

916 **vlerck:** hand, klauw. Reeds in het Mnl. komt dit woord voor in de bet. van *arm*, in gemeenzame taal. Mnl. Wdb. IX, 607, 1.

917 **valjandich:** dapper, flink, kloek. Bij het Mnl. *valjant*. Mnl. Wdb. VIII, 1191.

918 **schandich:** schandelijk. Volgens Mnl. Wdb. VII, 306 is Kiliaen de oudste bron voor dit woord.

919 **ghehandich:** heilvol? Vgl. de Aant. op I vs. 580. Ook in Lawet's Spel up den Vader Onse komt *ghehandich* voor: „... Christus zyne discipulen ghehandich tPater Noster gheleert hebbende ..."

921—980 Dit is een refrein van vier coupletten, op de stok „Compt alle tot my, ick bem dynen eenighen troost", gesproken door Christus, die aan het kruis hangt.

921 **onberaden:** hulpeloze. Adj. als subst. gebruikt. Mnl. Wdb. V, 245, 1.

926 **bekende:** vriend? In het Mnl. kan *bekennen* de bet. hebben van *omgaan met*, daaruit kan men wel tot de bet. *vriend* besluiten. Mnl. Wdb. I, 779, 2.

927 **zonder gheldt:** die zonder geld is, behoeftige, arme.

amende: schuld? Vgl. *amendich* = *schuldig* door Oudemans 1, 165 geciteerd uit *Houwaert*. Vgl. nog de Aant. op vs. 252.

928 **ick ben:** Lawet gebruikt altijd de oorspr. vorm op *-m*. Dit is de enige uitzondering. Lubach § 110, a vermeldt slechts één plaats waar hij de vorm *bem* heeft gevonden, n.l. in de Gentse spelen van 1539. Vgl. de Aant. op I vs. 4.

932 **benoost:** benauwd, bedrukt, bezwaard. Van *benosen*, dat in de bet. van *benadelen* in het Mnl. voorkomt. (Mnl. Wdb. I, 891). Als bijv.nw. komt het voor bij Oudemans, I, 506 in de hier geven bet.

936 **zwaerheyt:** ellende. Mnl. Wdb. VII, 2476, 4.

940 **slevens eenpaerheyt:** het eeuwig leven. Het Mnl. *eenparicheyt* bet. *gestadigheid*. „Gestadigheid des levens, het eeuwigdurende des levens", een bij Lawet gebruikelijke constructie.

942 **vyguere:** kracht. In het Mnl. Wdb. komt het woord niet voor. Fr. *vigueur*. Voor dit Westvlaamse rijm *puere: viguere: huere* vgl. Franck § 45.

946 **svyandts verwinnen:** de overwinning op de duivel. Onb. wijs als subst. gebruikt. Vgl. Gen. 3, vs. 15. M n l. W d b. IX, 354, 1.

947 **begloost:** ? Wegens het voorafgaande *dyns broeders* zou men *begloost* een subst. willen noemen. De zin eist een deelw., in de bet. van *uitgekozen*. Behoort *beglosen* misschien bij *glosen* = verklaren, uitleggen, duidelijk maken? (M n l. W d b. II, 2002).

948 **bekinnen:** erkennen. M n l. W d b. I, 782, 7 γ.

949 **dinnen:** afnemen, minder worden. Intrans. Mnl. Wdb. II, 468, 1.

952 **ontdoen:** openen. M n l. W d b. V, 1016, 5.

954 **slagher:** hij die slaat, beul. Vgl. M n l. W d b. VII, 1226, 1: „Waerom en boot Jesus sijn ander wange niet, mer heeft sinen slager willen berispen?" *Boec v. d. L. Jhesu*, fol. 263 d.

955 **stremmen:** tegenhouden. Vgl. M n l. W d b. VII, 2290, 1.

962 **verbiten:** dood bijten, verscheuren, vernietigen. M n l. W d b. VIII, 1495.

spyts: ondanks, in weerwil van. Synoniem met het Mnl. *in spyt, ten spite van*. Vgl. M n l. W d b. VII, 1728, 3.

provoost: bestuurder, hoofd, aanvoerder. M n l. W d b. VI, 752, 3: „Lucifer, proost van der helle". *Jan Praet* 1949.

963 **machtich:** de baas over. In het Mnl. met een genitief. M n l. W d b. IV, 939.

966 **cantycke:** het Hooglied van Salomo. Met de *bruudt der cantycken* wordt hier de H. Kerk bedoeld.

967 **ghezwooren:** gezworen, een eed afgelegd hebbend (n.l. van huwelijkstrouw), hier: *trouw*. Vgl. M n l. W d b. II, 1725, 1, en ons *gezworen vrienden*.

968 **swerels fondamenten:** de grondvesten van de wereld. Bedoeld is hier: van voor 's werelds begin. Ook in het Mnl. kan *fondament* bet. *oorsprong;* M n l. W d b. II, 832. De uitdrukking zinspeelt op Spreuk. 8, vs. 23 enz. T.z.pl. vs. 29: fundamenta terrae.

971 **excellente:** verhevene, schitterende. Als subst. gebruikt adj. M n l. W d b. II, 762.

972 **niet om vergenten:** alleredelst (hoort bij *bloet*). Van *gent* = edel, schoon, mooi. Voor deze omschrijving vgl. I vs. 105.

973 **pellicaen:** Men geloofde dat de pelikaan zijn jongen voedde met zijn eigen bloed, door zich de borst stuk te pikken. Daardoor werd de pelikaan in de M.E. een geliefd zinnebeeld voor Christus, die door het storten van zijn Bloed de mensheid verlost had, en in het H. Sacrament des Altaars op wonderbare wijze de zielen laafde met zijn Bloed. Vandaar dat men ook nu nog in katholieke kerken de pelikaan als zinnebeeld aangebracht ziet vooral in de versieringen van de communiebank.

desolaet: woest, verlaten, eenzaam. Niet in het M n l. W d b. opgenomen. In het M n l. H a n d w d b. komt *desolaet* voor als: onbebouwd, van land, verwoest.

977 **losen:** losmaken, door betaling van een losgeld, inlossen. M n l. W d b. IV, 810, 1.

981 **propoost:** uiteenzetting. M n l. W d b. VI, 736. In het Westvlaams betekent *propost, propoost* nog *rede, gesprek;* D e B o.

983 **ontbinden:** verhalen, mededelen, uiteenzetten. M n l. W d b. V, 988, 8.

984 **ick hoorden:** Hier schuilt een enclytisch pronomen *en* = *hem*. Dit is de gewone vorm voor het enclyticum in de 16e eeuw; vgl. V a n H a l t e r e n § 30.

986 **wondere hebbe:** benieuwd zijn, wel eens willen weten, gevolgd door een afhankelijke zin. M n l. W d b. IX, 2775.

zondere vermien: zonder mankeren. Meer een stoplap. M n l. W d b. VIII, 2138, 2.

990 **binnen dese percken:** Waarschijnlijk doelt sGheests Inspiratie hier op de ruimte waar de volgende tooch te zien zal zijn, gelegen op het tweede plan van het toneel, en zichtbaar na het weg schuiven van gordijnen.

992 **staen:** gaan staan, Hier perfectief. M n l. W d b. VII, 1869, 1.

994 **valjant:** voortreffelijk, edel. M n l. W d b. VIII, 1192, 2.

995 **permant:** In het M n l. W d b. komt slechts een subst. *parment, parament* voor, met de bet. *sieraad, tooi, kledij.* (M n l. W d b. VI, 126). Ndl. *parmantig* hoort hier bij: *trots op zijn mooie kleren.* Het woord hier bij Lawet zal wel bet. *vrijmoedig,* want evenals vele bastaard woorden, kan ook dit woord uiteenlopende betekenissen hebben gehad. *Met een permant daet* is dan synoniem met *vrymoedich.*

996 **propysenesse:** Door Lawet gemaakt subst. van *propys,* adj. = gunstig, geschikt. M n l. W d b. VI, 735. *Geschiktheid* past hier maar slecht in de zin. Misschien kan men vertalen: *doelmatigheid.* Verdam vermeldt een bijw. *propys* waaraan hij de bet. *op doelmatige wijze* wil geven; vgl. M n l. W d b. VI, 736.

997 **bewysenesse:** onderrichting. Van *bewisen* = onderrichten. M n l. W d b. I, 1225, 4.

998 **icke:** Deze langere vorm van het pron. komt in het Mnl. meestal voor in emphasis, vgl. F r a n c k § 209. Ook in de 16e eeuw is dat het geval, vgl. V a n H a l t e r e n § 3. Hier is er echter van bijzondere nadruk geen sprake. Slechts op deze ene plaats wordt het door Lawet gebruikt.

1007 **memoorie:** vermelding. M n l. W d b. IV, 1370, 5.

1008 **zy:** is. Voor deze vorm, oorspr. van de conj. zie de Aant. op I vs. 1242.

1011 **bete:** beet. M n l. W d b. I, 1144. Voor de bedoeling vergl. *doot* in de eerste helft van deze regel, en verder vs. 962.

1012 **strael:** pijl. M n l. W d b. VII, 2256, 1. Zie voor *strael* als attribuut van de dood de uitvoerige aant. in V a n D i s blz. 241 op vs. 329. Door Lawet wordt dit attribuut van de dood nog te pas gebracht in t R e y n e M a e c x s e l e vs. 587 vlgg. „De Doot" zegt daar:

Dies voor alle dinghen
Zoo commick als uwen loon haestich bespringhen
U herte duer schietende ter grooter quale
Met mynen strale.

met de aantekening in margine: *Stekende met zynen strale.*
Vgl. nog hier voor blz. 51.

1013 **regael:** rattenkruit, arsenicum. M n l. W d b. VI, 1188. In het Westvlaams bestaat dit woord in deze bet. nog; D e B o.

1014 **morael:** strekking, betekenis. Niet in het M n l. W d b. voorkomend. Voor enkele 16e-eeuwse plaatsen (o.a. *Everaert*) met ongeveer deze betekenis zie N e d l. W d b. IX, 1126, 1.

oorconde: beschrijving. M n l. W d b. V, 1975, 4.

1016 **daet:** Dit kan behalve *daad* ook *kracht* betekenen, vgl. M n l. W d b. II, 35. Hier dient het meer ter omschrijving van *wedt*, vgl. I Korinth. 15, 56: Stimulus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex.

1017 **ghezedts:** wetten, verordeningen. De Mnl. vorm is sing. *gesette* of *geset*. We hebben hier een meervoud van dit woord op *-s* onder invloed van het rijm met *wedts*.

1021 **cryt:** kring. M n l. W d b. III, 2101, 1. Hier worden de toeschouwers bedoeld.

1022 **leuwich:** Een door Lawet (?) gevormd woord, van *leuw, leeuw*. Hier kan de bet. zijn *krachtig*. Lawet gebruikt dit adj. of een subst. *leuwicheyt* nog al eens. Vgl. t R e y n e M a e c x s e l e 1161: „Dus ghelooft in my / ende dat van herten leuwich" (= moedig). Een plaats voor *leuwicheyt* vindt men in de tooch na vs. 1291. Dikwijls zal de bet. ruimer zijn, als in het „Spel up den Vader Onse", vs. 141: Dus voor tghebedt bereedt u ziele met leuwicheyt; vs. 285: Noch stater met leuwicheyt: Als mochte een moeder haer selfs kindt verlaten ...; vs. 969: Ende Gods lof zinghen, zeght Davidt met leuwichede.

1024 **fygueraelick:** Het zelfde als *fyguerlick:* aanschouwelijk.

1025 **fynalick:** Dit zal wel gevormd zijn van het subst. *fyn* = einde. De bet. kan dan zijn: *tot het einde toe, volledig.*

realick: Het adj. *reael* kan in het Mnl. o.a. bet. *prachtig, fraai.* (M n l. W d b. VI, 1072). Dit bijw. zal hier de bet. hebben van *prachtig*, in de zin van *voortreffelijk*. Het bijw. komt in het M n l. W d b. niet voor, wel bij K i l. reaelick = regie, magnifice, liberaliter, sincere.

1026 **nopen:** aanroeren, behandelen. M n l. W d b. IV, 2537, 6 b.

stick: deel, gedeelte. M n l. W d b. VII, 2360, 3.

1027 **hem verclenen:** zich vernederen. M n l. W d b. VIII, 1919, 3.

1029 **propoost:** mening. M n l. W d b. VI, 736.

1031 **het staet my:** het is van belang voor mij, het is nodig, wenselijk. M n l. W d b. VII, 1882, 3.

1033 **hem nypen van:** De betekenissen die het M n l. W d b. IV, 2452 opgeeft, *knijpen, aantasten,* geven geen zin. De bet. moet hier wel zijn: *zich verwijderen van.* Vgl. Ndl.: er tussen uit knijpen.

1035 **caritatyfvelecken:** barmhartig. In deze vorm komt het bijw. niet in het Mnl. voor; wel als *caritatelyc.*

1039 **tarderen:** dralen, talmen. In het M n l. W d b. niet opgenomen. Fr. *tarder.*

1040 **hem occuperen:** zich bezig houden met. In het M n l. W d b. niet opgenomen. Fr. *s'occuper.*

1042 **verchieren:** opluisteren, eer bijzetten aan. Hier onb.wijs als subst. gebruikt: *eer, luister.* M n l. W d b. VIII, 2428, 2.

vruechdich oorbooren: verheugd genieten. M n l. W d b. V, 1932, 1. Vgl. nog de Aant. op I vs. 837 en op II vs. 766.

1044 **uutbreeden:** uitbreiden, toenemen. K i l. wtbreyden = dilatare. Uit het Mnl. zijn geen bewijsplaatsen bekend.

1046 **weede:** pijn smart. M n l. W d b. IX, 1883.

hinder: kwelling. M n l. W d b. III, 439.

1047 **verminderen:** benadelen. M n l. W d b. VIII, 2143, B2.

1048 **zwaerheyt:** ellende, leed. M n l. W d b. VII, 2476.

1050 **eerbaerheyt:** eer. M n l. W d b. II, 561.

1051 **fontein adere:** bronwater. *Fonteine* is eigl. een adj.: tot een bron behorend, mlat. fontanus; M n l. W d b. II, 834, 1. *Adere* kan bet.: opwellende waterstraal (uit een ader opwellend); M n l. W d b. I, 57, 3. *Fontein adere* is te vergelijken met mlat. *aqua fontana.*

1052 **onbezweken:** zonder ophouden, altijd door. Deelw. van *beswiken:* te kort schieten, begeven; M n l. W d b. I, 1130. Bij P l a n t i j n komt het deelw. voor: *onbesweken* = qui n'a point fléchi, non inflexus.

1056 **thuun:** haag, heining. M n l. W d b. VIII, 786, 1. Vgl. nog vs.

688. Hier doelt Lawet op Jes. 58, vs. 12: „et vocaberis aedificator sepium".

1061 **hem speenen** + gen.: zich onthouden van. M n l. W d b. VII, 1704, II waar Verdam voor het wederk. gebruik slechts twee 16e-eeuwse plaatsen opgeeft.

1062 **hem benerstighen**: zich beijveren. In het Mnl. bestaat wel een w.w. *nersten* met deze betekenis. M n l. W d b. IV, 2351.

te weinsche: naar behoren. M n l. W d b. IX, 2155, s.v. wensch.

1065 **ten gheriefsten**: tot uw grootste nut, voordeel. Superl. van *gherief*, dat ook in het Mnl. een enkele maal als adj. voorkomt. Vgl. M n l. W d b. II, 1543, Aanm. 1.

1066 **ten keere**: van mijn kant. M n l. W d b. III, 1263, 7.

1067 **die**: de. Hier is nog eens de oude vorm van het lidw. gebruikt. In de 16e eeuw maken de vormen met *-ie* over het algemeen plaats voor die met *-e;* vgl. V a n H a l t e r e n § 52. In het opschrift in I vs. 968 komt dit lidwoord bij een vrouwelijk subst. voor: *die Werelt, werdinne.*

vermeere: vermeerdering. *Subst.* Wrschl. om wille van het rijm met *Heere* gevormd uit *vermeeren* = vermeerderen. In het Mnl. komt wel voor *vermeerringe.* Vgl. nog *bevalle* in vs. 1073.

1071 **met stade**: gestadig. Vgl. M n l. W d b. VII, 1848: „IIII daghe wrochten si met staden eer si hare dinc vuldaden". *Rymb.* 28477. Of mag men hier *met stade* gelijk stellen met *te stade* = op het juiste ogenblik?

1073 **ten goeden bevalle**: tot een goed, een wel behagen. Hier als een stoplap. *Bevalle* is een subst. bij *bevallen* = bevallen, behagen; M n l. W d b. I, 1177, 8. Voor de vorming van dit subst. vgl. *vermeere* in vs. 1067.

1077 **mesraken**: slecht behandelen. *Trans.* Het obj. is hier *u.* Uit het Mnl. is een trans. *mesraken* niet met zekerheid overgeleverd, vgl. M n l. W d b. IV, 1707, Aanm. 2, en 1686, Aanm.

1078 **met versnellen**: haastig, snel. Hier een stoplap.

1080 **zonder verdooven**: zonder in het verderf te geraken. *Verdoven* komt in het M n l. W d b. VIII, 1632, 4 in de bet. *krachteloos maken, te niet doen, verderven* alleen trans. voor.

1081 **met een bly beschooven**: met blijdschap, met een blij gelaat? Voor dit in de 16e eeuw vaak voorkomend woord geeft het N e d l. W d b. II², 1993 als bet. *achtslaan op,* en veronderstelt als grondbetekenis *begaan.*

1082/3 **wilten — gheeften**: Met het gewone enclytisch pron. van de derde pers. *-en* = hem. Vgl. de Aant. op vs. 984.

1086 **gheruste**: Als subst. gebruikt adj. Het kan hier twee bet. hebben, die beide aan het Mnl. *gherust* eigen zijn: *gerust, rustig van gemoed*

(K i l. tranquillus), en *toegerust, flink, bereid tot iets.* (K i l. instructus, exornatus). Vgl. M n l. W d b. II, 1570/1.

1091 **verzoete:** aangename, gunstige toestand, genoegen. Vgl. M n l. W d b. VIII, 2505, II *versoeten.* Voor de vorming van dit subst. vgl. in vs. 1073 *bevalle.*

1092 **gheluuck:** geluk, gelukkig lot. M n l. W d b. II, 1300, alwaar Verdam de vorm *geluuc* met een vraagteken opgeeft. Voor het meervoud van dit abstracte subst. vgl. S t o e t t, S y n t. § 197.

1093 **verdruucken:** verdrukking. Onb.wijs als subst. Eigenaardig is de gerekte vorm, wrschl. omwille van het rijm.

1095 **nootdust:** behoefte. M n l. W d b. IV, 2513, 2. Wat volgt hangt af van *nootdust,* vgl. Rom. 12, vs. 13: „necessitatibus sanctorum communicantes". Met de „heiligen" zijn bedoeld de gelovigen, vgl. Rom. 15, vs. 25.

1097 **zonder tonberrene:** zonder na te laten. M n l. W d b. V, 968: *ontberen* = nalaten, achterwege laten. Hier weer meer als stoplap, in de bet. van *zonder mankeren?* Vgl. de Aant. op I vs. 964.

werren: weigeren. M n l. W d b. IX, 2235, 5.

1098 **hem draghen tot:** zich richten tot, zich voegen naar. M n l. W d b. II, 383, II 1.

1100 **ontbinden:** ontvouwen, verhalen, mededelen. M n l. W d b. V, 988, 8. De werkw. *ghewaghen, zegghen, ontbinden* zijn feitelijk synoniem.

1102 **als eenen wysen ghezinden:** als iemand die wijs is, als wijze, wijs. *Ghezinde* is het als subst. gebruikte adj., gevormd van *sin* = verstand, geest. Mnl. *gesint* = verstandig; vgl. nog *wel gesint* = verstandig. M n l. W d b. II, 1652, 2.

1103 **by maten:** in juiste mate, hoeveelheid. Hetzelfde als *te mate.* M n l. W d b. IV, 1219.

1104 Vgl. voor deze regels Pred. 11, vs. 1.

valjande: voortreffelijke, edele. Als subst. gebruikt adj. M n l. W d b. VIII, 1191.

1105 **tuwen ghehande:** tot uw voordeel? Vgl. de Aant. op I vs. 580.

1107 **wouckeren:** lenen (aan iem. tegen rente). M n l. W d b. IX, 2742, 2. De ongunstige bet. van Ndl. *woekeren* is hier nog niet eigen aan het woord.

1110 **shemels ghehelden:** Omschrijving voor de hemel. *Ghehelde* = verblijfplaats? Vgl. de Aant. op I vs. 11.

1112 **enen ten voorspoede commen:** iem. te hulp komen. *Voorspoet* bet. *goede gang van zaken, voorspoed, succes.* Hier door overdracht: wat de voorspoed bewerkt, n.l. de hulp. Vgl. voor een dergl. over-

dracht van *voorspoet* = *zegen* de plaats uit *Froissart* 1, 172: „... als dieghene die begeerden die genade, barmherticheit ende voirspoet hoirs sceppers". Aangehaald M n l. W d b. IX, 1096, 3.

1117 **uut goehertigher gronden:** uit barmhartigheid. Vgl. I vs. 203 en de Aant.: „uut barmhertighen gronde".

1118 **vulcommen:** volbrengen, volvoeren. M n l. W d b. IX, 849, 3.

bevroedere: verstandige, iem. die verstand heeft. Van *bevroeden* = verstand hebben. M n l. W d b. I, 1197.

1119—1135 Hier volgt een opsomming van de zeven werken van barmhartigheid:
de hongerigen spijzigen, de dorstigen laven, de naakten kleden, de zieken bijstaan, de gevangenen verlossen, de vreemdelingen herbergen en de doden begraven.

1120 **ghejonnen:** gegund. Deelw. van *jonnen* = gunnen. M n l. W d b. II, 2062 s.v. gonnen. Vgl. voor de overgang van *g* tot *j* V a n H e l t e n § 98, A.

1121 **blusschen:** lessen. Evenals in het Mnl. is *blusschen* niet beperkt tot *vuur*. Vgl. M n l. W d b. I, 1325, 2.

begonnen: beginnen. Een onb. wijs ontstaan uit de praet. vormen *begonde, begonste*. Voorbeelden van deze vorm in het Mnl. vindt men bij V a n H e l t e n § 146, c. Voor de 16e eeuw vermeldt L u b a c h § 14 geen enkele plaats.

1123 **zonder myncken:** zonder dat er iets aan ontbreekt, volkomen. *Myncken* = ontbreken, mankeren; M n l. W d b. IV, 1420, 3. Misschien mag men hier vertalen: *onverwijld;* vgl. *onvermynckt* in I vs. 1181 en de Aant.

1124 **willen:** mogen. M n l. W d b. IX, 2597, 15: „Onse Heere God will hem sijn sonden vergeven". *R. v. Amst.* 135.

1128 **hier int presente:** hier in persoon. Subst. van het adj. *present* = tegenwoordig. M n l. W d b. VI, 658. Mnl. *in presente* = in persoon.

1129 **logement:** verblijf, in de zin van *oponthoud*. Hier is het een z.g. abstract zelfst.nw., in tegenstelling met Ndl. *logement* dat uitsluitend concreet is. Het Ndl. *verblijf* is zowel abstract als concreet. In het M n l. W d b. is dit woord niet opgenomen, wel het werkw. *logeren* (s.v. loodseren) = verblijfhouden.

1130 **reale:** milde. Als subst. gebruikt adj. *Reael* = royaal, mild. M n l. W d b. VI, 1072, 2. K i l. liberalis.

1131 **ghehuldelicken:** goedgunstig. *Bijw.* Het zelfde woord als Mnl. *ghehuldich, ghehoudich* adj. = goedgezind, goedgunstig; M n l. W d b. II, 1153.

1132 **slaven:** zwaar werk verrichten, hard werken. M n l. W d b. VII, 1240.

1133 Tobyas was bekend om zijn naastenliefde, o.a. het begraven van de doden, vgl. Tobia 1, vs. 20 en 2, 3—10.

1135 **zonder vertrecken:** zonder uitstel. Onb.wijs als subst. gebruikt. *Vertrecken* = uitstellen; M n l. W d b. IX, 171, 5.

bestrecken: gebruiken, aanwenden, besteden. In het M n l. W d b. komt dit woord in deze bet. niet voor. K i l. extendere, erogare = geld besteden.

1137 **wysen:** leren, onderrichten. M n l. W d b. IX, 2686, 7.

1138 **inventie:** vinding. Lat. inventio, Fr. invention. M n l. W d b. III, 947. De bedoeling is mij niet duidelijk.

1139 **boetbeteringhe doen:** boete doen. Zowel *boet* als *beteringhe* betekenen *boete*. Vgl. M n l. W d b. I, resp. 1343, 1 en 1154, 3. Ook de uitdr. *boet doen* en *beteringhe doen* komen beide voor. Dit merkwaardige tautologische woord komt ook voor in vs. 896.

1143 **voor:** vooraf, als bijv.nw. gebruikt? Of moet men dit woord schrappen als een vergissing? Vgl. echter *ten eersten vermane* vs. 387 en dergl. meer. Een bijw. als adj. is in het Ndl. niet ongewoon!

1145 **wullen gaen:** in (wollen) boetekleren gaan. Adj. *wollen* = in boetgewaad gehuld. M n l. W d b. IX, 2768, 2.

1147 **tys:** het is. Deze samentrekking, aldus gespeld, komt verschillende malen voor bij Lawet.

dwynghen: onderwerpen, beheersen. M n l. W d b. II, 504, 2.

1151 **inserteynicheyt:** onstandvastigheid. In het M n l. W d b. VII, 998 komt het adj. *sertein* voor, in de bet. van *standvastig:* „Hets ... de serteynste, die noyt opgroyende was in duechden" gezegd van Maria; *Eerste Blisc. v. M.* 2021.

1152 **afgoderies:** afgoderij. De Mnl. vorm is *afgodie, afgodinge.*

beseven: voorwaar. Een stoplap die herhaaldelijk voorkomt.

1154 **mercken:** Bedoeld is wrschl. de brief van de Apostel Paulus waar dit geschreven staat. *Mercken* kan bet. *tekenen, een merk of teken aan iets geven;* M n l. W d b. IV, 1455. Moeten we hier een onb. wijs als subst. met de bet. *optekening* aannemen?

1156 **tbelde:** het beeld. Vgl. voor de verkorting van de klinker voor twee cons. F r a n c k § 42.

1157 **bescod:** vermeerdering. Vgl. de Aant. op vs. 802. De *-s* zal wel op rekening van het rijm gesteld moeten worden.

1160 **de rechte snede:** de juiste betekenis? Vgl. de Westvla. uitdr. *Noch oesel noch snee weten* = geen kennis noch verstand hebben van iets (oesel = de rug van het lemmer); D e B o. Het Mnl. *snede* kan *de scherpe kant van een mes* betekenen; M n l. W d b. VII, 1391, 5.

1163 **niendt:** Voor het schijnbaar overbodige *het* achter *neen* vgl. S t o e t t, S y n t. § 33. Elders, b.v. I vs. 578 gebruikt Lawet *neent;* de vorm hier omwille van het rijm.

1169 **onderdaen:** onderdanig, gehoorzaam. M n l. W d b. V, 329, 2. Dit is een deelw. van het werkw. *onderdoen*.

1171 **alle:** alles. De oudere vorm. Vgl. M n l. W d b. I, 317, 2.

1172 **berechten:** mededelen, hier: bekennen. M n l. W d b. I, 917.

1175 **zonder sparen:** zonder mankeren. Een stoplap. *Sparen* = nalaten, achterwege laten. M n l. W d b. VII, 1645, 4.

1176 **ontpluucken:** ontvouwen, openbaren. M n l. W d b. V, 1177, 7. *Ontpluucken* uit **ontbeluken*.

1178 **ten waren bescoove:** volgens ware mening, in waarheid? Vgl. *met een bly beschooven = met blijdschap?* in vs. 1081.

1179 **reghel:** regel, in de bet. van voorschrift, richtsnoer voor iemands handelen. M n l. W d b. VI, 1191, 4.

1180 **tender:** tenslotte. De uitdr. *ten ende = ten slotte* komt in het Mnl. voor: M n l. W d b. II, 648. Hier hebben we wrschl. één uitdrukking, *tender ende ten fyne*, met de bet.: *ten slotte en ten laatste*. De *-r* van *tender* kan dan als een dissimilatie uit *tenden* beschouwd worden.

1183 **ydoon:** schoon, geschikt, hier: heilzaam? M n l. W d b. III, 790.

1186 **vermaen gheven:** vermanen, mededelen, leren. *Vermaen* = vermaning, mededeling. M n l. W d b. VIII, 2080.

1188 **verzinste:** Ik vat dit op als de superl. van het als subst. gebruikte deelw. *verzint*, van *verzinnen* = beminnen; M n l. W d b. VIII, 2439, B2. *Als de meest beminde door God, als zeer beminde door God* moet dan hier betekenen *levende in vriendschap met God*, de voorwaarde waaraan hij die een goed werk verricht moet voldoen, wil dat werk inderdaad verdienste hebben voor God. Men kan hier vertalen met: *vriend van God*.

1193 **wachaermen:** och arm! Een interjectie, ongeveer van de zelfde bet. als *lasen*. M n l. W d b. IX, 1492.

1195 De Welghetr. Meinsche geeft hier in het kort de Katholieke leer: na de kennis der zonden is nodig 1° berouw, 2° volledige belijdenis (in de Biecht), 3° het voornemen de zonden te vermijden. Vervolgens de beoefening der deugden van geloof, hoop en liefde, en tenslotte het verrichten van goede werken.

verstaen ick: Vgl. de Aant. op vs. 532.

1196 **ick zij:** ik ben. Voor deze uit de conjunctief in de indicatief binnengedrongen vorm vgl. de Aant. op I vs. 1242.

ghesmakelick zyn: smaken, verstaan, begrijpen. Rederijkersomschrijving.

1198 **in een vaste ancleven:** getrouwelijk, stoplap. *Ancleven* = o.a. *trouw*, vgl. de Aant. op vs. 182.

1201 **verstercken:** bevestiging. Onb.wijs als subst. gebruikt. M n l. W d b. IX, 51.

1205 **naecktelick:** Een stoplap: geheel en al, te enen male. M n l. W d b. IV, 2092, 4.

1206 **wercken der caritaten:** de zeven werken van barmhartigheid. Vgl. vs. 1119—1135.

1207 **zonder verlaten:** zonder ophouden. M n l. W d b. VIII, 1985, III verlaten, intr. = ophouden.

1209 **onverzeerdt:** gewillig? Vgl. de Aant. op vs. 434: *zondere verzeeren.*

1210 **propoost:** bedoeling, voornemen, hier: wil. M n l. W d b. IV, 736. Vgl. V a n D i s, blz. 214, vs. 2347: „Dit zijn de wercken, die tuygen elcx goede propoosten: Den hongerigen spijsen, den drooviger troosten, ..."

1212 **ghedoochsaem:** geduldig. M n l. W d b. II, 1073.

verduldich: lijdzaam, geduldig, zachtmoedig. M n l. W d b. VIII, 1673.

1213 **ghehuldich:** getrouw, goedgezind. M n l. W d b. II, 1153, s.v. gehoudich.

1214 Wat nu volgt is een smeekgebed van de Welghetr. Meinsche tot de H. Drievuldigheid. Weer blijkt dat Lawet uitstekend op de hoogte is; tot de *H. Geest* laat hij bidden om Zijn „zoete gratie": de H. Geest wordt in het bijzonder beschouwd als de uitdeler der genade, vgl. I Cor. 12, vs. 1, 4 en 11. In vs. 1217 wordt tot *Christus* gebeden, aangesproken met „Heere", en tenslotte in vs. 1220 tot *God de Vader,* aangesproken met „God".

Wat in margine staat is misschien te lezen als: *Den He. Gheest.* Van het gevlakte gedeelte is nog duidelijk: in het midden *gh* en aan het slot *st;* de ruimte daartussen is echter te groot voor slechts een dubbele *ee.*

omnipotent: almachtig. Van de casus obliqui van lat. omnipotens. M n l. W d b. V, 201.

gent: edel, verheven. M n l. W d b. II, 1455.

1215 **bekent zenden:** toezenden, zodat ze duidelijk blijkt, duidelijk zichtbaar, waarneembaar, zenden, hier: openbaren. *Bekent,* deelw. van: *bekennen;* vgl. de uitdr. *bekant doen* = bekend maken. M n l. W d b. I, 787, 2.

1216 **in qualen stellen:** in ellende, leed, ongeluk storten. M n l. W d b. VI, 832.

1218 **langhen:** verlangen. Deze bet. komt in het Mnl. nog maar een enkele keer voor; vgl. M n l. W d b. IV, 95, 3.

pleyn: schoon, liefelijk oord, lusthof. M n l. W d b. VI, 461, c. Hier ter omschrijving van *hemel.*

1220 **bekennen:** bemerken, opmerken. M n l. W d b. I, 779, d.

1221 **ghescille:** geschil, ongenoegen (met God =) zonde. Vgl. M n l. W d b. II, 1609, 2.

1222 **luude ofte stille** met een ontkenning: op geen enkele wijze. Vgl. de Aant. op vs. 47.

blamatie: schande voor de ziel, schade, verderf. In het M n l. W d b. niet opgenomen.

1224 **vroom:** moedig, dapper. M n l. W d b. IX, 1398, 2. Ofschoon de zin zich hier niet verzet tegen een verklaring van *vroom* als *godvruchtig*, de gewone betekenis van het woord in het Nedl., zal men deze bet. hier toch niet moeten veronderstellen; immers in het Mnl. heeft dit woord die betekenis nog niet, en in de tegenwoordige Zuid-Nederlandse dialecten ook thans nog niet. Vgl. M n l. W d b. IX, 1398, 3.

desoleren: diep bedroefd zijn. Vgl. de Aant. op I vs. 183.

1225 **vulstandich:** volhardend, standvastig. M n l. W d b. IX, 888, 1.

persevereren: volharden in iets. K i l. persevereren = perseverare, persistere, permanere, pergere. Het M n l. W d b. kent het woord alleen uit de *Voc. Cop* en *Kil.*

1227 **vroomelicken:** dapper, moedig. Bijw. Vgl. de Aant. op vs. 1224.

1228 **voordachtich:** voorzichtig. M n l. W d b. IX, 967, 1.

1229 **verduldicheyt:** geduld, lijdzaamheid, het bestand zijn tegen bekoringen, hier: standvastigheid. M n l. W d b. VIII, 1674.

wercken: veroorzaken, uitwerken. M n l. W d b. IX, 2275, 6.

1230 **als vertorden:** als vertrapt, vernietigd, vermorzeld. Van *verterden* = *vertreden*. M n l. W d b. IX, 164.

1231 **ten rechten:** naar waarheid. Van *rechte* = waarheid. M n l. W d b. VI, 1104, 1. Het zelfde als *rechte*, bijw.; zie t.a.pl. kol. 1110, 7.

proufven: op de proef stellen. M n l. W d b. VI, 712, b.

1233 **croone:** In het Mnl. is dit woord uitsluitend vrouwelijk. Hier zou men om het lidwoord *het* tot een onzijdig woord willen besluiten. Maar misschien moet men het lidwoord voor een vergissing houden onder invloed van het onmiddellijk volgende *slevens*. K o l t h o f f blz. 53 kent het woord ook niet als neutrum.

ydoone: schoon. Hier een stoplap. M n l. W d b. III, 790.

1240 **met een versnellen:** haastig, spoedig. *Hem versnellen* = zich haasten. M n l. W d b. VIII, 2491.

1241 **quellen:** lijden, leed. Onb.wijs als subst. gebruikt. M n l. W d b. VI, 878, 2 *quellen*, intr. = leed gevoelen.

1243 **bescauwe:** aanschouwing (n.l. van God, waarin de eeuwige zaligheid bestaat).

1245 **vruechts oorbooren:** vreugd genieten, verheugd zijn. Eigl. is *oorbooren* hier als subst. gebruikt waarvan de genitief afhangt. Vgl. nog *vruechdich oorbooren* in vs. 1042, en de Aant. op vs. 766.

vooren: voor, *voorzetsel*. De gewone vorm is *vore*. In het Mnl. komt *voren* slechts zelden als voorz. voor, vgl. M n l. W d b. IX, 1040, Aanm.: „Up den naesten zondach voren Sinte Michiels dach", *Invent. v. Brugge* 4, 35.

Let op de merkwaardige constructie in de volgende regel, en het eenmaal overbodige *zal*!

1247 **onvermydet:** onverwijld, zonder verzuim. De vorm is eigl. een deelw. van het zwak vervoegde w.w. *miden*. Speciaal Vlaams, naast *onvermeden*. Zie M n l. W d b. V, 1472 s.v. *onvermyt*. In het Westvlaams komt *onvermyd* = *niet blood, stoutmoedig* nog voor; D e B o.

1248 **anghename:** gaarne, bijw.? In het M n l. W d b. komt dit woord niet voor. In het M n l. H a n d w d b. wel als adj.: *liefelijk, bevallig*.

1249 **naer den betame:** zoals het past, zoals het hoort. M n l. W d b. I, 1143, 2e art. *Betame* = betamelijkheid. De Mnl. uitdr. *na betame* = gelijk het betaamt.

1250 **vroom:** krachtig, sterk. M n l. W d b. IX, 1399, 2.

1251 **fluerich:** met succes? In het M n l. W d b. komt dit woord niet voor. Vgl. voor de bet.: een fleurige zaak = een zaak die bloeit, die succes heeft.

Voor het Westvlaamse rijm *ghedverich : fluerich* vgl. F r a n c k § 45.

1252 **adrarenten:** Bedoeld moet wel zijn: *aanhangers, volgelingen*. Het woord zal een verbastering zijn van *adherenten*, dat echter niet in het M n l. W d b. voorkomt.

1253 **niet om vergenten:** zeer edel. Vgl. de Aant. op vs. 972. Het kan hier moeilijk bij *adrarenten* horen, daarom zal het bij *ghy* uit vs. 1251 horen. De uitdr. doet hier meer de dienst van een stoplap.

1255 **briefven:** in zijn brief schrijven. De aant. *Johann* — 14 slaat echter op het Evangelie van Johannes, n.l. 14, vs. 21. De volgende aant. 1 *Johan* — 4 slaat op de eerste brief van de Apostel, n.l. hfdst. 4, vs. 16.

1257 **zonder slaken:** zonder ophouden, zonder vermindering, verslapping. Vgl. de Aant. op I vs. 24.

1260 **vernielen:** verderven, te gronde gaan. *Intr.* in het M n l. W d b. VIII, 2190 komt *vernielen* alleen trans. voor.

1263 **gheen tyt:** nooit. Te vergelijken met *alle tyt* = altijd. Voor *ghene tiden* = *nooit* vgl. M n l. W d b. VIII, 343.

1267 **vercouden:** koud worden, verkoelen. M n l. W d b. VIII, 1945, 2. Beeldspraak met hitte en koude bij de liefde is zeer gebruikelijk.

1268 **sondere begheven:** zonder ophouden, voortdurend. M n l. W d b. I, 700.

1269 **myts:** benevens, mitsgaders. M n l. W d b. IV, 1568, 6.

met vast aencleven: altijd door, zonder ophouden. Vgl. Mnl. *in een ancleven* = in één verband, achtereen. *Aencleven* is een onb.wijs als subst. gebruikt. Het werkw. bet. *iem. of iets aankleven, toebehoren, nauw verbonden zijn met.* M n l. W d b. I, 112.

1275 **swerels waranden:** Omschrijving voor *de wereld. Warande* = lusthof, tuin. M n l. W d b. IX, 1743. In deze spelen heeft Lawet herhaaldelijk omschrijvingen voor *de wereld* gebruikt, en wel in het 1ste spel vs. 83: het swerels duwieren; vs. 126: swerels bestallen; vs. 142: swerels behooven; vs. 518: bin swerels foreest; vs. 694: ter eertscher landauwen; vs. 704: swerels bedycken; vs. 714: ter eertscher stede; vs. 1328: swerels percken; vs. 1359: ter eertscher palen; in het 2e spel vs. 486: bin swerels boorde; vs. 1275: swerels waranden.

Vergelijk hier mee omschrijvingen voor *de hel* als I vs. 18: ten helschen foreeste; vs. 22: ter helscher taverrene; vs. 101: ten helschen polcke; vs. 314: ten helschen gronde; vs. 866: der hellen wonste; II vs. 454: der helscher bedelven; en omschrijvingen voor de *hemel* als I vs. 121: dhemelsche secreten; II vs. 1110: shemels ghehelden; vs. 1218: ten hemelschen pleyne. Van enigszins andere aard zijn omschrijvingen als I vs. 164: *ten eeuwighen verzuchtene;* II vs. 475: *de duustere plasschen* voor *de hel,* en I vs. 128: *den hoochsten palayse* voor *de hemel.* Uit het N e d l. W d b. III[2], 3934 tekende ik terloops nog aan: *thelsche eestere* (Gentse spelen, 149); ibid. VI, 498: *der hellen jorneys* (Trou moet blycken, 113).

1275 **tot uwer ghehanden:** tot uw heil? Vgl. de Aant. op I vs. 580.

1278 **ghevloden:** Deelw. van *vlien:* De gewone bet. is vluchten, maar ook *ergens heen gaan, zijn toevlucht nemen tot* (M n l. W d b. IX, 628). Hier kan men misschien weergeven met: *er toe overgaan.*

nope: stoot, duw. Hier: aandrang. M n l. W d b. IV, 2533.

1286 **toecomste:** komst, n.l. de tweede komst van Christus bij het Laatste Oordeel. M n l. W d b. VIII, 432, 1: „Advent beduet toecoomst; Cristi toecomste inden vleysche, inder herten ende in den doot ende ten doemsdaghe". *Passionaal Winterstuc.* 83 d.

1287 **zonder af te scheene:** zonder ophouden, voor eeuwig. *Afscheden* = uitscheiden, ophouden. M n l. W d b. I, 262, 3.

1288 **in persoone:** in persoon, in werkelijkheid. Vgl. I Joh. 3, vs. 2: „quoniam videbimus eum sicuti est".

1290 **ten propooste dienen:** nuttig zijn bij dit onderwerp, deze uiteenzetting. *Dienen* = dienstig, nuttig zijn; M n l. W d b. II, 161, 2. *Propoost* = behandeling van een onderwerp, uiteenzetting. M n l. W d b. VI, 736. Vgl. Westvlaams, *propost, propoost* = rede, gesprek; D e B o.

Tooch **Rolle ant rabadt:** *rabadt:* de lijst, bovenrand van het toneel (M n l. W d b. VI, 939, 6).

Er was dus aan de bovenlijst van het toneel een strook papier bevestigd waarop de volgende regels stonden. Deze strook papier werd ook wel genoemd „*rabat rolle*", aldus in de „Beschryvinghe van het ghene dat vertoocht wierdt ter Incomste van d Excellentie des Princen van Orangien binnen der Stede van Ghent den XXIX Decembris Anno MDLXXVII. Ghedruct int Jaer ons Heeren 1578" (Univ. Bibl. Utrecht S 4°. 705[2]), waarin de toen aangebrachte opschriften staan afgedrukt. Niet boven het toneel uitgespannen waren het inderdaad „rollen", meterslange opgerolde stukken papier, zoals D. A. Poldermans ze vond op het raadhuis van 's-Gravenpolder onder de bezittingen van de „Fiolieren". Vgl. zijn uitgave van „Het Spel van de Stathouwer" in „Archief" uitgeg. door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 1930, blz. 89.

leuwicheyt: Een door Lawet (?) gevormd woord, van *leuw, leeuw.* Hier kan het woord *moed* betekenen. Vgl. de Aant. op vs. 1022.

stoel: zetel, troon. M n l. W d b. VII, 2161, 2. Ook in vs. 1328 en 1330 heeft het woord deze betekenis.

eendrachtich: het zelfde? Vgl. Openb. 4 vs. 8: „qui erat, et qui est, et qui venturus est". Het Mnl. *eendrachtlich* bet. *eensgezind, overeenstemmend.* M n l. W d b. II, 538.

1293 **den God adonai:** Vgl. Exod. 6, vs. 3 en Judith 16, vs. 16. De Joden vermeden de naam Jahve uit te spreken, i. pl. d.v. zeiden ze *Adonai,* het Hebreeuwse woord voor *heer.*

1294 **prys:** lof. M n l. W d b. VI, 675, 4.

1297 **eenighen:** enig, waarvan er maar één is, dus: *kostbaar? Kostbaar* wordt van het Bloed van Christus in gebeden vaak gezegd. Ook in het Mnl. komt dat voor: „Die sielen die Christus... mit sinen *costelen* duerbaren bloede ghecoft heeft" *Bienboec* 111 b.

1298 **tonghe:** taal. M n l. W d b. VIII, 545, 3.

1299 **de dese:** n.l. de in het witgeklede personen uit de tooch. Hier wordt het zelfst. gebruikte pron. dem. voorafgegaan door het lidwoord. In het Mnl. komt dat niet voor. Wel kent men daar het lidw. voor het zelfst. gebruikte pron. dem. *gene: die gene;* vgl. V a n H e l t e n § 355, b. In hedendaagse dialecten hoort men nog *den dezen en den diën.*

1302 **zondere verdinnen:** zonder verslappen, uit al mijn kracht. *Verdinnen,* intr. = dun worden. M n l. W d b. VIII, 1680.

1303 **met een nerstich verstranghen:** met een zeer grote ijver. *Verstranghen,* 16e eeuws werkw. gevormd van *stranc* = groot, sterk, hevig, geweldig; M n l. W d b. VII, 2271.

1306 **zonder verdooven:** zonder dof worden, duidelijk. *Verdooven,* ge-

zegd van de ogen, vuur of licht, komt in het Mnl. niet voor. De bet. *uitdoven* heeft evenmin het Mnl. werkw. *doven*. Van *utedoven* in de bet. van *uitdoven* geeft Verdam slechts een 16e-eeuwse plaats; M n l. W d b. VIII, 891.

1308 **heircracht:** legermacht. M n l. W d b. III, 220. In Nedl. bijbeltaal komt het woord *heerkracht* nog wel voor. (Psal. 83, 1).
Voor de spelling *-ei-* voor *-ee-* vgl. *thuuin* in vs. 688 en *onchuisheyt* in vs. 1151. In vs. 50 spelt Lawet *hercracht*.

opstakel: hinderpaal, hindernis. Fr. *obstacle*. M n l. W d b. V, 1874.

1309 **tabernakel:** Evenals *heircracht* weer een bijbelswoord. (Psal. 83, 1 Quam dilecta tabernacula tua). De bet. is *tent*. M n l. W d b. VIII, 5.

1310 **betrauwe:** getrouwheid, vertrouwen. M n l. W d b. I, 1165. De genitief hangt af van *vul*.

1313 **dyns aenschyns verclaren:** voor uw glansrijk aangezicht. *Verclaren* = helder worden, schitteren. M n l. W d b. VIII, 1914, III. Onb. wijs als subst.: *glans, schittering*.

bezwaren: Onb.wijs als subst. gebruikt: *droefheid, terneergeslagenheid*. Bezwaren, intr. = bedroefd worden; M n l. W d b. I, 1128.

1317 **mesgrief:** onheil, ramp? Dit woord komt niet in het M n l. W d b. voor. Het is samengesteld uit *mes* en *gerief* = genot, genoegen (M n l. W d b. II, 1541). N e d l. W d b. IX, 853 citeert een werkw. *misgriefde* uit de *Gentsche Spelen*. In de Aanm. t.z. pl. wordt uit *Const-thoon. Juw.* 436 een zelfst. nw. *mistrief* aangehaald, en gevraagd of dit zoveel is als *mis(ge)rief*, of een drukfout voor *miskief*. Op grond van Lawet zou ik hier een drukfout voor *misgrief* willen zien. Vgl. nog *mesgrieven* = hinderen, V a n D i s, blz. 148, vs. 458.

1318 **oyt:** altijd. De oorspr. bet. van het woord. Vgl. de Aant. op vs. 831.

1320 **zonder versaghen:** onbevreesd, onversaagd. *Versaghen*, intr. = vrees, angst gevoelen. M n l. W d b. VIII, 2317, III.

1322 **niet om vervaljanden:** zeer voortreffelijk. Vgl. de Aant. op vs. 771. De *-d-* inplaats van de *-t-* is hier kennelijk om wille van het rijm.

1323 **des waerheyts verstanden:** goed begrip van de waarheid. *Verstanden* = begrijpen, inzien, verstaan. M n l. W d b. IX, 6, 6.

1325 **vromme:** nut, voordeel. M n l. W d b. IX, 1400, 2.

1326 **witten:** wit maken, bleken, blank maken, reinigen. M n l. W d b. IX, 2728.

1330 **jonnen:** liefde. Onb.wijs als subst. gebruikt. *Jonnen, gonnen* = iem. genegen zijn, genegenheid betonen. M n l. W d b. II, 2064, 2.

1331 **wonnen:** *wonen:* zijn woning over hen bouwen, hen in zijn woning, hemel, opnemen. Vgl. Openb. 7, vs. 15: „habitabit super illos", wat de Kath. Bijbel vertaalt met: „zal zijn tent over hen bouwen". Deze vorm naast *wonen* komt ook in het Mnl. voor.

1333 **smallen:** mager worden. Van *smal* = dun, slank, mager. M n l. W d b. VII, 1339, 5.

1336 **gheen tyt:** nooit. Vgl. de Aant. op vs. 1263.

begheven: verlaten, in de steek laten, aan zijn lot overlaten. M n l. W d b. I, 699, 1a.

1338 **gheroup:** rumoer, opschudding. M n l. W d b. II, 1558.

1344 **verzadich:** verzadigd. Van *versaedt*, deelw. van *versaden* = verzadigen.

vul trauwen: voorzeker, waarachtig, in waarheid. Het zelfde als *in trouwen, met trouwen*, enz. Vgl. M n l. W d b. VIII, 736, 2.

1346 **levendich:** levend. Vgl. de Aant. op vs. 559.

1347 **te ziene:** te zullen zien.

1348 **bequame:** lief, dierbaar. M n l. W d b. I, 896.

1350 **jonstich:** welwillend, genegen. M n l. W d b. II, 2067, 1.

brancke: tak, twijg. M n l. W d b. I, 1417. Het woord is hier figuurlijk toegepast op een mens, evenals dat met *telg* en *spruit* wel het geval is. Men kan hier weergeven met *leerling*. Vgl. *rancke* in vs. 1351. Een voorbeeld van *branck* in deze figuurlijke zin citeert het N e d l. W d b. III[1], 1138 uit *Coornhert:* Hout op en wilt niet slaen, 't is een onnoosel branck. (*Odyss.* 1605, II, 150).

1351 Vgl. voor het beeld van de wijnstok en de ranken Joh. 15 vs. 1—6.

1354 **adresse:** voordeel. Vgl. *adresseren* = goed uitvallen, slagen, in het M n l. H a n d w d b. In het M n l. W d b. komt het woord niet voor. Vgl. nog I vs. 31 en II vs. 301.

1357 **staet:** stand, rang. M n l. W d b. VII, 1890, 3.

1359 **tryomphant:** vol vreugde. Vgl. *tryompheren* = vreugde bedrijven, I vs. 633 en de Aant.

1361 Vgl. de Aant. op I vs. 1380.

GLOSSARIUM.

Woorden, uitdrukkingen of betekenissen, die niet in het Middelnederlandsch Woordenboek voorkomen, of daar als zestiende-eeuws worden opgegeven, zijn in dit glossarium voorzien van een *.

Naar het eerste spel wordt verwezen met I, naar het tweede met II.

Niet van alle woorden zijn altijd alle vindplaatsen uit de beide spelen opgegeven. Naar de „Aantekeningen" wordt slechts zelden uitdrukkelijk verwezen, men vindt een woord gewoonlijk onder de eerst opgegeven plaats in de „Aantekeningen" behandeld.

aelmos: aalmoes II 1116.
aendriven: opdringen II 159.
aenschyn: gelaat II 93, enz. *Met blyde aenschyns:* met een blij gelaat I 1138.
aerch: kwaad, slecht, gemeen I 156.
aercheyt: ergernis II 472.
aerdich: mooi, lief I 1044, 1046.
Aesterot. Asterot: I 47; II 456,474
Abimilecht: I 315.
***abondantelick:** overvloedig I 256.
Abseloen: II 177.
abuuse: *vry van abuuse:* terecht I 668. *Swaerheyts abuuse:* het ongerijmde verdriet I 1107. *Van abuuse:* bij vergissing II 39. *Zonder abuuse:* terecht II 400.
Achithophel II 177.
achten: achten, geven om II 248. *Achten up:* zich bekommeren om II 243.
achtere: *achtere lande:* overal in het land II 102. **Achtere ende vooren:* voortdurend I 41.
achtercrommen: *zonder achtercrommen:* zonder aarzelen, zonder talmen? II 488.
***achtervolghen:** vervolgen, voortgaan met II 201.
***achtich zyn:** denken aan, achtgeven op I 191.
adere: gemoed, geest, zin. I 1229.
***adieu:** vaarwel II 498.
***adrarenten:** aanhangers, volgelingen II 1252.
***adresse:** behendigheid, succes? I 31; voordeel II 1354. *Zondere adresse:* onbekend, hulpeloos? II 301.
advys: raad I 690, 862.
***advyselick:** met overleg, wel beraden I 1369.
advocaet: voorspreker II 718, 976.
af: van; *daeraf* I 1069, enz.
afferre: zaak, handelwijze I 643; aangelegenheid II 554.
***afgoderies:** afgoderij II 1152.
afgryse: *ten helschen afgryse:* naar de afschuwelijke hel I 304.
***afgrysenesse:** afgrijzen, afschrik I 250.
aflyvich: dood I 822.
afscheen: afwijken II 731. *Zonder af te scheene:* zonder ophouden, voor eeuwig II 1287.

afstaen van: nalaten, ophouden met I 382.
***accepteren:** ontvangen I 942; aannemen, I 995; II 121.
accoort: overeenstemming I 762; II 765. *Accoort staen tot:* geschikt zijn tot? II 863.
accoordanche: *met accoordanche:* eensgezind II 406.
acorderen, accoorderen, accorderen: tot overeenstemming komen I 494, 634; II 278.
accoordich: eensgezind II 395.
al: allen I 137, enz.; alles I 508; II 1245, enz. *Adj.* geheel I 142. *Adv.* geheel I 1212.
***al by:** bijna II 531.
alegieren: aanvoeren, vermelden, zeggen I 475, 555, enz.
algaders: geheel en al I 533.
alghemeens: in het algemeen II 506.
***aligatie:** het aanvoeren, vermelden, zeggen I 159, 207, 325, enz.
alle: geheel I 567, 720, enz.; alles I 1272; II 1171. *In allen:* in alles II 667. *Met allen:* voorzeker, inderdaad I 1293; II 2.
allegadere: allen te zamen II 622.
Allecto II 460.
allende: ellende I 1178; II 148, 339, 538, 929.
alletemale: geheel en al I 641; allen II 277.
als: alles I 621, 1101, enz.
als: *Voegw.* al, alhoewel, ofschoon I 171, 263, 496, enz.; evenals I 583; zoals I 737; toen II 753. *Als de snelle:* snel, vlug I 873.
alzoo: *Voegw.* zoals I 427, 593, 878; II 711, 1319.
altyts: altijd I 486, 554; II 719.
Aman: II 182.
***amende:** boete, straf II 252, 340; schuld? II 927.
***amorues:** *Adj.* lief I 1041, 1146; *Subst.* liefje I 1095.
ampullekin: Vleinaam I 999.
***anghename:** *Adv.* gaarne? II 1248.
ancleven: aankleven (een mening) I 417; bedrijven II 442. *Als subst.* wat er bij hoort, de aankleve I 323; aangelegenheid I 1229; verbondenheid I 1373; trouw II 182. *In een vaste ancleven:* getrouwelijk II 1198. *Met vast ancleven:* altijd door, zonder ophouden II 1269.
***anlech:** aanklacht, beschuldiging II 737.
anmercken: opmerken I 940.
anschouwen: vertrouwen? II 849.
anscauwen: *Subst.* iemands voorkomen I 934.
***anthierelick:** passend? II 788.
anthieren: bedrijven, begaan: *zonde anthieren,* I 736; *vruecht anthieren,* I 815, 920, 947; beheren, beschikken over I 768; najagen II 64; behandelen II 202.
Anthiochus II 181.
***aparentie:** waarschijnlijkheid, schijn I 213.
***ariveren:** aankomen II 278.
artyckele: wetsvoorschrift, artikel I 286.
Asmodeus: I 43; II 472.
asschen: as II 475.
assise: accijns I 1020.
Atrophos, Atrepos: I 54; II 468.
au: hei daar I 850, enz.; II 1, enz.
***autentyck:** echt, waar I 721.
***autentyckelick:** waarachtig I 1343.
***aventayghe:** voldoening? I 922.
avys: raad I 48, 808, enz.
avyselick: raadgevend I 835.

ba: *Interj.* I 1072, enz.
baeykin: *zeer vlugghe int baeykin:* ? Zie de Aant. I 89.
Baalberech: I 45.
baersen: baren I 1284.

baet: *ter baten nemen:* tot hulp nemen II 182.
***back:** beker, glas I 1057.
balsemier: balsemboom. *Als vleinaam.* I 906.
Baltesaer: II 179.
bandt: *byden bande hebben:* in z'n macht hebben I 697.
bane: *de bane rumen:* het veld ruimen, weggaan II 389.
banck: **te bancke stellen:* iem. naar de kroeg doen lopen I 706. **Up den banck hayen:* op de bierbank blijven zitten I 967.
***bancket:** feestmaal I 1150.
bancketteren: fuiven I 1140.
***barmhertelick:** *Adv.* barmhartig I 381.
basillicus: koningsslang I 108.
bastaert: soort zoete wijn I 1035.
bate: voordeel I 1218.
baten: van voordeel zijn II 658.
bedacht zyn: zijn verstand gebruiken I 679.
bedancken van: bedanken voor I 581.
bedeghen: voortreffelijk? I 724; geslaagd, „binnen" I 882; zijnde II 409.
bedelven: *der helscher bedelven:* de hel II 454.
bederfven: doden II 125; verloren gaan II 242; te gronde gaan, sterven II 300; sterven, omkomen II 624.
bederfvenesse: verderf II 1315. *Vry der bederfvenesse:* onvergankelijk II 708.
bediet: betekenis II 702.
bedieden: verhalen, vertellen, beduiden I 291. *Als subst.* betekenis I 441.
bediën: worden I 1305.
bedycken: *swerels bedycken:* de wereld I 704.
bedryf: zaak, ding II 284 Tooch.
bedroufven: bedroefd zijn, terneergeslagen zijn II 990. *Als subst.* ellende, droefheid II 46.
bedwanghe: dwang I 117; zorg, droefheid I 358; zorg, nood I 460. *Uut bedwanghe:* gedwongen II 398.
bedwinghen: dwingen, noodzaken II 11.
bee: beiden I 1117.
Beelsebub: I 44; II 473.
been: **te beene trecken:* zich iets aantrekken, ter harte nemen I 445.
beerfven: bezitting, landgoed II 299.
begaden: bewerkt I 145.
begave: gave, gift; overdracht I 685.
beghecken: bespotten I 713.
begherde: die begeerd wordt I 938.
begherren: *met genitief* begeren I 996.
begheven: verlaten, in de steek laten, aan z'n lot overlaten I 221; II 443, 1336; ophouden met I 655. *Zonder te beghevene:* zonder ophouden, onafgebroken I 50. *Zonder begheven:* voortdurend I 1372. *Sondere begheven:* voortdurend II 1268.
beghinnen: *vruecht beghinnen:* beginnen zich te verheugen I 260.
begloost: uitgekozen? II 947.
begonnen: beginnen II 1121.
beghonste: Praet. van *beginnen* II 650.
begorden: *hem begorden met vruechden:* zich verheugen II 524.
begrypen: *Trans.:* ter hand nemen. *Intr.:* beginnen I 878.
begripen: berispen II 263.
behanghen: verstrikken I 356. *Behanghen met:* verstrikt in II 589.
behoet: redding I 133; veiligheid, redding II 428; verzekering II 703.

***behoetheyt:** veiligheid, redding II 376.
***behoedich zyn:** behoeden, beschermen I 1379.
***behoetsel:** bescherming; verzadiging? I 1022.
***behof** of **behoove:** omheinde ruimte? *Swerels behooven:* de wereld I 142.
behoudens: zonder inbreuk te maken op I 177.
behoufven: nut, voordeel I 345.
een behouvere zyn: behoefte hebben aan, trek hebben in I 1071.
behoufvich: behoeftig II 1101.
bejeghen: *Als subst.* verzet I 881.
***bekende:** vriend? II 926.
bekennen: bemerken, opmerken II 1220. *Hem bekennen:* zich verklaren II 732.
bekent zenden: openbaren II 1215.
bekeren tot: zich bekeren tot II 846.
bekinnen: erkennen I 1076; II 948.
becleven: opgroeien I 76, 770.
beclyf: voordeel I 665. *Van beclyve:* zie de Aant. I 952.
beclyven: voorspoed I 344; voordeel II 744.
beclyven in: voortdurend blijven in II 381.
becomen: bekomen, bevallen I 285.
***bekouter:** verkondiger I 491.
beladen: belast met zonden I 555.
belde: beeld II 1156.
beleeden: belijden, verkondigen. Zie de Aant. I 525.
beleeden: leven I 1263; *Hem beleeden:* zich gedragen I 838.
beletsele: beletsel II 24.
Belial: I 48; II 456.
beliefven: behagen, believen I 1054.
***belydt:** *het belydt stellen:* verkondigen I 427.
belyden: vermelden, zeggen, getuigen I 729; II 209.
beloofte: belofte I 509.
belooken: bevatten, inhouden I 178.
belooven: verzekeren I 1166. *Belooven van:* prijzen I 143. *Belooven + genitief:* dankbaar zijn voor II 20.
belover zyn: goed vinden I 1015.
Belphegor, Belsegor: I 45; II 457.
bem: ben. *Zie de Aant.* I 4.
bemercken nemen up: achtslaan op II 117.
***bemerckheyt:** aandacht II 829.
benauwen: *Als subst.* nood II 55.
***bende:** bende, troep II 252.
benedyden: zegenen II 1059.
***benefitie:** weldaad II 724.
***hem benerstighen:** zich beijveren II 1062.
***benoost:** benauwd, bezwaard II 932.
***beperelt:** kostbaar I 1285.
bequame: heilzaam, nuttig II 396; aangenaam II 907; lief, dierbaar II 1348.
bequeelen: **zonder bequeelen:* aandachtig, oplettend? II 539.
bequellen: bezuren I 1194.
***beradelick:** *wys beradelick:* verstandig II 720.
hem beraden: op zijn heil letten, voor zich zelf zorgen I 186. *Onwys beraden:* onverstandig, dom II 429.
berader, beraeder: raadsman, trooster I 534; helper, trooster II 360.
***beradich:** genadig I 198; II 791.
***beradinghe:** raad I 1070.
beraen: *wyselick beraen:* verstandig II 804.
berdt: *te berde stellen:* op het speelbord zetten I 1169.
berechten: bekennen II 1172.
bereyden: toerusten I 595.

beroyt: berooid I 1180.
***beromme:** eis, vermaning? I 1134.
berommen: pochen I 890; roemen op I 1342. *Hem berommen:* zich verhovaardigen I 812.
beschaden: schade doen, benadelen I 754. *Als subst.* schade, nadeel II 444.
***bescauwe:** aanschouwing II 1243.
bescheit: inzicht, verstand II 357.
***bescod:** groei, vermeerdering II 802, 1157.
beschoof: *buuten alle beschoove:* in hoge mate? II 871. *Ten waren bescoove:* in waarheid? II 1178.
***bescooven, beschoven:** waarnemen, opmerken I 385; menen II 19; achtslaan op II 612. *Met een bly beschooven:* met blijdschap? II 1081.
bescriven: schrijven II 675.
***bescrooden:** wroeging II 286.
***beschudde:** bescherming I 550.
beschuldich: schuldig II 667.
beseffen: vernemen, horen I 322, 852; bemerken I 1257.
bezeten: gestemd II 122.
beseven: uitgekomen, voor de dag gekomen I 655; openlijk, stellig I 732, 1228; voorwaar II 422, 604, 1152. *Beseven zyn:* zijn I 1330.
bezyden stellen: ter zijde laten II 536; *overslaan II 246.
besighen: gebruik maken van I 1003.
bezittere: bezitter I 236.
***beslaver:** iemand die hard werkt I 1008, 1067.
***beslechten:** volvoeren, plegen II 432.
besluten: insluiten I 508.
***besluut:** besluit, slot I 1226.
besmet: bevlekt, verontreinigd I 157.
***besmittere:** schender, iem. die bezoedelt I 235.
***bezoetelen:** genieten, voordeel behalen I 1048.
bezoucken: proberen, beproeven II 486.
bespellen: bekennen, beduiden I 1195.
***bespooren:** bespeuren I 277. *Als subst.:* ongeluk, ramp I 1173.
bespot: bespotting II 456.
besproyen: besproeien I 806.
best: het best I 445, enz.
***bestal:** ingesloten ruimte? *sWerels bestallen:* de wereld I 126.
besteden: verrichten, doen I 723; schenken II 515. *Als subst.* toedoen II 230.
***bestedich zyn:** besteden I 607.
besten: barsten, openscheuren II 28.
bestidt: Bijvorm van *besteet,* van *besteden:* bij zich steken? I 1259.
***bestreck:** verleiding? I 47.
***bestrecken:** uitdelen, doen neerkomen op? I 1334; aanwenden, besteden II 1135.
bestreckt: *Deelw. van bestriken?* bestreken met I 110.
***bestuucken:** rijkelijk overladen? I 1088.
bezueren: ontgelden, boeten II 70.
***bezwaer:** kwelling, last II 311.
bezwaerd: gekweld, bedroefd, belast I 458.
bezwaren: *Als subst.* droefenis, ellende II 78; droefheid, terneergeslagenheid II 1313.
bezwycken: *zonder bezwycken:* zonder ophouden I 705.
bedt: meer I 1075, 1111. *Te bedt:* des te meer I 1075; te beter I 724, enz.
betame: *naer den wel betame:* zoals het hoort II 284 tooch. *Naer den betame:* zoals het past, zoals het hoort II 1249.
bete: beet II 1011.
***betemen:** spreken, meedelen, verzekeren? I 430, 1355.

***betyghe:** leiding; zeggen? I 680.
betoghen, betooghen: betogen, zeggen I 1052. *Als subst.* bewijs II 55.
betoogh: woord I 1336.
betoveren: het hoofd op hol brengen I 734.
betrap: het in zijn macht brengen. *Met listighen betrape:* op listige wijze? I 35.
***betrau:** vertrouwen I 188; II 647.
betrauwe: getrouwheid II 1310.
betrauen in: vertrouwen op I 573.
hem betrauwen: ergens gerust op zijn II 328.
***betrueren:** betreuren I 731.
***betuunen:** omheinen I 1337.
***bevalle:** *ten goeden bevalle:* tot een wel behagen II 1073.
bevanghe: een bep. gemoedsstemming I 118.
bevoelen: gevoelen I 214; * het plan opvatten I 118.
bevonden: betrapt? I 363.
bevroeden: *Als subst.* inzicht I 1323.
***bevroedere:** *Subst.* verstandige II 1118.
bevroen: begrijpen I 701; II 682. *Als subst.* verstand, inzicht II 51. *Met een vastelick bevroen:* met grote zekerheid II 840.
bewaren: beschermen, behoeden II 128.
bewaren: waar maken II 333.
beweghen: aansporen II 416. *Als subst.* ontroering II 412.
bewerren: verdedigen, in stand houden I 916.
bewys: aanwijzing I 862.
***bewysenesse:** onderrichting II 997.
by: door I 180, 212, 539, enz.
***byblyvelick zyn:** bijblijven II 892.
bidden: bedelen II 226.
biese: bies, iets van weinig waarde II 448.
by gherre: Zie de Aant. I 1074.
bycans: ongeveer II 571.
bycomen: naderen II 293.
bildekin: beeldje. Vleinaam. I 1041.
bylo: *Uitroep:* Bij Sint Lodewijk I 131, enz.
binnen dien: ondertussen, intussen II 265.
***blamatie:** schade, verderf II 1222.
blame: schande I 717.
blyckelick: klaarblijkelijk II 213.
bliken: aan de dag komen II 62. *Bliken over:* zichtbaar zijn aan II 210.
blytschap: blijdschap I 589.
***bloeykin:** meisje II 259.
bloet: bloed, beklagenswaardig mens II 282.
bloot: eenvoudig, slechts, alleen. *Stoplap.* I 464, 679; II 228, enz. *Bloot aen:* zonder II 104. *Bloot van:* zonder I 675.
bloot stellen: bekendmaken, blootleggen, openbaren I 515.
blusschen: doen ophouden, stillen I 167; lessen II 1121.
***boelleder:** iem. die ongeoorloofde liefde pleegt I 263.
boelleren: ongeoorloofde liefde bedrijven I 263.
***boetbe(e)teringhe:** boete II 896, 1139.
boete: middel I 1019.
boeten: stillen, bevredigen I 961; II 100.
bolle: *salmanders bollen:* zie de Aant. I 110.
***bomme:** trommel I 1135; II 519.
***boom:** *an den boom scryven:* op de lat schrijven, borgen. I 975. *An den boom staen:* op de lat staan I 1109.
boorghen: lenen, geld opnemen I 1136.
boort: **enen over boort vellen:* iemand in het ongeluk storten I

1190. **Bin swerels boorde:* in de wereld II 486.
bootkin: schuitje II 189.
bornekan: waterkan II 258.
bost: borst I 1046.
bot: Naam van een munt. **Een cortbotkin:* een kleinigheid I 1001.
botter: valsspeler, schelm II 250.
boude: weldra, spoedig II 697.
***booven screven:** boven mate, buiten gewoon I 771.
brachte: bracht. Zie de Aant. I 542.
brand: brandmerk I 881; II 451; vuur I 1188.
***brandich:** branderig I 112; brandend I 911.
***brancke:** leerling II 1350.
***brasserie:** brasserij, zwelgpartij I 1325.
brauwen: brouwen, beramen I 695. *Als subst.* toedoen II 494.
breen: verbreiden I 401.
***briefven:** in z'n brief getuigen, schrijven II 632, 709, enz.
briessen: brullen, loeien II 458.
broo: Zie de Aant. I 76.
***brouckvlack:** zitvlak van een een broek II 473.
buck: bok I 222.
***buesekin:** jasje? *Met t buesekin uute:* zonder goede sier te maken? I 670.
buuterthier, butertier: verdorven; liederlijk, wulps, zinnelijk I 310, 907; *Buuterthieren ghesteldt zyn:* er slecht aan toe zijn II 136.

cesseren: ophouden met I 262, 785. *Zondere cesseren:* zonder verwijl, terstond? I 295; II 161, 277. *Zonder cesseren:* zonder ophouden I 470.
Charon: I 33.
Cherberus: I 37; II 458.
chiere: **goede chiere maken:* zich te goed doen I 969.
chierelick: schoon, mooi II 787.

daer: terwijl II 301.
daer af: daar van I 1069.
daertoe: bovendien II 21.
daet: daad; kracht II 1016; *daad, opvoering I 1380; II 1361.
dadich zyn: doen I 1278.
dak: *onder eenighen dake:* ergens I 1079.
daken: neerdalen I 25.
***daken:** van een dak voorzien II 279.
dangier: gevaar II 497.
danckelick: in dank I 1380; II 1361.
danne: dan, vervolgens I 1262, 1301; II 587.
dansen: **dansen over tzwerdt:* een zwaarddans uitvoeren I 52.
darft: behoeft. Zie de Aant. II 111.
dat: pron. rel. bij een meerv. antecedent I 1127; dat wat I 159, 179. *Dem. datte:* dat I 1137.
dats: namelijk I 862, 864.
deel: *een deel:* een aantal I 1027. *Ten deele ghecryghen:* als aandeel krijgen I 1210.
deelkin: meisje I 1087.
***defamatie:** schande II 318.
***deffenderen:** verdedigen I 994.
deghe: *ter deghen:* ter dege II 157.
***declareren:** uitleggen, verklaren I 750.
***dernesse:** medelijden I 67.
derren: kwaad doen, schaden I 642. *Als subst.* nadeel, benadeling I 954.
dese: *in desen:* nu II 422, 559. **De dese:* dezen II 1299.
de zelve: die I 336; de zelfde II 189.
***desolaet:** zeer bedroefd II 231; troosteloos II 635; woest, verlaten, eenzaam II 973.
***desoleren:** bedroefd zijn, diep bedroefd zijn I 183; II 1224.
desperatie: wanhoop II 453, 1223.
despereren: wanhopen II 158.

***dessenderen:** afdalen, neerdalen I 313, 535.
destruweren: verdelgen I 312.
devyse: devies, leus I 780.
***devoor:** werk, iemands doen en laten I 241; plicht I 1028.
dy: pron. pers. 2e pers. *Vgl. de Aant.* II 81. *Objects vorm* u I 428.
dichten: schrijven I 1256.
die: de, *lidwoord* I 968; II 1067.
diefte: diefstal I 317.
***diendelick:** gedienstig II 164.
***diendelingh:** dienaar II 621.
***dienderlingh:** dienaar II 367.
dienen: (enen = iemand) nuttig zijn, dienstig zijn I 6, 862; II 564, 1290.
dienstachtich: dienstbaar I 461.
dier: meisje I 906, 921, 1044.
dierkin: meisje I 1044.
dies: derhalve, daarom I 59, enz.
dicke: *Bijw.* dik I 109.
dille: slet, deerne I 986.
dynck: *voor alle dynghen:* vooral II 436, 734. **Goede, barmhertighe, puere dynghen:* goedheid, barmhartigheid, zuiverheid II 643.
dinnen: verminderen, doen afnemen I 262, 1107; afnemen, minder worden II 949.
dysciplyne, dysyplyne: tuchtiging, kastijding II 157; roede? II 295.
ditte: dit I 191.
***dyvyn:** goddelijk, zeer voortreffelijk I 928; II 778.
dobbel: dubbelhartig, vals I 141.
docheren: leren, onderwijzen, onderrichten I 182, 471, 864.
doen: behandelen II 366.
doen: Voor de 1ste pers. s. praes. *ic doen* zie de Aant. I 1028.
doen: *Voegw.* toen I 329, enz.
doens: *Bijw.* toen I 567.
***docken:** slaan. *Docke, docke!*: mep, mep! I 1208.
dockter: doctor, afgestudeerde I 91.
***doleren:** bedroefd zijn I 749.
***doluere:** smart I 300, 497, 585.
***dominatie:** heerschappij, macht I 85, 1321.
***domineren:** heersen I 94.
doot: *Subst.* een dode I 764.
dorven: durven II 370.
draghen: bedragen, belopen I 1113. *Hem draghen tot:* zich voegen naar II 1098.
drayen: Met als obj. *woorden:* richten, wenden I 786.
***dreel:** boel, geliefde, liefje I 657.
***dreelkin:** liefje I 1018, 1087, 1147 (van een man gezegd).
dryven: te keer gaan II 382.
droom: verlangen? I 973; iets onbeduidends II 330.
druckich: bedrukt, bedroefd, droevig I 296, 1172; II 464; smartelijk II 207; *dwingend II 583.
druut: kwant, snaak I 1211.
duchten van: vrezen voor I 1188.
duechdich: **een duechdich vermeeren:* een vermeerdering van deugd II 649.
duer: vanwege, om I 306, enz.; om wille van II 643.
duerdat: omdat I 56, 615, enz.
duerdoyt: weggesmolten? I 807.
***dueregaen:** weggaan II 243.
duergieten: overgieten I 110.
***duerzinderen:** doortrillen II 816.
***duerstralich zyn:** doorsteken I 340; doorstralen II 150.
duerweeckt in: volop in II 256.
duughe: **de scriftelicke duughen oopenen:* de leer van de H. Schrift duidelijk maken, uiteen zetten I 1369.
duucken, duken: bukken I 743. *Intr.* verbergen, niet spreken over? I 1089; zich baden in, overstelpt worden II 218.
dul: dol I 107.
dus: aldus II 62.
duusentichste: duizendste I 201.

dust: dorst I 1019; II 298.
dustich: begerig, verlangend I 849 dorstig II 1083.
duwiere: hol, onderaardse gang II 496. *Het swerels duwieren:* de wereld I 83.
dwale: dekservet I 1131.
***dwalich zyn:** dwalen I 485.
***dwalicheyt:** dwaling I 1268.
dwynghen: beheersen II 1147.

eeghen zyn: onafhankelijk zijn, z'n eigen baas zijn I 919.
eendrachtich: eensgezind II 50; *het zelfde? II 1291 Tooch.
eenich: de een of ander, een I 460, 858; *kostbaar II 1297.
eenpare: voortdurend I 1367.
eenpaerheyt: **slevens eenpaerheyt:* het eeuwig leven II 940.
eenpaerlick: gestadig, onveranderlijk I 161; onafgebroken, aanhoudend I 1338; aanhoudend, voortdurend II 223, 290; aanhoudend, blijvend II 156.
eens deels: van de eene kant; gedeeltelijk I 492.
eenvoedich: *Adv.* oprecht? I 1378.
eerbaerheyt: eer II 1050.
eerbaerlick: voornaam II 289.
eerch: *Subst.* kwaad, slechtheid I 591. Zie ook *erch.*
eerfve: erfdeel II 728.
eerfvenesse: erfenis II 1314.
eerfghename: erfgenaam I 510.
eerlanck: aanstonds, dadelijk I 1177.
eerst: *ten eersten:* het eerst I 145; in het eerst II 218.
eest: eerst I 1059.
eestere: gebied, terrein (Overdrachtelijk) II 105.
effen: juist, precies; billijk? I 1114.
ey: **by den eye:* bezweringsformule II 19.
ey laken: helaas I 233; II 113.
***eynsche:** *int eynsche vallen:* boos worden, ontstemd worden I 1237; II 38.
Ecxion: II 461.
el niet dan: anders niet dan I 1007; niets anders dan II 881.
eldere: elders I 984.
elcken: ieder, iedereen I 65, 735.
elcxs: elk, ieder II 494.
ellevene: Voor de klemtoon zie de Aant. I 51.
emmer: in elk geval, voorzeker I 472.
emmers: voorzeker, immers I 18, 287; telkens weer I 1014.
en: *Voegw.* indien I 803; II 316.
ende: einde. **Tenden werden:* bezwijken II 147. *Tender ende ten fyne:* ten slotte en ten laatste II 1180.
ende dat: n.l. I Titel; II Titel.
erch: *Subst.* kwaad, arglist I 948. Zie ook *eerch.*
eeten: Hier van een niet gesyncopeerde vorm van het deelw. *gheeeten* II 123.
euw: *de yseren euwe:* zie de Aant. I 78.
***excesse:** ontaarding I 377.
exellent: verheven, schitterend I 410; uitstekend II 591.
exellente: verhevene, schitterende II 971, 1253.
***experdt:** voortreffelijk I 246, 781; II 71.
***experde:** man van ervaring, van aanzien I 939.
***experdich:** voortreffelijk I 1126.
***experdighe:** *Subst.* voortreffelijke I 569.
***exploot:** verklaring, woorden I 675; ramp, catastrophe? I 1193; schandelijke daad I 1284.
***explootkin:** geruchtmakende onderneming II 190.
expresse: *by goeden expresse:* zie de Aant. I 29. *By expresse:* uitdrukkelijk I 376; II 303.

exsempel: voorbeeld I 1222; II 1328.

***faetse**: kaakslag, afstraffing I 100
falen: ontbreken I 924. *Faelen van:* missen II 200. *Zonder falen:* zonder mankeren, voorzeker I 280.
***falgieren**: *zonder falgieren:* zonder mankeren I 1083.
fantazie: hersenschim II 324; droombeeld, verbeelding II 507.
fy hem: foei (hem) I 1004.
fier: eerbied afdwingend I 439; schoon, opgeschikt I 906.
fyghe: *niet een fyghe:* niets, geen zier I 681.
***fyġueraelick**: aanschouwelijk II 1024.
***fyġuere**: tooch I 487, 579; II 291, 766, 1289; uitbeelding I 587; het vertoonde spel II 564.
***figuerelick**: voorzien van tooghen I Titel; II Titel.
fyġuerlick: aanschouwelijk II 843; *in de tooch II 770; aanschouwelijk, in de tooch uitgebeeld II 1007, 1014; aanschouwelijk, in het spel uitgebeeld II 1200.
figureren: uitbeelden I 493.
***ficxtie**: *zonder eenighe ficxtie:* stellig, vast en zeker I 152.
fyn: *Adv.* geheel en al, volkomen I 247; enz.; II 846.
fyn: Subst.: *ten fyne:* ten slotte, per slot van rekening I 635, 929; II 94, 158, 233, 777. *Ten laetsten fyne:* I 794, 1006. *Ten dien fynen:* ten opzichte daarvan, daarover II 115.
***fynalick**: volledig II 1025.
***fluerich**: *Adv.* met succes? II 1251.
***focken**: bukken; weglopen. *Focke, focke!*: buk, buk! weg, weg! I 1208.
fondament: grondslag I 512.
fonderen: stichten, grondvesten I 942.
fonteyn: bron II 1219, 1337.
fontein adere: bronwater II 1051.
foreest: wildernis II 188, 222. *Ten helschen foreeste:* in de hel I 18. *sWerels foreest:* de wereld I 518.
***forteynich**: goedgunstig II 638.
Fortune: Fortuna I 68.
fraey: flink, ervaren I 33, enz.
***fraudatie**: (zelf)bedrog I 176.
fraudich: vals, bedrieglijk I 620.
***fuuck**: list, hinderlaag, streek I 885, 1090.

ġaen: Voor de 1ste pers. s. praes. *ic ġaen* zie de Aant. I 689, 905, 1021; II 134.
ġader: *tsamen te ġadere:* te samen II 172.
ġadinghe: volop, overvloed I 1071
ġay: vrolijk, lustig I 769.
ġanck: *enen te ganghe voortdryven:* iemand zijns weegs voortdrijven II 397. *Hem te ganghe stellen:* zich op weg begeven II 484.
ġast: vreemdeling, buitengeslotene I 415; kerel II 129.
ġasthuus: armhuis I 1178; ziekenhuis II 251.
ġhebiendelick: gebiedend II 165.
ġhebooren: *elckens cost esser ġhebooren:* ieders kost is er gereed I 1172.
ġhebreken: ontbreken I 899; II 653. *Ghebreken + ze nval:* nodig hebben II 106.
ġhebroet: *sverkens ġhebroet:* varkens II 282.
ġhebruuck: genot II 589.
ġhebruucken: gebruiken, benutten I 645; genieten I 886; vleselijke omgang hebben met I 647, 1089. *Ghebruucken van* (als subst. vrije beschikking over I 748.
***ġhebuerelick zyn**: geschieden II 902.
ġhebueren: te beurt vallen, ten deel vallen I 498, 731, 766.

ghedaeckt: van een dak voorzien II 279.
ghederren: deren I 817.
***ghedooch:** lijdzaamheid, geduld II 297.
ghedoochsaem: geduldig II 1212.
gheduere: duur II 1185.
***gheduerelick:** *Adv.* bestendig, voortdurend II 902.
ghedueren: *ons levens ghedueren:* ons leven lang I 1003. *In langhen ghedueren:* voor lange tijd I 1204
ghedueren: bestendig II 631.
gheestich: geestelijk II 764.
gheestelickheyt: vroomheid, godsvrucht I 1330.
***ghehande:** voordeel? I 580, 879, 1105; gerief? I 905; heil? II 1275.
***ghehandich:** heilvol? II 919.
gheheel met allen: geheel en al II 476.
***ghehelde:** schuilplaats I 11. *s Hemels ghehelden:* de hemel II 1110.
***ghehertich:** hartelijk I 608; II 542; van harte II 120. *Uut ghehertigher gronden:* uit barmhartigheid I 398.
ghehinghenesse: macht, kracht I 1345.
***ghehuldelicken:** *Adv.* goedgunstig II 1131.
ghehuldich: getrouw II 1213.
gheingient: gezind I 226.
gheingienst: verstandigst II 92. *Wyse gheingienste:* de wijste van verstand I 289.
***ghekakele:** gepraat I 804.
ghecarem: misbaar I 1299.
ghekeken: *Deelw. van kiken?* I 114
gheclach: geklaag I 992.
ghecryghen: krijgen, ontvangen I 681, 789; II 848.
ghelach maecken: vertering vaststellen, betalen? I 1103.
ghelaechskin: rondje I 5.
ghelaet: uiterlijk voorkomen, gelaat II 538.
ghelaten: *Als subst.* gedrag I 1348.
ghelauwen: genieten, smaken I 935; deelachtig worden II 894.
gheldeloos: zonder geld II 140.
ghelden: betalen I 993, 1170.
gheldere zyn: betalen I 983.
ghelyckelick zyn: gelijken op II 214.
***ghelsch:** geel? weelderig? II 266.
gheluuck: geluk, gelukkig lot II 1092.
gheluut: woorden, II 73.
ghemak: genoegen I 933.
ghemeen: gezamelijk II 405. *Voor elcken ghemeene:* voor allen I 445. *Int ghemeene:* in het algemeen I 1346.
ghemeyn: geheel I 6.
ghemercken: op merken I 722.
***ghemerckt dat:** aangezien I 136, 166, 299, 986. Zonder *dat* I 477.
ghemoet: *Subst.* bejegening I 1202; innerlijk, geest II 661, 663.
ghemoet: *Adj.* welgemoed II 563.
ghemoeten: ontmoeten I 487; kennen II 770.
ghenade: *uwer ghenade:* uw genade II 121.
ghenadich up: genadig jegens, voor I 400.
***generael:** *int generale:* in het algemeen I 639; alles te samen I 1133.
***generalick:** in het algemeen I 456.
***generatie:** *myns bloets generatie:* mijn kind I 758.
ghenerren: *Als subst.* bedrijf; vermogen? I 640.
hem ghenerren: omgaan met I 818; zich afgeven met I 1304.
ghenouchte: genoegen, plezier I 40.
ghenoughen: behagen scheppen I 236. *Hem ghenoughen:* te vreden zijn I 1373.
gent: mooi I 1088; edel, verheven II 1214.

gentelicken: *Adv.* mooi, lief, bevallig II 255.
ghepeyns: gedachte I 304, 1118.
ghepyn: pijn, last I 981.
ghepleghen: Deelw. van *pleghen:* gewoon zijn II 59.
ghepresen: geacht II 89.
ghequel: kwelling I 874.
ghequelscap: kwelling I 960.
***gheriefde:** vreugde, voordeel I 513.
gheryf, gherief: zin, wens; genoegen, genot I 952. *Ten gherieflsten:* tot uw grootste nut, voordeel II 1065.
gherynghe: *Adv.* snel, vlug I 959.
gheryvelick: aangenaam II 891.
gheryven: aangenaam zijn, behagen, van dienst zijn I 900, 987; beschikbaar zijn I 991; bedienen I 1213; aanstaan II 284 Tooch.
gheroup: rumoer, opschudding II 1338.
gheruchte: pijn, onaangename toestand II 313.
gheruste: *Subst.* rustige; flinke II 1086.
gheschien: te beurt vallen I 612.
ghescille: ongenoegen II 48; *zonde II 1221. *Vry van ghescille:* buiten alle moeilijkheden I 854. *Buuten alle ghescille:* zonder enige twijfel II 36.
***gheschildekin:** twist, onenigheid I 1040.
ghescrey: geween, geweeklaag II 4; *verdriet II 269.
ghezedich: braaf I 606.
ghezel: leerjongen, onontwikkelde I 91.
ghezent: Deelw. van *zenden* II 771.
ghezedt: wet II 1017.
ghezyn: Deelw. van *zyn.* Zie de Aant. II 220, 554.
ghezinne: gezelschap, hofhouding I 567.
ghezindt: *als eenen wysen ghezinden:* als iemand die wijs is, als wijze, wijs II 1102.
gheslachte: afkomst, geboorte II 77.
ghesmakelick zyn: verstaan, begrijpen II 1195.
***ghesmost:** ? I 1030.
***ghesnoerde:** benauwenis, druk II 315.
ghesolaest: tot zijn genoegen I 1040.
ghezont: heilzaam I 273.
ghezouchte: geraas, leven I 39.
gestadelick: voortdurend, gestadig II 617.
ghestadicheyt: *met ghestadicheyt:* voortdurend I 499.
ghestelt: getooid II 269.
ghestoordt: boos, kwaad II 487.
ghestuene: strijd; verzet I 1240.
***ghestuut:** ? II 74.
ghezwooren: zeker I 868; trouw II 967.
***ghetier:** getier, geraas II 459.
***ghevoelingh:** pijn II 146.
ghevouchte: zin, wens, lust I 40.
ghevoughen: genoegen I 1374.
ghevroeden: weten II 87; begrijpen II 112.
ghevroen: inzien II 1160.
hem ghewachten van: nalaten, zich onthouden van II 884.
ghewaghen: vermelden, zeggen, vertellen I 71, 259, 663, 1311; II 1100. *Een ghewaghen doen of:* spreken van II 625.
ghewaghelick zyn: melden, vertellen I 651.
***ghewateren:** wateren II 466.
ghewerck: werk I 423; daad, werk I 1327.
gheweste: gewest, streek II 27.
ghewillicken: *Adv.* bereidwillig II 1041.
ghewinnen: krijgen I 1349. Als *subst.:* voordeel I 520.
ghewuene zyn tot: gewoon zijn aan I 839.

***ghyde:** gids? I 60.
ghilde: verkwisten, royale meneer I 1041.
glat: *geheel, volkomen, totaal I 1039, 1067, enz.; glibberig I 1209.
glender: hek I 38.
gloet: gloed. *Onzijdig* I 910.
goder: goed II 913.
goe: goed I 1045.
goedinghen: goederen I 632.
goom: aandacht, zorg I 974. *Goom slaen naer:* acht slaan op I 1108.
***hem gouverneren:** zijn leven leiden, zich gedragen I 863; II 99.
gratie: genade II 1215..
***gratilick:** bevallig, liefelijk I 906.
gratiues: liefelijk, innemend I 655.
ghreel: gareel, halsjuk II 238.
grey: wil, welgevallen I 849, 1035.
greyn: voortreffelijke I 10.
grief: onheil II 478.
***griefte:** onheil, nadeel I 316.
grieu: gruwelijkheid II 499.
grieuwen: afkeer in boezemen, gruwen? I 76.
gryntin: spotlachje II 6.
groen: bloeiend, jeugdig I 926; wellustig I 627; fris I 772.
groyen: opgroeien, leven I 101.
grondt: hart, gemoed, persoon met een bepaald gemoed I 141. *Uut barmhertighen gronde:* uit barmhartigheid I 203. *Uut ghehertigher gronden:* uit barmhartigheid I 398. *Uut jonstigher gronden:* uit een welwillend gemoed I 565. *Uut goehertigher gronden:* uit barmhartigheid II 1117.
grondt: *ten helschen gronde:* in de afgrond van de hel I 314. *Dinwendighe gronden:* het diepst van het gemoed, het hart I 609. *Uut sherten gronden:* uit de grond des harten II 393. *Binnen in sherten gronden:* in het binnenste van het hart, in het diepst van het hart II 1282.
gronden: doorgronden II 377.
grootdadich: verheven II 912.
grootelicxs: zeer, in hoge mate I 372.
grootkyn: naam van een munt II 190.
grouf: *tgroufve metten fynen:* het minder en meer kostbare? I 825.
grouver: meer, overvloediger II 110.
hem gruwen: + *gen.* terugschrikken voor I 735.
gruwen gheven: afkeer wekken II 294.
ghuut: guit, jonge man II 68; schurk II 191.

haen: *groote hanen:* benaming voor mannen I 131.
haer: *Pron. pers. plur. masc.* hen I 238, 1333, enz.
haer: *Pron. poss. plur.* hun I 310, enz.
haer: *Pron. refl.* zich I 1329.
haest: *Adv.* snel, spoedig, dra, weldra I 909, 1154, 1190, 1196, enz. II 242.
haghe: bosje van laag hout II 314.
hayen: begeren, verlangen I 912. **Up den banck hayen:* op de bierbank blijven zitten I 967.
halscleet: halsdoek II 268.
handtghescrift: schuldbekentenis II 695.
haren: *Pron. poss. 3e pers. plur.* hun. Zie de Aant. I 1315.
haspen: garen op een haspel winden I 57; II 469.
hatelicken: *Adv.* lelijk II 9.
hau: hei daar I 1, enz.
haut: **ghesneden uut enen haute:* slank en kaarsrecht van houding? I 652.
***hauwaert:** hierheen II 103.
have: kostbare stof, zaak II 205.
***haveren:** van het nodige voorzien? I 784.

hedent: heden I 17.
heedt: bevel II 30.
heel: geheel, geheel en al I 266.
heessch: eis I 666, enz.; verlangen, wens I 446.
heircracht: hercracht: legermacht II 1308, 50.
helden: hellen, neigen I 992.
herderen: verduren I 295.
Herodes: II 181.
herte: *uut goeder herten:* van harte II 350. **Als vleinaam:* meisje I 819. *Vaderlick herte:* lieve vader II 426.
hesen: eisen I 656.
heve: smet. *Een heve doen an enen:* iemand bezoedelen II 5.
hildt: hield. Zie de Aant. II 71.
hinder: nadeel, schade I 552; belemmering I 635; kwelling II 1046.
histoorie: geschiedenis, vermelding I 546.
hittich: hartstochtelijk, *adj.* I 910; *adv.* I 1095.
hobbe: *voor cleene of groote hobben:* ? II 268.
hoen uut: houden buiten I 691.
***hoerecatere:** wellusteling; *scheldnaam* II 26.
hooft: **thooft nemen naer:* zich wenden naar, z'n toevlucht nemen tot II 329.
hoopkin: hoopje, klein aantal I 220.
hooscheyt: fijne vormen, beschaving II 881.
hoosschelick: beleefd, welgemanierd I 1356.
hope: *zyn hope stellen:* hopen II 321.
hospitael: ziekenhuis II 275.
hout: neem aan, pak aan. I 1143. *Hout daer:* alstublieft I 990.
houden: onderhouden, naleven, in acht nemen I 414. *Spel houden:* pret maken I 19.
houck: **inden houck hanghen:* niet in tel zijn I 97.
***houwen:** oogsten, maaien I 77.
hoveren: pret maken, feest vieren I 1290.
hueghelyck: *Adv.* blijde, opgewekt I 1056; II 413.
huenich zoetsele: honing zoete spijs I 1024, 1287.
huere: *talder huere:* altijd I 463. *Nu ter hueren:* nu op dit ogenblik I 765. *In zeer corter huere:* zeer binnen kort I 1166. *Tot eenigher hueren:* te eniger tijd II 69. *Te deser hueren:* nu II 440.
hullekin: dekseltje I 1000.
***humuere:** gemoedstoestand, stemming I 302; II 337.
***huncxter:** hinnikend I 1316.
hurten: aansporen, aanzetten I 1184.
hut: uit I 26, 534.

ydel: leeg I 1199; II 610.
ydoon: schoon, zuiver I 454, 936; II 178; lief, goed, bevallig I 755; heilzaam? II 1183. *Ydoon an:* heilzaam voor II 367. Dikwijls een stoplap, en inverbinding met *nedt: nedt ende ydoone* I 454, enz.
iet: *Bijw.* enigszins I 102.
icke: ik II 998.
ilo(o): Het zelfde als *byloo.* Tussenw. I 129, 697.
in: tot I 550.
inbringhen: veroorzaken II 619.
***inexperdich:** dom, onverstandig? II 307.
inghele: engel I 149.
ingien: verstand I 698.
inckel: enkel. Zie de Aant. I 277.
inzettinghe: voorschrift II 602.
inzyncken: doordringen I 391.
***inspireren:** ingeven II 873.
***inserteynicheyt:** onstandvastigheid II 1151.
***intentie:** bedoeling, reden II 535.
intreye: 't binnentreden I 1034; intrede II 12, 270.
inventie: vinding II 1138.
Israels: Zie de Aant. I 333.

ja hy: ja. Vgl. de Aant. I 1157. *Ja ick* I 1319; II 479.
jaer: **goet jaer:* Interjectie II 514.
jaet: welzeker I 110, 1015, enz.; ja I 131, enz.
jamer: leed II 618.
jeghen comen: tegemoet komen II 411.
***jeghen spooren:** zich verzetten I 351.
jeghen vallen: strijden tegen I 554
***joyuese:** wellusteling I 1094.
jolys: bekoorlijk, schoon I 896; vrolijk, opgewekt II 179.
jolyselick: bekoorlijk, schoon I 1044.
jolyt: genot, vreugde II 94.
jonghe: leerling I 28.
jongher: jongeling I 629.
jonckwyf: dienstbode, dienstertje I 972, 1271.
jonnen: gunnen I 68, enz. *Als subst.* liefde II 1330.
jonstich: goedgunstig, welwillend I 433; aangenaam I 934; genegen II 1350.
jubilatie: zaligheid I 1251.
Judich: Judith II 52.
Jupiter: I 51, enz.
juuste: *Adv.* precies, juist II 200.
juut: vreugde, gejuich I 977; II 68.
juweel: kleinood, kostbaar voorwerp I 832.
juweelkin: kleinood, kostbaar geschenk I 1088. *Figuurlijk gebruikt:* I 1146.

kaetsen: *zonder kaetsen:* ongetwijfeld, zonder mankeren? I 99.
cameriere: hofdame, dienares I 1280.
camerierkin: dienaresje I 1045.
canse, cansche: worp bij het dobbelspel II 65; goed geluk II 406.
cantycke: Hooglied van Salomo II 966.
capiteyn: bevelhebber II 57.
cappoen: kapoen, gesneden haan I 958, 1098.
caritate: liefde tot de naaste I 95; II 1103.
***caritatyfvelecken:** *Adv.* barmhartig II 1035.
cas: geval I 713.
cause: oorzaak I 1342; reden II 34.
***caveren:** zich bezorgd maken I 648; bezorgd zijn I 784.
keele: hals II 262.
keel wys: mondeling I 613.
keer: *ten desen keere:* bij deze gelegenheid, nu I 575. *Tot allen keere:* op alle wijzen, geheel en al, volkomen I 677. *Metten keer:* op uw beurt II 670. *Ten keere:* van mijn kant II 1066.
hem keeren: zich afwenden van I 1338.
keest: kiem I 896; kern, pit I 931; II 1185. *Ten keeste:* geheel en al I 17; juist I 709. *Te keeste:* tot in de grond, tot in de kern II 316. *Den keest smaken:* begrijpen waar het om gaat II 811.
***keester:** *zwaerheyts keester:* hij die de grootste ellende ondervindt? II 104.
kennelick maken: bekend maken II 1349.
hem kennen: zich bewust zijn van II 637.
kennesse maken aen: kennis maken met II 275.
kermesse: *svyants kermesse:* Zie de Aant. I 67.
ketyf: rampzalige, ongelukkige I 343, 1214; II 81.
ketyven: als een behoeftige leven I 901.
ketyvich: ellendig, rampzalig I 823.
ketyvicheyt: ellende I 1302.
claer: *Adj.* helder verlicht I 23. *Adv.* duidelijk I 385. *Int. clare:* duidelijk, helder I 1225.
clachtich: verwijtend I 172.

Claeyken: Mannennaam. Nicolaas? I 88.
Clayse: Mannenaam. Vla. vorm v. Nicolaas I 129.
***clamatie doen**: roepen, kermen II 746.
clanck: **te clancke commen:* ? I 113.
claverblat: een drietal I 1009, 1068.
cleeden: kleren II 204.
cleen: gering I 779.
clemmen: komen tot, overgaan tot I 359.
clerck: secretaris I 49.
cleven: *Zelfst. w.w.* zijn, verkeren in I 1191; II 281; gebeuren? I 1197. *Cleven up:* blijven denken aan I 473; blijven bij I 844. *Koppelw.w.* zijn, staan I 1233. *Hulpw.w.* zijn II 521.
clyncken: luide verkondigen I 980.
***cloetelen**: beslapen? I 1050.
cloot: *den cloot weten:* iets nauwkeurig weten I 314.
Cloto: I 54; II 468.
cnape: knecht II 106.
***knyselick zyn**: kniezen I 837.
kobbe: pluim, veer? II 267.
coeye: schaapskooi I 543.
coen: vermetel, overmoedig, driest I 1316.
coers: *coers hebben:* in gebruik zijn I 94.
***coye**: ? Zie de Aant. I 859.
coken: koken I 104.
cockyn: landloper II 573.
cockuut: koekoek I 1205.
colierkin: halsdoek, borstdoek I 1046.
comdamnatie: veroordeling I 206
compassie: medelijden I 97.
compeyn: gezel, makker I 2.
***complyste**: ? I 1085.
comunikieren: zich meedelen aan I 556.
condamneren: veroordelen I 370; II 964.
conditie: aard I 170; voorwaarde I 230.
confoort: hulp, troost II 623.
conforteren: versterken II 595.
confuus: smaad, hoon, schande I 583; II 173, 399.
***concluuse**: besluit, wens? II 40; besluit II 174.
konnen: kennen, weten II 542.
***conqueste**: verovering II 768.
***conroot**: wereld I 1283.
***hem consenteren**: zich ter beschikking stellen I 995.
***conserfven**: ingelegde vruchten I 476.
consientie: geweten II 372.
consolatie: troost, bemoediging I 610.
***consoleren**: troosten, bemoedigen II 162.
***consumeren**: verteren, opmaken II 225.
content: tevreden I 411.
contrarie pooghen: zich verzetten tegen I 1053.
contreye: streek, landstreek I 848; II 17.
converseren: omgaan, verkeren I 747.
Coppen: Mannennaam, Jacob? I 88.
***coragues**: moedig I 746, 939; II 260; fier, trots II 79.
***corayghe**: moed I 672, 692, 921.
***corecktelick**: juist, stipt II 730.
***cornel**: kern, pit I 234.
corosyvich: bijtend I 821.
cort: niet het volle gewicht hebbend (van munten gezegd) I 1001
cortelicken: binnenkort, spoedig I 1179.
corts: kort, korte tijd II 492.
***cozyntin**: neefje II 2.
cost: spijs I 1031. *Elckens cost esser ghebooren:* ieders kost is er gereed, ieder vindt er de tafel gedekt I 1172.
costelick: kostbaar II 204.

costume: gewoonte, gebruik II 462. *Naer costume:* volgens gewoonte I 1130.
cot: het hol van de hel I 35.
couten: praten II 243.
couvere: *Subst.* overvloed II 82, 109. *Adv.* in overvloed I 1072.
cracht: *by crachte:* met geweld II 80.
cranck: onaangenaam I 1220; zwak I 1239; onbeduidend II 332; slecht, in zedelijk opzicht I 978: *eene van de crancke:* een slet?
crauwen: *thooft crauwen:* het hoofd krabben, ten teken van radeloosheid I 1156. *Dat hovet crauwen:* idem II 493.
creatueren: het geschapene I 1003
krebbe: de hel? I 1209.
cryselen: knarsen I 41.
cryt: kring II 1021.
croocken: krullende lokken, haren I 55.
croone: kroon, naam van munt I 1131; kroon (N.B. neutr.!) II 1233. *De croone spannen:* de kroon spannen, boven anderen uitmunten I 936; II 181 (zonder lidwoord).
cuere: keuze II 71. *Ter cuere:* naar wens, naar de eis, voortreffelijk I 586; stellig I 1166; in hoge mate II 247.
***kuete:** bikkel I 1168.
kuevele: kap, mantelkap I 1273.
curreren: genezen I 168.
cuuste: *Superl. v. cuusch:* zuiver, rein I 1012.

laest ende eest: altijd I 518.
***laetst:** voortreffelijkst? I 1063.
***labareelkin:** snoeper? I 1086.
lachen: in zijn schik zijn II 215.
Lachesis, Lacheses: I 54; II 468.
lachter: schande, smaad II 197.
***ladinghe:** lading I 1070.
layen: branden I 911.
landauw: *ter eertscher landauwen:* op aarde I 694.
langh: *int langhe:* uitvoerig II 483.
langhe: *Adv.* al lang II 338.
langhen naer: verlangen naar II 584, 1218.
lancke: zijde I 979.
lansman: ingezetene II 572.
larderen: met reepjes spek opvullen I 1038.
lasen: helaas I 499; II 85.
last: wat iemand kwelt, drukt I 956; bevel II 128.
lastelick: *Adj.* zeer groot I 1161; drukkend II 821.
lastich: met grote, zware strijd? I 120.
laten: achter laten I 1272; verlaten II 824.
laveye: *ter laveye springhen:* gaan wandelen, kuieren I 28.
lavenesse: verkwikking, lafenis II 1083.
ledt, let: lid, graad, geslacht I 197, 201; bout I 1097. *Met alle haer leden:* in alle opzichten, geheel en al? I 69.
legende: leven I 1177; geschiedenis II 191; spel II 738.
legghen: vaststellen, berekenen, rekenen I 1111, 1123.
***leckt:** lak? I 111.
leme: smet I 1357.
lesen: verzamelen II 490.
letten up: letten op, achtgeven op I 323.
letter: *Adj.* weinig, niet veel I 635, 1139.
leu: leeuw, gezegd van de duivel I 552.
***leuwich:** krachtig II 1022.
***leuwicheyt:** moed II 1291 Tooch.
leven: *Met ze nval:* leven voor I 601.
levendich: levend II 559, 714, 1346.
Leviathan: I 43.
***lyber:** vrij I 692, 876.

liberalich: goedertieren, mild I 484; II 149.
licht: vlug I 1065; gauw, spoedig II 499.
***lydelick:** smartelijk II 580.
lyf: lichaam II 83.
***ligghergkin:** platliggend kraagje? II 267.
lyn: ? *sonder sjeghenspoet lyn:* zonder tegenspoed I 133.
lyntin: **om het laetste lyntin trecken:* tot het uiterste gaan? II 10.
list: kennis I 1242.
listelicken: heimelijk, in stilte I 317.
listich: vals, bedrieglijk I 9.
lobbe: kantenstrook II 268.
***loer:** *ter loere:* op de loer, voor de dag? I 851.
lof: vreugde? II 343.
looghe: loog, bijtend vocht II 257.
***logement:** verblijf, oponthoud II 1129.
***logieren:** verblijfhouden I 920, enz.; huisvesting, onderdak verlenen II 1041.
logyst: logement, verblijf I 1084.
***loylegh:** lui II 129.
***loc:** soort? I 1206.
***loncxkin:** knipoogje I 1055.
loochen: verloochenen I 376.
loos: vals, trouweloos I 127; bedriegelijk II 601.
los van: vrij van II 33; zonder II 269. *Los uut:* vrij van I 661.
losen: inlossen II 977.
Luchifer: I 27, enz. *Prince der duusterheden:* I 68.
luere: **niet een luere:* geen zier, niets II 248.
lucsurie, lucxsurie: onkuisheid, wellust I 96, 703, 719, 872.
lustich: aantrekkelijk I 650; dartel, wulps, wellustig I 900.
***luucker blaykin:** iets gerings, iets van weinig waarde. *Zie de Aant.* I 1128.
luut: luide I 328. *Luude ende stille:* op allerlei wijzen, in alle opzichten, geheel en al I 686; II 889. *Lude ende oock stille:* geheel en al II 47. *Luude ofte stille,* met ontkenning: op geen enkele wijze II 1222.

maechskin: neefje I 1.
Maeykin: vrouwenaam. Maria. I 89.
maet: kameraad I 111.
maet: *by maten:* in juiste mate II 1103.
machtich zyn: de baas zijn over II 963.
***macke:** herdersschopje I 524 Tooch.
maken: doen II 3, 113.
mal: mal, dwaas II 1074.
male: herderstas I 524 Tooch.
malendicxtie: vervloeking I 153, 181, 193, 415, 425, 426; II 1059.
malevezeye: zoete Griekse wijn I 1035.
malitie: boosheid, slechtheid I 231; II 724.
Mammon: I 44; II 471.
maniere: wijze I 767.
manierich: **wel manierich:* op duidelijke wijze II 915.
manck: verminkt, gebrekkig I 1221.
masekin: modder? Ironische benaming voor wijn? I 1066.
***masse:** ? I 622.
***mastelick:** ? II 822.
materie: stof, onderwerp I 359, 614; II 201.
meerder: groter I 306.
meest deel: meest al I 963.
melancolie: droefgeestigheid, somberheid I 961.
mellodie: genot, vreugde I 977; II 356; muziek, gezang II 508. Het meerv. *mellodien:* amusement, feestelijkheid I 1326.
memoorie: denkvermogen I 545;

vermelding II 1007; herinnering II 1018.

menichfuuldicheyt: menigte II 394.

de(n) menighe(n): menigeen, velen I 890; II 95, 335, 492.

meeninghe: voornemen II 878.

merck nemen: opletten I 1221.

mercken: beschouwen, bekijken I 487, 579. *Als subst.:* optekening? II 1154.

merren: *zoonder merren:* zonder uitstel, onmiddellijk II 407.

Mese: mannenaam? I 129.

***mesgrief:** onheil, ramp? II 1317.

meshaecht: onaangenaam, gehaat II 383.

meshopen: wanhopen II 352.

hem mesleven: z'n leven slecht besteden II 292.

mespayen: *Als subst.* droefheid, onvoldaanheid I 912.

mesraken: dwalen, verdolen II 796; *slecht behandelen II 1077.

***messant doen:** onheil aandoen, benadelen? II 705.

***messchied:** zonde II 193.

mestroosticheyt: wanhoop, mistroostigheid I 583.

mesvallen: *Onpers.* tegenlopen I 127. *Als subst.:* onheil, ramp II 477.

meswanen: wantrouwen II 671.

***meswroetelen:** verkeerd wroeten I 1049.

meswueghen: misleiden I 1157.

met: door (lat. *per*) I 149, 1295.

my: *Pron. poss.:* mijn I 241, 1030; II 307.

middel: *Adj.* in het midden staande II 688.

min: minder I 891.

myn: *Pron. pers.:* mij I 1112.

mindelick: liefderijk, vol liefde I 375.

minder: jonger I 637.

myne: gebaar, uitdrukking van het gelaat II 296.

minjoot: beminnelijk, vereerenswaardig I 465.

myncke: *myncke hebben:* te kort schieten I 341.

myncken: beschadigen, bederven I 1031. *Zonder myncken:* volkomen; onverwijld? II 1123.

minste: *voor minste ende meeste:* voor allen zonder onderscheid I 4, 1364; in het openbaar? I 708. *Minste ende meeste:* allen zonder uitzondering II 188.

***myzerie:** ellende I 540.

misterie: geheim, wondermacht ? I 539.

myte: naam van zeer kleine koperen munt I 1297.

myts: benevens, mitsgaders I 172; II 1269; door I 735; II 710.

myts dat: indien slechts I 727; omdat, II 84, 889; doordat II 216.

moet: hart, gemoed I 746; II 426; lust, begeerte I 909. *Met goeder moete:* met gemak I 1018.

moghen: kunnen I 337.

moyte: moeite, inspanning I 562.

***mockebroot:** *om tmockebroot gaen* bedelen I 96.

mol: *helsche mollen:* benaming voor duivels I 108.

mommer: rondtrekkend komediant I 1164.

moor: benaming voor de duivel I 42.

***morael:** strekking, betekenis II 1014.

***morkin:** moedertje II 259.

morseel: spijs I 1026.

most: jonge wijn I 1031.

motael: metaal I 112.

motyf: doel I 418; zin I 664, 951, 971.

mueghelyck: met smaak I 1057.

mueghen: kunnen I 135; plezier hebben in, behagen scheppen in I 794.

multiplieren: vermeerderen I 769.

naeyen: **zyn naeykin naeyen:* zijn gang gaan, zijn zin doen I 88, 913
naeckt: berooid, behoeftig II 228; armelijk II 261.
naecktelick: geheel en al, te enen male II 374, 1205.
naer: overeenkomstig, volgens I 364; na I 538, enz.
naer: naderbij II 524.
naer dat, naer datte: nademaal, dewijl, omdat I 211, 288, 858, 1048.
***naerlick:** *enen naerlick zyn:* iemand naderen II 224.
naermaels: namaals II 809. *Hier naermaels:* hier namaals I 865.
Nabugodonozor: II 186.
nachtdouc: halsdoek II 266.
naken: bedreigen I 230; naderen I 730.
namaels: later, naderhand II 226.
naren: naderen II 81.
nauwe: *Adv.* scherp, inhalig I 1114
neene: neen I 401.
neenick: neen (+ vnw. ik) II 108.
neent: neen (+ vnw. 't) I 578.
neffens: neven, naast I 979.
neghentneghentich: negenennegentig I 570.
nerstich: ernstig, volhardend I 436; ijverig, naarstig, I 1375.
nerstícheyt: ijver, volharding I 560.
nest: *ten quaden neste:* in de hel? II 28.
nedt: nauwkeurig, juist I 322, 936, enz.; volledig, geheel en al? I 330; zuiver I 454, 1309; II 781, 1289, enz. Herhaaldelijk als stoplap in verbinding met *ydoone:* nedt ende ydoone.
niendt: neen (+ vnw. 't) II 1163.
niet: niets II 738. *Te nieten doen:* vernietigen I 308. *Te nieten brynghen:* te niet brengen I 1182.
***niet om** + werkw.: *niet om vergenten:* aller voortreffelijkst, alleredelst I 105; II 972, 1253. *Niet om verfieren:* zeer schoon II 201. *Niet om vervaljanten:* zo voortreffelijk mogelijk II 771. *Niet om vervaljanden:* zeer voortreffelijk II 1322.
nieu: *op een nieu:* op nieuw, op een volgende keer II 499.
nieuwers: nergens II 72.
nyghen: neerbuigen, *trans.* I 536.
nypen: benauwen I 877. **Hem nypen van:* zich verwijderen van II 1033.
noch: *Voegw.* noch I 338. *Bijw.* nog I 399.
noyalich: trouw, oprecht I 511.
noot: *noot zyn:* nodig zijn, noodzakelijk zijn II 556. *Noot hebben + gen.:* nodig hebben, behoeven II 1136.
nootdust: nooddruft, voedsel, kost II 144; behoefte II 1095.
nope: stoot, duw; aanval (op het gemoed) I 172; aandrang II 1278; *drank II 791. *De nopen gheven:* verzekeren, stellig beweren II 819.
noopen, nopen: aansporen I 275; aanroeren, behandelen II 1026; *zeggen II 351; nijpen, persen II 629.
nu als: *Voegw.* nu (dat) I 957.

obedientie: gehoorzaamheid, onderworpenheid II 533.
***oblatie:** offergave II 905.
oblye dragher: oblie-, wafel venter I 1164.
obstinaet: koppig, halsstarrig I 449.
of: Het zelfde als *af:* van I 745.
of: gesteld dat I 1032.
ofcorten: afronden? I 1132.
oyt: altijd II 831, 1318.
***hem occuperen:** zich bezighouden met II 1040.
Olifernus: Holofernes II 49.
om: ter wille van I 101.
omayghe: hulde I 923.

ommebringhen: verkwisten, er doorbrengen I 1009.
ommers: immers I 1163.
ommevanghen: omhelzen II 854.
om niet: voor niets, gratis I 469.
omnipotent: almachtig II 1214.
omwelven: omverwerpen II 699.
onbedachtich: onverstandig I 1276.
onbedwonghen: vrijwillig I 27; vrij I 876.
onbegrepen: onberispelijk II 529.
onbeladen: niet belast, niet bezwaard (door de zonde) II 446.
onbelaen: onbezwaard I 1235; *onverwijld? II 439.
onberaden: hulpeloos II 921.
onberadich: onbezonnen, ondoordacht I 1160; *geen raad wetend II 569.
onberren: *zonder tonberrene:* zonder zich te onttrekken aan, zonder mankeren I 759; zonder na te laten II 1097. Zie ook *ontberren.*
onbescheedt: overmoed, dwaasheid II 203.
onbesneden: onbeperkt, onmetelijk I 1339.
***onbezweken:** stellig I 115, 898; zonder ophouden, altijd door II 1052.
onbewacht: onbewaakt, onbeschermd I 718; II 53.
onchuisheyt: onkuisheid I 1290; II 1151.
onder: *onder de wedt ghedaen:* aan de wet onderworpen I 420. *Onder hemlien tween:* met hun tweeën II 404.
onderdaen: gehoorzaam II 1169.
onderhouden: *twerck onderhouden:* aan het werk blijven, werken II 99.
onderstant: hulp, steun II 339.
onderterden: zie *tonderterden.*
***ondiscrete:** onverstandige II 292
***onghecessert:** onophoudelijk, zonder ophouden I 92, 1313; onverwijld I 1101.
onghelaeckt: volmaakt II 751.
ongheherberchde: dakloze II 1041.
onghemeten: buitensporig I 19; onmetelijk, oneindig I 302.
onghemoyt: met rust gelaten I 102.
onghenade: hardheid, hardvochtigheid I 65.
onghenadich: onbarmhartig, *of* in ongenade? I 1308.
ongherust: rusteloos, woelig II 659.
ongheval: ellende, rampspoed I 575.
onghevraecht: ongetwijfeld, zeker II 569.
ongoddelicke: goddeloze II 824.
onlede: bekommering II 230.
onledich: druk I 606.
onmanierich: op een onbehoorlijke wijze I 871.
ons: onze I 596.
onzienste: *int onzienste zyn:* er het slechtst aan toe zijn I 289.
onspoet: rampspoed, ellende II 281. **Adj.:* verderfelijk I 910.
onspoedich: rampspoedig II 226.
ontberren: *met obj. in de 4e nval:* zich onttrekken aan II 22. *Zondere ontberren:* zonder mankeren I 915, 964; II 349, 1097. *Zonder te ontberrene:* zonder mankeren II 349. Zie ook *onberren.*
ontbinden: ontvouwen, mededelen, verhalen I 192; II 1100; verklaren, uitleggen, uiteenzetten I 1244; II 983.
ontdecken: openbaren I 846; blootleggen II 861.
ontdoen: openen II 952.
ontdraghen: redden II 91. *Hem ontdraghen:* in zijn levensonderhoud voorzien II 88.

ontfaermen: zich over iemand ontfermen I 482; medelijden hebben met iemand II 750, 857.
***ontfleeren:** ontkomen aan, ontlopen? II 23.
ontgorden: verklaren, uiteenzetten, spreken, zeggen I 412.
***ontkeesten:** onthullen, duidelijk maken I 1365.
ontcnoopen: verklaren, uiteenzetten I 274.
ontpluucken: ontvouwen II 1176.
ontrent: in de omtrek van I 640.
***ontruerelick:** zonder droefheid II 901.
ontsincken: voortkomen uit II 899.
***ontsporen:** ontsnappen, ontkomen I 135.
ontspringhen: ontwaken I 36.
ontvlieden: ontvluchten I 290.
onverbroken: onafgebroken II 219.
onverdrooten: opgewekt II 418.
onvercleent: onverminderd, volledig I 797.
onvermydet: onverwijld II 1247.
***onvermynckt:** geheel en al I 1181.
***onverzeerdt:** gewillig? II 1209.
***onvertraecht:** zonder talmen II 384.
***onvertraghelick:** onmiddellijk I 650.
onvoorzienich: onvoorziens II 40.
onvrame: ongeluk, onheil I 716; II 885.
onvrede: ellende, ramp I 452; II 44; gemis aan gemoedsrust I 1341.
onvroet: dwaas I 909.
onvroom: heilloos II 759.
onvroome: ongeluk, nadeel II 430.
***onvrommenesse:** ongeluk, onheil, ramp I 451.
onwerd: verachtelijk, nietswaardig I 1211.
onwyselick bedocht: onverstandig I 1259.
oopelick: openlijk, in het openbaar I 1365.
oorboren, oorbooren: *fyguere oorboren:* in een tooch tonen, toghen II 766. *Vruechdich oorbooren:* verheugd genieten II 1042. *Vruechts oorbooren:* verheugd zijn II 1245.
***oorboorlick zyn:** bedrijven, maken I 837.
oordinanche: orde II 405.
oordinantie: uiteenzetting II 578.
oordineren: verordenen, bepalen, bevelen I 294.
oorconde: getuigenis, verklaring I 203; beschrijving II 1014.
oorconden: getuigen, mededelen, verklaren II 1283. *Als subst.:* mededeling I 566.
***oorcondighen:** te kennen geven II 363; verkondigen II 639.
oorlof: vaarwel I 687, enz.
opynie: *dopynie van synen heessche slaken:* zijn eis laten varen I 792.
opstakele: tegenstand I 803; hinderpaal II 1308.
Orpheus: I 59; II 459.
over: *met genitief:* ten opzichte van I 802.
overbrenghen: verkwisten, opmaken I 1260; II 579.
Overdaet: onmatigheid; de naam van de waard. *Niet als eigennaam* II 155. Misdaad I 1185 (of overvloed?).
overlanghe: allang, sedert geruime tijd I 116.
overmyts: door, tengevolge van I 434.
overslaen: berekenen I 630.
overterden: overtreden I 147, 196, 413.
overtreden: overtreden II 541.
overvlietere: *een overvlietere zyn:* overvloedig zijn I 374.

***overvloetheyt:** overvloed II 376.

pael: **ter eertscher palen:* op aarde I 1359.
paert: deel, aandeel I 813.
pacht: *het esser beter pacht:* het is daar beter II 281.
pachter: huurder, iemand die iets erlangt II 199.
***pachtich zyn:** genieten I 1004.
payen: tot kalmte, tot vrede, tot rust brengen I 786; bevredigen I 968.
pays: vrede II 368. **Interj.:* stil! I 888.
payselick: in vrede, vreedzaam I 494.
palays: *den hoochsten palayse:* de hemel I 128.
pant: onderpand II 728. *Te pande stellen:* verpanden, er aan wagen I 902. *Te pande staen:* in onderpand staan II 452.
***pandeloos:** reddeloos? II 72.
***papey:** kakkerlak? II 17.
pardt: deel, gedeelte, *pardt ofte deel* II 237.
pas: *het juuste pas:* de juiste maat I 1011.
het passen: het op een of andere manier schikken I 957.
peynsen om: denken aan II 259.
peckt: pek I 111.
pelen: *hy es ghepeelt vande papeye:* ? II 17.
pellicaen: pelikaan II 973.
penitentie: boete I 397.
***perfectelick:** heel stellig II 729.
peryckel: gevaar, het onaangename I 287.
perck: ruimte I 1222; II 990. *Ten desen percke:* hier I 939. *Bin swerels percken:* in de wereld I 1328. *Hier ten percken:* hier ter plaatse II 842.
***permant:** vrijmoedig? II 995.
***persevereren:** volharden II 1225
personayghe: persoon. Passim.
in persoone: in persoon, in werkelijkheid II 1288.
perte, pert: kwade luim, streek, poets I 820; gril, I 908, 1013. *Buuten alle perten:* zonder grillen, nukken I 1081.
pertich: nukkig I 382; nukkig, luimig *of* flink II 541.
***perticheyt:** *zonder perticheyt:* welgezind I 168.
***philosopsch:** spitsvondig II 600.
Pieter: Mannennaam I 129.
piloote: stuurman I 33.
pyn: *zonder sverzeeren pyn:* zonder enige moeite? II 847.
pynen: proberen, moeite doen I 165, enz.; z'n best doen, zich moeite geven II 185. Het dient ter omschrijving I 1145.
pypen: fluiten, pijpen I 878.
pit: put I 266.
placht: Praet. van *pleghen* II 82.
***playsanse:** plezier, pret, genoegen II 253.
planten: inplanten II 337.
plasch: *de duustere plasschen:* de hel II 475.
plats: volkomen, volslagen II 80.
pleghen naer: streven naar I 726. *Met een vierich pleghen:* vol vuur II 411.
pleyn: *swerels pleyn:* wereld I 6. *Ten hemelschen pleyne:* in de hemel II 1218.
plecke: een geldstuk I 991.
***pluchten:** ergens voor instaan I 53; II 370.
pluumen: plukken I 1205.
Pluto: I 40, 60; II 456.
hem poghen: + *infinitief:* ter omschrijving van de imperatief? II 388.
poynt: punt I 884; staat, toestand II 320.
***polck:** kuil. *Ten helschen polcke:* in de hel I 101.
pont: Benaming van een geldswaarde I 1133.

porcye: gedeelte, aandeel I 683.
***portecke:** zuilengang, gaanderij? I 48.
posteye: pastei I 1098.
podt: *by podts:* bij kannen, in grote hoeveelheid I 1060.
***potspinnighe:** scheldnaam? I 1207.
***pover:** arm, armzalig I 457.
pratere: prater, iemand die babbelt II 25.
predicant: woordvoerder, prediker I 395; prediker, priester II 772.
predicatie: predikatie II 775.
***prejuditie:** schade, nadeel II 723.
present: tegenwoordig I 412 *Int presente:* in persoon II 1128.
hem presenteren: zich aanbieden II 90.
presentie: tegenwoordigheid II 534.
pryeelkin: lusthof (Figuurlijk) I 1045.
prince: *prince der duusterheden:* Lucifer I 68.
principael: hoofdsom I 1132.
princ(h)ipael: voornaamste I 924. *Voor het principale:* in het bijzonder, voornamelijk II 276.
principalich: voornaam, belangrijk I 512. *Als Adv.* voornamelijk I 442; II 1164.
prys: eer, roem I 612; waarde, aanzien I 779; lof II 1294.
proberen: bewijzen I 392.
profyt: voordeel, nut I 1261. *Profyt doen:* voordeel behalen II 485.
propys: geschikt I 896; gunstig II 873; *genadig? II 181. *Als adv.:* zeker, stellig, ongetwijfeld I 861.
propyselick: *Adv.* stellig I 1043; op doelmatige wijze I 1370.
***propysenesse:** doelmatigheid II 996.
propoost: uiteenzetting, redenering I 177; wat men zich voorstelt I 664; voornemen, plan II 583; uiteenzetting II 981, 1290; mening II 1029; wil II 1210. *Ten propooste nemen:* voor ogen houden I 373. *Ten propooste:* ter zake dienende I 578; II 217; van pas II 200.
***propoostelick:** ter zake dienende, bij de zaak blijvende I 473; van pas II 565.
Proserpyna: I 60; II 464.
proufven: op de proef stellen II 1231.
provantie: voedsel II 577.
provoost: hoofd, aanvoerder II 962.
***prullekin:** prulletje. Vleinaam I 999.
pubblicaen: tollenaar I 380.
***publycke:** *adv.* openlijk, duidelijk I 1296.
puer: loute, puur II 472.
punieren: straffen I 1320.
punitie: straf I 231. *Het sdoots punitie:* de doodstraf I 299.
puut: kikker II 67.

quael: *in qualen stellen:* in het ongeluk storten II 1216.
quaelcke: *Adv.* slecht I 796, enz.
quame: 1ste pers. s. optat. praet. Zie de Aant. I 507.
quaet: *subst.* zonde, slechte daad, misdaad I 262, 264. *Als adj.* erg I 264.
quant: gezel, kameraad I 1202.
quartier: *woning I 905. **Tallen quartieren:* overal I 737; II 63, 133, 249, 497.
quellayghe: kwelling I 693.
quellen: *Als subst.* leed II 1241.
quellinghe: kwelling I 1122.
quets: kwetsing, kwaad I 502.
***quetsele:** nadeel, schade II 23.
quyte, quite: *quyte zyn + ze nval:* beroofd zijn van I 1304. *Quite zyn van:* beroofd zijn van, zonder II 84.
hem quiten: z'n best doen II 236.

rabadt: de boven lijst van het toneel II 1291 Tooch.
ras, raschs: snel, flink. *Stoplap.* I 427; spoedig I 712; vlug! II 481
rasen: razen, te keer gaan II 610.
razeren: met de grond gelijk maken I 393.
raslach: beraadslaging I 46.
***raubandygh?:** bandeloos, gemeen II 573.
reale: *subst.* milde II 1130.
***realick:** voortreffelijk II 1025.
rebel: weerspannig I 224.
recht: *Adj.* juist I 441, 587; echt, waarachtig, waar I 543, 1349; II 191; werkelijk, wezenlijk I 732. *Als adv.:* juist I 878. *Ten rechten:* met recht I 296; ten volle I 1127; naar waarheid II 1231.
recht te voort: rechtevoort, aanstonds, onmiddellijk I 397.
rechts: juist I 1033.
reden: redelijkheid, betamelijkheid I 666.
reden: woorden I 968, 1030.
redene: rekening I 991.
***redyt:** afkeurenswaardige daad of zaak II 326.
regael: rattenkruit II 1013.
reghel: regel, voorschrift II 1179.
regent: gebieder, bestuurder, heer I 740.
regieren: heersen, regeren I 82; beheren I 768. *Hem regieren:* zich gedragen I 836.
regioen: landstreek, gewest I 815.
regnatie: *regnatie hebben:* van kracht zijn I 324.
regneren: heersen, regeren I 183, 471.
rey: **vry vanden reye zyn:* vrij van pret, plezier zijn, in een ellendige toestand verkeren? II 18.
reyn: geheel en al, duidelijk? I 404.
reke: *met vullen reken:* volledig? II 209.
***recomanderen:** aanbevelen; vermanen I 835.
recreatie: verpozing; troost? I 349.
reene: zuiver, ongerept I 332.
repareren: herstellen I 457; II 1056.
reverentie: eer, verering, eerbied I 677.
riden: kwellen, plagen II 505.
***rigalich:** venijnig I 339.
ryguer: gewelddadigheid II 249.
ryckdom: rijkdom (*neutr.*) I 930.
ryckelick: *Adv.* ruimschoots I 1344.
rys: tak, boom? I 123, 897.
risen, rysen: toenemen I 96; stijgen, toenemen I 672; komen, aanbreken II 86. *Risen tot:* gaan naar II 221, 265.
roeren: gewagen, spreken van, aanroeren I 745; II 316; opkomen, te voorschijn komen I 1173; zich bewegen II 506.
roy: ellende, verdriet I 478.
rommen: roemen, trots zijn op I 73.
roof: buit I 880.
roosenobel: Naam van een gouden munt I 1129, enz.
roosten: roosteren I 1100.
rowaert: hoeder II 302.
***ruude:** *Adv.* hard, luid II 74.
ruudelicken: *Adv.* streng II 130.
ruumen, rumen: ontruimen I 1220. *tVelt rumen:* weggaan II 463.
ruuse: onenigheid, twist I 1107; last, moeite II 41.
***ruwyne:** ondergang I 793.

zaen: spoedig, weldra I 239, enz. dadelijk, onmiddellijk I 358, 1198; voorwaar, voorzeker II 359, 762.
zaet: *mannelick zaet:* man, jongeling I 948.
zachtich: genadig, goedertieren II 304, 416.

zayen: *woorden zayen:* spreken I 785. *Reden zayen:* spreken I 968.
saysoen: *tallen saysoene:* voor altijd I 209. *Ten allen saysoene:* voor altijd II 272. *Ten saysoene:* juist van pas, nauwkeurig II 513. *In corten saysoene:* in korte tijd I 701. *Up elck saysoen:* altijd II 682, 839. *In saysoene zyn:* jeugdig zijn I 926.
salmander: *salmanders bollen:* Zie de Aant. I 110.
***salutatie doen:** groeten I 350.
zat: verzadigd, zat I 1040, 1060.
zate: woning, huis I 1219.
***sateren:** tot bedaren komen? II 467.
***schadich:** schadelijk I 480. *Schadich vallen:* nadelig aflopen I 1160.
schaep: **tschaep werdt van den yse:* ? I 781.
***scabbeghen goet pant spelen:** iemand uitkleden, iemand van z'n kleren beroven I 1202.
***scaffen:** letten op, passen op II 131.
schaker: rover, moordenaar I 377.
schandelazeren: te schande maken I 1156.
***schandich:** schandelijk II 918.
scapraykin: provisiekast I 1024.
schauwen: zien II 328.
scheden: scheiden I 1116.
scheen: scheiden I 822. *Zonder af te scheene:* zonder ophouden I 333.
schelden: berispen, tegen iemand uitvaren, iem. uitschelden I 994.
schelycxs: desgelijks, evenzo I 371.
schepherdere: schaapherder I 524 Tooch.
schier: *Bijw.* spoedig, aanstonds, onmiddellijk I 545; II 811; bijkans, bijna I 1083.
schoe: waarvan het meerv. *schoen* en *schoens*. Zie de Aant. II 436 Marg., 438, 793.
scoffieren, schoffieren: onterven, verkrachten I 737; II 64.
***schoye spelen:** weggaan I 858.
***schoyen:** weggaan I 1145; gaan II 280.
schoyen: schoeien II 792.
***schoot:** waterkant, oever I 34.
screve, schreve: **boven screven:* boven mate, buitengewoon I 771. *Over de schreve:* over de schreef II 9.
scriftelick: aan de H. Schrift ontleend I 475, 1365, 1369, enz. *Scriftelick verstranghen:* knellende bepalingen overeenkomstig de H. Schrift II 693.
schriftuerelick: aan de H. Schrift ontleend I Titel; II Titel.
Scrobbe: Zie de Aant. I 51.
schu: wild, ongebonden I 263.
schueren: toetakelen II 448.
schulen: **wat schuulter:* wat is er I 2.
schuwen: ontwijken II 478; zich wachten voor, zich in achtnemen voor II 494.
schuwen: schuiven II 1107.
zebaer: zedig, ingetogen I 1380; II 1361.
***sebyt:** dadelijk, terstond I 655; II 484.
zede: wijze van doen, daad I 244; ingetogenheid I 536.
zeer by: bijna, zogoed als II 298.
zeere: *Adv.* snel, vlug II 265.
zeghel: zegel, bewijs van betrouwbaarheid II 708.
zeck: *Interj.* zeg! I 946; II 232.
secreet: geheimenis II 641, 1336. *Dhemelsche secreten:* de hemel I 121. *Int secrete:* op een niet openbare, op een niet voor ieder toegankelijke plaats I 1141.
***secreet:** *Interj.* stil! I 852.
Senacherip: II 178.
sententie: vonnis I 212; * getuigenis II 606.
seraphin: seraphijn II 945.

serope: siroop, zoete artsenij II 154.
serteyn: voorzeker, zeker I 998.
***serteynelick:** waarachtig II 1327
***sertifieren:** verzekeren, officieel verklaren I 689.
zetten: in een zekere toestand brengen I 64.
zy: is *Zie de Aant.* I 1242; II 83, 666, 1008; ben II 1196.
zy: zijde, kant I 252.
zyde: *over een zyde:* ter zijde, aan de kant I 523.
zien: Vgl. voor de 1ste pers. praes. de Aant. I 496, 1197; II 103, 408. *Zien up:* achtslaan op, letten op I 1327.
zienelick wesen: uiterlijk II 424.
dat zienste: het beste II 91.
siet daer: alstublieft I 975, 1019.
zin: gevoelen I 1350; verstand II 363.
singet: zegelring II 786.
zyncken: bedaren, verminderen I 981.
syrope: zoete artsenij II 630.
slaen: slachten II 439, 549.
slachten: gelijken op II 573.
slagher: beul II 954.
slack: slap II 473.
***slakatie:** *zondere slakatie:* zonder verslapping, ten volle? II 897.
slaken: verzachten, doen bedaren I 765. *Intr.:* verminderen, op een einde lopen (de dag) I 1102. *Zonder slaken:* zonder ophouden I 24; zonder verslapping II 1257.
slaven: hard werken II 1132.
***slechtelick:** *niet slechtelick:* grondig II 868.
slem: erg, slecht, verachtelijk? II 235.
slepen: (kleren) over de grond slepen II 264.
slodt: besluit I 50; slotsom II 195.
slotkin: slot, besluit, einde I 1033.
sluuten: betamen I 796.
smal: gering, klein I 313.
smallen: mager worden II 1333.
***smertich zyn:** krenken, afbreuk doen van I 483.
***smetsele:** bezoedeling II 24.
smiten, smyten: gooien I 315; slaan II 326, 462.
smoken: smoren I 104.
smullekin: liefje. Vleinaam. I 998.
***snake:** slang I 108.
***snatere:** gesnap, gebabbel? II 462.
snede: **de rechte snede:* de juiste betekenis? II 1160.
snel: levenslustig II 97.
sneese: *tender sneese:* tot het einde toe? II 380.
sneven: hakkelen, stotteren? I 49; ten val komen, ongelukkig worden I 122; vallen (in zedelijke zin), zondigen I 733; neerkomen op I 1193; vallen II 185. *Sneven van:* afdwalen van, verlaten I 842. *Zonder sneven:* zonder mankeren, zonder twijfel (stoplap) I 75, 1372. *Als subst.:* ongeluk, smart II 420. *In sneven werden:* rampzalig worden, aan een slecht einde komen I 1196.
snoer: koord. *By den snoere hebben:* in z'n macht hebben I 855.
snoo: verdorven, slecht I 74; gering, ellendig I 1214.
snoodt: schandelijk, verderfelijk II 597.
snootheyt: slechtheid, verdorvenheid I 734.
***snotgat:** neus II 271.
zoetelicken: *Adv.* zachtjes aan I 1116.
solaes: plezier, genot I 846, 942, 951.
somme: getal, menigte I 72; geldsom II 262.
sommen: optellen, bijeentellen I 284; vermelden II 517.
***sommenesse:** vermelding I 450.

sommeren: berekenen, optellen I 833. *Niet om sommeren:* onmetelijk I 631.

zonderlyngh *Adj.* bijzonder I 666.

zondighen: + *datief* zondigen tegen I 207.

zondelick: *Bijw.* zondig, in zonde I 379.

zonderlynghen: inzonderheid, bovenal II 653.

zoo wanneer: indien I 189; II 1084; wanneer, wanneer ook II 348, 834, 836; zodra als? II 834, 836.

zoo wye dat: al wie I 207; II 666.

zoonelick graen: zoon I 1237.

***zoorghere:** tobber II 587.

zot, sot: **als die zot inden steert heeft:* ? II 42. **Int sotte speelen:* zich dwaas aanstellen II 457.

zou: *Pron. pers. fem.:* zij I 61, 1086, 1331; II 296.

zouter: boek des psalmen, psalterium I 492.

sparen: *zonder sparen:* zonder mankeren II 1175.

spatie: *tot alder spatie:* overal I 84. *Ter zelver spatie:* op het zelfde ogenblik I 147. *Talder spatie:* altijd I 208; II 817. *Te deser spatie:* nu II 317.

speelwys: in een spel, in de vorm van een spel I 617, 1248; II 785, 1024.

spel: *spel houden:* pret maken I 19.

spellen: vermelden, noemen, zeggen, vertellen I 918; II 216; verklaren, uitleggen II 111.

***hem speenen:** + *gen.* zich onthouden van II 1061.

spinnighe: spinster I 1207.

spyten: misnoegd zijn II 548.

spytich: nijdig, kwaad II 482; ontstemd, misnoegd II 545.

***spyts:** ondanks, in weerwil van II 962.

spoeden: zich haasten II 674.

spoelingh: spoeling, beestendrank II 143.

spoen: zich spoeden, zich haasten II 682.

spruut: man, jongeling I 670.

staen: 1ste pers. sing. praes. Zie de Aant. II 312; gaan staan II 992; zijn I 124, 926. *Staen naer:* streven naar I 333. *Staen op:* vertrouwen op II 638. *Het staet my:* het is van belang voor mij, wenselijk II 1031.

staet: inventaris I 830; gezelschap I 947; toestand, gesteldheid I 1186; stand, rang II 1357.

stadt: *in stede van:* in de plaats van I 113. *Ter eertscher stede:* op aarde I 714.

stade: *in staden staen:* te hulp komen, bijstaan I 755. *Met stade:* gestadig *of* op het juiste ogenblik? II 1071.

***staken:** ophouden met, staken I 1103.

***hem stallen:** zich verbergen II 477.

stant: het staan I 1201.

state: *hem in state stellen:* op een rij gaan staan II 178.

steken: stoten, duwen, smijten II 472. **Steken naer:* verlangen, streven naar I 119. *Steken tot:* aanzetten, aansporen tot I 871.

stellen: schikken, in orde brengen I 55; te boek stellen I 439. **Enen te bancke stellen:* iemand naar de kroeg doen lopen I 706. *Hem stellen tot:* iets najagen II 94.

stenen: stenigen I 364.

sterfven: afsterven (n.l. de zonden) I 600. *Hem selfs sterfven:* zich zelf afsterven II 793.

sterckheyt: sterkte, kracht II 830.

stichten: uithalen I 9; stichten, tot vroomheid stemmen I 1256; II 783.

stichtinghe: stichting, wat tot vroomheid opwekt I 354.
stierich: **enen stierich werden tot:* iem. aansporen tot I 872.
styf: zeer, sterk, hard I 1037; ferm, stevig door I 1070.
***hem styven naer:** zich ernstig bezighouden met I 974.
stick: stuk, brok, *steen stick:* een stuk steen I 315; gedeelte II 1026; toestand II 314. **Stuk* als versterking bij scheldwoorden, *stick vueghels* I 700.
stille: *Adv.* ingetogen II 169.
stoel: zetel, troon II 1291 Toocn, 1328, 1330. *Dhoochste stoelen:* Gods zetel I 119.
stoet: stoet, gevolg I 910.
stofferen: voorzien van I 1101.
stock: kledingstuk, kousen? II 269.
***stocke doot:** morsdood I 95.
stondt: *ten stonden:* op dit ogenblik I 399; terstond II 736. *Nu ten stonden:* nu op dit ogenblik, nu II 482.
stoop: kan, grote drinkbeker I 1139.
stoot: moeilijkheden, onaangenaamheden II 228.
stout: moedig, getroost I 492; vermetel I 1160, 1339.
strael: pijl II 1012, 1015.
stranghe: met geweld I 32; *gestreng II 483.
***stranghelick:** snel II 512.
stranck: *Adj.* groot II 100. *Adv.* voortdurend, met nadruk I 968; onverbiddelijk, stipt I 1176.
stranckheyt: gestrengheid I 327.
streke: list, streek I 116; afstand II 227. **Ter streken staen:* er goed voor staan? I 897. **Met vulder streken:* volledig? II 211.
stremmen: stuiten, stillen I 358; tegenhouden II 955.
strepe: *in sdroufheyts strepen:* in grote droefheid II 531.
strype: streek I 620.
***strobanche:** ? II 66.
***stuene:** *vaderlicke stuene:* vader I 840.
stuenen: zich verzetten tegen? I 446.
sturten: overgieten I 1184.
stuuck: stoot, duw, por I 887. **Ten stuucke:* terstond? I 293.
stuupen ende nyghen: zoete broodjes bakken I 742.
stuwen: drijven, voortjagen I 734.
***substantie:** eigendom, have I 797; goederen II 578.
subtyl: listig, sluw I 692.
sulfuer (sulfver): zwavel I 111.
sulckdanich: zodanig I 471.
de zulcke: deze of gene, de een of ander II 27.
zulcx als: zoals II 119.
sus: *Interj.* stil! I 894; II 74.
sussen: troosten I 488. *Intrans.* zwijgen II 334.
sustineren: onderhouden I 783.
symonie: simonie I 94.
zwaer: bezwaard, belast I 158; groot, hevig I 357; moeilijk II 86.
zwaerheyt, swaerheyt: hevigheid I 318; verdriet, zwarigheid I 1107, 1355; ellende II 936; ellende, leed II 1048.
zwaerhertich: terneergeslagen, bedrukt II 122.
zwerren: *Als subst.* pijn II 233.
zwichten: stillen, sussen I 1355.
zwichtinghe: *zonder zwichtinghe:* zonder beperking I 352.

tabernakel: tent II 1309.
tamboeren: trommelen I 1174; II 547.
Tantalus: II 466.
***tarderen:** dralen, aarzelen I 941; talmen II 1039.
taverrene: *ter helschey taverrene:* in de hel I 22.
te: + *comp.* des te I 1068.

te: Bij de inf. wordt dit *te* passim weggelaten, vgl. de Aant. op I vs. 1107.
***teljoor**: bord I 1029.
tellen: tellen, rekenen, houden voor I 516. *Met vyven tellen:* bloeien I 95.
temperen: bedwingen I 1350.
temptatie: verzoeking, bekoring, verleiding II 1223.
tempteren: bekoren, verleiden II 1226.
terdeghen: geheel, volkomen I 604, enz.
terden: stappen, lopen II 75, 189; treden (de wijnpers) II 958.
tere: = *te eenre:* bij elkaar, te samen I 1272.
termyn: tijd, tijdstip I 1250; II 93. *Tot allen termyne:* altijd I 660.
terningh: dobbelsteen I 1168.
terren: eten en drinken, verteringen maken I 819; eten II 234.
terten: stappen, gaan I 821.
thien: *van thienen en vieren stellen:* brassen, slempen II 65, 250.
tyt: oogsttijd, najaar? Zie de Aant. I 773. *In tyts:* op tijd II 144. *Tot allen tyden:* altijd II 164. *Ten tyden:* nu, op dit ogenblik II 536. *Gheen tyt:* nooit II 1263, 1336.
tjan: bij Sint Jan! I 985, enz. II 9, enz.
tneghentich: negentig I 570.
toe: naar ... toe II 422.
toecomen: op iemand afkomen I 1299.
toecomste: komst II 1286.
***toerjouers**: altijd, steeds? (Fr. toujours?) II 30.
toestaen: toekomen I 1250.
tonderterden: onder de voet treden, ten onder brengen I 205.
tonghe: taal II 1298.
toogh: *ter tooghe stellen:* ten toon stellen II 258.
tooghen: tonen, laten zien (in een toogh) I 361, enz.
tornoy: strijd. Zie de Aant. I 851.
tors: toorts, fakkel I 22.
***totkin**: snoetje. Vleinaam I 1002, 1033.
tracteren: onthalen I 864. **Vruecht tracteren:* pret maken I 753.
trauwe: getrouwheid I 524, enz. *Trauwen:* voorwaar, voorzeker, inderdaad II 63. *In trauwen:* in waarheid, inderdaad, voorzeker I 695, enz. *In trauwe:* op mijn woord van eer I 1115. *Vul trauwen:* voorzeker, waarachtig II 1344.
treck: streek, list I 115, 702.
trecken: **te beene trecken:* zich aantrekken? I 445.
trybulatie: kwelling II 454.
***tryomphant**: vol vreugde II 1359.
***tryomphe**: feestelijke optocht II 245.
***tryompheren**: vreugde bedrijven, pret maken I 633, 662, 752, 943.
Tryskin: Vrouwenaam. Treeske? I 89.
***tromperen**: bedriegen I 834.
troost: hulp, steun I 98.
troostelick: *Adj.* troostvol, bemoedigend I 354, 369.
***troostenesse**: troost II 1356.
tsamen: *tsamen te gadere:* te samen II 172.
tzestich: zestig I 1127.
***tsya**: *Interj.* heidaar, voor uit! I 960, enz.
tumelen: kopje duikelen II 30 Marg.
***turbatie**: verwarring, stoornis I 757.
tusschen: **van tusschen moghen:* er tussen uit kunnen I 166.
thuuin, thuun: haag, heining II 688, 1056.
thuus gaen: naar huis gaan II 527.
twint: *niet en twint:* geen zier I 790.

twist: *vry allen twiste:* zonder twijfel, ongetwijfeld I 248.

u: Objectsvorm pron. pers. *u* passim. Onverbogen vorm van het poss. *uw* I 127, enz.
up: met I 66; in II 682.
***upghestreeckt:** uitgedost? II 255.
upzet: onderneming I 37; opzet II 332; daad II 864.
***upspelen:** betalen, voor de dag komen met I 1134.
upstel: aanslag, boosaardig plan I 874; II 215.
upsteken: openstoten II 248.
uut: op, verteerd I 1212.
***uutbreeden:** toenemen II 1044.
uutbringhen: **enen dat* (= een dronk) *uutbringhen:* iemand een dronk wijden. I 976.
uutghelesen: uitgelezene II 168.
***uutmeten:** (uitvoerig) zeggen II 690.
uutrechten: *Als subst.* daad II 433
uutten: uitspreken, *als subst.* woorden II 849.
uutterste: laatste I 251.
***uutvaghen:** uitvegen II 695.
uutzenden: naar buiten jagen I 1298.

vaen: aannemen II 761.
vaert: *de vaert nemen:* gaan, reizen I 814.
vaesen: met gehakt opvullen I 1038.
vaghe: *Adj.* ijdel, te vergeefs? I 1199.
valeye: *de donckere valeye:* de hel I 26.
valjant: edel, voortreffelijk I 580, enz.; trots I 859.
valjande: *Subst.* voortreffelijke, edele II 1104.
***valjandich:** dapper, flink, kloek II 917.
valjantelick: flink, vast I 257.
vallen: zijn I 845.
van: door II 38, 384; enz.
vanghen: opvatten II 583.
varen: goede of slechte uitslag hebben, er mee gaan I 745. *Tonder varen:* overwonnen worden II 80.
varincxs: bijna II 880.
vast: *Adj.* bestendig, duurzaam I 1373. *Adv.* met ijver; voortdurend I 333.
vaste: *Adv.* maar door, altijd door, voortdurend I 1021, 1208; nauwsluitend II 264; stevig II 419.
vastelick: *Adv.* bestendig I 1162.
vaten: verkrijgen, verwerven I 1347; begrijpen, vatten II 823, 993.
veder: *zonder vederen:* naakt, behoeftig II 754.
veldt: *te velde:* voor de dag I 15.
veele: groot II 262.
vellen: **enen over boort vellen:* iemand in het ongeluk storten I 1190.
venisoen, venyzoen: wild, wildbraad I 958, 1099.
verabuzeren: ten gronde richten I 1154.
***veracht:** *Subst.* verachting, geringschatting I 679.
verbeten: woedend II 465.
verbinden: vaststellen, bepalingen maken I 331.
verbiten: vernietigen II 962.
verbonden: verplicht I 414. *Verbonden + gen.:* onderworpen aan I 435.
verbouten: *hem laten verbouten:* zich vrees laten aanjagen II 244.
hem verbrasseren: slempen, zwelgen I 1289.
verbreeden: bekend maken I 1265.
verbreen: vermeerderen I 846; optreden? I 885; toenemen II 695.

verchieren: opsmukken, optooien II 262. *Als subst.* eer II 1042.
verdinnen: *zonder verdinnen:* uit al mijn kracht II 1302.
verdoen: verteren, opmaken I 925; doden, ombrengen I 1322.
verdoen: voordeel II 390.
verdomd: verdoemd I 252.
***verdoove:** vermindering II 784.
***verdooven:** in het verderf geraken II 1080. *Zonder verdooven:* duidelijk II 1306.
verdrach: zorg? I 1103.
verdroufven: bedroefd, treurig worden I 1064.
verdruucken: *Als subst.* verdrukking II 1093.
verduldich: geduldig II 1212.
verduldicheyt: standvastigheid II 1229.
verdwynen: weg kwijnen I 823; bezwijken II 232.
***verfieren:** mooi, schoon maken II 201.
verflauwen: *Intr.* z'n aandacht laten verslappen I 523. *Zondere verflauwen:* zonder ophouden I 1301. *Zonder verflauwen:* zonder mankeren II 763.
vergallen: bederven, benadelen I 127.
vergheefts: *te vergheefts:* te vergeefs I 504.
***vergenten:** edel, voortreffelijk maken I 105; II 972, 1253.
verghetelick: vergeetachtig, slecht van geheugen I 615.
verghéven: kwijtschelden I 390.
verghevenesse: vergiffenis II 876.
***verhalich zyn:** verhalen I 339, 443.
***verhalicheyt:** mededeling I 1268. *Naer Scrifs verhalicheyt:* zoals de H. Schrift verhaalt II 727. *Verhaelicheyt doen:* verhalen, zeggen II 779.
verhardt: verhard, halsstarrig II 466.
verhenen: angstig worden, bang worden I 1118.
verheven: *Adj.* trots, overmoedig I 854. *Adv.* in hoge mate I 769.
verhooghen: verheugen I 1309; II 781.
verjaghen huerder straten: wegjagen II 353.
hem verjolysen: zich verheugen, pret maken II 266.
vercken: varken. Zie de Aant. II 118, 123, 143.
verkeren: veranderen I 773. *Verkeren in:* veranderen in II 956.
verclaer: verklaring, uitlegging I 1365.
verclaren: vertellen, meedelen II 192. *Hem verclaren:* zich vertonen I 945. *Als subst.* glans, schittering II 1313.
verclaesen: opluisteren I 1039.
hem verclenen: zich vernederen II 1027.
***verknesen:** gekweld I 533; ellendig II 67.
vercooren: bemind, geliefd I 351, 1362; uitverkoren I 462.
vercoort: verkort II 816.
vercouden: verkoelen II 1267.
vercrancken: afnemen, verminderen I 582.
vercryghen: zich meester maken van II 260.
vercurten: karig schenken I 1183.
verlaedt syn up: vertrouwen op? II 608.
verlaet: *zonder verlaet:* zonder ophouden II 284 tooch. *Zondere verlaet:* zonder uitstel, onverwijld II 636, 717.
verlaetheyt: *zondere verlaetheyt.* zonder ophouden I 1291.
verlaten: ophouden II 354. *Zonder verlaten:* zonder ophouden II 1207. **Zondere verlaten:* zonder uitstel II 479.

verlanghelick vallen: voor iemand begerenswaardig zijn II 511.
verlanghen: verdrietig zijn; ongeduldig zijn I 357. *Als subst.* verdriet, verlangen? I 961.
verlanck: verlangen; verveling I 967, 968.
verlaten: *zondere verlaten:* onverwijld? I 521.
verlichten: *Als subst.* opmontering I 1353.
vermaen: dringend verzoek I 827; bevel, gebod II 166. *Vermaen doen van:* vermelden, melding maken van II 804. *Vermaen gheven:* leren II 1186.
vermalendyt: vervloekt I 415.
vermalendyden: vervloeken II 1059.
vermanen: vermelden I 131.
vermedt, vermet: plechtige verzekering I 197; stout stuk I 1140; plan II 331.
vermeldere zyn: vermelden, zeggen I 982.
vermeljoen: rode kleurstof II 272.
***vermeere:** vergroting van iemands eer, aanzien I 676; vermeerdering II 1067.
vermeeren: vermeerderen I 1353.
vermeese: banvloek, ramp I 215.
vermeese: vermeerdering II 379.
vermetelick zyn: verzekeren, verklaren I 614.
vermeten: stemming II 464.
vermeten: vermetel I 121.
vermien van: zich onthouden van II 552. *Zondere vermien:* zonder mankeren II 986.
vermyden: ophouden II 246. *Vermyden van:* aflaten van, ophouden met II 537. *Hem vermyden van:* zich onthouden van I 140. *Zonder vermyden:* zonder iets na te laten I 420; zonder mankeren II 208.
vermyen: *zonder vermyen:* zonder ophouden II 355.
verminderen: benadelen II 1047.
vermynck: *zonder vermynck iet:* geheel en al? I 406.
vermyncken: verkleinen II 348. *Zonder vermyncken:* geheel en al? I 390, 645; wis en zeker? II 519.
***vermoyen:** verkwisten (aan opschik) I 1181.
vermonden: vermelden, vertellen I 140; zeggen I 1215; mededelen II 481. *Als subts.* uitspraak II 378.
***vermonder:** mededeler I 683. *Vermondere zyn:* zeggen II 107.
verneren: vernederen II 163.
vernielen: **Intr.* te gronde gaan II 1260.
***vernypen:** onderdrukken, te niet doen I 622.
vernoys: verdriet I 479.
vernuft: listig? II 602.
verpoyen: verdrinken, door drank verkwisten I 1180.
verreeken: verkrijgen II 256.
versaen: verzadigen II 586.
verzadt: verzadigd I 1313.
verzaden: verzadigen II 598, 924. *Hem verzaden:* zich verzadigen II 920, 1120.
***verzadich:** verzadigd II 1344.
versaghen: bevreesd zijn I 258. *Zonder versaghen:* onbevreesd, onversaagd II 1320.
***verschalen:** bederven (van wijn gezegd) I 1058.
verscheeden: zich verwijderen, weggaan I 1264.
***verschoyt wysen:** wegjagen I 1179.
verschossen: brassen, slempen I 1180.
verschuwen: **zonder verschuwen:* zonder aarzelen II 293.
***verzeere:** kwelling, pijn I 255; smart, droefheid I 573.
verzeeren: kwellen I 181. *Als subst.* verdriet, smart I 1274; last, kwelling, smart II 22, 211; ellende II 342. **Zondere verzee-*

ren: zonder bedenken, gewillig? II 434. *Zonder sverzeeren pyn:* zonder enige moeite II 847.

verzeert: bedroefd, verdrietig II 811.

verselschapt met: vergezeld van II 153.

verzenden: wegjagen I 1217.

verzyck: gezucht, vrees I 163; gevaar I 1295.

***verzyckelick:** verzuchtend II 594.

verzieren: bedenken, verzinnen II 135.

***verzinne:** het letten op iets ? I 913.

verzinnen: letten op I 789. *Verzint eer dat ghy beghint:* bezint eer gij begint I 774.

verzinste: meest beminde, vriend? II 1188.

verslaen: verslaan I 98.

versleghen: Deelw. van *verslaen* II 60.

verslinden: verslinden, praet. *verslonde* I 307.

verslindere: verslinder, gezegd van de duivel I 551.

verslonden: ondergang? I 142.

versmaen: versmaden II 585.

versmaetheyt: verachting, versmading I 1062.

versmachten: versmoren I 719.

versmadich: verachtelijk I 1277.

versmoren: stikken II 457.

versnellen: zich haasten I 433. *Met versnellen:* haastig, snel I 90, 1193; II 1078; met spoed II 319. *Met een versnellen:* haastig, spoedig II 1240.

***versnelscap:** haast, spoed I 959.

***verzoete:** genoegen II 1091.

verzoeten: veraangenamen I 81, 486; troosten II 770.

versoetsel: veraangenaming I 1124.

verzoucken: bezoeken I 738; II 247. *Verzoucken up:* straffen aan, wreken op? I 196. *Hem verzoucken:* bezoeken? II 247.

versparen: gebrek II 83.

verstaen: verstaan. Voor de 1ste pers. s. praes. ind. op *-n*. Zie de Aant. I 532; begrijpen II 1195. *Verstaen by:* verstaan onder I 1236.

verstant: betekenis I 621, 1238; II 770, 794, 993, 1002; uitlegging II 651.

verstanden: mededelen, te kennen geven I 79; begrijpen, inzien II 1323. *Als subst.* mening, kennis, inzicht I 799.

versteken: verdrijven, verjagen I 150; verstoten II 62; verbergen II 862.

versterfven, versterven: verdwijnen, te niet gaan I 98; krachtens erfrecht op iem. overgaan I 764; II 241.

verstercken: *Intr.* sterk, krachtig worden I 216; bevestigen II 175. *Als subst.* bevestiging II 1201. *Met versterckene:* zonder van droefheid te bezwijmen I 810.

verstyven: *vermeerderen, oplopen (een rekening) I 991; sterker worden II 382; versterken II 656

***verstranghen:** benauwen, beangstigen. *Als subst.* kommer, verdriet. I 357; gestrengheid II 853. *Scriftelick verstranghen:* knellende bepalingen overeenkomstig de H. Schrift II 693. *Met een nerstich verstranghen:* met zeer grote ijver II 1303.

versuchten, verzuchten: verlangen. *Als subst.* diepe zucht II 370. *Ten eeuwighen verzuchtene:* omschrijving voor de hel? I 164.

verteren: te gronde richten II 72.

verterren: *Als subst.* teerkost, spijs I 953.

vertooghen: meedelen I 49, 1282.

vertorden: verdorven II 560; vernietigd, vermorzeld II 1230.

vertoufven, vertouffen: wachten I 812; talmen, dralen I 344; II 361. *Zonder vertoufven:* onmiddellijk I 184. *sVertouffens pause:* uitstel I 62.

vertrecken: verhalen, vertellen I 712. *Zonder vertrecken:* zonder uitstel II 1135.

***vervaljanten, vervaljanden:** voortreffelijk maken II 771, 1322

vervlieghen: verdwijnen II 56.

vervroyen: zich verheugen, blij zijn I 1144; II 855.

verwecken: opwekken, verlevendigen I 269.

verwinnen: overwinnen II 946, 961.

verwyt: schande I 1298.

hem verworghen: zich worgen II 455.

ves: wis, waarachtig? II 280, 612.

veete: vijandschap, wrok II 366.

vyandt: duivel Passim. *Vyandt der hellen:* de duivel I 432, 1194, enz.

vichtien: vijftien I 699.

vichtienste: vijftiende I Titel; II Titel.

vyf: **tot vyve ofte zesse:* zie de Aant. I 30. *Met vyven tellen:* bloeien I 95.

***vyguere:** kracht II 942.

vyleyn: kinkel, onbeschaafde mens I 1105.

vyleynich: gemeen, laaghartig; gierig? I 1016.

vylonie: schandelijke woorden I 739.

vinden: bevinden, opmerken II 532. *Hem vinden:* zich in een toestand bevinden II 85.

vindinghe: verzinsel II 601.

vingherlyngh: vingerring II 437.

viper: adder I 109.

virtuut: kracht I 646; deugd II 193. *sGeests virtuut:* het verstand I 1225. *Vul van virtuuten:* krachtig, sterk, vast II 850.

visitatie: bezoeking I 1322.

vysiteren: bezoeken II 1038.

***vitie:** misslag, zonde I 300.

vlaechskin: heftige, onstuimige aanval I 9.

vlaen: uitplunderen, uitschudden (oorspr.: villen) I 97

vlaghe: slag I 1197.

vlegghe: **zonder cromme vlegghen:* zonder mankeren I 1110.

***vlegghen:** mankement, gebrek vertonen? I 1225.

vlerck: hand, klauw II 916.

vlieghend: ongedurig I 626.

vlien: ergens toe overgaan II 1278.

vloye: vlo I 858.

vluwe: net II 495.

vochdie: voogdij II 323.

***vodt:** bedorven (vgl. vort) I 1061.

voeden: voederen II 596.

voere: streek, eerloze handeling I 1175; daad, manier van doen II 385.

voet: *onder voeten:* onder de voet gelopen, in treurige toestand verkerend I 80.

voncxkin: vonkje, ding I 1016, 1056.

voor: als I 1287; II 154.

voor: vooraf, *als adj. gebruikt?* II 1143.

voorby: *niet en voorby moghen:* er niet langs kunnen, er niet aan kunnen ontkomen I 240.

voordachtich: met opzet, opzettelijk I 326, 403; behoedzaam, voorzichtig, bedachtzaam I 560, 1232; II 303, 646, 958, 1228; wijs, verstandig II 1277.

voordan: voortaan II 283, 886.

vooren: *Voorzetsel* voor II 1245.

vooren gaen: voor op gaan II 401.

voorleden: verleden, vroeger I 722

***voorzichtich jeghens:** op zijn hoede voor II 132.

voorzienich jeghens: op zijn hoede voor II 51, 58.

voorzienicheyt: bedachtzaamheid II 44.

voorspoet: **enen ten voorspoede commen:* iemand te hulp komen II 1112.
voort: dadelijk, terstond I 1351.
voortgaen: opkomen, voor de dag komen I 251; succes hebben II 864.
voortyts: vroeger, voorheen II 79.
voorts: vervolgens II 646.
voortstellen: *Als subst.* manier van doen, bedrijf I 1189.
vort: rot, verrot I 891.
vrame: nut, baat, voordeel I 346; II 396, 721, 1249.
vranck: vrij I 1222. *Als adv.* vrijpostig II 101.
vreden: te vreden stellen II 516.
vreckelick: op gierige wijze, als een vrek I 901.
vresen van: vrezen, bang zijn voor I 881; II 451.
vry: + *gen.* vrij van I 775.
vrylicken: voorzeker, gewis I 170.
vrimde: vreemde I 30.
vryste: **up vryste nemen:* als iets wat men nog te goed heeft beschouwen? I 1085.
vroet: wijs I 395. *Vroet wysen:* bekend maken I 673. *Vroet maken:* zeggen I 1138.
vro: vrolijk. Stoplap I 1214.
vroo: vroeg I 75.
vromme: nut, voordeel II 1325.
vroom: krachtig, kloek I 1240; dapper, II 57, 1224; onversaagd II 249; sterk II 1250.
vroome: voordeel, baat II 903.
vroomelick: standvastig I 940; dapper, moedig II 1227.
vruecht: *vruecht beghinnen:* beginnen zich te verheugen I 260. *Vruecht bedryven:* zich verheugen I 343.
vuenen? vgl. wuenen: wonen I 447.
***vuesen:** beslapen I 1095.
vul: vol I 524, enz. *Te vullen:* ten volle II 608.
vulbrynghen: voltooien I 1185.
vulcommen: volbrengen, volvoeren I 73; II 1118; voldoen aan, vervullen I 811.
vulle: volop I 40.
***vulsommen:** geheel vervullen? I 334.
vulstandich: voortdurend, bestendig II 269; volhardend, standvastig II 1225.
vulte: *de vulte hebben:* overvloed, volop hebben II 109.
vulverdich: bereidvaardig II 309.

waeyen: heen en weer bewogen worden I 1243.
waen: hoop, verwachting I 1199.
waen: *Interj.* ach, wee I 238; II 360.
waer: *om waer docheren:* om de waarheid te zeggen I 182. *Om waer betooghen:* om de waarheid te zeggen I 1052.
waernemen: acht slaan op, letten op II 651.
van waert: van waar? II 102.
wachaermen: helaas! II 1193.
wachten: een dronk beantwoorden I 978; verduren II 24; hoeden II 115, 574. *Wachten naer:* wachten op II 29.
waghen: **up den waghene willen:* in ontucht willen leven? I 87.
way: *Interj.* wel I 771.
wake houden: nachtbraken I 932.
wanen: menen, denken II 1170.
warande: *swerels waranden:* de wereld II 1275.
wat: *Adv.* hoe II 467; hoezeer ook II 610.
water: **Bet varick int watere, dan gheplaecht met brande:* spreekwoord? I 904.
weede: pijn, smart II 1046.
weeden: weiden, hoeden I 526.
wederloon: beloning II 1110.
***weedinghe:** voedsel II 599.
weer ... of, weer ... ofte: hetzij ... of I 114, 984; II 110.

weersleghen: ter neergeslagen II 410.
weghen: *gewicht in de schaal leggen, van gewicht zijn I 99; II 551; achten, schatten, tellen I 930.
weinsch: *te weinsche:* naar wens; geheel en al? I 1238; naar behoren II 1062.
wecken: opwekken I 1323.
welghedaent: schoon, welgevormd I 895.
welven up: doen neerkomen op II 455.
werden: + *part. praes.* ter omschrijving van het futurum II 383.
wercken: uitwerken, tot gevolg hebben II 648, 1229; tot stand brengen II 654.
werren: beletten, verhinderen I 21, 760, 1357; weigeren II 1097.
werste: liefste I 999.
wert: dierbaar I 1091; lief II 259.
wes: wis, gewis I 479; II 612.
west: *ten westen en oosten:* overal? I 176. *Int weste ende ooste:* overal? I 373, 578; II 199.
***wedt:** poel, kolk II 659.
wete: *de wete doen:* mededeelen I 1141; doen weten II 291.
wye dat: wie ook I 994.
wyt: *Adv.* zeer? II 811.
wiel: rad, als folterwerktuig II 461.
wiert: werd. Zie de Aant. I 1298.
wil: begeerte II 284 tooch.
wilde: weelde I 1339; II 98.
wildekin: weelde I 1042.
wilghe: wilt gij II 28.
Wyseman: Salomo I 1309, enz.
wysen: bewijzen, aantonen I 189; leren, onderrichten II 1137.
willen: mogen II 1124. Dient ter omschrijving van de *imperatief* I 260, 343, 357. Dient ter omschrijving van de *optatief* I 1359, enz.
winket: deur, poort I 38.
winninghe: voordeel, winst II 550.
witten: reinigen II 1326.
wondere: wonder, zie de Aant. I 42; iets wonderlijks, iets vreemds II 106. *Enen een wondere gheven:* iemand verbazen II 509. *Wondere hebben:* benieuwd zijn II 986.
wonnen: wonen II 1331.
***wonste:** plaats I 273. *Der hellen wonste:* de hel I 866.
woordt: *helich woordt:* de H. Schrift II 593.
wouckeren: lenen aan II 1107.
wuenen: wonen I 194.
wulf: wolf, gezegd van de duivel I 552.
wullen gaen: in (wollen) boetekleren gaan II 1145.

LIJST VAN AFKORTINGEN EN AANGEHAALDE LITERATUUR.

A. Angz. Angillis, Geschiedenis der Rousselaersche Rederijkkamer de Zeegbare Herten, Thielt, Horta-De Laere, drukker, Yperstraat 12, 1854.

—— Kronyk der Rederykkamer de Zebaer Herten. In: Rumbeeksche Avondstonden, Rousselare, De Brauwer-Stock, 1856.

—— Analectes pour servir à l'histoire de Roulers. Gepubliceerd in: Annales de la Société d'émulation pour l'étude de l'Histoire & des Antiquités de la Flandre. Troisième série, tome II en IV, Bruges 1867 en 1869.

Antw. Idiot. — Idioticon van het Antwerpsch Dialect, opgesteld door P. J. Cornelissen en J. B. Vervliet, Gent 1899.

Anna Byns — Refereinen van Anna Byns, naar de nalatenschap van Mr. A. Bogaers, uitgegeven door dr. W. L. van Helten. Rotterdam 1875.

Esb. van den Blinden — Esbatement van den Blinden diet tgelt begroef. Uitgeg. door M. de Jong, Drie zestiende-eeuwse Esbatementen, zie aldaar.

De Bo — Westvlaamsch Idioticon, bewerkt door L. L. de Bo, pr., en heruitgegeven door Joseph Samyn, pr., Gent 1892.

Dr. G. J. Boekenoogen, De Historie van den Verloren Sone. Uitgegeven in: Nederlandsche Volksboeken no. XI, uitgegeven vanwege de Mij. der Nedl. Letterkunde te Leiden, Leiden 1908.

G. A. Bredero, Moortje. Uitgegeven door F. A. Stoett, Zutphen 1931.

Dr. J. ten Brink, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. (Geïllustreerd) Amsterdam 1897.

Bouwstoffen — Middelnederlandsch Woordenboek. Bouwstoffen, door prof. dr. W. de Vreese.

Brouwersgilde — Een spel van sinnen van de hel vant Brouwersgilde genaempt. Uitgeg. door B. H. Erné, Twee zestiende-eeuwse spelen enz., zie aldaar.

Charon — Een spel van Sinne van Charon, de helsche schippere, 1551. Uitgeg. door dr. W. L. de Vreese, Antwerpen 1896.

Van Dis — Reformatorische Rederijkersspelen uit de eerste helft van de zestiende eeuw, door L. M. van Dis, Haarlem 1937.

Van Duyse — De Rederijkkamers in Nederland. Hun invloed op letterkundig, politiek & zedelijk gebied, door Prudens van Duyse. Uitgeg. op last der Academie door Fr. de Potter en Fl. van Duyse. Dl. I—II, Gent 1900—1902. (Uitgave van de Kon. Vlaamsche Academie voor taal- en letterkunde).

E. Ellerbroek—Fortuin, Amsterdamse Rederijkersspelen in de zestiende eeuw, Amsterdam 1937.

Endepols — Het decoratief en de opvoering van het Middelnederlandsche drama volgens de Middelnederlandsche tooneelstukken, door H. J. E. Endepols, Amsterdam 1903.

Erné — Twee zestiende-eeuwse spelen van de hel, door B. H. Erné, Groningen 1934.

Franck — Mittelniederländische Grammatik, von Joh. Franck, 2e Aufl., Leipzig 1910.

Franck-Van Wijk — Franck's Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal, 2e dr. door dr. N. van Wijk, 's Gravenhage 1912.

Gentse Spelen — De Spelen van Zinne vertoond op het Landjuweel te Gent van 12—23 Juni 1539. Uitgeg. door dr. L. M. van Dis en dr. B. H. Erné, Groningen 1939.

Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden. Hoofdredacteur prof. dr. F. Baur, 's Hertogenbosch—Brussel, dl. I (1939), dl. II (1940): De Middelnederlandsche Letterkunde, door prof dr. J. van Mierlo.

Groote Hel — Een ander spel vande Groote Hel, daer Gheestelick schynsel ende Waerlick rigement verdaecht werden. Uitgeg. door B. H. Erné, Twee zestiende-eeuwse spelen enz., zie aldaar.

Van Halteren — Het Pronomen in het Nederlandsch der zestiende eeuw, Wildervank 1906.

Mnl. Handwdb. — Middelnederlandsch Handwoordenboek. Bewerkt door J. Verdam, 2e druk door C. H. Ebbinge Wubben, 's Gravenhage 1932.

Harrebomée — Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal, door P. J. Harrebomée, 3 dln, Utrecht 1858.

Haslinghuis — De duivel in het drama der Middeleeuwen, door E. J. Haslinghuis, Leiden 1912.

Van Helten — Middelnederlandsche Spraakkunst, door dr. W. L. van Helten, Groningen 1887.

Van Helten, Gloss. — Verklarende woordenlijst op de refereinen van Anna Byns. Uitgeg. door dr. W. L. van Helten, Rotterdam 1875.

Van Helten, Vondel's taal — Vondel's taal, een proeve van onderzoek naar de grammatica van het Nederlandsch der zeventiende eeuw, door W. L. van Helten, 2 dln, Rotterdam 1881.

Dr. H. Holstein, Das Drama vom Verlornen Sohn, Halle a.d. S. 1880.

Jacobs — Het Westvlaamsch van de oudste tijden tot heden, door J. Jacobs, Groningen 1927.

De Jager Freq. — Woordenboek der Frequentatieven in het Nederlandsch, door A. de Jager, Gouda 1875—'78.

M. de Jong, Drie zestiende-eeuwse esbatementen. *Tielebuys / De Blinde die tgelt begroef / De Luystervinck.* Amsterdam 1934.

G. Kalff, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde in de 16e eeuw, 2 dln, Leiden 1889.

G. Kalff, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, 7 dln, Groningen 1906—1912.

Kil. — Etymologicum teutonicae linguae, ed. C. Kiliaen—G. van Hasselt, 1777.

Kluge, Etym. Wörterbuch — Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache von Friedrich Kluge, 11e Auflage, bearbeitet von Alfred Götze, Berlin und Leipzig 1934.

J. A. N. Knuttel, Rederijkers eerherstel. De Gids 1910, I blz. 433—473.

Kolthoff — Het Substantief in het Nederlandsch der 16e eeuw, door I. B. Kolthoff, Groningen 1894.

Lubach — Over de verbuiging van het werkwoord in het Nederlandsch der zestiende eeuw, door A. E. Lubach, Groningen 1891.

Luystervinck — Een esbatement van den Luystervinck. Uitgeg. door M. de Jong, Drie zestiende-eeuwse esbatementen, zie aldaar.

Mariken van Nieumegen, uitgegeven door dr. W. H. Beuken, Pantheon no. 170, Zutphen 1931.

Van der Meer — Historische Grammatik der Niederländische Sprache, von M. J. van der Meer. 1. Band: Einleitung und Lautlehre, Heidelberg 1927.

Van Mierlo — Zie: Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden.

Nedl. Wdb. — Woordenboek der Nederlandsche Taal, door M. de Vries en L. te Winkel, enz., enz. dl. I— , 1882— .

Ontr. Rentm. — Tspel vanden Ontrouwen Rentmeester. Uitgeg. in De Roode Roos, zie aldaar.

Oudemans — Bijdrage tot een Middel- en Oudnederlandsch Woordenboek, door A. C. Oudemans, Sr. 7 dln, Arnhem 1869—1880.

Playerwater — Een cluyte van Playerwater. Uitgeg. in De Middelnederlandsche Dramatische Poëzie, door dr. P. Leendertz, Leiden 1907.

Plantijn — Thesaurus Theutonicae Linguae, Chr. Plantin, Antverpiae 1573.

Fr. de Potter, Schets eener Geschiedenis van de stad Rousselare, Stock en Zusters, Rousselare 1875. (Niet in een Nederl. openbare bibliotheek aanwezig).

tReyne Maecxsele — Gheestelick Meyspel van tReyne Maecxsele ghezeyt de ziele. Uitgeg. door prof. L. Scharpé, zie aldaar.

De Roode Roos — Zinnespelen en andere tooneelstukken der zestiende eeuw voor het eerst naar het Hasseltsche handschrift uitgegeven door Osc. van den Daele, en Fr. van Veerdeghem, Bergen 1899.

Dr. R. van Roosbroek, Geschiedenis van Vlaanderen, N.V. Standaardboekhandel, Brussel.

Scharpé — R. Lawet: Gheestelick Meyspel van tReyne Maecxsele ghezeyt de ziele, door L. Scharpé, Leuvense Tekstuitgaven 2. Leuven—Amsterdam 1906.

Schuermans — Algemeen Vlaamsch Idioticon, door L. W. Schuermans, Leuven 1865—1870.

Schuyfman — Esbatement van de Schuyfman. Uitgeg. door F. A. Stoett, Drie Kluchten enz. zie aldaar.

L. Simons, Het Drama en het Tooneel in hun ontwikkeling, 5 dln, Amsterdam.

Dr. F. Spengler, Der Verlorene Sohn im Drama des XVI Jahrhunderts, Innsbruck 1888.

Stallaert — Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen, door K. Stallaert, Leiden 1890.

Stoett, Drie Kluchten — Drie Kluchten uit de zestiende eeuw, uitgegeven door F. A. Stoett, Zutphen 1932.

Stoett, Synt. — Middelnederlandsche Spraakkunst. Syntaxis, door dr. F. A. Stoett, 2e dr. 's Gravenhage 1909.

Stoett, Spreekw. — Nederlandsche Spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden, naar hun oorsprong en betekenis verklaard door F. A. Stoett, 2 dln, 4e dr., Zutphen 1923.

E. vander Straeten, Le théatre villageois en Flandre, 2 dln, Bruxelles 1874.

De Nieuwe Taalgids, onder redactie van J. Koopmans †, en C. G. N. de Vooys, Groningen 1906— .

Teirlinck — Zuid-Oostvlaandersch Idioticon, door Is. Teirlinck, 3 dln, Gent 1908—1922.

Teuthonista — Teuthonista of Duytschlender, door G. van der Schueren. Uitgeg. door dr. J. Verdam, Leiden 1896.

Tielebuys — Een esbatement van Tielebuys, die een jaer te vroech geboren is ende wert herdraghen. Uitgeg. door M. de Jong, Drie zestiende-eeuwse esbatementen, zie aldaar.

Tijdschr. — Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, uitgeg. vanwege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, Leiden 1881— .

Die Trauwe — Die Trauwe, zinnespel. Uitgeg. in De Roode Roos, zie aldaar.

Trou moet blycken, door G. Kalff, Haarlem 1889.

E. Vandenberghe—Loontjens, Schets eener Geschiedenis der Rederijkkamer Sinte Barbara, gezeid de Zeegbare Herten, Ieperen, K. Deweerdt, 1886. (Niet in een Nederl. openbare bibliotheek aanwezig).

Dr. E. Verwijs, Bloemlezing uit Middelnederlandsche dichters, dl. II, 3e druk, Zutphen 1909.

G. Weydts, Chronique flamande 1571—1584. Uitgegeven door Em. Varenbergh, 1869.

J. te Winkel, De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde, 2e dr., 7 dln, Haarlem 1922—1927.

J. A. Worp, Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland, 2 dln, Groningen 1904.

N.B. De afkortingen bij de citaten geput uit het Mnl. Wdb. zijn de in dat woordenboek gebruikelijke.

L 9402

STELLINGEN.

I

Het is niet onmogelijk dat Robert Lawet Latijn gekend heeft.

II

Lawet's spel van Jhesus ten twaelf jaren oudt verdient alleszins een volledige uitgave.

III

Verdam's voorgestelde wijziging van *gheluuc* in *gheluc* in „Men gheeftere enen gheluuc mede, daer mennen (de diamant) geeft door vriendelecheit" (Mnl. Wdb. II, 1300) is overbodig.

IV

Strangelic, Volksboek van Troyen, 5*b*, door Verdam (Mnl. Wdb. VII, 2270) vertaald door *met kracht, krachtig, met inspanning* kan men beter vertalen door *snel*.

V

In de Aantekening op vs. 1437 van Een schoon Tafelspel van drie personagien, uitgeg. door L. M. van Dis, in Reform. Rederijk. Spelen uit de eerste helft van de zestiende eeuw, Haarlem 1937, leze men: Het verhaal waarop gezinspeeld wordt vindt men Numeri 15, 32—36.

VI

Men kan Gysbert Japiks' „Friesche Herder" (Gysbert Japicx wirken, Boalsert 1936, blz. 94—123) inderdaad als een *besletten wirck* (a.w. blz. 322) beschouwen.

VII

Gysbert Japiks' „Lân-geane, aef Friesche Freugde oer it ijnnimmen fenne Sted Hulst" (Gysbert Japicx wirken, Boalsert 1936, blz. 79) bevat een typische uiting van Groot-Nederlands saamhorigheidsgevoel.

VIII

De Haan Hettema, Oude Friesche Wetten, II; 1, 94/5 (Leeuwarden 1847), het 22ste Landrecht: Hokra hiara sinena soe langh liuwath, soe moet hi habba thria sletene oen, an zyn ommecleed, mantel ende kersna, ... leze men aldus: Hokra hiara sinena soe *langhera* (of *langher*) liuwath, soe moet hi habba tria *clel(h)en* oen, [an] zyn ommecleed, mantel ende kersna, ...

IX

Dr. J. Brouwer toont in zijn „Montigny, afgezant der Nederlanden bij Philips II" (Amsterdam 1941) blz. 58 e.v. duidelijk aan dat zowel Philips II als diens Spaanse omgeving heel goed begrepen dat het verzet der Nederlanden op de eerste plaats de absolutistische macht van de koning gold.

X

Terecht wijst dr. J. Brouwer in genoemd werk blz. 91 e.v. op de belangrijkheid van Montanus als politiek adviseur en agent van Philips II in dienst van de hispanisatie van de Nederlanden.

XI

De houding van de Gouvernante Anna in de verwikkelingen bij de Magistraatsbenoeming te Haarlem in 1757/8 werd voor een aanzienlijk deel bepaald door haar gunsteling Van der Mieden (Vgl. Arch. de la Mais. d'Orange Nassau, IVe S., t. III, p. 421 e.v.).

XII

De studie der wijsbegeerte, als aanvulling van de vakstudie, wordt ten onrechte door velen nog te zeer verwaarloosd.

XIII

Het is gewenst ter verlichting van het literatuuronderwijs in de 4e en 5e klas van de H.B.S. de lezing van werk van Staring, Potgieter, Beets, uit te breiden tot een behandeling en lezing van de literatuur van de gehele 18e en het begin van de 19e eeuw.